

ESKİŞEHİR
OSMANGAZI
ÜNİVERSİTESİ

iibf

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ESKİSEHIR OSMANGAZI UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

CİLT / VOLUME: 20, SAYI / NO: 2
AĞUSTOS / AUGUST 2025
e-ISSN 1306-6293

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
ESKİSEHIR OSMANGAZI UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Sahibi / Owner

Üniversite Adına (on behalf of University)
Prof. Dr. Kamil ÇOLAK (Rektör/Rector)

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Oytun MEÇİK

Editör Yardımcıları / Associate Editors

Doç. Dr. Asmin KAVAS
Doç. Dr. Onur DİRLİK

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. A. Fuat FIRAT (Texas Üniversitesi)
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ (Kapadokya Üniversitesi)
Prof. Dr. Peter RANGAZAS (Indiana Üniversitesi)
Prof. Dr. Fazıl TEKİN (Onursal Üye)
Prof. Dr. Ömer TORLAK (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Attila YAPRAK (Wayne State Üniversitesi)
Prof. Dr. Erinç YELDAN (Kadir Has Üniversitesi)
Dr. Himmet TAŞKÖMÜR (Harvard Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU Prof. Dr. Arman Aziz KARAGÜL
Prof. Dr. Füsun YENİLMEZ Prof. Dr. Aytül Aşe CENGİZ
Prof. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI Prof. Dr. Umut KOÇ
Prof. Dr. Murat YAMAN Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ
Doç. Dr. Betül HAYRULLAHOĞLU Doç. Dr. Tamer KAŞIKÇI

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Talha KÖSEOĞLU
Arş. Gör. Dr. Müge DALAR

Yayın Editörü / Production Editor

Arş. Gör. Dr. Gökhan SARIÇİMEN

Sekreteryä / Secretariat

Arş. Gör. Doğuş DÜZGÜN

iibfdergi@ogu.edu.tr

<http://dergipark.org.tr/oguiibf>

ESOGU İİBF Meşelik Kampüsü 26040 ESKİŞEHİR

Tel: 0 222 2393750/1732

Faks: 0 222 2292527

T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda üç kez Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yayınlanan hakemli ve süreli bir e-dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin alıntılanamaz. Dergide yer alan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi; Emerging Sources Citation Index, TRDizin, EconLit, EBSCO, ASOS Index, Sobiad, Akademik Dizin, Acarindex ve Arastirmax tarafından endekslenmektedir.

e-ISSN 1306-6293
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Editörlüğü, dergiye katkıda bulunan ve aşağıda isimleri yer alan hakemlere teşekkür eder.

Cilt 20, Sayı 2, 2025 AĞUSTOS Sayısı Hakemleri

Prof. Dr. Aslı Akay	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Üzeyir Aydın	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan Cemil Demir	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. M. Banu Durukan Salı	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan Erdağ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat Güllüpinar	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Umut Koç	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bilge Kağan Şakacı	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mihriban Şengül	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Türkoğlu	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Yaman	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Ferda Yerdelen Tatoğlu	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Aslan	İbn Haldun Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu Aydın Ünal	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Güzin Bayar	T.C. Ticaret Bakanlığı
Doç. Dr. Tülay Demiralay	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Necmettin Gül	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Betül Hayrullahoğlu	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Ersin İrk	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Rifat Karakoç	Samsun Üniversitesi
Doç. Dr. Kemal Köksal	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Cansev Özdemir Gözen	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Esra Sağlam	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Arif Saldanlı	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Şeyma Şahin Kutlu	Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Orkun Şen	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin Taşkın	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Nil Tosun	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Cemil Yıldızcan	Galatasaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ceylan	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eşref Uğur Çelik	Atılım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hazal Duman Alptekin	KTO Karatay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Metin Günay	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abbas Kılıç	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğu Kılıçarslan	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Talha Köseoğlu	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Başak Özarslan Doğan	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Beyza Aksoy Mihoğlu	KTO Karatay Üniversitesi
Dr. Ercan Bahtiyar	Uşak Üniversitesi
Dr. Sevcan Karci	Uşak Üniversitesi

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

İÇİNDEKİLER (TABLE OF CONTENTS)	SAYFA (PAGE)
ARAŞTIRMA MAKALELERİ (RESEARCH ARTICLES)	
Enflasyon Düzeltmesi Uygulamasının İşletme Performanslarına Etkisinin Entropi Temelli Copras Yöntemi ile Değerlendirilmesi Evaluation of the Effect of Inflation Adjustment on Business Performance by Entropy Based Copras Method <i>Abdurrahman Coşkun, Mehmet Kaygusuzoğlu</i>	327-350
Duygulanımların Yenilikçi İş Davranışı Üzerine Etkisinde Öz Şefkatin Rolü: Karma Bir Araştırma The Role of Self Compassion in the Effect of Affects on Innovative Work Behavior: A Mixed Research <i>Canan Kırmızı, Rabia Özpeynirci</i>	351-379
Financing Challenges of the Agriculture: A Comprehensive Sectoral and Company-Level Financial Analysis for Türkiye Tarım Sektörünün Finansman Zorlukları: Türkiye için Sektörel ve Şirket Düzeyinde Kapsamlı Bir Finansal Analiz <i>Arzu Şahin</i>	380-399
Rethinking the Regime Security and Democratic Development through the Shanghai Cooperation Organization Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinden Rejim Güvenliği ve Demokratik Gelişmeyi Yeniden Düşünmek <i>Fazlı Doğan, Birol Akgün</i>	400-415
Challenges and Adjustment of Self-Initiated Expatriates in Türkiye Türkiye'ye Kendi İsteğiyle Göç Edenlerin Yaşadıkları Zorluklar ve Uyum Süreçleri <i>Eya Khemiri, F. Nazlı Sayğan Yağız</i>	416-443
Impact of Development Agencies on Regional Development Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmaya Etkisi <i>Güliz Ünal, Abdurrahman Taraktaş</i>	444-470
Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir Karşılaştırma: İzmir-Bayburt Örneği A Comparison on Political Participation Levels: Izmir-Bayburt Example <i>Özgür Arat, İsmail Dursunoğlu</i>	471-499
Sanayisizleşme ve Kentin İflası: Detroit'in Yükseliş ve Düşüşüne Yeniden Bakmak Deindustrialization and Urban Bankruptcy: Revisiting Detroit's Rise and Fall <i>Hakan Olgun</i>	500-527
Göreceli mi Mutlak Kazanç mı: Trump Başkanlığı Döneminde ABD-Almanya İlişkilerinin Teorik Bir Analizi Relative or Absolute Gain: A Theoretical Analysis of US-Germany Relations under the Trump Presidency <i>Enes Bayraklı</i>	528-551

Finansal Varlık Yatırımlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Determination of Factors Affecting Financial Asset Investments <i>Erol Köycü, İlhan Ege</i>	552-580
Patient Satisfaction in Alternative, Holistic, and Complementary Treatment Centers: The Case of Istanbul Alternatif, Bütüncül ve Tamamlayıcı Tedavi Merkezlerinde Hasta Memnuniyeti: İstanbul İli Örneği <i>Zehra Makar, Nuray Girginer</i>	581-603
Bağımsız Türk Devletlerinde Devlet Başkanının Sorumluluğunun Karşılaştırılması Comparison of the Responsibility of the Head of State in Independent Turkic States <i>Muhammet Esat Bolat</i>	604-630
Reflection of Toxic Authority: Mediating Role of Perceived Victimization in the Relationship between Dark Leadership and Inner Resignation Toksik Otoritenin Yansıması: Karanlık Liderlik ve İçsel İşten Ayrılma Arasındaki İlişkide Algılanan Mağduriyetin Aracı Rolü <i>Mehmet Ali Taş, Onur Turan</i>	631-649
Testing the Serially Mediating Role of Consumer, Perceived Product and Brand Innovativeness in Services Tüketici, Algılanan Ürün ve Marka Yenilikçiliğinin Seri Aracılık Rolünün Hizmetlerde Test Edilmesi <i>Meryem Yavuz Akay, Aslıhan Kıymalıoğlu</i>	650-670
A Qualitative Research on Exemption and Exception Practices in Accommodation Tax Konaklama Vergisinde İstisna ve Muafiyet Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma <i>Adem Demirbozan, Sedat Polat</i>	671-692

Enflasyon Düzeltmesi Uygulamasının İşletme Performanslarına Etkisinin Entropi Temelli Copras Yöntemi ile Değerlendirilmesi

Abdurrahman Coşkuner¹

Mehmet Kaygusuzoğlu²

Enflasyon Düzeltmesi Uygulamasının İşletme Performanslarına Etkisinin Entropi Temelli Copras Yöntemi ile Değerlendirilmesi	Evaluation of the Effect of Inflation Adjustment on Business Performance by Entropy Based Copras Method
Öz <p>Enflasyon düzeltmesi ile işletmelerin mali tablolarının, enflasyonun etkilerinden arındırılması ve daha doğru finansal analiz yapılmasına olanak tanınması beklenmektedir. Çalışmanın amacı, aynı bilanço büyüklüğüne ve kârlılığına sahip işletmelerin performanslarının enflasyon düzeltmesi öncesi ve sonrası karşılaştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, üç farklı işletmeye ait çeşitli yapıdaki bilanço ve gelir tabloları oluşturulmuş ve Entropi temelli Copras yöntemi kullanılarak işletmelerin performans sıralamaları yapılmıştır. Sonuçlar, enflasyon düzeltmesi öncesinde C işletmesinin en iyi performansa sahip olduğunu, bunu B ve A işletmelerinin izlediğini göstermektedir. Ancak, enflasyon düzeltmesi sonrasında sıralama değişmiş; B işletmesi en iyi performansı sergilerken, C ve A işletmeleri sırasıyla onu takip etmiştir.</p>	Abstract <p>Inflation adjustment is expected to eliminate the effects of inflation on enterprises' financial statements and enable more accurate financial analyses. The study aims to compare the performance of enterprises with the same balance sheet size and profitability before and after inflation adjustment. For this purpose, balance sheets and income statements of three different enterprises with various structures were created and the performance rankings of the enterprises were made using the Entropy-based Copras method. The results show that Enterprise C performed the best before the inflation adjustment, followed by Enterprises B and A. However, after the inflation adjustment, the ranking has changed; Enterprise B has the best performance, followed by Enterprises C and A, respectively.</p>
Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Muhasebe, Entropi, Copras	Keywords: Inflation, Accounting, Entropi, Copras
JEL Kodları: M41, C44	JEL Codes: M41, C44

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Çalışmanın tamamı iki yazar ile birlikte oluşturulmuştur.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Dr, Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İşletme, acoskuner02@gmail.com.

² Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İşletme, mehmetkaygusuzoglu@gmail.com.

1. Giriş

Enflasyon, ekonomik açıdan, fiyat seviyelerindeki sürekli artışın sonucu olarak para biriminin değer kaybetmesi ve bunun neticesinde ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkilere yol açan önemli bir problem olarak değerlendirilmektedir. Enflasyon düzeltilmesi, işletmelerin mali tablolarının enflasyonun etkilerinden arındırılmasını ve bu sayede daha güvenilir ve doğru finansal analizlerin yapılabilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışma, enflasyon düzeltmelerinin mali tablolarda yarattığı değişimlerin aynı bilanço büyüklüğü ve kârlılığa sahip işletmelerin performanslarına nasıl yansıdığına dair bir bakış açısı sağlamaktadır. Koçak vd. (2023), enflasyonun işletme performansına etkisini çok kriterli karar verme yöntemleriyle BIST-100 tekstil işletmelerinin finansal verileri üzerinden incelemiştir. Benzer şekilde, Akgemci vd. (2024) de imalat metal eşya grubundaki işletmelerin verilerini kullanarak enflasyonun performans üzerindeki etkisini çok kriterli karar verme yöntemleriyle araştırmışlardır. Ancak bu çalışmalar, genel bir sektörel değerlendirme sunduğu için enflasyonun etkilerini spesifik işletme yapıları bağlamında derinlemesine analiz etmemektedir. Bu çalışma ise enflasyonist dönemlerin işletmelerin varlık yönetimi, borçlanma stratejileri ve likidite durumu üzerindeki etkilerini, aynı bilanço büyüklüğü ve kârlılığa sahip işletme örnekleri (A,B ve C işletmeleri) üzerinden ele alarak, enflasyon düzeltmelerinin finansal performansa etkilerini ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Çalışmada yer alan işletmelerin kârlılıklarının aynı tutulması, varlık ve kaynak yapıları ile gelir düzeylerindeki farklılıkların performans üzerindeki etkilerini net bir şekilde gözlemlemeyi mümkün kılmaktadır. Çalışmada, değişken (kriter) olarak cari oran, asit test oranı, özsermaye oranı, borç özsermaye oranı, aktif kârlılık oranı, özsermaye kârlılık oranı, aktif devir hızı, finansman oranı, özsermaye devir hızı ve kaldıraç oranları kullanılmıştır. Bu kriterler, enflasyonun firma üzerindeki likidite, kârlılık, borçlanma ve kaynak kullanımı gibi temel alanlardaki etkilerini ölçmeye olanak sağlamaktadır. Likidite oranları (cari ve asit test oranları), artan maliyetler karşısında kısa vadeli ödeme kapasitesini (Paul ve Mitra, 2018), sermaye yapısı oranları (özsermaye ve borç-özsermaye oranı) işletmelerin sermaye yapısını göstermektedir (Abdur Rouf, 2015) Kârlılık oranları (aktif ve özsermaye kârlılığı) maliyet artışlarının kârlılığı nasıl etkilediğini incelemektedir (Domanovic vd., 2018). Devir hızları ve kaldıraç oranı gibi göstergeler kaynakların etkin kullanımını ve borç maliyetlerini analiz etmektedir (Handayani vd., 2021; Mao, 2023). Enflasyonist dönemlerde bu oranlar, işletmelerin artan maliyetler ve faiz oranlarına uyum sağlama kabiliyetini değerlendirmek açısından önem taşımaktadır. Çünkü enflasyon, işletmenin likidite durumunu zayıflatabilir, kârlılığı düşürebilir ve borçlanma maliyetlerini artırarak finansal istikrarını zorlayabilir. Özetle, çalışmanın işletmelerin enflasyon baskısı altındaki karar alma süreçlerine dair bir perspektif sunarak literatüre önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmada, Entropi tabanlı Copras yöntemi kullanılmıştır. Entropi yöntemiyle finansal oranların ağırlıklandırılması, işletmelerin performansını objektif bir şekilde sıralama ve karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Çünkü entropi yöntemi, her bir kriterle ilişkili bilgi veya belirsizlik miktarını ölçmekte ve bunların göreceli önemlerinin objektif bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır (Akçakaya ve Urmak Akçakaya, 2019). Chen vd. (2020), kriter ağırlıklarını belirlemek amacıyla entropi tabanlı bir yöntem uygulamış ve entropinin, her bir kriterin gerçek önemini yansıtarak karar verme sürecinin doğruluğunu artırabileceğini belirtmişlerdir. Karmaşık Oransal Değerlendirme (COPRAS) yöntemi ise, alternatifleri çok sayıda kriter doğrultusunda değerlendirmeye olanak tanıyan yapılandırılmış yapısı sayesinde

çok kriterli karar verme sürecinde önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Keshavarz Ghorabae vd., 2014). COPRAS yöntemi, karar verme sürecinde açıklık ve şeffaflık sağlamaktadır. Hem olumlu hem de olumsuz kriterler için alternatiflerin fayda değerlerini performans toplamına dayalı olarak hesaplamakta ve her bir alternatifin diğerlerine göre sıralamasını net bir şekilde ortaya koymaktadır (Karadağ Ak vd., 2021). Bu açık sıralama yapısı, COPRAS'ın çoklu kriter altında alternatiflerin performansını değerlendirmek için yalın ve etkili bir mekanizma sunmasına olanak tanımaktadır. Bu sayede en uygun seçeneklerin belirlenmesine katkıda bulunmaktadır (Midyanti vd., 2023).

Çalışma sonuçları, enflasyonist dönemlerde işletmelerin dönen varlıklarını ve kısa vadeli borçlarını dikkatle yönetmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Dönen varlıkların korunması ve artırılması, enflasyon düzeltmesi sonrasında işletmelerin likidite durumlarını olumlu yönde etkileyebilirken, kısa vadeli borçlanmanın aşırıya kaçması işletmelerin finansal performansını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu bağlamda, çalışma, işletmelerin enflasyon düzeltmesi sonrasında performanslarını korumaları veya artırmaları için aktif bir finansal planlama ve strateji geliştirme ihtiyacını vurgulamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, işletmelere likidite yönetimi, varlık optimizasyonu ve borçlanma stratejileri konusunda değerli öneriler sunmakta ve enflasyonist dönemlerde işletmelerin finansal istikrarlarını korumalarına yönelik rehberlik edici bir rol oynamaktadır. Çalışmanın bulguları, benzer ekonomik koşullar altında faaliyet gösteren işletmeler için önemli stratejik bilgiler içermektedir.

Çalışma; giriş, literatür incelemesi, yöntem, uygulama ve sonuç olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın amacı, kapsamı ve genel çerçevesi ele alınmakta; çalışmada elde edilen bulgulara dair genel bir özet sunulmaktadır. Literatür İncelemesi bölümünde, enflasyonun işletmeler üzerindeki etkilerini inceleyen önceki çalışmalar ve Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinin kullanım alanlarını gösteren çalışmalara yer verilmiştir. Yöntem bölümünde, çalışmada kullanılan Entropi ve Copras yöntemlerinin teorik arka planı detaylandırılmakta ve uygulama süreçleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Uygulama bölümünde, çalışmaya konu olan veriler kullanılarak Entropi tabanlı Copras yöntemi uygulanmış ve analiz sonuçları sunulmuştur. Bulgular, işletmelerin finansal performansları açısından karşılaştırılarak, elde edilen sonuçlar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Son olarak, sonuç bölümünde ise çalışmada ulaşılan bulgular tartışılmakta ve işletmelerin enflasyonist dönemlerde finansal yapılarını nasıl yönetmeleri gerektiğine dair öneriler sunulmaktadır. Ayrıca bu bölümde, yasa yapıcılar ve araştırmacılar için de öneriler bulunmaktadır.

2. Literatür İncelemesi

Bu bölüm, enflasyonun işletmelerin finansal performansı üzerindeki etkilerini, enflasyon muhasebesinin önemini, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinin farklı sektörlerdeki uygulamalarını ve bu yöntemlerin finansal performans değerlendirmesindeki rolünü ele alan literatür çalışmalarını kapsamaktadır.

Literatürde enflasyonun işletmelerin finansal performansı üzerindeki etkileri kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Mikro finans kurumları üzerine yapılan çalışmalar, yüksek enflasyonun ekonomik dalgalanmalara karşı hassas sektörlerde ciddi olumsuz sonuçlara yol açtığını ortaya koymaktadır (Swaleh ve Wekasa, 2020). Ticari bankalar üzerinde gerçekleştirilen araştırmalarda da enflasyonun, özkaynak kârlılığı gibi performans göstergelerini olumsuz etkilediği, bu durumun bankaların kârlılıklarını sürdürebilmeleri için etkili enflasyon yönetim stratejilerine duyulan gereksinimi artırdığı belirtilmektedir (Moyo ve

Tursoy, 2020). Bunun yanı sıra, yüksek enflasyon oranlarının finansal gelişimi, ekonomik büyümeyi ve gelir eşitsizliğini olumsuz yönde etkilediği belirtilmekte, düşük ve istikrarlı enflasyon seviyelerinin ise ekonomik performansı destekleyebileceği belirtilmektedir (Alimi, 2014; Hami, 2017a). Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda ise enflasyon dinamiklerinin işletme maliyet yapıları üzerinde asimetrik etkiler yarattığı ve bu dinamiklerin finansal krizlerin öngörülebilirliğine katkı sağladığı vurgulanmaktadır (Altay ve Avcı, 2013; Yıldırım, 2023).

Enflasyon muhasebesi uygulamaları, işletmelerin finansal performansını doğru bir şekilde değerlendirebilmesi için önemli görülmektedir. Güney Afrika'da perakende sektörü verileri ile yapılan çalışmada, enflasyonun işletmelerin karar alma süreçleri ve finansal performansı üzerindeki doğrudan etkileri ortaya konmuş ve bu bağlamda enflasyon muhasebesinin, mali tabloların gerçekliği yansıtması açısından kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmıştır (Olarewaju vd., 2020). Gökçen ve Öztürk, (2023), Türkiye'de finansal raporlama standartlarında enflasyon muhasebesine yönelik düzenlemelere artan bir ihtiyaç olduğunu ve bu düzenlemelerin uygulanmasında karşılaşılan zorluklar ile bu uygulamaların finansal performans üzerindeki etkilerini vurgulamaktadırlar. İran ve Sahra Altı Afrika ülkelerinde enflasyonun finansal gelişim ve sektör istikrarı üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalarda, düşük enflasyon seviyelerinin finansal performansı iyileştirdiği ve enflasyon hedefleme politikalarının bu bölgelerde finansal istikrarı artırabileceği tespit edilmiştir (Hami, 2017b; Kagochi, 2019). Bu bulgular, enflasyon muhasebesinin finansal performansı daha doğru değerlendirmeye olan katkısını vurgulamakta ve enflasyonist dönemlerde bu muhasebe uygulamalarının önemini ortaya koymaktadır (Bozdoğan ve Çetin, 2023).

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri, çeşitli sektörlerde karar alma süreçlerini yönlendiren önemli bir araç olarak geniş bir kullanım alanı bulmaktadır. Sigortacılık sektöründe, Silva ve Belderrain (2019), doğal afet önleme stratejilerinin önceliklendirilmesinde ÇKKV yöntemlerinin stratejik karar alma üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadırlar. Spronk vd. (2016), finansal performans analizinde ÇKKV'nin etkinliğini araştırarak, bu yöntemlerin finansal karar alma süreçlerindeki işlevselliğini tartışmaktadırlar. Zou vd. (2019), bilgi sistemleri projelerinin seçiminde sürdürülebilirlik perspektifinden ÇKKV tabanlı bir yaklaşım geliştirerek, bu yöntemlerin esneklik ve etkinlik açısından sağladığı avantajları ortaya koymaktadırlar. Son olarak, Kalogeras vd. (2013), kooperatif sahiplik modellerinin finansal performansını değerlendirirken, ÇKKV yöntemlerinin kooperatiflerin karar alma süreçlerine nasıl entegre edilebileceğine dair bulgular sunmaktadırlar. Bu çalışmalar, ÇKKV yöntemlerinin farklı sektörlerde stratejik ve finansal karar alma süreçlerindeki önemini yansıtmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar, enflasyonun işletmelerin finansal performansını etkileyen bir faktör olduğunu ve enflasyon muhasebesinin, bu etkilerin doğru bir şekilde yansıtılmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, çok kriterli karar verme yöntemlerinin farklı sektörlerdeki uygulamaları, bu yöntemlerin finansal performans değerlendirmesi ve stratejik karar alma süreçlerinde öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Hem enflasyon muhasebesi hem de ÇKKV yöntemleri, işletmelerin daha sağlıklı ve sürdürülebilir finansal kararlar almasına olanak tanırken, sektörel farklılıkları da göz önünde bulundurarak performans değerlendirmelerini daha kapsamlı hale getirmektedir.

3. Yöntem

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV), hem çok amaçlı hem de çok kriterli karar süreçlerini kapsayan ve hem sınırlı hem de sınırsız karar verme senaryolarında uygulanabilen kapsamlı bir yaklaşımdır (S. Wang, 2022). ÇKKV'nin temel amacı, çeşitli kriterleri göz önünde bulundurarak, alternatif seçenekler arasından en uygun çözümü belirlemektir (Çitil vd., 2019). Bu yaklaşım, karar vericilere, birden fazla kriter doğrultusunda çeşitli alternatifleri sistematik bir şekilde değerlendirme imkânı sunmaktadır (Chelvier vd., 2008). ÇKKV, birbiriyle çelişen kriterlerin bulunduğu karmaşık karar problemlerini çözmede etkili bir yöntem olup, en uygun çözümün belirlenmesini kolaylaştırmaktadır (Hesham ve Abbas, 2021). ÇKKV yöntemlerinin temel işleyişi, kriterlerin ve alternatiflerin belirlenmesini, uygun birleştirme yöntemlerinin seçilmesini ve nihai kararların, kriterlerin ağırlıkları ya da üstünlük derecelerine göre alınmasını içermektedir (Majumder, 2015).

Entropi yöntemi, ÇKKV sürecinde alternatiflerin sıralanması için kullanılan kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde etkili bir yaklaşımdır (Liu vd., 2018). Entropi yöntemi, karar verme yöntemleriyle entegre edildiğinde, tüm kriterlerin ve bunların önem düzeylerinin dikkate alınmasını sağlayarak karar verme sürecine sistematik bir yaklaşım kazandırmaktadır (Sahin ve Bagriyanik, 2015). ÇKKV süreçlerinde entropi tabanlı yöntemlerin kullanımı, bilgisayar bilimleri, fizik, matematik ve ekonomi gibi farklı disiplinlerde geniş bir uygulama alanı bulmaktadır (Aikhuele ve Turan, 2016; Pramanik vd., 2018; Ye, 2015). Karar modellerinde entropi ölçümlerinin kullanımı, kriterler ve girdilerle ilgili sınırlı bilgi ile paydaşların farklı yetkinliklerinden kaynaklanan belirsizliklerin yönetilmesine olanak sağlamaktadır (Gandotra vd., 2021).

Entropi yönteminin başlıca avantajlarından biri, karar vericilerin öznel yargılarının etkisini azaltarak, karar kriterlerinin objektif ve veriye dayalı bir şekilde ağırlıklandırılmasını sağlamaktadır. (Wang vd., 2022), karayolu taşımacılığının sürdürülebilirliği üzerine yaptıkları çalışmalarında bu yöntemin sağladığı nesnellığı vurgulamışlardır. Araştırmalarında, entropi yöntemi kullanılarak kriterlerin ağırlıkları gerçek verilerden elde etmişlerdir. Böylece önyargının azaltılmasıyla karar verme sürecinin güvenilirliği artırılmıştır. Yöntemin bir diğer önemli avantajı ise çeşitli bağlamlara ve veri türlerine kolayca uyarlanabilir olmasıdır. Bu çok yönlülük, çevre bilimi, sağlık hizmetleri ve mühendislik gibi farklı alanlarda karar kriterlerinin değerlendirilmesi ve optimize edilmesi süreçlerinde etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır (Jiang vd., 2023). Entropi yöntemi, veri setlerinde yer alan farklı kriterlerle ilişkili belirsizlikleri ölçerek, karar verme sürecinde kritik öneme sahip faktörlerin belirlenmesine olanak tanımaktadır. Bu özellik, karar vericilerin analiz sırasında en etkili faktörlere odaklanmasına yardımcı olmakta ve böylece değerlendirme sürecinin etkinliğini artırmaktadır (Mukhametzhanov, 2021). Entropi yönteminin bu özellikleri, onu birden fazla kriterin değerlendirilmesi gereken karmaşık karar verme senaryolarında etkili bir araç haline getirmektedir.

Entropi yöntemine göre kriter ağırlıkları 4 adımlık bir süreç sonucunda tespit edilmektedir. Bu adımlar ve bu adımlarda yer alan matematiksel formüller aşağıda gösterilmektedir (Karami ve Johansson, 2014).

Adım 1: Farklı ölçüm birimleri ve ölçeklerle farklılıkları ortadan kaldırmak için Pij değerinin hesaplanması.

$$P_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}; \forall j \quad (1)$$

Adım 2: Ej entropi değerinin hesaplanması.

$$E_j = \left(\frac{-1}{\ln(m)} \right) \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}]; \forall j. \quad (2)$$

Adım 3: Belirsizlik dj'sinin çeşitlendirme derecesi olarak hesaplanması.

$$d_j = 1 - E_j; \forall j. \quad (3)$$

Adım 4: Kriter ağırlıklarının hesaplanması.

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}; \forall j. \quad (4)$$

Copras (Complex Proportional Assessment) yöntemi, alternatiflerin değerlendirilmesi ve bilinçli seçimlerin yapılması için sistematik ve etkili bir çerçeve sunan önemli bir ÇKKV yöntemidir (Taherdoost ve Mohebi, 2024). Bu yöntem, alternatiflerin çoklu kriterlere göre değerlendirilmesini ve bu alternatiflerin sıralanmasında fayda değerlerinin atanmasını içermektedir (Fatmayati vd., 2023). Copras yöntemi, birden fazla kriterin değerlendirilmesinden kaynaklanan doğal belirsizlikler nedeniyle, belirsizlik ve karmaşıklık içeren karar verme süreçlerinde özellikle önemli bir rol oynamaktadır (Chaurasiya ve Jain, 2022). Yöntem, karar vericilere kriterler arasındaki karşılıklı etkileşimleri dikkate alma ve karar verme sürecindeki tutarsızlıkları etkili bir şekilde yönetme imkânı sunmaktadır (Chaurasiya ve Jain, 2022). Ayrıca yöntem, MOORA ve entropi yöntemleri gibi diğer ÇKKV yöntemleriyle entegre edilerek çeşitli alanlarda karar verme süreçlerine katkı sağlamaktadır (Esmaceli-Marzdashti vd., 2017; Krishna vd., 2022; Singh vd., 2023).

COPRAS yöntemi, çok kriterli karar verme yöntemleri arasında geniş bir kabul gören ve çeşitli alanlarda kullanılan önemli bir araçtır. COPRAS yönteminin temel avantajlarından biri, hem fayda hem de maliyet kriterlerini eş zamanlı olarak ele alabilme yeteneğidir. Bu özellik, alternatiflerin pozitif ve negatif yönlerinin ayrı ayrı değerlendirilmesini sağlamakta ve bu sayede kriterlerin zıt etkilere sahip olabileceği karmaşık karar verme durumlarında önemli bir avantaj sunmaktadır (Trianto vd., 2023). COPRAS yöntemi, her bir alternatif için fayda derecesini hesaplayarak, alternatiflerin belirlenen kriterlere göre nasıl bir performans sergilediğine dair derinlemesine bir değerlendirme sunmakta ve böylelikle daha bilinçli kararların alınmasına katkıda bulunmaktadır (Tsaqıla vd., 2024). COPRAS yönteminin bir diğer önemli avantajı ise basit hesaplama sürecidir. Yöntem, alternatiflerin belirlenen kriterlere göre performanslarının sistematik bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanıyan adım adım bir metodoloji sunmaktadır. Bu açıklık, COPRAS'ın matematiksel bilgiye sahip olmayan karar vericiler için de kullanılabilirliğini artırmaktadır (Bošković vd., 2024; Hajiagha vd., 2013). COPRAS yönteminin rüzgâr santralleri ve süpermarket şubeleri için yer seçimi gibi spesifik uygulamalarda da etkili olduğu gösterilmiştir. Bu tür uygulamalarda, COPRAS yöntemi, net ve eyleme geçirilebilir içgörüler sunarak karar verme sürecine önemli katkılarda bulunmaktadır (Chatterjee ve Bose, 2013). Bunun yanı sıra, COPRAS yöntemi farklı karar verme ortamlarına,

özellikle belirsizlik içeren durumlara kolayca uyarlanabilmektedir. Yöntemin bulanık mantık veya aralık değerli sezgisel bulanık kümeler gibi uzantıları, belirsizlik altında karar verme sürecindeki etkinliğini artırmak amacıyla geliştirilmiştir (Hajiagha vd., 2013; Rahim vd., 2024). Bu uyarlanabilirlik, genellikle eksik veya belirsiz bilgilerin bulunduğu gerçek dünya senaryolarında karar vericilerin karşılaştığı zorluklara çözüm sunmaktadır. COPRAS yöntemi, belirsizlik koşullarında alternatiflerin daha sağlam bir analizini mümkün kılarak karar verme sürecinin güvenilirliğini artırmaktadır (Nguyen vd., 2015). Ayrıca, COPRAS yöntemi entropi yöntemi gibi diğer ağırlık belirleme yöntemleriyle entegre edilebilmekte, böylece analitik yetenekleri daha da geliştirilmekte ve karar verme sürecinin genel etkinliği artırılmaktadır (Albak, 2022; Taherdoost ve Mohebi, 2024b).

Copras yöntemine göre alternatifler 5 adımlık bir süreç sonucunda sıralanmaktadır. Bu adımlar ve bu adımlarda yer alan matematiksel formüller aşağıda gösterilmektedir (Alinezhad ve Khalili, 2019):

Adım 1: Karar Matrisinde yer alan değerlerin normalize edilmesi.

$$r_{ij}^* = \frac{r_{ij}}{\sum_{i=1}^m r_{ij}}; j = 1, \dots, n \quad (5)$$

Adım 2: Normalize karar matrisinde yer alan değerlerin kriter ağırlıklarına göre ağırlıklandırılması

$$\hat{r}_{ij} = r_{ij}^* \cdot w_j; i = 1, \dots, m, j = 1, \dots, n \quad (6)$$

Adım 3: Ağırlıklı indekslerin toplanması

$$S_{+i} = \sum_{j=1}^g \hat{r}_{ij}; i = 1, \dots, m \quad (7)$$

$$S_{-i} = \sum_{j=g+1}^n \hat{r}_{ij}; i = 1, \dots, m \quad (8)$$

Adım 4: Göreli Önem Değerlerinin Hesaplanması

$$Q_i = S_{+i} + \frac{\min S_{-i} \sum_{i=1}^m S_{-i}}{S_{-i} \sum_{i=1}^m \frac{\min S_{-i}}{S_{-i}}} \quad (9)$$

$$Q_i = S_{+i} + \frac{\sum_{i=1}^m S_{-i}}{S_{-i} \sum_{i=1}^m \frac{1}{S_{-i}}} \quad (10)$$

Adım 5: Alternatiflerin Sıralanması

Son yıllarda, çok kriterli karar verme yöntemleri, Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren farklı sektörlerdeki firmaların finansal performanslarını değerlendirmede yaygın olarak kullanılmaktadır. Soy Temür (2022), Turizm Endeksi'ndeki firmaların performansını analiz ederken, Şahin ve Karacan (2019) İnşaat Endeksi'ndeki firmaları, 2018 yılına ait finansal oranlar üzerinden Entropi, COPRAS ve ARAS yöntemleriyle incelemiştir. Akbalık vd. (2022) finansal performans ölçümünde Entropi tabanlı ağırlıklandırma ve COPRAS yöntemini uygulamış, Sakarya ve Gürsoy, (2021) de benzer şekilde Entropi tabanlı COPRAS ve ARAS yöntemleri kullanarak değerlendirmeler yapmıştır. Özarı (2024), Araştırma ve Depolama Sektörü'nde Entropi tabanlı EDAS ve COPRAS yöntemlerini tercih ederken, Acer vd. (2020), bireysel emeklilik şirketlerinin performansını katılımcı sayısı ve fon tutarı gibi kriterlere dayanarak Entropi ve COPRAS yöntemleriyle analiz etmiştir. Bu çalışmalar, Entropi, COPRAS,

ARAS ve EDAS gibi çok kriterli karar verme yöntemlerinin son yıllarda finansal performans değerlendirmelerinde etkin bir şekilde uygulandığını göstermektedir.

Bu bölümde, uygulamada kullanılacak olan Entropi ve COPRAS yöntemleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu doğrultuda, her iki yöntemin teorik temelleri ve avantajları açıklanmıştır. Ayrıca son yıllarda bu yöntemlerin kullanıldığı güncel çalışmalara değinilmiştir. Bir sonraki bölümde, bu yöntemler kullanılarak finansal performans analizi uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

4. Uygulama

Çalışmanın amacı, aynı bilanço büyüklüğüne ve kârlılığına sahip işletmelerin performanslarının enflasyon düzeltmesi öncesi ve sonrası karşılaştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda üç farklı işletmeye ait farklı yapılara sahip bilanço ve gelir tabloları oluşturulmuştur. İşletmelere ait bilanço ve gelir tabloları ekte yer almaktadır. İşletme isimleri ve finansal yapıları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: İşletme İsimleri ve Finansal Yapıları

İşletme İsmi	Finansal Yapı
A	Duran Varlıkları, Dönen Varlıklarından fazla; Kısa Vadeli Yabancı Kaynakları, Dönen Varlıklarından fazla; Özkaynakları, Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklarından fazla
B	Duran Varlıkları, Dönen Varlıkları birbirine yakın değerlerde; Dönen Varlıkları, Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklarından fazla; Özkaynakları, Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklarından fazla
C	Duran Varlıkları, Dönen Varlıklarından fazla; Dönen Varlıkları, Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklarından fazla; Özkaynakları, Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklarından fazla

Tablo 2’de çalışmada kullanılan kriterler ve bu kriterlere ait formüllere yer verilmiştir. Kriterler tespit edilirken, finansal performans ve finans alanındaki çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu çalışmalar, referans başlığı altında yer almaktadır.

Tablo 2: Kriterler

Kriter No	Finansal Oranlar	Formül	Referans
K1	Cari Oran	$\frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$	(Tengilimoğlu vd., 2023)
K2	Asit Test Oranı	$\frac{(\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar})}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$	(Sudarsono vd., 2021)
K3	Özsermaye Oranı	$\frac{\text{Özkaynaklar}}{\text{Toplam Varlıklar}}$	(Nurrahmi vd., 2023)
K4	Borç Özsermaye Oranı	$\frac{\text{Toplam Borçlar}}{\text{Özsermaye}}$	(Al-Slehat, 2022)
K5	Aktif Kârlılık Oranı	$\frac{\text{Net Kar}}{\text{Toplam Aktifler}}$	(Etim vd., 2022)
K6	Özsermaye Kârlılık Oranı	$\frac{\text{Net Kar}}{\text{Özsermaye}}$	(Ünvan ve Uz, 2023)
K7	Aktif Devir Hızı	$\frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Toplam Aktifler}}$	(Navita vd., 2023)
K8	Finansman Oranı	$\frac{\text{Özkaynaklar}}{\text{Toplam Borçlar}}$	(Hidayah ve Karimah, 2023)
K9	Özsermaye Devir Hızı	$\frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Özsermaye}}$	(Chaochao, 2023)
K10	Kaldıraç Oranı	$\frac{\text{Toplam Borçlar}}{\text{Toplam Aktifler}}$	(Kusmayadi ve Firmansyah, 2021)

Tablo 3'te, işletmelerin finansal performanslarının tespitinde kullanılan finansal oranlar (kriterler) ve değerleri yer almaktadır. Ayrıca bu tablo, Entropi yöntemine göre kriter ağırlıklarının tespitinde kullanılacak karar matrisini oluşturmaktadır. Tablo 'da on farklı finansal oran bulunmaktadır. Oranlar, enflasyon düzeltmesi öncesi ve enflasyon düzeltmesi sonrası oluşan bilanço ve gelir tablolarında yer alan değerlerden elde edilmiştir. Enflasyon düzeltme işlemleri Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği Sıra No: 555'e göre yapılmıştır.

Tablo 3: Karar Matrisi

Kriter No	Finansal Oranlar	Alternatif Yönü	Enflasyon Düzeltmesi Öncesi			Enflasyon Düzeltmesi Sonrası		
			A	B	C	A	B	C
K1	Cari Oran	Maksimum	0,962	2,510	6,249	1,048	3,470	5,925
K2	Asit Test Oranı	Maksimum	0,248	1,291	0,638	0,308	2,383	0,577
K3	Özsermaye Oranı	Maksimum	0,666	0,804	0,942	0,924	0,946	0,987
K4	Borç Özsermaye Oranı	Maksimum	0,501	0,243	0,061	0,082	0,057	0,014
K5	Aktif Kârlılık Oranı	Maksimum	0,064	0,064	0,064	0,014	0,015	0,013
K6	Özsermaye Kârlılık Oranı	Maksimum	0,095	0,079	0,067	0,015	0,016	0,013
K7	Aktif Devir Hızı	Maksimum	2,182	2,112	3,613	0,486	0,489	0,755
K8	Finansman Oranı	Maksimum	1,997	4,113	16,355	12,172	17,616	74,053
K9	Özsermaye Devir Hızı	Maksimum	3,275	2,625	3,833	0,526	0,516	0,766
K10	Kaldıraç Oranı	Minimum	0,334	0,196	0,058	0,076	0,054	0,013

Karar Matrisinin oluşturulmasından sonra, normalleştirilmiş karar matrisi oluşturulmuştur. Karar matrisinde yer alan değerler, yapılacak analizlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amacıyla, 0 ile 1 arasında olacak şekilde normalleştirilmiştir. Tablo 4'te normalleştirilmiş karar matrisi yer almaktadır.

Tablo 4: Normalize Karar Matrisi

Kriter No	Finansal Oranlar	Enflasyon Düzeltmesi Öncesi			Enflasyon Düzeltmesi Sonrası		
		A	B	C	A	B	C
K1	Cari Oran	0,099	0,258	0,643	0,100	0,332	0,567
K2	Asit Test Oranı	0,114	0,593	0,293	0,094	0,729	0,177
K3	Özsermaye Oranı	0,276	0,333	0,391	0,323	0,331	0,345
K4	Borç Özsermaye Oranı	0,622	0,302	0,076	0,539	0,372	0,089
K5	Aktif Kârlılık Oranı	0,333	0,333	0,333	0,336	0,349	0,315
K6	Özsermaye Kârlılık Oranı	0,394	0,327	0,279	0,346	0,351	0,304
K7	Aktif Devir Hızı	0,276	0,267	0,457	0,281	0,282	0,437
K8	Finansman Oranı	0,089	0,183	0,728	0,117	0,170	0,713
K9	Özsermaye Devir Hızı	0,336	0,270	0,394	0,291	0,286	0,423
K10	Kaldıraç Oranı	0,569	0,333	0,098	0,531	0,376	0,093

Normalize karar matrisi oluşturulduktan sonra Entropi yönteminin üçüncü aşamasını oluşturan Entropi değerleri hesaplanmış ve Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Entropi Değerleri

Kriter No	Finansal Oranlar	Enflasyon Düzeltmesi Öncesi			Enflasyon Düzeltmesi Sonrası		
		A	B	C	A	B	C
K1	Cari Oran	-0,229	-0,350	-0,284	-0,231	-0,366	-0,322
K2	Asit Test Oranı	-0,247	-0,310	-0,360	-0,223	-0,230	-0,306
K3	Özsermaye Oranı	-0,355	-0,366	-0,367	-0,365	-0,366	-0,367
K4	Borç Özsermaye Oranı	-0,295	-0,362	-0,196	-0,333	-0,368	-0,215
K5	Aktif Kârlılık Oranı	-0,366	-0,366	-0,366	-0,366	-0,367	-0,364
K6	Özsermaye Kârlılık Oranı	-0,367	-0,365	-0,356	-0,367	-0,367	-0,362
K7	Aktif Devir Hızı	-0,355	-0,353	-0,358	-0,357	-0,357	-0,362
K8	Finansman Oranı	-0,215	-0,311	-0,231	-0,251	-0,301	-0,241
K9	Özsermaye Devir Hızı	-0,366	-0,353	-0,367	-0,359	-0,358	-0,364
K10	Kaldıraç Oranı	-0,321	-0,366	-0,228	-0,336	-0,368	-0,221

$k=1/\ln(m) = 0,91$

Entropi yönteminin son aşamasında kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 6'da her bir kritere ait enflasyon düzeltmesi öncesi ve sonrası kriter ağırlıkları yer almaktadır.

Tablo 6: Kriter Ağırlıkları

Kriter No	Finansal Oranlar	Enflasyon Düzeltmesi Öncesi	Enflasyon Düzeltmesi Sonrası
K1	Cari Oran	0,188	0,147
K2	Asit Test Oranı	0,145	0,277
K3	Özsermaye Oranı	0,008	0,000
K4	Borç Özsermaye Oranı	0,196	0,149
K5	Aktif Kârlılık Oranı	0,000	0,001
K6	Özsermaye Kârlılık Oranı	0,008	0,002
K7	Aktif Devir Hızı	0,026	0,019
K8	Finansman Oranı	0,273	0,249
K9	Özsermaye Devir Hızı	0,009	0,014
K10	Kaldıraç Oranı	0,146	0,142

Tablo 6'da yer alan ağırlıklar, ilgili oranın performans incelemesindeki önemini göstermektedir. Enflasyon düzeltmesi öncesinde, işletmelerin performansını değerlendirmede en önemli etkiye sahip oran Finansman Oranı (0,273) iken enflasyon düzeltmesi sonrasında bu oran Asit Test Oranıdır (0,277).

Uygulama bölümünün ikinci aşamasında, Entropi yöntemine göre tespit edilen kriter ağırlıkları ile Copras yöntemine göre işletmelerin finansal performansları karşılaştırılmıştır. Tablo 6'da, daha önce Entropi yöntemine göre tespit edilen kriter ağırlıklarına göre normalize karar matrisi ağırlıklandırılmış ve ağırlıklandırılmış karar matrisi elde edilmiştir.

Tablo 7: Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

Kriter No	Finansal Oranlar	Alternatif Yönü	Enflasyon Düzeltmesi Öncesi			Enflasyon Düzeltmesi Sonrası		
			A	B	C	A	B	C
K1	Cari Oran	Maksimum	0,019	0,049	0,121	0,015	0,049	0,083
K2	Asit Test Oranı	Maksimum	0,017	0,086	0,043	0,026	0,202	0,049
K3	Özsermaye Oranı	Maksimum	0,002	0,003	0,003	0,000	0,000	0,000
K4	Borç Özsermaye Oranı	Maksimum	0,122	0,059	0,015	0,080	0,056	0,013
K5	Aktif Kârlılık Oranı	Maksimum	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
K6	Özsermaye Kârlılık Oranı	Maksimum	0,003	0,003	0,002	0,001	0,001	0,000
K7	Aktif Devir Hızı	Maksimum	0,007	0,007	0,012	0,005	0,005	0,008
K8	Finansman Oranı	Maksimum	0,024	0,050	0,198	0,029	0,042	0,178
K9	Özsermaye Devir Hızı	Maksimum	0,003	0,003	0,004	0,004	0,004	0,006
K10	Kaldıraç Oranı	Minimum	0,083	0,049	0,014	0,075	0,053	0,013

Copras yönteminin son aşamasında kriterlerin fayda ve maliyet özellikleri dikkate alınarak, Pozitif İdeal Çözüm (Pi) ve Negatif İdeal Çözüm (Ri) değerleri hesaplanmış ardından işletmelerin performans sıralamaları yapılmıştır. Tablo 8’de kriterlerin önem ağırlıkları ve performans sıraları yer almaktadır.

Tablo 8: Önem Ağırlıkları ve Performans Sıraları

	Enflasyon Düzeltmesi Öncesi			Enflasyon Düzeltmesi Sonrası		
	A	B	C	A	B	C
Pi	0,197	0,259	0,398	0,161	0,359	0,338
Ri	0,083	0,049	0,014	0,075	0,053	0,013
Görece Ağırlıklar	0,322	0,384	0,523	0,282	0,481	0,460
Önem Ağırlığı	0,616	0,734	1,000	0,588	1,000	0,957
Finansal Performans Sırası	3.	2.	1.	3.	1.	2.

Tablo 8’e göre enflasyon düzeltmesi öncesinde işletmelerin finansal performans sıralamaları en başarılıdan en başarısız doğru C,B,A şeklinde iken enflasyon düzeltmesi sonrasında bu sıralama B,C,A şeklinde değişmiştir.

Sıralamadaki değişimin nedenini belirlemek amacıyla B ve C işletmeleri karşılaştırılmış ve temel farklılıkların Cari Oran ile Asit Test Oranlarındaki değişimlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Enflasyon düzeltmesi sonrasında, B işletmesinin Cari Oran ve Asit Test Oranlarında artış görülürken, C işletmesinde her iki oranda da azalma meydana gelmiştir.

Bu oranlardaki farklılıkların nedenlerini anlamak için işletmelerin varlık ve borç yapıları incelenmiştir. Enflasyon düzeltmesi sonrasında, B işletmesinin dönen varlıklarında yaklaşık %64'lük bir artış yaşanırken, kısa vadeli yabancı kaynaklarındaki artış %18 civarındadır. B işletmesinin dönen varlıkları içinde parasal olmayan varlık olduğu için enflasyon düzeltmesine tabi tutulan stoklar hesap grubu ve bu grup içindeki; ilk madde ve malzeme, mamul ve ticari mallar ile verilen sipariş avansları hesaplarının tutarının A ve C işletmelerine göre fazla olması düzeltme sonrası tutarların da yine diğer iki işletmeye kıyasla fazla artmasına neden olmuştur. Bu durum dolayısıyla cari oranın yüksek çıkması sonucunu doğurmuştur. B işletmesinde alınan sipariş avansları dışında kalan (bu hesabın tutarı da A ve C işletmelerine

göre daha azdır) kısa vadeli yabancı kaynak hesaplarının parasal kalem olması nedeniyle enflasyon düzeltilmesi kapsamı dışında tutulması bu hesap sınıfındaki artışın sınırlı kalmasına neden olmuştur.

C işletmesinin dönen varlıklarındaki artış oranı ise %4 düzeyindeyken, kısa vadeli yabancı kaynaklardaki artış %10 seviyesindedir. Her iki işletmenin stoklarında enflasyon düzeltilmesi sonrasında yaklaşık %5 oranında bir artış gözlemlenmiştir. B işletmesinin varlık yapısındaki artışın, C işletmesininkinden yaklaşık %60 daha fazla olması ve B işletmesinin kısa vadeli borçlarındaki artışın C işletmesine kıyasla yaklaşık %8 fazla olmasına rağmen, B işletmesinin genel performansında olumlu bir gelişme kaydedilmiştir.

Bu bulgular, enflasyon düzeltilmesinin işletmelerin finansal performansı üzerindeki farklı etkilerini göstermektedir. B ve C işletmelerinin finansal oranlarındaki değişim, işletmelerin varlık ve borç yapılarındaki farklılıklarla açıklanabilir. B işletmesinin düzeltme öncesi bilançosunda dönen varlıkları stoklardan kaynaklı olarak zaten fazla iken bir de parasal olmayan bir varlık grubu olması nedeniyle enflasyon düzeltilmesine tabi tutulması nedeniyle ortaya çıkan artış diğer iki işletmeden daha yüksek olmuştur. Dönen varlıklardaki artışın kısa vadeli yabancı kaynaklarındaki artış oranından belirgin derecede fazla olması, işletmenin likidite durumunu olumlu yönde etkilemiştir. Bu durum, işletmenin Cari Oran ve Asit Test Oranlarında önemli bir iyileşmeye yol açarak, enflasyon düzeltilmesi sonrasında finansal performansının yükselmesine katkı sağlamıştır.

Öte yandan, C işletmesinde dönen varlıklarındaki artışın sınırlı kalması ve kısa vadeli borçlarındaki artışın daha yüksek olması, işletmenin likidite oranlarını olumsuz etkilemiştir. C işletmesinin enflasyon düzeltilmesi sonrasında varlık yapısında sınırlı bir artış yaşarken, borçlanmadaki görece daha yüksek artış, işletmenin likidite pozisyonunu zayıflatmış ve performansının B işletmesine göre gerilemesine neden olmuştur.

B işletmesinin stoklarındaki artışın C işletmesiyle benzer olmasına rağmen, dönen varlıklarının genelde daha hızlı büyümesi, enflasyon düzeltilmesinin B işletmesini daha avantajlı bir duruma getirdiğini göstermektedir. Bu bulgular, enflasyon düzeltilmesi sonrasında işletmelerin varlık ve borç yapılarındaki değişimlerin, likidite oranlarına ve dolayısıyla finansal performanslarına önemli etkilerde bulunduğunu vurgulamaktadır.

5. Sonuç

Enflasyon düzeltilmesi, işletmelerin mali tablolarının enflasyonun bozucu etkilerinden arındırılarak, daha güvenilir ve doğru finansal analizlerin yapılabilmesine imkân tanımaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışma, enflasyonist dönemlerde işletmelerin finansal performanslarını etkileyen temel faktörlerin belirlenmesi ve işletmelerin bu dönemde finansal yapılarını nasıl optimize edebileceklerine yönelik stratejik bir rehber sunmayı amaçlamaktadır. Bu sayede, enflasyonun olumsuz etkilerinin en aza indirilmesiyle, işletmelerin finansal sürdürülebilirliklerinin ve performanslarının korunması mümkün olacaktır.

Uygulamalar sonucunda, enflasyon düzeltilmesinin işletmelerin finansal yapısı ve performansı üzerinde önemli etkiler yarattığı tespit edilmiştir. B işletmesinin, dönen varlıkları içinde bulunan ve parasal olmadığı için enflasyon düzeltilmesine tabi tutulan Stoklar grubunda meydana gelen (1.743.404,75.-TL) artışın, çok büyük kısmı (alınan sipariş avansları hariç) parasal nitelikli borçlanma araçlarıyla finanse edildiği ve dolayısıyla enflasyon düzeltilmesine tabi tutulmayan hesap kalemlerinden oluşması nedeniyle sınırlı kalan kısa vadeli borçlarındaki artıştan (202.659,91.-) daha yüksek olması ile likidite oranlarında iyileşme göstererek en iyi

performansı sergilemiştir. C işletmesi ise dönen varlıklarındaki artışın (96.661,98.-) sınırlı kalması ve kısa vadeli borçlardaki görece yüksek artış (33.776,65.-) nedeniyle likidite oranlarında gerileme yaşamış ve bu durum performansının düşmesine neden olmuştur.

Her ne kadar stoklar ve duran varlıklar gibi geçmiş tarihte maliyet bedeli üzerinden kayıtlara alınan ve finansal tablolar yansıtılan hesap sınıfları ve hesap grupları enflasyon düzeltmesi sonrası işletmenin varlıklarının artırarak bir iyileşmenin göstergesi gibi olsa da bu varlıklara yapılacak (ihtiyaç fazlası) yatırımların başta fırsat maliyeti ve finansman maliyeti olmak üzere olumsuz yönlerinin de olacağı akıldan uzak tutulmaması gerekir.

Ayrıca yeterince öz kaynağa sahip olmayan ve daha çok borçlanma yoluyla finansman sağlamak durumunda olan işletmelerde, enflasyon düzeltmesiyle ortaya çıkan olumlu düzeltme farklarının (enflasyon düzeltme karının) vergiye tabi tutulacak olması işletmeleri ayrı bir yükü daha karşılayacaktır. Bu durum, enflasyonun olumsuz etkilerinden kurtulmayı ümit ederek enflasyon düzeltmesi yapan mükelleflerin önüne yeni bir yük getirerek, enflasyon düzeltmesine karşı bir tepkinin de doğmasına neden olacaktır.

Çalışma sonuçları, firma yöneticileri, yasa yapıcı ve politika belirleyiciler ile araştırmacılar için çeşitli öneriler içermektedir. Firma yöneticilerine enflasyonist dönemlerde stoklarını kontrol altında tutarak varlıklarının likidite yapısını dengelemeli ve aşırı borçlanmadan kaçınmalıdır. Örneğin, B işletmesinin dönen varlıkları içinde yer alan stoklardaki (1.743.404,75 TL) artışın kısa vadeli borçlarındaki artıştan (202.659,91.-) daha yüksek olması, likidite oranlarının iyileşmesine ve işletmenin finansal performansının güçlenmesine katkı sağlamıştır. Diğer taraftan, C işletmesinin dönen varlıklarındaki (96.661,98 TL) sınırlı artış ve kısa vadeli borçlarındaki (33.776,65 TL) artış nedeniyle likidite oranlarında gerileme yaşanmış ve bu durum performansını olumsuz etkilemiştir. Örnekten görüleceği üzere, işletmelerin etkili bir finansal planlama ve yönetim stratejisinin oluşturmaları ile enflasyon düzeltmesi sonrasında performanslarındaki olası düşüşlerden korunmaları beklenmektedir. Bu tür stratejiler, uzun vadede finansal performansı koruma ve hatta iyileştirme potansiyeline sahiptir. Yasa yapıcılar ve politika belirleyiciler için ise enflasyon düzeltmesi sonrası ortaya çıkan vergilendirme yüklerinin gözden geçirilmesi ve finansal raporlama standartlarının enflasyonist etkileri daha doğru yansıtacak şekilde güncellenmesi tavsiye edilmektedir. Özellikle, düzeltme farklarından kaynaklanan enflasyon kârların vergilendirilmesi konusunda geçici muafiyetler veya vergi teşvikleri sağlaması önerilmektedir. Ayrıca, enflasyon düzeltmesi sonrası oluşan değerlendirme farklarının mali tablolarda ayrıntılı bir şekilde raporlanması ve ayrı bir başlık altında sunulması, işletmelerin gerçek finansal durumlarının daha şeffaf bir şekilde ortaya konulmasını sağlayacaktır. Böylelikle, paydaşların daha doğru ve bilinçli kararlar almasına olanak tanınması ve finansal raporların güvenilirliğinin artması beklenmektedir. Araştırmacılara yönelik olarak, Entropi temelli Copras yönteminin farklı sektörlerde uygulanması, diğer çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleriyle karşılaştırmalı analizler yapılması ve makroekonomik faktörlerin modele entegrasyonu önerilmektedir. Bu doğrultuda, gelecekteki çalışmaların, farklı sektörlerdeki uygulamaları genişleterek ve alternatif ÇKKV yöntemlerini karşılaştırarak yöntemin etkinliğini değerlendirmesi, aynı zamanda makroekonomik değişkenlerin etkilerini de analiz ederek işletmelerin finansal performanslarını artıracak stratejiler geliştirmesi beklenmektedir.

Kaynakça

- Abdur Rouf, Md. (2015). Capital Structure and Firm Performance of Listed Non-Financial Companies in Bangladesh. *The International Journal of Applied Economics and Finance*, 9(1), 25–32. <https://doi.org/10.3923/ijaef.2015.25.32>
- Acer, A., Genç, T., & Dinçer, E. (2020). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Performansının Entropi ve COPRAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 153–169. <https://doi.org/10.17336/igusbd.560975>
- Aikhuele, D. O., & Turan, F. B. M. (2016). An Improved Methodology For Multi-Criteria Evaluations In The Shipping Industry. *Brodogradnja*, 67(3), 59–72. <https://doi.org/10.21278/brod67304>
- Akbalık, M., Yurttadur, M., & Taşçı, M. Z. (2022). Entropi ve Copras Yöntemleriyle Finansal Performans Analizi: Mevduat Ve Katılım Bankaları Karşılaştırması. *Journal of Banking and Insurance Review*, 16, 13–27.
- Akçakaya, O., & Urmak Akçakaya, E. D. (2019). Türkiye’deki Büyükşehirlerin Çevresel Performanslarının Entropi Temelli COPRAS ve ARAS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.26466/opus.556278>
- Akgemci, A., Kısakürek, M., Kulaklı, A. P., & Özçil, A. (2024). Enflasyon Düzeltmelerinin Firma Performansı Üzerindeki Etkisi: İmalat Sektöründe TOPSIS Yöntemiyle Bir Uygulama. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 4(2), 162–187.
- Albak, E. İ. (2022). Optimization For Multi-Cell Thin-Walled Tubes Under Quasi-Static Three-Point Bending. *Journal of the Brazilian Society of Mechanical Sciences and Engineering*, 44(5), 207. <https://doi.org/10.1007/s40430-022-03525-8>
- Alimi, R. S. (2014). Inflation And Financial Sector Performance: The Case Of Nigeria. *Timisoara Journal of Economics and Business*, 7(1), 55–69. <https://doi.org/10.2478/tjeb-2014-0003>
- Alinezhad, A., & Khalili, J. (2019). *New Methods and Applications in Multiple Attribute Decision Making (MADM)* (Vol. 277). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-15009-9>
- Al-Slehat, Z. A. F. (2022). The Effect of Equity Financing Structure and Asset Utilization Efficiency on Financial Fragility. *International Business Research*, 15(12), 132. <https://doi.org/10.5539/ibr.v15n12p132>
- Altay, N. O., & Avcı, M. A. (2013). Finansal Krizlerin Belirleyenleri ve Öngörülebilirliği: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış (Ege Academic Review)*, 13(1), 113–113. <https://doi.org/10.21121/eab.2013119504>
- Bošković, G., Stepanov, B., Boskovic, M., Todorović, M., & Čepić, Z. (2024). The Procedure For Calculating Input Parameters In The Process Of Determining Potential Risk Zones In Warehouses. *MMA 2024 – Flexible Technologies*, 215–218. <https://doi.org/10.24867/MMA-2024-06-003>
- Bozdoğan, T., & Çetin, Ö. O. (2023). Enflasyon Muhasebesine Geri Dönüş: Enflasyon Muhasebesi Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12, 78–89. <https://doi.org/10.58627/dpuibf.1378427>
- Chaochao, H. (2023). Research On The Impact Of Non-Financial Enterprise Leverage Ratio On Systemic Financial Risks. *Academic Journal of Business & Management*, 5(26). <https://doi.org/10.25236/AJBM.2023.052607>
- Chatterjee, N. C., & Bose, G. K. (2013). A COPRAS-F Base Multi-Criteria Group Decision Making Approach For Site Selection Of Wind Farm. *Decision Science Letters*, 2(1), 1–10. <https://doi.org/10.5267/j.dsl.2012.11.001>

Chaurasiya, R., & Jain, D. (2022). Pythagorean Fuzzy Entropy Measure-Based Complex Proportional Assessment Technique For Solving Multi-Criteria Healthcare Waste Treatment Problems. *Granular Computing*, 7(4), 917–930. <https://doi.org/10.1007/s41066-021-00304-z>

Chelvier, R., Dammasch, K., Horton, G., Knoll, S.-W., Krull, C., & Rauch-Gebbensleben, B. (2008). A Markov Model For Multi-Criteria Multi-Person Decision Making. *2008 International Conference on Innovations in Information Technology*, 262–266. <https://doi.org/10.1109/INNOVATIONS.2008.4781672>

Çitil, M., Tuğrul, F., & Yılmaz, B. (2019). An Application of Multi Criteria Decision Making: Ranking of School Success. *Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 15(1), 45–50. <https://doi.org/10.18466/cbayarfbe.442031>

Domanovic, V., Todorovic, V., & Savovic, S. (2018). Internal Factors Of Bank Profitability In The Republic Of Serbia. *Business and Economic Horizons*, 14(3), 659–673. <https://doi.org/10.15208/beh.2018.46>

Esmaeili-Marzdashti, S., Pirmohammad, S., & Esmaeili-Marzdashti, S. (2017). Crashworthiness Analysis of S-Shaped Structures Under Axial Impact Loading. *Latin American Journal of Solids and Structures*, 14(5), 743–764. <https://doi.org/10.1590/1679-78253430>

Etim, E. O., Daferighe, E. E., Enang, E. R., & Nyong, M. B. (2022). Cash Flow Management And Financial Performance Of Selected Listed Companies In Nigeria. *Indo-Asian Journal Of Finance And Accounting*, 3(1), 27–46. <https://doi.org/10.47509/IAJFA.2022.v03i01.03>

Fatmayati, F., Nuraini, R., Nugraheni, M., & Soares, T. G. (2023). Multi-Criteria Decision Analysis Using Complex Proportional Assessments And Rank Order Centroid Methods In The Selection System For Tutoring Institutions. *Jurnal Teknik Informatika (Jutif)*, 4(5), 1191–1200. <https://doi.org/10.52436/1.jutif.2023.4.5.1340>

Gandotra, N., Kizielewicz, B., Anand, A., Bączkiewicz, A., Shekhovtsov, A., Wątróbski, J., Rezaei, A., & Sařabun, W. (2021). New Pythagorean Entropy Measure With Application In Multi-Criteria Decision Analysis. *Entropy*, 23(12), 1600. <https://doi.org/10.3390/e23121600>

Gökçen, G., & Öztürk, E. (2023). Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Kapsamında Özellik Arz Eden Konular. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 504–515. <https://doi.org/10.29106/fesa.1299626>

Hajiagha, S. H. R., Hashemi, S. S., & Zavadskas, E. K. (2013). A Complex Proportional Assessment Method For Group Decision Making In An Interval-Valued Intuitionistic Fuzzy Environment. *Technological and Economic Development of Economy*, 19(1), 22–37. <https://doi.org/10.3846/20294913.2012.762953>

Hami, M. (2017a). The Effect of Inflation on Financial Development Indicators in Iran (2000–2015). *Studies in Business and Economics*, 12(2), 53–62. <https://doi.org/10.1515/sbe-2017-0021>

Hami, M. (2017b). The Effect of Inflation on Financial Development Indicators in Iran (2000–2015). *Studies in Business and Economics*, 12(2), 53–62. <https://doi.org/10.1515/sbe-2017-0021>

Handayani, S., Perwitasari, E. P., & Hermawan, M. A. (2021). The Effect of Financial Ratio to Financial Distress Mediated by Profitability Ratio in PT Angkasa Pura II (Persero). *JEJAK*, 14(2), 398–414. <https://doi.org/10.15294/jejak.v14i2.32023>

Hesham, M., & Abbas, J. (2021). Multi-criteria Decision Making on the Best Drug for Rheumatoid Arthritis. *Iraqi Journal of Science*, 1659–1665. <https://doi.org/10.24996/ij.s.2021.62.5.28>

Hidayah, N., & Karimah, N. A. (2023). Are Sharia Financing Schemes Profitable? The Case Of Islamic Rural Banks In Indonesia. *El Dinar: Jurnal Keuangan Dan Perbankan Syariah*, 11(1), 58–76. <https://doi.org/10.18860/ed.v11i1.19561>

Jiang, Y., He, H., Zhang, H., Cao, Y., Shi, G., Feng, L., & Yang, J. (2023). Study On The Evolution And Optimization Of The Spatial Structure Of The Oasis In The Arid Area: A Case Study Of The Aksu River Basin In China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(6), 4920. <https://doi.org/10.3390/ijerph20064920>

Kagochi, J. (2019). Inflation And Financial Sector Development in Sub-Saharan African Countries. *Journal of Economic Studies*, 46(4), 798–811. <https://doi.org/10.1108/JES-10-2017-0310>

Kalogeras, N., Pennings, J. M. E., Benos, T., & Doumpos, M. (2013). Which Cooperative Ownership Model Performs Better? A Financial-Decision Aid Approach. *Agribusiness*, 29(1), 80–95. <https://doi.org/10.1002/agr.21323>

Karadağ Ak, Ö., Babuşçu, Ş., & Hazar, A. (2021). BIST Banka Endeksinde Yer Alan Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Copras Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 280(305), 12–1.

Karami, A., & Johansson, R. (2014). Utilization of Multi Attribute Decision Making Techniques to Integrate Automatic and Manual Ranking of Options. *Journal Of Information Science And Engineering* .

Keshavarz Ghorabae, M., Amiri, M., Salehi Sadaghiani, J., & Hassani Goodarzi, G. (2014). Multiple Criteria Group Decision-Making For Supplier Selection Based On COPRAS Method With Interval Type-2 Fuzzy Sets. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 75(5–8), 1115–1130. <https://doi.org/10.1007/s00170-014-6142-7>

Koçak, H., Kısakürek, M. M., & Babacan, A. (2023). Enflasyon Düzeltme İşlemlerinin İşletme Performansına Etkisi BIST’de Bir Uygulama. *Third Sector Social Economic Review*, 58(2), 1525–1546.

Krishna, M., Kumar, S. D., Ezilarasan, C., Sudarsan, P. V., Anandan, V., Palani, S., & Jayaseelan, V. (2022). Application Of MOORA & COPRAS İntegrated With Entropy Method For Multi-Criteria Decision Making İn Dry Turning Process Of Nimonic C263. *Manufacturing Review*, 9, 20. <https://doi.org/10.1051/mfreview/2022014>

Kusmayadi, D., & Firmansyah, I. (2021). Assessing Moderating Effects of Board of Directors and Sharia Committee in Improving Performance of Islamic Insurance Company. *Review on Islamic Accounting*, 1(1). <https://doi.org/10.58968/ria.v1i1.101>

Liu, H., Jiang, L., & Xu, Z. (2018). Entropy Measures of Probabilistic Linguistic Term Sets. *International Journal of Computational Intelligence Systems*, 11(1), 45. <https://doi.org/10.2991/ijcis.11.1.4>

Majumder, M. (2015). *Multi Criteria Decision Making* (pp. 35–47). https://doi.org/10.1007/978-981-4560-73-3_2

Mao, R. (2023). Verify the Relationship Between a Company’s Earning per Share, Return on Equity, Return on Asset, Sales Growth, Price to Earning Ratio, Current Ratio, Gross Profit Margin, Quick Ratio, Asset Turnover and Its Stock Price. *SHS Web of Conferences*, 163, 03003. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202316303003>

Moyo, D., & Tursoy, T. (2020). Impact Of Inflation And Exchange Rate On The Financial Performance Of Commercial Banks İn South Africa. *Journal of Applied Economic Sciences (JAES)*, 15(16), 626. [https://doi.org/10.57017/jaes.v15.3\(69\).11](https://doi.org/10.57017/jaes.v15.3(69).11)

Mukhametzhanov, I. (2021). Specific Character Of Objective Methods For Determining Weights Of Criteria İn MCDM Problems: Entropy, CRITIC And SD. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 4(2), 76–105. <https://doi.org/10.31181/dmame210402076i>

Navita, I. D., Fauzi, A., & Muliasari, I. (2023). The Effect Of Murabahah Financing, Financing Deposit Ratio (Fdr), And Third Party Funds On Profitability With Non-Performing Financing (Npf) As A

Moderating Variable İn Bprs. *Cashflow : Current Advanced Research On Sharia Finance And Economic Worldwide*, 2(4), 541–560. <https://doi.org/10.55047/cashflow.v2i4.768>

Nguyen, H.-T., Md Dawal, S. Z., Nukman, Y., Aoyama, H., & Case, K. (2015). An Integrated Approach of Fuzzy Linguistic Preference Based AHP and Fuzzy COPRAS for Machine Tool Evaluation. *PLOS ONE*, 10(9), e0133599. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0133599>

Nurrahmi, A. D., Siregar, H., & Bandono, B. (2023). The Effects of Financial Performance and Macroeconomics on Financial Distress in The Energy Sector Before and During Covid-19 Pandemic. *Business Review and Case Studies*. <https://doi.org/10.17358/brcs.4.3.239>

Olawejaju, O., Mbambo, M., & Ngiba, B. (2020). Effects of inflation accounting on organizational decisions and financial performance in South African retail stores. *Problems and Perspectives in Management*, 18(4), 85–95. [https://doi.org/10.21511/ppm.18\(4\).2020.08](https://doi.org/10.21511/ppm.18(4).2020.08)

Özari, Ç. (2024). Covid-19 Sürecinde Ulaştırma ve Depolama Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performans Analizi: Entropi Tabanlı Edas ve Copras Yöntemleriyle. *Akademik Hassasiyetler*, 11(25), 602–631. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1433782>

Paul, P., & Mitra, P. (2018). Analysis of the Effect of Working Capital Management on Profitability of the Firm: Evidence from Indian Steel Industry. *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 14(1–2), 32–38. <https://doi.org/10.1177/2319510X18812142>

Pramanik, S., Dalapati, S., Alam, S., Smarandache, F., & Roy, T. K. (2018). NS-Cross Entropy-Based MAGDM Under Single-Valued Neutrosophic Set Environment. *Information*, 9(2), 37. <https://doi.org/10.3390/info9020037>

Rahim, M., Akhtar, Y., Yang, M.-S., Ali, H. E. M., & Elhag, A. A. (2024). Improved COPRAS Method With Unknown Weights Under p, q -Quasirung Orthopair Fuzzy Environment: Application to Green Supplier Selection. *IEEE Access*, 12, 69783–69795. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2024.3400016>

Sahin, I., & Bagriyanik, M. (2015). Multiple Criteria Decision Making İn Distribution System Planning. *2015 9th International Conference on Electrical and Electronics Engineering (ELECO)*, 453–457. <https://doi.org/10.1109/ELECO.2015.7394586>

Şahin, İ. E., & Karacan, K. B. (2019). BİST’te İşlem Gören İnşaat İşletmelerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Finansal Performans Ölçümü. *International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies*, 3(2), 162–172.

Sakarya, Ş., & Gürsoy, M. (2021). BİST Bankacılık Endeksi’nde Yer Alan Bankaların Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Copras ve Aras Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 806–819. <https://doi.org/10.29106/fesa.1000264>

Silva, G. F. P. , & Belderrain, M. C. N. (2019). Prioritization Of Strategic Initiatives İn The Context Of Natural Disaster Prevention. *Brazilian Journal of Operations & Production Management*, 16(3), 473–489. <https://doi.org/10.14488/BJOPM.2019.v16.n3.a10>

Singh, N. K., Balaguru, S., Rathore, R. K., Namdeo, A. K., & Kaimkuriya, A. (2023). Multi-Criteria Decision-Making Technique for Optimal Material Selection of AA7075/SiC Composite Foam using COPRAS Technique. *Journal of Mines, Metals and Fuels*, 1374–1379. <https://doi.org/10.18311/jmmf/2023/34005>

Soy Temür, A. (2022). Borsa İstanbul Turizm Endeksi (XTRZM) Firmalarının Entropi Temelli Aras, Copras ve Topsis Yöntemleri ile Finansal Performans Analizi. *Verimlilik Dergisi*, 2, 183–212. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.907897>

Spronk, J., Steuer, R. E., & Zopounidis, C. (2016). *Multicriteria Decision Aid/Analysis in Finance* (pp. 1011–1065). https://doi.org/10.1007/978-1-4939-3094-4_24

Sударsono, H., Afriadi, F., & Suciningtias, S. A. (2021). Do Stability And Size Affect The Profitability Of Islamic Rural Bank In Indonesia? *Jurnal Ekonomi & Keuangan Islam*, 7(2), 161–174. <https://doi.org/10.20885/jeki.vol7.iss2.art5>

Swaleh, C., & Wekasa, M. (2020). Macro Economic Factors And Financial Performance Of Deposit Taking Microfinance Institutions In Mombasa County. *Strategic Journal of Business & Change Management*, 7(3). <https://doi.org/10.61426/sjbc.m.v7i3.1705>

Taherdoost, H., & Mohebi, A. (2024a). A Comprehensive Guide To The COPRAS Method For Multi-Criteria Decision Making. *Journal of Management Science & Engineering Research*, 7(2), 1–14. <https://doi.org/10.30564/jmser.v7i2.6280>

Taherdoost, H., & Mohebi, A. (2024b). A Comprehensive Guide To The COPRAS Method For Multi-Criteria Decision Making. *Journal of Management Science & Engineering Research*, 7(2), 1–14. <https://doi.org/10.30564/jmser.v7i2.6280>

Tengilimoğlu, D., Tümer, T., Bennett, R. L., & Younis, M. Z. (2023). Evaluating the Financial Performances of the Publicly Held Healthcare Companies in Crisis Periods in Türkiye. *Healthcare*, 11(18), 2588. <https://doi.org/10.3390/healthcare11182588>

Trianto, J., Dartono, D., Nuraini, R., & Rusdianto, H. (2023). Implementation of Complex Proportional Assessment and Rank Order Centroid Methods for Selecting Delivery Services. *Building of Informatics, Technology and Science (BITS)*, 5(1). <https://doi.org/10.47065/bits.v5i1.3512>

Tsaqila, S. L., Winiarti, S., & Widaningrum, I. (2024). Decision Support System In Determining The Location Of New Supermarket Branches Using The Copras Method. *International Journal of Industrial Optimization*, 16–30. <https://doi.org/10.12928/ijio.v5i1.9061>

Ünvan, Y. A., & Uz, S. (2023). Comparison Of The Financial Performances Of The Companies Operating In The Renewable Energy Sector Trade On Borsa İstanbul With The Entropy Based Topsis Method. *AYBU Business Journal*, 3(2), 1–27. <https://doi.org/10.61725/abj.1353257>

Wang, C.-N., Le, T. Q., Chang, K.-H., & Dang, T.-T. (2022). Measuring Road Transport Sustainability Using MCDM-Based Entropy Objective Weighting Method. *Symmetry*, 14(5), 1033. <https://doi.org/10.3390/sym14051033>

Wang, S. (2022). Quantitative Evaluation Of Landscape Architecture Environmental Benefits Based On Multi-Criteria Decision-Making. *International Journal of Environmental Technology and Management*, 25(1/2), 95. <https://doi.org/10.1504/IJETM.2022.120728>

Ye, J. (2015). Improved Cross Entropy Measures of Single Valued Neutrosophic Sets and Interval Neutrosophic Sets and Their Multicriteria Decision Making Methods. *Cybernetics and Information Technologies*, 15(4), 13–26. <https://doi.org/10.1515/cait-2015-0051>

Yıldırım, K. (2023). Enflasyon İle Enflasyon Dinamikleri Arasındaki Asimetrik İlişkiler: Türkiye Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 38, 145–158. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1173454>

Zou, A., Duan, S. X., & Deng, H. (2019). Multicriteria Decision Making for Evaluating and Selecting Information Systems Projects: A Sustainability Perspective. *Sustainability*, 11(2), 347. <https://doi.org/10.3390/su11020347>

Ekler

EK1: Enflasyon Düzeltmesi Öncesi Bilançolar

	A İşletmesi	B İşletmesi	C İşletmesi
1- DÖNEN VARLIKLAR	1.777.600,00	2.717.600,00	1.993.500,00
A- HAZIR DEĞERLER	177.200,00	477.200,00	500,00
1- KASA	1.200,00	1.200,00	500,00
2- ALINAN ÇEKLER	52.000,00	152.000,00	0,00
3- BANKALAR	124.000,00	324.000,00	0,00
B- MENKUL KIYMETLER	24.000,00	324.000,00	0,00
1- HİSSE SENETLERİ	24.000,00	324.000,00	0,00
C- TİCARİ ALACAKLAR	198.400,00	398.400,00	5.000,00
1- ALICILAR	184.000,00	384.000,00	5.000,00
4- VERİLEN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR	14.400,00	14.400,00	0,00
6- ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR	20.000,00	20.000,00	0,00
7- ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI (-)	20.000,00	20.000,00	0,00
D- DİĞER ALACAKLAR	26.600,00	86.600,00	86.600,00
1- ORTAKLARDAN ALACAKLAR	5.600,00	5.600,00	5.600,00
2- İŞTİRAKLERDEN ALACAKLAR	20.000,00	80.000,00	80.000,00
4- PERSONELDEN ALACAKLAR	1.000,00	1.000,00	1.000,00
E- STOKLAR	1.320.000,00	1.320.000,00	1.790.000,00
1- İLK MADDE VE MALZEME	200.000,00	200.000,00	250.000,00
3- MAMÜLLER	640.000,00	640.000,00	900.000,00
4- TİCARİ MALLAR	360.000,00	360.000,00	505.000,00
7- VERİLEN SİPARİŞ AVANSLARI	120.000,00	120.000,00	135.000,00
G- GELECEK AYLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI	2.000,00	2.000,00	2.000,00
1- GELECEK AYLARA AİT GİDERLER	2.000,00	2.000,00	2.000,00
H- DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	29.400,00	109.400,00	109.400,00
1- DEVREDEN KATMA DEĞER VERGİSİ	29.400,00	109.400,00	109.400,00
2- DURAN VARLIKLAR	3.758.600,00	2.818.600,00	3.542.700,00
C- MALİ DURAN VARLIKLAR	600.000,00	0,00	0,00
3- İŞTİRAKLER	600.000,00	0,00	0,00
D- MADDİ DURAN VARLIKLAR	3.142.600,00	2.802.600,00	3.512.700,00
1- ARAZİ VE ARSALAR	102.400,00	102.400,00	125.000,00
3- BİNALAR	1.440.000,00	1.140.000,00	1.407.500,00
4- TEŞİS MAKİNA VE CİHAZLAR	1.240.000,00	1.160.000,00	1.360.000,00
5- TAŞITLAR	760.000,00	760.000,00	1.060.000,00
6- DEMİRBAŞLAR	60.000,00	60.000,00	80.200,00
8- BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)	459.800,00	419.800,00	520.000,00
E- MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR	16.000,00	16.000,00	30.000,00
1- HAKLAR	24.000,00	24.000,00	45.000,00
7- BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)	8.000,00	8.000,00	15.000,00
AKTİF TOPLAMI	5.536.200,00	5.536.200,00	5.536.200,00
1- KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	1.847.000,00	1.082.800,00	319.000,00
A- MALİ BORÇLAR	540.200,00	100.000,00	20.000,00
1- BANKA KREDİLERİ	540.200,00	100.000,00	20.000,00
B- TİCARİ BORÇLAR	1.086.800,00	306.800,00	156.800,00
1- SATICILAR	680.000,00	200.000,00	100.000,00
2- BORÇ SENETLERİ	400.000,00	100.000,00	50.000,00
4- ALINAN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR	6.800,00	6.800,00	6.800,00
C- DİĞER BORÇLAR	44.000,00	20.000,00	24.200,00
3- BAĞLI ORTAKLIKLARA BORÇLAR	44.000,00	20.000,00	20.000,00
4- DİĞER ÇEŞİTLİ BORÇLAR	0,00	0,00	4.200,00
D- ALINAN AVANSLAR	120.000,00	600.000,00	100.000,00
1- ALINAN SİPARİŞ AVANSLAR	120.000,00	600.000,00	100.000,00
E- ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	56.000,00	56.000,00	18.000,00
1- ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR	20.000,00	20.000,00	10.000,00

2- ÖDENECEK SOSYAL GÜVENLİK KESİNTİLERİ	36.000,00	36.000,00	8.000,00
3- ÖZ KAYNAKLAR	3.689.200,00	4.453.400,00	5.217.200,00
A- ÖDENMİŞ SERMAYE	1.200.000,00	1.200.000,00	1.500.000,00
1- SERMAYE	1.200.000,00	1.200.000,00	1.500.000,00
<i>Nakit</i>	<i>800.000,00</i>	<i>500.000,00</i>	<i>1.000.000,00</i>
<i>MDV Değer Artış Fonu</i>	<i>100.000,00</i>	<i>300.000,00</i>	<i>200.000,00</i>
<i>5520 sayılı Kanun geçici 15'nci Maddesi Kapsamında İlave Edilen Fon</i>	<i>50.000,00</i>	<i>100.000,00</i>	<i>200.000,00</i>
<i>Geçmiş Yıl Karı</i>	<i>250.000,00</i>	<i>300.000,00</i>	<i>100.000,00</i>
2- ÖDENMEMİŞ SERMAYE (-)	0,00	0,00	0,00
B- SERMAYE YEDEKLERİ	511.716,00	961.400,00	1.200.000,00
1- HİSSE SENETLERİ İHRAÇ PRİMLERİ	275.716,00	323.400,00	400.000,00
3- M.D.V. YENİDEN DEĞERLEME ARTIŞLARI	36.000,00	338.000,00	500.000,00
5- KAYDA ALINAN EMTİA KARŞILIĞI	200.000,00	300.000,00	300.000,00
C- KAR YEDEKLERİ	100.284,00	414.800,00	640.000,00
1- YASAL YEDEKLER	68.284,00	294.800,00	300.000,00
<i>2015 Yılından Ayrılan</i>	<i>1.365,68</i>	<i>5.896,00</i>	<i>6.000,00</i>
<i>2016 Yılından Ayrılan</i>	<i>2.048,52</i>	<i>8.844,00</i>	<i>9.000,00</i>
<i>2017 Yılından Ayrılan</i>	<i>3.414,20</i>	<i>14.740,00</i>	<i>15.000,00</i>
<i>2018 Yılından Ayrılan</i>	<i>4.779,88</i>	<i>20.636,00</i>	<i>21.000,00</i>
<i>2019 Yılından Ayrılan</i>	<i>8.876,92</i>	<i>38.324,00</i>	<i>39.000,00</i>
<i>2020 Yılından Ayrılan</i>	<i>13.656,80</i>	<i>58.960,00</i>	<i>60.000,00</i>
<i>2021 Yılından Ayrılan</i>	<i>13.656,80</i>	<i>58.960,00</i>	<i>60.000,00</i>
<i>2022 Yılından Ayrılan</i>	<i>20.485,20</i>	<i>88.440,00</i>	<i>90.000,00</i>
5- ÖZEL FONLAR	32.000,00	120.000,00	340.000,00
D- GEÇMİŞ YIL KARLARI	1.525.200,00	1.525.200,00	1.525.200,00
E- GEÇMİŞ YIL ZARARLARI	0,00	0,00	0,00
F- DÖNEM NET KARI (ZARARI)	352.000,00	352.000,00	352.000,00
PASİF TOPLAMI	5.536.200,00	5.536.200,00	5.536.200,00

EK2: Enflasyon Düzeltmesi Sonrası Bilançolar

	Düzeltilme Katsayısı	A İşletmesi	B İşletmesi	C İşletmesi
1- DÖNEN VARLIKLAR		1.979.004,75	4.461.004,75	2.090.161,98
A- HAZIR DEĞERLER		177.200,00	477.200,00	500,00
1- KASA		1.200,00	1.200,00	500,00
2- ALINAN ÇEKLER		52.000,00	152.000,00	0,00
3- BANKALAR		124.000,00	324.000,00	0,00
B- MENKUL KIYMETLER		147.360,00	1.989.360,00	0,00
1- HİSSE SENETLERİ	Satın Alınma Tarihi: 05.04.2020	6,140	147.360,00	1.989.360,00
C- TİCARİ ALACAKLAR		198.400,00	398.400,00	5.000,00
1- ALICILAR		184.000,00	384.000,00	5.000,00
4- VERİLEN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR		14.400,00	14.400,00	0,00
6- ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR		20.000,00	20.000,00	0,00
7- ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI (-)		20.000,00	20.000,00	0,00
D- DİĞER ALACAKLAR		26.600,00	86.600,00	86.600,00
1- ORTAKLARDAN ALACAKLAR		5.600,00	5.600,00	5.600,00
2- İŞTİRAKLERDEN ALACAKLAR		20.000,00	80.000,00	80.000,00
4- PERSONELDEN ALACAKLAR		1.000,00	1.000,00	1.000,00
E- STOKLAR		1.397.852,68	1.397.852,68	1.886.469,91
1- İLK MADDE VE MALZEME	1,029	205.826,65	205.826,65	257.283,32
3- MAMÜLLER	1,029	658.645,30	658.645,30	926.219,95
4- TİCARİ MALLAR	1,029	370.487,98	370.487,98	519.712,30

7- VERİLEN SİPARİŞ AVANSLARI	1,357	162.892,75	162.892,75	183.254,34
G- GELECEK AYLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI		2.192,07	2.192,07	2.192,07
1- GELECEK AYLARA AİT GİDERLER	1,096	2.192,07	2.192,07	2.192,07
H- DİĞER DÖNEN VARLIKLAR		29.400,00	109.400,00	109.400,00
1- DEVREDEN KATMA DEĞER VERGİSİ		29.400,00	109.400,00	109.400,00
2- DURAN VARLIKLAR		22.884.362,28	19.468.569,50	24.386.631,01
C- MALİ DURAN VARLIKLAR		982.563,41	0,00	0,00
3- İŞTİRAKLER	1,638	982.563,41	0,00	0,00
D- MADDİ DURAN VARLIKLAR		21.878.758,87	19.445.529,50	24.343.431,01
1- ARAZİ VE ARSALAR	11,629	1.190.800,85	1.190.800,85	1.453.614,31
3- BİNALAR	7,350	10.583.502,60	8.378.606,22	10.344.638,82
4- TESİS MAKİNA VE CİHAZLAR	6,459	8.009.183,93	7.492.462,39	8.784.266,25
5- TAŞITLAR	6,459	4.908.854,67	4.908.854,67	6.846.560,46
6- DEMİRBAŞLAR	6,459	387.541,16	387.541,16	518.013,35
8- BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		3.201.124,33	2.912.735,78	3.603.662,18
E- MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR		23.040,00	23.040,00	43.200,00
1- HAKLAR	1,440	34.560,00	34.560,00	64.800,00
7- BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		11.520,00	11.520,00	21.600,00
AKTİF TOPLAMI		24.863.367,03	23.929.574,25	26.476.792,99
1- KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR		1.887.531,98	1.285.459,91	352.776,65
A- MALİ BORÇLAR		540.200,00	100.000,00	20.000,00
1- BANKA KREDİLERİ		540.200,00	100.000,00	20.000,00
B- TİCARİ BORÇLAR		1.086.800,00	306.800,00	156.800,00
1- SATICILAR		680.000,00	200.000,00	100.000,00
2- BORÇ SENETLERİ		400.000,00	100.000,00	50.000,00
4- ALINAN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR		6.800,00	6.800,00	6.800,00
C- DİĞER BORÇLAR		44.000,00	20.000,00	24.200,00
3- BAĞLI ORTAKLIKLARA BORÇLAR		44.000,00	20.000,00	20.000,00
4- DİĞER ÇEŞİTLİ BORÇLAR		0,00	0,00	4.200,00
D- ALINAN AVANSLAR		160.531,98	802.659,91	133.776,65
1- ALINAN SİPARİŞ AVANSLAR	1,338	160.531,98	802.659,91	133.776,65
E- ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER		56.000,00	56.000,00	18.000,00
1- ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR		20.000,00	20.000,00	10.000,00
2- ÖDENECEK SOSYAL GÜVENLİK KESİNTİLERİ		36.000,00	36.000,00	8.000,00
3- ÖZ KAYNAKLAR		22.975.835,05	22.644.114,34	26.124.016,34
A- ÖDENMİŞ SERMAYE		12.003.211,94	9.245.372,92	13.092.083,38
1- SERMAYE		1.200.000,00	1.200.000,00	1.500.000,00
<i>Nakit</i>		<i>800.000,00</i>	<i>500.000,00</i>	<i>1.000.000,00</i>
<i>MDV Değer Artış Fonu</i>		<i>100.000,00</i>	<i>300.000,00</i>	<i>200.000,00</i>
<i>5520 sayılı Kanun geçici 15'nci Maddesi Kapsamında İlave Edilen Fon</i>		<i>50.000,00</i>	<i>100.000,00</i>	<i>200.000,00</i>
		Düzeltilmeye Tabi Değil		
		Düzeltilmeye Tabi Değil		

Geçmiş Yıl karı		250.000,00	300.000,00	100.000,00
SERMAYE DÜZ.OLUMLU F. H		10.803.211,94	8.045.372,92	11.592.083,38
Nakit	Düzeltilmeye Tabi (Tahsil Tarihi: 31.12.2015)	11,692	8.553.880,71	5.346.175,44
Geçmiş Yıl karı	Düzeltilmeye Tabi (Tescil Tarihi: 31.03.2017)	9,997	2.249.331,23	2.699.197,48
2- ÖDENMEMİŞ SERMAYE (-)		0,00	0,00	0,00
B- SERMAYE YEDEKLERİ		984.616,99	1.278.076,10	1.446.992,46
1- HİSSE SENETLERİ İHRAÇ PRİMLERİ		2,205	608.001,86	713.153,39
2- HİSSE SENEDİ İPTAL KARARLARI			0,00	0,00
3- M.D.V. YENİDEN DEĞERLEME ARTIŞLARI			0,00	0,00
4- İŞTİRAKLER YENİDEN DEĞERLEME ARTIŞLARI			0,00	0,00
5- KAYDA ALINAN EMTİA KARŞILILIĞI		1,883	376.615,14	564.922,71
C- KAR YEDEKLERİ		459.844,45	1.872.370,43	3.260.523,75
1- YASAL YEDEKLER			260.820,28	1.126.029,78
2015 Yılından Ayrılan	Defterlere Kayıt Tarihi: 31.05.2016	11,377	15.537,97	67.081,53
2016 Yılından Ayrılan	Defterlere Kayıt Tarihi: 31.05.2017	9,871	20.221,04	87.299,57
2017 Yılından Ayrılan	Defterlere Kayıt Tarihi: 31.05.2018	8,215	28.046,95	121.086,08
2018 Yılından Ayrılan	Defterlere Kayıt Tarihi: 31.05.2019	6,382	30.506,30	131.703,71
2019 Yılından Ayrılan	Defterlere Kayıt Tarihi: 31.05.2020	6,048	53.683,25	231.764,71
2020 Yılından Ayrılan	Defterlere Kayıt Tarihi: 31.05.2021	4,372	59.703,72	257.756,68
2021 Yılından Ayrılan	Defterlere Kayıt Tarihi: 31.05.2022	1,883	25.716,62	111.025,43
2022 Yılından Ayrılan	Defterlere Kayıt Tarihi: 31.05.2023	1,338	27.404,41	118.312,07
5- ÖZEL FONLAR	Defterlere Kayıt Tarihi: 31.03.2020	6,220	199.024,17	746.340,65
D- GEÇMİŞ YIL KARLARI		0,00	0,00	0,00
E- GEÇMİŞ YIL ZARARLARI		9.528.161,66	10.248.294,89	8.324.416,75
F- DÖNEM NET KARI (ZARARI)		0,00	0,00	0,00
PASİF TOPLAMI		24.863.367,03	23.929.574,25	26.476.792,99

Notlar:

1) Stoklar, basit ortalama yöntemine göre düzeltilmiştir.

2) Birikmiş amortismanlar iktisadi kıymetleri enflasyon düzeltmesi sonrasında değerlerinde meydana gelen artış oranına göre düzeltilmiştir.

EK 3: Gelir Tablosu

	A	B	C
BRÜT SATIŞLAR	12.082.000,00	11.692.000,00	20.000.000,00
SATIŞ İNDİRİMLERİ	0,00	0,00	0,00
NET SATIŞLAR	12.082.000,00	11.692.000,00	20.000.000,00
SATIŞLARIN MALİYETİ	10.800.000,00	10.800.000,00	18.000.000,00
BRÜT SATIŞ KAR/ZARARI	1.282.000,00	892.000,00	2.000.000,00
FAALİYET GİDERLERİ	500.000,00	500.000,00	1.618.000,00
FAALİYET K/Z	782.000,00	392.000,00	382.000,00
DİĞER FAALİYET. OLAĞAN GELİR VE KARLAR	0,00	0,00	0,00
DİĞ. FAAL. OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR	0,00	0,00	0,00
FINANSMAN GİDERLERİ	100.000,00	2.500,00	0,00
OLAĞAN KAR/ZARAR	682.000,00	389.500,00	382.000,00
OLAĞAN DIŞI GELİR VE KARLAR	0,00	0,00	0,00
OLAĞAN DIŞI GİDER VE ZARAR	300.000,00	7.500,00	
DÖNEM KAR/ZARARI	382.000,00	382.000,00	382.000,00
DÖN. KAR. VERGİ VE YASAL YÜKÜMLÜLÜKLER KARŞILIĞI	30.000,00	30.000,00	30.000,00
DÖNEM NET KAR/ZARARI	352.000,00	352.000,00	352.000,00

Extended Summary**Evaluation of the Effect of Inflation Adjustment on Business Performance by Entropy Based Copras Method**

The primary objective of this study is to identify and examine the factors that influence the financial performance of enterprises during inflationary periods. In addition, the study seeks to offer practical insights and strategies to help enterprises optimize their financial structures during times of inflation. Inflationary periods present unique challenges for businesses as inflation adjustments often cause significant shifts in the financial statements of enterprises, directly influencing their overall performance. By analyzing these effects, the study endeavors to contribute to the understanding of how companies can better protect themselves from the adverse impacts of inflation and maintain or enhance their financial performance. Inflation adjustments are a necessary accounting process where businesses adjust their financial statements to neutralize the distorting effects of inflation on key financial metrics. These adjustments can lead to notable changes in the valuation of assets, liabilities, revenues, and expenses, making it difficult for businesses to maintain accurate financial assessments during periods of high inflation. The volatility and unpredictability introduced by inflation can disrupt financial planning and decision-making processes, making it crucial for firms to adopt strategies that mitigate these risks. To provide an in-depth analysis of the effects of inflation adjustments, the study focuses on the financial performance of three distinct enterprises (referred to as A, B, and C). While these firms share similar profitability, they differ significantly in terms of their asset composition, resource allocation, and income structures. These differences create a valuable context for examining how inflation impacts firms in diverse ways, depending on their financial characteristics. The study's core goal is to uncover how variations in asset structures, sources of income, and resource allocations influence performance in inflationary environments, and to determine which strategies best shield enterprises from the negative repercussions of inflation. For the evaluation of the firm's performance, the study employs the Entropy-based COPRAS method, one of the widely recognized Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) techniques. This method enables the objective weighting and ranking of financial ratios, offering a structured framework for comparing and contrasting the performance of different firms. The Entropy-based COPRAS method stands out for its ability to account for the complexity of financial data while providing clear performance rankings based on multiple financial criteria. This technique is particularly well-suited to the study's objectives, as it allows for a robust and systematic evaluation of how inflation affects the financial stability of enterprises. The study uses key financial ratios that are commonly referenced in the literature, such as the current ratio and acid test ratio, to assess the liquidity and overall financial health of the firms both before and after inflation adjustments. An important aspect of the study is that it keeps the profitability of the three enterprises constant, allowing for a more focused examination of how differences in asset structures, resource allocations, and income levels affect performance. This approach provides valuable insights into the relationship between financial structure and performance in inflationary environments, as it isolates the effects of inflation from other variables that could influence profitability. By controlling for profitability, the study is able to more accurately attribute differences in performance to variations in asset and resource management. The study reveals significant findings related to the management of current assets and short-term liabilities during periods of inflation. One of the key insights is that firms that manage to maintain or increase their current assets during inflationary periods tend to experience improved liquidity positions after inflation adjustments. This highlights the importance of maintaining a strong focus on liquidity management during periods of economic volatility. On the other hand, the study finds that firms with excessive short-term borrowing may see their financial performance deteriorate after inflation adjustments, as the burden of servicing these debts can become more challenging in an inflationary environment. Another critical finding of the study is the need for firms to develop active and dynamic financial planning strategies to build resilience against external economic shocks, such as inflation adjustments. By implementing proactive financial strategies, firms can better navigate the uncertainties associated with inflation and minimize the negative impacts on their financial performance. This includes not only optimizing asset allocation and resource management but also taking a strategic approach to borrowing and debt management. In light of these findings, the study offers several practical recommendations for firms seeking to improve their financial resilience during inflationary periods. First, firms should prioritize the careful management of their current assets, ensuring that they have sufficient liquidity to weather periods of economic instability. This may involve reducing reliance on inventory and focusing on more liquid assets, such as cash and receivables, to maintain flexibility in meeting short-term obligations. Second, firms should be cautious in their borrowing practices, avoiding excessive short-term debt that could strain their finances in an inflationary environment. By managing their liabilities prudently, firms can reduce the risk of financial distress and maintain greater stability during periods of inflation. The study also emphasizes the importance of adopting a comprehensive approach to financial planning that accounts for the unique challenges posed by inflation. This may include developing contingency plans for dealing with inflationary shocks, such as adjusting pricing strategies, renegotiating contracts, and exploring alternative sources of financing. Overall, the study provides valuable insights into the relationship between inflation adjustments and financial performance, offering a detailed analysis of how firms can optimize their financial structures to mitigate the risks associated with inflation. The findings suggest that firms that proactively manage their assets, liabilities, and financial strategies are better equipped to maintain their financial stability and performance during inflationary periods. In conclusion, the study makes a significant contribution to the understanding of how inflation adjustments affect the financial performance of enterprises. By providing a detailed analysis of the factors that influence performance and offering practical recommendations for managing financial structures, the study serves as a valuable resource for firms seeking to improve their resilience against inflation and maintain their financial stability in challenging economic environments.

Duygulanımların Yenilikçi İş Davranışı Üzerine Etkisinde Öz Şefkatin Rolü: Karma Bir Araştırma¹

Canan Kırmızı²

Rabia Özpeynirci³

Duygulanımların Yenilikçi İş Davranışı Üzerine Etkisinde Öz Şefkatin Rolü: Karma Bir Araştırma	The Role of Self Compassion in the Effect of Affects on Innovative Work Behavior: A Mixed Research
<p>Öz</p> <p>Bu çalışmanın amacı hissedilen pozitif-negatif duygulanımların yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkilerini tespit ederek öz şefkatin bu etkiler üzerinde bir rolü olup olmadığını araştırmak ve katılımcıların deneyimleri üzerinden kavramlara yönelik derinlemesine bir bakış açısı sunmaktır. Karma yöntemle açıklayıcı sıralı desen üzerinden yürütülen araştırmada kadın girişimciler örneklem olarak seçilmiştir. Nicel aşamada 286 adet anket toplanmış ve veriler analiz edilmiştir. Fenomoloji temelinde yürütülen nitel aşamada ise 12 kadın girişimci ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu görüşmelere ilişkin betimsel ve içerik analiz sonuçları raporlanmıştır. Nicel aşama sonuçlarında öz şefkatin aracılık rolü saptanmış olup nitel aşamaya da nicel sonuçların zenginleştirilmesi ve kavramlara yönelik ayrıntılara ulaşılması sağlanmıştır.</p>	<p>Abstract</p> <p>The purpose of this study is to determine the effects of positive-negative affect on innovative work behavior and to investigate whether self-compassion plays a role in these effects and provide an in-depth perspective on the concepts through the experiences of the participants. Women entrepreneurs were selected as the sample in the research, which was conducted through an explanatory sequential design by choosing a mixed method. In the quantitative phase, 286 questionnaires were collected and the data were analyzed. In the qualitative phase, which was carried out on the basis of phenomenology, semi-structured interviews were conducted with 12 women entrepreneurs, and the results of descriptive and content analysis of these interviews were reported. The mediating role of self-compassion was determined in the quantitative phase results, with the qualitative phase, the quantitative results were enriched and details about the concepts were provided.</p>
Anahtar Kelimeler: Duygulanım, Yenilikçi İş Davranışı, Öz Şefkat, Kadın Girişimciler	Keywords: Affect, Innovative Work Behaviour, Self Compassion, Women Entrepreneur
JEL Kodları: M10, M12, M13	JEL Codes: M10, M12, M13

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma 09.11.2022 tarih ve 152-181 sayılı Etik Kurul Onay Belgesi ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Çalışmanın tamamı iki yazar ile birlikte oluşturulmuştur.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Bu çalışma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Rabia Özpeynirci danışmanlığında Canan Kırmızı tarafından "Pozitif ve Negatif Duygulanımın Yenilikçi İş Davranışı Üzerine Etkisinde Öz Şefkatin Rolü: Karma Bir Araştırma" başlığı ile tamamlanarak 28.12.2023 tarihinde savunulan Doktora tezinden türetilmiştir.

² Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, canankirmizi@kmu.edu.tr.

³ Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, rabiaozpeynirci@kmu.edu.tr.

e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Giriş

Duygulanımlar insan olmanın doğasında var olduğundan hayatın her alanında etkili olmakta ve iş yerleri de bu alanların ilk sıralarında yer almaktadır. İş hayatlarında duygusallığa yer olmadığı yönünde bir söylemin kabul gördüğü zamanlar olsa da Duygusal Olaylar Teorisi (Weiss & Cropanzano, 1996) hissedilen duygulanımların çalışanların performansları üzerindeki etkisini ortaya koymuş ve duygulanımların örgütsel çıktıları fark edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda çalışanların hissettikleri duygulanımların gerek bireysel gerek de örgütsel yansımaları olduğunu bilerek hareket eden işletmelerin çalışma dünyasında önemli bir avantaja sahip olacağını söylemek mümkündür.

Duygulanımlar, günümüz çalışma dünyasında oldukça önemli kavramlardan biri olan yenilikçi iş davranışı üzerinde de etkili olmakta ve yapılan araştırmalar da bu etkiye yönelik farklı sonuçları paylaşmaktadır. Pozitif ruh hali ve duygulanımlar üzerine yapılan çalışmalarda pozitif ruh halinin yaratıcılık (Davis, 2009) ve yenilikçi iş davranışı (Madrid vd., 2014) üzerindeki ve pozitif duygulanımın, yaratıcı problem çözme (Isen vd., 1987) üzerindeki olumlu etkisi ortaya konulmuştur. Negatif duygulanım-ruh hali, yenilikçi iş davranışı-yaratıcılık ilişkisi üzerine daha az çalışmanın yer aldığı görülmektedir. Negatif ruh halinin çalışan yaratıcılığı üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı ya da negatif etkilediği ya da belli şartlar altında teşvik ettiğine (George & Zhou, 2002) dair farklı sonuçlar paylaşılmıştır. Bazı araştırmacılar negatif duygulanımın dikkat odağını dağıttığını (Baumann & Kuhl, 2002) ve hedeften uzaklaştırarak yaratıcılığı ve yenilikçi yatırımlara yönelik çabayı azalttığını ifade etmişlerdir (Carver, 2006; Higgins 1997; Rietzschel, 2011). Fidanboy & Fidanboy (2019) da, bireylerin yenilik iklimi algıları ile negatif duygu durumu düzeyleri arasında orta seviyede negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçların aksine yapılan bazı araştırmalar, negatif duygulanımın bireye mevcut durumun sorunlu olduğunu ve onu çözmek için daha fazla çaba sarf etmesi gerektiği sinyalini verdiğini öne sürmektedir (Martin vd., 1993). Bu açıdan negatif duygulanımın yenilikçi fikir ve çözümlerin araştırılması konusunda bir güç sağlayabileceğini ifade eden çalışmalar literatürde kendine yer edinmiştir (George & Zhou, 2002; Martin vd., 1993). Bu bağlamda araştırmacılar, elde edilen bu farklı sonuçları anlamlandırmak adına çalışmalar yapmaya başlamışlar ve hangi koşullarda bu etkinin değiştiğine ve farklı değişkenlerin bu etkiler üzerindeki rolüne yoğunlaşmışlardır.

Literatürde yer alan bu farklı sonuçlar üzerinde negatif duygulanımın aktivasyon düzeyinin de etkili olabileceği düşünülmüş ve bu kapsamda araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Aktivasyon, eyleme veya enerji harcamaya hazır olma durumu şeklinde tanımlanmaktadır. Kaygı, endişe gibi yüksek aktive negatif duygulanımın (high-activated negative affect) yaratıcı çıktılar ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuşken; ümitsizlik, mutsuzluk gibi düşük aktive negatif duygulanımın (low-activated negative affect) ise yaratıcı çıktılar üzerinde ya olumsuz ya da herhangi bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur (De Dreu vd., 2008). Anksiyete gibi yüksek aktive negatif duygulanım (YAND); dikkati arttırıp bireylere duyarlılık, motivasyon yoğunluğu sağlarken (Frijda, 1986); mutsuzluk gibi düşük aktive negatif duygulanım (DAND) da, ilgisizliği, pasifliği ve hareketsizliği içermektedir (De Dreu vd., 2008). Araştırmacılar, DAND'ın aksine, YAND'ın, eyleme hazır olma, güç ve bilişsel kararlılık oluşturduğu için (Russell, 2003; Shaver vd., 1987), yaratıcı ve yenilikçi faaliyetleri artırma olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir (Baumeister vd., 2007; Bindl vd., 2012; De Dreu vd., 2011; Schwarz & Clore, 2007).

Montani vd. (2018) yaptıkları araştırmada Kaynakları Koruma Teorisi (COR) kapsamında negatif duygulanım ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu teori kapsamında negatif duygulanım yaşayan çalışanların, yeni kaynakları elde edebilmek adına (çalışma koşullarında iyileşmeler, kariyer gelişmeleri) kalan kaynaklarını yenilikçi faaliyetlere yatırma eğiliminde olabileceklerini ifade etmişlerdir (Hobfoll, 2001; 2011). DAND'ın yenilikçi iş davranışı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı, YAND'ın ise yenilikçi iş davranışını pozitif yönde etkilediği sonucunu bulmuşlar ve bunun nedenini bireylerin enerji kaynaklarını kullanım farklılıklarına bağlamışlardır. DAND yaşayan bireylerin, kalan kaynaklarını daha çok sorunlarla baş etme stratejilerine yatırma eğiliminde oldukları ve bu yüzden yenilikçi bir performans için gereken bilişsel rezervlerinin azaldığını öne sürmüşlerdir. Araştırmacılar COR teorisi kapsamında DAND'ın yenilikçi davranışlara dönüştürülme olasılığının, bireylerin; a) bu tür duygularla ilişkili olan üretken olmayan ruminatif düşüncelerden ne ölçüde uzaklaşabildiklerine, b) kaynak kayıplarını geri kazanmak ya da yeni kaynaklar elde etmek için yaratıcı fikirlerin geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik mevcut enerji kaynaklarına ne denli yatırım yapabildiklerine bağlı olarak değiştiğini ifade etmişlerdir. Bu açıdan ruminatif düşüncelerden uzaklaşabilmenin yollarından biri olarak da öz şefkatin boyutlarından biri olan bilinçli farkındalığı (mindfulness) önererek modele dâhil etmişlerdir. Bilinçli farkındalığı yüksek olan bireylerin ruminatif düşüncelerden uzaklaşarak kaynak kayıplarını en aza indirebildiklerini ve bu şekilde yaşadıkları DAND'ın yenilikçi iş davranışını olumlu yönde etkilediğini açıklamışlardır. YAND'ın ise bilinçli farkındalığa ihtiyaç duymadan yenilikçi iş davranışını olumlu yönde etki ettiğine dair bir sonuç bulmuşlardır (Montani vd., 2018).

Montani vd. (2018)'nin yürüttükleri çalışma; duygulanım-yenilikçi iş davranışı ilişkisinde bir düzenleyici değişkenin varlığına işaret ederek farklı duygulanımların bireylerde farklı işleyiş mekanizmalarına sahip olduklarını göstermiştir. Literatürde bu düzenleyici/aracı değişkenler ile ilgili daha çok çalışmanın yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmekte olup yapılacak nicel çalışmaların farklı boyutları olan duygulanım ve yenilikçi iş davranışı kavramları ile bu kavramlar arasındaki ilişkiyi anlamlandırma noktasında yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Özellikle duygulanımların oldukça karmaşık ve öznel deneyimler olduğu açık olup bireylerle yapılacak görüşmelerin duygulanımların doğasına ve işleyişine dair daha fazla bilgiye ulaşılmasına imkan sağlayabileceğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda bireylerin deneyimlerinden yola çıkarak elde edilecek nitel verilerin; kavramların bireylerdeki yansımalarını ortaya koymak adına faydalı olacağı söylenebilir. Mevcut literatürdeki farklı nicel sonuçlar da göz önüne alındığında nicel verilerin nitel veriler ile desteklenmesinin önemli olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışma da benzer bir motivasyonla tasarlanmış olup pozitif-negatif duygulanım ile yenilikçi iş davranışı ilişkisinde öz şefkat değişkeninin bir rolü olup olmadığı sorusu ile yola çıkarak kavramlara dair derinlemesine bilgi edinebilmek için nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntem ile kurgulanmıştır.

Aracı değişken olarak düşünülen öz şefkat; etkili duygusal düzenleme stratejilerinden biri olarak değerlendirilmekte ve üzücü, acı verici duygulardan kaçınmak yerine bu duyguları ortak insanlığın deneyimi olarak görerek anlayabilmeyi ve bu durumlarda da kendimize nezaketle yaklaşabilmeyi içermektedir (Neff, 2003a, s. 225). Böylelikle negatif duygular daha pozitif bir duygu durumuna dönüştürülerek bireyin o anki durumunu daha net bir şekilde kavrayabilmesine ve etkili ve uygun yollarla kendisini ve çevresini değiştirebilecek eylemleri benimseyebilmesine imkân sağlamaktadır (Folkman & Moskowitz, 2000; Isen, 2000, Neff, 2003a). Öz şefkatin duygulanımların yenilikçi iş davranışına dönüştürülmesi noktasında önemli

bir kaynak olacağı düşünülmüş olup öz şefkatin pozitif-negatif duygulanımların yenilikçi iş davranışı üzerine etkisindeki aracı rolü belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın öncelikli amacı öz şefkatin; pozitif-negatif duygulanımların yenilikçi iş davranışı üzerine etkisinde bir aracılık rolü olup olmadığını araştırmak ve sonrasında kavramlara yönelik katılımcıların deneyimleri üzerinden detaylı bilgiler edinmektir.

2. Kavramsal Çerçeve

Duygulanım: Duygulanıma ilişkin literatüre bakıldığında; duygusal dünyaya dair kavramlardaki karmaşa dikkat çekmekte ve duygusallık, duygu, ruh hali, mod, duygulanım gibi kavramların sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada duygulanımın; çoğunlukla duygu/ruh hali/mod terimlerini kapsayan, insanların deneyimlemiş olduğu geniş bir duygu yelpazesini tanımlamak için kullanıldığını söylemek mümkündür (Barsade & Gibson, 2007, s. 38). Duygulanım, duygu terminolojisindeki bir şemsiye terim şeklinde ifade edilmekte (Gross & Thompson, 2007, s. 543) ve duygu durumlarını çerçeveleyen bu ortak terimin sosyal, davranışsal ve bilişsel etkileşimleri düzenlemede oldukça önemli olduğu bilinmektedir (Niven, 2013, s. 49).

Pozitif duygulanımlar; bireye, iç/dış faaliyetin ya da durumun bir şekilde arzu edilir, tatmin edici ve elverişli olduğunu ve bu sebeple sürdürülmesi ya da tekrar edilmesi gerektiğini göstermektedir. Negatif duygulanımlar ise olayı ya da durumu doyuma ulaştırmayan, istenmeyen, sakıncalı, tehlikeli olarak değerlendirmeye veya etiketlemeye yol açmakta ve bu da bireyi uyarandan mümkün olduğunca kaçmaya ya da vazgeçmeye zorlamaktadır. Bu kavramların Freud'un haz-acı kavramları ile benzeştiği görülmekte olup olması beklenerek haz veren duygulanımlar pozitif, acı vereceğinden dolayı kaçınmak istenilen duygulanımlar ise negatif duygulanımlar olarak nitelendirilmektedir (Drelllich, 1981, s. 409).

Yenilikçi İş Davranışı: Yenilikçilik farklı düzeylerde gerçekleşebilmekte (birey, ekip, örgüt içi ve örgütler arası) ve bireysel düzeyde gerçekleşen yenilikçilik, yenilikçi iş davranışı şeklinde ifade edilmektedir (Bammens, 2016). West & Farr (1989)'ın yaklaşımına göre yenilikçi iş davranışı; rol performansına, ekibe veya örgüte yararlı olmak adına yeni fikirlerin bir iş rolü, ekip veya örgüt içerisinde kasıtlı olarak oluşturulması, tanıtılması ve uygulanması olup yararlı ve yeni sonuçlar sağlamaya yönelik kasıtlı çabalar şeklinde çerçeveselendirilmiştir (Janssen, 2000, s. 288). Başka bir ifade ile yenilikçi iş davranışı örgüt içerisinde var olan resmi ödül sistemi tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak tanımlanmamış ve önceden belirlenen iş gereklerinin ötesinde olan gönüllü çalışan davranışlarını kapsamaktadır (Ramamoorthy vd., 2005, s. 143).

Yenilikçilik, temel bir girişimcilik özelliği ve girişimciliğin odak noktası olarak kabul edilmektedir (Koh, 1996, s. 16). İnovasyon üretmek isteyen bir toplumun, girişimcilere ve onların yeni girişimlerinin sürdürülmesine elverişli bir ortamı oluşturabilmesi elzemdir (Herbig vd., 1994, s.38). Bu anlamda kadın girişimciliği de oldukça önemli olup kadın girişimciler, gelişmekte olan ekonomilerde büyüme ve refahın sürdürülmesi için yeni itici güçler olarak görülmektedir (Arpacı, 2024). Kadın girişimci; girişimci olma yolunda gerekli olan çaba ve özveriye gösteren ve girişimcilik özelliklerini taşıyan işletme sahibi kadın olarak tanımlanmaktadır (Keskin, 2014, s. 73). 1980'li yıllardan sonra dünya genelinde kadın girişimciliği önem kazanmış olup (Muştı, 2023, s. 59), kadınların çalışma hayatında gösterdiği hassasiyet, detaycılık ve disiplin de kadın girişimciliği şeklinde yeni bir yaklaşımın doğmasına neden olmuştur (Kırççek & Aytar, 2021, s. 495).

Öz Şefkat: Doğu felsefesinde yüzyıllardır varlığı bilinen kavramlardan olan öz şefkat batı psikolojisinde Neff (2003a) tarafından ortaya atılmış olup bireyin kendi acılarına, başarısızlıklarına ve yetersizliklerine yönelik yargılayıcı olmayan bir anlayış geliştirmesini içermektedir (Neff, 2003b). Öz şefkat; kendine yönelik olan katı bir yargılama, öz eleştiri yerine bireyin kendine nezaketle yaklaşması a)öz sevecenlik; bireyin deneyim içinde yalnız hissetmesi yerine yaşadıklarını insan deneyiminin bir parçası olarak görmesi b)ortak insanlık hali; bireyin acı veren duygu ve düşünceleri ile aşırı özdeşleşmesi yerine dengeli bir farkındalık içerisinde tutabilmesi c)bilinçli farkındalık olmak üzere üç ana bileşenden oluşmaktadır (Neff, 2003b, s. 89). Bu bileşenler birey yaşam zorlukları ile karşı karşıya kaldığında veya kişisel yetersizlik zamanlarında etkileşime girerek öz şefkatli bir zihin yapısını oluştururlar ve oluşan bu zihin yapısı da bu zorlu durumları aşmada bireye katkıda bulunmaktadır (Neff & Tóth-Király, 2022, s. 2).

3. Kavramlar Arası İlişkilerin İncelenmesi

Araştırma değişkenleri olan pozitif-negatif duygulanım, yenilikçi iş davranışı ve öz şefkat kavramları arasındaki ilişkiler mevcut literatürde yer alan kuramsal ve deneysel çalışmalar kapsamında ele alınmıştır.

Pozitif/Negatif Duygulanım-Yenilikçi İş Davranışı İlişkisi: Pozitif duygulanımın yenilikçilik üzerindeki çıktıklarına dair çalışmaların daha fazla olduğu; negatif duygulanım söz konusu olduğunda ise negatif duygulanım-yenilikçilik/yaratıcılık ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların çok daha kısıtlı kaldığı görülmektedir (Montani vd., 2018, s. 124). Amabile vd. (2005), pozitif duygulanımın yaratıcılık ile olumlu yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koydukları çalışmalarında, çalışanların iş yerinde yaşadıkları öznel deneyimlerinin ne kadar yaratıcı düşünceleriyle doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Davis (2009) de tıpkı Lyubomirsky vd. (2005)'nin çalışmalarında ulaştığı "keyifli ruh hallerinin orijinal düşünmeyi teşvik ettiği" sonucuna benzer şekilde pozitif ruh hali ile yaratıcı düşünme ya da fikir yürütme arasında güçlü bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Mielniczuk & Laguna (2020) girişimciler üzerinde yaptıkları çalışmada iş ile ilgili pozitif duygulanımların öz yeterlilik-yenilikçi davranış arasındaki ilişkiye aracılık edip etmediğini araştırmışlar ve iş görevlerini başarıyla yerine getirme yeteneklerine ikna olan girişimcilerin işlerine karşı daha fazla coşku ve rahatlık yaşadıklarını bulmuşlardır. Bu pozitif duygulanımların ise daha sonra yenilikçi davranışa dönüştüğü araştırma sonucunda ortaya konulmuştur. Yapılan bu çalışmalardan hareketle pozitif duygulanımın yenilikçi iş davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi olacağı düşünülerek "Pozitif duygulanım yenilikçi iş davranışını anlamlı bir şekilde etkilemektedir" hipotezi geliştirilmiş ve araştırmanın nicel aşamasında ilgili hipotez test edilmiştir.

Baumann & Kuhl (2002) yürüttükleri çalışma sonucunda karşılaştıkları olumsuz durumlarda yaşadıkları negatif duygulanımı yönetemeyen bireylerin sezgisel performanslarında bir azalış olduğunu görmüşlerdir. Negatif duygulanımın bireylerin dikkatini hedefe ulaştırmaktan uzaklaştırdığını (Carver 2006; Higgins, 1997), dolayısıyla yenilikçi çabalara yatırımı azaltacak bir yaklaşımdan ziyade kaçınmacı bir yönelim sağladığını iddia eden araştırmalar bulunmaktadır (Rietzschel, 2011). Rosa vd. (2023) yaptıkları araştırmada negatif duygulanımın yaratıcılığı engellediğine dair varsayımın desteklenmediği sonucunu paylaşmışlardır. Diğer yandan ise George ve Zhou (2002) belirli koşullar altında (ödülleri ve duyguların netliği yüksek olduğunda) negatif duygulanımın yaratıcılık üzerinde geliştirici etkisi olduğunu öne sürmüştür. Mielniczuk & Laguna (2020) negatif duygulanımlardan kaygı ve depresyonun yenilikçi davranış üzerinde anlamlı bir etkilerinin olmadığını bulmuşlardır.

Negatif duygulanımın yenilikçi davranışı olumsuz etkilediğini bulan çalışmaların birçoğunun kısa vadeli bir duygusal etkiye odaklandığını belirten araştırmacılar, kendi yaptıkları çalışmalarının sonucu üzerinde üç farklı zamanda yapmalarının etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu anlamda negatif duygulanımın çalışanların yaratıcılık ve yenilikçiliklerine etkisi üzerine ampirik kanıtların net olmadığını söylemek mümkündür. Önceki sonuçlardaki bu tutarsızlık negatif duygulanımın yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisini test etmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Yapılacak nicel çalışmaların yanısıra nitel çalışmaların da bu tutarsızlığı anlamlandırma noktasında faydalı olacağı düşünülmektedir. Nitel çalışmalar mikro düzeydeki deneyimleri ve bunların ilgili kavramlar hakkındaki söylemlerden nasıl etkilendiğini inceleme olanağı sağlamaktadır. Bu doğrultuda “Negatif duygulanım yenilikçi iş davranışını anlamlı bir şekilde etkilemektedir” hipotezi geliştirilerek araştırmanın nicel aşamasında ilgili hipotez test edilmiştir. Nitel aşamada da duygulanım-yenilikçi iş davranışı ilişkisi katılımcıların deneyimleri üzerinden incelenmiştir.

Pozitif/Negatif Duygulanım- Öz Şefkat İlişkisi: Öz şefkat, duygu düzenleme unsurlarına (duyguların farkındalığı ve kabulü) dayanmakta ve bireylerin negatif duyguları da deneyimleyip sorgulamalarını gerektirmektedir (Neff, 2003a). Deniz vd. (2012) yaptıkları araştırmada öz şefkat ile pozitif duygulanım arasındaki ilişkinin pozitif, öz şefkat ile negatif duygulanım arasındaki ilişkinin ise negatif yönde anlamlı olduğunu bulmuşlardır. Neff vd. (2007); öz şefkatli bireylerin daha fazla pozitif ve daha az negatif duygulanım yaşadıklarını raporlamışlardır. Neff & Vonk (2009) da öz şefkat düzeyi yüksek olan bireylerin, kendilerini oldukları gibi kabul edebildikleri için olumlu duygular yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğunu vurgulamışlardır. Leary vd. (2007) yürüttükleri deneysel bir çalışmada utanç verici bir görevi yerine getirirken katılımcıları kayıt altına almışlar; deney sonucunda öz şefkat düzeyi yüksek olan katılımcılar, kendilerini izlerken daha fazla pozitif duygu ve daha az negatif duygu yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Klingle & Van Vliet (2019) ergenlik perspektifinden öz şefkat hakkında derinlemesine bir anlayış elde etmek amacıyla fenomolojik bir çalışma yürütmüşler ve yapılan mülakatlar sonucunda öz şefkatin duygusal denge ile yakından ilişkili olduğu sonucunu paylaşmışlardır. Çalışmada katılımcılardan biri öz şefkati "rahat olmak ve her şeyi fazla düşünmemeye çalışmak" olarak tanımlamış ve “duygusal dengeyi deneyimleme” temalardan biri olarak belirlenmiştir.

Guan vd. (2021), öz şefkat alıştırma çalışmalarının (meditasyon ve yazma) bireylerin negatif duygulanımlarını düşürmedeki etkililiğini araştırmışlar ve birlikte yapılan öz şefkat meditasyonu sonrasında katılımcıların önceden bildirdikleri olumsuz duyguların yoğunluğunda anlamlı bir azalma olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca öz şefkatli yazmayı deneyimleyen katılımcıların da kontrol grubundaki katılımcılara göre daha düşük düzeyde kaygı ve daha az olumsuz duygu gösterdiklerini açıklamışlardır. Bu sonucun öz şefkatli yazmanın bireylerin kaygılarını etkili bir şekilde azaltabileceğini öne süren geçmiş çalışmaları (Harwood & Kocovski, 2017; Odou & Brinker, 2014; Wong & Mak, 2016) destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Bu araştırmalar bağlamında duygulanımların öz şefkat üzerinde anlamlı bir etkisinin olabileceği düşünülmüş olup “Pozitif duygulanım öz şefkati anlamlı bir şekilde etkilemektedir” ile “Negatif duygulanım öz şefkati anlamlı bir şekilde etkilemektedir” hipotezleri geliştirilerek araştırmanın nicel aşamasında test edilmiştir. Nitel aşamada ise katılımcıların deneyimleri üzerinden duygulanım-öz şefkat ilişkisine dair çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Öz Şefkat-Yenilikçi İş Davranışı İlişkisi: Lefebvre vd. (2020) Kanada'daki farklı kuruluşların ekipleri üzerinde yaptıkları çalışmada, öz şefkat ile bireysel yenilikçilik arasında pozitif yönlü bir ilişkiye rastlamışlardır. Zabelina & Robinson (2010) öz şefkatin yaratıcılık üzerindeki etkilerini incelemişler ve kendini yargılama oranları diğerlerine nazaran daha yüksek olan bireylerin, en düşük özgünlük düzeyine sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Choi & Hwang'ın (2018) üst düzey yöneticiler ile yürüttükleri araştırmada, yöneticilerin sahip oldukları öz şefkatin öz aşkınlık üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ve öz aşkınlığın da yenilikçi iş davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucunu paylaşmışlardır. Bu doğrultuda öz şefkatin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinin tespit edilmesi gerektiği düşünülerek "Öz şefkat yenilikçi iş davranışını anlamlı bir şekilde etkilemektedir" hipotezi geliştirilmiştir. Nitel aşamada ise katılımcıların deneyimlerinden yola çıkılarak duygulanım-öz şefkat ilişkisine dair bir anlayış ortaya konulmaya çalışılmıştır.

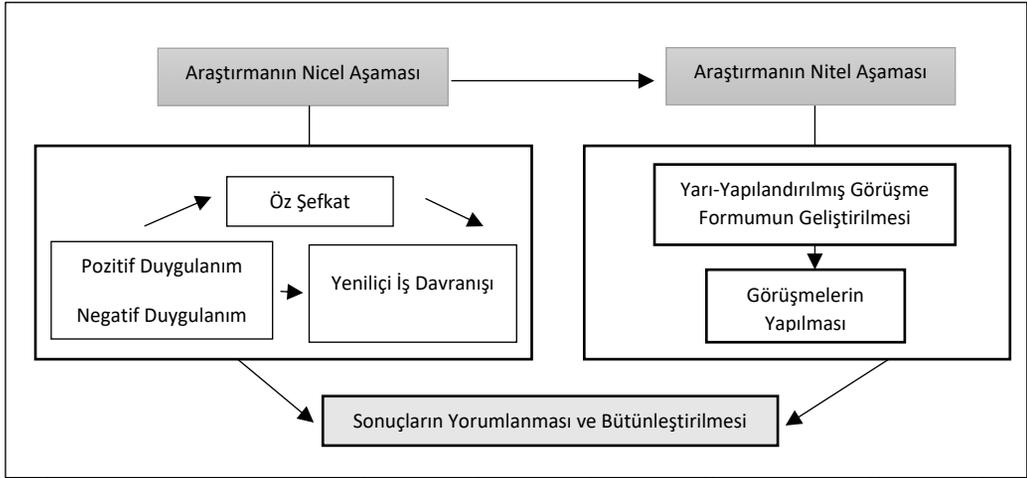
4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Duygusal Olaylar Teorisine (Weiss & Cropanzano, 1996) göre, duygulanımlar davranışlar üzerinde etkili olmakta ve bireyin belirli bir görevi gerçekleştirirken hissettiği duygulanımlar, sonrasında yapacağı görevlerindeki performansını da etkilemektedir. Bu durumda çalışanların yaşadığı pozitif-negatif duygulanımların örgütler için önemli bir çalışan davranışı olarak görülen yenilikçi iş davranışı üzerinde de anlamlı bir etkiye sahip olduğu öngörülmektedir. Öz şefkat duygu düzenleme stratejilerinden biri olarak görülüp bireylerin olumsuz deneyimlere karşı dengeli bir yaklaşım sergilemesi gerektiğini savunmaktadır. Pozitif ve negatif duygulanımın yenilikçi iş davranışına dönüştürülmesi hususunda öz şefkatin önemli bir yardımcı kaynak olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, bireylerin hissettiği pozitif ve negatif duygulanımın yenilikçi iş davranışları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu belirleyerek, yenilikçi iş davranışlarına da yansımaları olası bu tür duygusal durumlarla başa çıkabilmede bireylerin sahip oldukları öz şefkatin aracılık rolünü saptamak ve bu kavramları katılımcıların deneyimleri üzerinden derinlemesine araştırmak olarak belirlenmiştir.

5. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Araştırma problemlerini daha iyi anlamlandırmak ve ulaşılan sonuçları bütüncül bir perspektif ile ortaya koyabilmek adına araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem kullanılmasının gerekçelerinden biri de, araştırmaya dâhil olan katılımcıları tanımlayıp kişisel deneyimlerini de ortaya koyarak elde edilen çıktılarını daha derinlemesine açıklamak ve nicel bilgilere nitel boyutlar eklemektir. Belirlenen bu amaçlara uygun olarak açıklayıcı sıralı (ardışık) deseninin kullanılması tercih edilmiştir. Açıklayıcı sıralı desende öncelik nicel aşamadır (Nicel→Nitel) ve nitel verilerin esas olarak nicel verilere katkı sunması beklenmektedir (Creswell & Creswell, 2017).

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmanın ilk aşaması olan nicel aşamada nedensel tarama deseni kullanılmış olup katılımcıların hissettiği pozitif ve negatif duygulanımın yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi araştırılmış ve öz şefkatin bu ilişki üzerinde bir aracılık rolü var mıdır? sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Araştırmanın ikinci aşaması olan nitel aşamada ise fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Fenomoloji deseni, insan eylemlerinin göreceli yapıda olduğu ve yaşadığı bağlam tarafından koşullandırıldığı felsefi varsayımından hareketle fenomenlerin uzun süreli ve derin olarak incelenmesini amaçlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 78). Fenomolojik çalışmalarda araştırmacılar; farklı bireyler tarafından deneyimlenen olgularla ilgili oluşan algıları inceler ve bu algılmalarda yer alan ortak algıların ne olduklarını belirlemeye çalışmaktadırlar (Fraenkel vd., 2012, s. 432). Bu çalışmada da katılımcıların iş hayatlarında deneyimledikleri duygulanım, yenilikçi iş davranışı ve öz şefkat olguları ayrı ayrı ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

Literatürde erkeklerin duygularını daha fazla sınırlandırdıkları ve kendilerine ait duyguları paylaşırken daha az duygu ifade etmeye eğilimli olduklarını ortaya koyan araştırma sonuçları yer almaktadır (Brody & Hall, 1993; Pennebaker, 1995; Polce-Lynch vd., 1998). Aynı zamanda kadınların gerek pozitif gerekse negatif duygulanımları erkeklere oranla daha yoğun yaşadıklarını (Fujita vd., 1991) ve duygusal farkındalıkta erkeklerden daha iyi olduklarını (Lane vd., 1990) gösteren araştırmalara da rastlanılmıştır. Bu çalışmalardan hareketle araştırmanın nitel aşamasının duygulara yönelik farkındalık ve duyguların paylaşımını gerektirmesi sebebiyle kadınlar ile yapılmasının daha çok veri sağlayarak daha sağlıklı sonuçlara götüreceği düşünülmüştür. Dolayısı ile yenilikçi iş davranışına da sahip olduğu öngörülen kadın girişimciler araştırmanın örneklemini olarak seçilmiştir.

5.1. Araştırmanın Nicel Aşaması

Açıklayıcı sıralı karma desen çerçevesinde yürütülen araştırmada ilk olarak nicel aşama kısmı gerçekleştirilmiş olup nicel aşamaya dair bilgiler bu başlık altında gösterilmiştir.

5.1.1. Nicel Aşamının Katılımcıları

Araştırmanın nicel aşama katılımcılarını TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulu (TOBB KGK)'na bağlı İcra Komitesi üyesi olan kadın girişimciler oluşturmaktadır. TOBB KGK, Türkiye genelinde 81 ilde faaliyet göstererek kadın girişimciliğine dair görüş oluşturulmasına katkıda bulunan TOBB bünyesinde yer alan istişari bir kuruldur. İl İcra Komiteleri, İl Kurul üyeleri tarafından ve arasından seçilen on yedi üyeden meydana gelmektedir. İl Kurulu toplam üye sayısının on beşin altında olduğu iller de ise İl İcra Komitesi yedi üyeden oluşmaktadır. Üye sayısına dair değişen bu dağılımlar baz alındığında Türkiye genelinde TOBB KGK İl İcra Komitelerine üye kadın girişimcilerinin sayısının yaklaşık 1000 kişi olduğu hesaplanmıştır (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği [TOBB], 2023).

TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulu İcra Komitesi üyesi olan kadın girişimciler nicel araştırmanın evrenini oluşturmakta olup bu komite üyesi olan 278 kadın girişimcinin (%95 güven aralığında) örnekleme dâhil edilmesinin araştırma için yeterli olduğu görülmektedir (Gürbüz & Şahin, 2017, s. 130). Nicel veriler Kasım 2022'de Google formlar yardımıyla toplanmaya başlanmış olup Mart 2023'de süreç tamamlanmıştır. Yoğun tempoda çalışan kadın girişimcilere ulaşmanın zorluğu ve zaman-maddi kısıtlardan ötürü olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme tekniği kullanılarak toplam 286 adet anket online olarak elde edilmiştir. Nicel aşamaya dâhil olan katılımcıların demografik niteliklerine yönelik bilgiler aşağıda yer alan Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Nicel Aşamaya Dâhil Olan Katılımcıların Demografik Nitelikleri

Demografik Nitelikler	Frekans	Yüzde (%)	
Yaş	21-30	9	3,1
	31-40	61	21,3
	41-50	125	43,7
	51-60	80	28
	60 ve üzeri	11	3,8
Medeni Durum	Bekâr	64	22,4
	Evli	222	77,6
Öğrenim Durumu	İlköğretim	1	0,3
	Lise	39	13,6
	Meslek Yüksekokulu	50	17,5
	Lisans	166	58,0
	Lisansüstü	30	10,5
Mevcut işindeki çalıştığı süre	0-1 yıl	4	1,4
	2-5 yıl	39	13,6
	6-15 yıl	137	47,9
	16 ve üzeri	106	37,1

Tablo 1' de yer alan dağılımlara bakıldığında nicel aşamaya dâhil olan katılımcıların %77,6'sı (222 kişi) evli, %43,7'si (125 kişi) 41-50 yaş aralığında ve %58'i (166 kişi) lisans mezunudur. Katılımcıların mevcut iş yerlerindeki çalıştıkları süreye bakıldığında ise %47,9'unun (137 kişi) son iş yerlerinde 6-15 yıldır çalıştıkları görülmüştür.

5.1.2. Nicel Aşamının Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında nicel veriler; Pozitif ve Negatif Duygulanım Ölçeği (PANAS), Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği, Öz Şefkat Ölçeği Kısaltılmış Formu (ÖŞÖ-K) ve Kişisel Bilgi Formu yardımıyla toplanmıştır.

Pozitif ve Negatif Duygulanım Ölçeği (PANAS): Duygulanımları ölçmek için Watson vd., (1988) tarafından geliştirilip Gençöz (2000) tarafından Türkçe'ye uyarlanan PANAS'tan faydalanılmıştır. 10'u pozitif 10'u negatif duygulanım ifadelerini içeren ölçek 5'li likert türündedir. Araştırmanın örnekleme kapsamında yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda ölçeğin geçerliliğini olumsuz yönde etkileyen pozitif duygulanımın 1. ve 6. maddelerin çıkarılması uzman görüşü de alınarak uygun bulunmuş ve ölçekteki ND6 ile ND7,PD9 ile PD10 ve PD4 ile PD7 gözlenen değişkenlerin aralarında modifikasyonlar yapılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen uyum iyilik değerleri modelin kabul edilebilir ve veri ile uyumlu olduğuna işaret etmektedir ($\chi^2/df = 1.814$, RMSEA = 0,047, GFI = 0,907, AGFI= 0,879 CFI = 0,902, NFI= 0,808). Ölçeğin güvenilirliğini test eden Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise pozitif duygulanım için 0,752; negatif duygulanım için ise 0,785 bulunmuştur.

Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği: Yenilikçi iş davranışını ölçmek için Scott & Bruce (1994) tarafından oluşturulan Türkçe'ye Çalışkan vd. (2019) tarafından uyarlanan 6 maddelik 5'li Likert türündeki ölçekten yararlanılmıştır. Geçerli bu örneklem kapsamında yapılan DFA sonucunda faktör yükü düşük olan 1. maddenin çıkarılmasına karar verilmiş ve önerilen Y4 ve Y5 maddelerinin arasında hata kovaryansı oluşturulmuştur. Ortaya çıkan uyum iyiliği değerleri önerilen modelin kabul edilebilir ve veri ile uyumlu olduğunu göstermiştir ($\chi^2/df = 2,165$, RMSEA = 0,064, GFI =0,989, AGFI= 0,958 CFI = 0,992, NFI=0,986). Cronbach Alfa değeri ölçek için 0,813'tür.

Öz Şefkat Ölçeği Kısaltılmış Formu (ÖŞÖ-K): Öz şefkati ölçmek için Neff (2003a) tarafından geliştirilen Raes vd. (2011) tarafından kısaltılmış formu oluşturulan, Türkçe'ye Yıldırım ve Sarı (2018) tarafından uyarlanan ÖŞÖ-K'dan faydalanılmıştır. 5'li Likert türündeki ölçek için yapılan DFA sonucunda faktör yükü düşük olan 4. ve 8. Maddelerin analize dâhil edilmemesi uzman görüşü de alınarak uygun görülmüştür. Ulaşılan uyum iyiliği değerleri ile modelin kabul edilebilir ve veri ile uyumlu olduğu görülmüştür ($\chi^2/df =2,088$, RMSEA = 0,062, GFI = 0,953, AGFI=0,924 CFI = 0,953, NFI= 0,914). Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise 0,816 olarak hesaplanmıştır.

5.1.3. Nicel Verilerin Analizi

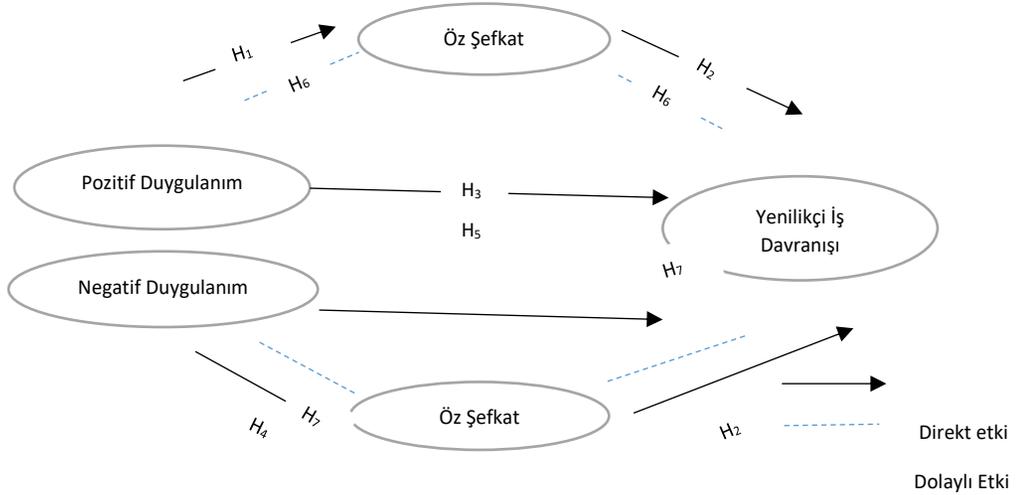
Nicel aşamada elde edilen verilere yönelik betimleyici istatistiksel analizler ve ölçeklere ilişkin geçerlik ve güvenilirlik analizleri IBM SPSS 25 ve AMOS paket programlarından faydalanılarak yapılmıştır. Araştırmanın nicel verilerinin analizi için öncelikli olarak verilerin dağılımına bakılmıştır. Yapılan normallik testinde değişkenler için elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Basıklık ve Çarpıklığa İlişkin Değerler

Değişkenler	Basıklık (Kurtosis)	Çarpıklık (Skewness)
Pozitif Duygulanım	0,486	-0,523
Negatif Duygulanım	0,655	0,396
Yenilikçi İş Davranışı	-0,411	-0,264
Öz Şefkat	-0,150	-0,166

Tablo 2 incelendiğinde skewness (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) değerlerinin -0,523 ile +0,655 arasında değiştiği görülmektedir. Tabachnick & Fidell (2013), skewness (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) değerleri -1.50 ile +1.50 arasında olduğunda, verilerin normal dağılım gösterdiğine yönelik bir kabulü benimsemektedir. Bu bağlamda araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiği kabul edilerek analizlerde parametrik testler kullanılmıştır.

Şekil 2: Nicel Araştırmanın Modeli

Şekil 2' de nicel araştırmanın modeli gösterilmiş olup araştırma modelini test etmek için ise Hayes (2013) tarafından ortaya konulan ve IBM SPSS 25 paket programı içerisinde eklenti olarak çalıştırılan PROCESS Macro uygulamasından yararlanılmıştır. Test edilen hipotezler ise aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 3: Nicel Aşamada Test Edilen Hipotezler

Hipotezler
H ₁ : Pozitif duygulanım öz şefkati anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
H ₂ : Öz şefkat yenilikçi iş davranışını anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
H ₃ : Pozitif duygulanım yenilikçi iş davranışını anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
H ₄ : Negatif duygulanım öz şefkati anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
H ₅ : Negatif duygulanım yenilikçi iş davranışını anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
H ₆ : Öz şefkat, pozitif duygulanım ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir.
H ₇ : Öz şefkat, negatif duygulanım ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir.

5.1.4. Nicel Aşamaya Dair Bulgular

Araştırma değişkenleri olan pozitif-negatif duygulanım, yenilikçi iş davranışı ve öz şefkat ifadelerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4 ve Tablo 5’ de gösterilmiştir.

Tablo 4: Duygulanım İfadelerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Pozitif Duygulanım ($\bar{X}=4,10$ SS=0,51)			Negatif Duygulanım ($\bar{X}=2,10$ SS=0,47)		
İfadeler	Ortalama (\bar{X})	Standart Sapma (SS)	İfadeler	Ortalama (\bar{X})	Standart Sapma (SS)
Heyecanlı	3,70	0,999	Sıkıntılı	2,65	0,873
Güçlü	4,23	0,810	Mutsuz	2,61	0,887
Hevesli	4,09	0,872	Suçlu	1,50	0,724
Gururlu	4,30	0,867	Ürkmüş	1,91	0,862
İlham Dolu	3,54	1,061	Düşmanca	1,30	0,633
Kararlı	4,26	0,759	Asabi	2,33	0,811
Dikkatli	4,27	0,715	Utanmış	1,94	0,858
Aktif	4,46	0,708	Sinirli	2,37	0,778
			Tedirgin	2,49	0,886
			Korkmuş	1,97	0,807

Tablo 4 incelendiğinde “aktif” ve “gururlu” en yoğun hissedilen pozitif duygulanımlar arasında yerini alırken “sıkıntılı” ve “mutsuz” da en yoğun hissedilen negatif duygulanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortalamalara bakıldığında nicel aşamaya dâhil olan kadın girişimcilerin iş hayatlarında hissettikleri pozitif duygulanım düzeylerinin nispeten yüksek; negatif duygulanım düzeylerinin ise nispeten düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Yenilikçi İş Davranışı ve Öz Şefkat İfadelerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Yenilikçi İş Davranışı ($\bar{X}= 3,92$ SS=0,63)		
İfadeler	Ortalama (\bar{X})	Standart Sapma (SS)
Yaratıcı fikirler üretim	3,80	0,921
Başkalarının fikirlerini destekle ve cesaretlendiririm	4,22	0,839
Yeni fikirleri uygulamaya koymak için gereken kaynakları araştırıp tahsis etmeye çalışırım	3,62	0,889
Yeni fikirlerin uygulanması için planları ve faaliyet takvimlerini geliştiririm	3,55	0,915
Yenilikçiyim	4,44	0,605
Öz Şefkat ($\bar{X}= 3,31$ SS=0,67)		
İfadeler	Ortalama (\bar{X})	Standart Sapma (SS)
Benim için önemli olduğunu düşündüğüm bir şeyi başaramadığımda kendimi yetersiz olduğum duygusuyla yıpratırım	3,35	1,196
Beğenmediğim kişilik özelliklerimle ilgili kendime karşı sabırlı ve anlayışlı olmaya çalışırım.	3,41	1,052
Üzücü bir durumla karşılaştığımda dengeli bir bakış açısı sergilemeye çalışırım	3,71	0,888
Başarısızlıklarımı insan olmanın doğal bir parçası olarak görmeye çalışırım	3,64	1,029
Zor zamanlardan geçtiğimde ihtiyacım olan özen ve yumuşaklığı kendime gösteririm	3,35	1,048
Bir şey beni üzdüğünde duygularımı dengede tutmaya çalışırım	3,59	0,864
Kötü hissettiğim zaman yanlış giden her şeyi kafama takar ve üzerinde sürekli düşünürüm	2,82	1,124
Yetersizliklerim ve hatalarım karşısında kendime karşı eleştirel ve yargılayıcı davranırım	2,75	1,089
Sevmediğim kişilik özelliklerim karşısında kendime karşı hoşgörüsüzümdür	3,21	1,201

Tablo 5 incelendiğinde ise araştırma dâhilindeki kadın girişimcilerin kendilerini yenilikçi olarak gördüklerini ve başkalarının fikirlerini desteklemeye oldukça önem verdiklerini söylemek mümkündür. Ortalamalar dâhilinde yenilikçi iş davranışı düzeylerinin nispeten yüksek; öz şefkat düzeylerinin ise ortaya yakın olduğu görülmektedir. Öz şefkat ölçeğinde yer alan olumsuz ifadelerin de ortalamalarının yüksek olması dikkat çekmektedir. Araştırma değişkenleri olan pozitif-negatif duygulanım, yenilikçi iş davranışı ve öz şefkat değişkenlerine ilişkin korelasyon analizi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizleri

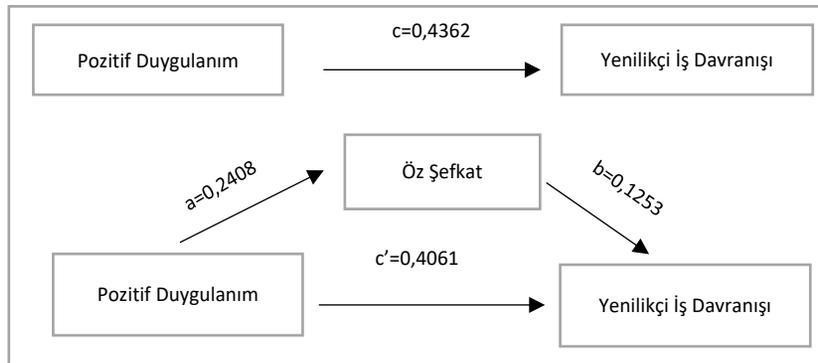
Değişkenler	PD	ND	YİD	ÖŞ
Pozitif Duygulanım (PD)	1			
Negatif Duygulanım (ND)	-,271**	1		
Yenilikçi İş Davranışı(YİD)	,355**	-,207**	1	
Öz Şefkat (ÖŞ)	,185**	-,328**	,194**	1

** 0.01 düzeyinde anlamlı bir korelasyon vardır.

Tablo 6 incelendiğinde pozitif duygulanım değişkeninin yenilikçi iş davranışı ($r = 0.355$, $p < 0.01$) ve öz şefkat ($r = 0.185$, $p < 0.01$) değişkenleri ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca pozitif duygulanım değişkeninin negatif duygulanım ($r = -0.271$, $p < 0.01$) değişkeni ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte negatif duygulanım değişkeni ile yenilikçi iş davranışı ($r = -0.207$, $p < 0.01$) ve öz şefkat ($r = -0.328$, $p < 0.01$) değişkenleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Son olarak yenilikçi iş davranışı değişkeni ile öz şefkat değişkeni arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ($r = 0.194$, $p < 0.01$) bulunmuştur.

Nicel aşama dâhilinde oluşturulan hipotezleri test etmek amacıyla Hayes (2013)'in geliştirdiği PROCESS Macro eklentisinden faydalanılarak SPSS (25) paket programında çözümlenmeler yapılmış ve bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizlerine dair bulgular Şekil 3 ve Şekil 4 üzerinde gösterilmiştir.

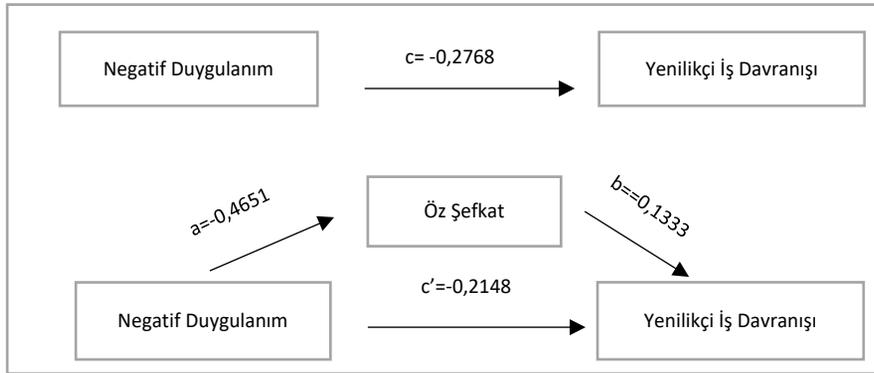
Şekil 3: Pozitif Duygulanım İle Yenilikçi İş Davranışı Arasındaki İlişkide Öz Şefkatin Aracılık Rolü

Şekil 3 incelendiğinde pozitif duygulanımın yenilikçi iş davranışı üzerinde (c yolu) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ve olumlu yönde ($\beta = 0,4362$; $t = 6,4025$; $P < 0.05$) bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre H_1 hipotezi kabul edilmiş olup bir sonraki aşamada aracı değişken olarak öz şefkat modele dâhil edilmiştir. Bu bağlamda pozitif

duygulanımın aracı değişken olan öz şefkat üzerinde (a yolu) istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu yönde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiş ($\beta = 0,2408$; $t = 3,1737$; $P < 0,05$) ve H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Öz şefkatin yenilikçi iş davranışı üzerinde (b yolu) etkisinin anlamlı ve olumlu yönde olduğu da sonuçlar arasında yer almakta ($\beta = 0,1253$; $t = 2,3695$; $P < 0,05$) ve kurulan H_3 hipotezinin de desteklendiği görülmektedir. Bahse konu olan etki katsayıları çarpıldığında dolaylı etkinin büyüklüğüne ulaşılmakta (Gürbüz & Bayık, 2021) ve modeldeki dolaylı etkinin ($0,2408 \times 0,1253$) $0,030$ olduğu anlaşılmaktadır [nokta tahmini= $0,030$; BootSE= $0,0264$; BootCI ($0,058$; $0,0564$)]. Öz şefkat aracılığıyla, pozitif duygulanımın yenilikçi iş davranışı üzerindeki dolaylı etkisi, belirlenen güven aralıkları arasında sıfır olmaması sebebiyle de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Böylelikle öz şefkatin pozitif duygulanım ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye kısmi aracılık ettiği tespit edilerek H_6 hipotezi kabul edilmiştir. Doğrudan etkinin (c' yolu) $0,406$ olduğu görülmekte ($\beta = 0,4061$; $t = 5,9043$; $P < 0,05$) doğrudan ve dolaylı etkiler toplandığında ise toplam etki büyüklüğü olan $0,436$ değerine ulaşılmaktadır

Şekil 4: Negatif Duygulanım İle Yenilikçi İş Davranışı Arasındaki İlişikte Öz Şefkatin Aracılık Rolü

Şekil 4 incelendiğinde negatif duygulanımın yenilikçi iş davranışı üzerinde (c yolu) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ve olumsuz yönde ($\beta = -0,2768$; $t = -3,5623$; $P < 0,05$) bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre H_4 hipotezi kabul edilmiş olup bir sonraki aşamada aracı değişken olarak öz şefkat modele dâhil edilmiştir. Bu bağlamda negatif duygulanımın aracı değişken olan öz şefkat üzerinde (a yolu) istatistiksel olarak anlamlı ve olumsuz yönde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiş ($\beta = -0,4651$; $t = -5,8539$; $P < 0,05$) ve H_5 hipotezi kabul edilmiştir. Öz şefkatin yenilikçi iş davranışı üzerinde (b yolu) etkisinin anlamlı ve olumlu yönde ($\beta = 0,1333$; $t = 2,3150$; $P < 0,05$) olduğu da sonuçlar arasında yer almaktadır. Bahse konu olan etki katsayıları çarpıldığında dolaylı etkinin büyüklüğüne ulaşılmakta (Gürbüz & Bayık, 2021) ve modeldeki dolaylı etkinin ($-0,4651 \times 0,1333$) $-0,062$ olduğu anlaşılmaktadır [nokta tahmini= $-0,062$; BootSE= $0,036$; BootCI ($-0,1328$; $-0,0114$)]. Öz şefkat aracılığıyla, negatif duygulanımın yenilikçi iş davranışı üzerindeki dolaylı etkisi, belirlenen güven aralıkları arasında sıfır olmaması sebebiyle de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Böylelikle öz şefkatin negatif duygulanım ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye kısmi aracılık ettiği tespit edilerek H_7 hipotezi kabul edilmiştir. Doğrudan etkinin (c' yolu) $0,2148$ ($\beta = -0,2148$; $t = -2,6312$; $P < 0,05$) olduğu görülmekte doğrudan ve dolaylı etkiler toplandığında ise toplam etki büyüklüğü olan $-0,2768$ değerine ulaşılmaktadır.

5.2. Araştırmanın Nitel Aşaması

Açıklayıcı sıralı karma desen çerçevesinde yürütülen araştırmada nicel aşama tamamlandıktan sonra nitel aşamaya geçilmiş olup nitel aşamaya dair bilgiler başlık altında gösterilmiştir.

5.2.1. Nitel Aşamının Katılımcıları

Araştırma için katılımcılar sıralı karma örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Açıklayıcı veya keşfedici desen karma yöntem araştırmalarında tercih edilen bu örnekleme yönteminde birinci aşamada elde edilen sonuçlar, ikinci aşamada yer alacak katılımcıların belirlenmesinde kullanılmaktadır (Teddlie & Tashakkori, 2009). Anket formunda çalışmanın karma yöntem çalışması olduğu ve nicel aşamada elde edilecek verilerden sonra nitel aşama için görüşmelere geçileceğine dair bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmada katılımcıların yenilikçi iş davranışı, duygulanım ve öz şefkat kavramlarına ilişkin deneyimlerini derinlemesine araştırmak amaçlandığından bu kavramları yoğun olarak deneyimleyen katılımcıların araştırmaya dâhil edilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bu açıdan nicel aşamada elde edilen verilerdeki yenilikçi iş davranışı, duygulanım ve öz şefkat skorları ölçüt olarak kabul edilerek nitel aşama dâhilinde yer alan katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Anketlerden elde edilen nicel veriler sonucunda örneklemin değişkenlerinin ortalamaları; $\bar{X}_{PD}:4,10$; $\bar{X}_{ND}:3,10$; $\bar{X}_{YID}:3,92$; $\bar{X}_{ÖŞ}:3,31$ olarak tespit edilmiştir. Doldurdukları ankette bu ortalamaların üzerinde ortalamalara sahip olan katılımcılar ile irtibata geçilerek gönüllü 12 katılımcı ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel aşamaya dâhil olan katılımcıların demografik niteliklerine yönelik bilgiler aşağıda yer alan Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: Nitel Aşamaya Dâhil Olan Katılımcıların Demografik Nitelikleri

Katılımcı	Medeni Durumu	Yaş Aralığı	Eğitim Durumu	Mevcut İş Yerinde Çalıştığı Süre	Çalıştığı Sektör	Görüşme Süresi
K1	Evli	41-50	Lisans	16 ve üzeri	Gıda	27 dakika
K2	Evli	41-50	Lise	16 ve üzeri	Hizmet	31 dakika
K3	Evli	51-60	Lise	6-15 yıl	Turizm	17 dakika
K4	Bekâr	31-40	Lisansüstü	6-15 yıl	Eğitim	20 dakika
K5	Evli	41-50	Lisans	0-1 yıl	Ambalaj	21 dakika
K6	Evli	31-40	Meslek Yüksekokulu	16 ve üzeri	Hizmet	48 dakika
K7	Bekâr	31-40	Meslek Yüksekokulu	6-15 yıl	Hizmet	41 dakika
K8	Evli	31-40	Lisans	6-15 yıl	Turizm	18 dakika
K9	Evli	41-50	Lisans	16 ve üzeri	Kuyumculuk	27 dakika
K10	Evli	51-60	Lisans	16 ve üzeri	Yem	17 dakika
K11	Evli	51-60	Lisans	6-15 yıl	Gıda	47 dakika
K12	Bekâr	41-50	Lisansüstü	6-15 yıl	Hizmet	17 dakika

Tablo 7 incelendiğinde nitel aşamaya dâhil olan katılımcıların çoğunluğunun evli, 41-50 yaş aralığında, lisans mezunu oldukları ve mevcut iş yerlerinde çalışma sürelerinin 6-15 yıl olduğu görülmektedir. Görüşmelerin en az 17 dakika en fazla 48 dakika sürdüğü tespit edilmiştir.

5.2.2. Nitel Aşamaların Veri Toplama Araçları

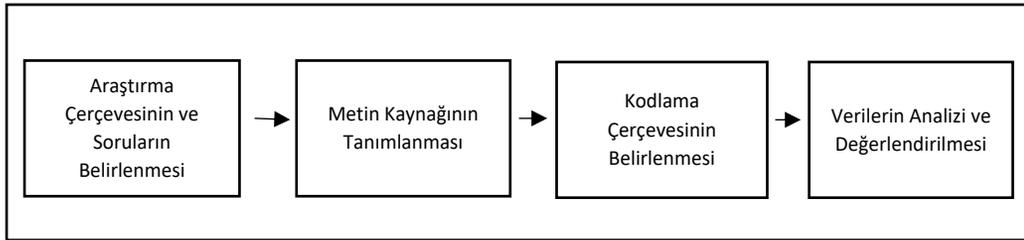
Nitel aşama da katılımcılar ile görüşmeler yüz yüze ve/veya online şekilde gerçekleştirilmiş olup 2023 Eylül ayında son görüşme yapılmıştır. Kadın girişimcilerin yoğun iş temposu ve 6 Şubat Kahramanmaraş depreminin de araya girmesi veri toplama süreçlerinin bu aralıklara yayılmasına neden olmuştur.

Nitel aşamaya dâhil olan katılımcıların pozitif-negatif duygulanımlar, yenilikçi iş davranışı ve öz şefkat değişkenlerine dair öznel deneyimlerini ortaya koymak için belirlenen soruları içeren yarı-yapılandırılmış görüşme formundan faydalanılmıştır. Kavramlarla ilgili literatürdeki öneriler doğrultusunda 3 uzman kişi iş birliği ile geliştirilen formda kavramlara yönelik deneyimlere dair sorulara yer verilmiştir. Görüşmeler yapılmadan önce gönüllülere, araştırmacının kavramları ile ilgili yazılı bilgilendirme formu dağıtılarak okumaları istenmiş ve sözlü olarak da çalışmanın amacı ve gerekli detaylar hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Sonrasında katılımcıların her birine görüşmelerden elde edilen verilerin gizli kalıp yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacağına ve kimlik bilgilerinin gizli tutulacağına dair bilgilerin yer aldığı gönüllü katılım formu gösterilmiş/okunmuştur. Yüz yüze katılımcılar bu formu imzalayarak ve online katılımcılar da sesli beyanda bulunarak görüşmeye gönüllü olarak katıldıklarını onaylamışlardır. Çalışmada iç geçerlik (inandırıcılık) kapsamında görüşmeye katılanlardan kayıt için izin alınmış ve verdikleri cevaplar yer yer toparlanarak ekleme ya da çıkarma yapma imkânı katılımcılara tanınmıştır. Verilerin analizi noktasında içerik ve betimsel analiz birlikte kullanılarak veri analizi çeşitlemesi yapılmış ve uzman görüşüne başvurulmuş alınan dönütlere yönelik gerekli düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Dış geçerlik (aktarılabirlik) için çalışma içerisinde kavramlara ilişkin teorik çerçeve detaylı olarak anlatılmaya çalışılmış ve uygulamaya dönük her aşama ayrıntılı olarak aktararak bulgular yorum yapılmadan sunulmuştur. Katılımcılardan doğrudan alıntılar yapılarak iç-dış geçerlik artırılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmaya dair süreçler ayrıntılı olarak aktarılmış ve cevaplar kayıt altına alınarak teyit incelemesi yapılmış ve bu anlamda iç-dış güvenirliliğin artırılması sağlanmıştır.

5.2.3. Nitel Verilerin Analizi

Nitel aşamada elde edilen veriler betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuş ve bu analizler MAXQDA 2020 paket programından faydalanılarak yapılmıştır. Nitel analiz aşamasında Şekil 5' de yer verilen süreç takip edilmiştir.

Şekil 5: Nitel Analizinin Aşamaları

Kaynak: Aytar, 2020

İlk olarak nitel aşamanın araştırma çerçevesi ve soruları belirlenmiştir. Araştırmanın amaçlarına uygun olacak şekilde belirlenen nitel araştırma soruları ise Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: Nitel Aşamadaki Araştırma Soruları

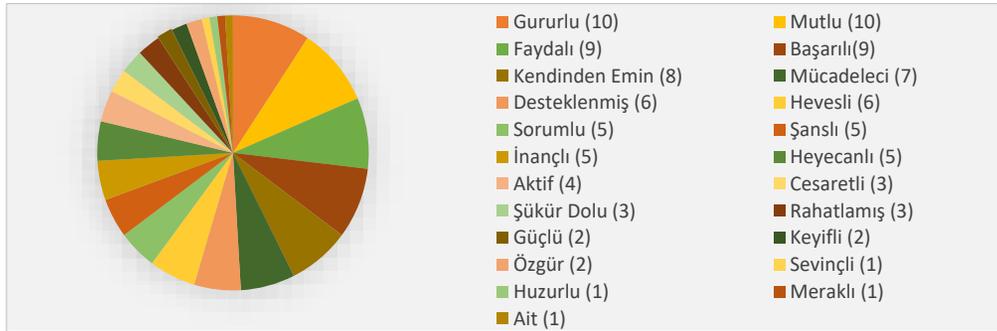
Araştırma Soruları
Q ₁ : Katılımcıların çalışma hayatlarında sıklıkla deneyimledikleri pozitif duygulanımlar nelerdir?
Q ₂ : Katılımcıların çalışma hayatlarında sıklıkla deneyimledikleri negatif duygulanımlar nelerdir?
Q ₃ : Katılımcılar yenilikçi iş davranışını nasıl deneyimliyor?
Q ₄ : Katılımcılar öz şefkati nasıl deneyimliyor?
Q ₅ : Öz şefkate sahip olmanın çalışanlara katkıları neler olabilir?

Nitel aşamaya dâhil olan 12 katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmelerin ses kayıtları metne dönüştürülerek 32 sayfa 23.154 kelimenin yer aldığı Word belgesi metin kaynağı olarak tanımlanmıştır. Duygulanım, öz şefkat ve yenilikçi iş davranışı literatüründen yararlanılarak kodlamalar yapılmış olup kod-kategori ve temalar belirlenmiş ve uzmanlar tarafından kontrol edilenler düzenlenerek nitel bulgular tanımlanmıştır.

5.2.4. Nitel Aşamaya Dair Bulgular

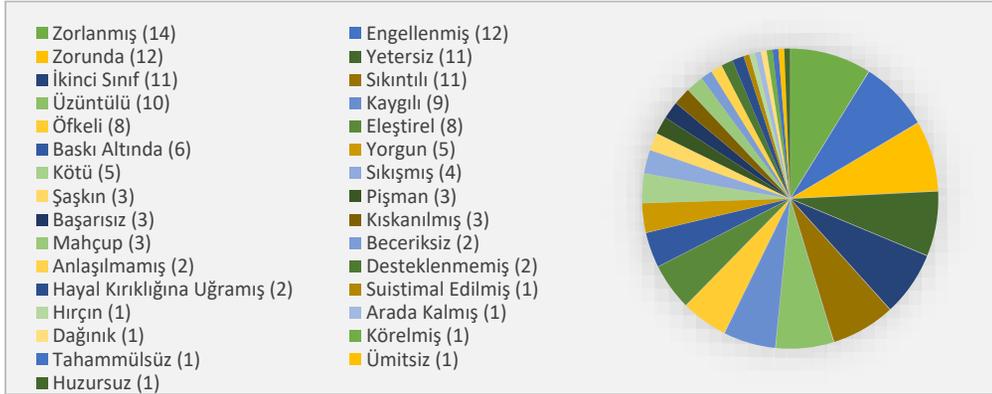
Nitel aşama dâhilinde belirlenen araştırma soruları takip edilerek kadın girişimcilerin deneyimlerine dair bulgular sırasıyla raporlanmıştır. İlk olarak Q₁ ve Q₂ nitel araştırma sorularına istinaden katılımcıların çalışma hayatlarında hissettikleri pozitif-negatif duygulanımlara ilişkin ifadeleri betimsel analize tabi tutulmuş ve elde edilen bulgular Şekil 6 ve Şekil 7’de grafikler üzerinden gösterilmiştir.

Şekil 6: Katılımcıların Çalışma Hayatlarında Hissettikleri Pozitif Duygulanımlar

Şekil 6’da görüldüğü üzere katılımcılar çalışma hayatlarında pek çok farklı (23) pozitif duygulanım hissettiklerini ifade etmişlerdir. Duygulanımların yanlarındaki rakamlar frekanslarını ifade etmekte olup “gururlu”, “mutlu”, “faydalı” ve “başarılı” en çok bahsedilen pozitif duygulanımlar olmuştur.

Şekil 7: Katılımcıların Çalışma Hayatlarında Hissettikleri Negatif Duygulanımlar

Şekil 7’de görüldüğü üzere katılımcılar çalışma hayatlarında pek çok farklı negatif duygulanım (31) hissettiklerini dile getirmişlerdir. Duygulanımların yanlarındaki rakamlar frekanslarını ifade etmekte olup “zorlanmış”, “engellenmiş” “zorunda” ve “yetersiz” en fazla ifade edilen negatif duygulanımlar arasında olurken “ikinci sınıf”, “körelmiş” ve “arada kalmış” gibi dikkat çekici duygulanımlardan da bahsettikleri görülmüştür.

Q₃ nitel araştırma sorusuna istinaden kadın girişimcilerin çalışma hayatlarında deneyimledikleri yenilikçi iş davranışına ilişkin ifadeleri içerik analizine tabi tutulmuş ve çözümleme sonucunda 2 tema ve 7 kategori belirlenmiştir. Analiz sonucunda belirlenen tema ve kategoriler; Yenilikçiliğin Gerektirdikleri Teması (Açık Olma-Karakter Özelliği-Konfor Alanından Çıkma-Rahatlık), Yenilikçiliğin Aşamaları Teması (Fark Etme-Araştırma-Uygulama) şeklindedir. Tablo 9’da katılımcıların yenilikçi iş davranışı deneyimlerine ilişkin tema, kategori ve kodlar gösterilmekte olup kodların frekansları yanlarındaki parantezler de belirtilmiştir.

Tablo 9: Yenilikçi İş Davranışı Deneyimlerine İlişkin Tema, Kategori ve Kodlar

YENİLİKÇİLİĞİN GEREKTİRDİKLERİ			
Açık Olma	Karakter Özelliği	Konfor Alanından Çıkma	Rahatlık
<ul style="list-style-type: none"> Farklı Deneyimlere Açık Olma(4) Değişime Açık Olma(2) Eleştiriye Açık Olma(2) 	<ul style="list-style-type: none"> Cesaretli(3) Öğrenmeye İstekli(3) Hevesli(3) Yeniliklere Açık(1) Hayal Kurabilen(1) 	<ul style="list-style-type: none"> Engelleri Göze Alma(2) Zorlukları Göze Alma(2) Kaygıyı Göze Alma(1) 	<ul style="list-style-type: none"> Boş Vakte Sahip Olma(2) Dingin Bir Zihin(2) Özgür Hissetme(1)
YENİLİKÇİLİĞİN AŞAMALARI			
Fark Etme	Araştırma	Uygulama	
<ul style="list-style-type: none"> Gündemi Takip Etme(4) Boşluğu Fark Etme(2) Değişimi Fark Etme(1) Gözlem Yapma(1) 	<ul style="list-style-type: none"> O Nedir?(3) Başkaları Nasıl Yapıyor?(2) Biz Ne Yapabiliriz?(2) 	<ul style="list-style-type: none"> Yardım Alma (2) Kendini Yenileme (2) Aktarma (1) Sürdürülebilirlik (1) Hatalarından Ders Alma (1) 	

Genel olarak kendilerini yenilikçi olarak gördüklerini belirten kadın girişimciler; yenilikçi iş davranışı için gereken niteliklere dair değerlendirmeleri içeren “yenilikçiliğin gerektirdikleri” teması içerisinde karakter özelliğinin üzerinde durmuşlardır. Yenilikçi olmada cesaretin, hevesin, hayal kurabilmenin, yeniliklere açık ve öğrenmeye istekli olmanın öneminden bahseden kadın girişimcilerin ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

K4: “Yenilik dediğin şey hayal kurmayla çok ilgili bir şey. Başka birinin düşünmeye dahi cesaret edemediği bir şeyi sen düşünceksin ve hayata geçireceksin. Bu da biraz hevesle heyecanla ilgili şeyler.”

K12: “Motivasyon ve cesaretin olduğu yerde her türlü spontane, her türlü yenilik zaten ortaya çıkar.”

Yenilikçi iş davranışı sürecine dair deneyimleri içeren “Yenilikçiliğin Aşamaları” temasında ise fark etme, araştırma ve uygulama olmak üzere üç kategori saptanmış olup kadın girişimcilerin gündemi takip etme ve o nedir? diyerek araştırma yapmaya dikkat çektikleri görülmüştür. Yaptığı araştırma neticesinde işinde oldukça fayda sağlayan bir kadın girişimcimiz bu süreci şöyle ifade etmiştir:

K11: “Yani benim bir akşam böyle oturup da Amerika organik tarımda ne yapıyormuş işte, o ne yapıyormuş demem ne faydalar sağladı. Yani günümüzde kendinizi yenilemek, yeniliğe ulaşmak ve nerede, ne yapabilirim diyebilmek artık kullanabilirsek çok kolay.”

Tablo 10: Öz Şefkat Deneyimlerine İlişkin Tema, Kategori ve Kodlar

İNANÇ		
Yaratıcı'ya Dayanma	Yaratıcı'ya Güven	
<ul style="list-style-type: none"> •Dua(5) •İbadet(1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Vardır Bir Hayır(2) • Benim Dışında Bir İrade var(1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Umutlu olma(2) • Nasip(1)
İLİŞKİSEL		
Başkaları İle	Kendimiz İle	
<ul style="list-style-type: none"> •Öncelikler Sıralaması(2) • Sınırları Bilme(1) 	<ul style="list-style-type: none"> •Merkeze Kendini Alma(5) •Kendine Özen Gösterme(3) •Kendi Hakkını Koruma(2) 	<ul style="list-style-type: none"> •Kendini Sevme(4) • Kendine İzin Verme(3) • Kendine Güvenme(1)
FİZİKSEL		
Toplu	Bireysel	
<ul style="list-style-type: none"> •Dertleşme(3) •Sevdiklerinle vakit geçirme(1) 	<ul style="list-style-type: none"> •Kitap okuma(3) • Müzik dinleme(1) •Çikolata yeme(1) 	<ul style="list-style-type: none"> •Tütsü yakma (2) •Dizi/film seyretme(1) •Olumsuz ortamdan uzaklaşma(1)
ZİHİNSEL		
Kabullenme	Farkındalık	Çözüme Yönelme
<ul style="list-style-type: none"> •Sıkıntılar hayatın parçası(3) •Herkesin dertleri var(1) •Tecrübe ile öğreniyoruz(2) •Olanı kabullenme(3) •Mükemmel olamayacağını kabullenme(2) •Sınırlılığını kabullenme(2) •Doğanı kabullenme(2) 	<ul style="list-style-type: none"> •Kendi eksikliğini sorgulama(4) •Duyularını fark etme(4) •Olaya dışarıdan bakabilme (2) •Telkinlerde bulunma(3) 	<ul style="list-style-type: none"> •Alternatifleri gözden geçirme(3) •Sorumluluğu üstlenme(3) •Denemeye devam etme(2)

Q₄ nitel araştırma sorusuna istinaden kadın girişimcilerin çalışma hayatlarında deneyimledikleri öz şefkate ilişkin ifadeleri içerik analizine tabi tutulmuş ve çözümleme sonucunda 4 tema ve 9 kategori belirlenmiştir. Analiz sonucunda belirlenen tema ve

kategoriler; İnanç Teması (Yaratıcı'ya Dayanma, Yaratıcı'ya Güven), İlişkisel Teması (Başkaları İle-Kendimiz İle), Fiziksel Teması (Toplu-Bireysel) ve Zihinsel Teması (Kabullenme-Farkındalık-Çözümüne Yönelme) şeklindedir. Tablo 10'da katılımcıların öz şefkat deneyimlerine ilişkin tema, kategori ve kodlar gösterilmekte olup kodların frekansları yanlarındaki parantezler de belirtilmiştir.

Kadın girişimcilerin çoğunluğunun "geçmişte öz şefkatli olmadıklarını ancak artık öz şefkat yoluna girdiklerini" ifade ettikleri görülmüştür. Öz şefkatin düşünceler ile ilişkisine yoğunlaşan zihinsel teması temalar arasında öne çıkmış olup öz şefkat için kabullenmenin önemli olduğu kadın girişimciler tarafından sıklıkla dillendirilmiştir. Kabullenme kategorisine dair bazı katılımcı görüşleri ise şu şekildedir:

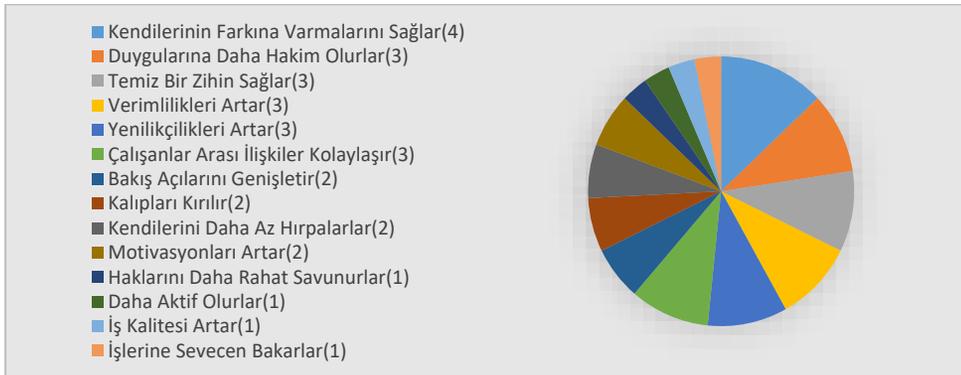
K9: "Ablam hep şey der bana: "Olumsuzluğa bile uyum sağlıyorsun hemen. Bu nasıl bir şey?" diyor. Ben de diyorum ki; ya olumsuzluğu kendime dert edip büyütüp de niye ilerisi için bir sıkıntı yaratayım? Orada oldu, yaşandı bitti, dersimi aldım. Yapacak bir şey yok artık, hayata bakış açım bu zaten."

K4: "Mükemmel diye bir şeyin olduğuna inanmıyorum. Her zaman mükemmelin mükemmeli var çünkü. Yani ne yaparsam yapayım yetersiz. Ben sıradan bir insanım. Hani insan olduğumu kabul ediyorum. Yani süper kahraman değilim, elimde sihirli değnekler yok"

Öz şefkatin inanç boyutuna değinen "İnanç" teması Yaratıcı'ya olan bağlılığın öz şefkati korumada etkili olduğunu göstermiş olup kadın girişimciler duanın rahatlatıcı etkisine sıklıkla değinmişlerdir. Öz şefkatin ilişkisel yönünü içeren "İlişkisel" temasında kendimiz ile ilişki kategorisi ön plana çıkmaktadır. Kadın girişimcilerin çoğunluğu öz şefkati kendini sevme ile oldukça bağdaştırarak merkeze kendini alma konusunun kendini sevmede önemli olduğuna değinmişlerdir. Bu durumu K11: "Ben kendimi sahiplenmezsem ben kendime saygımı yitirirsem kendimi beslemeyi bırakırsam zaten ne topluma faydam olur ne aileme faydam olur ne de bu kadar üretici kadına faydam olur. O her zaman benim önceliğimdir. Önce kendime bir dönerim pozitif enerjiyle." şeklinde ifade etmiştir. Öz şefkatin eylemsel yönüne odaklanan "Fiziksel" temasında ise kadın girişimciler en çok bireysel anlamda kitap okumanın, toplu olarak da dertleşmenin rahatlatıcı etkisinden bahsetmişlerdir.

Q5 nitel araştırma sorusuna istinaden kadın girişimcilerin öz şefkatin çalışanlara olan katkılarına ilişkin ifadeleri betimsel analize tabi tutulmuş ve elde edilen bulgular Şekil 8'de gösterilmiştir.

Şekil 8: Öz Şefkatin Çalışanlara Katkıları

Şekil 8 incelendiğinde sahip olunan öz şefkatin çalışanlara kendilerini fark etmeleri yönünde bir katkı sağlayacağı en çok ifade edilen görüşlerden olmuştur. Öz şefkatin çalışanların kalıplarını kırarak bakış açılarını genişleteceği temiz bir zihin sağlayarak verimliliklerini artıracacağı dikkat edici cevaplar arasındadır. Aynı zamanda duygulara hâkimiyet sağlamada da yardımcı olacağı kadın girişimciler tarafından düşünülmektedir. Bir kadın girişimcinin öz şefkatin çalışma hayatına katkıları konusundaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

K10: “Öz şefkat olmadığı zaman kendine orada bir set çekiyorsun, bir sınır belirliyorsun ve altta kalıyor bütün senin duyguların, keşfetme yeteneğin, yani aşağıda kalıyor. Bu sınırı kaldırdığın an farklı bir kişilik, farklı bir performans sergileyebilirsin.”

6. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma; hissedilen duygulanımların yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde öz şefkatin rolünü belirleyerek katılımcıların deneyimleri üzerinden kavramlara dair derinlemesine bir bakış açısı sunmayı amaçlamıştır. Araştırmanın bağımsız değişkeni olan pozitif duygulanıma dair nicel sonuçlara bakıldığında kadın girişimcilerin çalışma hayatlarında hissettikleri pozitif duygulanım düzeylerinin yüksek ($\bar{X}_{PD}:4,10$) olduğu bulunmuştur. Nicel sonuçlar kadın girişimcilerin en yoğun; “aktif”, “gururlu” ve “kararlı” olarak hissettiklerini göstermektedir. Nitel verilere bakıldığında ise kadın girişimciler pek çok farklı (23) pozitif duygulanım deneyimlediklerini aktarmışlar ve yapılan görüşmelerde çalışma hayatlarında en fazla “gururlu”, “mutlu” ve “başarılı” hissettiklerinden bahsetmişlerdir. Görüşmelerde ölçekte yer alan pozitif duygulanımlardan daha çeşitli duygulanımlara değinilmiş olup “faydalı”, “kendinden emin”, “mücadeleci” ve “desteklenmiş” yanıtları dikkat çekmektedir. “Aktif” yine görüşmeler de yer alan duygulanımlardan biri olurken nicel sonuçlarda yüksek ortalamaya sahip olan “kararlı” “dikkatli” ve “ilham dolu” yanıtlarına ise nitel görüşmelerde rastlanmamıştır.

Negatif duygulanıma dair nicel sonuçlar değerlendirildiğinde ise kadın girişimcilerin çalışma hayatlarında hissettikleri negatif duygulanım düzeylerinin düşük ($\bar{X}_{ND}:2,10$) olduğu bulunmuştur. Nicel sonuçlar kadın girişimcilerin en yoğun “sıkıntılı”, “mutsuz” ve “tedirgin” negatif duygulanımları hissettiklerini göstermektedir. Nicel sonuçlarla kıyaslandığında kadın girişimciler görüşmelerde daha fazla negatif duygulanım (32) bildirmişler ve en fazla “zorlanmış”, “zorunda kalmış” ve “sıkıntılı” hissettiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda nitel verilerde “engellenmiş”, “ikinci sınıf” ve “baskı altında” gibi dikkat çekici pek çok farklı yanıtın olduğu görülmektedir.

Duygulanımlar oldukça öznel deneyimler oldukları için deneyimlenmesi ve ifade edilmesinde pek çok farklılığa rastlanılmaktadır. Bu açıdan görüşmelerde kadın girişimciler hissettikleri duygulanımları kendi öznel tanımlamaları ile ifade etmişler ve bu da duygulanımların çeşitlenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla yapılan nitel görüşmelerin kadın girişimcilerin çalışma dünyasında hissettikleri duygulanımların aktarımlarını kolaylaştırdığını ve hissedilen gerek pozitif gerekse negatif pek çok farklı duygulanımları ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda nitel araştırmanın kadın girişimcilerin çalışma hayatında hissettiği duygulanımları ortaya koyma ve anlamlandırma noktasında katkı sağladığı açıktır.

Yenilikçi iş davranışına yönelik nicel sonuçlar araştırma dâhilindeki kadın girişimcilerin yüksek bir ortalamaya sahip ($\bar{X}_{VID}:3,92$) olduğunu göstermiş ve “yenilikçiyim” ifadesi en yüksek ortalamaya sahip ifade olmuştur. Kadın girişimcilerimiz kendilerini yenilikçi olarak gördüklerini yapılan görüşmelerde ifade etmişler ve nitel veriler de nicel sonuçları desteklemiştir. İçerik

analizi sonucunda ise yenilikçi iş davranışını üç aşamada (fark etme, araştırma ve uygulama) deneyimlediklerini aktaran kadın girişimciler en çok fark etme aşamasının üzerinde durmuşlardır.

Nicel sonuçlara göre kadın girişimcilerin öz şefkat ortalamaları orta düzeyde ($\bar{X}_{\text{öş}}:3,31$) bir öz şefkate sahip olduğunu gösterirken nitel görüşmelerde de kadın girişimciler çoğunlukla “eskiden öz şefkatli olduklarını düşünmediklerini ancak artık bu yola girdiklerinden” bahsetmişlerdir. Nicel sonuçlardaki olumsuz ifade ortalamalarının nispeten yüksek olduğu görülmüş olup kadın girişimcilerin kendilerine karşı hoşgörüsüz ve eleştirel olmaya yatkın olduklarını söylemek mümkündür. Nitel görüşmeler de bu sonucu destekler nitelikte olup bu yatkınlığı anlamlandırma noktasında kadın girişimcilerin deneyimlerinin farklı bir bakış açısı sunduğu görülmektedir. Yoğun rekabet ortamında çalışan kadın girişimciler “çalışma hayatında hoşgörüyü pek yer olmadığını deneyimlediklerini ve eleştirinin olmazsa olmaz olup bu eleştirel ortamların da ister istemez kendilerini etkilediğini” dile getirmişlerdir. Yapılan içerik analizi sonucunda inanç, ilişkisel, zihinsel ve fiziksel olmak üzere öz şefkatin dört tema üzerinden deneyimlendiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Nitel görüşmeler yenilikçi iş davranışı ve öz şefkate yönelik daha detaylı bilgilere ulaşmamızı sağlamış ve çalışma hayatında kadın girişimcilerin yenilikçi iş davranışı ve öz şefkati nasıl deneyimlediklerine dair nicel verilerden daha kapsamlı veriler elimize ulaşmıştır.

Değişkenler arası ilişkiler ile ilgili sonuçlar değerlendirildiğinde; pozitif duygulanımların yenilikçi iş davranışı üzerinde anlamlı düzeyde pozitif yönde ve negatif duygulanımların ise anlamlı düzeyde negatif yönde etkili olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda nicel aşama için kurulan H_1 ve H_4 hipotezlerinin kabul edildiği görülmektedir. Nitel bulgular içerisinde de nicel sonuçların kabul ettiği hipotezlere benzer şekilde pozitif ve negatif duygulanımların yenilikçi iş davranışı üzerinde etkili olduğuna yönelik katılımcı ifadelerine rastlanmıştır. Pozitif duygulanımlardan olan “rahatlık”, “yenilikçiliğin gerektirdikleri” temasında yer almıştır. Aynı zamanda stresin yenilikçi iş davranışını olumsuz, özgür ve dingin hissetmenin ise olumlu yönde etkilediğine dair kadın girişimciler deneyimlerini aktarmışlardır.

Literatüre bakıldığında pozitif duygulanımın; fırsat değerlendirme, buluşsal süreç, yaratıcılık, problem çözme ve karar verme ile pozitif yönde ilişkili olduğunu destekleyen farklı araştırmaların olduğu görülmektedir (Estrada vd., 1997; Grichnik vd., 2010; Isen, 2001; Kashdan vd., 2004; Park & Banaji, 2000). Deneyimlenen pozitif duygulanım; fırsatların keşfedilmesini, tanınmasını ve değerlendirilmesini teşvik etmekte olup girişimcilerin yenilikçi davranışları açısından önem arz etmektedir (Delgado García vd., 2015). Negatif duygulanım-yenilikçi iş davranışı ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların ise kısıtlı ve çalışmalardan elde edilen ampirik kanıtların da net olmadığı görülmektedir (Hundeling & Rosing, 2020).

Nicel aşamada pozitif ve negatif duygulanımın öz şefkat üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur ve nicel aşama için kurulan H_2 ve H_5 hipotezlerinin kabul edildiği görülmektedir. Nitel aşamada yapılan görüşmelerde de kadın girişimciler kendilerini iyi hissettirip pozitif duygulanımlar oluşturan müzik dinleme, kitap okuma vb. aktivelerin öz şefkati sağlama ve korumada önemli olduklarını ifade etmişlerdir. Negatif duygulanım oluşturan olumsuz ortamlardan uzaklaşmayı ve bu negatif duygulardan arınmak için tütsü yakmayı da öz şefkati koruma yollarından ikisi olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın literatürde yer alan öz şefkatin pozitif duygulanım ile anlamlı pozitif yönlü bir ilişkiye, negatif duygulanım ile de anlamlı negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu gösteren araştırmalar ile (Neff vd., 2007; Deniz vd., 2012; Sirois vd., 2015) paralellik gösterdiği söylenebilmektedir.

Araştırmanın bir diğer nicel sonucunda, öz şefkatin yenilikçi iş davranışı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmış olup kurulan H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Nitel veriler de benzer sonuçlara işaret etmiş ve öz şefkatin yenilikçi iş davranışı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu dile getiren katılımcılar bu olumlu etkinin işleyiş mekanizmasını da kendi deneyimleri üzerinden paylaşmışlardır. K4; *“Öz şefkatin temiz bir zihin oluşturma noktasında katkı sağlayabileceği bunun da çalışanın bakış açısını genişletip yeniliklere daha açık olmasına imkân tanıdığı”* nı ifade etmiştir. K12; *“Öz şefkatin yaratıcılığı ve yenilikçiliği engelleyen kültürel kalıpların kırılmasına yardımcı olduğunu ve bu bağlamda yenilikçiliği geliştirdiğini”* açıklamıştır. Benzer şekilde Choi & Hwan (2018) KOBİ’lerin yöneticileri üzerinde yaptıkları araştırma sonucunda öz şefkat ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda Lefebvre vd. de (2020) yaptıkları araştırmada öz şefkat ile bireysel yenilikçilik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Öz şefkatin hem pozitif hem de negatif duygulanım ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye aracılık ettiği nicel aşamada tespit edilmiş ve bu aracılığa dair kurulan H₆ ve H₇ hipotezleri de kabul edilmiştir. Bu bağlamda sahip olunan güçlü bir öz şefkat kaynağının pozitif-negatif duygulanım-yenilikçi iş davranışı ilişkisinde önemli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim nitel aşamada öz şefkatin özellikle negatif duygulanım-yenilikçi iş davranışı ilişkisi üzerindeki rolüne yönelik deneyimlerini aktaran kadın girişimciler bulunmaktadır. Deneyimlere göre öz şefkat varlığı negatif duygulanımları yönetebilme noktasında kolaylık sağlamakta ve bu kolaylık beraberinde rahatlamayı getirerek katılımcıyı daha üretken ve daha yenilikçi kılmaktadır. Kadın girişimcilerden K8 bu deneyimi şu şekilde ifade etmiştir: *“Ben her şeyin olumsuzunu düşündüğüm için kendi kendimi yıpratıyorum, o da strese yol açıyor. Hâlbuki bir şey yok mesela kendime alan tanıdığımda şefkatli davranabildiğimde daha rahat oluyorum. Kafa rahat, stres azalınca ben daha kendimi buluyorum. Stresli olmadığım zamanlarda daha rahat geliyor fikirler.”*

Literatür incelendiğinde öz şefkatin pozitif-negatif duygulanımlar ile yenilikçi iş davranışı ilişkisi üzerindeki aracılık rolünü araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Montani vd. (2018) öz şefkatin boyutlarından olan bilinçli farkındalığın, DAND (düşük aktive negatif duygulanım) ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişki üzerinde önemli bir düzenleyici etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışma ile bilinçli farkındalığın çalışma hayatlarında bireysel yenilikçiliğe sağladığı katkılara yönelik araştırmaların kapısını aralamışlardır. Ancak literatürün öz şefkat-duygulanım ve yenilikçi iş davranışı ilişkileri üzerine daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyduğu açıktır.

Araştırma yapılan analizler sonucunda öz şefkatin aracılık rolünü ortaya koymuş ve nitel verilerin de katkıları ile hem kavramlar hem de kavramlar arasındaki ilişkiler hakkında daha detaylı bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Yapılan görüşmeler içerisinde kadın girişimcilerin hissettiklerini belirttikleri duygulanımların nicel aşamadaki ölçekte yer alan duygulanımlara göre çeşitlendiği görülmüştür. Ayrıca yenilikçi iş davranışı-öz şefkat deneyimlerine dair yapılan içerik analizlerinde de kavramların Türkiye’de nasıl algılandığına dair farklı bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda kültürün etkisi de göz önüne alınarak kavramlara dair böylesi karma araştırmalar vasıtasıyla farklı ölçeklerin geliştirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Öz şefkatin gerek pozitif gerekse negatif duygulanım ile yenilikçi iş davranışı ilişkisindeki dolaylı etkilerinin nispeten düşük oranda olması nedeniyle araştırmacıların gelecek çalışmalarında bu ilişkiye aracılık eden başka değişkenleri araştırması ve öz şefkatin bir de bu ilişkideki düzenleyici rolünü test etmeleri önerilmektedir. Duygulanımların aktivasyon düzeyleri dikkate

alınarak öz şefkatin bu ilişkilerdeki rolüne ilişkin farklı çalışmalar yapmak da öneriler arasındadır. Çalışmanın TOBB KGK İl İcra Komitelerinde görev yapan kadın girişimciler ile sınırlı olması ve veri toplama sürecinde yaşanan maddi ve zamansal sınırlılıklar araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Bu açıdan farklı kadın girişimcilerle ve farklı sektörlerde daha fazla sayıda katılımcıya ulaşan çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmada özellikle nitel sonuçlar kadın girişimcilerin çalışma dünyasında negatif duygulanımları yoğun olarak hissettikleri ve “zorlanmış”, “desteklenmemiş”, “engellenmiş” gibi negatif duygulanımlardan sıklıkla bahsettikleri görülmektedir. Bu bağlamda rekabet ve değişim baskısının giderek arttığı iş dünyasında yer edinmeye çalışan kadın girişimcilerin duygusal olarak zorlandıklarını söylemek mümkündür. Kadın girişimcilerin deneyimledikleri negatif duygulanımların yenilikçi iş davranışlarını da olumsuz yönde etkilediği araştırma sonucunda ortaya çıkmış olup öz şefkatin bu etkiyi azalttığı da sonuçlar arasında yer almaktadır. Bu açıdan kadın girişimcilerin duygusal farkındalıklarını geliştirerek öz şefkat kapasitelerini artırmaları yenilikçi iş davranışının öncelikli olduğu günümüz iş dünyasında önemli olmaktadır. Bu noktadan hareketle kadın girişimciliğini destekleyen kurumların maddi desteklerin yanısıra duygusal destek sağlayacak projeleri hayata geçirmeleri önerilmektedir. Kadın girişimcilerin öz şefkate yönelik eğitim programlarına katılmalarının zorlu durumlarla baş edebilme kapasitelerini artırmalarına yardımcı olacağı ve bunun da iş hayatlarına olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Genel olarak araştırma sonuçları değerlendirildiğinde çalışma hayatında sahip olunması istenilen yenilikçi iş davranışı üzerinde duygulanım ve öz şefkat değişkenlerinin etkili olduğu görülmektedir. Öz şefkatin özellikle negatif duygulanımların yenilikçi iş davranışına dönüştürülmesi noktasında önemli bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda çalışanların sahip oldukları öz şefkatin çalışma hayatlarında karşılaştıkları zorlu deneyimlerle başa çıkabilmelerini kolaylaştırdığı gibi yenilikçi iş davranışlarını da olumlu yönde etkileyeceği söylenebilmektedir. Bu açıdan çalışanlarda öz şefkate dair bir bilinç kazandırmanın örgüte de katkı sağlayacağı açıktır. Dolayısıyla uygulayıcıların iş yerlerinde öz şefkat ile ilgili eğitim programları ve seminerler düzenlemesi geliştirilebilir bir kaynak olan öz şefkatin çalışan düzeyinde artışına imkân tanıyacaktır. Duygulanımların örgütsel yansımalarını olumluya dönüştürmek için ise hissettikleri duygulanımları fark ederek onları yönetebilen çalışanların varlığı önemlidir. Bu bağlamda yöneticilerin duygusal farkındalık-duygusal zekâya yönelik programları önemseyerek çalışanlarının gündemlerine dâhil etmelerinin fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Amabile, T. M., Barsade, S. G., Mueller, J. S. & Staw, B. M. (2005). Affect and creativity at work. *Administrative Science Quarterly*, 50(3), 367-403.
- Arpacı, S. (2024). Kadın girişimciliği üzerine yapılan uluslararası çalışmaların bibliyometrik analizi. *Sosyal Mucit Academic Review*, 5(2), 154-171
- Aytar, O. (2020). Kriz yönetimi bağlamında Türk bankacılık sektörünün covid-19 pandemisine yönelik iletişim stratejisi. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(65), 2948-2955
- Bammens, Y.P.M. (2016). Employees' innovative behavior in social context: a closer examination of the role of organizational care. *J. Prod. Innov. Manag*, 33(3), 244–259.
- Barsade, S. G. & Gibson, D. E. (2007). Why does affect matter in organizations? *Academy of Management Perspectives*, 21(1), 36-59.
- Baumann, N. & Kuhl, J. (2002). Intuition, affect and personality: Unconscious coherence judgments and self-regulation of negative affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(5), 1213-1223.
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., DeWall, C. N. & Zhang, L. (2007). How emotion shapes behavior: feedback, anticipation and reflection rather than direct causation. *Personal Soc Psychol Rev*, 11, 167–203.
- Bindl, U. K., Parker, S. K., Totterdell, P. & Hagger-Johnson, G. (2012). Fuel of the self- starter: How mood relates to proactive goal regulation. *J Appl Psychol*, 97, 134–150.
- Brody, L. R. & Hall, J. A. (1993). Gender and Emotion. M. Lewis ve J. M. Haviland (Eds.), *Handbook of Emotions* içinde (ss. 447–460). The Guilford Press.
- Carver, C. S. (2006). Approach, avoidance and the self-regulation of affect and action. *Motivation and Emotion*, 30(2), 105-110.
- Choi, J. & Hwang, K. (2018). An empirical study on the effects of career ambition and self-compassion on innovation work behavior of CEOs and executives of SMEs. *Asia-Pacific Journal of Business Venturing and Entrepreneurship*, 13(2), 139-158.
- Creswell, J. W. & Creswell, J.D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.
- Çalışkan, A., Akkoç, İ. & Turunç, Ö. (2019). Yenilikçi davranış: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 94-111.
- Davis, M. A. (2009). Understanding the relationship between mood and creativity: a meta-analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108(1), 25-38.
- De Dreu CK, Baas, M. & Nijstad, B. A. (2008). Hedonic tone and activation level in the mood-creativity link: Toward a dual pathway to creativity model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(5), 739-756.
- De Dreu, CK. W., Baas, M. & Nijstad, B. A. (2011). The emotive roots of creativity: Basic and applied issues on affect and motivation. M. Mumford (Ed.), *Handbook of Organizational Creativity* içinde (ss. 217– 240). New York: Academic Press/Elsevier.
- Delgado García, J. B., De Quevedo Puente, E. & Blanco Mazagatos, V. (2015). How affect relates to entrepreneurship: A systematic review of the literature and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 17(2), 191-211.
- Deniz, M. E., Arslan, C. , Özyeşil, Z., İzmirli, M. (2012). Öz-anlayış, yaşam doyumu, negatif ve pozitif duygu: Türk ve diğer ülke üniversite öğrencileri arasında bir karşılaştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 428-446.
- Drelllich, M. G. (1981). Theoretical and clinical considerations of affects in psychoanalysis. Part I, classical theories of affect. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 9(3), 399-414.
- Estrada, C. A., Isen, A. M. & Young, M. J. (1997). Positive affect facilitates integration of information and decreases anchoring in reasoning among physicians. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 72(1), 117-135.

- Fidanboy, C. & Fidanboy, M. (2019). Çalışanların yenilik iklimi algılarının pozitif ve negatif duygu durumlarına etkileri: Teknokentler örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5, 102-120.
- Folkman, S. & Moskowitz, J. T. (2000). Positive affect and the other side of coping. *American Psychologist*, 55(6), 647-654.
- Fujita, F., Diener, E. & Sandvik, E. (1991). Gender differences in negative affect and well-being: The case for emotional intensity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(3), 427.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, N. (2012). How to design and evaluate research in education. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Frijda, N. H. (1986). *The Emotions*. Cambridge University Press.
- Gençöz, T. (2000). Positive and negative affect schedule: A study of validity and reliability. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46), 19-28.
- George, J. M. & Zhou, J. (2002). Understanding when bad moods foster creativity and good ones don't: The role of context and clarity of feelings. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 687-697.
- Grichnik, D., Smeja, A. & Welpel, I. (2010). The importance of being emotional: How do emotions affect entrepreneurial opportunity evaluation and exploitation? *Journal of Economic Behavior & Organization*, 76(1), 15-29.
- Gross, J. J. & Thompson, R. (2007). Emotion regulation: Conceptual foundations. J. J. Gross (Ed.), *Handbook of Emotion Regulation* (ss. 3-24). Guilford Press.
- Guan, F., Wu, Y., Ren, W., Zhang, P., Jing, B., Xu, Z. ... He, J.-b. (2021). Self-compassion and the mitigation of negative affect in the era of social distancing. *Mindfulness*, 12, 2184-2195.
- Gürbüz, S. & Bayık M. E. (2021). Aracılık modellerinin analizinde yeni yaklaşım: Baron ve Kenny'nin yöntemi hâlâ geçerli mi? *Türk Psikoloji Dergisi*, 36(88), 1-14.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (4th ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Harwood, E. M. & Kocovski, N. L. (2017). Self-compassion induction reduces anticipatory anxiety among socially anxious students. *Mindfulness*, 8, 1544- 1551
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Press.
- Herbig, P., Golden, E.J. & Dunphy, A. (1994), The Relationship of Structure to Entrepreneurial and Innovative Success. *Marketing Intelligence & Planning*, 12(9), 37-48.
- Higgins, E. T. (1997). Beyond pleasure and pain. *American Psychologist*, 52(12), 1280-1300.
- Hundeling, M. & Rosing, K. (2020). The role of affect and it's regulation for creativity and innovation. *The Cambridge handbook of workplace affect* (ss.131-146). Cambridge University Press.
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community and the nested self in the stress process: advancing conservation of resources theory. *Appl Psychol: An Int Rev*, 50, 337-370.
- Hobfoll, S. E. (2011). Conservation of resource caravans and engaged settings. *J Occup Organ Psychol*, 84, 116-122.
- Isen, A. M., Daubman, K. A. & Nowicki, G. P. (1987). Positive affect facilitates creative problem solving. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(6), 1122-1131.
- Isen, A. M. (2000). Some perspectives on positive affect and self-regulation. *Psychological Inquiry*, 11, 184-188.
- Isen, A. M. (2001). An influence of positive affect on decision making in complex situations: Theoretical issues with practical implications. *Journal of Consumer Psychology*, 11(2), 75-85.
- Janssen, O. (2000). Job demands, perceptions of effort-reward fairness and innovative work behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73(3), 287-302.
- Kashdan, T. B., Rose, P. & Fincham, F. D. (2004). Curiosity and exploration: Facilitating positive subjective experiences and personal growth opportunities. *J Pers Assess*, 82(3), 291-305.
- Keskin, S. (2014). Türkiye'de kadın girişimcilerin durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1), 72-94.

- Kırççek, Ö. B. & Aytar, O. (2021). Kadın girişimciliği: Motivasyon faktörleri üzerine bir araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 494-515.
- Koh, H. C. (1996). Testing hypotheses of entrepreneurial characteristics: A study of Hong Kong MBA students. *Journal of Managerial Psychology*, 11(3), 12-25.
- Klingle, K. E., & Van Vliet, K. J. (2019). Self-compassion from the adolescent perspective: A qualitative study. *Journal of Adolescent Research*, 34(3), 323-346.
- Lane, R. D., Quinlan, D. M., Schwartz, G. E., Walker, P. A. & Zeitlin, S. B. (1990). The levels of emotional awareness scale: A cognitive-developmental measure of emotion. *Journal of Personality Assessment*, 55(1-2), 124-134.
- Leary, M., Shonkoff, E., Spears, C., Allen, A. & Hancock, J. (2007). Self-compassion and reactions to unpleasant self-relevant events: The implications of treating oneself kindly. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 887-904.
- Lefebvre, J.-I., Montani, F. & Courcy, F. (2020). Self-compassion and resilience at work: A practice-oriented review. *Advances in Developing Human Resources*, 22(4), 437-452.
- Lyubomirsky, S., King, L. & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, 131(6), 803- 855.
- Madrid, H., Patterson, M., Birdi, K., Leiva, P. & Kausel, E. (2014). The role of weekly high-activated positive mood, context and personality in innovative work behavior: A multilevel and interactional model. *Journal of Organizational Behavior*, 35, 234-256.
- Martin, L. L., Ward, D. W., Achee, J. W. & Wyer, R. S. (1993). Mood as input: People have to interpret the motivational implications of their moods. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(3), 317-326.
- Mielniczuk, E. & Laguna, M. (2020). Positive Affect Mediates the Relationship Between Self-efficacy and Innovative Behavior in Entrepreneurs. *J Creat Behav*, 54, 267-278.
- Montani, F., Dagenais-Desmarais, V., Giorgi, G. & Grégoire, S. (2018). A conservation of resources perspective on negative affect and innovative work behaviour: The role of affect activation and mindfulness. *J. Bus. Psychol*, 33, 123-139.
- Muştu, Y. (2023). Dünyada ve Türkiye'de Dijital Kadın Girişimciliği. *Journal Of Business in the Digital Age*, 6(1), 53-67.
- Neff, K. D. (2003a). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and Identity*, 2(3), 223-250.
- Neff, K. (2003b). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2(2), 85-101.
- Neff, K. D., Kirkpatrick, K. L. & Rude, S. S. (2007). Self-compassion and adaptive psychological functioning. *Journal of Research in Personality*, 41(1), 139-154.
- Neff, K. D. & Tóth-Király, I. (2022). Self-compassion scale (SCS). O. N. Medvedev, C. U. Krägeloh, R. J. Siegert, & N. N. Singh (Eds.), *Handbook of assessment in mindfulness research* (ss. 1-22). Springer International Publishing.
- Neff, K. D. & Vonk, R. (2009). Self-compassion versus global self-esteem: Two different ways of relating to oneself. *Journal of Personality*, 77, 23-50.
- Niven, K. (2013). Affect. M. D. Gellman ve J. R. Turner (Eds.), *Encyclopedia of Behavioral Medicine* (ss. 49-50). Springer New York.
- Odou, N. & Brinker, J. (2014). Exploring the relationship between rumination, self-compassion and mood. *Self and Identity*, 13(4), 449-459.
- Park, J. & Banaji, M. R. (2000). Mood and heuristics: The influence of happy and sad states on sensitivity and bias in stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(6), 1005-1023.
- Pennebaker, J. W. (1995). *Emotion, disclosure & health*. American Psychological Association.

- Polce-Lynch, M., Myers, B. J., Kliewer, W. & Kilmartin, C. T. (1998). Expression, body image and self-esteem: A qualitative analysis. *Sex Roles*, 38, 1025-1048.
- Raes, F., Pommier, E., Neff, K. D. & Van Gucht, D. (2011). Construction and factorial validation of a short form of the self-compassion Scale. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 18(3), 250-255.
- Ramamoorthy, N., Flood, P., Slattery, T. & Sardessai, R. (2005). Determinants of innovative work behaviour: Development and test of an integrated model. *Creativity and Innovation Management*, 14, 142-150.
- Rietzschel, E. F. (2011). Collective regulatory focus predicts specific aspects of team innovation. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(3), 337-345.
- Rosa, P. J., Ribeiro, R., & Nogueira, S. I. (2023). Is negative affect that bad? The effect of affective states on conventional and unconventional creative thinking in University Students. *International Journal of Psychological Research*, 16(2), 14–23.
- Russell, J. A. (2003). Core affect and the psychological construction of emotion. *Psychological Review*, 110(1), 145-172.
- Scott, S. G. & Bruce, R. A. (1994). Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607.
- Shaver, P., Schwartz, J., Kirson, D. & O'Connor, C. (1987). Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach. *J Pers Soc Psychol*, 52(6), 1061- 1086.
- Schwarz, N. & Clore, G. L. (2007). Feelings and phenomenal experiences. E. T. Higgins ve A. Kruglanski (Eds.), *Social Psychology. A Handbook of Basic Principles içinde* (2nd ed., ss. 385–407). New York: Guilford Press.
- Sirois, F. M., Kitner, R. & Hirsch, J. K. (2015). Self-compassion, affect and health-promoting behaviors. *Health Psychology*, 34(6), 661–669.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Teddlie, C. & Tashakkori, A. (2009) *Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences*. Sage, London.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2023). Erişim tarihi: 3 Eylül 2023. <https://www.tobb.org.tr/TOBBKadinGirisimcilerKurulu/Sayfalar/Mevzuat.php>
- Watson, D., Clark, L. A. & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *J Pers Soc Psychol*, 54(6), 1063-1070.
- Weiss, H. & Cropanzano, R. (1996). Affective events theory: A theoretical discussion of the structure, cause and consequences of affective experiences at work. *Research in Organizational Behavior*, 18, 1-74.
- West, M. A. & Farr, J. L. (1989). Innovation at work: Psychological perspectives. *Social Behaviour*, 4(1), 15-30.
- Wong, C. C. & Mak, W. W. (2016). Writing can heal: Effects of self-compassion writing among Hong Kong Chinese college students. *Asian American Journal of Psychology*, 7(1), 74.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9th ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, M. & Sarı, T. (2018). Öz-Şefkat ölçeği kısa formu'nun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(4), 2502-2517.
- Zabelina, D. L. & Robinson, M. D. (2010). Don't be so hard on yourself: self-compassion facilitates creative originality among self-judgmental individuals. *Creativity Research Journal*, 22(3), 288-293.

Extended Summary

The Role of Self Compassion in the Effect of Affects on Innovative Work Behavior: A Mixed Research

In today's business world, communication and information technologies are developing rapidly and competition between businesses is becoming increasingly intense. The ability of businesses to differentiate themselves from their competitors depends on their level of innovation and for sustainable success, this innovative vision must be spread throughout the business. In this sense, the concept of innovative work behavior, which expresses the innovators of employees at the individual level is gaining importance and different studies are being conducted on the variables affecting innovative work behavior. It is known that positive and negative affects are among these variables and studies conducted so far have found different results, especially regarding the effect of negative affects on innovation. In order to make sense of these results, researchers in recent years have turned to studies on which affects create which effects and the role of different variables on this effect. This study is similar and focuses on the role of self-compassion, which is an important concept for emotional awareness, on the relationship between positive-negative affects and innovative work behavior.

In this context, the aim of the study is to determine how the positive and negative affects felt by employees affect their levels of innovative work behavior and to provide an in-depth perspective on concepts and relationships by determining the role of self-compassion in this relationship. In this mixed method research, where explanatory sequential design was preferred, women entrepreneurs were selected as a sample. 286 surveys were collected primarily in the quantitative phase and the data were analyzed and the findings were reported. Afterward, semi-structured interviews were conducted with 12 women entrepreneurs within the scope of the qualitative phase and the content-descriptive analysis results of these interviews were conveyed.

When the quantitative results on positive affect were analyzed, it was found that the level of positive affect felt by women entrepreneurs in their working lives was high ($\bar{X}_{PD}:4,10$). Quantitative results show that they feel most intensely "active", "proud" and "determined". When the qualitative data were examined, women entrepreneurs reported that they experienced many different (23) positive affects. In the qualitative interviews, they said that they felt most "proud", "happy" and "successful" in their working lives. Quantitative results show that they felt the most intense negative affect of "distressed", "unhappy" and "agitated". Compared to the quantitative results, women entrepreneurs reported more negative affect (32) in the interviews and felt most "forced", "obliged" and "distressed. Quantitative results for innovative work behavior showed that they have a high mean ($\bar{X}_{VID}:3,92$). The statement "I am innovative" was the statement with the highest average. Women entrepreneurs expressed in the interviews that they see themselves as innovators and the qualitative data supported the quantitative results. As a result of the content analysis, they stated that they experienced innovative work behavior in three stages (noticing, researching and implementing). According to the quantitative results, the self-compassion average of women entrepreneurs showed that they had a medium level of self-compassion ($\bar{X}_{OS}:3,31$). In qualitative interviews, women entrepreneurs mostly mentioned that "they did not think they were self-compassionate in the past, but now they are on this path." As a result of the content analysis, it was revealed that self-compassion is experienced through four themes: belief, relational, mental and physical. In the quantitative stage, it was found that self-compassion mediates the relationship between both positive and negative affect and innovative work behavior. In this context, it is possible to say that having a strong source of self-compassion is important in the relationship between positive-negative affect and innovative work behavior. As a matter of fact, in the qualitative phase, there were women entrepreneurs who shared their experiences about the role of self-compassion especially on the relationship between negative affect and innovative work behavior. According to experience, the presence of self-compassion makes it easier to manage negative affects, and this ease brings relaxation and makes the participant more productive and innovative. K8, one of the women entrepreneurs, expressed this experience as follows: "I wear myself out because I think about the negative of everything, and this causes stress. However, for example, when I give myself space and can act compassionately, I feel more comfortable. When my mind is at ease and the stress decreases, I can be myself. Ideas develop more easily when I'm not stressed."

The research revealed the mediating role of self-compassion and provided us to obtain more detailed information about both the concepts and the relationships between the concepts with the contributions of qualitative data. In the interviews, it was observed that the emotions that women entrepreneurs stated that they felt varied according to the emotions included in the scale in the quantitative phase. Moreover, the content analyses on innovative work behavior-self-compassion experiences provide different information about how the concepts are perceived in Turkey. In this context, it is thought that it would be beneficial to develop different scales through such mixed research on the concepts, taking into account the effect of culture. Because of the relatively low indirect effects of self-compassion in the relationship between both positive and negative affect and innovative work behavior, it is suggested that researchers should investigate other variables mediating this relationship and test the moderating role of self-compassion in this relationship in future studies. It is also recommended to conducting different studies on the role of self-compassion by diversifying affects according to activation levels. When the research results are evaluated in general, it is seen that affective and self-compassion variables are effective on innovative work behavior. In this respect, it is clear that raising awareness of self-compassion in employees will also contribute to the organization. Therefore, managers' organizing training programs and seminars on self-compassion at workplaces will enable an increase in self-compassion, which is a developable resource, at the employee level.

Financing Challenges of the Agriculture: A Comprehensive Sectoral and Company-Level Financial Analysis for Türkiye¹

Arzu Şahin²

Tarım Sektörünün Finansman Zorlukları: Türkiye için Sektörel ve Şirket Düzeyinde Kapsamlı Bir Finansal Analiz	Financing Challenges of the Agriculture: A Comprehensive Sectoral and Company-Level Financial Analysis for Türkiye
Öz Bu çalışmada 2016-2022 dönemi için, katma değerine kıyasla Türk reel sektör ve borsa içindeki payı orantısız derecede düşük olan tarım sektörünün yanı sıra, seçilen halka açık bir sektör şirketinin finansal analizi yapılmıştır. Bulgular, sektörün düşük varlık devir hızı ve kârlılığı nedeniyle oluşan dış finansman ihtiyacını karşılamak için kısa vadeli borçlanmaya bağımlı olmasının finansal riski artırdığını ve hem likiditeyi hem de kârlılığı zayıflattığını göstermektedir. Analiz için seçilen şirket, güçlü finansal yapısı ve tarımsal teşvikler sayesinde borçlanma maliyetlerini düşürmeyi ve kârlılığını artırmayı başarmıştır. Yapısal ve finansal zorluklara rağmen, sektör, sağlam finansal temellere sahip şirketler için büyüme ve kâr fırsatları sunmaktadır.	Abstract In this study, a financial analysis was conducted on the agricultural sector of Türkiye—which has a disproportionately low share in the real sector and stock market relative to its added value—as well as on a selected listed company within the sector for the period 2016-2022. The findings indicate that the sector's reliance on short-term borrowing to meet its external financing needs arising from low asset turnover and profitability increases financial risk and weakens both liquidity and profitability. The company chosen for the analysis managed to reduce borrowing costs and improve profitability through a strong financial structure and agricultural incentives. Despite structural and financial challenges, the sector offers growth and profit opportunities for companies with robust financial foundations.
Anahtar Kelimeler: Tarım Sektörü, Finansal Analiz, Finansman Zorlukları, TCMB, BIST	Keywords: Agriculture, Turkish agricultural sector, Financial Analysis, Financing Challenges, CBRT, BIST
JEL Kodları: G30, G32, Q14, M41	JEL Codes: G30, G32, Q14, M41

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Çalışmanın tamamı yazar tarafından hazırlanmıştır.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ This study is a revised and edited version of the abstract titled "Financial Landscape of Agriculture, Forestry, and Fishing Sector," which was presented at the 8th International Economic Research and Financial Markets Congress (IERFM 2024) in May 2024. The full paper was not included in the congress proceedings.

² Assoc. Prof. Dr. at Department of International Trade and Finance, Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Business, Adana, Türkiye, asahin@atu.edu.tr.

e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Introduction

The agricultural sector, which is a field of economic activity that includes not only soil cultivation but also animal husbandry, forestry, and fishing continues to maintain its importance for many economies, although its share in economies worldwide tends to decrease compared to the industrial and services sectors (Sağdıç & Çakmak, 2021: 1859, 1876). The agricultural sector continues to be one of the effective sectors for Türkiye's economic development in terms of its contribution to national income, foreign trade volume, employment, and its interaction with other sectors (Doğan et al., 2015; Ersoy & Özsoy, 2017; Gezer & Gezer, 2022).

The ranking of the agriculture, forestry, and fishing sectors according to their share in Türkiye's gross national product has increased from sixth to fourth among 17 sectors in recent years. The agriculture sector was the sixth largest sector in 2016, 2017, and 2018, fifth in 2019, and fourth in 2020-2021 and 2022. According to the 7-year averages of 2016-2022, the agriculture, forestry, and fishing sector (in short, the agricultural sector) rank fifth³, with a share of 6.2% in GNP (Turkish Statistical Institute [TSI], 2023).

The sector accounts of the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) reported aggregated financial data of an average of 824 thousand companies in the 2016-2022 period. During this period, in the real sector, the agricultural sector had a share of 1.39% in terms of the number of companies (11.4 thousand) and 0.61% and 0.52% in terms of the size of assets and sales, respectively. According to 2022 data, the share of the agricultural sector in the CBRT real sector stays at a similar level (CBRT, 2024)

The share of the agricultural sector in the stock market is also low in terms of market value and number of companies. As of the study date (03.05.2024), the total market value of four companies traded in the agricultural sector (48.1 billion TRY) represents 0.3% of the market value of the Borsa İstanbul (BIST) ALL index (14,270 billion TRY) (BIST, 2024). According to the number of companies in the sector, as reported by the Data Analysis Platform (DAP), the average number of companies listed on Borsa İstanbul during the 2016–2022 period is 455, while the number of companies in the agricultural sector is 5, with a share of 1.1%. The average number of companies in the agricultural sector in 2022 is 3 as well (DAP, 2024).

Structural problems of the agricultural sector, such as the long and costly production period and seasonal, intermittent income dependent on natural conditions, reduce the capital turnover rate of the sector and increase the need for short-term liabilities. Although it is one of the sectors supported by various government subsidies (Gezer & Gezer, 2022; Sağdıç, & Çakmak, 2021; Tengiz et al., 2022; Tiryaki & Kandil Göker, 2020), the financing problem of the agricultural sector persists. Access to finance is an important obstacle to the development of the agricultural sector and the continuity of agricultural production (Ersoy & Özsoy, 2017:2; Gezer & Gezer (2022). One of the methods that can determine the existence, extent, and permanence of the financing problem is financial analysis. Financial performance measurement and analysis is the key to an agricultural enterprise reviewing its own situation, comparing it with other enterprises and taking some precautions according to the results, in other words, being able to get itself in order (Acar, 2003: 23-24).

³ According to 2016-2022 averages, the top four sectors are; 1) Manufacturing, 2) Wholesale and Retail Trade, 3) Transportation and Storage 4) Construction sectors.

Despite its contribution to Turkey's value added, the share of agriculture in the real sector and capital market is quite low. This study aims to analyse the financial situation of the agricultural sector at both the sectoral and firm level and to evaluate the possible financial reasons behind the sector's low share in the real and capital markets. For this purpose, a financial analysis was conducted at the sectoral level by using the average sector ratios from the CBRT and DAP for the 2016–2022 period. In addition, a financial analysis for the 2016–2022 period was conducted on a company selected from two companies suitable for analysis, classified in the agriculture, forestry, and fisheries sectors of Borsa İstanbul.

In this study, while identifying sectoral financial difficulties, part of the research focuses on a single firm to examine whether it is possible to differentiate from the sector. The sectoral analysis provides generalizability to the findings, whereas the selected firm analysis prevents firm-specific factors from being lost within the aggregated data. By applying the analysis to both sectoral averages and a representative firm, it is possible to see whether it is possible to overcome some sectoral challenges. Nevertheless, a fundamental limitation of this study lies in the data being restricted to the Turkish agricultural sector, which has a relatively low number of publicly listed companies.

In this study, while identifying sectoral financial difficulties, part of the research focuses on a single firm to examine whether it is possible to differentiate from the sector. The sectoral analysis provides generalizability to the findings, whereas the selected firm analysis prevents firm-specific factors from being lost within the aggregated data. By applying the analysis to both sectoral averages and a representative firm, it is possible to see whether it is possible to overcome some sectoral challenges. The originality of this study lies in its dual focus on both the sectoral and firm-level financial analysis. By complementing sectoral data with a detailed analysis of a specific firm, this dual analysis approach not only highlights the broader financial issues within the sector but also demonstrates how individual firms may overcome these financial challenges, thus adding a firm-specific perspective that has been less explored in prior research. Since the agricultural sector is crucial for food security, understanding the financial structure and difficulties of both the sector and individual firms not only benefits companies but also strengthens the stability of the food supply chain. Nevertheless, a fundamental limitation of this study lies in the data being restricted to the Turkish agricultural sector, which has a relatively low number of publicly listed companies.

2. Literature Review

Studies included in the literature review that measure the financial performance of the Turkish agriculture, forestry, and fisheries sector, either on a sectoral or company-specific basis, have been incorporated. In accordance with this criterion, two sector-level financial analysis studies using CBRT data (Şahin, 2020; Tiryaki & Kandil Göker, 2020) and a study suggesting the use of CBRT agricultural sector data as a benchmark in financial analysis (Acar, 2003) have been accessed and reviewed. Papers that measure the performance of listed BIST companies using multi-criteria decision-making techniques (Can Öziç et al., 2017; Kara & Özbek, 2020) and the DuPont method (Büyükarıkan & Eryılmaz, 2020) are also included in the literature review.

Two studies measuring financial failure with TSI firm-level data (Yapa & Coşkun, 2024) and evaluating the performance of regional businesses based on surveys (Ağızan & Bayramoğlu, 2023; Tengiz et al., 2022) are also included in this section. A few studies on the financing problems of the agricultural sector (Ersoy & Özsoy, 2017) and the impact of agricultural

incentives on production (Sağdıç & Çakmak, 2021; Gezer & Gezer, 2022) are among the studies examined. In addition, the study by Yılmaz and Aslan (2020), which includes some findings on the impact of GDP on the debt structure of the agricultural sector, as one of the non-manufacturing sectors, is also summarized in this section.

The results of the analysis conducted by Tiryaki and Kandil Göker (2020) with CBRT 2009-2019 data indicate that, while the financial risk in the agricultural sector is at a reasonable level, the high level of short-term and financial debt burdens cause liquidity problems. In the study, salam contracts are also presented as an alternative solution to the financing problems of the sector, which has a low capital turnover rate and high short-term cash needs due to factors arising from the nature of the sector, such as dependence on natural conditions, seasonal and intermittent product availability. In Şahin's (2020) study, according to the CBRT data for the 2014-2016 period, the agricultural sector invests in assets with insufficient return to cover the cost of borrowings, or even incurs losses. Relatively high operating and financing expenses weaken profitability. The high financing costs are due to the high usage of bank loans as well as the business risk of the agricultural sector that may be charged by financial institutions in loan prices. Explaining the use of financial analysis in assessing the performance of agricultural enterprises, Acar (2003) uses CBRT company accounts of the agriculture sector as a benchmark.

Can Öziç et al. (2017) analysed the financial performance of three companies (IZTAR, TACTR, YAPRK) in the BIST agriculture and livestock sector in 2015-2016 using financial ratios and the Gray Relational Analysis method. The findings conclude that YAPRK has the strongest financial ratios with high liquidity, profitability, activity ratios and, a low debt ratio. Kara and Özbek (2020) analysed the 2015-2018 financial performance of the same three companies (IZTAR, TACTR, YAPRK) in the BIST with the TOPSIS method and, ranked YAPRAK first in terms of performance levels in all years analyzed. As a result of DuPont analysis and statistical tests applied to the 2012 and 2013 period data of four companies listed in the BIST agricultural sector, Büyükarıkan & Eryılmaz (2020) state that low sales profitability is the primary source of a weak return on investment.

Using company-level TSI data of agriculture for the 2009-2019 period, Yapa and Coşkun (2024) create financial failure prediction models that are based on ratios suitable for the sector characteristics. Financial failure is defined in five ways, and among these definitions, the one based on profitability and net working capital (negative net working capital and net loss in the last two years) has the highest predictive power. Tengiz et al. (2022) examine the data obtained through the survey of the enterprises engaged in crop production in Yozgat province for the 2020-2021 production period and conclude that the asset distribution is not rational favouring land assets and that this situation causes working capital insufficiency and therefore negative effects on liquidity and profitability. Agizan and Bayramoğlu (2023) applied ratio analysis to the data obtained through a survey from 212 organic agriculture marketing enterprises operating in four cities (Konya, Ankara, İzmir and İstanbul). The study, in which the companies were analyzed by dividing them into eight groups, suggests that the liquidity and financial structures of organic agriculture marketing companies are strong, but their profitability and asset turnover rate are weak.

One of the agricultural financing problems that Ersoy and Özsoy (2017) explain in four groups is the high interest rates and costs of financing sources. As a solution to this problem, they propose the provision of state-supported funding, legal regulations and the

concentration of incentives in a single centre. Sağdıç and Çakmak (2021) show that there was a long-term relationship between the total agricultural incentive payments (central budget share) and the agricultural production level (national income share) in Türkiye in the 2006–2019 period. Gezer and Gezer (2022) examine the impact of incentives and loans given to the agriculture industry on agricultural production with the non-linear ARDL method for the period 2006-2021 in Türkiye. According to the findings, agricultural support and loans increase agricultural production in the short term. While the incremental effect of incentives on production is not permanent, the permanent effect of loans reflects the financial weight and importance of loans in agricultural production. Yılmaz and Aslan (2020) investigate the effect of basic macroeconomic variables on the leverage ratios (gathered from CBRT company accounts data) and of nine non-manufacturing sectors in the 2005-2016 period. One of the findings is that as GDP increases in the agricultural sector, as in some other sectors, more foreign resources are used in asset financing.

3. Data Set, Financial Analysis and Findings

At the date of the current study, sector averages provided by DAP present the year-end data for 2016-2022. Although the CBRT company accounts include longer periods starting from 2009, the analysis period is determined as a seven-year period between 2016-2022 to be compatible with DAP periods. The sectoral financial ratios are generally used as given in the CBRT and DAP ratios datasets. Each CBRT and DAP ratio may include different number of companies. Some ratios that are needed but not reported in these datasets are calculated by transforming existing rates or by using the 2016-2022 period average of the financial statement accounts in the CBRT database.

Among the four companies listed in the agricultural sector in Borsa İstanbul, two companies traded on the stock exchange before 2022 and, both companies operate in the subsector of "agriculture, livestock, hunting and related service activities" (Public Disclosure Platform [PDP], 2024). Among these two companies, Yaprak Süt ve Besi Çiftlikleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (YAPRK), which has an earlier establishment and trading date and a higher market value, is selected as a representative of the agricultural sector and subjected to financial analysis.

The ratios and their calculations used in financial ratio analysis are presented in Table 1. The findings of the ratio analysis are provided in Tables 2, 3, and 4.

Table 1: Financial Ratios and Formulas

Ratio	Formula
Liquidity Ratios	
1 Current Ratio	Current Assets / Current Liabilities
2 Quick (Acid-Test) Ratio	(Current Assets- Inventories) / Current liabilities
3 Cash Ratio	(Cash and cash equivalents / Current liabilities)
4 Inventories Ratio (%)	(Inventories / Assets) * 100
Solvency Ratios	
5 Debt Ratio (%)	(Total Liabilities / Assets) * 100
6 Long-Term Liabilities Ratio (%)	(Non-Current Liabilities / Assets) * 100
7 Short Term Financial Debt Ratio (%)	(Short Term Borrowings / Assets) * 100
8 Financial Debt Ratio (%)	(Borrowings / Assets) * 100
9 Interest Coverage Ratio	(EBIT / Financing Expenses)
10 Current Asset Ratio (%)	(Current Assets / Total Assets) * 100
11 Tangible Fixed Assets Ratio (%)	(Tangible Fixed Assets / Total Assets) * 100
Activity Ratios	
12 Acc. Rec. Coll. Period (ACP) (Days)	365 / Accounts Receivables Turnover
13 Average Age of Inventory (AAI) (Days)	365 / Inventory Turnover
14 Average Payment Period (APP) (Days)	365 / Accounts Payables Turnover
15 Operating Cycle (OC) (Days)	ACP + AAI
16 Cash Conversion Cycle (CCC) (Days)	ACP + AAI- APP
17 CCC Financing Needs	CCC * (COGS / 365)
18 Assets Turnover (Times)	Revenue / Average Assets
Profitability Ratios	
19 Gross Profit Margin (%)	(Gross Profit / Revenue)*100
20 Operating Profit Margin (%)	(Operating Profit / Revenue)*100
21 Net Profit Margin (%)	(Net Profit / Revenue)*100
22 Operating Expenses Ratio (%)	((GAE+ME+R&DE) / Revenue)*100
23 Financing Expense Ratio (%)	(Financing Expenses / Revenue)*100
24 Return on Assets (ROA) (%)	(Net Profit / Average Assets)*100
25 Return on Equity (ROE) (%)	(Net Profit / Average Equity)*100
Cash Flow Ratios	
26 Quality of Income	Operating Cash Flow / Net Profit
27 Cash Flow Liquidity	Operating Cash Flow / Current Liabilities
Growth Ratios	
28 Change in Assets (%)	((Asset _t - Asset _{t-1}) / Asset _{t-1})*100
29 Change in Equity (%)	((Equity - Equity _{t-1}) / Equity _{t-1})*100
30 Change in Revenue (%)	((Revenue _t - Revune _{t-1}) / Revune _{t-1})*100
31 Chance in Net Profit (%)	((Net Profit _t - Net Profit _{t-1}) / Net Profit _{t-1})*100
32 Change in Firm Number (FN) (%)	((FN _t - FN _{t-1}) / FN _{t-1})*100

Sources: CBRT, DAP, PDP

Notes: EBIT: Earnings before interest and taxes. Acc. Rec. Coll. Period: Accounts Receivable Collection Period. GAE: General administration expense. ME: Marketing expense. R&DE: Research and development expense.

Table 2: 2016-2022 Averages of Sectoral Financial Ratios

Ratio (2016-2022 Averages)		BIST_AGR	BIST_All	CBRT_AGR	CBRT_All
Liquidity Ratios					
1	Current Ratio	0.82	1.70	1.69	1.59
2	Quick (Acid-Test) Ratio	0.35	1.08	0.65	1.04
3	Cash Ratio	0.10	0.37	0.15	0.25
4	Inventories Ratio (%)	8.4	14.3	32.6	19.5
Solvency Ratios					
5	Debt Ratio (%)	48.4	48.5	65.9	70.3
6	Long-Term Liabilities Ratio (%)	12.5	14.0	24.3	31.0
7	Short Term Financial Debt Ratio (%)			13.6	9.7
8	Financial Debt Ratio (%)			23.6	27.5
9	Interest Coverage Ratio	-0.7	1.4	2.6	4.0
10	Current Asset Ratio (%)	26.9	51.1	60.0	59.6
11	Tangible Fixed Assets Ratio (%)	45.7	23.1	31.4	21.9
Activity Ratios					
12	Acc. Rec. Coll. Period (ACP) (Days)	42.8	54.7	43.5	55.3
13	Average Age of Inventory (AAI) (Days)	49.7	59.0	106.5	45.5
14	Average Payment Period (APP) (Days)			115.4	87.6
15	Operating Cycle (OC) (Days)	92.5	113.7	149.9	100.8
16	Cash Conversion Cycle (CCC) (Days)			34.5	13.2
17	CCC Financing Needs			4.7 M	351 M
18	Assets Turnover (Times)	0.44	0.84	0.76	0.90
Profitability Ratios					
19	Gross Profit Margin (%)	13.4	27.8	21.0	3.3
20	Operating Profit Margin (%)	-8.3	13.8	7.4	7.6
21	Net Profit Margin (%)	-15.1	10.9	2.8	3.3
22	Operating Expenses Ratio (%)	13.2	13.8	13.8	14.6
23	Financing Expense Ratio (%)	12.2	9.8	4.3	3.0
24	Return on Assets (ROA) (%)	3.2	8.8	1.8	2.6
25	Return on Equity (ROE) (%)	4.2	17.6	5.3	8.6
Cash Flow Ratios					
26	Quality of Income				
27	Cash Flow Liquidity				
Growth Ratios					
28	Change in Assets (%)	23	37	30	32
29	Change in Equity (%)	30	37	28	31
30	Change in Revenue (%)	17	39	38	43
31	Change in Net Profit (%)	-121	37	126	124
32	Change in Firm Number (FN) (%)			7.2	6.3

Sources: CBRT, DAP, PDP

Notes: Acc. Rec. Coll. Period: Accounts Receivable Collection Period. M: Million Turkish Lira (TRY). k: thousand TRY.

Table 3: 2016-2022 Averages of Financial Ratios for YAPRK and Agriculture Sector

Ratio (2016-2022 Averages)	BIST_AGR	BIST_All	CBRT_AGR	CBRT_All
Liquidity Ratios				
1 Current Ratio	0.82	1.70	1.69	1.59
2 Quick (Acid-Test) Ratio	0.35	1.08	0.65	1.04
3 Cash Ratio	0.10	0.37	0.15	0.25
4 Inventories Ratio (%)	8.4	14.3	32.6	19.5
Solvency Ratios				
5 Debt Ratio (%)	48.4	48.5	65.9	70.3
6 Long-Term Liabilities Ratio (%)	12.5	14.0	24.3	31.0
7 Short Term Financial Debt Ratio (%)			13.6	9.7
8 Financial Debt Ratio (%)			23.6	27.5
9 Interest Coverage Ratio	-0.7	1.4	2.6	4.0
10 Current Asset Ratio (%)	26.9	51.1	60.0	59.6
11 Tangible Fixed Assets Ratio (%)	45.7	23.1	31.4	21.9
Activity Ratios				
12 Acc. Rec. Coll. Period (ACP) (Days)	42.8	54.7	43.5	55.3
13 Average Age of Inventory (AAI) (Days)	49.7	59.0	106.5	45.5
14 Average Payment Period (APP) (Days)			115.4	87.6
15 Operating Cycle (OC) (Days)	92.5	113.7	149.9	100.8
16 Cash Conversion Cycle (CCC) (Days)			34.5	13.2
17 CCC Financing Needs			4.7 M	351 M
18 Assets Turnover (Times)	0.44	0.84	0.76	0.90
Profitability Ratios				
19 Gross Profit Margin (%)	13.4	27.8	21.0	3.3
20 Operating Profit Margin (%)	-8.3	13.8	7.4	7.6
21 Net Profit Margin (%)	-15.1	10.9	2.8	3.3
22 Operating Expenses Ratio (%)	13.2	13.8	13.8	14.6
23 Financing Expense Ratio (%)	12.2	9.8	4.3	3.0
24 Return on Assets (ROA) (%)	3.2	8.8	1.8	2.6
25 Return on Equity (ROE) (%)	4.2	17.6	5.3	8.6
Cash Flow Ratios				
26 Quality of Income				
27 Cash Flow Liquidity				
Growth Ratios				
28 Change in Assets (%)	23	37	30	32
29 Change in Equity (%)	30	37	28	31
30 Change in Revenue (%)	17	39	38	43
31 Change in Net Profit (%)	-121	37	126	124
32 Change in Firm Number (FN) (%)			7.2	6.3

Sources: CBRT, DAP, PDP

Notes: Acc. Rec. Coll. Period: Accounts Receivable Collection Period. M: Million Turkish Lira (TRY). k: thousand TRY.

Table 4: Financial Ratios of YAPRK during 2016-2022

Ratio (2016-2022 Averages)		2016	2018	2020	2022	16-22 Avr.
Liquidity Ratios						
1	Current Ratio	1.23	1.08	0.96	1.37	1.09
2	Quick (Acid-Test) Ratio	0.67	0.47	0.53	0.94	0.60
3	Cash Ratio	0.20	0.07	0.23	0.45	0.21
4	Inventories Ratio (%)	12.3	15.0	14.3	12.3	13.4
Solvency Ratios						
5	Debt Ratio (%)	37.6	37.4	47.4	42.1	41.3
6	Long-Term Liabilities Ratio (%)	22.0	24.6	33.2	28.5	27.6
7	Short Term Financial Debt Ratio (%)	5.4	5.9	15.8	17.9	11.2
8	Financial Debt Ratio (%)	15.7	11.0	23.0	22.1	17.6
9	Interest Coverage Ratio	7.8	12.1	6.6	48.0	14.5
10	Current Asset Ratio (%)	27.0	26.6	31.8	39.2	29.8
11	Tangible Fixed Assets Ratio (%)	72.9	73.2	67.1	60.7	69.7
Activity Ratios						
12	Acc. Rec. Coll. Period (ACP) (Days)	31.1	29.9	28.9	32.8	30.3
13	Average Age of Inventory (AAI) (Days)	121.0	100.5	90.1	81.9	95.9
14	Average Payment Period (APP) (Days)	136.4	122.2	108.4	63.1	108.3
15	Operating Cycle (OC) (Days)	152.1	130.4	118.9	114.6	126.2
16	Cash Conversion Cycle (CCC) (Days)	15.7	8.2	10.6	51.5	18.0
17	CCC Financing Needs	493 k	441 k	870 k	10.4 M	2.3 M
18	Assets Turnover (Times)	0.42	0.62	0.67	0.76	0.63
Profitability Ratios						
19	Gross Profit Margin (%)	37.4	32.7	32.4	91.9	42.2
20	Operating Profit Margin (%)	29.1	29.8	28.8	88.0	37.2
21	Net Profit Margin (%)	9.0	10.9	14.5	67.4	20.0
22	Operating Expenses Ratio (%)	14.4	10.2	8.8	6.3	10.0
23	Financing Expense Ratio (%)	1.6	1.3	2.6	1.8	1.7
24	Return on Assets (ROA) (%)	3.8	6.7	9.8	51.2	13.8
25	Return on Equity (ROE) (%)	5.9	10.8	17.7	89.3	24.1
Cash Flow Ratios						
26	Quality of Income	-1.02	-0.61	-0.35	-0.23	-0.53
27	Cash Flow Liquidity	-0.16	-0.16	-0.09	-0.28	-0.16
Growth Ratios						
28	Change in Assets (%)	16	9	31	150	37
29	Change in Equity (%)	6	10	19	160	35
30	Change in Revenue (%)	17	27	26	108	39
31	Change in Net Profit (%)	-35	51	184	512	120
32	Change in Firm Number (FN) (%)					

Sources: CBRT, DAP, PDP

Notes: The data for the years 2017, 2019, and 2021 have been omitted from Table 4 to fit within the page. Avr.: Average. Acc. Rec. Coll. Period: Accounts Receivable Collection Period. M: Million Turkish Lira (TRY). k: thousand TRY.

3.1. Financial Situation of Agricultural Sector According to CBRT Real Sector

The sectoral comparative financial analysis is first conducted on a more comprehensive sample of both publicly traded and privately held firms, as referred to by the CBRT. In this section, the aggregated data of an average of 11.4 thousand agricultural companies included in the 2016-2022 period of the CBRT company accounts are compared with the aggregated data of the 824 thousand companies of the CBRT data, covering all sectors and referred to as the real sector. Ratios reported under the name of all companies in the CBRT sector accounts (CBRT_All) will be referred to as CBRT all, CBRT general or real sector. For the agriculture, forestry, and fisheries sector (CBRT_AGR), the expression CBRT agriculture, agricultural sector or just sector will be used.

According to the seven-year averages between 2016-2022, the liquidity power of the agriculture sector is lower than the real sector in general. Although the current ratio of the agricultural sector is above the real sector, the stock dependence of the sector is high due to relatively high stock investment. In addition, as seen in leverage ratios, higher usage of short-term borrowing reduces the liquidity (acid-test) ratio below the real sector and the generally accepted standard ratio of 1. The sector also operates with a cash ratio that is 10 points lower than the real sector in general.

Among the leverage ratios, the total borrowing rate is approximately 66%, which is four points lower than the real sector borrowing rate of 70%. Although the total debt usage of the agricultural sector is relatively lower, the short-term borrowing rate is four points above the real sector rate and therefore long-term funding sources are behind those of the real sector. The financial debt structure is also similar to the total debt structure. While there is approximately 28% financial debt usage in the real sector, the financial debt ratio of this sector is 24%, but the maturity distribution is again in favour of short-term financial debt.

According to ratios of the maturity structure of assets, classified under financial ratios (13th and 14th ratios), the agricultural sector and the real sector have very similar current-fixed asset ratios, yet the investment in tangible fixed assets is higher in the real sector. Although stronger in terms of covering its fixed assets with equity, the lower long-term funding source diminishes the ability of long-term funding sources to cover fixed assets. On the other hand, financing the same amount of current assets with more short-term debt adversely affects liquidity ratios.

The sector's interest coverage ratio is relatively weaker than CBRT_All. Although the cost of short-term borrowings is lower due to the liquidity premium, the rising trend of the interest rates during the analysis period exposes the companies to a higher interest rate in the renewal of the matured loan. This situation caused the financing expense of the agricultural sector operating with a greater short-term debt ratio, to be relatively high (4.3%). Since EBIT margins are very close, the low interest coverage ratio is better explained by leverage ratios.

The sector which collects its receivables approximately 12 days sooner than the real sector, is observed to have a considerably low inventory turnover rate, with an inventory holding period of about 107 days. This situation is also reflected in liquidity ratios due to high inventory investment. While the operating cycle period of the real sector is 101 days, the OC of the agriculture sector is 150 days. The accounts payable period is also higher than that of the real sector, but it is not sufficient to cover the operating cycle. Therefore, the agriculture

sector has a greater cash conversion cycle and short-term financing need. The asset turnover rate is below 1, as in the real sector, but it lags behind the real sector. This is thought to be influenced by excess investment in tangible fixed assets and inventories. The working capital fund requirement of the sector to finance the CCC is 4,714 million TRY, and it has liquid assets large enough to meet this amount (4,739 million TRY).

Although the agricultural sector's gross profitability is 6-7 times higher than that of the real sector's, the operating profit margin is nearly the same as the real sector due to high operating expenses incurred. The elevated financing expenses resulting from high short-term borrowing led to a net profit of 2.8%, falling below the net profitability of the real sector (3.3%). The combination of relatively lower asset turnover and net profit results in low Return on Assets (ROA) and Return on Equity (ROE). While low financial leverage also plays a role in the reduced ROE, the primary determinant is ROA.

The growth (change) rates observed over the seven years provide insight into the direction of change within the agricultural sector and its situation relative to the real sector. Despite assets growing by 30% and revenue by 38%, the sector's asset and sales growth is behind the real sector, but it grows faster in terms of net profitability and the number of firms. When the number of firms and asset development are evaluated together, it is understood that there are relatively small new firm entries into the sector. Over time, the increase in assets is financed more by debt, leading to an increased financial leverage. The rapid increase in sales relative to assets indicates progress in asset turnover, which has a positive impact on net profitability growth.

The main financial weaknesses of the CBRT agricultural sector (CBRT_AGR) compared to the real sector (CBRT all sector) include a longer operating and cash conversion cycle due to high inventory investments, high usage of short-term liabilities for working capital needs and, low asset turnover rate. Short-term borrowing, majority of which is financial debt, poses risk-increasing and profitability-reducing effects.

These findings are consistent with the studies conducted by Şahin (2020), analysing the agricultural sector's financial statements for the period 2014-2016, and Tiryaki and Kandil Göker (2020), evaluating the period 2009-2019. Şahin (2020) found that the sector's bank loan usage, financing expenses and operating expenses are high, and net profit and return on assets are negative. Tiryaki and Kandil Göker (2020) evaluated the sector's short-term debt burden, financial debt and liquidity risk as high. Additionally, with firm-level data, Yapa and Coşkun (2024) examine the importance of net working capital and profit in predicting financial failure in the sector, Tengiz et al. (2022) draw attention to the negative effects of working capital insufficiency on liquidity and profitability of crop production enterprises in Yozgat province.

3.2. Financial Situation of Agricultural Sector According to BIST Averages

The second sector comparison is made within the publicly traded companies (BIST). In this section, the aggregated rates of an average of 455 companies listed on Borsa İstanbul in the 2016-2022 period are compared with the aggregated rates of an average of 5 (ranging from 3 to 5) agricultural sector companies. The expression BIST all or BIST general will be used for the averages of all BIST companies (BIST_All), and the BIST agriculture, forestry, and fisheries sector (BIST_AGR) will be called BIST agriculture, agricultural sector or just the sector.

While the debt ratio of the BIST agricultural sector is the same as the average of all companies traded on BIST, the short-term debt ratio is 2 points higher. Although the resource structure of the agricultural sector is similar to the BIST all, the fixed asset density in the asset structure increases the risk of short and long-term solvency of the agricultural sector and unbalances the financing equality.

Across BIST, 49% of fixed asset investment is covered by equity capital (52%) and long-term foreign resources can be transferred to current asset financing. This situation reflects positively on the short-term debt solvency ratios of companies across BIST. On the other hand, the agricultural sector's fixed asset investment accounts for 73%, with the tangible fixed asset ratio being approximately twice that of the BIST all. The equity level, which is the same as that of BIST all, proves insufficient to cover fixed assets, and even the sum of equity and long-term debts falls short in covering fixed assets. Consequently, a portion of short-term debts is to be financed by fixed assets. Thus, this financial structure has weakened the liquidity power of the agricultural sector. Since the financial debt ratio is not provided in the DAP data, the sector's interest coverage ratio is negative.

Owing to the shorter collection period for receivables and inventory holding period compared to BIST all, the agricultural sector operates with an approximately 20-day shorter operating cycle. The asset turnover ratio is approximately half of that of BIST all, which is attributed to the sector's non-current asset-intensive asset structure. In the profitability ratio group, the most significant difference compared to BIST all is the low gross profit, so much so that it operates with a -8.3% operating loss, unable to cover operating expenses. When the financial expense ratio (as a percentage of revenues) of 12.2%, which is 2.3 percentage points higher than BIST all, is added, the net loss reaches approximately 15%. The growth rates of assets, sales, and net profit are slower than those of BIST all. Over the past seven years, there has been a change in favour of asset turnover rate and equity across BIST all. However, in the agricultural sector, while equity capital has strengthened over the seven-year period, asset turnover and profitability have weakened.

The fundamental financial issues of publicly traded agricultural sector companies include the utilization of short-term debt in financing fixed asset investments, inadequate gross profitability, high financial expenses, and ineffective asset utilization. Analysis of the change rates reveals a downturn tendency for liabilities over the analysis period, but asset turnover and profitability also show a declining trend.

3.3. Comparison of the BIST and CBRT Agriculture Sector Averages

Here, a third comparison is made between the sample of publicly traded agricultural sector companies (BIST_AGR) and the more comprehensive sample consisting of both publicly traded and privately held firms, which is the CBRT agricultural sector data (CBRT_AGR). This comparison can also be thought of as a comparison between relatively large-scale or more corporate companies (BIST) and relatively small-scale firms (CBRT).

While the fixed asset investment of BIST_AGR is 73%, the fixed asset ratio of CBRT_AGR is 40%. Although BIST_AGR firms, with their higher fixed and tangible fixed assets, operate with a stronger equity ratio compared to CBRT_AGR firms, their equity and long-term fund totals are insufficient to cover their fixed assets, leading them to transfer some of their short-term funds to fixed asset financing. This situation weakens the short-term debt repayment capacity and profitability of the BIST agriculture sector. Expressing the financing structure from the

CBRT window, although the equity ratio of the CBRT_AGR is lower, the sum of equity and long-term funds is capable of financing fixed assets and, even can invest some of its long-term funds into its operating activities. Thus CBRT_AGR can operate with stronger liquidity.

While the high fixed asset investment of BIST agricultural firms reduces the asset turnover rate, better inventory management compared to the CBRT_AGR lowers operating deficit. Since the accounts payable data is not available via DAP, CCC could not be compared. The operating expenses of the sector in the CBRT and BIST are almost equal, but due to the cost of sales, which is significantly higher in publicly traded companies, BIST bears agricultural operating losses. Since the financing expenses of BIST_AGR are approximately three times those of the CBRT_AGR, the net loss grows.

Examining the average annual change rates of the CBRT and BIST agricultural sectors in some accounts, the growth of the CBRT_AGR is faster in most accounts. While assets grow in the CBRT_AGR, the faster growth in debt, revenue, and net profitability positively affects the asset turnover and profitability and increases borrowing. While equity strengthens in BIST_AGR, asset turnover decreases and net profitability decreases due to declining sales.

Finally, small-scale agricultural enterprises (CBRT_AGR) resort to short-term borrowing, mostly in the form of financial debts, to finance cash deficits arising from the longer period required to liquidate their inventory. Large-scale agricultural companies (BIST_AGR) utilize short-term sources to finance a portion of their fixed assets.

3.4. Financial Analysis of the Selected Agricultural Company

This section firstly compares the 2016-2022 period averages of the selected BIST_AGR company with sector norms. Then, in the second subheading, the changes in the financial structure of the company over the 7-year period are interpreted.

3.4.1. Comparison of the Selected Company with the Industry (BIST_AGR) Norms

The 2016-2022 averages of the selected publicly traded agricultural company (YAPRK) are compared with the BIST_AGR that consists of companies of similar size and corporate structure, though the number of firms is lower. After a detailed comparison with the BIST_AGR, it is observed that the company is stronger than the CBRT_AGR in terms of all available ratios except the current ratio and acid-test ratio.

The company is stronger than BIST_AGR in every ratio group except cash flow ratios and, inventory management and thus operating cycle. While sector averages for cash flow ratios are not reached, cash flow power can be interpreted as weak compared to generally accepted standards, as it is unable to generate cash from its activities. As explained in the next section (heading 3.4.2), the main reason why the company cannot generate cash flow from its operations is the reconciliation of live asset valuation differences, which do not provide cash inflow, with profit.

With a total borrowing ratio of 41.3%, the company is less indebted than the sector and has a higher chance of reaching long-term funds. The company's total financial borrowing is approximately 18%, and its interest coverage ratio of 14.5 times is high compared to both generally accepted rates and industry norms. Its financing structure is balanced, with sufficient equity and long-term funds to cover the fixed asset investment that is close but three points lower than the sector. The tangible asset investment rate is above that of the sector. Although the current and liquidity ratio is above the sector, the quick ratio is below 1

due to high inventory investment. The ratio of covering short-term debts with cash is sufficient at 21%.

The company is more successful in working capital management than CBRT_AGR in terms of operating cycle (OC) and cash conversion cycle (CCC), but less successful than BIST_AGR when it comes to OC alone⁴. Despite a shorter accounts receivable collection period (13-14 days shorter), the longer inventory holding period results in the company having a 33-day longer operating cycle. Although the asset turnover rate is below one, it is still higher than the sector's average and shows an increasing trend.

In terms of profitability, all profitability ratios are above the sector as a result of high control power over cost of sales, operating expenses, and financial expenses. A 20% net profitability turns into 13.8% asset profit with an asset turnover ratio of 0.63. With the effect of the 1.7 equity multiplier, which corresponds to 41% debt usage, the ROA of 13.8 results in 24% ROE.

Looking at the growth rates, the company grows faster than the sector in each item. Assets grow by 37% on average within 7 years, and with the faster growing in sales, the asset turnover rate improves positively. The share of debts in asset financing becomes more pronounced. Profit growth (120%) is well above the negative change in the sector.

The company-level analysis results are consistent with the findings of Can Öziç et al. (2017) and Kara and Özbek (2020). Evaluating three companies in the BIST agriculture sector with multi-criteria decision-making methods, Can Öziç et al. (2017) (for 2015-2016) and Kara and Özbek (2020) (for 2015-2018) determine the Yaprak Süt (YAPRK) as having the best financial performance.

3.4.2. Financial Situation of the Selected Company for the Period 2016-2022

In 2022, the year in which the company experienced the biggest change in the 7 years examined, the company experienced significant increases in assets, sales, equity, and especially net profitability, which are reflected in growth rates. In 2022, the company's assets increased by 2.5 times, with the growth rate being 3.06 times for current assets and 2.23 times for fixed assets. Until 2022, the investment in live assets increased by an average of 21% annually, while in 2022, it increased to approximately 3 times (2.84 times) the previous live asset amount.

The most significant source of fixed asset growth in 2022 is the valuation differences arising from the fair value⁵ of live assets. While the number of large cattle (female) classified in fixed assets increased by 241 units from 2,192 units in 2021 to 2,433 units in 2022, the fair value increased from 34.1 million TRY to 97 million TRY. The total valuation differences for short-term and long-term live assets⁶ in 2022 amounted to 65.7 million TRY (64.1 million TRY for live assets, 1.6 million TRY for agricultural inventory). The share of current assets, which

⁴ Since accounts payable turnover rate is not reported in DAP platform, cash conversion cycle could not be interpreted.

⁵ In the financial statements of the company, live (biological) assets, financial assets and financial liabilities are recorded according to their fair values, and other accounts are recorded as historical costs. As of the balance sheet date, cattle are valued at fair value by deducting marketplace costs. Corn, vetch, barley and wheat, which are agricultural live (biological) assets, are valued at cost. Inflation adjustment has not been applied according to Turkish Accounting Standard (TAS) 29 (YAPRK, 2024).

⁶ 97 million TRY of long-term live assets consist entirely of live cattle (female). 76% of short-term live assets are live cattle (male), and 26% are related to agricultural activities (corn, peas, barley, wheat).

started to increase after 2019, is affected by the financial asset investment of 7.9 million TRY in 2022 and growths in inventories, receivables and other current assets.

The years 2018-2019 are years of weakened liquidity power, but it improved to 1.37 in 2022. While the debt and short-term debt ratios are at similar levels within the capital structure, the share of financial debt in total liabilities and short-term debt within financial debts increased from 2020 onwards. Despite the increase in financial debt, increasing profitability is effective in the interest coverage ratio, which started to increase in 2021, reaching 48 times in 2022.

While the average gross profit, operating profit and net profit until 2022 are 34%, 29% and 12% respectively, the profitability in 2022 is well above previous years and 5-6 times the profitability of 2021, 92%, 88% and 67.4% respectively. While the fair value differences of live assets are on average 19% of the revenue each year, it was 65% in 2022 and is approximately 6 times that of 2021. The fair value gain income of 65.7 million TRY from live assets is effective in the high profitability rates of 2021 and especially 2022. The gains from the appreciation of live assets and agricultural products manifest in all profitability ratios and interest coverage ratios.

The total of previous year's profits and especially the period profit of 68.1 million for 2022, which is 92.2 million TRY, constitutes 84% of its equity capital, and the company has a high power to finance its activities with its internal resources. Because in 2021, its paid-in capital was doubled by making a 100% capital increase with internal resources.

The asset increase in 2022 is funded mainly by equity capital supported by a period profit of 68.1 million, financial debt of 42,103 million TRY, of which 25.3 million is short-term, and deferred tax liability of 17.7 million. The deferred tax liability arises from the valuation differences of live assets.

On the other hand, gains from the appreciation of live assets and agricultural products are incomes that do not provide cash inflow, occurring in amounts above or very close to the company's period profits during the analysis period. Therefore, these valuation incomes, as the item with the highest negative value in the period profit reconciliation in the cash flow statement, constitute the main reason why Yaprak Süt cannot generate cash from its activities.

In 2022, 34.1 million TRY of 42.1 million TRY financial debts are bank loans, and bank loans are mainly short-term. Bank loans consist primarily of agricultural business loans and agricultural investment loans. Agricultural business and investment loans are used at low interest rates⁷ to support agricultural production and the average effective interest rate of the loans is 5.01% in 2022. In addition, it is stated in the financial statement footnotes that capacity expansion investments are financed with subsidized loans from the government (YPRK, 2024).

While accounts receivable collection periods are at similar levels during the analysis period, the inventory turnover rates increase, and inventory holding periods experience a shortening of 39 days compared to the beginning of the analysis period. As of 2022, there are no overdue trade receivables, all of which are payable within 1 month, and the low rate of

⁷ The agricultural investments and operating loans with low interest rates are given by T.C. Ziraat Bankası A.Ş. and Agricultural Credit Cooperatives under the 'Presidential Decree Regarding the Provision of Low-Interest Investment and Operating Loans for Agricultural Production' (YPRK, 2024).

doubtful trade receivables (0.52%) indicates high collection capability. The inventories weigh heavily on raw materials consisting of various animal feeds, medications, and artificial seeds. The fact that a significant portion of the raw materials is self-produced or acquired through a contractual farming model and, is insured⁸ under commercial risk insurance protects the stocks against market and commercial risks.

Accounts payment period⁹, on the other hand, shows a decreasing trend during the period under review, 136 days in 2019 and 63 days in 2022. Until 2020, the company operated with an average CCC of 10 days, but in recent years, the decrease in trade payment periods increased the CCC to 27 days in 2021 and led to a cash deficit of 52 days in 2022. The cash requirement for 2022 is 10.4 million TRY, while there is a balance of 24.4 million TRY in cash and equivalents, mostly kept in bank deposits of up to 1 month in the cash and equivalents account. Having cash assets equal to the cash requirement is a feature that mitigates liquidity risk.

Approximately 89% of Yaprak Süt's 2022 revenue consists of raw milk revenue, 6.4% incentive revenue (6.5 million TRY) and the remaining 4.6% is derived from beef cattle farming (livestock sales revenue) and other sales revenue. In 2022, the company benefited from a total of 6.5 million TRY in government incentives and aid across six different areas. Additionally, the Group's long-term live assets are insured with a guarantee of 52.5 million TRY within the scope of state-supported agricultural insurance.

Furthermore, the company benefits from customs duty exemption, reduced corporate tax incentives and research and development incentives within the scope of investment incentive certificates related to investment expenditures (YPRK, 2024).

4. Conclusion

The agriculture, forestry and fishing sector ranked fourth in Türkiye's 2022 gross national product with a share of approximately six and a half percent of GNP. Despite its contribution to the national income, the sector's share in the real sector and stock market is relatively low in terms of both the number and scale of companies. The structural problems of the agricultural sector that hinder asset turnover, combined with sector's difficulties in accessing financing sources, pose significant obstacles to the sector's development. Therefore, a comprehensive financial analysis to address financial issues, including financing problems, is crucial for the sector.

This study aimed to analyse the financial situation of the agricultural sector at both the sector and firm levels and to evaluate possible financial reasons for its low share in the real sector and capital markets. To achieve this goal, financial analyses were conducted using sectoral ratios from the Central Bank of the Republic of Türkiye and the Data Analysis Platform for the 2016-2022 period. Additionally, a financial analysis for a company selected among two companies suitable for analysis classified in the agriculture, forestry and fisheries sectors in Borsa Istanbul was carried out for the same period.

⁸ The Group's inventories are insured under commercial risk insurance with a coverage of 329,326 EURO (YAPRK, 2024).

⁹ The 65% of trade payables are in the form of notes payables, with 87% of the note payables having a maturity of 0-3 months, 1% having a maturity of 3-6 months, and 3% having a maturity of 6-12 months.

The main financial factor why the agricultural sector receives a low share within the real sector and the stock market, disproportionate to its value added, is that it resorts to short-term borrowing due to limited access to long-term financing opportunities, in order to meet the need for external resources arising from low asset turnover rate and low operating profitability. In other words, the low asset turnover, operational profitability and insufficient long-term fund sources lead to a reliance on short-term borrowing, thereby exacerbating the sector's financial risk.

Small-scale agricultural enterprises (CBRT_AGR) resort to short-term borrowing, mostly in the form of financial debts, to finance cash deficits arising from the long period required to liquidate their inventory. Large-scale agricultural companies (BIST_AGR) utilize short-term sources to finance a portion of their fixed assets. Consequently, the use of short-term liabilities by the agricultural sector to finance its assets increases the sector's financial risk, weakens its liquidity power, and diminishes profitability within the sector. The company analyzed representing the agricultural sector (YAPRK) can reduce its borrowing cost and increase its profitability by combining its strong financial structure with incentives and aid that support agricultural production. Consequently, despite the risks it carries, the agricultural sector offers growth and profit opportunities for companies operating with a strong financial structure.

The primary issue identified is the sector's reliance on short-term borrowing, driven by difficulties in accessing long-term financing sources. Based on these findings, it is suggested that agricultural policies and incentives should aim to address the resource and funding challenges required for asset financing in the sector. The government should implement policies that facilitate access to long-term financing, and subsidies should be more strategically directed toward reducing the sector's dependence on short-term debt. Government policies could encourage consolidation or the formation of agricultural cooperatives, given that many small-scale agricultural businesses struggle with financial instability. Furthermore, regulations that encourage agricultural companies to list on the stock market would increase the sector's representation in the capital markets, allowing firms to access more diverse sources of capital and improve their financial standing. In conclusion, it is essential for agricultural policies and support mechanisms to effectively address the sector's financing needs. These measures can strengthen the sector's financial structure, promote sustainable growth, contribute to food security, and lay a more robust foundation for the Turkish economy.

References

- Acar, M. (2003). Tarımsal işletmelerde finansal performans analizi. *Erciyes Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (Ocak-Haziran), 21-37. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiibd>
- Ağızan, K., & Bayramoğlu, Z. (2023). Organik tarım pazarlama işletmelerinin sermaye yapıları ve finansal analizleri. [Capital structures and financial analysis of organic agriculture marketing enterprises]. *Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 636–650. <https://doi.org/10.21597/jist.1165583>
- Büyükarıkan, U., & Eryılmaz, C. (2020). Tarım sektöründeki işletmelerin finansal performansının DuPont modeliyle analizi [Analysis of financial performance of businesses in the agriculture sector with DuPont Model]. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 129-141.
- Borsa İstanbul (BIST) (2024). *BIST indices*. <https://www.borsaistanbul.com/tr/>
- Can Özç, H.; Gündoğmuş, M.E. & Gümüş, U.T. (2017). Gri ilişkisel analiz yöntemi kullanılarak BIST'te tarım ve hayvancılık sektöründe işlem gören işletmelerin finansal performansının değerlendirilmesi [Evaluation of financial performance of operating facilities in agriculture and livestock sector by using Gray Relative Analysis method]. *Javstudies International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 69–75. <https://doi.org/10.23929/javs.377>
- Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) (2024, April). *Company accounts statistics*. [Data set]. <https://www3.tcmb.gov.tr/sektor/#/en>
- Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) (2024 March). *Formulas*. https://www3.tcmb.gov.tr/sektor/dosyalar/menu/ratios_en.pdf
- Data Analysis Platform (DAP) (2024). *Financial ratios*. Central Securities Depository & Trade Repository of Türkiye. [Data set]. <https://www.vap.org.tr/2016-2023-ortalama-finansal-oranlar>
- Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. (2015). Türkiye’de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları: Tarihsel bir bakış [Development and problems of agricultural sector in Türkiye: A historical Outlook]. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.
- Ersoy, M. & Özsoy, M.Ş. (2017). Tarım finansmanının kalkınmadaki rolü ve önemi: Bir model önerisi, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12 (47), 1-14, <https://doi.org/10.14783/maruoneri.v12i27581.290460>
- Gezer, T., & Gezer, M. A. (2022). Tarımsal destek ve kredilerin tarımsal üretim üzerindeki etkinliği [Effectiveness of agricultural support and loans on agricultural production]. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 9(4), 1102-1113. <https://doi.org/10.30910/turkjans.1151057>
- Kara, B., & Özbek, C. Y. (2020). Borsa İstanbul’da tarım ve hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performansının Topsis yöntemiyle analizi [Analysis of the financial performance of businesses in the agriculture and livestock sector in Borsa İstanbul by Topsis method]. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 61, 125–146.
- Public Disclosure Platform (PDP) (2024). *Companies*. Central Securities Depository & Trade Repository of Türkiye. [Data set]. <https://www.kap.org.tr/en/bist-sirketler>
- Sağdıç, E. N., & Çakmak, E. (2021). Tarımsal destek ödemeleri ile tarımsal üretim düzeyi arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. [The causality relationship between agricultural subsidy payments and agricultural production: The case of Türkiye]. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1858-1880. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/851919>
- Şahin, A. (2019). *Türk reel sektörünün (2002-2016 dönemi) finansal analizi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi. ISBN: 978-605-258-744-7
- Şahin, A (2020). Türk milli gelirine en çok katkıda bulunan altı sektörün dupont yöntemi ile karlılık analizi. In Serkan Yılmaz Kandır (Ed.), *Güncel Finans Araştırmaları (pp.29-44)*. Ankara: Akademisyen Kitabevi

Tengiz, Z. M., Ayyıldız, M., Çiçek, A. & Ayyıldız, B. (2022). Tarım işletmelerinde sermaye dağılımının rantabilite ve risk yönetimi açısından değerlendirilmesi: Yozgat ili örneği. [The Evaluation of capital distribution in terms of profitability and risk management in agricultural enterprises: The example of Yozgat province], *Bozok Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 1(1), 45-53.

Tiryaki, M.F., & Kandil Göker, İ. E. (2020). Türkiye’de tarım sektörünün finansal yapısı ve tarımın finansmanı üzerine bir çalışma: Alternatif bir finansman yöntemi olarak selem sözleşmeleri [A study on Turkish agricultural sector’s financial structure and agricultural finance: Selem contracts as an alternative financing method]. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 1–18. <https://doi.org/10.25204/iktisad.834547>

Turkish Statistical Institute (TSI) (2023, December). *Gross domestic product at current prices by kind of economic activity A21 level value, share, percentage change, at current prices, 1998-2022*. [Data set]. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=A21>

Yapa, K., & Coşkun, M. (2024) Sektöre özgü finansal başarısızlık öngörü modeli: Tarım, orman ve balıkçılık sektörü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 351-377. Doi: 10.17153/oguiibf.1353967

Yaprak Süt ve Besi Çiftlikleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (YAPRK) (2024). *1 Ocak-31 Aralık 2015-2022 yılları konsolide finansal tablolar ve bağımsız denetçi raporları*. [Data set]. <https://www.kap.org.tr/tr/sirket-bilgileri/ozet/2920-yaprak-sut-ve-besi-ciftlikleri-sanayi-ve-ticaret-a-s>

Yılmaz, E., & Aslan, T. (2020). Makroekonomik göstergelerin sermaye yapısı üzerindeki etkisi: İmalat dışı sektörler üzerinde bir araştırma [The effect of macroeconomic indicators on the capital structure: A research on non-manufacturing sectors]. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85), 187-208.

Extended Summary

Financing Challenges of the Agriculture: A Comprehensive Sectoral and Company-Level Financial Analysis for Türkiye

The agricultural sector, encompassing soil cultivation, animal husbandry, forestry, and fishing, remains vital for many economies, despite a global decline in its share relative to industry and services (Sağdıç & Çakmak, 2021). In Türkiye, it continues to significantly contribute to national income, foreign trade, employment, and its interactions with other sectors (Doğan et al., 2015; Ersoy & Özsoy, 2017; Gezer & Gezer, 2022). The agricultural sector's rank in Türkiye's gross national product (GNP) has improved from sixth to fourth among 17 sectors in recent years. Based on 7-year averages (2016-2022), it ranks fifth with a 6.2% share in GNP (TSI, 2023). During this period, it accounted for 1.39% of companies in the real sector (CBRT, 2024) and 1.1% of companies listed on BIST (DAP). Challenges like long production cycles and reliance on natural conditions lead to low capital turnover and increased short-term liabilities. Despite governmental support (Gezer & Gezer, 2022; Sağdıç & Çakmak, 2021; Tengiz et al., 2022; Tiryaki & Kandil Göker, 2020), the sector still faces financing difficulties. Limited access to finance remains a major barrier to the sector's development and production continuity (Ersoy & Özsoy, 2017; Gezer & Gezer, 2022). Financial analysis is essential for addressing these issues (Acar, 2003). Despite its contribution to Türkiye's value added, the agricultural sector's share in the real sector and capital market remains low.

This study aims to analyze the sector's financial situation at both the sector and firm levels to explore reasons for its low market share. The research focuses on sectoral financial difficulties and examines a single firm to identify potential differentiation from the sector. While sectoral analysis ensures generalizability, firm-level analysis highlights specific factors. However, the study is limited by the small number of publicly listed agricultural companies in Türkiye. To achieve the analysis objective, financial analysis was conducted using average sector rates from CBRT and DAP for 2016-2022. Additionally, a financial analysis was performed on Yaprak Süt ve Besi Çiftlikleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (YAPRK), selected from two suitable companies in the agriculture sector listed on Borsa İstanbul.

The sectoral comparative financial analysis is first conducted on a comprehensive sample of both publicly traded and privately held firms, as referred to by the CBRT. Key financial weaknesses of the CBRT agricultural sector (CBRT_AGR) compared to the real sector (CBRT all sector) include a longer operating and cash conversion cycle due to high inventory investments, reliance on short-term liabilities, and low asset turnover. The heavy use of short-term borrowing, mainly financial debt, increases risk and reduces profitability. The second sectoral comparison is performed within publicly traded companies (BIST). Key financial issues for publicly traded agricultural companies (BIST_AGR) compared to all BIST companies (BIST_All) include reliance on short-term debt for fixed asset investments, inadequate gross profitability, high financial expenses, and poor asset utilization. The third comparison between CBRT_AGR and BIST_AGR contrasts relatively small-scale firms (CBRT) with larger, more corporate companies (BIST). Small-scale agricultural enterprises (CBRT_AGR) rely on short-term borrowing, primarily financial debts, to cover cash deficits from long inventory liquidation periods. Large-scale agricultural companies (BIST_AGR) use short-term sources to finance part of their fixed assets.

The firm-level financial analysis first compares the 2016-2022 averages of the selected BIST_AGR company (YAPRK) with sector norms and then interprets changes in the company's financial structure over this period. A detailed comparison with BIST_AGR indicates that YAPRK is stronger than CBRT_AGR in most ratios, except for the current and acid-test ratios. Compared to BIST_AGR, YAPRK performs better in most ratio groups except cash flow and inventory management which affects its operating cycle (OC). The company struggles with cash flow due to the non-cash reconciliation of live asset valuation differences with profit. Despite a shorter accounts receivable collection period, the longer inventory holding period results in a 33-day longer operating cycle. In 2022, the year in which the company experienced the biggest change during the 7 years examined, the company experiences significant increases in assets, sales, equity, and especially net profitability, which are reflected in growth rates. The most significant source of fixed asset growth in 2022 is the valuation differences arising from the fair value of live assets. These non-cash gains of value appreciation manifest in all profitability ratios and interest coverage. The years 2018-2019 were years of weakened liquidity power, but it improved to 1.37 in 2022. Inventory turnover rates improved, but accounts payment periods decreased, causing to higher cash deficit in last years. The cash requirement for 2022 was 10.4 million TRY, while 24.4 million TRY in cash and equivalents, mainly short-term deposits, mitigates liquidity risk. Asset growth in 2022 was funded mainly by equity, financial debt, and deferred tax liabilities. Although total debt and short-term debt ratios remained similar, financial debt share within total liabilities increased from 2020 onwards. In 2022, 34.1 million TRY of 42.1 million TRY in financial debts were bank loans, primarily short-term agricultural business and investment loans. Capacity expansion investments were financed with government-subsidized loans (YPRK, 2024). Despite increased financial debt, rising profitability improved the interest coverage ratio to 48 times in 2022. The company's equity capital was bolstered by retained earnings and a 100% capital increase with internal resources in 2021.

In conclusion, the agricultural sector's low share in the real sector and stock market, despite its added value, is mainly due to its reliance on short-term borrowing. Limited access to long-term financing, coupled with low asset turnover and operational profitability, increases the need for short-term external resources, heightening financial risk. Small-scale agricultural enterprises (CBRT) use short-term borrowing to cover cash deficits due to prolonged inventory liquidation. Large-scale agricultural companies (BIST) also rely on short-term financing for fixed assets. This dependence on short-term liabilities heightens financial risk, weakens liquidity, and reduces profitability within the sector. The analyzed agricultural company (YAPRK) can lower borrowing costs and boost profitability by leveraging its strong financial structure alongside agricultural incentives and aid. Despite inherent risks, the sector provides growth and profit opportunities for financially robust companies. These findings suggest that agricultural policies and incentives should address the sector's asset financing needs. Effective measures can enhance financial stability, promote sustainable growth, and strengthen the Turkish economy.

Rethinking the Regime Security and Democratic Development through the Shanghai Cooperation Organization

Fazlı Doğan¹

Biröl Akgün²

Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinden Rejim Güvenliği ve Demokratik Gelişmeyi Yeniden Düşünmek	Rethinking the Regime Security and Democratic Development through the Shanghai Cooperation Organization
Öz <p>Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrasya'da ortaya çıkan ve Batılı liberal örgütlerden farklı olarak farklı önceliklere sahip bölgesel bir uluslararası örgüttür. Bu açıdan ŞİÖ, geleneksel olmayan tehditlere karşı geleneksel olmayan bir uluslararası entegrasyondur. ŞİÖ'nün kurumsal yapısı, rejim güvenliği olarak da anlaşılabilir şekilde üç şeytan olarak adlandırılan tehditler terörizm, aşırılık ve ayrılcılığa karşı mücadele edecek şekilde şekillendirilmiştir. Bu çalışma, ŞİÖ'nün önceliklerinden birinin üyelerinin rejim güvenliğini sağlamak olduğunu ileri sürmektedir. ŞİÖ'nün rejim güvenliği, istikrar ve ekonomik kalkınma gibi katkılar ile özellikle de, Orta Asyalı Türk Üyelerine (CATM) ulus inşası ve demokratik kalkınma için bir temel sağlayabileceği sonucuna varabiliriz.</p>	Abstract <p>The Shanghai Cooperation Organization (SCO) is a regional international organization that emerged in Eurasia in the post-Cold War period and has different priorities, unlike Western liberal organizations. In this respect, SCO is an unconventional international integration against non-traditional threats. SCO's institutional structure has been functionalized to serve security, understood as regime security against the threats of three evils: terrorism, extremism, and separatism. This study argues that one of the priorities of the SCO is to ensure regime security for its members. We can conclude that SCO can provide an essential basis for nation-building and democratic development among Central Asian Turkic Members (CATM).</p>
Anahtar Kelimeler: Rejim Güvenliği, Üç Şeytan, Karşılıklı Tanıma İlkesi, Demokratikleşme, CATM	Keywords: Regime Security, Three Evils, Mutual Recognition Principle, Democratization, CATM,
JEL Kodları: F02, F50, F53	JEL Codes: F02, F50, F53

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Çalışmanın tamamı iki yazarında eşit oranda katkısıyla oluşturulmuştur.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Associate Professor, Selçuk University, Department of International Relations, fdogan@selcuk.edu.tr.

² Professor, Yıldırım Beyazıt University, Department of International Relations, birolakgun@hotmail.com.

1. Introduction: Emerging of SCO as a Security Bloc

This study asserts that the Shanghai Cooperation Organization (SCO) provides regime security for its members. Furthermore, in the long term, this type of security promotes democratic development among some of its members, primarily the Central Asian Turkic members (CATM). It is also essential to recognize that there are many forms of democracy in today's world. Are liberal democracies the only valid or legitimate democracies? It may be possible to answer this question with illiberal democracies or alternative understandings of democracy. Numerous nations seek to safeguard themselves from the disruptive influence of the West. This situation can be evaluated in terms of regime security. The establishment's main priority is to protect and maintain its existence, which includes explaining each political regime's primary actors, factors, basic principles, and accepted practices. Thus, regime security is a priority for all types of regimes, including both democratic and authoritarian ones.

Interestingly, the issue of regime security is discussed more in authoritarian regimes than in democratic ones. The term "authoritarian regime security" may imply political violence, reinforcing this perception (Dodlova & Lucas, 2021, p. 2). A relationship between political systems and security priorities is generally accepted. The regime type determines security priorities (Rensburg et al., 2022, p. 31–32). In the context of the SCO, while the primary priorities of each member are discussed, it can be argued that all members benefit from the SCO in terms of regime security.

SCO is seen as an organization that maintains the established order by defining threats and prioritizing the security of its members. For CATM, it serves as a barrier against color revolutions and opposition to what is perceived as democratic demands in liberal democracies (Ambrosio, 2008, pp. 1321-1344). The SCO is vital in helping Central Asian members maintain independence, enhance regime security, and prevent isolation from the two superpowers, China and Russia. For these nations, joining the SCO also means seizing the opportunity presented by the ongoing rivalry between these superpowers, which the SCO facilitates. At the same time, Central Asian members value the participation of new members.

The new members—India, Pakistan, and Iran—expect regime security to be at the forefront of their expectations from the SCO. For instance, although India is regarded as a democratic country, it has taken steps to establish a Hindu right-wing regime, especially during the Modi era. The target audience is Muslim Indians (Mohsina, 2019). Through the SCO, India aims to build good relations with China, gain legitimacy for its domestic political practices, and strengthen ties with Russia to counter Chinese supremacy in the region. China primarily views Pakistan's membership as a move against India's membership (Rajagopalan, 2019, pp. 71-85). China's backing of Pakistan counters Russia's push for India's involvement. Iran primarily sees the SCO as a way to manage American sanctions and explore energy markets. As a state prioritizing regime security, Iran has not only ensured its regime but also reduced its strategic isolation through the SCO. Therefore, it can be concluded that the SCO is an evolving and expanding integration capable of meeting the diverse expectations of all its members.

Influential members like China and Russia might not need the SCO's direct presence, but they gain legitimacy and solidarity from other members in their actions against Uyghur Muslims and Chechens (Rothacher, 2008, pp. 68-73). China mainly seeks legitimacy through the SCO, both in the region and globally, regarding ethno-religious separatist issues,

particularly concerning the Uyghur and Tibet matters, which ties into regime security and the "One China principle" (Yuan, 2010, p. 858).

The Chinese Communist Party (CCP) is central to the Chinese establishment. The effectiveness of practices in the Chinese system compared to written laws, along with the equivalence of the state and the party, highlights the CCP's decisive position (Saich, 2004, p. 126). The decisive role of the CCP is evident within the unitary structure of the state, which encompasses multi-ethnic and autonomous regions with varying levels of economic development (Guo, 2013). This role also reflects the CCP's understanding of cultural, economic, and political integrity (Shih, 2007, pp. 1-14). The "One China policy" or "One China principle" is often discussed about the potential for conflict (Wei, 2016, pp. 67-95) or the Taiwan issue, particularly in workshops with the U.S. (Chen, 2015, pp. 319-321). This principle symbolizes the unity of all of China (Dreyer, 2008, p. 20). Within China, which is home to various ethnic minorities totaling over 120 million people (Legerton & Rawson, 2009, pp. 1-5), the primary challenges are seen as economic and political issues arising from autonomous regions (Mackerras, 2003, p. 176; Gunaratna et al., 2010). Therefore, Chinese officials frequently emphasize harmony and peaceful development in their daily political discourse.

It is possible to view the CCP as functioning like today's Chinese dynasty. The CCP has the power to determine every detail in the country much more effectively than the old dynasties. With collective leadership and a relatively small number of elites and cadres (Liu, 2009, pp. 105-125), the CCP plays a significant role in shaping the country's fate. These cadres express that China's primary goal is to become a substantial power under the CCP's leadership, which they attribute to socialist democracy (Hu, 2014, pp. 1-12). During the Tiananmen events, The CCP took harsh and preventive measures to secure the political regime (Liu, 1992, pp. 45-60). For China, regime security means safeguarding the CCP's highest position within the hierarchy and the system.

While China labels its system as a socialist democracy, Russia emphasizes the concept of "sovereign democracy." Sovereign democracy represents state-building and sovereignty without Western intervention, addressing the real needs and demands of the people. Especially during Putin's tenure, it has become an ideology for various sectors, including the elite, business, the arts, government, and opposition. In short, all domestic parties compete politically, socially, and economically to achieve a single purpose: being free from external interventions. This also implies that, instead of adopting Western-style liberal democracy, Russia can develop a unique model of democracy (Krastev, 2006, pp. 113-117). Sovereign democracy also highlights the state's interventionist policies in these areas within the context of self-determination (Kranz, 2014, pp. 205-221).

According to the SCO Charter, each state has one vote in decision-making. Decisions are made based on consensus, except for the termination of a member's membership (Chung 2006: 5). The SCO emphasizes that it does not officially target third parties and that the sovereignty of member states is prioritized above all else (Crosston, 2013, p. 284). The sovereignty of member states in decision-making and in recognizing threats is clear. When mutual recognition is included in consensus-based decision-making, SCO solidarity becomes more evident. This principle, particularly significant in the fight against terrorism (and other threats), leads Western academics to view the SCO as a protector of authoritarian regimes (Norling & Swanström, 2007, p. 442). When ignoring the issue of authoritarianism, it is also believed that the SCO's approach is more effective in combating terrorism. Member countries

argue that, contrary to criticisms from Western writers, the SCO acts as a safeguard against the interventionist initiatives of NATO and the United States (U.S.) in Central Asia (Aris & Snetkov, 2013, p. 2010).

The SCO emerged on June 15, 2001, as a regional security organization (Fawcett, 2008, p. 321) before the 9/11 events, identifying the "three evils"—terrorism, extremism, and separatism—as the main threats. Its journey began with five states forming the Shanghai Five in 1996. Since then, the SCO has expanded both its agenda and membership. Today, with the inclusion of Iran, the SCO has nine full members. Throughout this journey, the SCO has also sought to enhance its effectiveness by granting different status levels to various countries, leading to full membership in its activities. Currently, the SCO consists of nine full members, three observer states, and 14 countries as dialogue partners (<http://eng.sectesco.org> 2024), comprising 26 nations within the SCO framework. Is the SCO a security bloc for this region? Different perspectives may yield different answers to this question.

This study argues that, despite Western countries perceiving the SCO as a security bloc, it primarily focuses on maintaining the non-traditional security of its members. The SCO is widely recognized as a unique regional international organization. While Western organizations are seen as pro-democracy, non-Western organizations are often viewed as less committed to democracy. The SCO has faced criticism for allegedly supporting authoritarianism in its region. According to Western democratic indicators, the SCO and its members generally do not promote democracy within their countries or the region. Non-Western countries have expressed concerns about the selective application of "democracy," "freedom," and "rule of law" by Western nations, particularly when enforcing sanctions against non-Western countries. The SCO highlights terrorism, extremism, and separatism as critical threats to the region. These threats and others are significant issues that member states can subjectively define based on their sovereignty. To address these threats, the SCO advocates for mutual recognition in identifying them, and its consensus-based decision-making process also reinforces the narrative of regime security and critiques of authoritarianism.

Since its establishment, the developments and changes in the SCO's agenda have been closely tied to the priorities of its members. In this regard, it is acknowledged that China's main priority has been to foster friendly relations with its Central Asian neighbors and to ensure border security with CATM and Russia, especially in light of developments in Xinjiang-Uyghur. The roles or claims of CATM within the SCO should be noticed. The CATM situation in the SCO primarily relates to its relationships with China and Russia (Dadabaev, 2014, p. 103). In this context, the SCO also addresses the traditional security needs of CATM, either directly or indirectly, against China and Russia. Additionally, the organization's effectiveness is believed to diminish since the SCO's enlargement policy does not sufficiently deepen integration. This issue arises from Russia's and China's differing priorities regarding the SCO and their competition.

This study is divided into three chapters, excluding the Introduction and Conclusion. The first chapter evaluates the SCO's identity. The second chapter discusses the main agendas influencing the SCO's identity and development concerning its membership. The third chapter examines regime security, or the non-Western and non-traditional security perspective, through relevant examples. The conclusion offers a general and comprehensive evaluation that answers the questions raised throughout the study.

2. Who Is The SCO?

The importance of Regional International Organizations (RIOs) has rapidly increased since the 1980s, fueled by globalization, the decline of American hegemony, and various global economic crises (Cooper & Stubbs, 2017, p. 616). Efforts to address financial problems have become increasingly essential, as they offer a protective mechanism by keeping customs gates open (Gurbunova & Komarov, 2017, p. 230). In this context, Asia has recently been equipped with more multilateral institutions and mechanisms than ever before (Bisley, 2019, p. 221). The SCO can be included in this process.

The countries leading the SCO share similar priorities and have developed areas of cooperation stemming from the Shanghai Five. China has played a pivotal role in the historical journey of the SCO (Yuan 2010: 857-859). Additionally, the SCO was perceived as a means to address practical and traditional threats faced by its founding states. The positive development in Russia-China relations (Samokhvalov, 2018, p. 35) has facilitated the emergence of the SCO and allowed it to expand into other areas. Furthermore, the pursuit of multilateralism by both countries can be interpreted as a form of anti-American sentiment. In this context, American unilateralism and its opposition to NATO's expansion have accelerated the SCO's development. It can be argued that the American stance, characterized by the "new world order" policy or discourse, compels or encourages China and Russia to collaborate closely. This dynamic has been a critical driving factor for the SCO (Komaiko, 2009, p. 42).

The SCO is a RIO that emerged in Eurasia during the post-Cold War period when the Soviet Union lost its military and political control over Central Asia states. The security gap resulting from the collapse of the Soviet Union created new opportunities for the West, Turkey, China, Iran, and India, sparking a new race for influence over the Eurasian landmass. Western countries, particularly the United States, made significant strides in engaging with the region until the launch of the war against the Taliban in 2001. Russia and China perceived the American war on terrorism as a new threat to the region and agreed to enhance cooperation (Russo and Garich, 2017, p. 331). Thus, after the American operation in Afghanistan, the development of the SCO has accelerated.

The main organs of the SCO are the Council of Heads of State, the Council of Heads of Government, the Council of Foreign Ministers, the Council of State Ministers or Heads of Institutions, the Council of National Representatives, the Regional Anti-Terrorist Structure (RATS), and the Secretariat. Among these central bodies, RATS and the Secretariat are recognized as the two permanent bodies of the SCO (SCO 2022). The Secretariat's headquarters is in Beijing, while RATS's is in Tashkent. If we examine RATS's structure in more detail, it was established to combat the "three evils" during the Shanghai Five Process (Chung, 2006, pp. 5-7). RATS, reflecting the SCO's perspective on security, is considered the main body facing criticism for allegedly supporting authoritarian regimes, particularly from Westerners. Through RATS, member states have developed a unique method of collaboration by sharing information and intelligence and cooperating on issues such as identification, location, and punishment (Aris, 2009b, pp. 467-468). Therefore, RATS serves as the SCO's apparatus for regime security.

The atmosphere generated by the Color Revolutions facilitated RATS' swift development. Each member country defines terrorism and threats based on its own ideology. A unique aspect of the SCO is that these threats are grounded in the principle of mutual recognition (Wallace, 2014, p. 220). This principle means that what one member defines as terrorism

becomes terrorism for all members. In line with the task assigned by SCO members, RATS collaborates with the security forces and bureaucracies of member countries to create terrorist lists and identify terrorists and terrorist activities. To ensure the efficiency of these tasks, regular exercises must be conducted at various levels (Ward & Hackett, 2006, p. 1). In principle, all decisions within the SCO are made according to the consensus procedure. However, there can be exceptions to this principle. For example, according to Article 16 of the SCO Charter, a decision to terminate a member's membership is the only exception to the consensus procedure (Chung, 2006, p. 5).

The search for solutions to security needs against non-traditional threats has been crucial to the SCO's purpose. In this regard, the SCO acts as an RIO to address these threats. Populist politicians from both the right and left criticize international organizations as being undemocratic, politically biased, and harmful to national sovereignty. Additionally, as public perception of international organizations declines, the democratic deficit may increase, resulting in diminished trust in authority and legitimacy (Dellmuth & Tallberg 2021, pp. 1292-1295). In this regard, the SCO has multiple identities encompassing rivalries, interests, and specific issues rather than a singular identity (Aris and Snetkov, 2013, pp, 202-226). While the SCO does not address human security in the same way that Western nations do, it can still be viewed as a peacekeeper in the Eurasian region within its operational scope (Aris, 2012, pp. 451-476).

The SCO has a different security perspective from most Western countries. Russia and China see the region as their backyard, believing that no external power should be allowed there (Çolakoğlu, 2004). The concept of "regime change" disguised as democracy promotion has been a significant source of distrust among China, Russia, and the West. Consequently, countries in the region, particularly the CATM, tend to exercise caution when implementing disruptive reforms, favoring stability. While Russia extends a security umbrella to its Collective Security Treaty Organization (CSTO) (see CSTO 2024) members, the SCO provides greater political and institutional security (regime security) to its members. The SCO has gradually expanded to include India, Pakistan, and Iran without significantly compromising its consensus-building mechanism. Despite initial reservations about this expansion, the SCO has become more relevant in the aftermath of the Ukraine crisis. In practice, the SCO represents the most extensive and distinct security cooperation in the non-Western world, grounded in a classical realist understanding of international politics. This approach positions the SCO as a new model for the developing world in light of the declining liberal international order, which remains an open question. The SCO's enlargement policy demonstrates that the SCO can serve as an alternative illiberal international order, at least in Eurasia.

3. SCO Enlargement Implications

The SCO has geographically limited itself to the region known as Eurasia. Since its establishment, the SCO can be regarded as a significant RIO due to the increased number of members with various statuses and the expansion of the agendas included in its integration. The SCO influences global policy as an RIO that comprises four nuclear powers and nearly half of the world's population and economy. China and Russia played a decisive role in the enlargement of the SCO. While Russia supports enlargement, China prefers a gradual approach, advocating for the completion of integration among candidate countries before full membership is granted. Those who defend the Russian perspective against the Chinese argue that any enlargement will diminish the organization's effectiveness, claiming that it will

remarkably reduce China's influence (Roy, 2012, pp. 645-648). Expansions illustrate the competition between China and Russia within the organization (Haas, 2016: 380). This study addresses the issue of enlargement at two levels: first, in terms of fulfilling new agendas, and second, regarding membership enlargement.

The aims of the SCO can be evaluated through its agendas and official documents. It is emphasized that the SCO is not an organization established against third parties. Instead, it represents Asian integration that facilitates the functioning of authoritarian regimes, broadens and deepens its agendas and membership, and differs significantly from Western examples (Aris 2009a: 451-467). Initially, the SCO had a narrow security agenda, officially expanding in 2003 to include commercial and development issues (Ward & Hackett, 2006, p. 2). These issues began to transform into concrete projects in 2004 and 2005. Various countries have been granted observer status, and over 120 concrete projects have been implemented, such as establishing the Inter-Bank and Business Council (Norling & Swanström, 2007, pp. 431-432). Additionally, the Energy Club, initiated by Russia, has taken on responsibilities including resource extraction, distribution, energy diplomacy, coordination of infrastructure investments, collaboration on energy security, and management of energy issues (Movkebaeva, 2013, pp. 80-87).

China's energy demands and Russia's energy surplus influence the relationship between the two countries. Relations with China are crucial to Russia's foreign policy strategy, often termed energy diplomacy (Xu & Reisinger, 2018). Specifically, Russia's Western embargo due to its actions in Syria and Ukraine significantly fosters these positive relations. Without this situation, it is argued that Russia would compete with China instead of cooperating with Central Asia (Skalamera, 2017, p.124). Conversely, some in Russia believe poor relations with the West are only temporary (Lukin, 2016, p. 580). In this context, China and Russia describe their relationship as a multidimensional partnership, which is not an alliance. China traditionally resists forming alliances to avoid antagonizing third parties. Therefore, interpreting the SCO as an alliance is merely an interpretation. The SCO serves multiple purposes simultaneously, and official documents prefer the terminology of partnership or cooperation over alliance. Unlike most Western organizations, the SCO does not establish a new dominance pool (Ambroiso, 2017, pp. 110-156).

The values of the Shanghai Spirit have significantly influenced the agendas and activities of the SCO. These values, which form the foundation of the SCO's development story, are based on five key concepts: trust, communication, solidarity, coexistence, and common interest (Chung, 2004, pp. 990-993). In fact, as with other organizations, cooperation in new areas has become more achievable as successes are recognized. Since the establishment of the SCO, the pursuit of security cooperation and later economic and commercial initiatives has begun yielding tangible results. For instance, in 2003, targets were set to ensure the free movement of goods, services, capital, and technology within the SCO region (Ward & Hackett, 2006, p. 2).

Although agenda expansion concerns all organizations when aligned with shared interests, the reasons for boosting membership can vary. This also applies to the SCO (Roy, 2012, pp. 645-648). Despite differing opinions, reforms led to the establishment of the SCO dialogue partnership status in 2009 and new membership rules in 2010. To become a full member, candidates must meet several conditions: they must be an observer or dialogue partner, be located in Eurasia, maintain diplomatic relations with existing members, have active

commercial, economic, and humanitarian ties with those members, not be subject to UN sanctions, and not be involved in a war. Based on these criteria, India and Pakistan, observers since 2005, applied for full membership. By 2017, the process was complete, and they became full members of the SCO (Müller, 2018, p. 200). China balanced Russia's support for India with the backing of Pakistan. The CATM also welcomed adding new members to SCO (Haas, 2016, p. 380). Initially, Iran was not granted full membership. In 2023, during the summit hosted by India, Iran completed the process and achieved full membership status

4. Promotion of Regime Security and Stability

It is emphasized that authoritarian regimes have been rising recently due to global economic crises, indicating a concerning trend. The SCO has been criticized for acting as a "protector of authoritarian regimes," particularly under the leadership of China and Russia (Kneuer et al., 2018). India's membership, despite being a democratic country, has not changed the perception that the SCO is a club of authoritarian regimes. The SCO lacks priorities or agendas for democratizing regimes, unlike Western or liberal organizations (Aris, 2009a, pp. 451-467). Although not explicitly stated, the idea of the SCO as a protector of authoritarian regimes can be viewed as a criticism of China's and Russia's dominant roles, primarily established in opposition to American or Western supremacy. The attitude of the SCO and its members can also be viewed as a reaction against attempts like NATO's expansion, the US presence in Central Asia via Afghanistan, support for the Color Revolutions, and the identification of an 'axis of evil' (Baubek, Anna & Adil, 2015, p. 512). The principle of mutual recognition is a key reason why the SCO is often seen as an authoritarian club. Through this principle, any group or event recognized by one member as terrorism or a threat is treated similarly by other members (Aris, 2009b, pp. 467-468). RATS, the body responsible for ensuring regime security within the SCO, is tasked with fostering cooperation among its members to address threats, especially terrorism, as defined by the organization (Aris, 2009b, pp. 469-470). RATS can be viewed as a response to the color revolutions that gained traction with American support, which are seen as Western interference in the illiberal regimes of Eurasia.

The SCO provides effective governance as a regional and functional organization combating terrorism. RATS participates in various activities, including joint military exercises and academic conferences, to develop the skills of SCO members. For instance, the SCO's efforts against terrorism are viewed as quite successful (Xianghong, 2019, p. 105; Finley, 2019, pp. 4-6; Rodríguez-Merino, 2019, pp. 27-28). The CATM of the SCO is backed by China and Russia, which helps maintain their authoritarian governance due to the SCO's influence. Evaluations suggest that the 'three evils' represent Uighur Muslims for China, separatists like those in Chechnya for Russia, and opposition groups against primordialism for other minor members (Rothacher, 2008, pp. 68-73). In particular, China's Central Asian policy, including investments and diplomatic relations, has promoted authoritarianism (Sharshenova & Crawford, 2017, p. 454). Some Western observers perceive the SCO as a way for China and Russia to counterbalance the U.S., serve as an exit strategy for China, and pursue an illiberal order without American influence (Aris, 2009b, pp. 458-460; Zhao, 2018, pp. 1-17).

The primary function of the SCO is its role as a mechanism for security, which has continued to evolve since its establishment. However, there is concern regarding the SCO's distancing from issues like the Responsibility to Protect (R2P) and human security (Aris, 2012, pp. 451-476). The R2P perspective of the SCO, particularly that of China and Russia, is

currently being tested in the context of the Syrian crisis. Both Russia and China reject an interventionist approach, relying instead on the United Nations Security Council (UNSC) to prevent potential intervention in Syria, viewing the crisis as an internal matter. Additionally, the SCO can be regarded as a regional peacekeeper. Through the SCO, CATM benefits from protection against external threats, which helps safeguard against internal threats. The Shanghai Spirit, or principles adopted by the SCO, enables these relatively small member states to balance against China's influence compared to Russia, which often displays an interventionist attitude. Although China's primary focus is not on democratization, it emphasizes mutual respect for political regimes in various contexts. It can be seen as the most critical assurance for potential steps toward democratization.

For example, some reforms were made in Uzbekistan following the constitutional referendum held in April 2023. The people of Uzbekistan embraced their "new democratic achievements" with a support rate of over 90% (AA 2024; BBC Türkçe 2024). Although this vote and transformation were not driven by a direct request or pressure from the SCO, they contributed to the foundation for such reforms. Additionally, analyses have shown that these reforms will positively impact other Central Asian countries (Pirinççi 2024). This contribution highlights the issue of the SCO's role in enhancing security and welfare for CATM in Uzbekistan. Overall, the SCO can be said to contribute indirectly and positively to the gradual development of democratic progress.

Uzbekistan recognized the importance of SCO's support in the early 2000s. After 9/11, American military bases and pressure on the regime became significant issues. Uzbekistan signed an agreement to support U.S. forces. The Uzbek regime benefited from Western support until the color revolutions. The Andijan Event, during which the Uzbek government severely cracked down on demonstrations, is also known as the Andijan Massacre. During and after these events, the SCO indirectly supported the Uzbek regime (Cooley, 2008, pp. 68-76).

In the same case, we can see the SCO's approach to R2P. In May 2005, Uzbek security forces opened fire on hundreds of demonstrators, causing a rift in Uzbekistan's relations with the West and leading to various sanctions imposed by the EU and the U.S. About two months later, the Uzbek government officially expelled the U.S. military from the Karshi-Khanabad base due to this pressure. During this time, Russia and China strongly supported the Uzbek government in response to the events in Andijan. By the end of 2006, the U.S. had withdrawn from Uzbekistan, and Tashkent joined the Russian-led CSTO. The Uzbek government expelled the U.S. military presence and many foreign-funded NGOs operating in the region, including Human Rights Watch, the Open Society Foundation, Freedom House, and the National Democratic Institute. The credibility of U.S.-sponsored NGOs in promoting democracy and human rights has been questioned, as regime-controlled media in Central Asia openly criticized the U.S. for applying double standards (Cooley, 2019, p. 601).

China's approach to R2P is generally based on strict Westphalian sovereignty. For China, the priority of sovereignty remains unchanged in all kinds of international legal discourse (Berelli, 2018). According to China's leadership, collective security initiatives should conform to the UN Charter. Teitt (2008) explains China's perspective: "One of the most outspoken champions of traditional interpretations of sovereignty and non-interference, China might be expected to take issue with a principle that shifts the emphasis from sovereign rights to responsibilities and holds that a state's right to conduct its internal affairs without external interference does not override a population's right to fundamental human rights protection."

A critical security mechanism for the SCO is the "mutual recognition principle." According to this principle, if a member country considers an issue a threat, all other members accept it. Therefore, when any member defines an activity as terrorism or a threat, it also gains the support of other SCO members, directly or indirectly. The SCO addresses the issue of terrorism without adequately examining its transnational nature. Although the terrorist groups that threaten member states are primarily trained abroad and receive financial support from outside sources, the mutual recognition principle can be problematic (Komaiko, 2009, p. 42). Furthermore, it is not surprising that SCO members and other post-Soviet regional organizations often act as protectors of authoritarian regimes, as they are not liberal democracies. It can be argued that SCO members support and protect authoritarian regimes because they are either authoritarian states or countries lacking Western-style democracy (Brownlee, 2017, pp. 1326-1344).

According to Hou (2023, pp. 1-3), Central Asia is not merely a bridge for China or its ambitious BRI project. If we set aside Russia, China is trying to deepen its integration with Central Asian countries, particularly in trade and economics. Hou refers to this goal as the Europeanization of Central Asia. Conversely, China's ambitions regarding the BRI pursue an illiberal world order. Jim and Ikenberry (2023, pp. 1-31) argue that China is a stakeholder in the world order and mainly attempts to integrate institutions organized under U.S. leadership. Chinese leaders consistently emphasize principles such as "never pursue hegemony," "win-win logic," and "logic of differences." In the case of the SCO, these principles and Chinese attitudes can be observed.

In the SCO, member states do not have military bases in each other's countries (Schobell, 2023, p. 3). The CATM benefits not only from the rivalries and balance of power between China and Russia but also from the rivalry between China and India (Jash, 2023). For the CATM, the threat recognition procedure guarantees their sovereignty, and it seems unlikely that sovereign equality can be achieved in any other way. In Western organizations, cooperation mainly occurs under the leadership and objectives of great or hegemonic powers. While the SCO does not significantly deviate from this pattern, its ability to recognize and identify threats provides advantages for the CATM. Initially, SCO's role was primarily focused on counterterrorism. However, as it developed, the SCO has incorporated many new agendas to become a leading RIO. The major powers in the SCO, Russia and China can address their concerns about security and survival. For example, China engages with the SCO primarily as a strategy for economic penetration into Central Asia (Pantucci & Yau, 2022, pp. 28-41). Conversely, the SCO's roles in counterterrorism and security are significantly more critical for the CATM. Central Asian leaders are less concerned about sovereignty and regime security (Sim & Aminjonov, 2022, p. 618) and confidence stemming from the resources obtained through the SCO.

Alternatively, Russia has established the CSTO, a security and defense organization of which the Central Asian states are also members. In January 2022, Russian military intervention in an internal issue in Kazakhstan was observed within the scope of this organization. Russia has soft power superiority due to its strong ties with Central Asian countries (especially Kazakhstan) through historical, language, education, media, culture, and similar factors (Hodson, 2022, pp. 469-494).

When considered both within and outside the context of the SCO, this situation offers advantages for Central Asian leaders in balancing Russia and China, and vice versa, while

aiding in nation and state-building. The mutual recognition, the subjective nature of recognition, and the meanings that China and Russia assign to the SCO may instill confidence in the CATM, providing a foundation for improving welfare levels and initiating political reforms in the future, as seen in Uzbekistan. For regime security, the SCO primarily promotes internet policies, trade policies, and stability for its member states. The SCO region is emerging as a new economic development center, leading to increased welfare levels among its members. When considered alongside regime security, this rise in welfare may also bolster democratic demands. Furthermore, the Western interventionist approach has, in many instances, prompted an increase in authoritarian tendencies, particularly noted in Afghanistan and the aftermath of the color revolutions.

5. Conclusion

The SCO serves as a security bloc for its members and beyond. This bloc should be assessed alongside the SCO's unique identity. In this context, the SCO is recognized as a different RIO than its Western counterparts when addressing non-traditional threats. Discussions surrounding the SCO often revolve around regime security and promoting authoritarianism. It is widely accepted that SCO member states are, to some extent, authoritarian regimes and illiberal democracies. Especially Western interventionist democratic promotion pushes the SCO to develop a unique "regime security" framework agenda. This agenda is closely interconnected with other agendas. The SCO is expected not to prioritize democratic expansion or promotion. The SCO has crafted a response to regime security in light of U.S. initiatives during and after the color revolutions. As with all government types, authoritarian regimes' primary security concern is undoubtedly preserving their administration and protecting their achievements.

It is widely accepted that assessments viewing the SCO as a protector and supporter of authoritarian regimes have some validity. In response to these criticisms, it is also true that SCO members do not prioritize democracy or any other political regime. The values that enabled the establishment of the SCO, starting with the Shanghai Five and articulated by the Shanghai Spirit, emphasize non-interference in internal affairs, respect for diverse social, political, and economic systems, and the importance of sovereignty. Additionally, values emerged during the SCO's development process, such as mutual recognition, independence, and autonomy in defining threats and establishing the RATS. In this regard, we can see that the foundational principles of the SCO have never focused on democratic values. However, the SCO can create a secure and stable environment for nation-building, which could enhance the democratic aspirations of people, especially in Central Asia. This study uniquely highlights the indirect role of regime security in promoting democratization, as briefly evaluated in the case of Uzbekistan.

Even if we recognize the SCO's role in protecting authoritarian regimes, we must acknowledge that this reflects a reactionary attitude. Thus, the SCO's behavior can be seen as providing regime security for its members. The policies and discourses of the New World Order, initiated by the U.S. immediately after the Cold War, had already alarmed the founding members of the SCO before its establishment. In the early 2000s, direct Western support for the Color Revolutions contributed to the revitalization of the SCO, which was losing its momentum and significance for Russia and China. This expansion of democracy is also viewed as American expansionism and hegemony. Russia prioritizes halting NATO expansion, while

China focuses on the absolute dominance of the CCP through the one-China policy. Additionally, the leaders of CATM seek to preserve their status quo against external attempts.

We can understand the SCO's roles in democratic development through the CATM, as in the Uzbekistan case. While regime security is a priority and common interest for all members of the SCO, it receives relatively more emphasis from weaker or smaller members such as CATM. The CATM within the SCO can develop politically and economically by leveraging rivalries among SCO members. Due to Chinese investments, we can identify sovereignty, political stability, and economic development as the most crucial factors for CATM's democratization. The SCO emerges as an organization that addresses these concerns. Thus, we can conclude that some aspects of the SCO that may initially appear harmful could contribute to medium and long-term democratization.

As a result, it is evident that the SCO has established an order in its own region. This order largely depends on the security services it provides within the SCO principles and regime security context. SCO members can avoid Western interventionist approaches thanks to the Shanghai Spirit and strategic agendas like the economy, trade, energy collaboration, and expansion policy. This process is evaluated within the scope of regime security in this study. In the environment provided by regime security, especially the relatively small Central Asian members, find the opportunity to increase their welfare. The SCO fosters an environment of trust and self-confidence, creating opportunities for democratic reforms, exemplified by Uzbekistan. While it may not yet align with Western standards, one could argue that the SCO has indirectly aided democratization by enhancing regime security in a broader context.

References

- AA. (2024). Özbekistan'daki Referandumda Oy Kullanma Oranı yüzde 84,54 Oldu. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistandaki-referandumda-oy-kullanma-orani-yuzde-84-54-oldu/2885668> (accessed May 20, 2024).
- Akbarzadeh, S.. (2015). Iran and the Shanghai Cooperation Organization: Ideology and Realpolitik in Iranian Foreign Policy. *Australian Journal of International Affairs*. 69 (1), 88–103.
- Ambrosio, T. (2008). Catching the 'Shanghai Spirit': How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia. *Europe-Asia Studies*. 60 (8), 1321-1344.
- Ambrosio, T. (2017). The Architecture of Alignment: The Russia–China Relationship and International Agreements. *Europe-Asia Studies*. 69 (1), 110-156.
- Amrita, J. (2023). India–China Rivalry: The Contest That Is Shaping the “Asian Century.” *The International Spectator*. 58 (3), 113-130.
- Aris, S. (2009a), A New Model of Asian Regionalism: Does the Shanghai Cooperation Organisation Have more Potential than ASIAN?. *Cambridge Review of International Affairs*. 22 (3), 451-467.
- Aris, S. (2009b). The Shanghai Cooperation Organization: 'Tackling the Three Evils'. A Regional Response to Non-traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc? *Europe-Asia Studies*. 61 (3), 457-482.
- Aris, S. (2012). The Response of the Shanghai Cooperation Organisation to the Crisis in Kyrgyzstan. *Civil Wars*. 14 (3), 451-476.
- Aris, S. & Snetkov, A. (2013). Global Alternatives, Regional Stability, and Common Causes: the International Politics of the Shanghai Cooperation Organization and its Relationship to the West. *Eurasian Geography and Economics*. 54 (2), 202-226.
- Barelli, M. (2018). Preventing and Responding to Atrocity Crimes: China, Sovereignty and the Responsibility to Protect. *Journal of Conflict and Security Law*. 33 (2), 173-201.
- Baubek, S. et al. (2015). Shanghai Cooperation Organization and its Activities in Ensuring Human and Social Security. *Anthropologist*. 22 (3), 510-517.
- BBC Türkçe. (2024). Özbekistan'da Anayasa Değişikliği: Devlet Başkanı Mirziyoyev 2040'a Kadar Görevde Kalabilecek. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cll1qm06zqvo> (accessed June 25, 2024).
- Bisley, N. (2019). Contested Asia's 'New' Multilateralism and Regional Order. *The Pacific Review*. 32 (2), 221-231.
- Brownlee, J. (2017). The Limited Reach of Authoritarian Powers. *Democratization*. 24 (7), 1326-1344.
- Chen, D. P. (2015). Security, Domestic Divisions, and the KMT's Post-2008 'One China' Policy: a Neoclassical Realist Analysis. *International Relations of the Asia-Pacific*. 15 (2), 319-365.
- Chung, C. (2004). The Shanghai Co-operation Organization: China's Changing Influence in Central Asia. *The China Quarterly*. 180, 989-1009.
- Chung, C. (2006). China and the Institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization. *Problems of Post-Communism*. 53 (5), 3-14.
- Çolakoğlu, S. (2004). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1 (1), 173-197.
- Cooley, A. (2008). U.S. Bases and Democratization in Central Asia. *Orbis*. 52 (1), 65-90.
- Cooley, A. (2019). Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space. *Security Studies*. 28 (3), 588-613.
- Cooper, A. F. & Stubbs, R. (2017). Contending Regionalisms: Hubs and Challengers in the Americas and the Asia-Pacific. *The Pacific Review*. 30 (5), 615-632.
- Crosston, M. (2013). The Pluto of International Organizations: Micro-Agendas, IO Theory, and Dismissing the Shanghai Cooperation Organization. *Comparative Strategy*. 32 (3), 283-294.
- CSTO. (2024). Collective Security Treaty Organization. <https://en.odkb-csto.org> (accessed June 30, 2024).

- Dadabaev, T. (2014). Shanghai Cooperation Organization (SCO) Regional Identity Formation from the Perspective of the Central Asia States. *Journal of Contemporary China*. 23 (85), 102-118.
- Dellmuth, L. M. & Tallberg, J. (2021). Elite Communication and the Popular Legitimacy of International Organizations. *British Journal of Political Science*. 51 (3), 1292-1313.
- Dodlova, M. & Lucas, V. (2021). Regime Security and Taxation in Autocracies: Who is Taxed and How? *European Journal of Political Economy*. 67, 1-15.
- Dreyer, E. L. (2008). The Myth of "One China". Peter C. Y. Chow (ed.). *The "One China" Dilemma*, New York: Palgrave Macmillan.
- Fawcett, L. (2008). Regional Institutions. Paul D. Williams ed. *Security Studies: an Introduction*. New York: Routledge.
- Finley, J. S. (2019). Securitization, insecurity, and conflict in contemporary Xinjiang: has PRC counter-terrorism evolved into state terror? *Central Asian Survey*. 38 (1), 1-26.
- Gorbunova, M. L. & Komarov, I. D. (2017). Emerging Integration Projects in Eurasia: a Search for New Cooperation Formats?. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*. 15 (3), 229-247.
- Gunaratna, R. et al. (2010). *Ethnic Identity and National Conflict in China*, New York: Palgrave Macmillan.
- Guo, R. (2013). *China's Multicultural Economies: Social and Economic Indicators*, New York: Springer.
- Haas, M. (2016). War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move. *Journal of Slavic Military Studies*. 29 (3), 378-406.
- Hou, P. (2023). Bridge or Base? Chinese Perceptions of Central Asia Under Europeanisation. *Central Asian Survey*. 42 (3), 577-596.
- <https://eng.sectsco.org> (accessed June 30, 2024).
- https://eng.sectsco.org/about_sco/ (accessed June 30, 2024).
- Hu, A. (2014). *China's Collective Presidency*, New York: Springer.
- Hudson, V. (2022). The Impact of Russian Soft Power in *Kazakhstan*: Creating an Enabling Environment for Cooperation between Nur-Sultan and Moscow. *Journal of Political Power*. 15 (3), 469-494.
- Jim, Darren J. & Ikenberry, J. (2023). China and the Logic of Illiberal Hegemony. *Security Studies*. 32 (1), 1-31.
- Kneuer, M. et al. (2018). Playing the Regional Card: Why and How Authoritarian Gravity Centres Exploit Regional Organisations. *Third World Quarterly*. 40 (3), 451-470.
- Komaiko, R. (2009). The hegemon's Dilemma: Internalizing International Terrorism. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*. 1 (1), 40-49.
- Kranz, J. (2014). Imperialism, the Highest Stage of Sovereign Democracy: Some Remarks on the Annexation of Crimea by Russia. *Archiv des Völkerrechts*. 52 (2), 205-221.
- Krastev, I. (2006). "Sovereign Democracy", Russian-Style. *Insight Turkey*. 8 (4) 113-117.
- Legerton, C. & Rawson, J. (2009). *Invisible China: A Journey Through Ethnic Borderlands*. Chicago: Chicago Review Press,.
- Liu, A. P. L. (1992). Symbols and Repression at Tiananmen Square, April-June 1989. *Political Psychology*. 13 (1), 45-60.
- Liu, A. P. L. (2009). Rebirth and Secularization of the Central Party School in China. *The China Journal*. 62, 105-125.
- Lukin, A. (2016). Russia's Pivot to Asia: Myth or Reality? *Strategic Analysis*. 40 (6), 573-589.
- Mackerras, C. (2003). *China's Ethnic Minorities and Globalisation*, London: Routledge Curzon.
- Mohsina, N. et al. (2019). Muslims and an Inclusive India under Modi 2.0. ISAS Insight, 569. https://www.isas.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/07/ISAS-Insight-569_Nazneen-Mustafa-Tahira-Compressed.pdf (accessed November 15, 2024).
- Movkebaeva, G. A. (2013). Energy Cooperation among Kazakhstan, Russia, and China within the Shanghai Cooperation Organization. *Russian Politics & Law*. 51 (1), 80-87.

- Müller, H. (2018). Pokhran 20 Years After: Did the World Change? *Strategic Analysis*. 42 (3), 194-207.
- Norling, N. & Swanström, N. (2007). The Shanghai Cooperation Organization, Trade, and the Roles of Iran, India, and Pakistan. *Central Asian Survey*. 26 (3), 429-444.
- Pantucci, R. & Niva, Y. (2022). Paving the Digital Silk Road with the Shanghai Cooperation Organisation. *The RUSI Journal*. 167 (3) 28-41.
- Pirinçci, F. (2024). Özbekistan’da Devam Eden Reform Rüzgarı. <https://www.setav.org/ozbekistanda-devam-eden-reform-ruzgari/> (accessed June 25, 2024).
- Rajagopalan, R. (2019). Did India Lose China? *The Washington Quarterly*. 42(1), 71-87.
- Rensburg, W. J. et al. (2022). *Parliaments’ Contributions to Security Sector Governance/Reform and the Sustainable Development Goals: Testing Parliaments’ Resolve in Security Sector Governance During Covid-19*. London: Ubiquity Press,
- Rodríguez-Merino, P. A. (2019). Old ‘Counter-Revolution,’ New ‘Terrorism’: Historicizing the Framing of Violence in Xinjiang by the Chinese State. *Central Asian Survey*. 38 (1), 27-45.
- Rothacher, A. (2008). Allying with an Evil Axis?: The Ambivalent Role of the Shanghai Cooperation Organisation in Central Asia. *The RUSI Journal*. 153 (1), 68-73.
- Roy, M. S. (2012). India’s Options in Shanghai Cooperation Organisation. *Strategic Analysis*. 36 (4), 645-650.
- Russo, A. & Gawrich, A. (2017). Overlap with contestation? Comparing Norms and Policies of Regional Organizations in the Post-Soviet Space. *Central Asian Survey*. 36 (3), 331-352.
- Saich, T. (2004). *Governance and politics of China*. New York: Palgrave Macmillan.
- Samokhvalov, V. (2018). Russia and its Shared Neighborhoods: a Comparative Analysis of Russia-EU and Russia-China Relations in the EU’s Eastern Neighborhood and Central Asia. *Contemporary Politics*. 24 (1), 30-45.
- Scobell, A. (2023). China’s Minimalist Global Military Posture: Great Power Lite?. *Asian Security*. 19 (1), 1-25.
- Sharshenova, A. & Crawford, G. (2017). Undermining Western Democracy Promotion in Central Asia: China’s Countervailing Influences, Powers and Impact. *Central Asian Survey*. 36 (4), 453-472.
- Shih, C. (2007). *Autonomy, Ethnicity, and Poverty in Southwestern China: The State Turned Upside Down*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sim, L. & Aminjonov, F. (2022). Statecraft in the Steppes: Central Asia’s Relations with China. *Journal of Contemporary China*, 33, (148), 618-633.
- Skalamera, M. (2017). Russia’s Lasting Influence in Central Asia. *Survival*. 59 (6), 123-142.
- Teitt, S. (2008). China and the Responsibility to Protect. *Asia-Pacific Centre for the Responsibility to Protect*. https://r2pasiapacific.org/files/451/china_and_r2P_2008_report.pdf (accessed May 20, 2024).
- Wallace, T. (2014). China and the Regional Counter-Terrorism Structure: An Organizational Analysis. *Asian Security*. 10 (3), 199-220.
- Ward, A. & Hackett, J. (2006). The Shanghai Cooperation Organisation. *Strategic Comments*. 12 (6), 1-2.
- Wei, C. (2016). China–Taiwan Relations and the 1992 Consensus, 2000–2008. *International Relations of the Asia-Pacific*. 16 (1), 67-95.
- Xianghong, Z. (2019). The Global Governance of Terrorism: An Assessment of Different Regimes. *Social Sciences in China*. 40 (1), 100-126.
- Xu, B. & Reisinger, W. M. (2018). Russia’s energy diplomacy with China: Personalism and Institutionalism in its Policy-Making Process. *The Pacific Review*. 32 (1), 1-19.
- Yuan, J. (2010). China’s Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO). *Journal of Contemporary China*. 19 (6): 855-869.
- Zhao, S. (2018). A Revisionist Stakeholder: China and the Post-World War II World Order, *Journal of Contemporary China*. 27 (113), 643-658.

Extended Summary

Rethinking the Regime Security and Democratic Development through the Shanghai Cooperation Organization

The SCO is an RIO that emerged in Eurasia during the post-Cold War period. Unlike Western RIO, the SCO is an unconventional international organization focused on countering non-traditional threats. SCO's main priority is to ensure regime security against the threats posed by three evils: terrorism, extremism, and separatism. The three evils and other threats are significant issues that members define subjectively with complete sovereignty. Although the SCO has not yet reached a consensus on traditional security cooperation, it has effectively defended its members from non-traditional security threats. The issue of regime security is discussed more among authoritarian regimes than democratic ones. Generally, a relationship exists between political systems and security priorities, with regime type determining these priorities. While the primary priorities of each SCO member are discussed, all of them benefit from the SCO in terms of regime security.

The SCO is recognized as an organization that maintains the established order through its threat definitions and the security priorities of its members. For CATM, it acts as a shield against color revolutions or any opposition to what are considered democratic demands in liberal democracies. According to the SCO Charter, each state holds one vote in decision-making. Decisions are made based on consensus, except when terminating a member's membership in the SCO. The SCO emphasizes that it does not officially target third parties and prioritizes the sovereignty of its member states above all else.

Additionally, when the principle of mutual recognition is included in consensus-based decision-making, the SCO's solidarity regarding regime security becomes more evident. This principle, which plays a more significant role in combating terrorism and other threats, leads Western academics to view the SCO as a protector of authoritarian regimes. This study argues that the SCO maintains non-traditional security (or regime security) for its members. The SCO is widely accepted as a unique and different Regional International Organization (RIO). While Western RIOs are often seen as pro-democracy, non-Western organizations are perceived as less interested in protecting democracy. The SCO identifies three critical threats: terrorism, extremism, and separatism. These three threats and other issues can be defined subjectively by member states, each exercising full sovereignty.

The search for solutions to security needs against non-traditional threats has been crucial to the existence of the SCO. In this context, the SCO is a regional organization that is against these challenges. Populist politicians from both the right and left criticize international organizations as being undemocratic, having double standards, or being politically biased and harmful to sovereignty. The SCO has multiple identities, encompassing rivalries, interests, and various specific issues, rather than a single identity. Although the SCO does not approach the issue of human security in the same way as Western countries, it can be regarded as a peacekeeper in Eurasia.

Not all SCO members share the same motivations for enlargement. China favors deeper integration, while Russia aims to weaken the Chinese influence in the SCO by including new members. China argues that the enlargement should be based on the candidate states' statuses within the SCO for some time. Additionally, while China believes it will bear the cost, Russia expects new members to help reduce China's burden by sharing expenses. Despite differing opinions, reforms facilitated the SCO's dialogue partnership status in 2009 and established a new membership category in 2010. To become a full member, candidates must meet several conditions: being an observer or dialogue partner, being located in Eurasia, maintaining diplomatic relations with other members, having active commercial, economic, and humanitarian ties with them, not being subject to UN sanctions, and not being at war. Based on these criteria, the SCO continues to expand its membership and influence. CATM also welcomes the participation of new members.

When considered within and outside the SCO context, this situation offers advantages for Central Asian leaders in balancing relations between Russia and China while advancing their nation and state-building efforts. Mutual recognition, the subjective nature of that recognition, and the differing meanings attributed to the SCO by China and Russia can enhance confidence in the CATM. This, in turn, may provide a foundation for increasing welfare levels and implementing political reforms in the future, similar to what has occurred in Uzbekistan. This is mainly due to the SCO's role in offering internet policy, trade policy, and stability for its member states. As the SCO region evolves into a global center for economic development, member states are experiencing improvements in their welfare levels. When assessed alongside regime security, increased welfare can potentially lead to rising democratic demands. However, it is noted that a Western interventionist approach has often counterproductively heightened authoritarian tendencies, particularly in Afghanistan and following the color revolutions.

Although regime security is a priority and common interest for all members of the SCO, it is emphasized more for the CATM, which are relatively weaker or smaller members. The CATM in the SCO can develop politically and economically by benefiting from rivalries within the organization. Thanks to Chinese investments, we can identify sovereignty, political stability, and economic development as the most essential factors for democratization in the CATM. The SCO positions itself as an organization that addresses these issues. Therefore, the SCO will lay the groundwork for democratization in the medium and long term, primarily through its contributions to economic development and stability.

Challenges and Adjustment of Self-Initiated Expatriates in Türkiye¹

Eya Khemiri²

F. Nazlı Sayğan Yağız³

Türkiye'ye Kendi İsteğiyle Göç Edenlerin Yaşadıkları Zorluklar ve Uyum Süreçleri	Challenges and Adjustment of Self-Initiated Expatriates in Türkiye
<p>Öz</p> <p>Göç ve göç edenlerin uyum sürecine ilişkin çalışmalar incelendiğinde, Türkiye'ye kendi isteğiyle göç edenlerin karşılaştıkları sorunlara odaklanan sınırlı sayıda çalışma olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'ye kendi isteğiyle göç edenlerin karşılaştıkları zorlukları ve uyum süreçlerini analiz etmektir. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme kullanılmıştır. İstanbul'da yaşayan ve çalışan 7 ülkeden 11 kişiyle görüşülmüş ve nitel verileri yorumlamak için tematik analiz kullanılmıştır. MAXQDA 2018 veri analiz programından yararlanılmıştır. Çalışmada yer değiştirme nedenleri, zorluklar, göç edenlerin uyumunu kolaylaştıran faktörler, uyumda başa çıkma stratejileri ve Türkiye'de kalma niyeti olmak üzere beş ana tema belirlenmiştir.</p>	<p>Abstract</p> <p>In the study of expatriation and expatriate adjustment, there are limited studies that focus on issues faced by self-initiated expatriates in Türkiye. The objective of this study is to analyse the challenges and adjustment of self-initiated expatriates in Türkiye. Purposive sampling was used for participant selection. 11 expatriates from 7 countries living and working in Istanbul were interviewed and thematic analysis was used to interpret the qualitative data. MAXQDA 2018 data analytic program was utilized. The study identified five main themes: reasons of relocation, challenges, factors facilitating the expatriate adjustment, coping strategies in adjustment and intent to stay in Türkiye.</p>
<p>Anahtar Kelimeler: Kendi İsteğiyle Göç Edenler, Zorluklar, Göç Edenlerin Uyumunu.</p>	<p>Keywords: Self-initiated Expatriate, Challenges, Expatriate Adjustment.</p>
<p>JEL Kodları: M10, M12, M19</p>	<p>JEL Codes: M10, M12, M19</p>

<p>Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı</p>	<p>Bu çalışma İstanbul Okan Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 5.06.2024 tarih ve Karar 21 ile alınan Etik Kurul Onay Belgesi ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.</p>
<p>Yazarların Makaleye Olan Katkıları</p>	<p>Yazar 1'in makaleye katkısı %50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir</p>
<p>Çıkar Beyanı</p>	<p>Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.</p>

¹ Bu çalışma, Eya Khemiri'nin Dr. Öğr. Üyesi F. Nazlı Sayğan Yağız danışmanlığında yazdığı aynı adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi/Grad. Stud., İstanbul Okan Üniversitesi, ekhemiri11@gmail.com.

³ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, nazli.yagiz@okan.edu.tr.

1. Introduction

In recent decades, the phenomenon of expatriation has garnered significant scholarly and practical interest. Expatriates, defined as individuals who relocate temporarily in a host country have been the subject of extensive research (Jannesari, et al., 2017; Platanitis, 2018; Shaffer, et al., 1999; Shaffer, et al., 2012; Kumpikaitė-Valiūnienė, et al., 2022).

Türkiye has drawn a large number of expatriates in recent years due to wars and immigration. Some of these expatriates are self-initiated and some are assigned expatriates. Expatriates, who are assigned by the company, start to work in Türkiye with certain rights and advantages. However, in addition to those assigned by the company, there are also expatriates who voluntarily leave their country and choose to work in Türkiye. These expatriates are called self-initiated expatriates. Self-initiated expatriates are different from assigned expatriates. They decide to work abroad with no organizational support, often with less favorable work contract where as assigned expatriates who are sent abroad by their company, usually receive beneficial expatriate contracts (Biemann and Andresen, 2010).

The purpose of this study is to comprehensively examine the challenges and adjustment of self-initiated expatriates in Türkiye. The study investigates the challenges experienced by self-initiated expatriates when adjusting to living and working in Türkiye, the factors that facilitate their adjustment, their intent to stay in Türkiye, the coping strategies employed to facilitate their adjustment and the reasons of relocation. In recent years, there has been a growing body of research on expatriates both self-initiated expatriates and assigned expatriates (Dousin and Sulong, 2021; Jannesari, et al., 2017; Oh and Jang, 2021). However, the number of studies on self-initiated expatriates in Türkiye is limited (Alpaslan Danışmani 2017). Alpaslan Danışman (2017)'s study is on self-initiated expatriate academics in Türkiye. In this context, this study aims to contribute to the literature by focusing on self-initiated expatriates.

In order to provide a comprehensive knowledge of the challenges and adjustment, this study utilizes from qualitative research method. Within the scope of the study, structured interview questions were used and interviews were conducted with a purposive sample of 11 self-initiated expatriates living and working in Istanbul. This study intends to contribute to the body of knowledge on self-initiated expatriates in Türkiye. Scientific contributions to the self-initiated expatriate experience, can help organizations and policy makers to create policies and programmes that support expatriates' adjustment and maximize the potential of foreign talent.

2. Theoretical Frameworks and Literature Review

2.1. Theoretical Frameworks

This study adopted two theoretical frameworks. The first theory, referred to as the "push and pull" theory, is a set of contextual frameworks that pinpoint the reasons why people relocate abroad from their country of origin (Castles, et al., 2014: 28). The push and pull theory is frequently used in international migration studies to investigate the reasons that force individuals to migrate (Parkins, 2010). While the theory is used extensively in the international migration literature, it is also used in the expatriate literature. Push and pull theory includes push and pull factors that affect the individuals to move to the host country. Push and pull factors influence expatriates' relocation from their home country to the host country. Push factors are negative factors that encourage individuals to leave their country of

origin. These factors push the individuals to leave their home country. The individuals are dissatisfied with the current state of affairs in their home country and consider about leaving. Economic factors, political instability, and a lack of autonomy in their home country are some of the push factors driving expatriates away from their home country (Richardson and Mallon, 2005). On the other hand, pull factors are positive features of the host country that attract individuals to move there. These factors include better work opportunities, better living conditions, better healthcare facilities, religious tolerance and better security (Urbanski, 2022).

The second theory utilised in this study is socialization resources theory. According to socialization resources theory, newcomers who have recently joined the organization may encounter challenges in adjustment and socializing process. This is due to the lack of sufficient information regarding the organizational structure, culture and the behaviours expected of them, which may result in a sense of alienation. Newcomers require socialization resources such as training (prior to entry) or orientation programs (post-entry) to help them adjust and socialize. The availability of socialization resources is critical for the successful adjustment to a new environment (Saks and Gruman, 2012: 27). Fang, McAllister, and Duffy (2017) identified that vertical connections to high-status organization members and horizontal ties with peers are significant for newcomers' adjustment. It is also evident that socialization resources play a pivotal role in facilitating the adjustment of expatriates (Oh and Jang, 2021: 18). Oh and Jang (2021) found that training programs of organizations and support from colleagues and supervisors increased expatriates' adjustment. Dousin and Sulong (2021) found that the lack of pre-departure training made the expatriates' adjustment more difficult. The expatriates needed extensive pre-departure cross-cultural trainings focusing on Saudi culture, basic local language and host-country organization (Dousin and Sulong, 2021).

2.2. Expatriate Adjustment

Expatriate adjustment is defined as the degree of fit between the expatriate and the new environment in both work and nonwork domains or the perceived degree of comfort and familiarity with the foreign culture (Aycan, 1997; Lee and Liu, 2006). According to Ward and Kennedy (1996), adjustment occurs when the expatriates are able to integrate effectively into their work and daily life in their host country.

Expatriate adjustment has been described by Black and his colleagues (Black and Gregersen, 1991; Black, et al., 1991) as having three dimensions: work, interaction and general adjustment. Work adjustment is the individual's adaptation to work and job requirements, interaction adjustment is the individual's ability to establish and develop personal relationships with host country nationals, while general adjustment is the individual's adaptation to the country in general, to the country conditions and culture (Black and Gregersen, 1991; Black, et al., 1991).

2.3. Facilitators of Adjustment

The facilitators of expatriate adjustment have been the focus of much research in the literature. This study includes the facilitators of expatriate adjustment identified in previous studies. Based on the existing literature, it is classified as personal characteristics, work characteristics, social support and spouse support (Black and Stephens, 1989; Aycan, 1997; Jannesari, et al., 2017; Chen and Shaffer, 2018; Bayraktar, 2019; Oh and Jang, 2021; Derksen, et al., 2023; Teagarden and Gordon, 1995)

Personality characteristics is related to how individuals adapt to a new setting, how they view themselves in a different cultural context, and how they handle challenges in an unfamiliar setting. Expatriate adjustment has been strongly correlated with some personal characteristics such as being open and responsive to new experiences, commonly referred to as "open-mindedness" and being willing to learn and explore, sometimes referred to as "curiosity" (Teagarden and Gordon, 1995).

Work characteristics have a significant impact on the expatriate adjustment. Supportive co-workers, supervisors and organizational support play a key role in the expatriate's sense of welcome and inclusion (Jannesari, et al., 2017; Shaffer, et al., 1999). According to the findings of Shaffer et al. (1999), logistical support and coworker support were significant positive predictors of expatriate adjustment. Jannesari et al (2017) found that adjustment was associated with supportive supervisor relationships. Furthermore, language and cultural training provided by the organization facilitated adjustment (Konopaske and Werner, 2005; Shaffer, et al., 1999). Accordnig to Fu et al. (2017: 182) organizational socialization tactics facilitated social integration and learning speed, which, in turn, were positively related to self initiated expatriate adjustment. Lueke and Svyantek (2000: 380) mentions the importance of socialization tactics and the effect of these tactics on reducing expatriate turnover. Oh and Jang (2021: 16) found that supportive work environment facilitated self initiated expatriates' work adjustment and workplace learning led to role clarification were positively related to work adjustment.

Social support is defined as the quantity and quality of friendships or supportive relationships that provide either needed information, emotional support or practical help in coping with difficult circumstances. In some studies, expatriates' social support sources have been categorised in three categories: home country nationals, host country nationals and other expatriates (Bayraktar, 2019; Takeuchi and Chen, 2013). It is important for expatriates to receive support from home country relatives and friends in overcoming their negative emotions and coping with difficulties. Being in contact with home country nationals increases the individual's self-confidence and makes them feel less alone. Secondly, host country nationals also provide invaluable insights into the local culture, customs, and social norms. They provide emotional support, practical advice and help in navigating unfamiliar situations, thereby fostering a sense of belonging and connection to the host country. The last item in the classification of social support is other expatriates. Other expatriates make the expatriate feel that he or she is not alone and help the expatriate adapt by reducing feelings of victimization. They also provide information about the host environment through the eyes of 'similar others', share their experiences and help the newcomer to fit into new networks they have already established (Caligiuri and Lazarova, 2002).

Spouse support is another facilitator of adjustment. Spouses provide social support to their partners. They help with the challenges of relocation, provide companionship and help with integration into the new environment (Black and Stephens, 1989; Shaffer, et al., 1999: 573).

2.4. Challenges

The challenges faced by expatriates in host countries represent a significant area of research and concern in the field of international business and cross-cultural management. As globalization facilitates the movement of professionals across borders, understanding and addressing these challenges is paramount for individuals, organizations and policymakers (Shaffer, et al., 2012). This study includes the challenges identified in previous studies. Based on the existing literature, it is classified as new social culture, new organizational culture, language barrier, job related factors and lack of organizational support, host country nationals' attitudes and expatriates' emotional challenges (Black, et al., 1991; Bonache, et al., 2016; Caligiuri and Lazarova, 2002; Kraimer and Wayne, 2004; Ward and Kennedy, 1996).

New social culture represents a critical challenge for expatriates embarking on international assignments. This challenge involves the process of adjusting to unfamiliar social norms, values, and customs prevalent in the host country. In essence, adapting to a new social culture involves aligning one's behavior and attitude patterns with the norms and expectations prevailing in the host country. This requires learning about differences in communication styles, social etiquette, and interpersonal dynamics that can significantly affect the quality of relationships and interactions with local colleagues and communities (Takeuchi, 2010)

New organizational culture plays an important role in assisting expatriates with their adjustment process (Shaffer, et al., 1999: 573). Expatriate adjustment is significantly influenced by the extent to which the new organizational culture is congruent with, or divergent from, the expatriate's home culture or previous organizational culture. A congruent culture may facilitate a smoother adjustment by providing a familiar context and reducing uncertainty. Conversely, a divergent culture may present challenges, requiring expatriates to adjust their behavior, communication styles and ways of working (Black and Stephens, 1989; Shaffer, Harrison, and Gilley, 1999). The process of an individual comparing the organisational culture of their home country and the host country, and subsequently identifying the differences between them, is referred to as organisational cultural novelty (Kumpikaitė-Valiūnienė, et al., 2022).

The language barrier is a major challenge for expatriates. Communication is fundamental to workplace interactions and social integration. Language barriers can lead to miscommunication. The language barrier is potentially high where cultures are very different and languages don't share a common alphabet (Selmer, 2006: 354).

Black, et. al. (1991) identify four job-related factors that an expatriate has to deal with when entering a new culture. These are role clarity, role discretion, role conflict and role novelty. Role clarity refers to the degree to which an expatriate understands the expectations, responsibilities and limits associated with his or her job role in the host country. According to Rizzo et al. (1970), role clarity occurs when employees understand their jobs and expectations. Role discretion is defined as the degree of autonomy and freedom expatriates have in making decisions and performing their job duties. Role discretion allows the individual to reshape the work role to suit their own needs, rather than having to adapt to the situation (Black, et al., 1991). Role conflict occurs when an expatriate is faced with incompatible demands or expectations within his or her job role. Role novelty refers to the extent to which the tasks and duties of a new role differ from those performed in the past (Black, 1988). In other words, role novelty refers to the degree of newness and difference that an expatriate

experiences in his or her job role when transitioning from the home country to the host country. It includes changes in job responsibilities, work processes, cultural norms and the overall work environment (Kawai and Mohr, 2015: 166).

According to organizational support theory employees form an overall impression of how much the company values them and their contributions (Shore and Shore, 1995). When a company fails to provide its employees with adequate resources, support, and direction, employees lack organizational support (Kraimer and Wayne, 2004). The lack of organizational support can have a detrimental influence on expatriate adjustment. The lack of organizational support can increase stress and anxiety (Andreason, 2003).

Attitudes of host country nationals towards expatriates can have a profound and detrimental effect on the expatriate adjustment. These attitudes, which can take the form of prejudice, discrimination or hostility, can significantly impede both professional and personal adjustment, leading to various challenges for expatriates (Bonache, et al., 2016).

Expatriates' emotional challenges include emotional states such as anxiety and stress that expatriates feel in the host country. Some expatriates may view living and working in a new country as a challenging experience that frequently results in emotional frustration (Platanitis, 2018).

2.5. Coping Strategies in Expatriate Adjustment

Coping is defined as "efforts to manage (i.e., overcome, tolerate, reduce, minimize) environmental (e.g., cultural differences) and internal demands (e.g., role conflict) and conflicts between them that exceed a person's resources" (Lazarus and Launier, 1978: 311). According to Lazarus and Folkman (1984) the coping strategies are divided into two groups as problem focused coping strategies and emotion focused coping strategies. Problem-focused coping strategies involve taking active steps to directly address and resolve the issues that are causing stress. By using these strategies, expatriates seek out information to solve the problems they are experiencing (Folkman, et al., 1986). For example, an expatriate seeking advice from a neighbour about where to buy food, or an expatriate seeking advice from a cultural coach about how best to present material to a client in the host country, are both engaging in problem-focused coping strategies (Stahl and Caligiuri, 2005: 604).

In some research, emotion focused coping strategies are referred to as symptom focused coping strategies (Bennett, et al., 1995; Leana, et al., 1998; Selmer, 1999; Selmer and Leung, 2007). These two concepts are synonymous. Emotion-focused coping strategies refer to the regulation of emotions resulting from stress. Emotion-focused coping strategies aim to manage the emotional distress and psychological impact of expatriation. According to Selmer (2001) emotion-focused coping strategies attempt to minimize anxiety by withdrawing from the situation, either physically or mentally, or by avoiding the problem. For instance, an expatriate who withdraws into the expatriate enclave due to feelings of discomfort in interacting with host nationals is employing an emotion-focused coping strategy (Stahl and Caligiuri, 2005: 604).

3. Methodology

3.1. Research Method

In this study, qualitative research methods were used. Qualitative research methods are used to explore and understand complex phenomena in depth. The qualitative research method enables the investigator to delve deeper into a phenomena and acquire a deeper understanding of the research issues. This approach is particularly suitable for investigating subjective experiences, perceptions, attitudes and behaviors (Zikmund, et al., 2010). In order to understand and explain the challenges and adjustment of self-initiated expatriates, structured interview questions were conducted.

3.2. Research Participants

In qualitative research, sample size is determined depending on data saturation. Data saturation is an indication that shows the timing to complete the research. Data saturation indicates that the researcher have collected enough data and there is no need to collect more data and make more interview. Data saturation occurs when additional information no longer creates a new understanding (Liamputtong, 2009). Reaching main themes or secondary themes based on the existing theory, and the fact that new themes do not emerge in new interviews indicate that the data have reached saturation (Francis, ve diğerleri, 2010: 1233). The interviews are finalised when the data reaches saturation.

According to Onwuegbuzie and Leech (2007), for data saturation, researchers should look at similar qualitative studies on similar topics before determining the appropriate sample size. The researcher can decide on the sample size by considering the sample sizes used in the similar studies (Onwuegbuzie and Leech, 2007). Considering the studies conducted on self-initiated expatriates, the number of samples is expected to be in the range of 9-32 (Alpaslan Danisman, 2017; Ellis, Thorn, and Yao, 2020; Oh and Jang, 2021). In this context, interviews are decided to be conducted with at least 9 individuals until data saturation is reached. In this study, data saturation was reached with 11 participants and the interviews were terminated.

To increase reliability, only self-initiated expatriates were included in the study. Interviews were conducted with purposive sample of 11 participants in Istanbul. The participants of the research are the self-initiated expatriates currently staying and working in Istanbul. They are working in Türkiye for a period of more than one year. They are mostly professionals working in different sectors such as education, fashion, tourism and furniture. No sectoral distinction was made when determining the sample. The criteria used to select the sample were that participants should have at least a bachelor's degree, be self-initiated expatriates and have been working in Türkiye for more than one year.

In determining the sample, no restrictions were made on gender, marital status, duration of employment in Türkiye and nationality. Sinangil and Ones (2003: 470) found no effect of gender on adjustment in their study of 193 expatriates from 36 different countries working in Türkiye. Similarly, in their study of self-initiated expatriates in the UAE, A. Isakovic and Forseth Whitman (2013) discovered that adjustment did not differ by gender, marital status or nationality. Also Alpaslan Danisman (2017: 25) found no relation between adjustment of self-initiated expatriates and demographic characteristics such as age, marital status and career length in Türkiye. However, despite these findings, some studies found that gender (Alpaslan Danisman, 2017; Caligiuri and Tung, 1999; Caligiuri et al. 1999). and cultural novelty (difference in culture between home country and host country) could affect adjustment

(Kraimer et al., 2001. Mamman, 1995). It is not possible to say that there is a unity in the literature on this subject. In this study, while determining the sample, it was assumed that gender, marital status, career length or nationality would not affect adjustment based on the relevant literature (Alpaslan Danisman, 2017; A. Isakovic and Forseth Whitman 2013; Sinangil and Ones, 2003) and the sample was determined.

Participation in the study was voluntary and consent was obtained for confidentiality and anonymity purposes. The names of the respondents were withheld and not shared in the research. Numbers such as “participant 1, 2” were used to protect their confidentiality. The demographic information of the participants is as in Table 1.

Table 1: Demographic information of participants

Number of Participants	Gender *	Age	Marital Status**	Country	Duration of Employment in Türkiye	Profession
Participant 1	F	27	M	Egypt	3	Expert in an educational consultancy corporation
Participant 2	M	31	S	Pakistan	1	Lecturer in a high school
Participant 3	M	22	S	Yemen	2	Fashion model
Participant 4	M	25	S	Tunisia	3	English teacher in a language school
Participant 5	M	30	S	Tunisia	5	International business operation director
Participant 6	M	30	S	Tunisia	3	Ceo of an agency
Participant 7	M	32	S	Iraq	2	Sales manager in a furniture company
Participant 8	M	26	S	Morocco	2	Sales specialist in an education agency
Participant 9	F	30	M	Ukraine	10	Receptionist in a hotel
Participant 10	F	25	S	Tunisia	2	International relations manager in a medical tourism company.
Participant 11	F	34	S	Romania	6	Lecturer in a university

*F: Female, M: Male

** M: Married, S. Single

The expatriates whose demographic characteristics are shared in the Table 1 above are from seven different countries, namely Tunisia, Yemen, Ukraine, Romania, Iraq, Morocco and Pakistan. Four of the participants are female and seven are male. Two of the participants are married and the remaining participants are single. The age range of the participants is between 25 and 34.

3.3. Data Collection and Analysis

Data were gathered involving face-to-face and online interviews with participants in which appointments were set before the meeting. The interviews were conducted on an individual basis, using structured questions. The 21 interview questions are centred around the main themes of the study including what is the reason that pushes you to work here? What motivated you to move to Türkiye? What are the challenges that you faced in Türkiye? The questions focused on the interviewee's perceptions about working in Türkiye, the challenges encountered and his/ her adjustment process. The face to face interviews were facilitated using a voice recorder and online interviews were recorded. The data from the face to face and online interviews were transcribed and further analyzed through thematic analysis.

In qualitative research, thematic analysis serves as a useful method for examining textual data in order to reveal underlying themes and sub-themes. In this research, MAXQDA 2018 data analytic software was utilized. The text has been imported into MAXQDA 2018 and thematic analysis has been conducted using this software.

All interview data were analysed using coding techniques (Corbin and Strauss, 2008), and thematic analysis (Braun and Clarke, 2006) was used to conceptualise the findings of the study. This method identifies and analyses patterns of meaning in a data set and illustrates which themes are important (Braun and Clarke, 2006). Table 2 illustrates how the coding process evolved from first-order codes to aggregate dimensions explaining participants' expatriate experiences. First-order codes are generated by analysing the participants' statements by commonalities. This is followed by the second-order theme, which focuses on the conceptual constructs. Finally, the second-order themes are grouped into main themes (aggregate dimensions). The codes and themes were reviewed by two experts other than the researcher. Compatibility between the two experts was checked.

4. Findings

Based on the analysis, the following codes, second-order themes and aggregate dimensions were reached:

Table 2: Qualitative data structure

First-order codes	Second- Order Theme	Aggregate Dimensions
"I was attracted to the opportunity" (P1)	Work opportunity	Reasons of relocation
"education quality, culture, development" (P8)	Personal reasons	
"Türkiye is a growing economy" (P4)	Economic reasons	
"there is huge language barrier in Türkiye." (P2)	Language barrier	Challenges
"I didn't get used to it, but I tried to adapt" (P7)	Cultural challenges	
"Racism among the Turkish people has spread so much" (P7)	Host country nationals' negative attitudes	
"The challenge of high prices that occurred in the last year" (P7)	Economic challenges	
"Missing my friends and family" (P4)	Expatriates' emotional challenges	
"I benefited from an orientation program about culture and language" (P11)	Organizational support	
"My husband is Turkish and he is helping me to adjust" (P1)	Spouse support	

"I am lucky to have strong family support ..." (P11)	Family support	Factors facilitating the expatriate adjustment
"It's easy to adapt. Especially being surrounded with foreigners" (P6)	Expatriate friends' support	
"...trying as much as possible to get support from local friends when I have to interact with authorities, or to go to crowded places". (P11)	Host country nationals' support	
"Being receptive to cultural differences and avoiding prejudice made it relatively easy for me to adjust". (P2)	Personal characteristics	
"It wasn't my first time abroad" (P8)	Previous international work experience	
"..Joined language exchange programs" (P1)	Attending courses	Coping strategies in adjustment
"I've actively participated in local events ..." (P1)	Participating to local activities	
"I'm planning to go home for a while" (P4)	Returning to home country	Intent to stay in Türkiye
"..Open and confident for moving to other countries." (P11)	Being open to work in other countries	
"I will continue to live in Türkiye". (P9)	Desire to stay in Türkiye	

As a result of data analysis (as shown in Table 2), three main themes were found that push the participants to relocate such as personal reasons, work opportunities and economic reasons.

4.1. Reasons of Relocation

As a result of data analysis, three main themes were found that pushed the participants to relocation such as personal reasons, work opportunities and economic reasons.

4.1.1. Personal Reasons

Almost all of the expatriates interviewed mentioned that the reasons for relocation were personal reasons in their lives.

P2 said, "My cause to come here to Türkiye was to get an MBA degree and to get diversified experience. Which I got greatly, I'm happy with my decision". In addition, he added he relocated to Türkiye "to explore and get experiences of Turkish workplaces".

P6 stated, " assume responsibilities, explore a new country and culture, and foster relationships with individuals from diverse backgrounds are aspects of my experience " .

P7 mentioned that religion is one of the causes of his relocation to Türkiye. He said "... it is a Muslim country with a European character, and I can work and study there". Also, he added he loved "the beautiful nature and diversity that exists in Türkiye, especially in Istanbul".

P1 mentioned "I was attracted to immerse myself in the rich culture of Türkiye."

P4 said "I enjoy being in this country plus I got to learn a lot about it".

P11 said "Personal and family reasons" prompted her to move to Türkiye.

As for P8, the reasons were different and many, the main ones was "... education quality, culture, development, these were the main reasons why I moved here to study my master degree, and about what actually influenced me to relocate here is to study master degree".

But for P10, the distance between her country and Türkiye was a reason and also the visa requirement "Two main reasons were that it doesn't require visa, and second it's nearby my home country so I could go back anytime I want".

Participants who relocated to Türkiye for personal reasons were from Egypt, Pakistan, Tunisia, Iraq, Morocco and Romania. These participants, from various cultural backgrounds, stated that they came to Türkiye for personal reasons rather than job opportunities or economic reasons. Personal reasons included loving Türkiye's history and culture, registering to MBA programs in Türkiye, proximity to my home country, and the desire to discover a new country and culture.

4.1.2 Work Opportunity

Two of the participants mentioned work opportunities as a reason for relocation.

P1 said, “ I was attracted to the opportunity to contribute to the vibrant academic community at my organization and to immerse myself in the rich culture of Türkiye ” .

P3, who is a fashion model, said, “The modern knowledge of fashion, meeting the most experienced people on fashion and collaboration with the big companies”.

A small number of participants mentioned they relocated to Türkiye for work opportunities. Türkiye's current economic conditions and job opportunities may not appeal to expatriates.

4.1.3 Economic Reasons

Two of the participants mentioned economic reasons. P4 mentioned that his reason was “The fact that Türkiye is a growing economy with a good quality educational system, also the diversification of the country and especially Istanbul”.

P9 stated, “The salary level was much higher than in my country; most likely earnings were the most important reason for working in Türkiye ”.

Few participants of this study indicated economic considerations were a factor in their decision to relocate to Türkiye. The prevailing economic conditions may render Türkiye a less appealing country for those seeking to relocate abroad. Indeed, the majority of participants in the study did not mention economic reasons as a motivating factor for residing in Türkiye. In studies from previous years, the majority of expatriates stated economic reasons as the reason for migrating to Türkiye (Mutlu, 1998; Özkan, 2010). Mutlu (1998) found that economic reasons were effective in expatriates moving to Türkiye. Expatriates accepted to work in Türkiye in order to have better living standards. Similarly, Özkan (2010:33) also revealed that Asian expatriates mostly relocated to Istanbul in order to have better living standards compared to their home countries.

4.2 Challenges

As a result of data analysis, there were found five second-order themes under this main theme: the language barrier, cultural challenges, host country nationals' negative attitudes, economic challenges and expatriates' emotional challenges.

4.2.1 Language Barrier

Four of the participants mentioned the language barrier as a challenge.

P2 stated “There is a huge language barrier in Türkiye. Turkish people are really in fewer numbers, if we talk about the English language” .

P1 also voiced out her views by mentioning, “Language barriers initially posed a challenge, but with language courses and practice, I have overcome this obstacle. Additionally, adapting to certain cultural nuances required time and patience” .

P11 stated her opinion by saying that "... It was difficult, especially due to the language barrier..".

As for P4, Turkish language was hard to learn because it is different and it mixes words from many languages, he confirmed: " it is not an easy language I think " .

This study demonstrated that expatriates encounter challenges in communicating with locals due to language barriers. The relatively low prevalence of bilingual or multilingual individuals in society presents a significant challenge for expatriates in communication. Similarly, Alpaslan Danisman (2017) discovered that language barriers are the most common challenge for self-initiated expatriates in Türkiye. According to Özkan (2010), language barriers are a major challenge for expatriates in Türkiye. Özkan (2010: 29) discovered that Asian expatriates encountered significant challenges when attempting to perform daily routines such as shopping, ordering food at a restaurant, or giving directions in a taxi. This was largely attributed to the fact that the locals do not speak English. Contrary to these findings, Mutlu (1998) found that the majority of European and American expatriate managers did not experience a language barrier in Türkiye. Approximately eighty percent of these managers stated that they could not create a social circle in Türkiye. It is possible that these individuals did not perceive a language barrier because they primarily interacted with people in their immediate surroundings and were not inclined to engage in communication with local residents.

4.2.2 Cultural Challenges

Most of the participants mentioned the cultural challenges.

P3 stated on this problem that the two cultures "are pretty similar to each other but in my country, people always welcome foreigners as one of them which is not available in Türkiye they never let you feel that you are one of them" .

P5 said that there were differences in "the food, the language and the traditions" .

P7 stated "I didn't get used to it, but I tried to adapt".

P8 said "... my country is more conservative, my country is more open to foreigners ..." .

P10 shared the same opinion also by saying "... we are more open-minded I believe ...".

P9 affirmed "I won't say that I'm used to the culture of Türkiye, but I respect it but I'm still closer to the culture of my native country" .

Cultural differences between countries can present challenges for expatriates. The process of adjusting to the host country's culture can be difficult for some expatriates, particularly when cultural norms and values are starkly different from the home country (Kraimer et al., 2001). Özkan (2010) found that most of the Asian expatriates experienced cultural challenges in Istanbul due to the lack of certain food items and tea houses or entertainment venues specific to their country and culture. In this study, the participants who stated that they experienced cultural challenges are from Yemen, Tunisia, Iraq, Morocco and Ukraine. Based on these findings, it is possible to say that the participants who experienced cultural challenges were from many different cultures. Participants from both the Middle East and North Africa region and Europe expressed that they had difficulties. Ukrainian P9, who had the longest stay in Türkiye, stated that she had not fully adapted to Türkiye despite living here for ten years. Another participant who experienced cultural challenges was P5, a Tunisian who had been in Türkiye for five years. It is interesting that P10 and P5 continue to

experience cultural challenges despite their long stay in Türkiye. The length of stay of the other participants who reported experiencing cultural challenges in Türkiye was 2 years, relatively less than that of P5 and P10.

According to some studies, in countries where female labor force participation is low, women have less of a place in social life, and being a single woman is difficult, expatriate women may face more cultural challenges than men due to their gender (Caligiuri and Tung, 1999; Caligiuri et al. 1999). According to 2022 data shared by İŞKUR (Employment and Worker Agency), the number of men working in Istanbul is twice the number of women. Although women's participation in labor is lower than men's, Türkiye is a country where women and men take part in social life together. None of the women in the sample stated that they experienced a gender-related challenge. In the sample of 11, only two out of four women expressed cultural difficulties.

4.2.3 Host Country Nationals' Negative Attitudes

Most of the participants reported a generally positive experience with the local population; however, four individuals expressed negative experiences with the host country nationals.

P3 said “.. only educated people in Türkiye are those who are welcoming people, sometimes I got disturbed by ignorant people in the street sometimes ..” .

Moreover, P6 stated, “... I had some issues concerning welcoming or any kind of contact between a foreigner and a Turkish citizen ...”.

P7 articulated his experiences with racism, emphasizing the pervasiveness of this phenomenon in Turkish society. He stated, “Racism among the Turkish people has spread so much that I no longer feel comfortable because of the harassment” .

P11 stated her opinion by saying “We all experienced probably various approaches in the crowded touristic places .. very insisting or even rude behavior. However, in traffic especially, locals seem to be very aggressive. I am sometimes afraid as well of these kinds of no-tempered reactions”.

The findings of this study regarding the negative attitudes of host country nationals are interesting. In previous studies investigating expatriates in Türkiye, Turkish people are described as friendly and negative statements are not encountered regarding Turkish people (Alpaslan Danisman, 2017; Özkan 2010). In this study, the disturbing behaviors of host country nationals, which can even reach racist levels, were mentioned by some of the participants. The participants who were exposed to these behaviors were from Yemen, Tunisia, Iraq and Romania. The fact that participants from different races were exposed to rude behaviors may indicate a negative attitude towards foreigners rather than a specific race. Based on the existing studies (Alpaslan Danisman, 2017; Özkan 2010), the emergence of such an attitude that was previously absent in Turkish society may be indicative of a sociological transformation. The increase in immigration in Türkiye in recent years may be a contributing factor in the development of negative attitudes towards foreigners among the local population.

4.2.4 Economic Challenges

Few of the participants mentioned economic challenges. The main reason that participants mentioned was ‘..inflation...’ , as P2 said, the economic problems were a challenge for them.

Also P6 agreed on this point, he said “The fact that you need to pay the charges of rent, bills and accommodation also the adaptation of the increase of prices of goods monthly”.

P7 shared the same opinion with them because “.. high prices that occurred in the last year and the rejection of some Turkish people to foreigners, which made this a difficult challenge”.

In this study, few of the participants mentioned inflation and the high increase in rent, bills and product prices due to inflation. Despite the fact that Özkan's study was conducted in 2010, when inflation rates were relatively lower, Özkan (2010) similarly identified that residing in Istanbul presented certain economic challenges for expatriates. The participants indicated that the cost of living in Istanbul was considerable, citing the high expenses associated with utilities such as gas, water, and electricity, as well as the high taxes levied on imported products. Furthermore, Özkan (2010) identified that expatriates with children expressed concern regarding the high cost of private school fees.

4.2.5 Expatriates’ Emotional Challenges

The majority of participants stated that they had experienced a range of emotional challenges in Türkiye.

P4 stated “..missing my friends and family”.

P11 said, “...I miss my parents and the rest of the family....”.

P2 mentioned “..I feel loneliness often, but I don’t want them to be here...”.

P3 indicated that his family was not residing with him in Türkiye and that he felt “....uncomfortable” without them.

P7 mentioned his feeling as “homesickness” and he added “.. I don’t have anyone from my family with me, and this is what made things very difficult...I was completely alone”.

P10 also shared the same idea that “Living alone in Türkiye as a foreigner is not easy”.

It is noteworthy that the majority of expatriates encountered emotional challenges. Being away from family may have caused emotional challenges, as participants often stated that being away from family caused them a sense of longing. Similar findings were obtained in Mutlu's (1998) study of 55 expatriate managers, mostly European and American, working in multinational companies operating in Türkiye. Mutlu (1998) found that approximately eighty percent of the expatriate managers were unable to establish a social circle in Türkiye and often experienced feelings of loneliness.

4.3. Factors Facilitating the Expatriate Adjustment

Under this main theme, seven second-order themes were obtained: Organizational support, spouse support, family support, expatriate friends’ support, host country nationals’ support, personal characteristics and previous international work experience.

4.3.1 Organizational Support

According to the findings of this study, few of the participants stated that they received organizational support.

According to P1 “the university provided valuable support, including cultural training and language courses, which significantly aided my adjustment process. The supportive environment has made it easy for me to integrate into the organization.” She also stated “the welcoming atmosphere at work, and support from colleagues, ... have been crucial factors in my smooth adjustment.”

P9 also got support from her company. She said “The company I worked for organized a free course on learning Turkish”. She also expressed the support of her colleagues. “I feel integrated thanks to my colleagues who are helpful and openminded”

P11 shared her first experience “...I benefited from an orientation program about culture and language (basic, but very helpful as a starting point), as well as support in finding accommodation...” She also added her colleagues’ support by saying “My colleagues were always a strong support for me.”

P7 indicated “I feel integrated because I have a good manager and I do my duties perfectly.”

In this study, it was found that most of the participants did not receive sufficient organizational support. Numerous studies in the literature demonstrate that organizational support has a positive effect on expatriates' adjustment (Kraimer et al. 2001; Yavaş and Bodur, 1999). In Yavaş and Bodur (1999)'s study which was on expatriates in Türkiye, work adjustment levels of expatriates differed between the expatriates who received organizational support and those who did not. Those who received organizational support showed a higher level of work adjustment. Yavaş and Bodur emphasized the necessity of pre-departure training and suggested that organizations should provide cultural diversity training programs regarding the values, beliefs, habits, religion and language of Türkiye. Similarly, Dousin and Sulong (2021), who conducted a study on expatriates in Saudi Arabia, found that the lack of pre-departure training made the expatriates' adjustment more difficult. These findings highlight the importance of receiving cross-cultural training before moving to the host country. These studies recommend that organizations provide pre-departure support for assigned expatriates. Since the sample of this study consists of self-initiated expatriates, it is not possible to expect pre-departure organizational support. However, in this context, self-initiated expatriates may be advised to research the host country thoroughly to avoid experiencing cultural shock. The substantial disparity between the home and host cultures may make the expatriates' adjustment difficult (Kraimer et al. 2001).

4.3.2 Spouse Support

According to data analysis, few of the participants mentioned the role of the spouse in their adjustment.

P1 said, “My husband is Turkish and he is helping me to adjust”.

P9 shared the same opinion also but said “I got married here and have a child.....I have the chance to join events and celebrations ... thanks to ... my husband”.

Two of the participants in this study had Turkish spouses. Participants with Turkish spouses mentioned that their spouses and their Turkish families increased their adjustment. The fact that the spouses of the expatriates in the sample were Turkish may have facilitated adjustment. Similar findings were obtained in Yavaş and Bodur (1999)'s study. Yavaş and Bodur (1999) found that expatriates with Turkish spouses and children experienced higher levels of interaction adjustment. If the spouse is not from the host country, he/she will also

experience adjustment problems. Kraimer et al. (2001:92) assert that spousal adjustment, rather than spousal support, plays a crucial role in influencing the expatriate's adjustment. In their study of 213 expatriate supervisors, Kraimer et al. (2001) found that spousal support was not related to expatriate adjustment.

4.3.3 Family Support

Few of the participants mentioned the role of family support in adjustment.

The presence of the family support was an important factor in adjustment for P4 who said "They visit from time to time so it's alright".

P9 shared the same opinion when she said, "...of course my family comes to visit me".

P11 stated, "...I am lucky to have strong family support even from a distance".

The financial family support was useful for P6. He said, " my family provided financial support to assist me in settling down".

Family support refers to the closeness of family members to each other (Caligiuri et al. 1998: 600). When expatriates do not receive support from family outsiders such as friends in the host country due to relocation, they rely heavily on family members. Supportive relations between family members during the early stages of the expatriation cycle are very important (van der Laken, 2019: 12). According to Lee and Kartika (2014), family support has a positive influence on expatriate adjustment. In this study, few participants reported receiving family support. Spouse support was considered separately from the support of other family members.

4.3.4 Expatriate Friends' Support

Five of the participants affirmed that their expatriate friends were the reason for their easy adjustment. P8 stated, "... I do know a lot of people from all over the world".

Moreover, P4 said, "I made friends along the way who helped me when I had a problem" and added "...it's mixed Turkish friends, Arab and even others."

When explaining her circle of friends in Türkiye, P5 stated, "It is an equal number of Turkish people and expatriates."

P6 stated, "I think it's easy to adapt to a new culture and lifestyle especially being surrounded by foreigners. ... Most of my friends are expatriate students".

In line with P6, P9 said, "... I had many colleagues who were Russian speakers... I have social networks, I think 20% of them are Turkish friends..."

The presence of other expatriates in the host country facilitates the expatriates' adjustment (Bayraktar, 2019; Caligiuri and Lazarova, 2002). In order to cope with feelings of loneliness or homesickness, the expatriates communicate with other expatriates who share similar experiences. Furthermore, the expatriates gain insight into the host country by listening to the experiences of other expatriates (Bayraktar, 2019: 12; Caligiuri and Lazarova, 2002). Mutlu (1998) found that twenty percent of assigned expatriate managers in her sample had only other expatriate managers in their social circle. This study discovered that participants who received support from expatriate friends did not only make friends with expatriates. Participants did not avoid communicating with host country nationals. Expatriates were found to have both Turkish and foreign friends.

4.3.5 Host Country Nationals' Support

Most of the participants indicated host country nationals' support. P1 stated "I have found Turkish nationals to be welcoming and warm. The hospitality has made me feel comfortable and included in the local community."

Similarly to P1, P2 said, "Turkish people are welcoming and are great hosts. I feel totally comfortable here."

On the other hand, P3 said, "Through my Turkish friends I got to know Turkish culture".

While explaining his social circle, P4 said "...it's mixed Turkish friends, Arab and even others."

P8 said, "I have been used to the new culture by communicating with locals."

P9 said, "Yes, I have social networks, I think 20% of them are Turkish friends".

P10 said, " in Türkiye mainly in Istanbul, if you're surrounded by intellectual people who traveled outside of their country and open-minded it makes the process much easier". P10 also added "... most of my network is Turkish".

P11 shared her experience by saying, "people here are very communicative, supportive, having the habit of hospitality and interaction with foreigners....trying as much as possible to get support from local friends when I have to interact with authorities, or to go to crowded places..."

In this study, most of the participants indicated the host country nationals' support. These participants were from many different countries as Egypt, Pakistan, Yemen, Tunisia, Morocco, Ukraine and Romania. This finding suggests that there is, in general, a positive attitude towards foreign nationals among the Turkish population. Alpaslan Danisman (2017) found similar results in her study of expatriates in Türkiye. She found that thirteen out of eighteen expatriates from different countries such as Tanzania, USA, Palestine, Syria, Iran, England, Bosnia and Egypt felt at home. The participants stated that Turkish people are friendly and they can develop close relationships with Turkish people (Alpaslan Danisman (2017).

According to Fisher (1985), host country nationals classify expatriates as in-group and out-group members. In-group members are expatriates who have similar values to host country nationals and can be invited into their social circles. Out-group members are expatriates who have different values and whom host country nationals would not want to include in their social circles. If host country nationals believe that they can include the expatriates in their social circle, they show social support to these expatriates. Based on this assumption, Varma et al. (2016) investigated how Turkish host country nationals decide to show social support to expatriates. According to the findings of Varma et al. (2016), Turkish host country nationals are more likely to regard an expatriate who shares their beliefs and is in a supervisory role as a 'in-group' member. In this study, no findings were found to support Varma (2016).

4.3.6. Personal Characteristics

Most of the participants mentioned the influence of their personal characteristics on their ability to adapt to a new cultural and professional environment.

P1 stated, "... openness to change and appreciation for cultural differences have been assets in my adaptation process. It has allowed me to connect with colleagues and locals more effectively..."

P2 said, "My natural inclination towards effective communication and openness facilitated a smooth adaptation process in Türkiye. Being receptive to cultural differences and avoiding prejudice made it relatively easy for me to adjust and connect with people".

P5 confirmed the other participant by saying "Being open helped me integrate into the city more easily and eased my transition process" .. "Being diverse and social person".

P8 said, "I had no problem with adapting, because I come from a diverse culture, and my family educated me to respect every culture and person's beliefs, so the adaptation process was good".

P9 said, "My openness to change helps me a lot to adjust, it tends to adapt more easily to the new life, the new country and work environment."

P10 stated, "I believe that I became more mature, more closed easygoing in a way to accept everything and everyone the way they are".

P11 said, "My personality and beliefs probably helped me in this transition. In the beginning, it was also the curiosity and enthusiasm, together with the joy of exploring Türkiye, its culture and beautiful places".

In this study, participants expressed certain personal characteristics that facilitated their adjustment. Many studies have found that personal characteristics are effective in expatriate adjustment (Black and Gregsen, 1991; Lee and Kartika, 2014; Yavaş and Bodur, 1999). Black and Gregersen (1991) emphasized the importance of personal attributes in expatriate adjustment. Lee and Kartika (2014) demonstrated that emotional and cultural intelligence positively influence expatriate adjustment. Yavaş and Bodur (1999: 271) also found that individuals with certain characteristics showed higher levels of adaptation than others. Yavaş and Bodur (1999: 271) listed these characteristics as to be culturally prepared for the task; being a culturally sensitive person; being able to recognize the complexities of host cultures; liking to integrate with locals; being realistic in one's expectations; being willing to accept the challenges of intercultural experiences; enjoying social interactions; having empathy; effectiveness at resolving conflicts and being a people person.

4.3.7. Previous International Work Experience

Few of the participants mentioned that their prior international job experience helped them to adjust to new overseas position. P11 said she worked in "... Bratislava".

P8 said, "It wasn't my first time abroad, so it was smooth... since I am an influencer I had the chance to travel and work in many countries Indonesia, Thailand, UAE, Tunisia, Malaysia, Kuwait, Azerbaijan".

P2 also was abroad before " No it is not the first time, I worked in the United Arab Emirates".

P5 said, "... I've been to Algeria, Qatar, KSA, UAE, Jordan, Morocco, Egypt, and Tanzania...".

In this study, few of the participants had previous international work experience. Lee and Kartika (2014) found that expatriates with experience abroad can adjust more easily in the new work environment. According to Zhu et al. (2016: 564), expatriates with previous work experience in the same or similar culture tend to experience relatively high initial work adjustments. Despite the fact that the majority of the expatriates in this study lacked prior work experience, they felt integrated and wanted to remain in Türkiye. In this regard, A.

Isakovic and Forseth Whitman (2013)'s study on self-initiated expatriates in the United Arab Emirates yields interesting results. A. Isakovic and Forseth Whitman (2013) found no relationship between previous overseas work experience and sociocultural adjustment.

4.4. Coping Strategies in Adjustment

As a result of data analysis, two second-order themes were obtained under this main theme: attending courses and participating in local activities.

4.4.1 Attending Courses

Two of the participants stated that they attended the courses.

P1 said that she "joined language exchange programs" .

P3 affirmed that his adjustment process was supported "by joining the Halkalı dance club".

4.4.2 Participating to Local Activities

Most of the participants mentioned that they participated to local activities to increase their adjustment.

P1 said, "To enhance my adjustment, I've actively participated in local events..."

P3 indicated that he engaged in activities with his local friends, stating, " ..joining my friends by letting them introduce me to their cuisine..." .

P5 was "Attending business conferences and events".

P8 said, "I joined my university's football team, I was an event organizer in different clubs within the university, I joined lots of trips around Türkiye" .

P9 stated, "I have the chance to join events and celebrations also I tried all foods thanks to the Turkish family of my husband".

P2 mentioned, "to adapt to Türkiye, my main coping strategy involved embracing the culinary scene. I cultivated my love for cooking, learning and savoring a variety of dishes".

Lazarus and Folkman (1984) divide coping strategies into two categories: problem-focused and emotion-focused coping strategies. Problem-focused coping strategies involve the expatriate actively working to solve the problems causing emotional stress, whereas emotion-focused coping strategies involve avoiding problems. Individuals who use the emotion-focused strategies try to reduce their stress, but they do not attempt to solve the underlying problem. In this study, although the majority of the participants face cultural challenges, they engage in local activities or courses to cope with these challenges and learn about Turkish culture. Most of the participants from different nations such as Egypt, Pakistan, Tunisia, Morocco and Ukraine were eager to learn about Turkish culture and open to communicating with locals. This demonstrates that the participants employed problem-focused strategies.

4.5 Intent to Stay in Türkiye

Under this main theme, three second-order themes were obtained: Returning to home country, being open to work in other countries and desire to stay in Türkiye.

4.5.1 Returning to Home Country

In this study, few participants stated that they wanted to return to their home countries.

P4 shared, "I'm planning to go home for a while"

P7 said, "There is a timetable for returning to my home country and I am about to leave".

Two participants, Tunisian and Iraqi, expressed a desire to return to their home countries. However, Tunisian P4 stated that he would be leaving for a while. Based on these findings, it can be concluded that the vast majority of participants are unwilling to move their home country.

4.5.2 Being Open to Work in Other Countries

According to the data analysis, few participants were found to be open to working in other countries.

P2 said, "I have plans to relocate, considering countries like England or Finland".

Similarly P11 stated, "... I am also open and confident about moving to other countries if it will be the case (both personally and professionally)".

Two participants, Pakistani and Romanian, stated that they were open to working in other countries.

4.5.3 Desire to Stay in Türkiye

Most of the participants mentioned that they planned to stay in Türkiye in the long term.

P1 said, "Now, I plan to continue living and contributing to the vibrant community here".

P8 stated, "For now my vision is to stay in Türkiye and grow in my career."

P9 mentioned, "I will continue to live in Türkiye".

P10 said, "My plan is not clear yet, but I love Türkiye. I can continue to stay.."

P3 said, "I'm planning to stay in Türkiye".

P5 confirmed, "I do plan on staying here".

P6 said, "Now I'm currently living between Tunisia and Türkiye as the whole work of my agency is based on Türkiye".

Six participants from Egypt, Yemen, Tunisia, Morocco and Ukraine expressed their intention to stay in Türkiye. Even though Tunisian P10 has yet to make a decision, he has stated that he loves Türkiye and may stay. Although the participants experienced certain challenges, it is noteworthy that the majority wanted to continue staying.

5. Conclusion and Discussion

This study contributes to a better understanding of the state of the self-initiated expatriates' life in Türkiye. It adds to our understanding of experiences of self-initiated expatriates adjusting to the host country. Self-initiated expatriates relocate for a variety of reasons. Within the scope of this study, three themes related to the reasons for relocation were obtained: work opportunity, personal reasons and economic reasons. The expatriates mostly stated that they started working in Türkiye because of work opportunities, better economic conditions compared to their home countries, and personal reasons such as liking the culture, religion and people of Türkiye.

The study provides evidence that self-initiated expatriates face challenges such as language barrier, cultural challenges, host country nationals' negative attitudes, economic challenges and expatriates' emotional challenges. Özkan (2010)'s thesis, entitled "Challenges and Advantages During Expatriation: A Study on Asian Expatriates in Istanbul", provides support for some of these findings. Similarly with our findings, she found that high cost of living (named as economic challenges in this study), language related challenges and cultural challenges were challenges faced by the expatriates (Özkan, 2010). A substantial body of

research has demonstrated that cultural challenge were a significant challenge in diminishing the expatriate adjustment (Kraimer, Wayne, and Jaworski, 2001; Selmer, 1999). As indicated by Kraimer et al. (2001) cultural novelty (the distance between host and home cultures) was found to be negatively correlated with expatriate adjustment. In addition, Selmer (1999) revealed the absence of cultural closeness led to expatriation failure.

Apart from the findings of this study, in Özkan (2010)'s thesis it was revealed that expatriates faced some more challenges in Türkiye as official procedures, physical disturbances because of urban planning and infrastructure issues and social disturbances, including instances of theft or encounters with rude taxi drivers. The respondents in this study didn't mention any specific issues regarding to these challenges. In contrast, the findings of this study revealed that nationals' negative attitudes towards expatriates had a detrimental impact on their experiences. Some expatriates indicated that, over time, there has been an increase in racism and rudeness between Turkish people. Furthermore, the emotional states of expatriates presented a significant challenge in their adjustment to Türkiye. It is notable that the majority of expatriates mentioned experiencing feelings of loneliness and homesickness.

In this research, organizational support, spouse support, family support, expatriate friends' support, host country nationals' support, personal characteristics and previous international work experience were found as facilitating factors in expatriate adjustment. The participants mentioned that organizational support such as orientation programs, welcoming atmosphere of the organization, peer support and managerial support facilitated their adjustment. Previous studies have predominantly identified organizational support as an important factor in expatriate adjustment (Shaffer, et al., 1999). Dousin and Sulong (2021), who conducted a study on expatriates in Saudi Arabia, found that the lack of pre-departure training made the expatriates' adjustment more difficult. The expatriates needed extensive pre-departure cross-cultural trainings focusing on Saudi culture, basic local language and host-country organization (Dousin and Sulong, 2021).

In addition to organizational support, spousal and family support were other factors that facilitated adjustment. Previous studies have predominantly identified spouse and family support as significant factors in expatriate adjustment (Lauring and Selmer, 2010; Lee and Kartika, 2014). Lee and Kartika (2014) found that family support and family adaptability have positive influence on expatriate adjustment. Recent studies emphasize the role of family adjustment on expatriate adjustment or success rather than the effect of family support on expatriate adjustment (Erogul and Rahman, 2017; Shah, de Oliveira, et al., 2022). These recent researches suggest that theoretical and empirical research on expatriates needs to be scaled up from the individual (expatriate) level to the family unit level in order to gain additional insights into cross-cultural adjustment.

Expatriate friends' support was another factor facilitating the expatriate adjustment. According to Caligiuri and Lazarova (2002), other expatriates facilitate the expatriate adjustment process. They provide information about the host environment, share their experiences, and help the expatriate enter into new networks that they have already built up (Caligiuri and Lazarova, 2002). Langinier and Froehlicher (2018) emphasize that in areas such as Diversaudit Luxembourg, where expatriates have few opportunities to interact with locals, international counterparts are important for expatriate adjustment. In such places,

expatriates focus their attention on other expatriates, encoding their behaviors in their memory and replicating them (Langinier and Froehlicher, 2018).

As well as expatriate friends' support, host country nationals' support was found as another facilitating factor in the expatriate adjustment. This finding coincides with the findings of previous studies. Previous studies found that interaction with host country nationals facilitates the adjustment of expatriates (Black, et al., 1991; Liu and Shaffer, 2005). Additionally, Toh and DeNisi (2007) have proposed that host country nationals serve as socializing agents for expatriates, providing information and offering social support.

Finally, previous international work experience and personal characteristics such as openness, being diverse and social were factors that facilitated adjustment. Lee and Kartika (2014) found that expatriates with experience abroad can adjust more easily in the new work environment and expatriates with higher emotional intelligence and cultural intelligence can adjust more easily in the new work environment. Black and Gregersen (1991) emphasized the importance of personal attributes and proposed several key employee attributes that are essential for the success of expatriate assignments. These included a drive to communicate, an enthusiastic and extroverted disposition; a broad-based sociability to the local communities; cultural flexibility; a cosmopolitan mindset orientation and a collaborative negotiation style.

In this study, it was found that expatriates mostly utilize coping strategies. The participants mostly used problem-focused coping strategies by attending courses and participating in local activities. In addition, it was also found that even though the participants mentioned many challenges, the majority of them had the intention to stay in Türkiye.

In this study, no demographic criteria such as nationality, marital status or gender were set when determining the sample. When the findings were examined, no findings were reached that would require different evaluations in terms of these demographic variables. For example, female participants did not state that they experienced a challenge based on gender or that individuals of a different nationality experienced a challenge because of their nationality. Although there were participants from the MENA region and Europe in the sample, their experiences were not very different from each other. However, according to Mamman (1995), those who were born and raised in a culture similar to the host country have a higher chance of adapting and being accepted by the local people. Therefore, it is recommended that similar studies be conducted based on these findings.

References

- A. Isakovic, A., & Forseth Whitman, M. (2013). Self-initiated expatriate adjustment in the United Arab Emirates: a study of academics. *Journal of Global Mobility*, 1(2), 161-186. <https://doi.org/10.1108/JGM-09-2012-0011>
- Alpaslan Danisman, S. (2017). Attitudes towards culture in the new home: self-initiated expatriate academics in Türkiye. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44(1), 1-29. <https://doi.org/10.1080/13530194.2016.1177486>
- Andreason, A. (2003). Expatriate adjustment to foreign assignments. *International Journal of Commerce and Management*, 13(1), 42-60. <https://doi.org/10.1108/eb047459>
- Aycan, Z. (1997). Expatriate adjustment as a multifaceted phenomenon: Individual and organizational level predictors. *The International Journal of Human Resource Management*, 8(4), 434-456. <https://doi.org/10.1080/095851997341540>
- Bayraktar, S. (2019). A diary study of expatriate adjustment: Collaborative mechanisms of social support. *International Journal of Cross Cultural Management*, 19(1), 47-70. <https://doi.org/10.1177/147059581983668>
- Bennett, N., Martin, C., Bies, R., & Brockner, J. (1995). Coping with a layoff: A longitudinal study of victims. *Journal of Management*, 21(6), 1025-1040. [https://doi.org/10.1016/0149-2063\(95\)90020-9](https://doi.org/10.1016/0149-2063(95)90020-9)
- Biemann, T., & Andresen, M. (2010). Self-initiated foreign expatriates versus assigned expatriates: Two distinct types of international careers? *Journal of Managerial Psychology*, 25, 430-448. <https://doi.org/10.1108/02683941011035313>
- Black, J. (1988). Work role transitions: a study of American expatriate managers in Japan. *Journal of International Business Studies*, 19, 277-294. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490383>
- Black, J., & Gregersen, H. (1991). Antecedents to cross-cultural adjustment for expatriates in Pacific Rim assignments. *Human Relations*, 44(5), 497-515. <https://doi.org/10.1177/001872679104400505>
- Black, J., & Stephens, G. (1989). The influence of the spouse on American expatriate adjustment in overseas assignments. *Journal of Management*, 15(4), 529-544. <https://doi.org/10.1177/014920638901500403>
- Black, J., Mendenhall, M., & Oddou, G. (1991). Toward a comprehensive model of international adjustment: An integration of multiple theoretical perspectives. *Academy of Management Review*, 16(2), 291-317. <https://doi.org/10.5465/amr.1991.4278938>
- Bonache, J., Langinier, H., & Zarrage Oberty, C. (2016). Antecedents and effects of host country nationals negative stereotyping of corporate expatriates. A social identity analysis. *Human Resource Management Review*, 26(1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2015.08.001>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Caligiuri, P., & Lazarova, M. (2002). A model for the influence of social interaction and social support on female expatriates' cross-cultural adjustment. *International Journal of Human Resource Management*, 13(5), 761-772. <https://doi.org/10.1080/09585190210125903>
- Caligiuri, P. M., Hyland, M. M., Joshi, A., & Bross, A. S. (1998). Testing a theoretical model for examining the relationship between family adjustment and expatriates' work adjustment. *Journal of applied Psychology*, 83(4), 598. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.4.598>
- Caligiuri, P. M., Joshi, A., & Lazarova, M. (1999). Factors influencing the adjustment of women on global assignments. *International Journal of Human Resource Management*, 10(2), 163-179. <https://doi.org/10.1080/095851999340495>
- Castles, S., Haas, H., & Miller, M. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Palgrave Macmillan.

- Chen, Y. P., & Shaffer, M. (2018). The influence of expatriate spouses' coping strategies on expatriate and spouse adjustment: An interdependence perspective. *Journal of Global Mobility*, 6(1), 20-39. <https://doi.org/10.1108/JGM-07-2016-0032>
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *The basics of qualitative research* (3rd edition b.). Los Angeles: SAGE.
- Derksen, D., Patel, P., Mohyuddin, S., Prikshat, V., & Shahid, S. (2023). Mental health and expatriate psychological adjustment post-COVID: towards a new framework. *Personnel Review*, 53(2). <https://doi.org/10.1108/PR-04-2023-0282>
- Dousin, O., & Sulong, R. (2021). Stepping out of the ordinary": exploring cross-cultural challenges of expatriates in the Kingdom of Saudi Arabia. *Rajagiri Management Journal*, 16(2), 131-143. <https://doi.org/10.1108/RAMJ-01-2021-0004>
- Ellis, D., Thorn, K., & Yao, C. (2020). Repatriation of self-initiated expatriates: expectations vs. experiences. *Career Development International*, 25(5), 539-562. <https://doi.org/10.1108/CDI-09-2019-0228>
- Erogul, M., & Rahman, A. (2017). The impact of family adjustment on expatriate success. *Journal of International Business and Economy*, 18(1), 1-23.
- Fang, R., McAllister, D., & Duffy, M. (2017). Down but not out: Newcomers can compensate for low vertical access with strong horizontal ties and favorable core self-evaluations. *Personnel Psychology*, 70(3), 517-555. <https://doi.org/10.1111/peps.12177>
- Fisher, C. D. (1985). Social support and adjustment to work: A longitudinal study. *Journal of management*, 11(3), 39-53. <https://doi.org/10.1177/01492063850110030>
- Folkman, S., Lazarus, R., Dunkel Schetter, C., DeLongis, A., & Gruen, R. (1986). Dynamics of a stressful encounter: cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of personality and social psychology*, 50(5), 992-1003.
- Francis, J., Johnson, M., Robertson, C., Glidewell, L., Entwistle, V., Eccles, M., & Grimshaw, J. (2010). What is an adequate sample size? Operationalising data saturation for theory-based interview studies. *Psychology and health*, 25(10), 1229-1245. <https://doi.org/10.1080/08870440903194015>
- Fu, C., Hsu, Y., Shaffer, A., & Ren, H. (2017). A longitudinal investigation of self-initiated expatriate organizational socialization. *Personnel Review*, 46(2), 182-204. <https://doi.org/10.1108/PR-05-2015-0149>
- Jannesari, M., Wang, Z., McCall, J., & Zheng, B. (2017). Psychological Availability between Self-Initiated Expatriates and Host Country Nationals during Their Adjustment: The Moderating Role of Supportive Supervisor Relations. *Frontiers in Psychology*, 8.
- Kawai, N., & Mohr, A. (2015). The contingent effects of role ambiguity and role novelty on expatriates' work-related outcomes. *British Journal of Management*, 26(2), 163-181. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.12089>
- Konopaske, R., & Werner, S. (2005). US managers' willingness to accept a global assignment: do expatriate benefits and assignment length make a difference? *The International Journal of Human Resource Management*, 16(7), 1159-1175. <https://doi.org/10.1080/09585190500143998>
- Kraimer, M., & Wayne, S. (2004). An examination of perceived organizational support as a multidimensional construct in the context of an expatriate assignment. *Journal of management*, 30(2), 209-237. <https://doi.org/10.1016/j.jm.2003.01.001>
- Kraimer, M., Wayne, S., & Jaworski, R. (2001). Sources of support and expatriate performance: The mediating role of expatriate adjustment. *Personnel Psychology*, 54(1), 71-100. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2001.tb00086.x>
- Kumpikaitė-Valiūnienė, V., Žičkutė, I., Banevičienė, I., Gao, J., & Torres, D. (2022). The impact that different types of organizational cultures have on the adjustment of self-initiated expatriates. *Frontiers*

- in Psychology, 12.
<https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.804947/full>
- Langinier, H., & Froehlicher, T. (2018). Context matters: Expatriates' adjustment and contact with host country nationals in Luxembourg. *Thunderbird International Business Review*, 60(1), 105-119. <https://doi.org/10.1002/tie.21835>
- Lauring, J., & Selmer, J. (2010). The supportive expatriate spouse: An ethnographic study of spouse involvement in expatriate careers. *International Business Review*, 19(1), 59-69. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2009.09.006>
- Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.
- Lazarus, R., & Launier, R. (1978). Stress-related transactions between person and environment. L. Pervin, & M. Lewis içinde, *Perspectives in interactional psychology* (s. 287-327). Boston: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-3997-7_12
- Leana, C., Feldman, D., & Tan, G. (1998). Predictors of coping behavior after a layoff. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 19(1), 85-97. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1379\(199801\)19:1<85::AID-JOB838>3.0.CO;2-Y](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(199801)19:1<85::AID-JOB838>3.0.CO;2-Y)
- Lee, H., & Liu, C. (2006). Determinants of the adjustment of expatriate managers to foreign countries: an empirical study. *International Journal of Management*, 23(2), 302-311.
- Lee, L., & Kartika, N. (2014). The influence of individual, family, and social capital factors on expatriate adjustment and performance: The moderating effect of psychology contract and organizational support. *Expert systems with applications*, 41(11), 5483-5494. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2014.02.030>
- Liamputtong, P. (2009). Qualitative data analysis: conceptual and practical considerations. *Health promotion journal of Australia*, 20(2), 133-139. <https://doi.org/10.1071/HE09133>
- Liu, X., & Shaffer, M. (2005). An Investigation of Expatriate Adjustment and Performance: A Social Capital Perspective. *International Journal of Cross Cultural Management*, 5(3), 235-254. <https://doi.org/10.1177/1470595805058411>
- Lueke, S., & Svyantek, D. (2000). Organizational socialization in the host country: The missing link in reducing expatriate turnover. *The International Journal of Organizational Analysis*, 8(4), 380-400. <https://doi.org/10.1108/eb028924>
- Mamman, A. (1995). Employee Intercultural Effectiveness in Multicultural Workplace: Theoretical Propositions, Strategies and Directions for Future Research. *International Journal of Human Resource Management*, 6(3), 528-545. <https://doi.org/10.1080/09585199500000034>
- Mutlu, E. C. (1998). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Çokuluslu İşletmelerde Denizaşırı Görevli (Expatriate) Yöneticilerin Karşılaştıkları Sorunlar Üzerinde Bir Çalışma. *Öneri Dergisi*, 2(9), 77-80. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.680674>
- Oh, S., & Jang, K. (2021). Self-initiated expatriate adjustment: South Korean workers in Vietnam. *Career Development International*, 26(1), 16-43. <https://doi.org/10.1108/CDI-09-2019-0212>
- Onwuegbuzie, A., & Leech, N. (2007). A Call for qualitative power analyses. *Quality & Quantity*, 41, 105-121. <https://doi.org/10.1007/s11135-005-1098-1>
- Özkan, Ö. (2010). *Challenges and Advantages During Expatriation: A Study On Asian Expatriates In Istanbul*. Lund Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Parkins, N. (2010). Push and pull factors of migration. *American Review of Political Economy*, 8(2), 6-24. <https://doi.org/10.38024/arpe.119>
- Platanitis, P. (2018). *Expatriates emotional challenges and coping strategies: A qualitative Study*. United Kingdom, Doktora Tezi: The University of Manchester.

- Richardson, J., & Mallon, M. (2005). Career interrupted? The case of the self-directed expatriate. *40(4)*, 409-420. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2005.08.008>
- Rizzo, J., House, R., & Lirtzman, S. (1970). Role conflict and ambiguity in complex organizations. *Administrative Science Quarterly*, 15, 150-163. <https://doi.org/10.2307/2391486>
- Saks, A., & Gruman, J. (2012). Getting newcomers on board: A review of socialization practices and introduction to socialization resources theory. C. Wanberg içinde, *The Oxford handbook of organizational socialization* (s. 27-55). Oxford University Press.
- Selmer, J. (1999). Western business expatriates' coping strategies in Hong Kong vs the Chinese mainland. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 37(2), 92-105. <https://doi.org/10.1177/103841119903700208>
- Selmer, J. (2001). Adjustment of Western European vs North American expatriate managers in China. *Personnel Review*, 30(1). <https://doi.org/10.1108/00483480110380118>
- Selmer, J. (2006). Language ability and adjustment: Western expatriates in China. *Thunderbird International Business Review*, 48(3), 347-368. <https://doi.org/10.1002/tie.20099>
- Selmer, J., & Leung, A. (2007). Symptom and problem focused coping strategies of business women expatriates and their socio-cultural adjustment in Hong Kong. *Women in Management Review*, 22(7), 588-605. <https://doi.org/10.1108/09649420710825742>
- Shaffer, M., Harrison, D., & Gilley, K. (1999). Dimensions, determinants, and differences in the expatriate adjustment process. *Journal of international business studies*, 30, 557-581. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490083>
- Shaffer, M., Kraimer, M., Chen, Y., & Bolino, M. (2012). Choices, challenges, and career consequences of global work experiences: A review and future agenda. *Journal of Management*, 38(4), 1282-1327. <https://doi.org/10.1177/0149206312441834>
- Shah, D., de Oliveira, R., Barker, M., Moeller, M., & Nguyen, T. (2022). Expatriate family adjustment: How organisational support on international assignments matters. *Journal of International Management*, 28(2). <https://doi.org/10.1016/j.intman.2021.100880>
- Shore, L., & Shore, T. (1995). Perceived Organisational Support and Organisational Justice. R. Cropanzano, & K. Kacmar içinde, *Organisational Politics, Justice, and Support: Managing the Social Climate of the Workplace*. Quorum.
- Sinangil, H. K., & Ones, D. S. (2003). Gender differences in expatriate job performance. *Applied Psychology*, 52(3), 461-475. <https://doi.org/10.1111/1464-0597.00144>
- Stahl, G., & Caligiuri, P. (2005). The effectiveness of expatriate coping strategies: The moderating role of cultural distance, position level and time on the international assignment. *Journal of Applied Psychology*, 90(4).
- Takeuchi, R. (2010). A Stakeholder View: Progress, Emerging Trends, and Prospects. *Critical Review of Expatriate Adjustment Research Through a Multiple Stakeholder View: Progress, Emerging Trends, and Prospects*. *Journal of Management*, 36(4), 1040-1064. <https://doi.org/10.1177/0149206309349308>
- Takeuchi, R., & Chen, J. (2013). The impact of international experiences for expatriates' cross-cultural adjustment: A theoretical review and a critique. *The Organizational Psychology Review*, 3(3), 248-290. <https://doi.org/10.1177/2041386613492167>
- Teagarden, M., & Gordon, G. (1995). Corporate selection strategies and expatriate manager success. Selmer içinde, *Expatriate management: New ideas for international business*. Quorum Books.
- Toh, S., & DeNisi, A. (2007). Host country nationals as socializing agents: A social identity approach. *Journal of Organizational Behavior*, 28(3), 281-301. <https://doi.org/10.1002/job.421>
- Urbanski, M. (2022). Comparing push and pull factors affecting migration. *Economies*, 10(21), 1-15. <https://doi.org/10.3390/economies10010021>

Van der Laken, P. A., Van Engen, M. L., Van Veldhoven, M. J. P. M., & Paauwe, J. (2019). Fostering expatriate success: A meta-analysis of the differential benefits of social support. *Human Resource Management Review*, 29(4), 100679. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2018.12.003>

Varma, A., Aycan, Z., Budhwar, P., Pichler, S., Uygur, U., & Paluch, R. (2016). Host country nationals' support to expatriates: an investigation in Turkey. *European Journal of International Management*, 10(6), 605-623. <https://doi.org/10.1504/EJIM.2016.079512>

Yavas, U., & Bodur, M. (1999). Correlates of adjustment: A study of expatriate managers in an emerging country. *Management Decision*, 37(3), 267-279. <https://doi.org/10.1108/00251749910264505>

Ward, C., & Kennedy, A. (1996). Crossing cultures: The relationship between psychological and socio-cultural dimensions of cross-cultural adjustment. J. Pandey, D. Sinha, & D. Bhawuk içinde, *Asian contributions to cross-cultural psychology*. Sage.

Zikmund, W., Babin, B., Carr, J., & Griffin, M. (2010). *Business research methods*.

Zhu, J., Wanberg, C. R., Harrison, D. A., & Diehn, E. W. (2016). Ups and downs of the expatriate experience? Understanding work adjustment trajectories and career outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 101(4), 549. <https://doi.org/10.1037/apl0000073>

Extended Summary

Challenges and Adjustment of Self-Initiated Expatriates in Türkiye

Türkiye has received a large number of expatriates, especially in recent years, due to the impact of wars and immigration. Some of these expatriates are self-initiated and some are assigned expatriates. Assigned expatriates are sent abroad by their company and start to work in host country with certain work rights and advantages whereas self-initiated expatriates voluntarily leave their country and decide to work in a host country on their own. In this context, self-initiated expatriates' experiences are different from assigned expatriates. They decide to work abroad with no organizational support, often with less favorable work contract whereas assigned expatriates usually receive beneficial expatriate contracts (Biemann and Andresen, 2010). In the study of expatriation and expatriate adjustment, there are limited studies that focus on issues faced by self-initiated expatriates working in Türkiye (Alpaslan Danışman, 2017). Alpaslan Danışman (2017)'s study is on self-initiated expatriate academics. In this context, the objective of this study is to analyse the challenges and adjustment of self-initiated expatriates in Türkiye. This study contributes to a better understanding of the self-initiated expatriates' life and experience in Türkiye.

This study adopted two theoretical frameworks. The first theory, referred to as the "push and pull" theory, is a set of contextual frameworks that pinpoint the reasons why people relocate abroad from their country of origin (Castles, et al., 2014: 28). Push and pull theory includes push and pull factors that affect the individuals to move to the host country. Push factors are negative factors that encourage individuals to leave their country of origin. Economic factors, political instability, and a lack of autonomy in their home country are some of the push factors driving expatriates away from their home country (Richardson and Mallon, 2005). On the other hand, pull factors are positive features of the host country that attract individuals to move there. These factors include better work opportunities, better living conditions, better healthcare facilities, religious tolerance and better security (Urbanski, 2022). The second theory utilised in this study is socialization resources theory. It is used to develop a new pathway for newcomer socialization, with a focus on the provision of resources to newcomers during the first year of organizational entry. Socialization resources theory focuses on the resources that newcomers believe are essential for a better adjustment and socializing process (Saks and Gruman, 2012). The availability of the resources such as orientation programs and pre-departure training is critical in effectively adjusting to a new environment (Oh and Jang, 2021: 18).

Purposive sampling was used for participant selection. No sectoral distinction was made when determining the sample. The criteria used to select the sample were that participants should have at least a bachelor's degree, be self-initiated expatriates and have been working in Türkiye for more than one year. 11 expatriates from 7 countries living and working in Istanbul were interviewed and thematic analysis was used to interpret the qualitative data. MAXQDA 2018 data analytic program was utilized. The text has been imported into MAXQDA 2018 and thematic analysis has been conducted using this software.

The study identified five main themes: reasons of relocation, challenges, factors facilitating the expatriate adjustment, coping strategies in adjustment and intent to stay in Türkiye. Work opportunity, personal and economic reasons were found as the reasons of relocation. The expatriates mostly stated that they started working in Türkiye because of work opportunities, better economic conditions compared to their home countries, and personal reasons such as liking the culture, religion of Türkiye and Turkish people.

The challenges faced by expatriates in Türkiye were categorised as follows: language barrier, cultural challenges, host country nationals' negative attitudes, economic challenges and expatriates' emotional challenges. These findings are in line with the findings of previous studies on expatriate adjustment (Black, et al., 1991; Bonache, et al., 2016; Caligiuri and Lazarova, 2002; Kraimer and Wayne, 2004; Ward and Kennedy, 1996). The emotional states of expatriates presented a significant challenge in their adjustment to Türkiye. It is notable that the majority of expatriates mentioned experiencing feelings of loneliness and homesickness. Also, some expatriates indicated that, over time, there has been an increase in racism and rudeness between Turkish people.

The factors facilitating adjustment were found as organizational support, spouse support, family support, expatriate friends' support, host country nationals' support, personal characteristics and previous international work experience. The participants mentioned that organizational support such as orientation programs, welcoming atmosphere of the organization, peer support and managerial support facilitated their adjustment. Previous studies have predominantly identified organizational support (Shaffer, et al., 1999), spouse support, family support (Lauring and Selmer, 2010; Lee and Kartika, 2014) and expatriate friends' support (Caligiuri and Lazarova, 2002) as significant factors in expatriate adjustment. According to Caligiuri and Lazarova (2002), other expatriates provide information about the host environment, share their experiences, and help the expatriate enter into new networks that they have already built up (Caligiuri and Lazarova, 2002). In addition, the research revealed that previous international work experience and personal characteristics such as openness, being diverse and social facilitated the adjustment of expatriates. In accordance with this finding, Lee and Kartika (2014) found that expatriates with international work experience can adjust more easily in the new work environment and Black and Gregersen (1991) proposed that employee attributes such as a drive to communicate, an enthusiastic and extroverted disposition etc. are essential for the success of expatriate assignments.

The research revealed that the majority of sample used problem-focused coping strategies by attending courses and participating in local activities. According to Lazarus and Folkman (1984) the coping strategies are divided into two groups as problem focused coping strategies and emotion focused coping strategies. Problem-focused coping strategies involve taking active steps to directly address and resolve the issues that are causing stress whereas emotion focused coping strategies attempt to minimize anxiety by withdrawing from the situation, either physically or mentally, or by avoiding the problem (Selmer, 2001). In this study, it was found that most of the participants took active steps to resolve their adjustment problems instead of escaping from them. Also it was found that the majority of the sample demonstrated a willingness to remain in Türkiye.

Impact of Development Agencies on Regional Development¹

Güliz Ünal²

Abdurrahman Taraktaş³

Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmaya Etkisi	Impact of Development Agencies on Regional Development
Öz <p>Bu çalışmanın amacı, kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini incelemektir. TR41 bölgesinde faaliyet gösteren kalkınma ajansının mali destek programlarının, bölgesel kalkınmaya etkisi, nitel analiz ile derinlemesine araştırılmıştır. Nicel yöntemlere veya karma yaklaşımlara dayanan çalışmalardan farklı olarak, bu çalışma, kalkınma ajansı müdahalelerinin bölgesel kalkınmayı nasıl şekillendirdiğine dair detaylı bir tasvir sunarak, yararlanıcı kurumların öznel deneyimlerini ve algılarını araştırmaktadır. Bulgular, Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımı ile uyumlu olarak bölgesel kalkınmanın dinamik ve gelişen doğasının altını çizmekte; yerel kaynakların, paydaş katılımının ve sürdürülebilir kalkınma uygulamalarının önemini vurgulayarak ayrıntılı bir vaka analizi ile literatüre katkıda bulunmakta; politika yapıcılar ve bölgesel kalkınma uygulayıcıları için pratik çıkarımlar sunmaktadır.</p>	Abstract <p>The aim of this study is to examine the effects of development agencies on regional development. The impact of the financial support programs of the development agency operating in the TR41 region on regional development was investigated in depth by qualitative analysis. Unlike studies based on quantitative methods or mixed approaches, this study explores the subjective experiences and perceptions of beneficiary institutions, providing a detailed depiction of how development agency interventions shape regional development. The findings underline the dynamic and evolving nature of regional development in line with the New Regionalism Approach; contributes to the literature with a detailed case study by emphasizing the importance of local resources, stakeholder engagement and sustainable development practices; It offers practical implications for policy makers and regional development practitioners.</p>
Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma, kalkınma planları, bölgesel kalkınma araçları, bölgesel kalkınma ajansları	Keywords: Regional development, development plans, regional development tools, regional development agencies.
JEL Kodları: R58, H32	JEL Codes: R58, H32

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma (15.02.2021 tarih ve 25541 protokol nolu Etik Kurul Onay Belgesi ile) bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar 1'in makaleye katkısı %50 Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Abdurrahman Taraktaş danışmanlığında Güliz Ünal tarafından "Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: TR41 Bölgesi" başlığı ile tamamlanarak 27.07.2022 tarihinde savunulan Doktora tezinden türetilmiştir.

² Dr., Koordinatör, BEBKA Eskişehir Yatırım Destek Ofisi, gulizunal2012@gmail.com.

³ Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, ataraktas@anadolu.edu.tr.

e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Introduction

The destructive impact of the Second World War on a global scale has brought about regional imbalance. Regional imbalance signifies an inequity that arises as a consequence of certain areas within defined boundaries experiencing varying levels of economic, social, or cultural development compared to others. From the aftermath of World War II until the late 1970s, attempts to counteract regional imbalances were pursued through regional development policies under the jurisdiction of central governments, yet their adequacy was proven insufficient. Consequently, shifts in the understanding of regional development policies have been observed worldwide since the 1980s.

With the advent of Postmodernism and the transition to Post-Fordist production, the New Regionalism Approach emerged. This theory proposes a solution centered around mobilizing local resources. Unlike the Keynesian or Neoliberal approaches, which favor either entirely state-driven or completely independent development models, this approach is based on a mixed development concept that takes into account regional and local initiatives. This novel perspective on regional development anticipates that, unlike conventional policies, regional development can be achieved from the grassroots to the top. One of the institutional structures capable of achieving this is regional development agencies.

States make efforts to reduce regional imbalances and promote regional development. Numerous studies have been conducted worldwide to explore the impact of these regional development endeavors on regional growth. In this study, the intention is to investigate the influence of development agencies, which are one of the tools of regional development, on regional growth. Previous studies on the effect of development agencies on regional development have often employed quantitative analyses or mixed methods, examining stakeholder institutions, agency employees through surveys, fundamental criteria published by the OECD⁴, or documents that outline the activities of development agencies.

However, generalizing the impact of development agency support on institutions and consequently on the region is not straightforward. The content of the support provided by development agencies can evolve over the years in parallel with the changing needs of the region. Institutions can interpret the effects of support differently based on their internal dynamics, organizational structures, timing, location, and regional necessities. Therefore, this study aims to contribute to the literature by employing a qualitative analysis method that allows for in-depth exploration and a more detailed depiction of the effects, rather than aiming for generalizations or drawing broad conclusions. To achieve this, the study is designed using the qualitative research design of phenomenology. In qualitative research, the primary aim of researchers is to uncover how individuals make sense of their situations and experiences.

In the world, the legal and organizational structures, duties and activities, authorities and responsibilities, as well as the relationships of development agencies with other national and international institutions and organizations, exhibit variations that complicate the definition of a universally applicable development agency model. However, aligned with the dynamic and variable nature of development, the structures, activities, and sources of funding of development agencies also evolve over time. Development agencies, first witnessed in the

⁴ <https://www.oecd.org/dac/evaluation/daccriteriaforevaluatingdevelopmentassistance.htm> (Date of access: 08.05.2022)

United States in the 1930s, began to be established in European Union (EU) countries in subsequent years. The activities carried out by development agencies within the EU cover a wide spectrum. Advancing economic development, promoting productivity and competitiveness, assisting companies in their internationalization efforts, encouraging employment, and contributing to sustainable development are just a few of these activities.

In Turkey, on the other hand, development agencies were established in 2006 during the process of harmonization with the EU and operate as public institutions under the coordination of the General Directorate of Development Agencies within the Ministry of Industry and Technology. The activities of these agencies encompass a range of goals, including fostering economic growth, promoting business efficiency and global competitiveness, facilitating the internationalization of domestic companies, boosting employment, and contributing to sustainable development.

2. Literature Review

In the context of regional development agencies (RDAs), numerous studies have explored their roles, effectiveness, and challenges across different regions. This section synthesizes existing literature to provide a comprehensive understanding of the subject.

Several qualitative studies conducted in Turkey have shed light on the functioning and impact of regional development agencies. Özkan et al. (2014) conducted a qualitative analysis of tourism projects supported by the South Marmara Development Agency (GMKA) between 2010 and 2013. The findings indicate that GMKA provided financial support to 25% of the tourism projects, contributed to job creation in the tourism sector, developed new tourism areas, and helped train a skilled workforce in the tourism industry. Çetinkaya and İlhan (2016) used a qualitative research method and case study approach to examine the impact of the Competitive SME Financial Support Program (RKMDP) projects on employment in the TR33 region (Afyon, Kütahya, Manisa, and Uşak) under the Zafer Development Agency. The results showed that the increase in equipment and product diversity through the projects led to a boost in both national and international trade. Akpınar (2017) conducted a qualitative study through semi-structured interviews to understand the experiences and opinions of the development council members of the Izmir Development Agency. It was found that the current structures of the councils were predominantly public sector-oriented, with insufficient representation of the private sector and non-governmental organizations, and that member selection was largely based on personal relationships. The study concluded that development councils need to become more functional and that the agencies require restructuring. Aydoğdu and Sezer (2018) examined the role of the Northern Anatolia Development Agency (KUZKA) in the tourism sector in Kastamonu through descriptive analysis of data from interviews with two experts from the agency's planning and strategic research units. The findings suggest that development agencies play a significant role in the tourism sector by undertaking tasks such as policy-making, project development, and funding. Karaca (2019) conducted face-to-face interviews to identify the views of stakeholders of regional development agencies and proposed solutions to the identified problems, highlighting the need for reform. Bilgen (2020) structured a comprehensive study on the Southeastern Anatolia Project (GAP) between 2012 and 2017 as a qualitative literature review, critically examining various aspects of GAP. The findings highlight that GAP has been associated with a wide range of concepts and processes over time, leading to "development fatigue" in local communities and emphasizing the low level of cooperation between institutions.

Internationally, research has examined diverse approaches to regional development. Van Berkel et al. (2011) explored qualitative scenarios in Portugal, emphasizing the role of local stakeholders in sustainable rural development. Brusaporci (2017) used qualitative comparative analysis to assess how EU regionalism strategies are perceived by local authorities in Bulgaria, revealing varying perceptions across different regions. Cooke et al. (2005) in the UK investigated the impact of social capital on SME performance and regional development, highlighting the role of trust-based partnerships in fostering innovation and economic growth. Studies such as Makkonen and Inkinen (2014) in Finland utilized textual content analysis to compare regional strategic programs, focusing on innovation systems and clusters. Parjanen et al. (2011) conducted a case study on knowledge brokerage in Finland, illustrating the critical role of brokers in enhancing regional innovativeness through effective networking and knowledge dissemination.

The synthesis of literature on regional development agencies (RDAs) underscores their critical roles and diverse impacts across various regions. Studies conducted in Turkey reveal significant contributions of RDAs in tourism development, job creation, and enhancing the skill sets of the local workforce, while also identifying the need for structural reforms and better stakeholder representation. International research further complements these findings by highlighting the importance of stakeholder involvement, trust-based partnerships, and knowledge brokerage in driving sustainable regional development. Despite the varied contexts and approaches, a common theme emerges: the effectiveness of RDAs hinges on their ability to foster collaboration, adapt to local needs, and strategically harness regional assets. This comprehensive review illustrates that while RDAs have achieved notable successes, ongoing challenges such as institutional cooperation and stakeholder engagement remain critical areas for future improvement and policy innovation.

When scrutinizing the research conducted by the European Association of Development Agencies (EURADA) and assessing the endeavors of other global development agencies, a discernible pattern emerges: regional development policies exhibit marked variations across countries and regions. It is noteworthy that post-Second World War, concerted efforts were directed towards bolstering employment and enhancing infrastructure. Commencing in the 1970s, development strategies with a heightened focus on competitiveness were set in motion, thereby unearthing the latent potential inherent in various regions. The modus operandi and organizational structures of these development agencies, which function as instrumental agents for the revelation of regional capabilities, manifest disparities contingent on their geographical context. These agencies may be instituted by central governments, local authorities, the private sector, or through collaborative public-private initiatives. Their overarching objectives frequently encompass bolstering regional competitiveness by means of supporting entrepreneurs and SMEs, attracting investment, orchestrating educational and international initiatives, augmenting human resource capabilities, conducting research and development activities, fostering innovation and facilitating technology transfer, all while nurturing inter-institutional collaboration. At present, there exist upwards of 20,000 organizations globally identified as "Development Agencies."

In Turkey, the 1960s marked the initiation of extensive studies in the realm of regional development. These endeavors found expression in national plans, the inception and perpetuation of priority regions in the developmental framework, concerted efforts to channel public investments into underdeveloped areas, and the strategic utilization of policy

instruments aimed at rectifying regional disparities. These policy initiatives were conceived and executed within the conventional framework of centralized governance. However, akin to experiences in other nations, the desired outcomes in rectifying regional imbalances remained elusive, and, regrettably, regional disparities continued to proliferate within our country.

Subsequently, in the 2000s, in tandem with global trends and under the influence of the European Union, there emerged a paradigm shift toward the establishment of regional development agencies that embraced a grassroots-driven approach to regional development policy. This paradigm shift ushered in a novel era characterized by the formulation and implementation of regional policies by these decentralized entities. The advent of these regional development agencies, with the first instances emerging in Turkey in 2006, brought the current count to a total of 26 such agencies.

The influence exerted by development agencies on regional development exhibits a dynamic interplay contingent upon temporal factors, geographical contexts, available resources, regional exigencies, and challenges. Consequently, regional development initiatives undertaken in distinct localities inherently manifest divergences, leading to varied impacts of development agencies on the developmental trajectories of these regions. Within our nation, the cornerstone of these disparities lies in the regional plans, which are meticulously crafted under the auspices of development agencies. These plans serve as pivotal documents for delineating the socio-economic developmental trajectories, sector-specific objectives, operational undertakings, and the equitable allocation of infrastructure resources within the purview of development agencies.

It is worth noting that the bedrock of each regional plan is rooted in overarching development schemes and national strategies, embodying shared objectives that underscore their commonality.

The concept of development encompasses multiple definitions. In broad strokes, development can be characterized as the process of augmenting production and per capita national income, effecting transformative changes in the socio-cultural and economic fabric, and securing sustainability. Within the context of regional development, the focus is on making investments tailored to regions delineated by the economic, social, and physical attributes of countries, as well as the areas harboring developmental potential. The overarching objective is to foster sustainable growth through synergistic collaborations between local dynamics and central authorities.

At the heart of regional development endeavors lies the pursuit of rectifying regional disparities. Regional imbalances, manifesting as disparities in economic, social, or cultural development among specific regions within defined boundaries, underscore the pressing need for these efforts. The causal factors contributing to these regional imbalances are multifaceted. In some regions, the differentiating factor may be a skilled labor force, while in others, technological advancement or natural resource endowments may play a pivotal role.

In order to comprehend the concept of regional development, it is essential to delve into the related concepts of economic growth and economic development. Economic growth quantifies as a numerical increase in the national income, which represents the monetary value of all goods and services produced within a country during a specific period. On the other hand, economic development signifies the transformation of a country's production

framework towards generating high-value-added products, coupled with the equitable distribution of these products to elevate living standards across various income strata within society. Some scholars further contend that authentic development necessitates elements such as "sustainable growth, structural shifts in production and consumption patterns, technological advancements, social and political modernization, and substantial enhancements in overall living conditions."

To facilitate regional development, the initial step entails the identification of regions harboring developmental potential. This process culminates in the formulation of a comprehensive development strategy and a corresponding regional plan through meticulous research and analysis. These regional plans serve as instrumental documents, unveiling the existing status quo, establishing fundamental benchmarks for achieving regional development, and subsequently engendering tailored work programs.

In the Turkish context, regional plans crafted by development agencies play a pivotal role in revealing areas of strategic significance and development potential, as well as discerning the strengths and weaknesses inherent to a given region. However, to ensure the effective implementation of these regional plans, it is imperative that they are embraced and executed at the local level.

3. Methodology

In this study, the impact of development agencies on regional development has been demonstrated through qualitative research. Due to the variable nature of individuals and society, it has been observed that rather than generalizing when examining phenomena and events in this field, it is more important to strive to understand them. To achieve this goal, the study was designed using the qualitative research design of phenomenology.

In this study, the research problem has been defined, and the subject, purpose, and significance of the research have been established, followed by a review of the relevant literature. Subsequently, considering the data gathered from the literature, semi-structured interviews were conducted with 18 institutions benefiting from the developmental agency's project proposal call and its announced financial support programs. Among these institutions, 11 were non-profit organizations, and 7 were for-profit organizations. Data saturation was achieved, and interviews were concluded. Five questions were posed during the interviews. During the formulation stage of these questions, insights were obtained from two experts engaged in regional development and qualitative analysis studies. Drawing from the recommendations provided and the documents examined, the interview questions were prepared as follows:

1 - What is the impact of the support received from the Development Agency on your organization's capacity development?

2 - What are the social and cultural effects of the Development Agency's support on your organization?

3 - Did the support from the Development Agency lead to a new and different change within your organization?

4 - What are the effects of the received support on the sustainability of the projects you have undertaken?

5 - What are the aspects of Development Agency support that you find lacking or critical?

In this study, a basic interpretive qualitative research design was employed. In the basic interpretive design, the researchers' primary aim is to elucidate how individuals interpret their circumstances and experiences. It is not possible to make a generalization about the impact of financial support provided to institutions by Development Agencies through project proposal calls and grants on institutions and consequently on the region. Institutions may interpret the effects of support in different ways. The impact on institutions/organizations supported within the scope of the financial support programs announced through project proposal calls by the development agency operating in TR41 Region between 2010 and 2016, and thus on the region, has been interpreted based on emerging themes. Financial support programs were not announced in 2013 and 2017, and those after 2018 were not included in the study. This is due to the project durations extending beyond one year, with their effects becoming evident in subsequent years.

In this study, the semi-structured interview method used is frequently employed in qualitative research as a method where new questions can be asked based on predetermined topics by the researcher or emerging issues during the interview. This method allows for interviews conducted in a question-and-answer or exchange-of-ideas format with one person, or it can be conducted in a group with multiple individuals. In semi-structured interviews with one person, the researcher focuses on the information provided by the interviewee, gaining an opportunity to deeply understand their perspectives on the research topic. In qualitative research, the questions asked during interviews primarily focus on three areas: the first is language; the second involves the subjective interpretation and analysis of meanings related to a situation or event; the third involves developing theory by exploring sample patterns, models, and relationships among qualitative data collected. Questions asked should be crafted to thoroughly examine and reveal the phenomenon under study. In qualitative research, rather than asking "why" or "what for" questions, researchers ask "what" and "how" questions. In qualitative research, between 5 to 7 research questions can be asked. The most crucial method for data collection in phenomenological research is interviews. In the literature, it is suggested that conducting interviews with 5 to 25 individuals in this field would suffice to achieve the purpose of phenomenological research.

In qualitative research, unlike quantitative research, the researcher gathers data from the field without predetermined hypotheses and theories. The research is expressed through the perspective of those involved and in their own words. In qualitative analysis, the aim is not just to gather a few pieces of information about many events but to collect a wealth of information about a few events. Rather than drawing globally applicable generalizations in data analysis, focusing on the data within the research context is crucial.

Fundamental interpretive qualitative research can be used to determine how a meaning or phenomenon is formed. To achieve this purpose, interviews, observations, and document analysis are utilized, and the research is constructed in an inductive manner. In qualitative research, collected data is transcribed, categorized around main concepts, relationships between concepts are examined, and data analysis is presented within a specific logical framework.

In this study, the data was analyzed through inductive analysis (content analysis). Inductive analysis is conducted through data coding to reveal facts related to the researched subject and the relationships between these facts. The data obtained from interviews in this research process were transcribed and uploaded into the MAXQDA program. Subsequently,

this data was coded. Considering relationships between codes, the coded data was categorized into content based on themes, described, summarized, and explained under these themes. During coding, code names (for non-profit organizations: K1, K2, ..., K11; for profit-oriented organizations: M1, M2,..., M7) were assigned by the researcher to represent participants.

In qualitative research, the credibility of the findings is considered one of the most critical criteria in scientific research. Validity and reliability are the two most commonly used criteria in research from this perspective. In quantitative studies, researchers are expected to meticulously test the validity and reliability of the data collection tools and research design, and report the results to readers. In qualitative research, validity and reliability are approached differently than in quantitative studies. Instead of using the terms validity and reliability commonly used in quantitative research, it would be more appropriate to refer to credibility and researcher competence in qualitative research. In qualitative research, the concept of internal validity is replaced by credibility, external validity by transferability, internal reliability by dependability, and external reliability by confirmability. In this study, these criteria have been taken into account in ensuring the validity and reliability of the research.

In qualitative research, methods such as long-term interaction, participant validation, and expert examination can be utilized to enhance credibility. In this study, the researcher, having worked for many years as an expert and manager in regional development agencies, is well-acquainted with support processes and maintains continuous interaction with supported institutions. This facilitated easier control of biases. Continuous presence and interaction not only foster a relationship based on mutual trust and friendliness but also ensure accurate and comprehensive responses.

Transferability, used in qualitative research as the counterpart of the concept of "generalization" in quantitative research, is also termed as "appropriateness." Transferability encompasses how results can be generalized and conveyed to the entire group. In quantitative studies, generalization (external validity) is achieved by demonstrating statistical results and the collection of data from a sample representing the universe (through methods such as randomization, stratification, etc.). Qualitative studies do not aim for generalization. Instead, they focus on understanding individual experiences. However, detailed descriptions of participants' experiences should be provided in a manner that enables readers to apply the findings in their own studies. Therefore, in qualitative research, it is crucial to clearly specify how the sample selection was conducted and describe participants' characteristics and the environment to establish transferability. Sampling methods are divided into probability and non-probability sampling methods, with qualitative research often opting for non-probability sampling. Non-probability sampling involves no random selection. When every element in the universe does not have an equal and known chance of selection, it is termed non-probability sampling. This sampling method includes purposive sampling, convenience sampling, and snowball sampling. This study used purposive sampling by obtaining support from the development agency to select 18 institutions with specific experience.

Guba and Lincoln suggest using the concept of "dependability" in qualitative research instead of reliability. In this research, to ensure dependability, attention was paid to the alignment of research questions with the method and process followed, as well as the researcher's objectivity and impartiality. The research objectives were clearly stated, and the

consistency of the obtained data with the research objectives was ensured. Detailed interview notes known to enhance dependability were kept. Additionally, an academic with qualitative research experience reviewed the data collection and analysis stages of the research.

Confirmability, concerning ensuring objectivity in presenting study results and demonstrating that the researcher's biases are kept to a minimum, needs to show that the participants' actual experiences are reflected in the study results. In this study, particular attention was paid to engaging individuals in the supported institutions who oversee or manage the project process, and possess comprehensive knowledge about the implemented project. The interviews were conducted with participants' consent, recorded with audio devices, and transcripts were obtained. The researcher ensured that the selected research method aligned with addressing the study's questions. Emphasis was placed on presenting the views of participants who expressed different or opposing perspectives in addition to common perspectives. The researcher retained all data to allow examination whenever necessary. The use of computer-assisted programs, considered tools enhancing transparency, was employed via the MAXQDA program during data analysis, contributing to the study's confirmability.

The TR41 Regional Development Agency provided grant support to approximately 295 projects under the project proposal calls within the financial support programs in 2010, 2011, 2012, 2014, 2015, and 2016. Of these, 170 were projects of non-profit organizations, while 125 were projects of profit-oriented institutions. Approximately 60% of the support granted between 2010 and 2016 was allocated to non-profit organizations, with the remaining 40% for profit-oriented entities. This distribution was taken into account in selecting the institutions interviewed for this study.

4. Findings

In the findings section, studies worldwide on regional development and development agencies, plans and strategies based on development efforts prepared in Turkey from 1923 to the present day, the Bursa Eskişehir Bilecik Development Agency Regional Plan, and announced financial support programs, along with prominent issues in regional development, have been examined. Data obtained through interview questions prepared based on this information is presented. Explanations regarding the themes emerging from these data have been provided.

Figure 1: Main Themes Emerging in the Research

Pre-support status	Content of support	The goal of the project	Accelerating effect	Service improvement
Education	Advanced technology	Employment	Partnership	Motivation
Competitiveness	Social and cultural impact	Experience	Sustainability	Testing and accredited process
Environment	Investment	New and different change	Current status of the project	Opinions and suggestions

4.1. Situation Before Support

During the interviews, it was observed that 9 participants provided information about their situations before receiving support from the development agency. Participants M3, M4, and M6, representing profit-oriented entities, expressed that before receiving support, they were unable to produce the requested product because they lacked technologically equipped machinery or certifications demanded by their customers, thereby hindering their ability to sell abroad. Participant M7 mentioned preparing to open a second factory before receiving support. Non-profit entities K5 and K9 attempted to identify their needs and issues by establishing a union or cooperative before the support. Participant K11 realized additional needs in the facility established with previous Agency support. Participant K1 noticed the need for funds during the creation of a structure formed with funds from the European Union.

4.2. Purpose of the Project

During the interviews, it was noted that 6 participants from non-profit organizations discussed the purpose of their projects. These encompassed areas such as the socio-economic development of women (K9), environmental preservation (K11), steering youth away from negative habits through sports (K7), meeting the testing needs of companies (K1), and investing in human resources (K5). Participant M1 from the private sector mentioned aiming to increase income by increasing the number of foreign tourists.

4.3. Content of the Support

The expressions of participants regarding the content of the support are presented in a table below.

Table 1: The expressions of participants regarding the content

Content of support	Participants	Content knowledge
Purchase or production of high-tech machinery and equipment, personnel employment	M1, M2, M3, M4, M5, M6, M7, K1, K3, K4, K5,	Purchasing a disabled transportation vehicle with new technology, employing personnel who speak foreign languages (M1)
		Purchasing a smart bench (M2)
		Machinery and software supply, personnel employment (M3)
		Establishing an automation system, obtaining a safety integrity certificate (M4)
		Secondary air suspension system design and production (M5)
		Five-axis CNC machine purchase (M6)
		Machinery purchase (K1, M7)
		Establishing technologically equipped studios (K4)
		Purchasing technological devices (K3)
		Purchasing devices, software and programs used in the industry (K5)
Establishing a Solar Energy System	K10, K6	Establishing solar power plants to irrigate idle lands and bring them into agriculture (K10) Establishing solar power plant for the institution building (K6)
Development of tourism	M1, K6, K7, K8 K2, K8, K9, K11	Preparation of promotional materials (M1) Development of tourism infrastructure (K6, K7, K8) Establishing a textile workshop where women are employed (K8) Establishing a packaging facility where women are employed (K9)
Workshop, Facility Establishment		Establishing a wastewater treatment plant (K11) Establishment of Organized Industrial Zone Wastewater Treatment Plant Treatment Sludge Drying Facility (K2)
Making the lives of disadvantaged groups easier	K8	Making arrangements for disabled people in public buildings (K8)

4.4. Accelerating Effect

It was observed that three participants highlighted the accelerating effect of the support. They aimed to surpass investments by implementing them much earlier than planned due to agency support, and they considered the support as guiding.

4.5. Education

Under the theme of education, sub-themes emerged as 'Vocational Competence and Capacity' and 'Collaborative Activities in Education'. Among the 9 participants expressing their views on this matter, 6 focused on vocational competence and capacity, while 3 emphasized collaborative activities in education. Participants K1, K5, K8, M2, M3, and M6 discussed the impact of Development Agency support on the development of vocational skills and capacity in human resources. They mentioned that through the established center, employees gained practical training opportunities (K1, K5), a department was added to the vocational high school in response to the emerging need (K8), and training provided to employees using supported devices contributed to enhancing vocational skills (M2, M3, and M6).

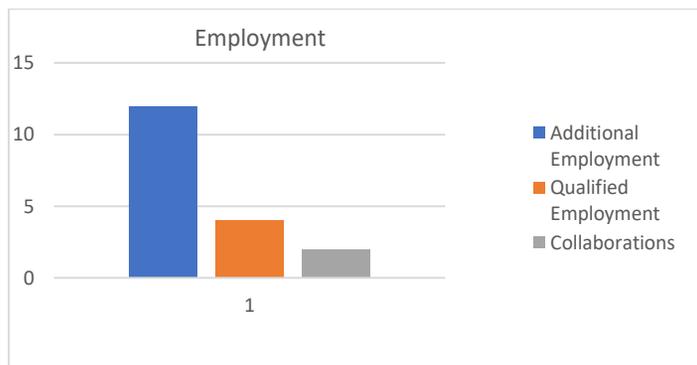
Companies M2, M3, and M6 operating in the industry stated that they improved their employees' vocational skills by subjecting them to training for the use of technological devices received with Agency support. Additionally, it's noted that Company M2 raised awareness about high-tech devices by informing vocational high school students about the usage of these devices during their visits to the establishment.

Participant K1 mentioned engaging in joint activities with the Turkish Employment Agency to provide job opportunities for unemployed youth after their training sessions. K6 and K7 highlighted their collaborative activities with universities, schools, and school student clubs to allow students to engage in activities such as education and sports in their facilities.

4.6. Education

Out of 18 participants, 12 focused on employment, with 6 representing profit-oriented entities and the remaining 6 from non-profit organizations. Within the employment theme, sub-themes emerged from the expressions of the 12 participants as 'Qualified Employment', 'Additional Employment', and 'Collaborative Efforts in Employment'. Among these, the topic of additional employment was the most commonly emphasized sub-theme among the 12 participants.

Figure 2: Employment sub-themes

Participants from profit-oriented institutions (M1, M2, M3, M4, M5, M6, and M7) stated that they achieved additional employment with the provided support. They attributed this increase in employment to the need for human resources arising parallel to the additional employment within the scope of the project or the increased capacity after the support. It was expressed that the employed personnel primarily consisted of technical staff.

Regarding collaborative efforts in employment, participant K1 mentioned that they conducted accredited testing operations for industrial companies in the center they established with the support, in collaboration with a foundation. This collaboration facilitated joint employment initiatives. K6 mentioned utilizing the facility established for tourism purposes in different fields. They organized employment days, bringing together labor supply and demand by collaborating with companies needing a workforce, resulting in the employment of 780 individuals.

Four participants touched upon qualified employment. K1, K4, K5, and K8 highlighted their contributions to developing human resources that the private sector could employ with the support of the development agency. K1 specifically focused on enhancing the qualified workforce in the industry by providing vocational training and aiming to employ those who completed these educations to meet the demand for qualified human resources. K4 and K5 emphasized their focus on educating qualified human resources sought after in their sectors. They mentioned that individuals trained in the supported center were employed in significant companies in the sector based on the knowledge they acquired. K8 mentioned that despite the closure of the facility established with agency support, they contributed to women workers in the textile sector becoming qualified employees, and these women were subsequently employed as sought-after human resources in the private sector.

4.7. Advanced Technology

Under the theme of advanced technology, two sub-themes emerged according to the expressions of six participants: 'Strengthening Technological Infrastructure' and 'Technological Awareness.' The sub-theme most emphasized under advanced technology was the strengthening of the institution's technological infrastructure through development agency support. Participants K1, K3, K4, M1, and M3 stated that the institution acquired the highest technology devices in the years when support was received. Participant M1 also mentioned that alongside the increased demand for their services, they independently acquired similar devices.

K2 and M1 mentioned that their perspectives on technology evolved in response to emerging needs. K2 described a process of researching new technology in line with the emerging need for project development. This research accelerated their access to new technology. M1 highlighted that the previous support served as an incentive for acquiring new technological devices even after the support from the Agency had ended due to the increased need for technological devices.

4.8. Collaboration

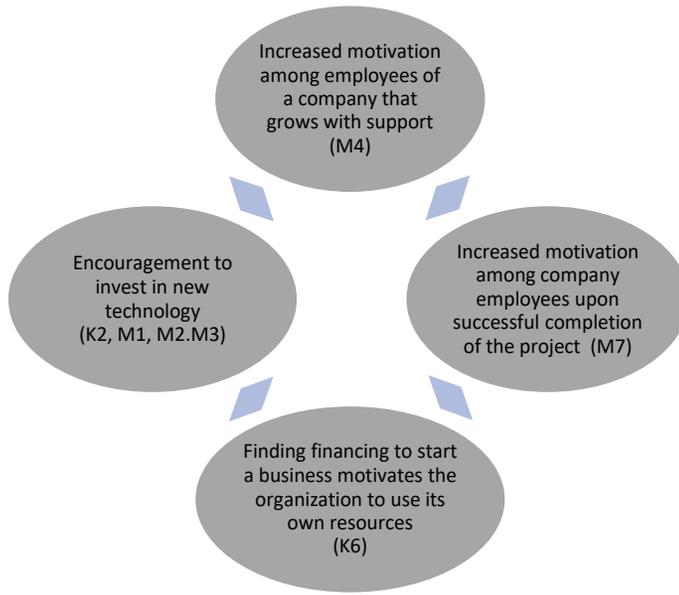
It can be argued that one of the main objectives of development agencies is to contribute to increased collaboration among institutions operating in the region. In the interviews conducted with 18 participants, 7 institutions mentioned collaborating with other institutions during and after the project, with 6 of them being non-profit organizations. K1 and K6 collaborated with civil society organizations such as foundations and associations; M1

partnered with hotels for promotion; K3 experienced an increase in collaboration with its stakeholders. While K2 mentioned the contribution of the support received from the agency to collaboration with other institutions, they also highlighted that another project supported by the agency could not continue during the implementation phase due to weak university-industry collaboration.

4.9. Motivation

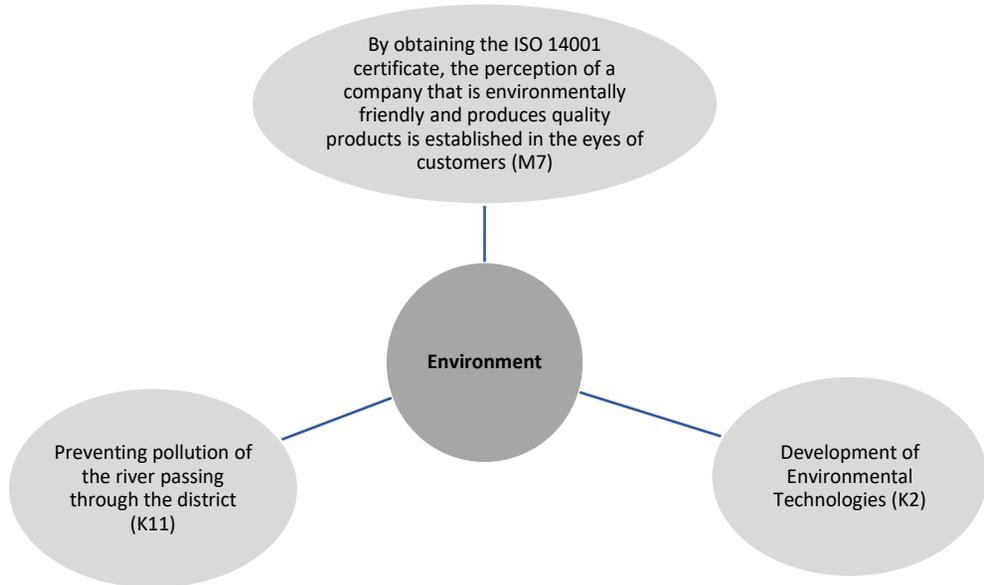
Seven institutions mentioned the motivating effect of development agency support. Among them, M4 and M7 discussed the motivational effect on their employees due to the support; K6 highlighted its motivating effect on using its own resources; M1, M2, M3, and K2 emphasized how it encouraged investment in new technology.

Figure 3: Motivation effect

4.10. Environment

Figure 4: Environmental impact

K2, addressing the impact of the support obtained from the development agency on the institution's environmental policies and its effect on industry, mentioned that the support contributed to the understanding and development of environmental technologies in the industrial zone where the Organized Industrial Zone Directorate operates. K11 mentioned that the system established prevented pollution of the stream passing through the district. M7, with the technological device installed using support from the agency, was able to produce environmentally friendly recyclable products, which gained high demand abroad. They expressed how they were able to improve themselves in this regard.

4.11. Competitiveness

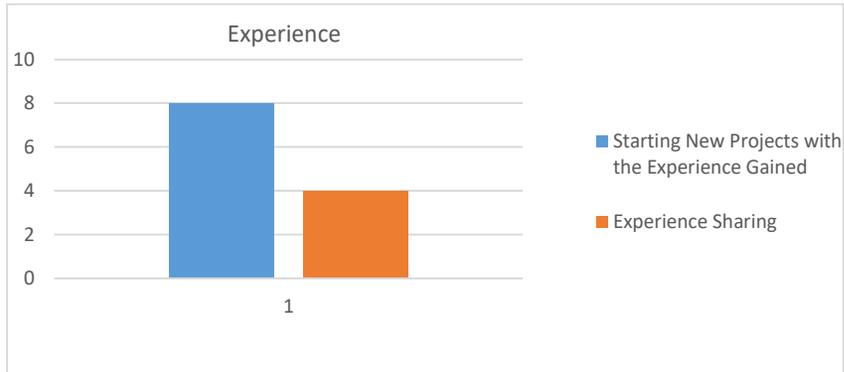
Three profit-oriented institutions addressing the impact of Development Agency support on competitiveness specifically mentioned achieving a competitive advantage in foreign markets due to their product becoming high-tech (M3); gaining a competitive advantage in domestic sales due to reduced input costs (M4); and meeting demand more quickly compared to other companies by increasing the number of parts produced per unit time (M2).

The four non-profit institution participants emphasized the following: creating a fair competitive environment and increasing transparency among exchange members by establishing technological devices in the commodity exchange (K3); improving the investment environment for industrialists, resulting in a competitive advantage for the industrial zone compared to other cities (K2); enhancing the industry's competitiveness through the human resources trained in the established center (K5); and increasing customer competition (K10).

4.12. Experience

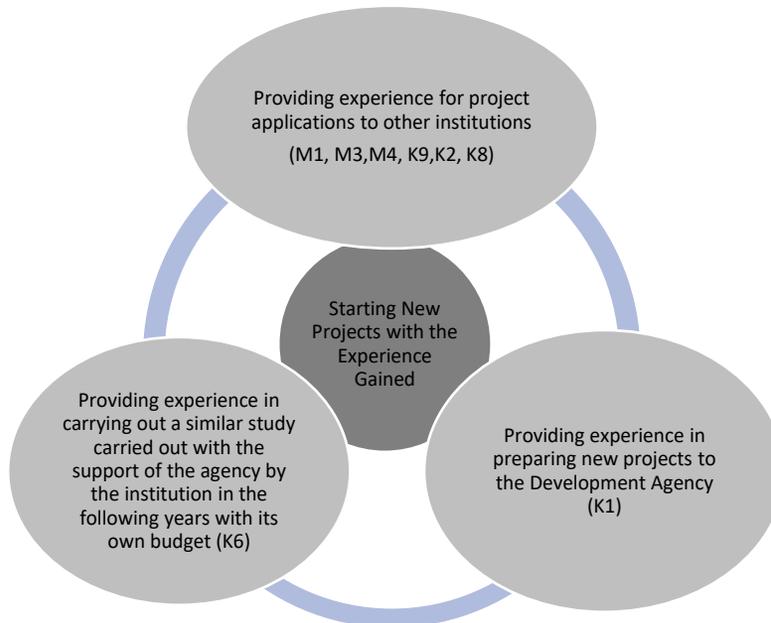
Under this theme, 8 participants expressed starting new projects with the experience gained, while 4 participants discussed experience sharing, forming two sub-themes.

Figure 5. Experience sub-themes

M1, M3, M4, K2, K8, K9 expressed that they can utilize the experience gained from the project processes carried out during the Development Agency support process when preparing and implementing projects for other funding organizations. K1, on the other hand, stated that, thanks to the experience gained from the support received in previous years before the development agency, they could present new and different projects to the development agency. It can be said that the project writing culture of institutions has developed during this process. K6 also mentioned that, with the support received from the development agency, they learned the processes and procedures related to the solar energy power plant (SEP), allowing them to use their previous experiences in future SEP investments.

Figure 6: Starting new projects with the experience gained

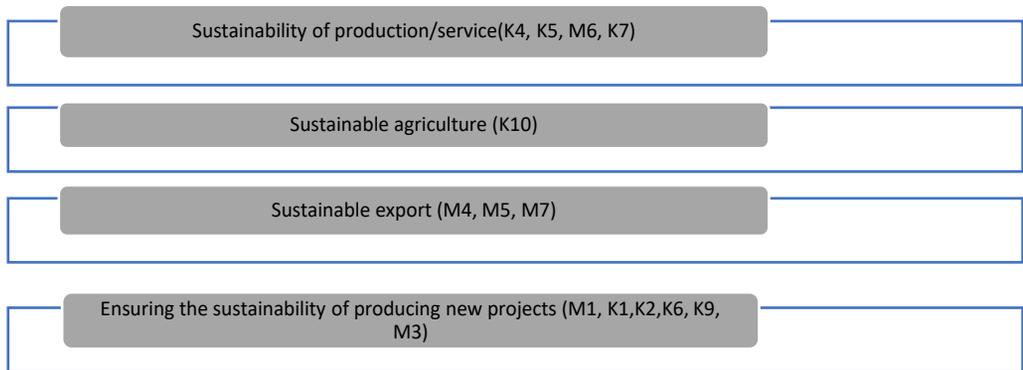

K2, K4, K6, and K7 mentioned that representatives from other institutions visited the centers/facilities established with Agency support, conducting on-site inspections and sharing their experiences with these institutions. They mentioned that after these visits, some institutions began similar initiatives within their own structure.

4.13. Sustainability

When asked about the impact of development agency support on the sustainability of the work, responses from 14 participants regarding which areas were influenced by sustainability are presented in Figure-7.

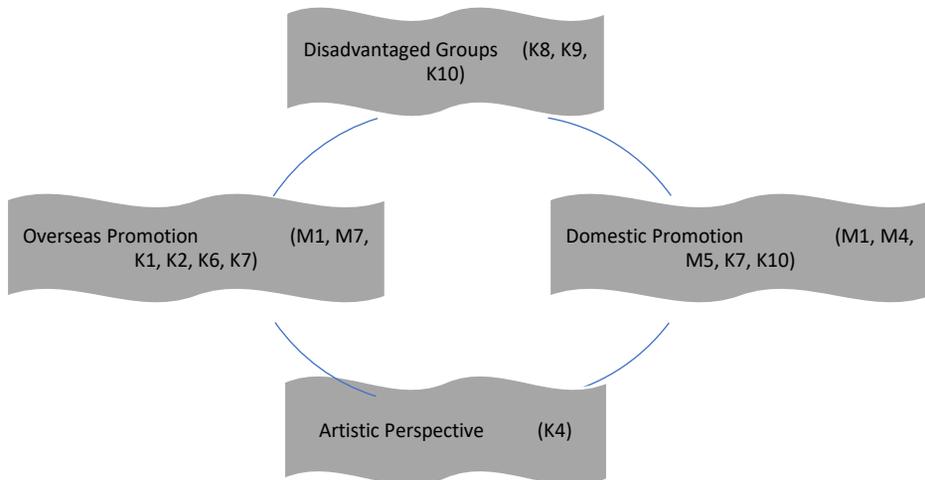
Figure 7: Sustainability impact

4.14. Social and cultural impact

When asked about the social and cultural impact of the support received from the Development Agency, the analysis of the data obtained during the interviews resulted in four sub-themes under the main theme of social and cultural impact: 'Disadvantaged Groups,' 'Domestic Promotion,' 'International Promotion,' and 'Artistic Perspective.'

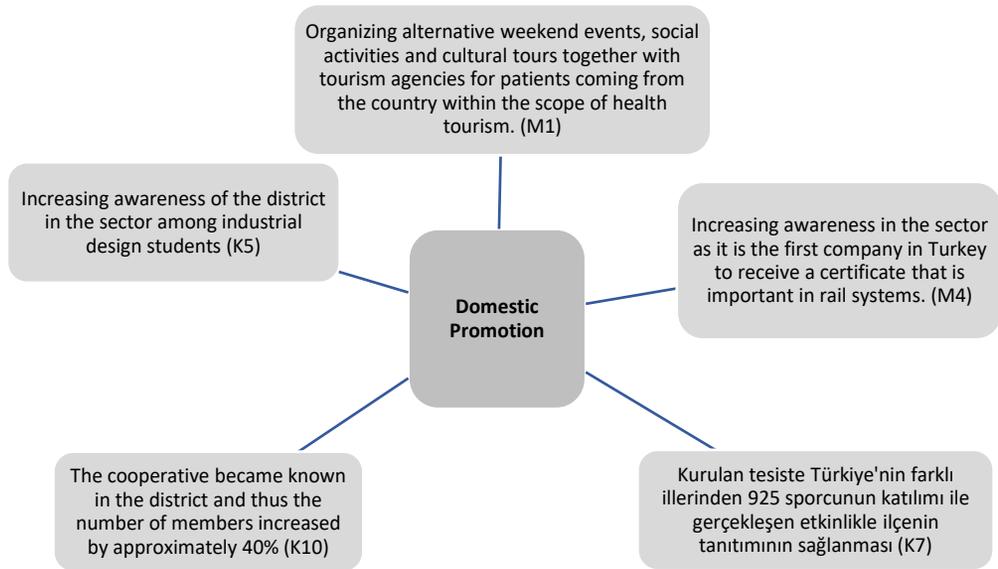
Figure 8: Social and cultural impact

Participants K8, K9, and K10 discussed the impact of the development agency support on disadvantaged groups, particularly emphasizing women and individuals with disabilities. They highlighted its positive influence on women's personal development, as well as their status within family and society. Additionally, K8 and K9 emphasized the positive impact on the personal development of disabled individuals and contributions to improving their living conditions.

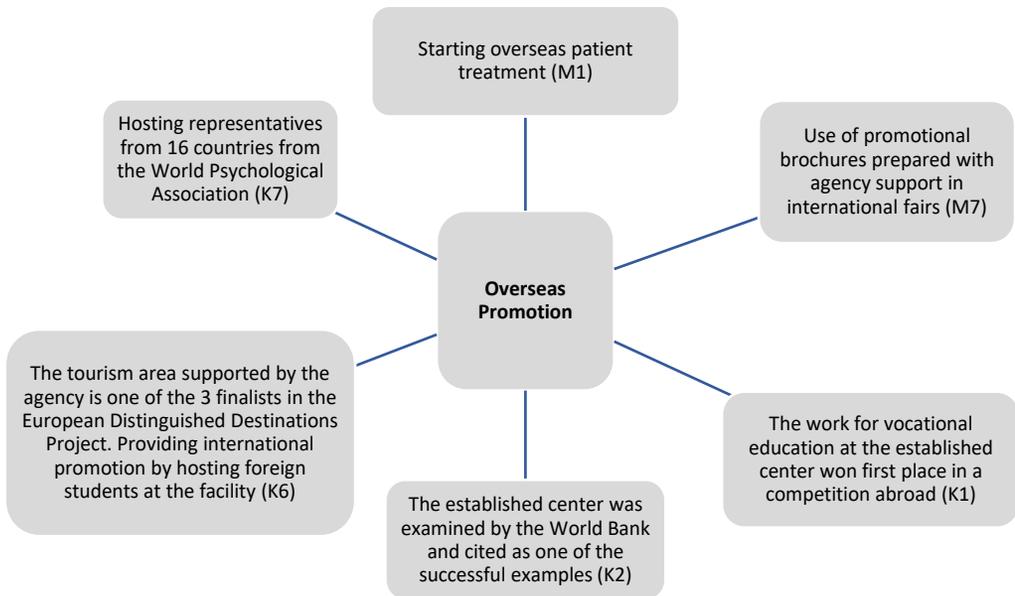
Regarding the social and cultural impact of the support, M1, M4, K5, K7, and K10 mentioned the positive effect of their initiatives on domestic promotion efforts. Details on the aspects highlighted by the participants are presented in Figure-8. Accordingly, the support has been noted to contribute to promoting these organizations' initiatives domestically.

Figure 9: Domestic Promotion

The social and cultural impact of the support was discussed by M1, M7, K1, K2, K6, and K7, focusing on its positive influence on international promotion efforts. Details regarding the aspects emphasized by the participants are presented in Figure-9. Participants highlighted that the support enabled them to acquire international customers through established facilities, obtained equipment, or prepared promotional catalogs (M1, K7). They mentioned using these catalogs at international fairs (M7), having projects recognized internationally (K2), achieving awards in competitions (K1, K6), thereby contributing to the international promotion of the institutions' initiatives through the support.

Figure 10: Overseas Promotion

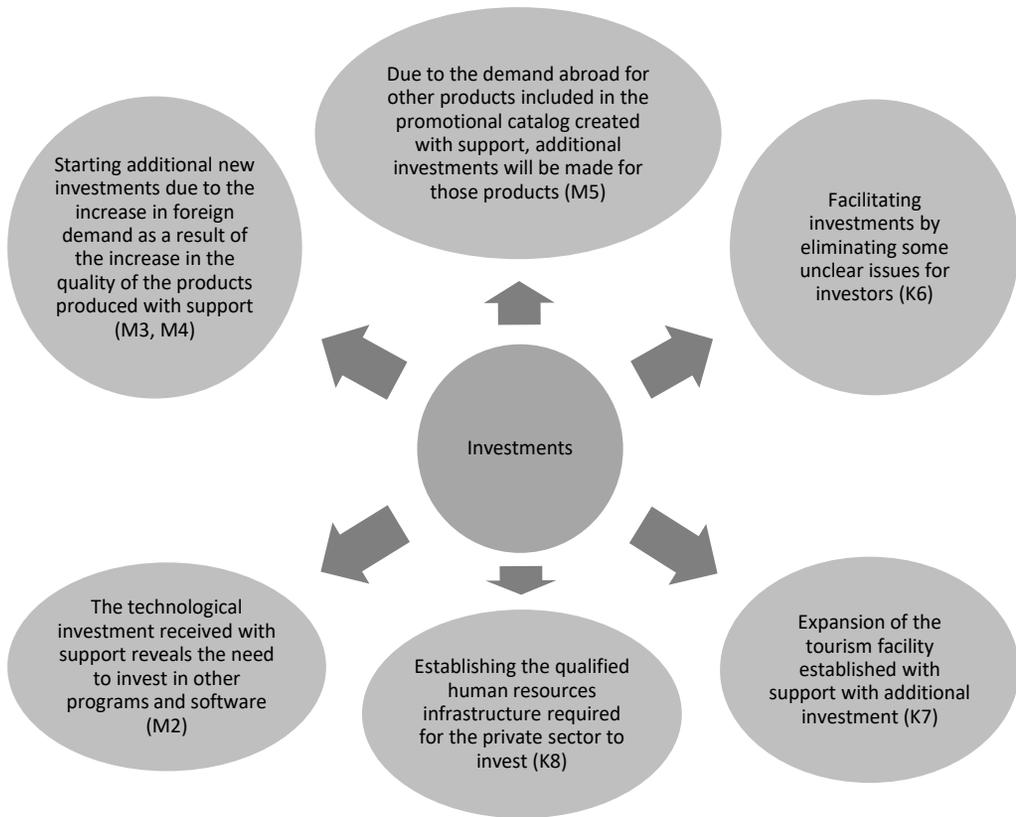
In terms of social and cultural impact, there was a participant emphasizing that the established center provided students with an artistic perspective.

4. 15. Testing and Accreditation Processes

Today, there is a requirement for industrial productions to undergo specific testing processes to meet demands. Companies, industrial chambers, and organizations like industrial zone directorates are aware of this need and have attempted to address part of this demand through centers established in this field.

4. 16. Investment

Figure 11: Investments

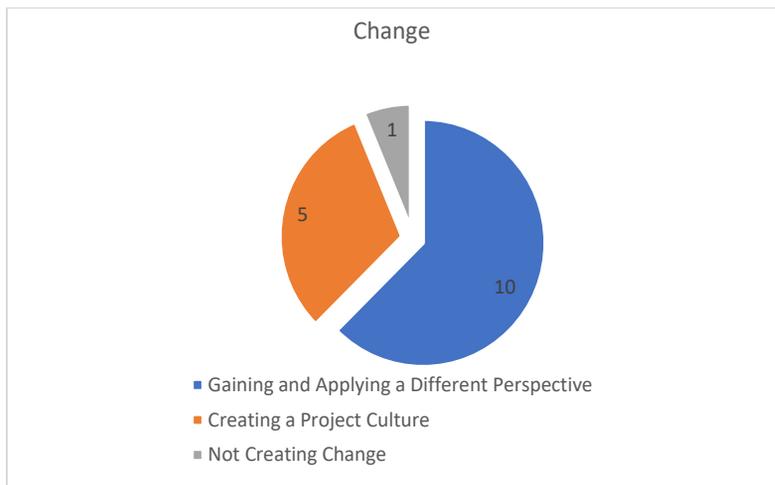
M3 and M4 mentioned the impact of the support provided by the Development Agency on investments, stating that due to the increase in quality in their products resulting from the support, they experienced an increase in international demand. To meet this demand, they expressed making additional investments. M5 mentioned that following the support from the agency for the promotional catalog, they received demand from overseas for other products they added to the catalog, prompting them to invest further in production. K8 highlighted that through training the employees in the production facility established with support, they observed qualified human resources in the textile industry in their district. This led to private sector investors investing in the district and employing these human resources in their companies. M2 pointed out that the system they established with support necessitated

additional software and hardware, which they financed with their own resources through investment. K6 stated that during the support period, some unclear issues regarding the Solar Energy Power Plant (GES) were clarified, enabling regulations in areas that could be ambiguous for investors, ultimately facilitating investments.

4.17. Change

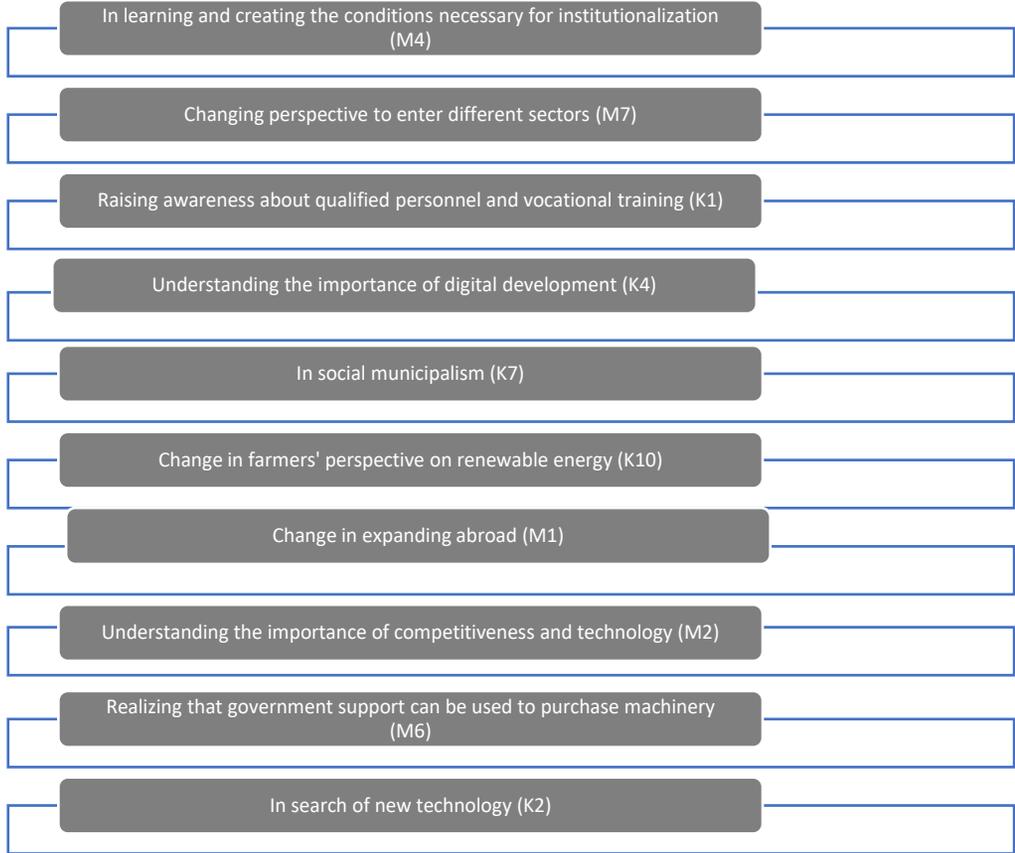
Based on responses to the question 'Did the support from the Development Agency cause a new and different change in your institution?' three sub-themes were identified: providing a different perspective (M1, M2, M3, M4, M6, M7, K1, K2, K4, K7, K10); creating a project culture (K3, K6, K11, M1, M4); and not causing a new and different change (K5). K8 and K9 did not express an opinion on this matter.

Figure 12: Effect on change

10 participants indicated that it instilled a different perspective among institution employees and management. The changes in perspective are seen to relate to the topics outlined in Figure 13.

Figure 13: Gaining and applying different perspectives

Five participants highlighted that the process of receiving support from the agency improved their ability to write projects and disciplined themselves, fostering a culture of projects within their institution. One participant mentioned that the agency's support did not cause any change.

4.18. Improvement in Product and Service Processes

As seen in Figure 14, upon analyzing the obtained data, under the main theme of 'Improvement in Product and Service Processes,' six sub-themes emerged: 'Increase in Product/Service Quality,' 'Productivity and Capacity Increase,' 'Cost Advantage,' 'Increase in Demand for Product/Service,' 'Enhanced Customer Satisfaction,' and 'Revenue Increase.' Six participants mentioned that the support led to an increase in product/service quality, followed by five participants who attributed it to increased productivity and capacity.

Figure 14: Product/Service improvement sub-themes

K3, K6, and M1 participants mentioned that the employment of staff with support and the development of existing staff contributed to the increase in service quality. K3 indicated that the technological infrastructure they established with support led to an improvement in service quality, benefiting both themselves as project beneficiaries and stakeholders who benefited from the project outcomes. M2, M3, and M6 highlighted that with the technological machines and equipment obtained through support, they could produce high-value-added products with the desired precision, in larger quantities, with fewer errors, and in shorter timeframes, thereby enhancing the quality of their products. Engaged in health tourism, M1 expanded their vehicle numbers due to increased demand for their services following the increase in service quality. M4 transformed into an automation-oriented company through the development of corporate infrastructure and experienced an increase in institutional capacity through specialization in human resources. M7 stated they established a second production line with agency support. Both K3 and K10 noted that not only the institution receiving support but also the producers benefiting from this institution's services experienced an increase in productivity and capacity. K3 mentioned that agricultural producers, through the testing of products in a technologically-equipped trade exchange, started producing high-value-added products, leading to increased productivity and capacity. K10 emphasized that the reclamation of idle agricultural land for farming led to increased crop diversity and productivity for agricultural producers. Participants M1, M3, and M7 mentioned an increase in demand for their products/services. M1 and M2 especially highlighted their ability to instill trust in customers, meet their requested products/services as desired, and deliver them in terms of quality and time, thus increasing customer satisfaction.

K6 mentioned achieving cost advantages by meeting their institution's energy needs through renewable energy panels obtained with support. K10 spoke about the cost advantage provided to agricultural producers in electricity and fuel consumption through solar panels. M2 mentioned a reduction in scrap costs due to a decrease in error rates in the products they produce. K11 indicated a cost advantage in factory water expenses by meeting the water

needs of these enterprises. Some participants attributed the increase in their income to reasons such as being able to produce more units in a given time with machines installed through support (M2), transitioning from semi-finished to finished production (M6). Some participants highlighted that the system established with support allowed agricultural producers to sell their products at unbiased and real prices, leading to increased income (K3), and appreciated land prices and sales of their products by agricultural producers (K10) as reasons for income increase.

4.19. Current Status of the Project

Among the participants discussing the current status of the project, K3, K4, K6, K7, K9, K10, and K11 stated that the centers established with support were actively operating. However, K1 mentioned that after the legal term of the established center expired, it was transferred to another institution. M1, M2, M3, M4, M6, and M7 highlighted that the machine equipment and certificates obtained through support continued to be utilized. On the other hand, M5 mentioned that the lathe acquired during that period continued to be used for producing other products outside those specified in the project. K2, K5, and K8 mentioned the closure of the workshops/design centers. Reasons for the closure of these design centers were cited as weak university-industry collaboration and high costs related to human resources.

4.20. Recommendations Regarding Development Agency Support

The responses to the question 'Are there any shortcomings or criticisms regarding the Development Agency's support?' resulted in seven sub-themes: 'Project Evaluators,' 'Agency Staff,' 'Documentation Process,' 'Timeline Practices,' 'Supporting Projects Addressing the Region's Needs,' 'Education,' and 'Currency Exchange Rates.' K2, K7, and K8 expressed the necessity for experts evaluating projects to be individuals specialized in the project subject matter, as otherwise, potentially successful projects could be eliminated. They emphasized the need for these experts to consider feasible projects and be knowledgeable about the region's priorities. Participants K3, K8, M5, M6, and M7 emphasized that agency staff responsible for monitoring projects were guiding and working systematically. Recommendations brought forward by K2 and K10 suggested that agency experts should not frequently change their units. Otherwise, changes in expertise during the project implementation could prolong the process. They highlighted that experts should act more as companions rather than rigorous controllers. Six participants expressed that the legislative and documentation process led to delays in project applications or implementation (K2, K9, K10, M1, M5). Additionally, some struggled to obtain a guarantee letter (M3). Participants suggested reducing the paperwork in procurement processes. K4 stated that providing extensions during the project implementation phase when needed had a positive impact, while K7 noted that the revision process in case of using materials other than those initially specified during project writing slightly extended the process.

Several participants stressed the importance of aligning agency support with the region's needs. They proposed supporting strong sectors and innovative initiatives, providing extra points for projects from more rural areas, focusing support on SMEs rather than large corporations, supporting both profit and non-profit organizations, implementing positive discrimination towards firms paying higher taxes per employed personnel, and assisting in learning certification processes.

M1 expressed concern about institutions' weak project writing capabilities and suggested providing project writing training to university students to enable them to write projects for institutions. K11 highlighted their struggles in procurement processes during project implementation and recommended providing training on agency tender regulations to supported institutions beforehand.

Profit-oriented participants M2, M3, and M6 mentioned that when machine equipment within the scope of Development Agency support projects was purchased in foreign currency, they were adversely affected by fluctuations in exchange rates, resulting in financial loss.

5. Conclusion

This study revealed that participants, prior to Development Agency support, faced technological equipment deficiencies, lacked the necessary certifications for production and sales, and consequently struggled in sales and marketing. These institutions sought support for purposes such as increasing production, service, and income, advancing the social and economic development of disadvantaged groups, acquiring the necessary certification for sales and marketing, and environmentally conscious production.

Some participants emphasized the theme of education. It emerged that the support provided by the Development Agency necessitated personnel training for the use of machines acquired by firms. Additionally, institutions like industrial chambers and industrial zone directorates provided training to industrial workers in shared facilities established through agency support, enhancing their professional competence and capacities. Collaborations with institutions such as the Employment Agency facilitated the employment of individuals after receiving such training. Particularly under the employment theme, sub-themes like qualified employment, additional employment, and collaborative efforts for employment emerged. Some participants employed additional personnel with agency support, while others aimed to address increased capacity by furthering employment.

The positive impact of Development Agency support on strengthening technological infrastructure and creating technological awareness among institutions benefiting from advanced technology, particularly in parallel with regional developments worldwide, is noteworthy.

In today's world, emphasis is placed on inter-institutional collaboration in regional development both domestically and globally. Some participants highlighted their emphasis on collaboration with other institutions. However, due to challenges faced in collaboration, some institutions struggled to sustain the continuity of their projects, notably in the area of public-university-industry collaboration.

The effect of Development Agency support is prominent in encouraging institutions to make new investments, increase revenue, evolve towards a more institutional structure, and consequently boost employee motivation. The support not only incentivizes firms to use their own resources alongside agency aid but also encourages investments in advanced technology.

Competitiveness, a significant aspect highlighted in regional development worldwide, showed profit-oriented institutions achieving high-tech product characteristics, increasing the number of produced parts per unit time, reducing input costs, and gaining a competitive advantage in domestic and international sales. Non-profit organizations, on the other hand, ensured fair competition through the services they offered to members, enhanced

investment environments in organized industrial zones, and improved sectoral competitiveness through the qualified workforce trained in established centers.

In shared spaces established with agency support for test and accreditation processes, essential for industries, it was observed that these procedures facilitated mandatory test and accreditation requirements for companies participating in domestic and international tenders.

In regional development, economic growth alongside social and cultural development are crucial factors. The positive impact of agency support on the personal development, status, and societal roles of women and disabled individuals stands out.

Another pivotal aspect that needs attention concerning the effect of Development Agency support on regional development is the improvement in the product and service processes. Notably, improvements in product/service quality, increased productivity and capacity, cost advantages, increased demand for products/services, improved customer satisfaction, and increased income have been highlighted.

Looking into the current status of projects post-Development Agency support, it's evident that some established centers are actively functioning, while others have been transferred to different institutions or continue operations. Some ended due to deficiencies in inter-institutional collaboration.

In terms of Development Agency support, institutions provided views and suggestions, especially regarding project evaluators, agency staff, documentation procedures, timeline practices, and supporting projects addressing regional needs, education, and currency exchange rates. While institutions exhibit weak project writing capabilities, highlighting the need for increased project writing workshops, profit-oriented institutions also face negative effects due to currency fluctuations when purchasing machine equipment in foreign currencies.

In summary, Development Agencies, seen as a tool for regional development, display varying structures and practices in their respective regions. Considering the diversity in regional development initiatives and the non-generalizable nature of these studies, the research findings of this study align with the New Regionalism Approach. The study emphasized topics inherent to this theory, including the activation of the region's internal dynamics, capacity building, sustainability, utilization of new technology, competitiveness, employment, improvement of human capital, productivity, investment, and collaboration.

References

- Akpınar, R. (2017). Yerel yönetişimin yeni bir kurumsal aracı olarak kalkınma kurulları: İzmir Kalkınma Kurulunda nitel bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 297-310.
- Aydınoglu, A., & Sezer, M. (2018). Kalkınma ajanslarının turizmin gelişmesine etkileri: Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı-Kastamonu örneği. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (IJSHSR)*, 5(19), 584-601.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *DEUHFED*, 23-24.
- Bilgen, A. (2020). Turkey's Southeastern Anatolia Project (GAP): A qualitative review of the literature. *British Journal of Middle Eastern Studies*.
- Brusaporci, G. (2017). The impact of EU multi-level regionalism strategy on Bulgarian local authorities: Qualitative comparative analysis among nine border areas. *Southeast European and Black Sea Studies*, 17(3), 347-367.
- Çetinkaya, Ş., & İlhan, M. A. (2016). Türkiye'de kalkınma ajanslarının istihdam üzerindeki etkisi: Zafer Kalkınma Ajansı örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(27/3), 254-277.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (pp. 37). Sage Publications.
- Engel, R. J., & Schutt, R. K. (2005). *The practice of research in social work*. SAGE.
- Güler, A., Halicioğlu, M. B., & Taşgın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma* (2nd ed., pp. 27, 40-41, 44, 80-116, 138-140).
- Houser, J. (2015). *Nursing research: Reading, using, and creating evidence*. Burlington: Jones & Bartlett Learning.
- Karaca, M. (2019). Türkiye'deki bölgesel kalkınma politikalarının kurumsal analizi: Kalkınma ajansları örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(3), 732-757.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma iktisadı* (p. 77). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Krefting, L. (1991). Rigor in qualitative research: The assessment of trustworthiness. *The American Journal of Occupational Therapy*, 214-222.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. London: Sage Publications.
- Makkonen, T., & Inkinen, T. (2014). Spatial scaling of regional strategic programs in Finland: A qualitative study of clusters and innovation systems. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, 68(4), 216-227.
- Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. John Wiley & Sons.
- Miles, M. B., & Huberman, M. A. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. London: Sage Publications.
- Özen, P. (2005, May). Bölge kalkınma ajansları. *TEPAV*, 2-3.
- Özkan, Ç., Saçılık, M. Y., & Yeşildağ, B. (2014). Kalkınma ajanslarının sürdürülebilir bölgesel turizmin gelişimine etkisi: GMKA örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(2), 34-44.
- Parjanen, S., Melkas, H., & Uotila, T. (2011). Distances, knowledge brokerage and absorptive capacity in enhancing regional innovativeness: A qualitative case study of Lahti region, Finland. *European Planning Studies*, 19(6), 921-948.
- Van Berkel, D. B., Carvalho-Ribeiro, S., Verburg, P. H., & Lovett, A. (2011). Identifying assets and constraints for rural development with qualitative scenarios: A case study of Castro Laboreiro, Portugal. *Landscape and Urban Planning*, 102(2), 127-141.
- Yetişir, M. İ. (2016). Rehberli araştırma-sorgulamaya dayalı fizik öğretimi: Öğretmen adaylarının akademik başarıları ve uygulama hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 160-180.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6th ed., p. 39). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7th ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Organization for Economic Co-operation and Development. (n.d.). DAC criteria for evaluating development assistance. Retrieved May 8, 2022, from <https://www.oecd.org/dac/evaluation/daccriteriaforevaluatingdevelopmentassistance.htm>
- Eurada. (n.d.). Retrieved October 7, 2021, from <https://www.eurada.org>
- BEKA. (n.d.). Retrieved April 10, 2022, from <https://www.beka.org.tr>

Extended Summary

Impact of Development Agencies on Regional Development

The aim of this study is to examine the impacts of development agencies on regional development. The influence of the financial support programs of a development agency operating in the region covering the provinces of Bursa, Eskişehir, and Bilecik, which is one of the 26 development agencies in Turkey, has been investigated in-depth through interview method regarding its effect on regional development. By employing a qualitative phenomenological approach, this research provides in-depth insights into the nuanced effects of development agency support, highlighting themes such as technological advancement, capacity building, employment, and inter-institutional collaboration. Unlike previous studies that primarily rely on quantitative methods or mixed approaches, this study delves into the subjective experiences and perceptions of beneficiary institutions, offering a rich and detailed portrayal of how development agency interventions shape regional growth. The findings underscore the dynamic and evolving nature of regional development, aligning with the New Regionalism Approach, and emphasize the importance of local resources, stakeholder engagement, and sustainable development practices. This study not only contributes to the existing literature by providing a detailed case analysis but also offers practical implications for policymakers and regional development practitioners seeking to enhance the efficacy of development agencies.

In this study, the research problem has been defined, and the subject, purpose, and significance of the research have been established, followed by a review of the relevant literature. Subsequently, considering the data gathered from the literature, semi-structured interviews were conducted with 18 institutions benefiting from the developmental agency's project proposal call and its announced financial support programs. Among these institutions, 11 were non-profit organizations, and 7 were for-profit organizations. Data saturation was achieved, and interviews were concluded. Five questions were posed during the interviews. During the formulation stage of these questions, insights were obtained from two experts engaged in regional development and qualitative analysis studies.

This study revealed that participants, prior to Development Agency support, faced technological equipment deficiencies, lacked the necessary certifications for production and sales, and consequently struggled in sales and marketing. These institutions sought support for purposes such as increasing production, service, and income, advancing the social and economic development of disadvantaged groups, acquiring the necessary certification for sales and marketing, and environmentally conscious production.

Some participants emphasized the theme of education. It emerged that the support provided by the Development Agency necessitated personnel training for the use of machines acquired by firms. Additionally, institutions like industrial chambers and industrial zone directorates provided training to industrial workers in shared facilities established through agency support, enhancing their professional competence and capacities. Collaborations with institutions such as the Employment Agency facilitated the employment of individuals after receiving such training. Particularly under the employment theme, sub-themes like qualified employment, additional employment, and collaborative efforts for employment emerged. Some participants employed additional personnel with agency support, while others aimed to address increased capacity by furthering employment.

The positive impact of Development Agency support on strengthening technological infrastructure and creating technological awareness among institutions benefiting from advanced technology, particularly in parallel with regional developments worldwide, is noteworthy.

In today's world, emphasis is placed on inter-institutional collaboration in regional development both domestically and globally. Some participants highlighted their emphasis on collaboration with other institutions. However, due to challenges faced in collaboration, some institutions struggled to sustain the continuity of their projects, notably in the area of public-university-industry collaboration.

The effect of Development Agency support is prominent in encouraging institutions to make new investments, increase revenue, evolve towards a more institutional structure, and consequently boost employee motivation. The support not only incentivizes firms to use their own resources alongside agency aid but also encourages investments in advanced technology.

Competitiveness, a significant aspect highlighted in regional development worldwide, showed profit-oriented institutions achieving high-tech product characteristics, increasing the number of produced parts per unit time, reducing input costs, and gaining a competitive advantage in domestic and international sales. Non-profit organizations, on the other hand, ensured fair competition through the services they offered to members, enhanced investment environments in organized industrial zones, and improved sectoral competitiveness through the qualified workforce trained in established centers.

In shared spaces established with agency support for test and accreditation processes, essential for industries, it was observed that these procedures facilitated mandatory test and accreditation requirements for companies participating in domestic and international tenders.

In regional development, economic growth alongside social and cultural development are crucial factors. The positive impact of agency support on the personal development, status, and societal roles of women and disabled individuals stands out.

Another pivotal aspect that needs attention concerning the effect of Development Agency support on regional development is the improvement in the product and service processes. Notably, improvements in product/service quality, increased productivity and capacity, cost advantages, increased demand for products/services, improved customer satisfaction, and increased income have been highlighted.

Looking into the current status of projects post-Development Agency support, it's evident that some established centers are actively functioning, while others have been transferred to different institutions or continue operations. Some ended due to deficiencies in inter-institutional collaboration.

In terms of Development Agency support, institutions provided views and suggestions, especially regarding project evaluators, agency staff, documentation procedures, timeline practices, supporting projects addressing regional needs, education, and currency exchange rates. While institutions exhibit weak project writing capabilities, highlighting the need for increased project writing workshops, profit-oriented institutions also face negative effects due to currency fluctuations when purchasing machine equipment in foreign currencies.

In summary, Development Agencies, seen as a tool for regional development, display varying structures and practices in their respective regions. Considering the diversity in regional development initiatives and the non-generalizable nature of these studies, the research findings of this study align with the New Regionalism Approach. The study emphasized topics inherent to this theory, including the activation of the region's internal dynamics, capacity building, sustainability, utilization of new technology, competitiveness, employment, improvement of human capital, productivity, investment, and collaboration.

Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir Karşılaştırma: İzmir-Bayburt Örneği¹

Özgür Arat²

İsmail Dursunoğlu³

Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir Karşılaştırma: İzmir-Bayburt Örneği	A Comparison on Political Participation Levels: İzmir-Bayburt Example
<p>Öz</p> <p>Siyasal katılım, bireylerin siyasal alanı belirlemek ve etkilemek amacıyla gerçekleştirdikleri eylemlerdir. Bu kapsamda İzmir ile Bayburt illerinin siyasal katılım düzeyleri karşılaştırılmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Verilerin toplanmasında demografik bilgi formu ve demokratik katılım ölçeğinin siyasal katılım boyutu kullanılmıştır. İzmir ve Bayburt ilinde yaşayan katılımcıların siyasal katılım düzeyleri karşılaştırıldığında tüm alt boyutlarda ve toplam siyasal katılımında İzmir ili lehine anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Çalışmada, siyasal katılımı etkileyen faktörlerin derinlemesine araştırılması önerilmektedir.</p>	<p>Abstract</p> <p>This study focuses on political participation levels. Political participation is the actions taken by individuals to determine and influence the political arena. In this context, the political participation levels of İzmir and Bayburt provinces were compared. Quantitative research method was applied in the study. Demographic information form and political participation dimension of democratic participation scale were used in data collection. When the political participation levels of participants living in İzmir and Bayburt provinces were compared, a significant difference was determined in favor of İzmir province in all sub-dimensions and total political participation. The study recommends in-depth investigation of the factors affecting political participation.</p>
<p>Anahtar Kelimeler: Siyasal Katılım, Demokrasi, İzmir, Bayburt</p>	<p>Keywords: Political Participation, Democracy, İzmir, Bayburt</p>
<p>JEL Kodları: H83</p>	<p>JEL Codes: H83</p>

<p>Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı</p>	<p>Bu çalışma 11.08.2023 tarih ve 253 sayılı Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Kararı ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.</p>
<p>Yazarların Makaleye Olan Katkıları</p>	<p>Yazar 1'in makaleye katkısı %50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.</p>
<p>Çıkar Beyanı</p>	<p>Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.</p>

¹Bu çalışma Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. İsmail Dursunoğlu danışmanlığında Özgür Arat tarafından "Siyasal Katılma Düzeyleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: İzmir-Bayburt Örneği" başlığı ile tamamlanarak 27.06.2024 tarihinde savunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

²YL Öğr., Bayburt Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ozgr__arat@hotmail.com .

³Doç.Dr., Bayburt Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, idursunoglu@bayburt.edu.tr .

e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Giriş

İnsanlar tarihsel süreçten bugüne yönetenlerin alacağı kararları etkileme amacı taşımış, siyasal alana yönelik katılımı bulmuşlardır. Şüphesiz bu katılımların varlığı, görünürlüğü ve etki düzeyi yönetim anlayışlarına göre değişiklik göstermiştir. Tam manasıyla ve etkili şekilde siyasal katılım için demokrasiler emsalsiz bir imkân sağlamıştır. Ancak günümüzde toplumların gelişmesi için sadece demokrasinin varlığı yetersizdir, aynı zamanda devletin ve toplumun eş zamanlı olarak gelişmesi gerekmektedir. Bu tür bir ortamda, gelişmiş devletler ve kuvvetli kamu kurumları, vatandaşların devlete, hükümete ve kurumlara olan güvenini artırarak siyasal katılımı teşvik eder. Devletlerin büyüüp gelişmesinin en temel yolu, toplumların ve devletin kamu kurumlarıyla birlikte denge mekanizmaları oluşturarak güçlenmesidir (Acemoğlu ve Robinson, 2023).

Siyasal katılımı etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Siyasal katılımı etkileyen faktörler, sosyal bilimler alanında derinlemesine incelenen karmaşık unsurlardır. Bireylerin siyasal katılım düzeyi genellikle sosyo-ekonomik durumlarıyla ilişkilidir; eğitim düzeyi, gelir seviyesi ve iş güvencesi gibi faktörler, bu katılımı şekillendirir. Ayrıca, toplumun siyasi katılıma yönelik normları ve değerleri, bireylerin siyasal tutumlarını belirleyebilir. Siyasi bilgiye erişim imkânı, siyasi iletişim kanallarının açık olması, seçim sistemleri, siyasi parti yapıları vb. hususlar siyasal katılımı durumunu etkilemektedir. Bununla birlikte, siyasal ortamın istikrarı, hukukun üstünlüğü ve siyasi güven gibi faktörler de bireylerin siyasal katılımını şekillendirir. Bu faktörler, siyasal katılımın karmaşıklığını yansıtan önemli bileşenlerdir ve bir arada değerlendirildiklerinde siyasal katılımın dinamiklerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Siyasal katılımı etkileyen başlıca faktörler; yaş, cinsiyet, gelir durumu, meslek, yaşadığı yer, eğitim düzeyleri vd. olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmada siyasal katılım ile ilişkili değişkenler belirlenerek son yıllardaki seçim sonuçları da dikkate alınarak tespiti yapılan zıt ideolojik görüşlerin ve kültürlerin ağırlıkta olduğu İzmir ve Bayburt örneklemi karşılaştırılmıştır. Araştırma ile bu illere yönelik siyasal katılıma dair veri sağlanmış olup, ideolojik görüşler ile siyasal katılım arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Araştırma, literatürde yapılacak olan çalışmalara kaynak oluşturacak ve bu iller ile benzer illerde faaliyet gösteren siyasal partiler ve yerel yönetimlere yol gösterecektir.

Bu araştırmada İzmir ve Bayburt illerinde yaşayan bireylerin siyasal katılım düzeylerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. İzmir ve Bayburt illerinin belirlenmesinde seçim sonuçları göz önüne alındığında buraların ana muhalefet partisi ile iktidar partisinin simgeleri haline gelen iller olması ve buralarda yaşayan insanların genel olarak bir tarafın seküler ve sosyal demokrat bir tarafın muhafazakâr ve milliyetçi olması ve literatür taraması sonucunda literatürde de buna benzer bir araştırma yapılmamış olması gibi nedenler etkili olmuştur.

İzmir ve Bayburt örneklemleri özgün niteliktedir. Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Keçe ve Dinç (2015) tarafından geliştirilen Demokratik Katılım Ölçeğinin siyasal katılım boyutu ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmanın verileri analiz edilmeden önce normallik testleri yapılmış verilerin dağılım durumlarına göre parametrik ya da non-parametrik testler uygulanmıştır. Elde edilen bulgular ilgili çerçevede tartışılmıştır.

İzmir ve Bayburt ilinde yaşayan insanların siyasal katılımlarını karşılaştırmalı olarak inceleyen bu çalışma ile ilgili detaylı literatür araştırması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda siyasal katılım ile ilgili birçok çalışmanın olduğu, ancak iki farklı ideolojiye ve

kültüre ait şehirlerde yaşayan insanların siyasal katılımları açısından karşılaştırmalı olarak böyle bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Ayrıca çalışma ile elde edilen sonuçlar incelendiğinde toplam siyasal katılım boyutunda cinsiyete göre kadınların daha fazla siyasal katılım gerçekleştirdikleri görülmüştür. Araştırma sonuçlarından yaş değişkenine göre gösteri ve yürüyüşler alt boyutunda 46 ve üstü yaş grupları ile 18-25 yaş arası grupların anlamlı düzeyde farklılaştığı, 46 ve üstü yaş grubunun 18-25 yaş arası gruba göre daha fazla gösteri ve yürüyüş açısından siyasal katılım gerçekleştirdiği görülmüştür. Bu iki sonuç incelendiğinde literatürde aynı sonucu veren bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Siyasal katılımın tek ve ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Siyasal katılım, genel olarak bireylerin yönetimlerin alacağı kararları etkilemek üzere gerçekleştirdiği eylemler olarak tanımlanmaktadır. Huntington (1976) siyasal katılımı, “bireylerin hükümetlerin alacağı kararları etkilemek için tasarladığı etkinlikler” olarak tanımlamaktadır. Çukurçayır (2000) siyasal katılımı, “vatandaşların mevcut sistemdeki alınan kararlara etkileme çabası dışında, sosyo-ekonomik düzeydeki gelişme süreci ve süreç sonucunda ortaya çıkan ürünlerin paylaşım konusunda da ekili olma çabaları” olarak ifade etmektedir. Öztekin (2007) siyasal katılımı “oy kullanma ile beraber alınan tüm siyasal karar ve siyasal olaylar karşısında vatandaşların meraktan kitlesel eylemlere kadar oluşturmuş olduğu davranışlar” şeklinde belirtmektedir. Çam (2011), siyasal katılımı vatandaşların siyasal alanda direkt ya da dolaylı olarak siyasal yöneticilerin kararlarını etkileyen faaliyetleri biçiminde açıklamaktadır. Atabey ve Hasta (2018), siyasal katılım tanımlarının “karar alma süreçleri üzerinde etkili olma çabası” noktasında birleştiğine dikkat çekmektedir. Bu tanımlar ışığında siyasal katılmayı, siyaset alanını belirlemek ve belirlenen siyasal aktörlerin kararlarını etkilemek amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür. Bir başka ifadeyle siyasal katılım, siyasal alanı inşa ve ihya sürecidir.

Siyasal katılımı en temel faktör vatandaşlardır. Vatandaşların siyasal katılım gerçekleştirmelerini etkileyen çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu sebepler; psikolojik, sosyolojik, ekonomik, ideolojik vb. birçok farklı sebep olabilmektedir. Vatandaşlar siyasal iktidarın kararlarını etkileme sürecinde, toplumsal veya kişisel bir probleme çözüm arayabilmekte ya da toplumsal alana duyarlılık sağlayabilmektedir (Özkaynar vd., 2017). Vatandaşlar kendi menfaatleri doğrultusunda mevcut düzeni devam ettirme, çevre edinme isteği, statü kazanma, hayata dair yeni bir bakış açısı oluşturma, kendine ve topluma yabancılaşmama gibi nedenlerle siyasete katılım sağlamaktadır (Yücekök,1987). Siyasal katılım, bir yönüyle de toplumsaldır. Bu nedenle birey toplum bir üyesi olması hasebiyle de katılım gerçekleştirebilir. Örneğin; kentlerde yaşayan bireyler, toplumda kendine bir yer edinmek için belli çevreler edinmek zorundadır ve bu durumda ait olduğu grubun talep ve beklentileri doğrultusunda siyasal alana yönelebilir. Bu kişilerin toplumsal aidiyet duygusuyla sergilemiş olduğu katılım, siyasal katılımın bir başka yönüdür (Graham, 1970).

Siyasal katılım farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Katılım, yasal veya yasal olmayan yollarla olabilmektedir. Siyasal katılımı bireyler her iki katılım yolunu da benimseyebilirler. Toplumda bulunduğu yere göre kişiler siyasal katılım şeklini belirleyebilmektedir. Örneğin; oy kullanma işlemi yapan bir vatandaş olağan ve yasal siyasal katılım gerçekleştirmektedir. İsyan örneğinde olduğu gibi siyasal katılım bazen de yasadışı ve olağandışı bir mahiyet arz etmektedir. Olağan ve olağandışı siyasal katılım aslında yasal ve yasal olmayan şeklinde ayrılabilir (Barnes ve Kease, 1979). Olağan siyasal katılım biçimlerinde oy verme, siyasal

partilere üye olma, siyasal parti faaliyetlerine katılma, bağış yapma vb. katılım biçimleri yasal ve olağan siyasal katılım biçimleri olarak değerlendirilirken, silahlı eylem, izinsiz gösteri ve yürüyüşü, protesto, grev vb. katılım biçimleri yasal olmayan ve olağandışı siyasal katılım olarak değerlendirilmektedir. Bazı toplumlar da ise gösteri ve yürüyüş, grev vb. şiddet içermeyen eylemler de olağan ve yasal siyasal katılım biçimleridir. Türkiye gibi ülkelerde ise izinli gösteri ve yürüyüş yasal olsa bile olağandışı bir katılım biçimidir. Silahlı eylem, boykot, sivil itaatsizlik, isyan, ayaklanma vb. eylemler ise her ülke için yasal olmayan ve olağandışı siyasal katılım biçimleridir (Dursunoğlu, 2018: 43-44).

Her vatandaş siyasal katılım gerçekleştirirken farklı düzeylerde hareket etmektedir. Siyasi gelişmeleri izleyenlerden aday olmaya varıncaya kadar farklı düzeylerde birçok katılım pratiği gerçekleşmektedir. Milbrath ve Goel (1977) siyasal katılım düzeylerini; kayıtsızlar, izleyici eylemler, geçiş eylemleri ve gladyatör eylemler biçiminde ele almıştır. Örneğin siyasal tartışmalarda bulunma izleyici eylem düzeyini ifade ederken, mitinglere katılma geçiş eyleminin, partiye üye olma gladyatör eylemin içerisinde yer almaktadır. Verba ve Nie (1972) siyasete katılmayanlar, oy kullananlar, kişisel sorunlarıyla ilgili katılanlar, topluluk düzeyinde siyasete katılanlar, kampanyacılar, siyasal partilerde görev alıp faaliyette bulunanlar şeklinde farklı bir değerlendirme yapmıştır. Dahl (1963) ise siyasal katılım düzeylerini siyasi olmayan tabaka, siyasi tabaka, iktidar peşinde koşanlar tabakası ve iktidar olanlar tabakası şeklinde izah etmiştir.

Baykal (1970) siyasal katılım düzeylerini, siyasi olayları izleme, siyasi olaylar ile ilgili tavır alma, siyasi olaylara dâhil olma şeklinde üç başlıkta ele almıştır. Kapani (2021) alt düzey, orta düzey ve üst düzey katılımdan bahsetmiştir. Çam (2011) gözlemci eylemler, aracı eylemler ve siyasi mücadeleye yönelik eylemler başlıkları altında siyasal katılım düzeylerini incelemiştir. Yerli çalışmalarda yabancı yazarlardan farklı olarak siyasetin tamamen dışında olanların siyasal katılım düzeylerine dâhil edilmediklerine dikkat çeken Dursunoğlu (2021) ise meseleyi, apolitikler, siyaseti takip edenler, siyasetle ilgilenenler ve siyaset yapanlar şeklinde dört başlıkta kategorize etmiştir.

Siyasal katılımın farklı boyutları bulunmaktadır Bunlar: Siyasal tartışmalar, siyasi düşünce ve önerileri paylaşma, seçimlere duyarlılık, gösteri ve yürüyüşler, seçim mitingleri, hizmet ve politika takibi, propaganda, boykot ve eylemlerdir (Nebati, 2020). Bu başlıkların her biri farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Ayrıca siyasal katılımı etkileyen bazı kaynaklar bulunmaktadır. Bunlar: *Yaş, cinsiyet, yerleşim yeri, eğitim, meslek, gelir düzeyidir*. Bu kaynaklarla ilgili literatürde çok fazla çalışma bulunmaktadır. Örneğin Öztekin (2007), siyasal katılımı etkileyen faktörlerden birinin yaş olduğundan bahsetmiştir. Öztekin, genç yaştaki kişilerin iş ve meslek kaygısından uzak olmaları sebebiyle siyasal az katıldıklarını ifade etmiştir. Özellikle orta yaş kişilerin hem bireysel çıkarları açısından hem de aktif olarak siyasette rol almak istemeleri sebebiyle katılım düzeylerinin fazla olduğunu ileri sürmüştür. İleri yaşlarda ise siyasal katılım tekrar düştüğünü, çünkü bireylerin artık yaşam tecrübeleri, beklentilerinin az olması, elde edeceği şeylere ulaşma ve doyma noktasına gelmesi ya da bazı şeylerin değişmeyeceğine inanması gibi nedenlerle hareket ettiğini belirtmiştir.

Kadın ve erkeklerin fizyolojik ve biyolojik farklılıkları geçmişten günümüze her alanda önemli bir konu haline gelmiştir. Erkeklerin fiziksel olarak daha güçlü olması, kadınlar üzerinde bir hakimiyet oluşturmalarına sebebiyet vermiştir. Bu husus siyasal alanda da aynı düzeyde devam etmiştir. Toplumsal gerçekliğin dışında siyasal ve hukuki açıdan bakıldığında ise dünya genelinde kadının demokrasi parantezine alınmasının ancak yakın tarihte gerçekleşmiş olması

bir dezavantaj ortaya çıkarmıştır. Bu durum siyasal alana da yansımıştır. Verba, Schlozman ve Burns (1997), erkeklerin kadınlardan daha fazla oranda siyasal katılım gerçekleştirmekte olduğundan bahsetmişlerdir. Ancak bu çalışmanın sonucunda görüldüğü üzere kadınların siyasal katılım düzeyleri her geçen gün artmaktadır.

Kışlalı (1987), daha küçük kırsal ve geleneklere bağlı olan yerlerde yaşayan insanların cemaat bağlarının güçlü olduğunu, yaşadığı bölgede bulunan kanaat önderi ya da aşiret liderinin düşüncesine göre siyasal katılım gerçekleştiği, ancak şehirlerde yaşayan insanların gelişen sanayileşme süreci ile birlikte sınıfsal ayrımlarından da etkisiyle çıkarları doğrultusunda daha çok bireysel ve toplumsal çıkarlarını gözettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla yerleşim yeri ile siyasal katılım arasında bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedir.

Eğitim düzeyinin artması bireylerin de bilincinin artmasını, çevresinde ve dünyada olan gelişmelere ilgisinin artmasını sağlamaktadır. Eğitim düzeyi geliştikçe bireyler hayatı sorgulamakta, dışarıda meydana gelen gelişmeler ile ilgili önüne gelen bilgilere inanmak yerine kendi bilgi süzgecinden geçirerek olaylara yaklaşmaktadır. Almond ve Verba (1965), eğitilmiş insanların siyasal alana daha fazla ilgi duyduğunu, toplumsal duyarlılığının daha yüksek olduğunu, siyasal alanda daha bilgili olduğunu bu sebeple düşünce ve önerilerini toplumsal alanda paylaştığını, toplumun çıkarlarını gözettiğini, seçim kampanyalarını ve siyasal gündemi takip ettiğini bu sebeple de eğitim seviyesi daha düşük insanlara göre siyasal katılımının yüksek olduğundan bahsetmektedirler.

Siyasal katılımın kaynaklarından biri de meslektir. Kalaycıoğlu (1983), bireyin sahip olduğu mesleğin, toplumsal statüye karşılık geldiğini ifade etmektedir. Bir kişinin toplumda yüksek statüye sahip olması onun siyasal konulara yönelik ilgisini arttırırken, bürokrasi ile de ilişki kurmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, bu grupta yer alan bireylerin siyasal katılım düzeyleri yüksek olmaktadır. Ayrıca işçi örneğinde olduğu gibi bazı meslek gruplarının ideolojik hassasiyeti daha yüksek olmakta ve bu durum siyasete katılımı doğrudan etkilemektedir.

Gelirin artmasıyla birlikte bireylerin yüksek düzeydeki siyasal katılım pratiklerini tecrübe etmeleri daha olasıdır (Turan, 1986). Şüphesiz, aday olma, siyasal partilere para yardımıyla bulunma gibi ileri düzey siyasal katılım örneklerinin ancak gelir durumu iyi olan kişiler tarafından yerine getirilebildiği tespiti yapılabilir. Gelir durumu düştükçe siyasi olayları takip etme mitinglere katılma gibi daha alt ve orta düzey katılım örnekleri ön plana çıkmaktadır. Gelir ayrıca oy tercihinde de etkili olmaktadır. Esasen eğitim, meslek ve gelir birbiri ile yakın ilişki içinde olan çoğu kez birbirini tamamlayan kavramlardır.

3. Yöntem

İzmir ve Bayburt ilinde yaşayan bireylerin siyasal katılımının karşılaştırılması amaçlanan bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırma, istatistiksel yöntemlerle değişkenlerin karşılıklı olarak matematiksel olarak verileri açıklama çabasıdır (Patton, 2005). Fraenkel ve Wallen (2006) nicel araştırmaların özelliklerini şu şekilde açıklamıştır:

- Nicel araştırmalarda hipotezler net bir şekilde belirtilir.
- Yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen veriler somut halde açıklanır.
- Verilerin istatistiksel olarak güvenli ve geçerli olduğu kanıtlanır.
- Araştırmacı tarafsızdır.
- Araştırma sonucunda kesin bir sonuca ulaşılır.

Nicel araştırmada çalışmayı yapan araştırmacılar alan yazındaki bir problemi tespit eder ve teori ortaya atar. Bu teoride değişkenleri belirler ve bunlar arasında bir ilişkinin var olduğunu öngörür. Bu ilişkiyi incelemek ve aralarındaki bağı tespit etmek için farklı yöntemler ile test eder. Daha önceden oluşturmuş olduğu hipotezlerin çıkan sonuca göre doğruluğunu açıklar (Creswell, 2017). Nicel araştırmaların tarama modeli, araştırmacının tarihsel ya da güncel bir durumu betimlemeyi amaçladığı bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bu yöntem en az iki değişkenin varlığını gerektirir (Karasar, 2012).

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni İzmir ve Bayburt illeridir. Bu araştırmada İzmir ve Bayburt illerinde yaşayan bireylerin siyasal katılımlarının karşılaştırılması amacı ile olasılık temelli olmayan örnekleme türlerinden olan uygun örnekleme kullanılmıştır. Örneklem, uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 807 bireyden oluşmaktadır. Uygun örnekleme yöntemi zaman kısıtlılığı, ulaşılabilirlik sorunları ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle örneklemin ulaşılması daha kolay ve uygulamanın daha kolay yapılabileceği katılımcıların seçilmesi yöntemidir (Büyüköztürk, 2019). Araştırmaya katılan bireylerin özellikleri şu şekildedir:

Tablo 1: Araştırmanın Katılımcılarının Demografik Özellikleri

Özellik		n
Şehir	Bayburt	411
	İzmir	396
	Toplam	807
Yerleşim yeri	Şehir Merkezi	589
	İlçe	218
	Toplam	807
Cinsiyet	Erkek	432
	Kadın	375
	Toplam	807
Yaş	18-25	153
	26-30	183
	31-35	204
	36-45	163
	46 ve üstü	104
	Toplam	807
Medeni Durum	Evli	459
	Bekar	318
	Boşanmış	30
	Toplam	807
Eğitim Düzeyi	İlkokul	34
	Ortaokul	31
	Lise	162
	Önlisans	106
	Lisans	385
	Lisansüstü	89
	Toplam	807
Gelir Düzeyi	Düşük	170
	Orta	590
	Yüksek	47
	Toplam	807
Siyasi Parti Üye Olma Durumu	Üye	88
	Üye Değil	719
	Toplam	807

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama araçları olarak Demografik Bilgi Formu ve Demokratik Katılım Ölçeği kullanılmıştır. Google Formlar üzerinden 817 adet veri toplanmış, 10 veri hatalı ve eksik olduğundan değerlendirmeye alınmamış, toplam 807 veri üzerinden analizler yapılmıştır.

Dinç ve Keçe (2015) tarafından geliştirilen Demografik Katılım Ölçeği iki boyutlu ve 12 faktörlü bir yapıya sahiptir. Toplamda 50 maddeden oluşan ölçeğin boyutları Siyasal Katılım ve Toplumsal Katılımdır. Siyasal Katılım boyutu 7 faktörlü iken Toplumsal Katılım boyutu 5 faktörlüdür. Ölçeğin Siyasal Katılım boyutu 28 maddeden, Toplumsal Katılım boyutu 22 maddeden oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında sadece Siyasal Katılım boyutu kullanılmıştır. Siyasal Katılım boyutu “Siyasi Tartışmalar, Düşünce ve Önerileri Paylaşma, Seçimlere Duyarlılık, Gösteri ve Yürüyüşler, Seçim Mitingleri, Hizmet ve Politika Takibi, Propaganda, Boykot ve Eylemler” olacak şekilde 7 faktörden oluşmaktadır. 5’li likert tipinde olan ölçek “Hiçbir zaman, Nadiren, Ara sıra, Genellikle, Her zaman” olacak şekilde puanlanmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik analizleri ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Demokratik Katılım Ölçeği Siyasal Katılım Boyutu Güvenirlik Ölçümleri

Faktör	Ölçeğin Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı	Ölçeğin Araştırmadaki Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı	Güvenirlik Düzeyi
Siyasi Tartışma	.84	.94	Yüksek ölçekte güvenilir
Düşünce ve Önerileri Paylaşma	.84	.79	Oldukça güvenilir
Seçimlere Duyarlılık	.92	.92	Yüksek ölçekte güvenilir
Gösteri ve Yürüyüşler	.81	.87	Yüksek ölçekte güvenilir
Seçim Mitingleri	.78	.86	Yüksek ölçekte güvenilir
Hizmet ve Politika Takibi	.88	.90	Yüksek ölçekte güvenilir
Propoganda, Boykot ve Eylemler	.75	.92	Yüksek ölçekte güvenilir
Toplam	-	.95	Yüksek ölçekte güvenilir

3.3. Veri Analizi

Araştırma verilerinin test edilmesinde 0.05 anlam düzeyi alınmıştır. Verilerin genel dağılımını ortaya koymak amacıyla aritmetik ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değer aralığı +1 ile -1 aralığında bulunduğu faktörlerde parametrik test, diğer faktörlerde ise non-parametrik testler kullanılmıştır. (George ve Mallery, 2003). Veri analizleri için önce betimsel istatistikler hesaplanmış ardından anlamlı farklılıkları belirlemek amacıyla T-testi, Mann Whitney-U testi, ANOVA testi ve Kruskal Wallis H testleri uygulanmıştır. Parametrik testlerde anlamlı farkın39 kaynağını belirlemek için Tukey-HSD kullanılmıştır. Non-parametrik testlerde anlamlı farklılığın kaynağını belirlemek için Mann Whitney U testi uygulanmıştır.

4. Araştırmanın Hipotezleri

H1 katılımcıların siyasal katılımları yaşadıkları şehir değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H2 katılımcıların siyasal katılımları cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır.

H3 katılımcıların siyasal katılımları yerleşim yer değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H4 katılımcıların siyasal katılımları yaşlarına göre farklılaşmaktadır.

H5 katılımcıların siyasal katılımları medeni durumlarına göre farklılaşmaktadır.

H6 katılımcıların siyasal katılımları eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır.

5. Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular çalışmanın bu bölümünde gösterilmiştir. Bulgular ışığında araştırmanın hipotezleri test edilmiş ve doğrulanmıştır.

Tablo 3: Yaşanılan Şehir ve Cinsiyet Değişkenine Göre Çapraz Tablo Analizleri

		Yaşanılan Şehir			
			İzmir	Bayburt	Toplam
Cinsiyet	Kadın	N	176	199	375
		%	46.9	53.1	100
	Erkek	N	220	212	432
		%	50.9	49.1	100
	Toplam	N	396	411	807
		%	49.1	50.9	100

Tablo 3 incelendiğinde kadınların %46.9'unun (n=176) İzmir ilinden %53.1'inin (n=199) Bayburt ilinden araştırmaya katıldığı görülmektedir. Araştırmaya katılan erkeklerin %50.9'u (n=220) İzmir ve %49.1'i (n=212) Bayburt ilinden araştırmaya katılmıştır.

Tablo 4: Yaşanılan Şehir ve Yerleşim Yeri Değişkenine Göre Çapraz Tablo Analizleri

		Yaşanılan Şehir			
			İzmir	Bayburt	Toplam
Yerleşim Yeri	Şehir Merkezi	N	223	366	589
		%	37.9	52.1	100
	İlçe	N	173	45	218
		%	79.4	20.6	100
	Toplam	N	396	411	807
		%	49.1	50.9	100

Tablo 4 incelendiğinde Şehir merkezinden araştırmaya katılan katılımcıların %37.9'u (n=223) İzmir ilinden araştırmaya katılırken %52,1'i (n=366) Bayburt ilinden katılmıştır. İlçelere bakıldığında ise %79'u (173) İzmir ilinden katılım sağlarken Bayburt ili ilçelerinden katılım %20.6 (n=45) oranında olmuştur.

Tablo 5: Yaşanılan Şehir ve Medeni Durum Değişkenine Göre Çapraz Tablo Analizleri

		Yaşanılan Şehir			
			İzmir	Bayburt	Toplam
Medeni durum	Evli	N	220	239	459
		%	47.9	52.1	100
	Bekar	N	151	167	318
		%	47.5	52.5	100
	Boşanmış	N	25	5	30
		%	83.3	16.7	100
Toplam	N	396	411	807	
	%	49.1	50.9	100	

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında evli katılımcıların %47.9'unun (n=220) İzmir ilinden, %52.1'inin (n=239) Bayburt ilinden olduğu görülmektedir. Bekar katılımcıların %47.5'i (151) İzmir ilinden katılım sağlarken %52.5'i (167) Bayburt ilinden katılım sağlamıştır. Boşanmış katılımcıların %83.3'ü(n=25) gibi büyük bir oran ile İzmir ilinden araştırmaya dahil olurken Bayburt ilinden katılım %16.7 (n=5) oranında kalmıştır.

Tablo 6: Yaşanılan Şehir ve Yaş Değişkenine Göre Çapraz Tablo Analizleri

		Yaşanılan Şehir			
		İzmir	Bayburt	Toplam	
Yaş	18-25	N	48	105	153
		%	31.4	68.6	100
	26-30	N	88	95	183
		%	48.1	51.9	100
	31-35	N	94	110	204
		%	46.1	53.9	100
	36-45	N	92	71	163
		%	56.4	43.6	100
	46 ve üstü	N	74	30	104
		%	71.2	28.8	100
	Toplam	N	396	411	807
		%	49.1	50.9	100

Tablo 6 incelendiğinde 18-25 yaş aralığında araştırmaya katılan katılımcıların %31.4'ünün(n=48) İzmir ilinden, %68.6'sının (n=105) Bayburt ilinden katıldığı, 26-30 yaş aralığında yer alan katılımcıların %48.1'inin (n=88) İzmir, %51.9'unun (n=95) Bayburt ilinden katıldığı, 31-35 yaş aralığında yer alan katılımcıların %46.1'inin(n=94) İzmir ilinden, %53.9'unun (n=110) Bayburt ilinden katıldığı, 36-45 yaş aralığında yer alan katılımcıların %56.4'ünün (n=92) İzmir ilinden, %43.6'sının (n=71) Bayburt ilinden katılım sağladığı ve son olarak 46 ve üstü yaştaki katılımcıların %71.2'sinin (n=74) İzmir, %28.8'inin (n=30) Bayburt ilinden katılım sağladığı görülmektedir.

Tablo 7: Yaşanılan Şehir ve Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Çapraz Tablo Analizleri

		Yaşanılan Şehir			
		İzmir	Bayburt	Toplam	
Eğitim Düzeyi	İlkokul	N	25	9	34
		%	73.5	26.5	100
	Ortaokul	N	25	6	31
		%	80.6	19.4	100
	Lise	N	79	83	162
		%	48.8	51.2	100
	Önlisans	N	53	53	106
		%	50.0	50.0	100
	Lisans	N	176	209	385
		%	45.7	54.3	100
	Lisansüstü	N	38	51	89
		%	42.7	57.3	100
Toplam	N	396	411	807	
	%	49.1	50.9	100	

Tablo 7 incelendiğinde eğitimi ilkököl düzeyinde olan katılımcıların %73.5'inin (n=25) İzmir ilinden, %26.5'inin Bayburt ilinde olduğu, ortaokul düzeyinde olan katılımcıların %80.6'sının

(n=25) İzmir ilinden, %19.4'ünün (n=6) Bayburt ilinden, lise düzeyinde katılımcıların %48.8'inin(n=79) İzmir ilinden, %51.2'sinin(n=83) Bayburt ilinden, önlisans düzeyinde katılımcıların yarı yarıya, lisans düzeyindeki katılımcıların %45.7'sinin (n=176) İzmir ilinden, %54.3'ünün (n=209) Bayburt ilinden ve lisansüstü düzeyinde olan katılımcıların %49.1'inin (n=38) İzmir ilinden, %50.9'unun (51) Bayburt ilinden olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Yaşanılan Şehir ve Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Çapraz Tablo Analizleri

		Yaşanılan Şehir			
		İzmir	Bayburt	Toplam	
Gelir Düzeyi	Düşük	N	91	79	170
		%	53.5	46.5	100
	Orta	N	274	316	590
		%	46.6	53.6	100
	Yüksek	N	31	16	47
		%	66.0	34.0	100
Toplam	N	396	411	807	
	%	49.1	50.9	100	

Tablo 8'e göre düşük sosyoekonomik düzeye sahip katılımcıların %53.5'inin (n=91) İzmir ilinden, %46.5'inin (n=79) Bayburt ilinden, orta sosyoekonomik düzeyden gelen katılımcıların %46.6'sının(n=274) İzmir ilinden, %53.6'sının (n=316) Bayburt ilinden, yüksek sosyoekonomik düzeyden gelen katılımcıların %66.0'sı (n=31) İzmir ilinden ve %34.0'ü (n=16) Bayburt ilinden katılım sağladığı görülmektedir.

Tablo 9: Siyasal Katılıma İlişkin Betimsel İstatistikler

Faktör	N	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	x	ss	Çarpıklık	Basıklık
Siyasi Tartışma	807	1.00	5.00	2.78	1.22	.296	-.682
Düşünce ve Önerileri Paylaşma	807	1.00	5.00	1.48	.71	2.137	5.182
Seçimlere Duyarlılık	807	1.00	5.00	4.59	.82	-2.593	7.068
Gösteri ve Yürüyüşler	807	1.00	5.00	1.52	.88	2.308	5.269
Seçim Mitingleri	807	1.00	5.00	1.61	.95	1.986	3.604
Hizmet ve Politika Takibi	807	1.00	5.00	3.62	1.05	-.709	-.064
Propoganda, Boykot ve Eylemler	807	1.00	5.00	1.27	.70	3.450	12.024
Toplam	807	1.00	4.86	2.30	.67	1.480	3.071

Araştırmaya katılan bireylerin siyasal katılımdan aldıkları ortalama puanlar incelendiğinde en yüksek puan ortalamasına seçimlere duyarlılık (4.59) boyutunun sahip olduğu ve en düşük puan ortalamasına propoganda, boykot ve eylemlerin (1.27) aldığı görülmektedir. Diğer boyutlar incelendiğinde hizmet ve politika takibi (3.62), siyasi tartışma (2.78), toplam siyasal katılım puanı (2.30), seçim mitingleri (1.61), gösteri ve yürüyüşler (1.52) ve düşünce ve önerileri paylaşma (1.48) olacak şekilde yüksek puan ortalamasından düşük puan ortalamasına göre sıralandıkları görülmektedir. Ölçeklerle ilgili algı seviyeleri standart sapma

ve aritmetik ortalama puanlarına göre değerlendirilmiştir. 5'li Likert ölçeklerde "1.0 - 1.80" arası çok düşük, "1.81 - 2.60" arası düşük, "2.61 - 3.40" arası orta, "3.41 - 4.20" arası yüksek, "4.21 - 5.0" arası çok yüksek olduğu kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2011). Alt boyutların çarpıklık basıklık değerleri incelendiğinde ise siyasi tartışma ve hizmet politika takibine ilişkin verilerin normal dağıldığı ancak diğer alt boyutlar ile toplam siyasal katılım puanlarının normal dağılmadığı görülmektedir.

Katılımcıların yaşadıkları şehir değişkenine göre siyasal katılım düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla normal dağılım gösteren siyasal tartışma ve hizmet ve politika takibi için parametrik test olan t-testi kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen düşünce ve önerileri paylaşma, seçimlere duyarlılık, gösteri ve yürüyüşler, seçim mitingleri, propaganda boykot ve eylemler ile toplam siyasal katılım puanlarını yaşanan şehir değişkenine göre belirlemek amacıyla non-parametrik testlerden Mann Whitney-U testi kullanılmıştır.

Tablo 10: Katılımcıların Yaşanılan Şehir Değişkenine Göre Siyasal Katılım T-Testi Sonuçları

Değişken	Yaşanılan Şehir	N	X	ss	t	p
Siyasi Tartışma	Bayburt	411	2.56	1.02	-5.919	.000**
	İzmir	396	3.01	1.18		
Hizmet ve Politika Takibi	Bayburt	411	3.48	1.04	-3.909	.000**
	İzmir	396	3.76	1.03		

** p<.01

Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların tüm alt boyutlardan aldıkları puanların yaşanan şehir değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Alt boyutlar incelendiğinde siyasi tartışma (t=5.919, p<.05) ve hizmet ve politika takibinin (t=3.909, p<.05) İzmir ilinde yaşayanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Tablo 10'a göre H₁ katılımcıların siyasal katılımları yaşadıkları şehir değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 11: Katılımcıların Yaşanılan Şehir Değişkenine Göre Siyasal Katılım Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Yaşanılan Şehir	N	S.O.	S.T.	U	p
Düşünce ve Önerileri	Bayburt	411	365.70	150302.50	65636.50	.000**
	İzmir	396	443.75	175725.50		
Paylaşma	Bayburt	411	383.75	157721.50	73055.50	.002**
	İzmir	396	425.02	168306.50		
Seçimlere Duyarlılık	Bayburt	411	353.82	145420.50	60754.50	.000**
	İzmir	396	456.08	180607.50		
Gösteri ve Yürüyüşler	Bayburt	411	389.34	160020.00	75354.00	.047*
	İzmir	396	419.21	166008.00		
Seçim Mitingleri	Bayburt	411	360.56	148190.50	63524.50	.000**
	İzmir	396	449.08	177837.50		
Propoganda, Boykot ve Eylemler	Bayburt	411	354.35	145636.50	60970.50	.000**
	İzmir	396	455.53	180391.50		

*p<.05, ** p<.01

Tablo 11 incelendiğinde katılımcıların tüm alt boyutlardan aldıkları puanların yaşanan şehir değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Alt boyutlar incelendiğinde yaşanan şehir değişkenine göre düşünce ve önerileri paylaşma alt boyutunun (U= 65636.50, p<.05), seçimlere duyarlılık alt boyutunun (U=73055.50, p<.05), gösteri ve yürüyüşler alt boyutunun (U=60754.50, p<.05), seçim mitingleri alt boyutunun (U=75354.00, p<.05), propoganda, boykot ve eylemler alt boyutunun (U=63524.50, p<.05) ve toplam siyasal katılım boyutunun (U=60970.50, p<.05) İzmir ilinde yaşayanlar bakımından istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Tablo 11'e göre H₁ katılımcıların siyasal katılımları yaşadıkları şehir değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcıların cinsiyet değişkenlerine göre siyasal katılım düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla normal dağılım gösteren siyasal tartışma ve hizmet ve politika takibi için parametrik test olan t-testi kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen düşünce ve önerileri paylaşma, seçimlere duyarlılık, gösteri ve yürüyüşler, seçim mitingleri, propaganda boykot ve eylemler ile toplam siyasal katılım puanlarını yaşanan cinsiyet değişkenine göre belirlemek amacıyla non-parametrik testlerden Mann Whitney-U testi kullanılmıştır.

Tablo 12: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Siyasal Katılım T-Testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	X	ss	t	p
Siyasi Tartışma	Kadın	432	2.85	1.09	1.943	.052
	Erkek	375	2.70	1.15		
Hizmet ve Politika Takibi	Kadın	432	3.81	0.95	5.635	.000**
	Erkek	375	3.40	1.11		

** p<.01

Tablo 12 incelendiğinde katılımcıların hizmet ve politika takibi alt boyutundan alınan puanların cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı, siyasi tartışma alt boyutunun farklılaşmadığı belirlenmiştir. Alt boyutlar hizmet ve politika takibinin (t=5.635, p<.05) kadınlar lehine istatistiksel anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Tablo 12'ye göre H₂ katılımcıların siyasal katılımları cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 13: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Siyasal Katılım Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	S.O.	S.T.	U	p
Düşünce ve Önerileri Paylaşma	Kadın	432	401.31	79837.00	79837.00	.710
	Erkek	375	407.10			
Seçimlere Duyarlılık	Kadın	432	410.74	78088.00	78088.00	.278
	Erkek	375	396.23			
Gösteri ve Yürüyüşler	Kadın	432	397.94	78383.00	78383.00	.390
	Erkek	375	410.98			
Seçim Mitingleri	Kadın	432	412.86	77174.00	77174.00	.206
	Erkek	375	393.80			
Propoganda, Boykot ve Eylemler	Kadın	432	415.60	75987.50	75987.50	.053
	Erkek	375	390.63			
Toplam	Kadın	432	415.60	70701.50	70701.50	.002**
	Erkek	375	390.63			

** p<.01

Tablo 13 incelendiğinde katılımcıların toplam siyasal katılım boyutundan aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir ($U=70701,50$, $p<.05$). Alt boyutlar incelendiğinde yaşanan şehir değişkenine göre düşünce ve önerileri paylaşma alt boyutunun ($U= 79837.00$, $p >.05$), seçimlere duyarlılık alt boyutunun ($U=78088.00$, $p >.05$), gösteri ve yürüyüşler alt boyutunun ($U=73383.00$, $p>.05$), seçim mitingleri alt boyutunun ($U=77174.00$, $p>.05$) ve propaganda, boykot ve eylemler alt boyutunun ($U=75987.00$, $p>.05$) cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Tablo 13'e göre H_2 katılımcıların siyasal katılımları cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcıların yerleşim yeri değişkenine göre siyasal katılım düzeylerinin farklılaşmadığını belirlemek amacıyla normal dağılım gösteren siyasal tartışma ve hizmet ve politika takibi için parametrik test olan t-testi kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen düşünce ve önerileri paylaşma, seçimlere duyarlılık, gösteri ve yürüyüşler, seçim mitingleri, propaganda boykot ve eylemler ile toplam siyasal katılım puanlarını yerleşim yeri değişkenine göre belirlemek amacıyla non-parametrik testlerden Mann Whitney-U testi kullanılmıştır.

Tablo 14: Katılımcıların Yerleşim Yeri Değişkenine Göre Siyasal Katılım T-Testi Sonuçları

Değişken	Yerleşim Yeri	N	X	ss	t	p
Siyasi Tartışma	İl Merkezi	589	2.82	1.13	1.535	.124
	İlçe	218	2.68	1.11		
Hizmet ve Politika Takibi	İl Merkezi	589	3.68	1.03	2.819	.005**
	İlçe	218	3.45	1.08		

** $p<.01$

Tablo 14 incelendiğinde katılımcıların hizmet ve politika takibi alt boyutundan alınan puanların yerleşim yeri değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı, siyasi tartışma alt boyutunun farklılaşmadığı belirlenmiştir. Alt boyutlar hizmet ve politika takibinin ($t=2.819$, $p<.05$) il merkezinde yaşayanlar lehine istatistiksel anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Tablo 14'e göre H_3 katılımcıların siyasal katılımları yerleşim yeri değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 15: Katılımcıların Yerleşim Yeri Değişkenine Göre Siyasal Katılım Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Yerleşim Yeri	N	S.O.	S.T.	U	p
Düşünce ve Önerileri Paylaşma	İl Merkezi	589	404.71	238373.00	63784.00	.881
	İlçe	218	402.09	87655.00		
Seçimlere Duyarlılık	İl Merkezi	589	400.30	235776.50	62021.50	.362
	İlçe	218	414.00	90251.50		
Gösteri ve Yürüyüşler	İl Merkezi	589	405.47	238823.50	63333.50	.749
	İlçe	218	400.02	87204.50		
Seçim Mitingleri	İl Merkezi	589	404.41	238199.50	63957.50	.928
	İlçe	218	402.88	87828.50		
Propoganda, Boykot ve Eylemler	İl Merkezi	589	400.31	235784.50	62029.50	.347
	İlçe	218	413.96	90243.50		
Toplam	İl Merkezi	589	411.07	242121.00	60036.00	.157
	İlçe	218	384.89	83907.00		

Tablo 15 incelendiğinde katılımcıların alt boyutlardan aldıkları puanlar incelendiğinde yaşanan yerleşim yeri göre düşünce ve önerileri paylaşma alt boyutunun ($U=63784.00$, $p >.05$), seçimlere duyarlılık alt boyutunun ($U=62021.00$, $p >.05$), gösteri ve yürüyüşler alt boyutunun ($U=63333.50$, $p >.05$), seçim mitingleri alt boyutunun ($U=63957.50$, $p >.05$) ve propaganda, boykot ve eylemler alt boyutunun ($U=62029.50$, $p >.05$) ve toplam siyasi katılım puanının yerleşim yeri ($U=60036.00$, $p >.05$) değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür.

Katılımcıların yaş değişkenine göre siyasi katılım düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla normal dağılım gösteren siyasi tartışma ve hizmet ve politika takibi için parametrik test olan tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Tek yönlü ANOVA sonucunda elde edilen anlamlı farklılığın hangi değişkenler arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey-HSD testi kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen düşünce ve önerileri paylaşma, seçimlere duyarlılık, gösteri ve yürüyüşler, seçim mitingleri, propaganda boykot ve eylemler ile toplam siyasi katılım puanlarını yaş değişkenine göre belirlemek amacıyla non-parametrik testlerden Kruskal Wallis-H kullanılmıştır. Kruskal Wallis H testinden elde edilen anlamlı farklılığın hangi değişkenler arasında olduğunu belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi uygulanmıştır.

Tablo 16: Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Siyasi Katılım Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Siyasal Katılım	Yaş	n	X	ss	F	p	Anlamlı Fark
Siyasi Tartışma	18-25	153	377.29	4	3.168	.013*	36-45 ile 46 ve üstü,
	26-30	183	411.96				
	31-35	204	424.27				
	36-45	163	432.11				
	46 ve üstü	104	345.48				
Hizmet ve Politika Takibi	18-25	153	304.06	4	11.754	.000**	18-25 ile 36-45, 18-25 ile 31-35 arası,
	26-30	183	417.69				
	31-35	204	436.76				
	36-45	163	455.61				
	46 ve üstü	104	381.78				

* $p <.05$, ** $p <.01$

Tablo 16 görüldüğü üzere yapılan tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre katılımcıların siyasi tartışma ($F=3.168$, $p <.05$) ve hizmet ve politika takibinin ($t=11.754$, $p <.05$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Farkın hangi değişkenlerde kaynaklandığını anlamak için yapılan Tukey-HSD poc hoc testi sonuçları incelendiğinde yaş değişkenine göre anlamlı farklılığın siyasi tartışma alt boyutunda 36-45 ile 46 ve üstü arasında olduğu, hizmet ve politika alt boyutu için 18-25 ile 36-30, 18-25 ile 31-35, 18-25 ile 36-45 arasında olduğu belirlenmiştir. Tablo 16'ya göre H_4 katılımcıların siyasi katılımı yaşlarına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 17: Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Siyasal Katılım Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Siyasal Katılım	Yaş	n	X	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Düşünce ve Önerileri Paylaşma	18-25	153	420.77	4	14.968	.005**	18-25 ile 46 ve üstü, 26-30 ile 46 ve üstü
	26-30	183	419.43				
	31-35	204	402.39				
	36-45	163	421.20				
	46 ve üstü	104	328.38				
Seçimlere Duyarlılık	18-25	153	301.84	4	61.009	.000**	18-25 ile 26-30, 18-25 ile 31-35, 18-25 ile 36-45, 18-25 ile 46 ve üstü
	26-30	183	402.87				
	31-35	204	425.69				
	36-45	163	451.85				
	46 ve üstü	104	438.74				
Gösteri ve Yürüyüşler	18-25	153	414.22	4	10.769	.029*	18-25 ile 46 ve üstü, 26-30 ile 31-35
	26-30	183	402.87				
	31-35	204	425.69				
	36-45	163	451.85				
	46 ve üstü	104	438.74				
Seçim Mitingleri	18-25	153	408.75	4	7.497	.112	-
	26-30	183	380.09				
	31-35	204	390.69				
	36-45	163	417.29				
	46 ve üstü	104	444.38				
Propaganda, Boykot ve Eylemler	18-25	153	408.29	4	42.654	.904	-
	26-30	183	402.22				
	31-35	204	407.70				
	36-45	163	407.52				
	46 ve üstü	104	388.04				
Toplam	18-25	153	354.43	4	19.091	0.01**	18-25 ile 26-30, 18-25 ile 31-35, 18-25 ile 36-45, 31-35 ile 46 ve üstü, 36-45 ile 46 ve üstü
	26-30	183	410.16				
	31-35	204	427.01				
	36-45	163	446.33				
	46 ve üstü	104	354.60				

*p<.05, ** p<.01

Tablo 17 incelendiğinde katılımcıların düşünce ve önerileri paylaşma [$X^2(4) = 14.968$, $p<.05$], seçimlere duyarlılık [$X^2(4) = 61.009$, $p<.05$], gösteri ve yürüyüşler [$X^2(4) = 10.769$, $p<.05$] ve toplam siyasal katılım [$X^2(4) = 19.091$, $p<.05$], puanlarının yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Seçim mitingleri [$X^2(4) = 7.497$, $p>.05$] ve propaganda, boykot ve eylemlerin [$X^2(4) = 42.654$, $p>.05$], yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Alt boyutlardaki farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre düşünce ve önerileri paylaşma alt boyutunda meydana gelen farklılaşmanın 18-25 ile 46 ve üstü, 26-30 ile 46 ve üstü grupları arasında olduğu, seçimlere duyarlılık alt boyutundaki farklılaşmanın 18-25 ile 26-30, 18-25 ile 31-35, 18-25 ile 36-45, 18-25 ile 46 ve üstü grupları arasında olduğu, gösteri ve yürüyüşler alt boyutundaki farklılaşmanın 18-25 ile 46 ve üstü, 26-30 ile 31-35 arasında olduğu ve toplam siyasi katılım puanındaki farklılaşmanın 18-25 ile 26-30, 18-25 ile 31-35, 18-25 ile

36-45, 31-35 ile 46 ve üstü, 36-45 ile 46 ve üstü grupları arasında olduğu belirlenmiştir. Tablo 17'ye göre H_4 katılımcıların siyasal katılımları yaşlarına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 18: Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre Siyasal Katılım Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Siyasal Katılım	Medeni Durum	n	X	ss	F	p	Anlamlı Fark
Siyasi Tartışma	Evli	459	389.77	2	2.567	.077	-
	Bekar	318	421.38				
	Boşanmış	30	437.58				
Hizmet ve Politika Takibi	Evli	459	429.73	2	8.341	.000**	Evli-Bekar
	Bekar	318	367.73				
	Boşanmış	30	394.77				

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 18'de görüldüğü üzere yapılan tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre katılımcıların hizmet ve politika takibinden aldıkları puanların ($t=8.341$, $p < .05$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ve siyasi tartışmadan ($F=2.567$, $p > .05$) aldıkları puanların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Hizmet ve politika alt boyutunda anlamlı farkın hangi gruplar arasından kaynaklandığını anlamak için yapılan Tukey-HSD poc hoc testi sonuçları incelendiğinde medeni durum değişkenine göre Evli-Bekar arasında olduğu görülmektedir. Tablo 18'e göre H_5 katılımcıların siyasal katılımları medeni durumlarına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 19: Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre Siyasal Katılım Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Siyasal Katılım	Medeni Durum	n	X	sd	X^2	p	Anlamlı Fark
Düşünce ve Önerileri Paylaşma	Evli	459	376.99	2	16.263	.000**	Evli-Bekar
	Bekar	318	441.75				
	Boşanmış	30	417.17				
Seçimlere Duyarlılık	Evli	459	437.10	2	32.617	.000**	Evli-Bekar
	Bekar	318	359.12				
	Boşanmış	30	373.25				
Gösteri ve Yürüyüşler	Evli	459	382.47	2	12.799	.002**	Evli-Bekar
	Bekar	318	437.57				
	Boşanmış	30	377.58				
Seçim Mitingleri	Evli	459	390.16	2	4.464	.107	-
	Bekar	318	422.03				
	Boşanmış	30	424.60				
Propoganda, Boykot ve Eylemler	Evli	459	391.50	2	4.986	.083	-
	Bekar	318	420.94				
	Boşanmış	30	415.60				
Toplam	Evli	459	398.11	2	.770	.681	-
	Bekar	318	410.61				
	Boşanmış	30	424.00				

** $p < .01$

Tablo 19 incelendiğinde katılımcıların düşünce ve önerileri paylaşma [$X^2(4) = 14.968$, $p < .05$], seçimlere duyarlılık [$X^2(4) = 61.009$, $p < .05$] ve gösteri ve yürüyüşler [$X^2(4) = 10.769$, $p < .05$] alt boyutlarının medeni durum değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı, seçim

mitingleri [$X^2(4) = 42.654$, $p > .05$], propaganda, boykot ve eylemler [$X^2(4) = 42.654$, $p > .05$] ve toplam siyasal katılım [$X^2(4) = 42.654$, $p > .05$] puanının medeni durum değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Alt boyutlardaki farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre düşünce ve önerileri paylaşma, seçimlere duyarlılık ve gösteri ve yürüyüşler alt boyutlarındaki fark evli-bekâr gruplarından kaynaklanmaktadır. Tablo 19'a göre H_5 katılımcıların siyasal katılımları medeni durumlarına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir

Tablo 20: Katılımcıların Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Siyasal Katılım Tek Yönlü Anova Sonuçları

Siyasal Katılım	Eğitim Düzeyi	n	X	ss	F	p	Anlamlı Fark
Siyasi Tartışma	İlkokul	34	282.60	5	9.671	.000**	İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü, Ortaokul-Lisans, Ortaokul-Lisansüstü, Lise-Lisansüstü, Önlisans-Lisansüstü, Lisans-Lisansüstü
	Ortaokul	31	293.35				
	Lise	162	359.69				
	Önlisans	106	360.86				
	Lisans	385	429.31				
	Lisansüstü	89	511.44				
Hizmet ve politika Takibi	İlkokul	34	210.65	5	17.525	.000**	İlkokul-Lise, İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü, Ortaokul-Lisans, Ortaokul-Lisansüstü, Lise-Lisans, Lise-Lisansüstü, Önlisans-Lisansüstü, Lisans-Lisansüstü
	Ortaokul	31	287.89				
	Lise	162	348.62				
	Önlisans	106	392.63				
	Lisans	385	430.93				
	Lisansüstü	89	516.18				

** $p < .01$

Tablo 20'de görüldüğü üzere yapılan tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre katılımcıların siyasal tartışma ($F=9.671$, $p < .05$) ve hizmet ve politika takibinin ($t=17.525$, $p < .05$) eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Farkın hangi değişkenlerde kaynaklandığını anlamak için yapılan Tukey-HSD poc hoc testi sonuçları incelendiğinde eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılığın siyasal tartışma alt boyutunda İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü, Ortaokul-Lisans, Ortaokul-Lisansüstü, Lise-Lisansüstü, Önlisans-Lisansüstü, Lisans-Lisansüstü arasında olduğu, hizmet ve politika alt boyutu için İlkokul-Lise, İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü, Ortaokul-Lisans, Ortaokul-

Lisansüstü, Lise-Lisans, Lise-Lisansüstü, Önlisans-Lisansüstü, Lisans-Lisansüstü arasında olduğu belirlenmiştir. Tablo 20'ye göre H_6 katılımcıların siyasal katılım düzeyleri eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 21: Katılımcıların Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Siyasal Katılım Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Siyasal Katılım	Eğitim Düzeyi	n	X	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Düşünce ve Önerileri Paylaşma	İlkokul	34	265.97	5	18.152	.003**	İlkokul-Ortaokul, İlkokul-Lise, İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü
	Ortaokul	31	406.79				
	Lise	162	395.08				
	Önlisans	106	426.65				
	Lisans	385	403.38				
Lisansüstü	89	447.71					
Seçimlere Duyarlılık	İlkokul	34	393.28	5	8.025	.155	-
	Ortaokul	31	402.71				
	Lise	162	380.08				
	Önlisans	106	376.33				
	Lisans	385	418.59				
Lisansüstü	89	421.90					
Gösteri ve Yürüyüşler	İlkokul	34	297.01	5	19.052	.002**	İlkokul-Lise, İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü, Ortaokul-Lise, Ortaokul-Lisansüstü, Lisans-Lisansüstü
	Ortaokul	31	340.26				
	Lise	162	417.64				
	Önlisans	106	416.32				
	Lisans	385	396.12				
Lisansüstü	89	461.66					
Seçim Mitingleri	İlkokul	34	485.38	5	21.688	.001**	İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, Lise-Önlisans, Lisans-Lisansüstü
	Ortaokul	31	445.13				
	Lise	162	428.76				
	Önlisans	106	397.00				
	Lisans	385	373.02				
Lisansüstü	89	455.85					
Propoganda, Boykot ve Eylemler	İlkokul	34	388.66	5	2.838	.725	-
	Ortaokul	31	392.26				
	Lise	162	405.27				
	Önlisans	106	384.47				
	Lisans	385	406.23				
Lisansüstü	89	425.25					
Toplam	İlkokul	34	256.69	5	47.194	.000**	İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü, Ortaokul-Lisansüstü, Lise-Önlisans, Lise-Lisans, Lisans-Lisansüstü
	Ortaokul	31	304.47				
	Lise	162	364.63				
	Önlisans	106	376.67				
	Lisans	385	424.25				
Lisansüstü	89	511.57					

** p<.01

Tablo 21 incelendiğinde katılımcıların düşünce ve önerileri paylaşma [$X^2(5) = 18.152$, $p < .05$], gösteri ve yürüyüşler [$X^2(5) = 19.052$, $p < .05$] seçim mitingleri [$X^2(5) = 21.688$, $p < .05$] ve toplam siyasal katılım [$X^2(5) = 47.194$, $p < .05$] puanlarının eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Seçimlere duyarlılık [$X^2(5) = 8.025$, $p > .05$] ve propoganda, boykot ve eylemlerin [$X^2(5) = 2.838$, $p > .05$] eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Alt boyutlardaki farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre düşünce ve önerileri paylaşma alt boyutunda meydana gelen farklılaşmanın İlkokul-Ortaokul, İlkokul-Lise, İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü grupları arasında, gösteri ve yürüyüşler alt boyutundaki farklılaşmanın İlkokul-Lise, İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü, Ortaokul-Lise, Ortaokul-Lisansüstü, Lisans-Lisansüstü grupları arasında, seçim mitingleri alt boyutunda meydana gelen farklılaşmanın İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, Lise-Önlisans, Lisans-Lisansüstü grupları arasında ve toplam siyasal katılım boyutunda meydana gelen farklılaşmanın İlkokul-Önlisans, İlkokul-Lisans, İlkokul-Lisansüstü, Ortaokul-Lisansüstü, Lise-Önlisans, Lise-Lisans, Lisans-Lisansüstü grupları arasında olduğu belirlenmiştir. Tablo 21'e göre H_6 katılımcıların siyasal katılım düzeyleri eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında çalışmada şu bulgular elde edilmiştir;

1. Siyasal katılımın siyasi tartışma alt boyutundan alınan puan ortalamaları orta düzeydedir.
2. Siyasi katılımın düşünce ve önerileri paylaşma alt boyutundan alınan puan ortalamaları çok düşük düzeydedir.
3. Siyasi katılımın seçimlere duyarlılık alt boyutundan alınan puan ortalamaları çok yüksek düzeydedir.
4. Siyasi katılımın gösteri ve yürüyüşler alt boyutundan alınan puan ortalamaları çok düşük düzeydedir.
5. Siyasi katılımın seçim mitingleri alt boyutundan alınan puan ortalamaları çok düşük düzeydedir.
6. Siyasi katılımın hizmet ve politika takibi alt boyutundan alınan puan ortalamaları yüksek düzeydedir.
7. Siyasi katılımın propaganda, boykot ve eylemler alt boyutundan alınan puan ortalamaları çok düşük düzeydedir.
8. Siyasi katılım toplamından alınan puan ortalaması düşük düzeydedir.
9. Katılımcıların siyasi tartışma, hizmet ve politika takibi, düşünce ve önerileri paylaşma, seçimlere duyarlılık, gösteri ve yürüyüşler, seçim mitingleri, propaganda, boykot ve eylemler ve siyasal katılım toplam puanları yaşanan şehir değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. H_1 Katılımcıların siyasal katılımları yaşadıkları şehir değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.
10. Katılımcıların hizmet ve politika takibi ve siyasal katılım toplam puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. H_2 katılımcıların siyasal katılımları cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.
11. Katılımcıların hizmet ve politika takibi alt boyutundan aldıkları puanlar yerleşim yeri değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. H_3 Katılımcıların siyasal katılımları yerleşim yeri değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.
12. Katılımcıların siyasi tartışma, hizmet ve politika takibi, düşünce ve önerileri paylaşma, seçimlere duyarlılık, gösteri ve yürüyüşler, seçim mitingleri, propaganda, boykot ve

eylemler ve siyasal katılım toplam puanları yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. H₄ Katılımcıların siyasal katılımları yaşlarına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

13. Katılımcıların hizmet ve politika takibi, düşünce ve önerileri paylaşma, seçimlere duyarlılık ve gösteri ve yürüyüşler alt boyutlarından aldıkları puan ortalamaları medeni durum değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. H₅ Katılımcıların siyasal katılımları medeni durumlarına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.
14. Katılımcıların siyasi tartışma, hizmet ve politika takibi, düşünce ve önerileri paylaşma, gösteri ve yürüyüşler, seçim mitingleri ve siyasal katılım toplam puanları eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. H₆ Katılımcıların siyasal katılım düzeyleri eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

6. Tartışma

Çalışma bulgularına göre, katılımcıların tüm alt boyutlardan aldıkları puanların yaşanan şehir değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Alt boyutlar incelendiğinde yaşanan şehir değişkenine göre siyasi tartışma ve hizmet ve politika takibi alt boyutunun, düşünce ve önerileri paylaşma alt boyutunun, seçimlere duyarlılık alt boyutunun, gösteri ve yürüyüşler alt boyutunun, seçim mitingleri alt boyutunun, propaganda, boykot ve eylemler alt boyutunun ve toplam siyasal katılım boyutunun İzmir ilinde yaşayanlar bakımından istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüş, İzmir ilinde siyasal katılımın Bayburt iline göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İzmir ve Bayburt gibi farklı iller, siyasal katılım açısından önemli farklılıklar gösterir. İzmir, Türkiye'nin batısında bulunan ve ekonomik olarak daha gelişmiş bir yapıya sahipken, Bayburt ise Doğu Karadeniz Bölgesi'nde küçük bir il merkezi olup ekonomik olarak daha kısıtlı bir yapıya sahiptir. İzmir'de yüksek eğitim seviyesi ve geniş medya erişimi gibi faktörler, siyasal katılımı olumlu yönde etkilerken, Bayburt'ta bu faktörlerin etkisi daha sınırlı olabilir. Bununla birlikte, her iki ilde de yerel siyasi dinamikler ve toplumsal yapı, siyasal katılım düzeyini etkileyen önemli faktörler arasındadır.

Araştırmada ulaşılan sonuçlarda katılımcıların cinsiyet değişkenine göre siyasal katılımları incelendiğinde kadınların toplam siyasal katılım boyutunun erkeklere göre daha fazla olduğu görülmektedir. 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerinde yurt içi ve yurt dışı kadın seçmen sayılarına bakıldığında seçime katılan kadınların toplam sayısı 32.318.956 kişi, katılan erkeklerin sayısı ise 31.826.548 kişidir. 28 Mayıs 2023 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı seçimine katılan kadınların toplam sayısı ise 32.343.118 kişi, katılan erkeklerin sayısı ise 31.854.336 kişidir. 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerindeki ve 28 Mayıs 2023 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı seçimindeki verilerin araştırma sonucunu desteklediği anlaşılmıştır.

Kadınların siyasal katılımının erkeklerden daha yüksek bulunmasını etkileyen çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Özellikle kadın hareketlerinin artmasıyla birlikte, kadınlar siyasi alana daha fazla ilgi göstermekte ve katılımlarını artırmaktadırlar (Gökçimen, 2008). Uygulanan pozitif ayrımcılık politikaları, kadınların siyasal pozisyonlarda yer almasını sağlayarak katılımlarını artırmaktadır (Onur, 2023). Kadınların eğitime katılımlarının ve eğitim düzeylerinin artması, siyasi süreçlere katılım isteklerini artırmaktadır (Altan, 2011). Toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimler ve kadınların siyasi liderlik rollerinde de kabul görmesi, kadınların siyasi katılımının artmasını desteklemektedir (Celis, Childs ve Kantola, 2014). Aynı zamanda kadınların siyasi örgütlenmeleri siyasal katılımlarını artırmada önemli bir unsurdur.

Kadınların dayanışma içerisinde geliştirdikleri ortak talepler, siyasal alanda aktif hale gelmelerini güçlendirmektedir (Gökçimen, 2008).

Literatür incelendiğinde Verba, Schlozman ve Burns'e (1997) göre, erkekler kadınlardan daha fazla oranda siyasal katılım gerçekleştirmektedir. Tekeli, yapmış olduğu bir çalışmada genel anlamda erkeklerin kadınlara oranla siyasal katılımının yüksek olduğunu, kadınların oy verme davranışında erkeklere göre %13,5 oranla daha düşük olduğunu söylemektedir (1982). Karp ve Banducci (2008), yapmış oldukları çalışmada kadınların siyasal katılımlarının daha düşük olduğunu, siyasal sistemdeki temsille bu açığın kapanacağını belirtmişlerdir. Coffe ve Bolzendahl (2010) çalışmalarında farklı bulgulara ulaşmış, imza toplama, boykot etme gibi kişisel aktivizm örneklerinde kadınların; kolektif aktivizm, parti üyeliği gibi örneklerde ise erkeklerin ön plana çıktığı tespitinde bulunmuştur. Eser ve Sarışahin (2016) cinsiyet ve siyasal katılım ilişkisini inceledikleri çalışmalarında cinsiyet ile siyasal katılım arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ve erkeklerin siyasal katılım düzeylerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada kadınlar toplam siyasal katılım boyutunda erkeklerden daha yüksek oranda bir katılım gerçekleştirmiştir. Ancak aynı zamanda bu çalışmaya göre hizmet ve politika takibi alt boyutunda da kadınlar erkeklere göre daha yüksek bir oranda siyasal katılım gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda. 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerindeki ve 28 Mayıs 2023 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı seçimindeki veriler de yukarıdaki çalışmaları desteklememektedir. İlgili çalışmaların bu araştırma ile farklı çıkmalarındaki en temel sebebinin aradaki zaman farkı olduğu düşünülmektedir. Bu zaman zarfı içinde tüm dünya genelinde gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi ile ilgili çalışmalar ve kadınların kendi haklarını korumak ve yeni haklarını edinmek için mevcut siyasal sistemde rol almak istemesinin sebep olduğu düşünülmektedir. Çolak'a (2020) göre, Twitter'da erkeklerin siyasal katılım toplam puanı kadınlara oranla daha yüksektir. Aynı zamanda yerel yönetim ve yardım ve siyasal tartışmalara katılma alt boyutlarında da erkeklerin kadınlara göre oran olarak daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma ile Çolak'ın çalışmasının toplam siyasal katılım oranına göre aynı sonuca ulaşmadığı görülmektedir. Bunun sebebinin bu iki çalışmadan birisinin sosyal medya üzerinden diğerinin genel olarak sosyal medyayı da kapsayıcı bir şekilde yapılmış olmasından kaynaklanması olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışmada alt boyutlarda sosyal medya olmadığından iki çalışma arasında anlamlı bir ilişki kurulamayacağı düşünülmektedir. Ülkemizde yapılan milletvekili seçimleri yıllara göre incelendiğinde kadın milletvekili sayısının geçmiş dönem yapılan milletvekili seçimlerindeki sayılarına göre bir artış gösterse de erkeklere oranla temsil oranı oldukça düşüktür. 2023 yılı milletvekili seçimleri incelendiğinde kadın temsil oranının %20,1 olduğu, 2024 milletvekili seçimlerinde ise kadınların temsil oranının %19,83 olduğu görülmektedir. Araştırmada kullanılan ölçek alt boyutları incelendiğinde temsil alt boyutunun olmamasından bu çalışma ile mevcut milletvekilleri cinsiyet temsili arasında anlamlı bir ilişki kurulamamaktadır.

Araştırma sonuçlarından yerleşim yerine göre toplam siyasal katılım boyutunun anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ancak hizmet ve politika takibi alt boyutu kapsamında il merkezinde yaşayan bireylerin ilçede yaşayan bireylere göre oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kışlalı (1987), daha küçük kırsal ve geleneklere bağlı olan yerlerde yaşayan insanların cemaat bağlarının güçlü olduğunu, yaşadığı bölgede bulunan kanaat önderi ya da aşiret liderinin düşüncesine göre siyasal katılım gerçekleştiği, ancak şehirlerde yaşayan insanların gelişen sanayileşme süreci ile birlikte sınıfsal ayrımlarından da etkisiyle çıkarları

doğrultusunda daha çok bireysel ve toplumsal çıkarlarını gözettiğini belirtmektedir. Araştırma sonucunun Kışlalı'nın çalışması ile desteklendiği, il merkezinde yaşayanların mevcut çıkarları doğrultusunda hizmet ve politikalara önem verdiği görülmektedir.

Araştırma sonuçlarında yaş değişkenine göre siyasal katılım oranları incelendiğinde, siyasi tartışma alt boyutunda 36-45 yaş arasındaki bireylerin 46 ve üstü bireylere göre oranla daha yüksek katılım gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunun en temel sebebinin 36-45 yaş arasındaki bireylerin iş ve kariyer hayatında zirve bir dönemde olduğu ve çıkarları doğrultusunda siyasi tartışmalara daha çok katıldıkları, ancak daha yaşlı bireylerin mevcut siyasi yapının çok fazla değişmesinden yana olmadığı ve siyasetten de bir beklentisinin olmamasından daha az katıldığı düşünülmektedir.

Hizmet ve Politika Takibi alt boyutunda 36-45 yaş arasındaki bireylerin 18-25 yaş arasındaki bireylerden, 31-35 yaş arasındaki bireylerin 18-25 yaş arasındaki bireylerden daha yüksek oranda siyasal katılım gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır. Bunun sebebinin daha genç yaşlarda henüz iş hayatına atılmamış bireylerin aldıkları hizmetler yönünden bir kaygılarının olmaması, 36-45 ve 31-35 yaş arasındaki bireylerin çıkarları doğrultusunda hizmet ve politika takiplerinin daha yüksek olduğu kanaatine varılmıştır.

Düşünce ve Önerileri Paylaşma alt boyutunda 18-25 yaş ve 26-30 yaş arasındaki bireylerin 46 ve üstü yaş arasındaki bireylerden daha yüksek oranda siyasal katılım gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır. Bunun sebebinin artan sosyal medya kullanımı ile bireylerin düşüncelerini sosyal medya alanında daha fazla zaman geçirdikleri ortamda yaptıkları, 46 ve üstü bireylerin geçmiş tecrübelerine göre daha muhafazakâr bir görüşte olduklarından çok fazla yapmadıkları, 26-30 yaş aralığındaki bireylerin mevcut siyasal iktidarın politikalarını etkilemek üzere daha fazla düşüncelerini ve önerilerini ifade ettikleri kanaatine varılmıştır.

Seçimlere Duyarlılık alt boyutunda 26-30, 31-35, 36-45 ve 46 ve üstü yaş arasındaki bireylerin 18-25 yaş arasındaki bireylerden daha yüksek oranda siyasal katılım gerçekleştirdikleri sonucuna varılmıştır. Bunun sebebinin genç yaşta henüz seçimle yeni tanışılmış ve iş hayatına henüz atılmadan siyasal iktidardan bir beklentisinin olmaması olduğu düşünülmektedir.

Gösteri ve Yürüyüşler alt boyutunda 46 ve üstü yaş arasındaki bireylerin 18-25 yaş arasındaki bireylerden, 31-35 yaş arasındaki bireylerin 26-30 yaş arasındaki bireylerden daha yüksek oranda siyasal katılım gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır. 46 ve üstü yaş arasındaki bireylerin 18-25 yaş arasındaki bireylerden daha yüksek oranda gösteri ve yürüyüşler alt boyutunda siyasal katılım gerçekleştirmesinin sebebinin, artan ekonomik kriz sebebiyle emeklilerin maaşlarına yapılacak zamlar ile ilgili bu yaş gruplarının mevcut siyasal iktidardan beklentileri olduğu ve beklentilerini gerçekleştirmek üzere taleplerini hükümete bu yolla ilettikleri ve son zamanlarda yine ülke gündeminde bulunan EYT kapsamında bireylerin hak ve taleplerini bu yolla mevcut siyasal iktidara ve yöneticilere iletmek istemeleri nedeni ile olduğu değerlendirilmektedir. Bir başka açıdan değerlendirme yapıldığında gençlerin gösteri ve yürüyüşler konusunda orta ve ileri yaş grubunun gerisinde kalmış olmaları, bu kesimlerin günlük hayatlarını daha apolitik alanlarda sürdürme durumlarından kaynaklanmaktadır.

Toplam siyasal katılım boyutunda 26-30, 31-35 ve 36-45 yaş aralığındaki bireylerin 18-25 yaş aralığındaki bireylerden, 31-35 ve 36-45 yaş aralığındaki bireylerin 46 ve üstü yaş aralığındaki bireylerden daha yüksek oranda siyasal katılım gerçekleştirdikleri sonucuna varılmıştır. Bu da daha önceki alt boyutlarda da ifade edildiği üzere 46 ve üstü yaş grubundaki

bireylerin hayat tecrübesi, siyasi olgunluk, mevcut konumunu koruma içgüdüğü ile muhafazakâr bir politika izleme, meslek ve hayat kaygısının olmaması, fiziksel ve psikolojisinin diğer yaş gruplarına göre daha az olması siyasal katılımını azaltan etmenler olmaktadır. 18-25 yaş aralığındaki bireylerin diğer yaş gruplarına göre daha düşük çıkmalarının sebebi ise henüz iş ve kariyer hayatına atılmamaları ve böyle bir kaygılarının bulunmaması ve güçlü bir ideolojiye sahip olmamaları siyasal katılımını azaltan etmenler olduğu kanaatine varılmıştır.

Çolak'a (2020) göre, Twitter'da siyasal katılım yaş değişkenine göre, 24-26 yaş aralığındaki bireylerin 18-20 ve 21-23 yaş aralığındaki bireylere göre daha fazla siyasal katılım düzeyinin olduğu, siyasal tartışmalara katılım alt boyutunun da yine 24-26 yaş aralığındaki bireylerin 18-20 ve 21-23 yaş aralığındaki bireylere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Çolak'ın bu çalışması araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Araştırma sonuçlarında medeni durum değişkenine göre siyasal katılım oranları incelendiğinde, Hizmet ve Politika Takibi ve Seçimlere Duyarlılık alt boyutlarında evli olan bireylerin bekâr olan bireylere göre siyasal katılımının daha yüksek olduğu, Düşünce ve Önerileri Paylaşma ve Gösteri ve Yürüyüşler alt boyutlarında bekâr olan bireylerin evli olan bireylere göre siyasal katılımının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Evli olan bireylerin bekâr olan bireylere göre aile kavramının da etkisi ile daha fazla sorumluluk hissetmesi ve aileyi koruma içgüdüğü ile hizmet ve politikaları takip ettiği, ayrıca evde bulunan bireylerin siyasal ideolojileri ile ilgili birbirlerini etkiledikleri ve seçimlerde oy kullanma katılımın yüksek olduğu ve kendi aile çıkarları doğrultusunda kendilerine yakın gördükleri siyasal parti ya da lidere oy verme düşüncesiyle hareket etmektedirler. Bekâr bireyler ise bireysel çıkarlarına göre hareket ettikleri, genel anlamda yaşlarının genç olması, sosyal medyayı aktif olarak kullanması ile düşünce ve önerilerini daha rahat dile getirmektedirler.

Teyyare ve Avcı'ya (2016) göre, yerel seçimlerde bekâr olan bireyler adayların hizmet ve politikalarını, seçim vaatlerini evlilere göre daha fazla takip etmektedirler. Araştırma ile bu sonuç farklılık göstermektedir. Farklılığın sebebinin araştırmanın daha genel anlamda siyasal katılımı ele aldığı, Teyyare ve Avcı'nın çalışmasının ise sadece yerel seçimlerdeki seçmen davranışlarını ele almasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarında eğitim düzeyi değişkenine göre siyasal katılım oranları incelendiğinde, Siyasi Tartışma alt boyutunda Lisansüstü ve Lisans mezunlarının ilkökul ve ortaokul mezunlarına göre, Lisansüstü mezunlarının Lise, Önlisans ve Lisans mezunlarına göre daha yüksek siyasal katılım gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim seviyesi arttıkça, bilgi ve birikim ve tecrübe de artmakta ve bu da bireylerin siyasi tartışmaya daha fazla girmesini sağlamaktadırlar.

Hizmet ve Politika alt boyutunda Lisansüstü, Lisans, Önlisans ve Lise mezunlarının ilkökul mezunlarına göre, Lisansüstü ve Lisans mezunlarının Ortaokul mezunlarına göre, Lise mezunlarının Lisans mezunlarına göre, Lisansüstü mezunlarının Lisans, Önlisans ve Lise mezunlarına göre daha yüksek siyasal katılım gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim düzeyi yükseldikçe seçim kampanyalarını, adayların ve siyasal partilerin seçim vaatlerinin takibi daha fazla olmaktadır.

Düşünce ve Önerileri Paylaşma alt boyutunda Lisansüstü, Lisans, Önlisans, Lise ve Ortaokul mezunlarının ilkökul mezunlarına göre daha yüksek siyasal katılım sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim düzeyi arttıkça bireylerin çevresi de çeşitlenmekte ve bu çevrelerde fikirlerini paylaşmaktadırlar.

Gösteri ve Yürüyüşler alt boyutuna göre Lisansüstü, Lisans, Önlisans ve Lise mezunlarının ilkökul mezunlarına göre, Lisansüstü ve Lisans mezunlarının ortaokul mezunlarına göre, Lisansüstü mezunlarının Lisans ve Ortaokul mezunlarına göre daha yüksek siyasal katılım gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim seviyesi yükseldikçe çevreye olan duyarlılık artmakta ve mevcut siyasal iktidardan talepler dile getirilmektedir.

Seçim Mitingleri alt boyutuna göre ilkökul mezunlarının Lisans ve Önlisans mezunlarına göre, Lise mezunlarının Önlisans mezunlarına göre ve Lisansüstü mezunlarının Lisans mezunlarına göre daha yüksek siyasal katılım gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim seviyesi düştükçe mitinglere katılım oranının artmaktadır.

Toplam Siyasal Katılım boyutuna göre, Lisansüstü, Lisans ve Önlisans mezunlarının ilkökul mezunlarına göre, Lisansüstü mezunlarının Ortaokul mezunlarına göre, Lisans ve Önlisans mezunlarının Lise mezunlarına göre ve Lisansüstü mezunlarının Lisans mezunlarına göre daha yüksek siyasal katılım gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin eğitim seviyesi yükseldikçe siyasal konulara daha duyarlı ve siyasal konular hakkında daha bilgili olduğu, seçim faaliyetlerini ve politikalarını takip ettiği ve mevcut siyasal iktidarın kararlarını etkilemeye çalışmaktadır.

Eğitim düzeyi yüksek olan bireyler; seçim kampanyalarını, gündemi, çevresinde gelişen olayları takip eder, siyasal konuda bilgi birikimi yüksektir, bu sebeple çevresi geniştir ve düşüncelerini paylaşır ve siyasal olaylar ve konular hakkında daha fazla konuşur. Seçimlere katılımı toplumsal ve bireysel çıkarları doğrultusunda daha fazladır (Almond ve Verba, 1963). Almond ve Verba'nın çalışması araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Gümüş'e (2006) göre, Eğitim seviyesi daha yüksek kişilerin siyasal yaşama katılma düzeylerinin yüksek olduğu, ilkökul mezunlarının büyük bir kısmının sadece oy kullanma işlemi ile siyasal katılım gerçekleştirdiğini, eğitim seviyesi yüksek bireylerin gündemi daha fazla takip ettiği sonucuna ulaştığı anlaşılmıştır. Bu kapsamda Gümüş'ün çalışması araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Siyasal katılım insanlık tarihinin ilk çıktığı günden beri var olsa da demokrasinin gelişimi ile birlikte toplumların ve devletlerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Teknolojinin de gelişimiyle zamanla farklı bir ivme kazanan siyasal katılımın nedenleri ve faktörleri siyasetçiler ve siyasi partiler için büyük önem arz etmektedir. Siyasi partiler ve adaylar seçimi kazanmak için siyasal katılımı nelerin etkilediğini bilmeden ve bunun sebeplerine inmeden çalışmalarına başlamamaktadır ve öyle de olmalıdır. Bu sebeptendir ki seçimler yaklaştıkça seçmen üzerinde anket sayılarını artırmakta ve bilim insanlarının çalışmalarına da önem vermektedirler.

Bu çalışmada aslında son bir yılda ikinci tura kalan Cumhurbaşkanlığı seçimini de dâhil edersek 3 seçim geçiren ülkemizde siyasal katılımın ne denli önemli olduğu aşikârdır. Bu çalışmada elde edilen verilere ve ulaşılan sonuçlara bakıldığında 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerindeki ve 28 Mayıs 2023 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı seçimindeki siyasal katılım oranlarının çalışmayı desteklediği görülecektir.

İzmir Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) kalesi olarak bilinen, sosyal demokrat ve seküler bireylerin ağırlıkta yaşadığı, bireylerin eğitim seviyesinin yüksek olduğu bir ildir. Literatür incelendiğinde gelişmiş kentlerde yaşayan bireylerin siyasal katılım oranı kırsal kesime göre daha yüksektir. Burada yaşayan bireyler kendi bireysel çıkarlarının yanında çevresinden de etkilenerek toplumsal çıkarları gözeterek siyasal katılım gerçekleştirmektedirler. Bayburt ise Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) kalesi olarak bilinen, milliyetçi ve muhafazakâr bireylerin

ağırlıkta yaşadığı bir ildir. Bayburt ili her ne kadar bir il olsa da İzmir ili ile karşılaştırıldığında nüfus ve gelişmişlik açısından daha geridedir. Bu çalışmada toplam siyasal katılımın İzmir ilinde yaşayan bireylerin Bayburt ilinde yaşayan bireylerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerindeki ve 28 Mayıs 2023 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı seçim sonucu ile desteklenmektedir. Burada özellikle Bayburt ilindeki siyasal partiler ve siyasetçilerin bu katılımı artırarak kendi lehlerinde olup ta sandığa gitmeyen seçmenleri ikna etmeleri gerektiği önerilmektedir. Çünkü Bayburt ili nüfus olarak az olduğundan seçimde kullanılan her bir oyun İzmir ilinde kullanılan bir oya göre daha yüksek oranda etkileyeceği durumudur.

Yine 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerindeki ve 28 Mayıs 2023 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı seçim sonucuna bakıldığında kadınların erkeklere göre daha yüksek katılım gösterdiği, bu araştırma sonucunda da toplam siyasal katılımda kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda olduğu ve seçim sonucunun çalışmayı desteklediği görülmektedir. Ancak literatüre bakıldığında genel anlamda kadınların da siyasal ve kamusal alandaki temsil oranının azlığı da baz alınarak siyasal katılım kapsamında erkeklere göre daha düşük olduğu söylenmektedir. İzmir ve Bayburt örneği kapsamında ülkemizdeki siyasal partiler ve siyasetçilerin kadınların seçimlere bu denli yüksek katılımı ile birlikte artık kadın seçmelere daha çok ilgi göstermeleri gerekmektedir. Partilerin özellikle yerel örgütlenmelerinde kadınlara yönelik ciddi bir çalışma yapılması gerektiği ve bu çalışma ile seçim sonuçlarının iyi analiz edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Literatüre faydası olması amacı ile son yerel seçimlerde kaç kadın adayın kazandığı, temsil oranının milletvekili seçimlerindeki gibi düşük mü kaldığı, yerel yönetimler anlamında kadın adayların toplum tarafından nasıl karşılandığı ile ilgili bir çalışma yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde yaş değişkeninde genel anlamda 18-25 yaş arasındaki bireylerin toplam siyasal katılımın düşük olduğu ancak düşünce ve önerileri paylaşma alt boyutunda yüksek çıktığı görülmektedir. Sosyal medyanın gelişmesi ile birlikte sosyal medyayı diğer yaş gruplarına göre gençlerin daha çok kullandığı, bu sebeple aslında düşünce ve önerilerini sanal âlemde yaptıkları değerlendirilmektedir. Siyasal partilerin özellikle gençlik kolları örgütlenmelerini daha kuvvetli hale getirmeleri, siyasal alandan uzak kalan bu yaş grubuna çalışma yapılarak kararsız ve sandığa gitmeyen seçmeni ikna etmeleri gerekmekte olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde eğitim düzeyi değişkeninde toplam siyasal katılımda eğitim düzeyi yükseldikçe siyasal katılımın arttığı gözlemlenmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe siyasal partilerin ve adayların seçim vaatleri ve parti programları önem kazanmaktadır. Eğitim seviyesi düştükçe mitinglere katılım oranının arttığı, bu bireylerin daha çok lidere ya da desteklediği partiye daha çok önem verdiği değerlendirilmektedir.

7.Sonuç

Siyasal katılım, bireylerin siyasal alana yönelik gerçekleştirdiği eylemlerdir. Gerek siyasal aktörlerin belirlenme gerek bu kişilerin alacağı kararları etkileme siyasal katılımın amacını oluşturmaktadır. Siyasal katılım bir ülkenin gelişimine önemli katkı sunan bir unsurdur. Çünkü siyasi katılım toplumun; isteklerini ifade etme ve siyasi iktidara yönelik taleplerde bulunma kapasitesini yansıtır. Literatür incelendiğinde, toplumların siyasal katılımını etkileyen faktörlerin çeşitliliği gözlemlenirken, farklı siyasi görüşlere sahip toplumların siyasi katılım pratikleri hakkındaki çalışmaların yetersiz olduğu fark edilmiştir. Bu bağlamda, siyasal katılımın

çeşitli boyutları ve bu boyutların farklı toplumların siyasi yaşamını nasıl etkilediği, araştırmanın temel odak noktasını oluşturmuştur. Çalışmada siyasal katılım kavramsal düzeyde tanımlanmış, katılımın nedenleri, biçimleri ve düzeyleri ortaya konulmuştur.

Bu çalışma, farklı ideolojilere sahip toplumların siyasal katılım üzerindeki etkisini anlamak ve bu etkilerin toplumların siyasi yapılarına nasıl yansıdığını incelemek amacıyla tasarlanmıştır. Araştırmada İzmir ve Bayburt ilinde yaşayan bireylerin siyasal katılımının karşılaştırılması amacı ile olasılık temelli olmayan örnekleme türlerinden olan uygun örnekleme kullanılmıştır. Örneklem, uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 807 bireyden oluşmaktadır. Dinç ve Keçe (2015) tarafından geliştirilen Demografik Katılım Ölçeği araştırmada kullanılmış, araştırma kapsamında sadece Siyasal Katılım boyutu kullanılmıştır. Siyasal Katılım boyutu “Siyasi Tartışmalar, Düşünce ve Önerileri Paylaşma, Seçimlere Duyarlılık, Gösteri ve Yürüyüşler, Seçim Mitingleri, Hizmet ve Politika Takibi, Propaganda, Boykot ve Eylemler” olacak şekilde yedi faktörden oluşmaktadır. Yapılan araştırma neticesinde çıkan sonuçlar incelendiğinde ölçme aracının yüksek ölçekte güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan bireylerin siyasal katılımdan aldıkları ortalama puanlar incelendiğinde en yüksek puan ortalamasına seçimlere duyarlılık (4.59) boyutunun sahip olduğu ve en düşük puan ortalamasına propaganda, boykot ve eylemlerin (1.27) aldığı görülmektedir. Diğer boyutlar incelendiğinde hizmet ve politika takibi (3.62), siyasi tartışma (2.78), toplam siyasal katılım puanı (2.30), seçim mitingleri (1.61), gösteri ve yürüyüşler (1.52) ve düşünce ve önerileri paylaşma (1.48) olacak şekilde yüksek puan ortalamasından düşük puan ortalamasına göre sıralandıkları görülmektedir. Alt boyutların çarpıklık basıklık değerleri incelendiğinde ise siyasi tartışma ve hizmet politika takibine ilişkin verilerin normal dağıldığı ancak diğer alt boyutlar ile toplam siyasal katılım puanlarının normal dağılmadığı görülmektedir. Hizmet ve politika takibi boyutunun en yüksek puan ortalamasına sahip olduğu ve siyasi tartışma boyutunun da orta seviyede bir puan aldığı görülmektedir. Bu, katılımcıların siyasi gündemi takip etme ve politikacıların hizmetlerini değerlendirme konusunda daha aktif olduklarını göstermektedir. Ancak, siyasi tartışma konusunda puanın orta seviyede olması, katılımcıların aktif olarak siyasi konularda tartışmaya katıldığına işaret ederken bu katılımın çok yaygın olmadığını göstermektedir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlarda İzmir ilinde seçimlere duyarlılık boyutu dâhil olmak üzere tüm alt boyutlarda ve toplam siyasal katılım boyutunda Bayburt ilinde yaşayanlara göre daha yüksek çıktığı ortaya koyulmuştur. Bu bulgu 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerindeki ve 28 Mayıs 2023 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı seçimindeki katılım oranı olarak İzmir ilinin katılım oranının Bayburt iline göre her iki tarihteki seçime göre de daha fazla olduğu sonucu ile örtüşmektedir. Araştırmada ulaşılan sonuçlarda da İzmir ilinde seçimlere duyarlılık boyutu dâhil olmak üzere tüm alt boyutlarda ve toplam siyasal katılım boyutunda Bayburt ilinde yaşayanlara göre daha yüksek çıktığı belirtilmiştir. Araştırma sonuçları ile 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerindeki ve 28 Mayıs 2023 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı seçimindeki verilerin tutarlı olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2023). *Dar koridor*, Doğan Yayınları.
- Almond, G. A, & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*, Princeton University Press.
- Altan, C. (2011). Eğitim-Siyasal eğilim ilişkisi: Mersin örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 313-329.
- Atabey, G. & Hasta, D. (2018). Siyasal katılım siyasal yeterlilik ve toplumsal cinsiyet. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6(13), 484-516.
- Barnes, S. H., & Kease, M. (1979). *Political action: Mass participation in five Western democracies*, Oxford University Press.
- Baykal, D. (1970). *Siyasal katılma: Bir davranış incelemesi*, Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). Örneklemeye Yöntemleri [online]. <http://w3.balkesir.edu.tr/msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf>
- Coffe, H. & Bolzendahl, C. (2010). Same game, different rules? Gender differences in political participation. *Sex Roles*, 62(5-6), 318-333.
- Çam, E. (2011). Siyaset bilimine giriş (10. Baskı). Der Yayınları.
- Çukurçayır, M. A. (2000). *Siyasal katılma ve yerel demokrasi*, Ankara: Yargı Basımevi.
- Çolak, R. (2020). *Üniversite öğrencilerinin siyasal katılım sürecindeki twitter kullanımı* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 627972).
- Creswell, J.W. (2017). *Eğitim araştırmaları: Nitel ve nicel araştırmaların planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi*, Edam Yayınları.
- Dahl, R. (1963). *Modern political analysis*, Prentice-Hall.
- Dursunoğlu, İ. (2018). Siyasal Davranış, İmaj Yayınevi.
- Dursunoğlu, İ. & Akın, Y. (2021). *Türkiye'de siyasal katılma*, Ekin Yayınevi.
- Eser, B. H. & Sarışahin, P. (2016). Cinsiyet-siyasal katılım ilişkisi: SDÜ örnek olayı. *SDÜ Vizyoner Dergisi*, 7(15), 38-58.
- Fraenkel, J. R. & Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education* (6th ed.). McGraw-Hill International Edition.
- George, D., ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update (10th ed.). Pearson.
- Graham, G. J. (1970). Rousseau's concept of consensus. *Political Science Quarterly*, 85(1), 80-98.
- Gümüş, B. (2006). *Eğitim Düzeyinin Seçmen Davranışındaki Rolü ve Antalya örnek olayı* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 204846).
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi*, 10, 5-59.
- Huntington, S. P., & Nelson, J. M. (1976). *No Easy choice political participation in developing countries*, Harvard University Press.
- Kalaycıoğlu, E. (1983). *Karşılaştırmalı siyasal katılma: siyasal eylemin kökenleri üzerine bir araştırma*, İÜSBF Yayınları
- Kapani, M. (2021). Politika bilimine giriş (60. Baskı). Tarcan Matbaası.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi (24. Baskı). Nobel Yayınevi.
- Karp, J. A., & Banducci, S. A. (2008). When politics is not just a man's game: Women's representation and political engagement. *Electoral Studies*, 27(1), 105-115.

- Keçe, M., & Dinç, E. (2015). Demokratik katılım ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 177-207.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyasal bilim*, AÜBYYO Yayınları.
- Milbrath, L.W., & Goel, M.L. (1977). *Political participation*, Rand McNally.
- Nebati, N. (2020). Siyasi tartışmalar bağlamında Türkiye'de kamusal alanın evrimi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 828-852.
- Olgun, K. (2011). Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından 1950'ye genel seçim uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(79), 1-36.
- Onur, Y. (2023). Ülke uygulamalarında kadınlara yönelik siyasi partilerde pozitif ayrımcılık. *Antalya Bilim University Law Review*, 11(21), 79-105.
- Özkaynar, K., Altunışık, R., & Yolcu, T. (2017). Facebook ve Twitter kullanıcılarının siyasi katılım eğilimlerinin incelenmesi üzerine bir araştırma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 97-109.
- Öztekin, A. (2007). *Siyaset bilimine giriş*, Siyasal Kitabevi
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve siyasal toplum hayatı*, Birikim Yayınları.
- Teyyare, E., & Avcı, M. (2016). Yerel seçimlerde seçmen davranışları: 2014 yerel seçimleri ve Zonguldak ili örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 51-76.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal sistem ve siyasal davranış*, Der Yayınları
- Verba, S. & Nie, N. (1972), *Participation in America: political democracy and social equality*, Harper & Row
- Verba, S., Nie, N.H., & Kim, J. O. (1978). *Participation and political equality: A seven-nation comparison*, Cambridge University Press.
- Verba, S., Burns, N., & Schlozman, K. L. (1997). Knowing and caring about politics: Gender and political engagement. *The Journal of Politics*, 59(4), 1051-1072.
- Yücekök, A. N. (1987). *Siyasetin toplumsal tabanı*, AÜSBF Fakültesi Yayınları.
- Yüksek Seçim Kurulu (2023). 28 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimi İkinci Oylama Seçim İstatistikleri Bülteni, 28.01.2024 tarihinde www.ysk.gov.tr sitesi <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/28%20May%C4%B1s%202023%20Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20Se%C3%A7imi%20.%20Oylama%20B%C3%BClteni.pdf> adresinden alındı.

Extended Summary

A Comparison of Political Participation Levels: Izmir-Bayburt Example

There is no single and common definition of political participation. Political participation is generally defined as the actions taken by individuals to influence the decisions to be taken by governments. Huntington (1976) defines political participation as “the activities designed by individuals to influence the decisions to be taken by governments”. Çukurçayır (2000) defines political participation as “the efforts of citizens to influence the decisions taken in the current system, as well as the efforts to be cultivated in the development process at the socio-economic level and the sharing of the products resulting from the process”. Öztekin (2007), defines political participation as “the behaviors of citizens, from curiosity to mass actions, in the face of all political decisions and political events taken together with voting”. Çam (2011) defines political participation as the activities of citizens that directly or indirectly affect the decisions of political administrators in the political arena. Each citizen acts at different levels while performing political participation. There are many participation practices at different levels, from those who follow political developments to those who become candidates. Milbrath and Goel (1977) discussed the levels of political participation as indifferent, spectator actions, transitional actions and gladiatorial actions. For example, while engaging in political discussions expresses the level of spectator action, attending rallies is included in the transitional action and becoming a member of a party is included in the gladiatorial action. Verba and Nie (1972) made a different assessment as those who do not participate in politics, those who vote, those who participate for personal problems, those who participate in politics at the community level, campaigners, and those who take part and are active in political parties. Dahl (1963) explained the levels of political participation as the non-political layer, the political layer, the layer of those who seek power and the layer of those who are in power. Baykal (1970) addressed the levels of political participation under three headings: following political events, taking a stance on political events, and being involved in political events. Kapani (2021) mentioned low-level, medium-level, and high-level participation. Çam (2011) examined the levels of political participation under the headings of observer actions, intermediary actions, and actions aimed at political struggle. Dursunoğlu (2021), who drew attention to the fact that in domestic studies, unlike foreign authors, those who are completely outside of politics are not included in the levels of political participation, categorized the issue under four headings: apolitical, those who follow politics, those interested in politics, and those who do politics.

This study, which aims to compare the political participation of individuals living in Izmir and Bayburt provinces, was conducted using the screening model, one of the quantitative research methods. Quantitative research is an effort to explain the data mathematically by using statistical methods (Patton, 2005). In quantitative research, researchers who conduct the study identify a problem in the literature and put forward a theory. In this theory, they determine the variables and predict that there is a relationship between them. They test this relationship with different methods to determine the connection between them. They explain the accuracy of the hypotheses they have previously created according to the results (Creswell, 2017). The screening model of quantitative research is considered as a method in which the researcher aims to describe a historical or current situation. This method requires the existence of at least two variables (Karasar, 2012).

The mean scores from the political discussion sub-dimension of political participation are at a medium level. The mean scores from the sharing of ideas and suggestions sub-dimension of political participation are at a very low level. The mean scores from the election sensitivity sub-dimension of political participation are at a very high level. The mean scores from the demonstrations and marches sub-dimension of political participation are at a very low level. The mean scores from the election rallies sub-dimension of political participation are at a very low level. The mean scores from the service and policy monitoring sub-dimension of political participation are at a high level. The mean scores from the propaganda, boycott and actions sub-dimension of political participation are at a very low level. The mean scores from the total political participation are at a low level. Participants' political discussion, service and policy follow-up, sharing thoughts and suggestions, election sensitivity, demonstrations and marches, election rallies, propaganda, boycotts and actions, and political participation total scores differ significantly according to the city of residence variable. Hypothesis H₁ Participants' political participation differs according to the city of residence variable has been accepted. Participants' service and policy follow-up and political participation total scores differ significantly according to the gender variable. The hypothesis H₂ Participants' political participation differs according to their gender has been accepted. Participants' scores from the service and policy follow-up sub-dimension differ significantly according to the place of residence variable. The hypothesis H₃ Participants' political participation differs according to the place of residence variable has been accepted. Participants' political discussion, service and policy follow-up, sharing thoughts and suggestions, election sensitivity, demonstrations and marches, election rallies, propaganda, boycotts and actions, and political participation total scores differ significantly according to the age variable. H₄ The hypothesis that participants' political participation varies according to their age has been accepted. Participants' average scores from the sub-dimensions of service and policy follow-up, sharing thoughts and suggestions, and sensitivity to elections and demonstrations and marches differ significantly according to the marital status variable. H₅ The hypothesis that participants' political participation varies according to their marital status has been accepted. Participants' total scores for political discussion, service and policy follow-up, sharing thoughts and suggestions, demonstrations and marches, election rallies, and political participation differ significantly according to the education level variable. H₆ The hypothesis that participants' political participation levels vary according to the education level variable has been accepted.

Sanayisizleşme ve Kentin İflası: Detroit'in Yükseliş ve Düşüşüne Yeniden Bakmak

Hakan Olgun¹

Sanayisizleşme ve Kentin İflası: Detroit'in Yükseliş ve Düşüşüne Yeniden Bakmak	Deindustrialization and Urban Bankruptcy: Revisiting Detroit's Rise and Fall
Öz Bu çalışmada sanayisizleşme sürecinin Detroit kenti üzerindeki tesirleri konu edilmektedir. 20. yüzyılın ilk yarısında bir otomobil üretim merkezi olarak yükselişe geçen Detroit 1940'lı yıllardan itibaren sermayedarlar ile örgütlü iş gücü arasındaki ihtilaflara sahne olmuştur. Bu ihtilaflar sonucunda otomotiv şirketleri kenti terk etmeye başlamıştır. Bunun yol açtığı sanayisizleşme kentte uzun vadeli bir işsizliğe, yoksullaşmaya ve nüfus kaybına yol açmıştır. Kenti iflase kadar sürükleyen bu sorunlar karşısında Detroit, on yılı aşkın bir süredir yeni birtakım stratejilerle tekrar ayağa kalkmaya çalışmaktadır.	Abstract This study focuses on the effects of the deindustrialization process on the city of Detroit. In the first half of the 20th century, Detroit rose as an automobile production center, but since the 1940s, it has been the scene of conflicts between capitalists and organized labor. As a result of these conflicts, automotive companies started to leave the city. The resulting deindustrialization has led to long-term unemployment, impoverishment and population loss in the city. In the face of these problems, which drove the city to bankruptcy, Detroit has been trying to get back on its feet with a new set of strategies for more than a decade.
Anahtar Kelimeler: Sanayisizleşme, Pas kuşağı, Detroit, Otomotiv, Sendika	Keywords: Deindustrialization, Rust belt, Detroit, Automotive, Union
JEL Kodları: J50, J60, O18	JEL Codes: J50, J60, O18

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.
Çıkar Beyanı	Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, SBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, hakan.olgun@medeniyet.edu.tr.
e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı döneminin önde gelen sanayi ülkeleri, savaş meydanlarında kullanılan silahları ve diğer teçhizatı üretmek üzere imalat kapasitelerini artırmışlar ve savaş üretimine geçmişlerdir. Mesela mutfak gereçleri için çelik imal eden tesisler mermi imalatına girişmiş, önceden bisiklet lastiği üreten fabrikalar bu üretimi askerî araçlar için yapmaya başlamıştır. Ancak bu üretim faaliyetinin, fabrikaların çoğu açısından son bir gayretten ibaret olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Zira savaşın ardından bu fabrikaların çoğunda üretim durmuş, çok geçmeden de sanayi bölgelerinin genelinde kepenkler kapanmıştır (Abrahamson, 2014: p. 69). İşte, etkilerini bugün de devam ettiren ve gelişmiş sanayi ülkelerinde olduğu kadar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de tanık olunan bu süreç genel itibarıyla “sanayisizleşme” (*deindustrialization*) olarak anılmaktadır.

Sanayisizleşme süreci, imalat sanayiinde yaşanan teknolojik ilerlemeler sebebiyle iş gücünün bir kısmına artık ihtiyaç duyulmaması yahut üretim faaliyetlerinin endüstri temelli ekonomilerden iş gücü maliyetinin görece düşük olduğu başka üretim merkezlerine aktarılması sonucunda gerçekleşmektedir. 1970’li yıllardan itibaren küresel ekonomik iş bölümünün yeniden yapılandırılması ve bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler sayesinde muazzam bir ivme kazanan sanayisizleşme, imalat etkinlikleri bakımından adeta dünyanın ağırlık merkezini değiştiren bir süreç olmuştur. Böylece bilhassa gelişmiş ülkelerde vaktiyle imalat sanayiine ev sahipliği yapan kentler ve kent-bölgeler fabrikalarını kaybetmiş, bu sektörde faaliyet gösteren şirketler üretim etkinliklerini emeğin ucuz olduğu az gelişmiş ülke ve bölgelere taşımışlardır. Özellikle gelişmiş Batı dünyasının başat kentlerinde bu endüstriyel göçün yarattığı ekonomik boşluğu ise, temelini ileri teknoloji, bilgi ekonomisi ve finansal faaliyetler gibi bileşenlerin oluşturduğu hizmet sektörü almaya başlamıştır.

Gelgelelim sanayisizleşen bütün kentlerin bu süreci sorunsuz atlattığını iddia etmek mümkün değildir. Batıda bir yandan üretim tesislerini kaybeden, diğer yandan da ekonomisi, beşeri sermayesi ve altyapısı itibarıyla yeni iktisadî düzenin taleplerine cevap veremeyen çok sayıda kent on yıllar süren dramatik bir çöküş süreci yaşamıştır. Gerçekten de süreç içerisinde bu kentler işsizlik, yoksulluk, yetersiz kamu hizmeti, suç oranlarında artış ve nüfus kaybı gibi pek çok olumsuzlukla karşı karşıya kalmıştır. İşte bu süreci en yoğun hâliyle tecrübe eden kentlerden biri ve başlıcası, bir zamanlar otomotiv endüstrisinde ulaştığı seviyeye dünyanın en müreffeh kentleri arasına girmiş bulunan Detroit’tir.

Sanayisizleşme sürecine ilişkin olarak literatürde genellikle 1970’li yıllara ve sonrasına atıf yapılmakla birlikte Detroit’teki sanayisizleşmenin geçmişini çok daha eskilere götürmek mümkündür. Son dönemde yaptığı bir dizi ezber bozan çalışmayla *J. Battista* (2022; 2023; 2024) kentteki sanayisizleşmenin, sanılanın aksine, 1940’lı yıllar gibi erken bir tarihte başladığını, bunun en büyük sebebinin ise sermayedarlar ile otomotiv sendikası arasında yaşanan ihtilaf olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Detroit henüz o yıllardan itibaren uzun bir gerileme sürecine girmiş, nihayetinde bu süreç yakın bir dönemde kentin iflas etmesiyle neticelenmiştir. Bugün itibarıyla Detroit, ilgili çok sayıda paydaşın sürece dâhil olduğu bir yeniden dirilme mücadelesinin mekânı konumundadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı literatürdeki yeni gelişmeler doğrultusunda Detroit’in sanayisizleşme tecrübesinin izini sürmektir. Çalışmanın ilk bölümünde sanayisizleşme ve bu sürecin kentler üzerindeki etkilerine ilişkin kavramsal bir çerçeve çizilecek, ikinci bölümde ise Detroit’in bir sanayi merkezi olarak yükselişi konu edilecektir. Ardından kentin çöküş süreci, iflası ve bugün itibarıyla içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum muhtelif başlıklar altında ve

en son veriler ışığında ele alınacaktır. Çalışmanın son kısmı ise kentin yaklaşık on yıldır sürdürdüğü ayağa kalkma çabalarının ve buna ilişkin stratejilerin değerlendirilmesine ayrılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sanayisizleşme

İlk defa *B. Bluestone* ve *B. Harrison*'ın 1982 yılında birlikte kaleme aldıkları *Deindustrialization of America* (Amerika'nın Sanayisizleşmesi) başlıklı eserde kullanılan "sanayisizleşme" kavramı; sanayinin geleneksel olarak ekonominin önemli bir bileşenini teşkil ettiği ülke yahut bölgelerde hizmet sektörünün ağırlık kazanmasına koşut olarak endüstriyel istihdamda meydana gelen nispi veya mutlak azalmayı ifade etmektedir. Bu azalma, ekonomide gerçekleşen birtakım teknolojik dönüşümlerden ve/veya kitlesel üretimin, iş gücü maliyetinin daha düşük olduğu az gelişmiş ülke veya bölgelere taşınmasından kaynaklanmaktadır. Üstelik bu türden eğilimlerin, istihdamdaki azalmanın yanı sıra, sanayi üretiminde de düşüslere (Knox & McCarthy, 2005: p. 563) yol açması pekâlâ mümkündür.

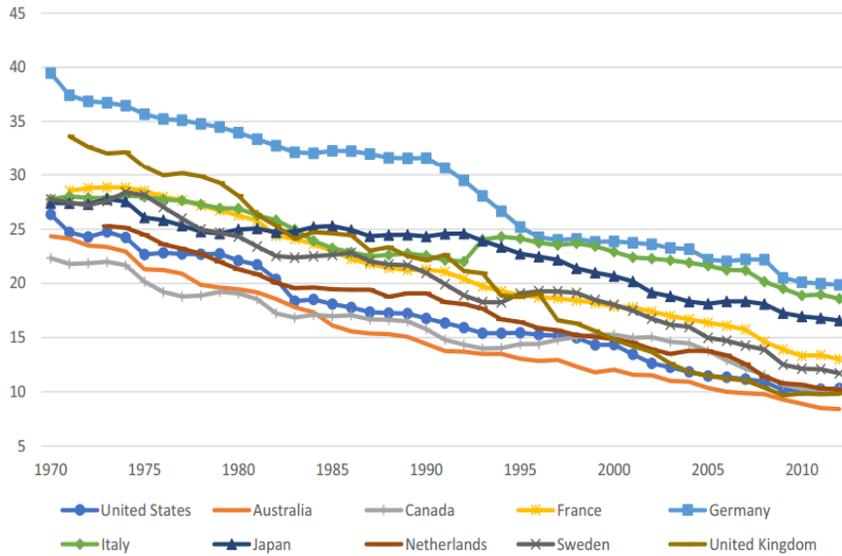
Sermaye yatırımlarının bir ekonomiden üretim kapasitesini düşürebilecek biçimde ve sistematik bir surette çekilmesini ifade eden bu olgunun başlangıçta yalnızca gelişmiş ülkeleri etkileyen bir problem olduğu düşünülmüştür. Ne var ki sonraki dönemlerde yapılan çalışmalar, sanayisizleşmenin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde de söz konusu olabildiğini gözler önüne sermiştir (Öz, 2018: s. 1). Nitekim *D. Rodrik* (2015) *Premature Deindustrialization* (Erken Sanayisizleşme) başlıklı eserinde, sanayisizleşmenin gelişmiş ekonomileri hayli aşan bir eğilim hâline geldiğini; Asya ülkelerinin bir derece izole kalmalarına karşın, bilhassa Latin Amerika ülkelerinin bu süreçten önemli ölçüde etkilendiğini ortaya koymuştur. Ona göre bu durum, bahse konu ülkelerin, sanayileşme fırsatını gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha düşük bir gelir seviyesinde tüketmeleri anlamına gelmektedir.

Sanayisizleşmeye ilişkin araştırmalar, bu olguyu yaratan faktörleri "dâhili" ve "harici" olmak üzere iki ayrı kategoride ele alır. Dâhili faktörlerden ilki istihdamdaki sanayisizleşmenin sebebi olarak gösterilen teknolojik gelişmelerdir. Gerçekten de endüstriyel alandaki teknolojik gelişmeler hizmet sektörüne nazaran daha hızlı gerçekleşmekte; verimlilikte artış yaratan bu durum çalışanların bir kısmını atıl hâle getirerek sanayinin toplam istihdam içindeki oranının düşmesine sebep olmaktadır. Dâhili faktörlerden ikincisi talebe ilişkindir. Buna göre iktisadi gelişmenin belirli bir evresinde iç talebin mamul mallardan hizmet sektörüne doğru sistematik bir biçimde kayması öngörülmektedir. Üçüncüsü ise son dönemlerde endüstriyel şirketlerin, önceleri kendi bünyelerinden sağladıkları pek çok hizmeti dışarıdan tedarik etmeye başlamaları ve bu tedarikin yapıldığı şirketlerin, doğal olarak, istatistiklerde hizmet sektörü kategorisinde görünüyor olmasıdır. Sanayisizleşmeyi yaratan harici faktörlerin başında ise küreselleşme gelmektedir. Dünya ticaretinde 1980'li yıllardan bu yana artan deregülasyon, ülkeleri muhtelif sahalarda uzmanlaşmaya zorlamakta; kimi ekonomilerin hammadde, gıda ve enerjiye duydukları ihtiyacı mamul mal ihracıyla karşılamaları bu uzmanlaşma trendini güçlendirmektedir. İmalat endüstrisinin yarattığı katma değer in toplam üretime oranı Asya ekonomilerinde %30'ları aşmışken, bilhassa tarımsal ve tarım dışı hammadde ihracatı yapan Güney Amerika ekonomilerinde %10'lara kadar gerilemesi bu eğilimin bir neticesidir. Genel olarak değerlendirildiğinde endüstriyel ekonomilerde özellikle istihdam temelli sanayisizleşmenin daha ziyade teknolojik gelişmelerin yarattığı verimlilik artışından kaynaklandığı, gelişmekte olan ekonomilerde ise küreselleşme sürecinin, uzmanlaşmayı

dayatmak suretiyle, kimi ülkelerin yaşadığı sanayisizleşme deneyiminde daha belirleyici olduğu görülmektedir (Öz, 2018: s. 4-5).

Demek ki sanayisizleşmenin “olumlu” ve “olumsuz” iki türünden bahsetmek mümkündür. Olumlu sanayisizleşme, hâlihazırda gelişmiş bir ekonomide imalat sanayiindeki hızlı verimlilik artışı sebebiyle ortaya çıkan büyümenin olağan bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu ekonomilerde üretim artmakta, ancak endüstriyel istihdamın toplam istihdam içerisindeki payı azalmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde bu olgu, imalat sektörünün GSYİH’ye oranı %30'lara ve kişi başına düşen gelir 30 bin dolar seviyesine ulaştığında gerçekleşmektedir. Zira bu gerçekleşene değin imalattan sağlanan yararlar uzun bir süre boyunca ekonominin geneline yayılmaktadır (Joseph et al., 2020: p. 1202). Aşağıdaki şekilde bazı gelişmiş ülkelerde imalat sektörünün istihdamdaki payına ilişkin oranlar görülmektedir. Bu pay 1970-2012 arası dönemde söz konusu ülkelerin tamamında kayda değer bir düşüş sergilemiştir.

Şekil 1. Bazı Gelişmiş Ülkelerde İmalatın İstihdamdaki Payı (%), 1970-2012

Kaynak: (Aizenman et al., 2018: p. 651).

Olumsuz sanayisizleşme ise gelişmekte olan ülkelerde çok daha düşük bir kişi başına gelir düzeyinde ve sanayileşme seviyesinde gerçekleştiğinden dolayı bu şekilde adlandırılmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde 1990'lı yıllardan bu yana sanayisizleşme yaşayan ülkelerin 1990 yılı sabit fiyatlarıyla ancak 4300 dolara yakın bir kişi başına gelir düzeyi ve yalnızca %19 civarında bir imalat istihdamı oranı yakalayabildikleri belirtilmelidir (Joseph et al., 2020: p. 1202). Gelişmekte olan ülkelerde bu süreç 1980'li yıllardan itibaren küresel iktisadî iş bölümünün yeniden yapılandırılması ve sermaye hareketlerinin deregülasyonu gibi neoliberal politikaların bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, örneğin Latin Amerika ülkelerinde imalatın toplam istihdam içindeki payı 1991-2019 arası dönemde %23,5'ten %20,5'e kadar gerilemiştir (Tekin, 2023: s. 271). Ancak imalat endüstrisinin toplam istihdam içerisindeki payında gerçekleşen düşüş sanayisizleşmenin yalnızca bir boyutunu oluşturmaktadır. Sürecin diğer boyutunu ise sanayinin katma değer payındaki düşüş teşkil etmektedir. Aşağıdaki tabloda buna ilişkin verileri küresel ölçekte görmek mümkündür.

Tablo 1: Küresel İmalat Faaliyeti Göstergeleri (2005 Sabit ABD Doları Cinsinden)

<i>Küresel İmalat Katma Değeri Payları</i>							
	Dünya	ABD	Batı Avrupa	Latin Amerika	Asya (Çin hariç)	Çin	Sahra Altı Afrika
1970	1,00	0,26	0,24	0,06	0,15	0,00	0,01
1980	1,00	0,22	0,21	0,08	0,18	0,01	0,01
1990	1,00	0,21	0,19	0,06	0,24	0,02	0,01
2000	1,00	0,24	0,16	0,07	0,24	0,06	0,01
2010	1,00	0,20	0,13	0,06	0,26	0,16	0,01
2013	1,00	0,19	0,13	0,06	0,26	0,18	0,01
<i>İmalat Katma Değerinin GSYİH İçindeki Payı</i>							
1970	0,17	0,13	0,22	0,20	0,16	0,09	0,14
1980	0,16	0,12	0,20	0,20	0,16	0,16	0,15
1990	0,16	0,12	0,19	0,19	0,19	0,18	0,15
2000	0,17	0,13	0,18	0,19	0,19	0,29	0,13
2010	0,18	0,13	0,18	0,17	0,21	0,36	0,11
2013	0,18	0,13	0,18	0,16	0,20	0,36	0,11

Kaynak: (Rodrik, 2015: p. 45).

Bu hâliyle sanayisizleşmenin yalnızca bir gelişmişlik göstergesi olarak algılanamayacağı; bu sürecin aynı zamanda küreselleşmenin teşvik ettiği yapısal dönüşümleri ve buna bağlı olarak imalat sektörünün yaşadığı kayıpları ima ettiği açıktır. Kaldı ki sanayisizleşmenin olumsuz tesirlerinin verimlilik artışı sayesinde daha az hissedildiği gelişmiş ekonomilerde dahi bu süreç (Doğruel & Doğruel, 2019: s. 214), önceleri imalat sanayiinde önemli pay sahibi olan bölgeler bakımından bir hayli yıkıcı olmuştur. Nitekim eskiden kendi ülkelerinin refah seviyesi en yüksek yerleri arasında bulunan ABD'nin kuzeydoğusundaki "pas kuşağı" (*rust belt*)², Kuzey İngiltere ve Almanya'nın batısındaki *Ruhr Vadisi* gibi bölgeler, uzunca bir süredir ekonomik imkânların daralması olgusuyla karşı karşıyadır (Gagliardi et al., 2023: p. 1).

Bu bölgelerde toplam istihdamın yaklaşık %30'unu teşkil eden endüstriyel işler ortadan kalktıkça, bunların yerini hizmet sektöründeki iki farklı uğraş almaya başlamıştır. Bunlardan ilki, hukukçuluk, sigortacılık ve reklamcılık gibi profesyonel meslekler, diğeri ise garsonluk, kuryelik veya hademelik gibi vasıfsız işlerdir. Fabrikaların kepenk kapatması sonucunda işsiz kalanların çoğunun sahip olduğu "torna tezgâhı kullanma" veya "kapı montajı yapma" gibi birtakım beceriler artık hiç rağbet görmemeye başlamıştır. Üstelik bu insanlar, hizmet sektöründeki vasıflı mesleklerin gerektirdiği formel eğitimden de yoksundular. Dolayısıyla bu insanlardan bir kısmı neredeyse daimî bir işsizlik yaşamış, diğerleri ise bahsi geçen vasıfsız işlerde çalışarak müzmin bir eksik istihdama maruz kalmıştır. İş gücünün yapısında meydana gelen bu değişimler, emekçilerin eskiden fabrika istihdamına bağımlı olduğu birçok kent ve kentsel topluluk açısından hayli travmatik sosyo-ekonomik sonuçlar yaratmıştır (Abrahamson, 2014: p. 69; ayrıca bkz. Çetiner, 2008: s. 40). Bu bakımdan sanayisizleşme olgusunun bir zamanlar endüstriyel birer merkez fonksiyonu ifa eden kentsel alanlarda yarattığı tahribatın ve çöküntünün ayrıntılarını mercek altına almakta yarar vardır.

² ABD'de ve diğer bazı ülkelerde vaktiyle yoğun bir imalat sanayiini barındıran, ancak endüstrinin göç etmesiyle birlikte iktisadî açıdan sıkıntıya düşen bölgeler 'pas kuşağı' (*rust belt*) olarak anılmaktadır.

2.2. Sanayisizleşme ve Kent

Sanayisizleşmenin kentler üzerindeki tesirlerine dair çalışmalarda, mesele genellikle söz konusu kentlerde yaşanan meslekî kayıplar, yoksulluk artışı veya nüfus azalışı gibi faktörler bağlamında ele alınmaktadır. Dahası bu süreci ifade etmek üzere muhtelif ülkelerde kullanılan terimler de benzerlikler arz etmektedir. Sözelimi sanayisizleşmenin kentler üzerindeki iktisadî etkilerine daha fazla odaklanılan Amerikan menşeli çalışmalarda, süreci izah etmek üzere genellikle “kentsel gerileme” (*urban decline*) veya “küçülen kentler” (*shrinking cities*) gibi terimler tercih edilmektedir. Bu çalışmalarda ayrıca banliyöleşmenin kentlerin merkezî alanlarında görülen yoksullaşma üzerindeki etkisi ele alınmakta; kentsel yayılma, kentsel çöküş ve sosyo-mekânsal yarıлма süreçleri arasında bağlantılar kurulmaktadır. Benzer biçimde Almanya'da ilk defa 1988 yılında tedavüle giren “*schrumpfende Städte*” terimiyle de “kentsel küçülme” metaforuna başvurulmaktadır. Fransa'da yapılan kimi çalışmalarda da “kentsel gerileme”nin bölgesel ve nüfusa ilişkin yönlerine vurgu yapan “*rétraction urbaine*” teriminin kullanıldığı görülmektedir (Sorcaru, 2020: p. 41).

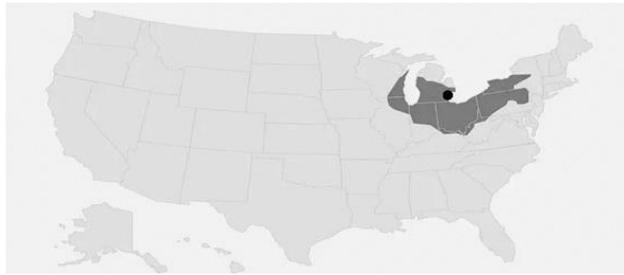
Aslına bakılırsa sanayisizleşmenin kentsel sonuçlarının meslekî, iktisadî yahut demografik açıdan ele alınıyor olması gayet doğaldır. Örneğin sanayisizleşmenin yoğun yaşandığı ülkelerden biri olan ABD'de de bu sürecin kentsel sonuçlarını bahse konu faktörler üzerinden berrak bir biçimde okumak mümkündür. Sözelimi bir zamanlar çelik endüstrisinin iktisadî açıdan belkemiğini teşkil ettiği Youngstown/Ohio'da 19 Eylül 1977 tarihinde 5 bin civarında imalat işine aniden son verilmesi, kentteki sanayisizleşme sürecinin adeta başlangıcı niteliğindedir. Nitekim halk arasında ‘kara pazartesî’ olarak anılan bu meşhur olayın ardından kent, birkaç yıl içinde yaklaşık 40 bin endüstriyel işi, bu sektörün beslediği 400 civarındaki işletmeyi ve 400 milyon dolardan fazla bir geliri kaybedecek ve bir daha da toparlanması mümkün olmayacaktı (The Consilience Project, 2021). Yalnızca 1970-1980 arası dönemde bile ABD ve Batı Avrupa'da kaybedilen imalat işi sayısı 8 milyonu bulmuştur ki (Gottdiener & Hutchison, 2006: p. 114), bunun en önemli sonuçlarından biri kentsel yoksulluktur.

Sosyo-mekânsal bir perspektiften bakıldığında, büyük kentlerde yoğunlaşan sefalet mahalleleri sebebiyle yoksulluğu kentsel bir sorun olarak kabul etmek gerekir. ABD'nin merkezî kentsel alanlarında yaşayan yoksulların sayısı 1969-1982 arası dönemde 8 milyondan 12,7 milyona yükselerek %59'luk bir artış göstermiştir. Üstelik ülkedeki kent yoksullarının sergilediği demografik nitelikler de özel bir kaygı nedenidir. 2003 yılında küçük çocukların %30'undan fazlası, tüm yaş grupları arasında siyahilerin %24,4'ü ve Latin Amerika kökenlilerin %22,5'i hayatını yoksulluk sınırında sürdürüyordu. ABD'deki azınlık nüfusunun çoğunluğu kentlerde yaşadığından, bu oranlar yoksul azınlık mensuplarının büyük merkezî kentlerde yoğunlaştığını açıkça ortaya koymaktadır (Gottdiener & Hutchison, 2006: p. 206-207). Dahası yapılan araştırmalar sanayisizleşmenin bu tarz sonuçlarının pek de kısa vadeli olmadığına dikkat çekmektedir. Nitekim ABD'de 1979 yılında 6 aydan daha uzun süre işsizlik yaşayanların oranı %8,6 iken, 2005 yılında bu oran %20'ye yaklaşmıştır. Bir zamanlar önemli çelik üretim merkezlerinden biri olan Gary/Indiana'daki hanehalklarının %20'si kentteki büyük üretim tesislerinin kapanmasından birkaç yıl sonra dahi yoksulluk içinde yaşamaya devam etmiş, bugün itibarıyla bu oran %35'i bulmuştur (The Consilience Project, 2021). Sanayisizleşme sürecinin yarattığı meslekî yitimlere ve kentsel yoksulluğa eşlik eden başat sorunlardan bir diğeri ise, değinildiği üzere, kimi zaman dramatik boyutlara ulaşan nüfus kayıplarıdır.

Gerçekten de sanayisizleşmenin boyutlarını kentsel nüfusta yaşanan kayıpların derecesi üzerinden gözlemlemek mümkündür. Örneğin 1950'den bu yana ABD nüfusu 2 katından fazla

bir artış gösterirken, aynı süre zarfında Detroit/Michigan'ın nüfusu %65 oranında azalmıştır. Bu kayıp St. Louis/Missouri'de yine yaklaşık %65, Baltimore/Maryland'de %40 ve Chicago/Illinois'de %25 civarında gerçekleşmiştir. Nüfustaki bu azalış kentlerdeki üretim tesislerinin, iş gücü maliyetlerinin görece düşük olduğu ülke ve bölgelere taşınmasının yanı sıra banliyöleşme süreçleriyle de yakından ilişkilidir (The Consilience Project, 2021). Zira bu tesislerden bazıları metropoliten alanlar dâhilinde kalmayı sürdürmekle birlikte, bir yandan daha fazla araziye duydukları ihtiyaç diğer yandan da işçi sınıfının politikleşmiş sorunlarından uzaklaşma arzusuyla kent merkezlerinden banliyölere taşınmışlardır (Abrahamson, 2014: p. 72). Bahsi geçen kentlerde yaşanan bu gelişmeleri, 'pas kuşağı'ndakiler başta olmak üzere, ABD'nin sanayisizleşmeyle karşı karşıya kalan diğer kentlerini de içerecek biçimde genelleştirmek mümkündür.

Şekil 2: ABD'de Pas Kuşağı ve Detroit'in Konumu

Kaynak: (<https://swissranks.com/> dan uyarlanmıştır).

Görüldüğü üzere sanayisizleşmeyi iktisadî yeniden yapılanma yahut sanayi tesislerinin kapanması gibi belirgin bir olaya özgülemek, sürecin kentsel etkilerini genellikle meslekî kayıplar, kentsel yoksulluk veya nüfus kaybı gibi faktörler üzerinden okumayı beraberinde getirmektedir. Ancak sanayisizleşmeyi sosyo-kültürel ve politik bir süreç olarak yeniden kavramlaştırmak ve bir hayat tarzının yitimi bağlamında değerlendirmek de mümkündür. Mesela bir zamanlar çelik endüstrisi Youngstown/Ohio sakinlerine yalnızca bir geçim kapısı değil aynı zamanda kurucu bir unsur ve bir topluluk anlatısı sağlamış; böylece etnik ve sınıfsal ayrımları izale etme işlevi de üstlenmiştir. Nitekim çelik fabrikaları kepenk kapattığında Youngstown aynı zamanda bir kolektif kimlik ve öz yeterlilik kaybına da uğramış; kent başarısızlıkla birlikte anılır olmuştur (Hoekstra, 2020: p. 693-694).

Sanayisizleşme sürecinin, bütün bu iktisadî ve sosyo-kültürel boyutlarıyla birlikte düşünüldüğünde, kentler ve kentsel topluluklarda ciddi bir tahribat yarattığı açıktır. Bu tahribatın bir bilançosunu çıkaran *Russo & Linkon'a* (2015: p. 4) göre sürecin maliyetleri arasında meslek, barınma ve sağlık hizmetlerinin yitimi, vergi tabanındaki daralma sebebiyle itfaiye ve polis hizmetlerinde yaşanan kesintiler, suç oranlarında görülen yükseliş, yerel peyzajda bozulma, intihar, alkol ve madde bağımlılığı, aile içi şiddet ve depresyonda artış, hükümet, iş dünyası ve dinî örgütler gibi kurumlara olan inancın zayıflaması gibi hususları sıralamak mümkündür. Dahası bu süreçte işletmelerin yanı sıra onların desteklediği toplumsal faaliyetlerin de ortadan kalkması sivil kapasiteye zarar vermekte, emlak değerlerinin durgunlaşmasıyla cazibesini yitiren kent merkezlerinde nitelikli kamu personeli istihdamı zorlaşmakta, beyazların terk etmesiyle birlikte azınlık veya göçmenlere kalan merkezî çöküntü bölgelerinde etnik izolasyon ile mekânsal izolasyon el ele gitmekte ve nihayet bu kent merkezleri ile yoğunlaşmanın söz konusu olduğu banliyö alanları arasında büyük bir bölgesel

eşitsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır (Hoyt & Leroux, 2007: p. 28-33). Gerçekten de ABD’de sanayisizleşen kentlerin merkezî bölgelerinde yürütülen çalışmalar, buralarda okulu terk etme, evlilik dışı doğum, çocuk istismarı, çocuk suçluluğu ve genel suçluluk oranlarında ciddi artışlar olduğunu, bu mahallelerde yaşayanların umumiyetle iyi devlet okullarından, sosyal tesislerden, eğlence mekânlarından, hatta alışveriş yerlerinden bile mahrum olduklarını ortaya koymaktadır (Abrahamson, 2014: p. 74). Dolayısıyla buraların sergilediği görüntü; kasvetli ticaret şeritlerinden, metruk binalardan, envaiçesit çöpün berbat ettiği çok sayıda boş arsadan, sokağa çıkmaya cesaret edemeyen yaşlılar için adeta birer hapishaneye dönüşen köhnemiş evlerden ve nihayet köşe başlarında öylece dikilen avare gençlerden oluşmaktadır (Abrahamson, 2014: p. 74). Üstelik bu tablonun geçmişte kalan bir olgu olmadığını belirten *Linkon* (2018: p. 2-3); iktisadî yeniden yapılanmayla birlikte büyük şirketlere verimlilik artışı ve kârlılık getiren sanayisizleşmenin bilhassa azınlık ve işçi sınıfı mensuplarında işsizlik, eşitsizlik ve güçsüzlüğe sebep olduğunu, bunun yol açtığı fizikî, psikolojik ve toplumsal rahatsızlıkların ise etkisini on yıllar boyunca devam ettireceğini ifade etmektedir.

Kuşkusuz bütün bu gelişmeler küreselleşme ve enformasyonel devrimin, finansal hizmetleri uluslararası düzeyde yeniden şekillendirmesiyle de yakından ilişkilidir (Teitz & Chapple, 1998: p. 39). Bu gelişmenin bir sonucu olarak dünyanın pek çok yerinde iktisadî faaliyetlerin ağırlığı Detroit gibi üretim üslerinden New York, Los Angeles, Londra ve Tokyo gibi finans ve uzmanlaşmış hizmet merkezlerine kaymıştır. Buna paralel olarak eski sanayi merkezleri gerilerken, yeni ekonomik yapının merkezî yönetim ve kontrol ihtiyacı bahsi geçen metropollerdeki büyümeyi artırmaktadır. Finans sektörünün hacim ve kârlılığında görülen genişleme, ileri ekonomilerde imalat sanayiinin hayli anakronik bir kalkınma biçimi olduğu algısını güçlendirmiştir (Sassen, 2018: p. 137). Dolayısıyla pek çok durumda sanayisizleşme kentlerin ileri gelenleri tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Çünkü onlar için kentin ‘küresel’ sıfatıyla anılması önem arz etmekte ve bu vasfın sanayi üretimine pek de ihtiyaç duymadığı hususunda herkes mutabık kalmaktadır. Dahası bu yeni iktisadî paradigmanın; kentsel arsa sahipleri, müteşebbisler ve kentlerin vergi gelirleri açısından geleneksel imalat sanayiinden daha kârlı olduğuna dair iyimser bir varsayımdan da söz etmek mümkündür (Abrahamson, 2014: p. 77). Diğer bir deyişle yatırımların sanayiden ziyade çok katlı ofis binalarına ve lüks apartman dairelerine yapılması durumunda taşınmazların daha fazla kâr getireceği düşünülmektedir (Abrahamson, 2014: p. 77). Şu hâlde bu yeni paradigmaya uyum sağlayabilen kentler açısından ulus ötesi şirketlerin genel merkezlerine ve bu şirketlere lojistik destek sağlayan üretici hizmet firmalarına ev sahipliği yapmak, eski dönemin birer kalıntısı olarak görülen fabrikaları barındırmaktan çok daha fazla tercih edilmektedir.

Gelgelelim bu yeni iktisadî yapıya intibak etme konusunda başarılı olamayan kentler için mesele bu kadar basit değildir. Bu sebeptendir ki sanayisizleşmenin vurduğu ve kendi dinamikleriyle toparlanmayı başaramayan pek çok kent ve bölgede yatırım ve istihdamı teşvik ederek yerel ekonomileri/toplulukları yeniden ayağa kaldırmak amacıyla her yıl milyarlarca dolar/euro harcanmaktadır (Gagliardi et al., 2023: p. 1). Keza 2008 finansal krizi ve çalışan kesimlerin yaşadığı refah kayıpları sebebiyle ABD’nin ithalata getirdiği sınırlamaların ve bu ülkenin ticaret ortaklarınca buna verilen karşılıkların görünür kıldığı ‘korumacılık’ (Doğruel & Doğruel, 2019: s. 215) bu tür tedbirlerden bir diğeridir.

3. Bir Sanayi Kenti Olarak Detroit ya da *Motor Kent*

Michigan eyaletinin güneydoğusunda bulunan Detroit, 1700'lü yılların hemen başında Fransız tüccar *Antoine de la Mothe Cadillac* tarafından bir ticaret kenti olarak kurulmuştur. Erie Gölü'nün kuzeyindeki Detroit Nehri üzerinde kurulan kent, un değirmenciliğindeki başarısı sayesinde kısa sürede dünyanın önemli un ihracat limanlarından biri hâline gelmiştir. Kentte bu endüstrinin ihtiyaç duyduğu aletlerin bakım ve onarımı için kurulan pek çok atölyenin yanı sıra, tersanecilik de büyük bir gelişim kaydetmiştir. 19. yüzyılın ortaları itibariyle Detroit'teki tersaneler sadece Büyük Göller'deki (*Great Lakes*) ticaret için gemi yapmakla kalmamış, okyanus seferlerine çıkabilen kargo gemileri de inşa etmiştir. Detroit'in gemi yapımında kazandığı bu kabiliyet, buhar makinelerinin üretimi için ilave bir endüstrinin doğuşunu, buna bağlı olarak özel birtakım motor bileşenlerinin üretimini, ayrıca metal işiyle uğraşan işletmelerin yükselişini beraberinde getirmiştir. 1800'lü yılların sonuna gelindiğinde Detroit, özellikle bakır alaşımı sektöründeki uzmanlığı sayesinde, makine sanayiinde ciddi bir mesafe katetmiştir. Nitekim 20. yüzyılın başında kent, bilhassa teknelerde kullanılan içten yanmalı motorların üretimi ve ihracatında önde gelen merkezlerden biri olmuştur (Adelaja, 2010: p. 1). Başta makine endüstrisindekiler olmak üzere bahsi geçen bütün bu sınaî gelişmeler, Detroit'te güçlü bir otomotiv sektörünün ortaya çıkışı için son derece elverişli bir ortam yaratmıştır. Sektördeki gelişmeler sonraki dönemde kenti adeta ülkenin otomotiv başkenti hâline getirecek ve Detroit "Motor Kent" mahlasıyla anılmaya başlayacaktır.

Kentin dünya sanayileşme tarihinin en başarılı örneklerden biri hâline gelmesinde bir dizi gelişme hayli belirleyici olmuştur. Bunlar; 1903 yılında *Henry Ford*'un *Ford Motor Company*'yi Detroit'te kurması, bunu 1908'de *General Motors*'un ve 1925'te *Chrysler*'in takip etmesidir. Kuşkusuz bunlar arasında en iyi bilineni *Ford Motor Company* idi. Şirket bünyesindeki *River Rouge* endüstri kompleksi; kendine ait rıhtımı, demiryolu hattı, elektrik santrali, yaklaşık 200 km uzunluğundaki konveyör bandı ve sayıları 100 bini aşan işçisiyle dünyanın en büyük entegre tesisiydi. Seri üretimi mükemmelleştiren şirketin piyasaya sürdüğü ünlü 'Model T' 1920 yılına doğru ABD'deki her iki otomobilden birini teşkil ediyordu. O dönem itibariyle Detroit'teki endüstriyel gelişme o kadar muazzamdı ki, başka birçok endüstrinin yanı sıra, *Ford*'un bahsi geçen tesisi kentteki irili ufaklı 125 motor fabrikasından sadece biriydi (Thompson, 2017).

Şekil 3: Ford'un River Rouge Endüstriyel Tesisi

Kaynak: (Thompson, 2017).

1930'lardaki Büyük Buhranın otomobil sektörünü de vurmasıyla sarsılan Detroit ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı sürecinde yeniden canlanmıştır. O dönemde *Başkan*

Roosevelt'in deyimiyle “demokrasinin cephaneliği” görevini üstlenen kentte otomobil fabrikaları tank ve uçak imal etmek üzere savaş üretimine geçmiştir. Savaşı müteakip hem Amerikan ekonomisinin sergilediği büyük gelişme hem de otomobil sahipliğinin yayılması Fordizm ikinci büyük atılımını gerçekleştirmiştir (Thompson, 2017). O kadar ki 1950 yılına gelindiğinde bu defa dünyadaki her iki otomobilden biri Detroit'te üretilir hâle gelmiştir. Dolayısıyla 20. yüzyılın ilk yarısında satın alma gücü ve orta sınıfı hızla büyüyen bir ülkede sermaye ile vasıflı/vasıfsız emeğin başarılı bir biçimde bir araya getirildiği Detroit, kısa sürede ekonomik, sosyo-kültürel ve sanatsal açıdan önemli bir merkeze dönüşmüştür (Adelaja, 2010: p. 1).

Sunduğu imkânlar sayesinde adeta bir çekim merkezi hâline gelen kent, başta hem ırksal gerilimlerden uzaklaşmak hem de daha iyi bir hayata kavuşmak üzere ülkenin güneyinden gelen siyahiler olmak üzere, yüz binlerce insanın akın ettiği bir yer hâline gelmiştir (Dessi, 2017: p. 11). Nitekim 1870 yılında 100 bin civarında olan kent nüfusu 1950'ye gelindiğinde 1 milyon 850 bine ulaşmış (Coffey, 2024) ve Detroit; New York, Chicago ve Philadelphia'nın ardından ABD'nin en büyük dördüncü kenti konumuna yükselmiştir (Economy League, 2022).

Yaklaşık yüz yıllık bir süreçte kentsel nüfusta gerçekleşen bu dramatik değişimin bir benzerini istihdamın sektörel dağılımında da gözlemlemek mümkündür. *Limoges*'in (2001: p. 6) verdiği oranlara bakılırsa, Michigan eyaletinin Detroit'i de içinde barındıran güneydoğu kesiminde 19. yüzyılın ortalarına doğru tarım sektörü toplam istihdamın %87'sini, imalat %10'unu teşkil etmiş, diğer tüm sanayi sınıfları ise yalnızca %3'üne karşılık gelmiştir. Yüz yıl sonra, 1940'ta, tarımda istihdam edilenlerin sayısı toplam istihdamın ancak %3'üne karşılık gelen 29 bin kişiden ibaretti. Bu oran otomotiv sektörünün damgasını vurduğu imalat işleri için %46, diğer sanayi sınıfları içinse %51 olarak gerçekleşmiştir.

Bütün bu gelişmelerin diğer göstergelere de gayet olumlu yansımaları belirtmek gerekir. Çünkü işçilere sağlanan makul ücretler -Detroit'teki işçi ücretleri ABD ortalamasından %33 daha yüksekti- (Walters, 2010: p. 121) ve sosyal haklar; yaratılan muazzam zenginliğin ve refahın kent nüfusunun geneli tarafından paylaşılmasını sağlamıştır (Thompson, 2017). Nitekim endüstriyel gücünün zirvesindeyken yalnızca ABD'nin değil dünyanın en müreffeh kentlerinin başında gelen Detroit'te ortalama hanehalkı geliri ülke ortalamasının %13 üzerindeydi. Üstelik kentte gayrimenkul piyasası o denli yükselişe geçmiştir ki artan talebe yetişmekte zorluklar baş göstermiştir. Konuta, ofise ve eğlence/konaklama tesislerine olan yoğun talep bu taşınmazların değerlerinde de büyük artışlara yol açmış, böylece Detroit ülkenin en sıcak emlak piyasalarından biri hâline gelmiştir (Tilson & Lieberman, 2018). Bu durumun emlak vergilerinden elde edilen yüksek hasılatlar sayesinde kent yönetiminin gelirlerinde de büyük artışları beraberinde getirdiği açıktır.

Gelgelelim otomotiv endüstrisi sayesinde ortaya çıkan bu zenginlik ve refah tablosu zaman içerisinde tersine dönmeye başladı. Zira imalat sanayiinin ve kent sakinlerinin Detroit'i terk etmeye başlamaları uzun vadeli bir sanayisizleşmeye ve kenti iflasa kadar götürecektir karanlık bir sürece işaret ediyordu.

4. Detroit'in Düşüşü ve İflası

4.1. Banliyöleşme ve Sermayenin Kaçışı

Detroit'teki banliyöleşme hareketinin mazisini 20. yüzyılın başlarına kadar geriye götürmek mümkündür. Mesela 1910-1927 arası dönemde *Ford* ve *Oldsmobile* başta olmak üzere kentte faaliyet yürüten önemli otomobil şirketleri; yüksek vergi oranlarından kurtulmak, ucuz arazi bulmak, kentin sıkışıklığından uzaklaşmak ve yeni topluluklar inşa etmek gibi amaçlarla tesislerini Detroit'in dışına taşımaya başlamıştır. Ne var ki sanayisizleşmenin aksine kentin yakın banliyölerine yönelen bu göçler, şirketlerin muhatap oldukları iş mevzuatında yahut eyalet düzeyindeki vergilendirmelerde herhangi bir farklılığa yol açmayan kısa mesafeli yer değişiklikleriydi (Battista, 2024: p. 3). Sözelimi *Ford*'un 1910 yılında taşındığı *Highland Park*'taki yeni tesisinin *Piquette Bulvarı*'ndaki eski tesisine mesafesi takriben 5,5 km idi. Dolayısıyla bu erken dönem yer değiştirmeler *Henry Ford*'a atfedilen "kent sorunlarından kentten kaçarak kurtulacağız" deyişle bir bakıma paralellik arz ediyordu. Şüphesiz bu kaçış; *Ford*'un ve diğer şirketlerin ürettiği otomobillerle ve nihayet bunların mobilizasyonunu sağlayacak elverişli bir yol ağının tesisiyle mümkün hâle gelmiştir.

Nitekim bu konuda girişilen seferberlik kısa sürede sonuç vermiş ve 1909-1914 arası dönemde ülke genelindeki beton yol ağı 331 bin m²'den 16,1 milyon m²'ye ulaşmıştır. 1916 yılında yerel yönetimlere 75 milyon dolar değerinde bir fon sağlayan *Federal Yol Yardım Yasası* ve 1921'de *Federal Otoyol Yasası* çıkarılmış; böylece bugünkü eyaletler arası otoyol şebekesinin ilk adımları atılmıştır. Detroit'in de yoğun bir biçimde yararlandığı bu programlar sayesinde kentin dış bölgelerinde konut yapımının kolaylaşması, kent merkezini boşaltacak banliyöleşme sürecinin başlangıcı olmuştur (Martelle, 2014: p. 72-73).

Detroit'teki banliyöleşme sürecinin hızlanmasında 1940'lı yıllardan itibaren artış gösteren ırk temelli gerilimler de önemli rol oynamıştır.³ Başta siyahiler olmak üzere ülkenin güneyinden kente akın edenlerin iş ve konut piyasası üzerinde yarattıkları baskı siyahlar ile beyazlar arasında büyük huzursuzluklara yol açmıştır. Üstelik bir yandan *Federal Konut İdaresi* (FHA) banliyölerde beyazlar için yeni inşaatları teşvik etmiş (Mah, 2020: p. 450) diğer yandan da *Federal Konut Kredi Bankası* yürüttüğü ayrımcı kredi uygulamalarıyla (*redlining*) siyahların konut edinmelerini zorlaştırmıştır. Bu kurumsal ırk ayrımcılığı, Detroit merkezinin gerilemesinde önemli bir rol oynadığı gibi (Vojnovic & Darden, 2013: p. 92) bahsi geçen huzursuzlukları da artırmıştır. Dahası bu durum kimi zaman sosyal patlamalarla sonuçlanmıştır. Sözelimi 1943 yılının haziran ayında başlayan ve üç gün süren ayaklanmalarda 34 kişi hayatını kaybetmiş, 433 kişi yaralanmış, konutlara, dükkanlara ve imalathanelere verilen maddî zarar 2 milyon doları bulmuştur. Ordunun müdahalesiyle ancak bastırılabilen ayaklanmanın, savaş üretimi yapan fabrikalarda bir milyon iş saatinin kaybedilmesine de yol açtığı tahmin edilmektedir (Martelle, 2014: p. 153). 1967 yılının temmuz ayında gerçekleşen ve yaklaşık 5 gün süren ayaklanma ise ABD tarihinin gördüğü en büyük sosyal olaylardan biridir. *12. Cadde Ayaklanması* olarak da bilinen bu olaylarda 43 kişi ölmüş ve 467 kişi yaralanmıştır. 7 binden fazla insanın tutuklandığı ve yaklaşık 2 bin binanın tahrip edildiği ayaklanmada ortaya çıkan maddî zarar 100 milyon doları bulmuştur (Weber, 2015). İşte bu ve benzeri gerilimler, beyazların Detroit'in merkezini terk ederek banliyölere yönelmelerini ifade eden 'beyaz kaçış' sürecini bir hayli hızlandırmıştır.

³ *McDonald* (2014: p. 3309); kentte ırkçı siyasetin 1920'li yıllar gibi daha erken bir dönemde *Ku Klux Klan* sempatzanı olan belediye başkanı adayı *Charles Bowles* ile başladığını belirtmektedir.

Detroit'teki sanayisizleşme ise kuşkusuz banliyöleşmeden daha karmaşık bir süreçtir. Öncelikle belirtmek gerekir ki; literatürde sanayisizleşmenin küresel ekonomideki yeniden yapılanmanın bir fonksiyonu olarak bilhassa 1970'li yıllarda ortaya çıktığına dair geniş bir mutabakat söz konusudur. Halbuki yakın dönemde kaleme aldığı bir dizi ufuk açıcı makalesinde *Battista* (2022; 2023; 2024) sanayisizleşme olgusunun hem sebepleri hem de zaman çizelgesi bakımından literatürün tekrar gözden geçirilmesini gerektirecek birtakım yeni bulgulara ulaşmıştır. Çalışmalarının odağına Detroit'teki otomotiv endüstrisini -1957 yılı itibarıyla ülkedeki otomobil üretiminin %97'sini elinde bulunduran *Ford*, *General Motors* (GM) ve *Chrysler* şirketlerini- yerleştiren *Battista*; kentteki sanayisizleşmenin, kapitalist iktisadî kalkınmanın bir özelliği olarak esasen örgütlü emeğin gücünden uzaklaşmak gibi bir gayeye dayandığını ve literatürdeki yaygın kanaatin aksine 1940-1980 arası dönemde etkili olduğunu vurgulamıştır.

Tablo 2: Üç Büyüklerin Detroit Dışındaki Tesis Yoğunlaşması (%)

Yıl	<i>Ford</i>	<i>GM</i>	<i>Chrysler</i>
1940	42	89	37
1946-47	50	92	
1950-51		92	33
1955-56	100	92	51
1958			62
1960		93	
1963-64	100		68
1966		93	73
1969			74
1971		93	
1976			74
1979-80	100	93	74

Kaynak: (Battista, 2022: p. 99, 104, 110'dan uyarlanmıştır).

Battista'ya (2023: p. 632) göre Detroit'teki sanayisizleşmenin temelinde; otomobil üreticilerinin, başta *Birleşik Otomotiv İşçileri Sendikası*'nın (UAW)⁴ baskısı olmak üzere, yüksek işçi ücretlerinden, yüksek işletme ve emlak vergilerinden ve içinde çalıştıkları olumsuz endüstriyel ortamdan uzaklaşma arzusu yatmaktadır. Ona göre fabrikaların yer değiştirmesine yol açan bu faktörlerin tamamı aslında sermaye ile emek arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır.

Kuşkusuz bu çatışmada en belirleyici faktör örgütlü emek meselesidir. 1935 *Ulusal Çalışma İlişkileri Yasası* ve 1946'daki büyük grev dalgası sermayedarlarda büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Grevi bir tür 'endüstriyel iç savaş' olarak betimleyen işverenlere göre üretime ilişkin bütün problemler emeğin artan pazarlık gücünden ve üretim kararları üzerinde daha fazla denetim sahibi olma becerisinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla onlara göre sendikaların güçlendirilmesi üretimde verimliliği azaltmış; şirketlerin uygun gördükleri biçimde faaliyet yürütme kabiliyetlerini sekteye uğratmıştır. Bu durum sermayedarların yer değiştirme kararlarında etkili olmuş; üç büyük şirket, sendikal yoğunluğun (sendika üyelik oranının) görece düşük olduğu eyaletlere taşınma eğilimi göstermiştir (Battista, 2023: p. 635-639). Takip

⁴ 1935'te Detroit'te kurulan UAW, üye sayısı bakımından zirveye çıktığı 1979 yılında ülkedeki otomobil işçilerinin %60'ına karşılık gelen 1,5 milyon civarında emekçiyi temsil ediyordu. Günümüzde bu oran takriben %18'e gerilemiştir. Bunun sebebi Toyota, Nissan, Hyundai, Tesla ve Volkswagen gibi sendikası olmayan otomobil üreticilerinin, başta ülkenin güney eyaletlerinde olmak üzere, sayıca artmış olmasıdır (Haglund, 2023).

eden tabloda, bu şirketlerin üretim birimlerini taşıdıkları eyaletler de dâhil olmak üzere, bazı eyaletlerdeki sendikal yoğunluğu Michigan'dakiyle mukayese etmek mümkündür.

Tablo 3: Yıllara Göre Bazı Eyaletlerde Sendikal Yoğunluk

<i>Eyalet</i>	1939	1953	1960
Michigan	21,2	44,6	49,1
South Carolina	4,2	9,4	5,8
Mississippi	6,8	15,0	11,9
Georgia	7,2	15,1	11,8
Delaware	8,2	19,1	18,2
Louisiana	9,8	19,7	18,4
Texas	10,9	17,4	15,1
New Mexico	11,7	14,4	17,1
Florida	11,9	16,5	13,1
Connecticut	12,0	27,2	23,7
Maryland	12,6	25,8	20,1
Arkansas	13,4	21,9	14,3
Virginia	13,4	17,8	11,5
Kansas	14,1	24,8	23,2
Tennessee	15,9	22,6	18,8
Massachusetts	16,2	30,4	21,6
Alabama	16,7	25,0	17,3
New Jersey	17,1	35,9	27,9
Arizona	17,4	27,7	27,2
Iowa	18,2	26,0	25,6
Utah	20,5	26,8	16,4
Missouri	22,9	40,2	42,5
Indiana	23,0	41,3	33,1
Kentucky	23,5	25,3	25,0
New York	24,7	35,6	31,9
California	24,8	37,0	37,3
Ohio	25,5	38,0	34,1
Minnesota	26,1	38,6	32,8
Illinois	27,3	40,7	43,2
Pennsylvania	29,0	40,6	26,1
Wisconsin	30,9	39,3	35,3

Kaynak: (Battista, 2023: p. 638).

Bahse konu emek-sermaye ihtilafı işverenlerin diğer sorunlara tahammülünü azaltmış ve bu sorunlar şirketlerin yer değiştirme kararlarını pekiştiren birer unsura dönüşmüştür. Bunlardan biri işletme ve emlak vergilerindeki yüksek oranlarla ilgilidir. 1960'lara gelindiğinde Detroit'i terk etmeyi planlayan şirketlerin %20'si gerekçe olarak bu sorunu göstermiştir. Gerçekten de Ohio, Pennsylvania, Illinois ve California gibi eyaletlerdeki emlak vergi oranları Michigan'dakilerin %25'i ile %33'üne karşılık geliyor; bu durum Detroit'teki sanayiciler için büyük bir rekabet dezavantajı yaratıyordu. Diğer bir sorun da şirketlerin ücret giderlerinin bir hayli yüksek olmasıyla ilgilidir. Yüksek ücretler yer değiştirmede yegâne motivasyon olmamakla birlikte 1950-1970 arası dönemde şirketler genellikle daha düşük ücretli eyaletlere göç etmiştir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, mesela 1950 yılında, Kaliforniya ve Wisconsin haricinde otomotiv şirketlerinin taşındığı her eyalet Michigan'a kıyasla daha düşük ücretlere sahiptir. Ücret giderleri bilhassa güney eyaletlerinde düşük olmakla birlikte, New York ve New Jersey gibi kendi sanayi merkezlerine sahip eyaletler dahi sanayiciler için Michigan'dan daha avantajlı görünmektedir (Battista, 2024: p. 5-9).

Tablo 4: Yer Değişikliği Sebebiyle Ücret Maliyetinden Sağlanan Tasarruflar, 1950-1970 (%)

<i>Eyalet</i>	1950	1960	1970
Michigan	0	0	0
Mississippi	56,95	56,27	47,38
Arkansas	50,26	48,81	41,04
South Carolina	48,34	52,81	42,51
Georgia	43,79	48,69	39,77
Florida	37,47	33,08	36,00
Alabama	37,01	45,47	40,20
Tennessee	32,40	42,02	38,24
Virginia	30,26	37,38	34,06
Louisiana	29,98	36,72	34,46
Kentucky	22,41	32,99	27,99
New Mexico	18,90	30,44	37,09
Missouri	13,74	6,23	15,85
Maryland	12,64	9,32	12,53
Texas	11,76	34,98	35,84
Connecticut	9,22	-9,23	7,85
Kansas	8,24	9,74	25,37
Iowa	6,81	0,99	15,97
Minnesota	6,29	4,87	15,63
New York	4,98	-12,54	-5,96
Indiana	4,55	0,90	9,39
Delaware	4,55	16,60	19,98
Ohio	4,18	-6,44	0,37
New Jersey	2,90	-15,01	-2,05
Illinois	1,59	-16,99	-1,80
Wisconsin	-1,05	-0,91	-1,05
California	-1,92	-14,68	0,21

Kaynak: (Battista, 2024: p. 10).

Genel olarak değerlendirildiğinde Detroit'te sermayenin ücretleri veya diğer emek maliyetlerini azaltma ve emeğin payını sermayenin payına kaydırma yeteneği sendikal faaliyetlerce kısıtlanmış; bu ise şirketleri ücretlerin daha düşük tutulduğu alanlara taşınmaya zorlamıştır (Battista, 2024: p. 11). Üstelik kenti terk eden bu şirketleri ikame etmek de mümkün olmamıştır. Nitekim 1960 yılı itibariyle ülke genelinde inşa edilen 33 yeni otomobil fabrikasından bir tanesi bile Detroit'in merkezinde değildi (Fasensfest, 2015: p. 17). Dolayısıyla Detroit gibi ekonomisi büyük ölçüde tek endüstriyel sektöre bağlı bir kent için bu otomotiv şirketlerini kaybetmenin ve yerine yenilerini koymamanın maliyeti epey yüksek olmuştur.

4.2. Sanayisizleşmenin Kentteki Görünümleri

Sanayisizleşme sürecinde otomotiv endüstrisi ve ilişkili diğer sektörlerin Detroit'i terk etmesi kentte adeta sosyo-ekonomik bir yıkıma sebep olmuştur. Bir zamanlar ABD'nin en müreffeh kentlerinin başında gelen Detroit, sadece 1972-2007 arası dönemde toplam 15.648 işletme (CRC, 2013: p. 19) ve yılda ortalama 7 bin fabrika işini kaybederek (Abrahamson, 2014: p. 73) pek çok ekonomik gösterge bakımından muazzam bir çöküş sürecine girmiştir. *ABD Nüfus Sayım Bürosunun* (US Census, 2022) yayımladığı verilere göre sırasıyla istihdam ve işsizlik oranları ABD'de %60,3 ve %4,3, Michigan'da %58,7 ve %4,6 iken, Detroit'te %47 ve %12,4 olarak ölçülmüştür. Kentteki bu düşük istihdam ve yüksek işsizlik oranlarının gelir düzeylerine etkisi bir hayli olumsuz olmuştur. Nitekim ortalama hanehalkı geliri ülke genelinde 75 bin dolar, Michigan'da 67 bin dolar, Detroit'te ise sadece 36 bin dolar civarındadır. Bunun

doğal bir sonucu olarak kentteki yoksulluk ciddi bir problem hâline gelmiştir. Gerçekten de kentsel yoksulluk oranı ABD’de %12,6, Michigan’da %13,4, Detroit’te %33,8’dir. Üstelik 18 yaşın altındakilere ilişkin yoksulluk verileri daha da çarpıcıdır. Buna göre çocuk yoksulluğu oranları ABD için %16,3, Michigan için %18,2, Detroit içinse %49,3 olarak gerçekleşmiştir.

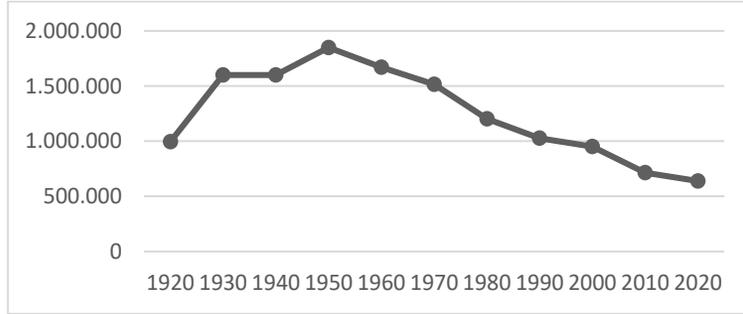
Tablo 5: Temel Bazı Sosyo-Ekonomik Veriler, 2020-2022

<i>Veri</i>	<i>ABD</i>	<i>Michigan</i>	<i>Detroit</i>
Nüfus (bin)	331.449	10.077	639
İstihdam (%)	60,3	58,7	47,0
İmalatın İstihdamdaki Payı (%)	9,9	18,2	17,0
İşsizlik (%)	4,3	4,6	12,4
Ortalama Hanehalkı Geliri (\$)	75.000	67.000	36.000
Yoksulluk (%)	12,6	13,4	33,8
Çocuk Yoksulluğu (%)	16,3	18,2	49,3
Konut Sahipliği (%)	65,2	73,2	49,8
Ortalama Konut Fiyatları (\$)	442.000	273.000	85.000
Boş Konut Oranı (%)	9,7	11,2	18,0
Eğitilmiş Nüfus (Lisans veya Üzeri) (%)	35,7	32,1	17,0

Kaynak: (US Census ve <https://www.redfin.com> verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur).

Sanayisizleşmenin, ırksal gerilimlerle birleşerek, kentte ağır bir nüfus kaybına ve nüfus kompozisyonunda büyük değişimlere yol açtığı belirtilmelidir. Gerçekten de 20. yüzyılın ortasında nüfusu 1 milyon 850 bine ulaşarak ülkenin en büyük dördüncü kenti konumuna yükselen Detroit süreç içerisinde nüfusunun yaklaşık %65’ini kaybetmiş ve 2020 yılı itibariyle 639 bin nüfusla yirmi altıncı sıraya gerilemiştir (US Census, 2020). Üstelik Detroit 1960’lı yıllardan itibaren artan ‘beyaz kaçış’ın bir sonucu olarak ülkede siyahilerin en kalabalık grubu oluşturduğu ilk büyük kent olmuştur. Nitekim siyahilerin kent nüfusuna oranı 1970 yılında %44 iken (Foster, 2023: p. 46) 2020’de bu oran %78’e yükselmiş (US Census, 2020), aynı süre zarfında kentteki beyaz nüfus oranı ise %56’dan (Foster, 2023: p. 46) %12’ye kadar gerileyerek (US Census, 2020) dramatik bir düşüş sergilemiştir. Nüfustaki bu değişim, hiç şüphesiz, zenginliğin ve refahın da kenti terk etmesi anlamına geliyordu. Çünkü bu süreçte orta-üst sınıfa mensup hanehalklarının kent nüfusuna oranı %25’ten %10’un altına düşmüş, orta sınıfların oranı ise %40’tan %25’e gerilemiştir (Foster, 2023: p. 47). Ancak bu kaçışın ırksal çatışmayı aşan iktisadî bir boyutunun da bulunduğu muhakkaktır. Zira bu süreçte orta-üst sınıf siyahî hanehalkları da muhtelif gerekçelerle Detroit’i terk etmiştir. Böylece mesela Detroit’in kuzeybatısında bulunan ve genel itibariyle Yahudiler ve İtalyanların yaşadığı Southfield, kısa sürede banliyö hayatının gerektirdiği bütün imkânları sunabilen müreffeh bir Afro-Amerikan merkezine dönüşmüştür (Fasensfest, 2015: p. 16). Dolayısıyla bu süreçte Detroit, yoksulluk ortak yazgısını paylaşan siyahlar ile beyazların büyük bir kitleyi teşkil ettiği -ki 2014 yılı itibariyle her iki grupta da yoksulluk oranı %35 civarındadır- (New Detroit, 2014: p. 33) ve böylece yoksulluğun adeta kronikleştiği bir yere evrilmiştir.

Şekil 4: Detroit'te Yıllara Göre Nüfus

Kaynak: (US Census verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur).

Detroit'in üst-orta sınıflarca terk edilmesi ve geride kalanların içinde bulunduğu yoksulluk girdabı, bir zamanlar kentteki en iddialı sektörlerden biri olan gayrimenkul piyasasının hem talep hem de arz yönünü felce uğratmıştır. Meselenin talep yönü mevcut konut sahiplerini elde tutma ve yeni konut talebini cezbetme kabiliyetini içermektedir. Ancak Detroit'te konut sahipliği (mülk konut) oranı sürekli bir düşüş eğilimi göstermiştir. Sözelimi 2000 yılında %55 olan konut sahipliği oranı 2010 yılında %51'e (Poethig et al., 2017: p. 6), 2022 yılında ise %49,8'e gerilemiştir. Bu oran, yine 2022 yılı için, Michigan'da %73,2, ABD genelinde ise %65,2'dir (US Census, 2022). Detroit'teki bu durum yukarıda bahsi geçen işsizlik, yoksulluk ve bunlara bağlı olarak krediye erişimde yaşanan sıkıntılar⁵ gibi faktörlerin yanı sıra kentin merkezinde yaşayanları banliyölere taşınmaya teşvik eden diğer faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu faktörler; nitelsiz kamu hizmetlerine karşın ağır vergiler, okulların kalitesinde düşüş, konut ve otomobil sahipliği için yüksek sigorta primleri ve nihayet güvenlik endişeleridir.⁶ Öte yandan Detroit konut arzı bakımından da uzunca süredir kan kaybeden bir kenttir. Nitekim sadece 1990-2013 yılları arasında 50 bine yakın konut birimi kaybedilmiş, yaklaşık son elli yıllık süreçte kentteki dolu konut sayısı, yaşanan nüfus kaybı sebebiyle %50'ye yakın bir oranda azalmıştır (Poethig et al., 2017: p. 6-7). 2020 yılı itibarıyla kentte bulunan toplam 309.913 konutun yaklaşık %18'ine karşılık gelen 55.638 konut boş kalmış (US Census, 2020);⁷ bu hanhalklarının kaybında bilhassa emlak vergisi borçlarından kaynaklanan hacizler etkili olmuştur.⁸ Terk edilmiş konutların ve üretim tesislerinin kentteki varlığı civardaki mülkleri de değer kaybına uğratmıştır. Üstelik konut fiyat/kira düzeylerinin düşük olması ve yüksek emlak vergileri, mülk sahiplerinde konutlarını iyileştirme konusunda ciddi bir isteksizlik yaratmıştır. Kentteki konut stokunun %80'lik bir kısmının 1960 yılından önce inşa edilmiş

⁵ Detroit'teki hanhalklarının sadece %21'inin birinci sınıf bir kredi puanının bulunması ve %66'sının halihazırda borç ödüyor olması kent sakinlerinin krediye erişimini kısıtlayan faktörler arasındadır. Bkz. (Poethig et al., 2017: p. 6-7).

⁶ ABD'de nüfusu 500 bini aşan kentler arasında Detroit, tecavüz suçunda birinci, cinayet suçunda ise ikinci sırada yer almaktadır (Gabriele, 2024).

⁷ 2000 yılında kentteki 375.096 konutun 38.668'i (%10,3), 2010 yılında ise 349.170 konutun 79.725'i (%22,8) boştu (CRC, 2013: p. 5-6). Toplam konut sayısındaki dikkat çekici azalma ise; eski, metruk ve değer kaybına uğramış konutların zararlı etkilerini bertaraf etmek üzere yapılan yıkımlardan kaynaklanmaktadır. Sözelimi *Detroit Yıkım Programı* sadece 2014-2020 arası dönemde 20 bin civarında konutun yıkımını gerçekleştirmiştir (Owens et al., 2020: p. 259).

⁸ Yıllar içerisinde vergi tabanının daralması sebebiyle kent yöneticilerinin oranını yüksek tutmak zorunda kaldıkları emlak vergileri konut sahipleri için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. 2005-2015 yılları arasında kentteki konutların üçte birine karşılık gelen 140 bin konut hacze uğramış; bu hacizlerin %78,5'i emlak vergisi gecikmelerinden, kalanı ise ipotek temerrütlerinden kaynaklanmıştır (Karlinsky, 2023).

olması, gayrimenkul piyasasının değerini daha da düşüren bir faktör olmuştur (Poethig et al., 2017: p. 6-7). Nitekim değeri 150 bin doların altındaki konutların toplam konut stokuna oranı ülke genelinde %19,4, Michigan'da %29,1 iken, Detroit'te %75,4'tür (US Census, 2022).

Şekil 5: Packard Otomobil Fabrikası Detroit Tesisi

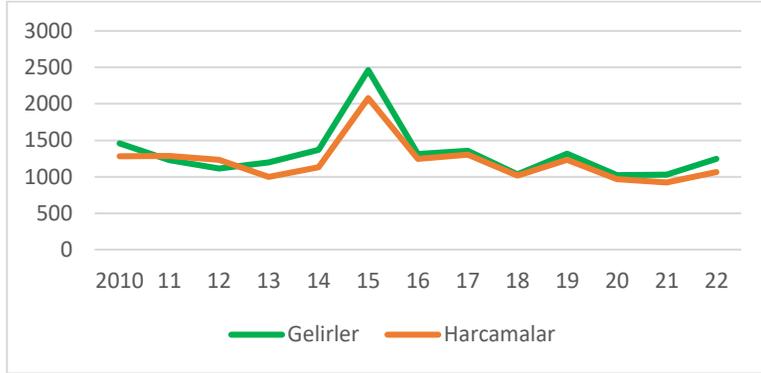

Detroit'teki uzun süreli düşüşün önemli sembollerinden olan bu tesis, 1903-1956 yılları arasında üretim yaptıktan sonra kapanmış ve 2010 yılında son kiracısının terk etmesiyle yıkılmaya yüz tutmuştur. Kaynak: (O'Donnell, 2019).

Öte yandan Detroit'teki nüfus kaybı ve buna bağlı gelişmeler kentin gelirlerinde de azalmaya sebep olmuştur. ABD'de nüfusa ilişkin veriler merkezi idareden ve eyaletlerden kent yönetimlerine tahsis edilen kaynak miktarının belirlenmesinde önemli bir kriterdir. Dolayısıyla Detroit'te kronik hâle gelen nüfus kaybı bir yandan vergi tabanında daralmaya diğer yandan da transfer edilen gelirlerde azalmaya yol açmıştır (CRC, 2021). Sözgelimi kentte vergilendirilebilir değerler 1990'lı yıllar boyunca 150 milyon dolara yakın bir düşüş sergilemiş (Vojnovic & Darden, 2013: p. 91), 2008-2015 arası dönemde %27 oranında ilave bir gerileme yaşamıştır. Yine aynı dönemde merkezi idareden yapılan transferlerde %21,8, kentsel harcamalarda ise %8,4 oranında azalma meydana gelmiştir. Bu durum; kamu sağlığı ve güvenliği, eğitim, altyapı, kara yolu, katı atık, yerel mahkeme, itfaiye, su ve kanalizasyon gibi pek çok hizmetin yürütülmesinde birtakım aksaklıkları beraberinde getirmiştir (CRC, 2021). Mesela kentin ulaştırma biriminin sunduğu toplu taşıma hizmetinin standartları bir hayli düşmüş, itfaiye biriminin sahip olduğu tesislerin dörtte biri faaliyet yürütmeyi imkânsız kılacak personel ve ekipman sıkıntısı yaşamış, sokak lambalarının çoğunun çalışmadığı kentte elektrik şebekesinin elden geçirilme ihtiyacı ortaya çıkmış (McDonald, 2014: p. 3311), plansız elektrik/su kesintileri artmış ve bütçe giderlerinin yarıya yakını kamu güvenliğine harcanmasına rağmen polis ve ambulans gibi hizmetler ciddi bir verimsizlikle karşı karşıya kalmıştır (Shah & Nallathiga, 2015: p. 68). Üstelik belediye çalışanlarının maaşlarını, sağlık sigortalarını ve emekli aylıklarını ödemekte zorlanan kent yönetimi 1990-2013 yılları arasında çalışan sayısını %50 oranında azaltmıştır (Sugrue, 2013).⁹

⁹ Buna rağmen kamu istihdamı Detroit'i ayakta tutan önemli faktörlerden biridir. Kent yönetimi, merkezî hükümet ve devlet okulları, kentteki en büyük altı işveren arasındadır. 2023 yılı itibarıyla kamu sektörü kentte 22 binden fazla kişiye doğrudan istihdam imkânı sağlamaktadır (Detroit Regional Chamber, 2023).

Şekil 6: Detroit'in Gelir ve Harcamaları, 2010-2022 (milyon dolar)

Kaynak: (<https://www.opendatanetwork.com/>'dan uyarlanmıştır).

Detroit yönetiminin azalan gelirlerle yerel hizmetleri yürütmekte zorlanmasının önemli sebeplerinden biri banliyöleşmedir. 1970-2020 yılları arasında merkezî kent bölgesinin nüfusu %58 oranında gerilerken aynı dönemde banliyölerin nüfusu %19 oranında artmış, Detroit metropoliten alanı ise %50 oranında genişlemiştir (Xie et al., 2018: p. 352). Dolayısıyla kent yönetimi genellikle düşük nüfus yoğunluğuna sahip ve boş araziler ile metruk konutların hâkim olduğu 360 km²'lik geniş bir alanda hizmet yürütmeye çalışmaktadır (McDonald, 2014: p. 3311). Ancak mevcut büyüklüğünün üç misli bir nüfus için inşa edilen devasa altyapının idamesi temel kentsel hizmetlerde aksaklıklara ve Detroit'i iflasa kadar götürecektir büyük mali problemlere yol açmıştır (Owens et al., 2020: p. 259).

4.3. Kentin İflası

ABD kamuoyu 18 Temmuz 2013 tarihinde Detroit Belediye Başkanlığından yapılan ilginç bir açıklamayla sarsılmıştır. Açıklamada kent yönetiminin uzunca bir süredir boğuştuğu finansal sorunların üstesinden gelemediği ve bu sebeple İflas Kanununun 9. kısmı¹⁰ uyarınca ABD Federal Mahkemesine iflas başvurusunda bulunduğu ifade edilmiştir. Bu olay büyük şirketlerin iflas haberlerine aşina olan ABD'de tarihin en büyük belediye iflaslarından biri olarak kayıtlara geçmiş ve uzunca bir süre gündemde kalmıştır (Shah & Nallathiga, 2015: p. 66).

Aslına bakılırsa Detroit'te iflasın ayak sesleri epey bir zamandır duyuluyordu. 2011 yılının sonlarında Michigan Hazine Departmanı, beklenen nakit sıkıntısını gerekçe göstererek Detroit'in finansal durumuna dair bir inceleme başlatmıştır. Çalışmalar sonucunda yıllık 3,1 milyar dolarlık bütçeye karşılık 12 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilen uzun vadeli yükümlülüklerin kenti adeta bir borç sarmalına sürüklediği tespit edilmiştir. Kentteki mali reformların gidişatından memnun olmayan eyalet yetkilileri 2012 yılının sonlarında yeni bir incelemenin yapılmasına karar vermiştir. Denetleme kurulunun 2013 yılı başlarında hazırladığı raporda; 2011 mali yılında 200 milyon dolara yakın olan finansal açığın 2012 mali yılının sonunda 325 milyon doları aştığı, belediyenin nakit rezervlerinin tükendiği ve kısa vadede 100 milyon dolarlık bir nakit açığı riskiyle karşılaşılacağı belirtilmiştir (Reuters, 2014). Sonuç itibarıyla raporda; kent maliyesinin işlevsel sorunları olduğuna, durumu kurtarmak için gerekli gayretin gösterilmediğine ve devletin soruna müdahalesinin zaruri hâl geldiğine hükmedilmiş (Weber, 2015) ve eyalet yönetimince 14 Mart 2013 tarihinde iflas ve yeniden yapılandırma

¹⁰ İflas Kanununun belediye borçlarının yeniden düzenlenmesini içeren bu kısmı, finansal sıkıntı içindeki bir belediyenin, borçları düzenlenirken ve müzakere yürütürken alacaklılarına karşı korunmasını amaçlamaktadır.

avukatı *Kevyn D. Orr* kent maliyesinin başına ‘acil durum yöneticisi’ olarak atanmıştır (Reuters, 2014).

Göreve geldikten iki ay kadar sonra kamuoyuna açıkladığı raporunda *Orr*, kenti “fiilen iflas etmiş” olarak nitelendirmiştir. Kentteki kötü mali yönetime vurgu yapan *Orr*, belediyenin işçilerine olan borçları (ertelenmiş ücretler, emekli maaşları, sağlık ödenekleri, sosyal yardımlar vb.) ile tahvil ve diğer borç geri ödemelerinde düşülen temerrütlerden kaynaklanan yükümlülüklerin tahmininde büyük hatalar tespit etmiştir. Raporda Detroit’in birikmiş uzun vadeli borçlarının 18,5 milyar dolara kadar çıkabileceği ifade edilmiştir. Bu borcun bir kısmının ödemesinin durdurulacağını ve teknik açıdan temerrüde düşüleceğini söyleyen *Orr*, iflastan kaçınmak için emekli maaşları ve sağlık ödeneklerindeki kesintiler de dâhil olmak üzere mali açıdan bir yeniden yapılanma planı ortaya koymuştur (Weber, 2015). Ne var ki alacaklılar, emeklilik kurulları ve sendikalarla yaptığı pazarlıklardan sonuç alamayan *Orr* 18 Temmuz 2013 tarihinde 18 milyar dolarlık birikmiş uzun vadeli borç yüküyle iflas başvurusunda bulunmuştur. Bu borcun %33’ü Detroit Su ve Kanalizasyon İdaresinden, %32’si emeklilere yönelik sağlık hizmetlerinden, %19’u emekli maaşlarından ve %16’sı devlete olan yükümlülüklerden kaynaklanmıştır (Peck & Whiteside, 2016: p. 260). Yapılan iflas başvurusunda; kentin azalan nüfusu, emlak vergisi tahsilatındaki başarısızlık, vergi tabanında daralma, emeklilere yönelik maaş ve sağlık giderlerinin yarattığı aşırı yük, bütçe açıklarını kapatmak üzere sürekli borçlanma, maliye kayıtlarının tutulmasındaki zaafılar ve kent yönetimindeki birtakım yolsuzluklar gibi faktörlere atıfta bulunulmuştur (McDonald, 2014: p. 3312).

Kentin iflasını aylar süren müzakereler ve federal mahkeme duruşmaları izlemiştir. Nihayet 2014 yılının sonlarına doğru mahkeme, sunulan uyum planını onaylamıştır. Planda 18 milyar dolar tutarındaki uzun vadeli toplam borcun 7 milyar dolarlık kısmının bilhassa emeklilik ve sağlık sigortası harcamalarının azaltılması yoluyla silinmesi yahut yeniden yapılandırılması, maliye yönetimindeki zaafıların giderilmesi, kamu güvenliği, toplu taşıma ve bilişim sistemlerinin iyileştirilmesi gibi hususlar hükme bağlanmıştır (Peck & Whiteside, 2016: p. 260). Yapılan iyileştirme planları ve bir dizi anlaşmayı müteakip Detroit, 2014 yılı sonunda iflastan, 2018 yılında ise devlet gözetiminden çıkmayı başarmıştır (O’Donnell, 2019). Ancak kentin tam anlamıyla ayağa kalkması için daha uzunca bir zamana ihtiyaç var gibi görünmektedir.

5. Detroit’i Ayağa Kaldırmak

*Speramus meliora; resurget cineribus*¹¹

Detroit gibi sanayisizleşme sürecinde çöküş yaşayan kentlerin içinde buldukları durumdan nasıl çıkabileceklerine dair esaslı bir reçete bulunmamakla birlikte, eskiden sahip oldukları ağır endüstriyi ikame edebilecek bir teknolojik dönüşüm gerçekleştirmeleri gerektiğine dair yaygın bir kanaat söz konusudur. Böylesi bir dönüşümün taşıyıcıları olan ileri teknoloji firmaları, kol gücü ve geleneksel montaj hattından ziyade akademik yeterliliğe sahip bir beşerî sermayeye yaslanmaktadır. Bu firmalar genel olarak; tıbbî ve üniversite bağlantılı AR-GE, finans hizmetleri, bilgisayar grafikleri, tasarım, internet içerikleri ve video oyunları gibi alanlarda faaliyet yürütmektedir. Kentlerin büyük çoğunluğu bu türden firmaları kendine çekmeye çalışmakla birlikte hepsinin bu konuda aynı başarıyı yakaladığını iddia etmek zordur. Mesela Detroit ortaya koyduğu çabaya kıyasla ancak kısmî bir başarı sağlayabilmişken,

¹¹ *İyi şeyler umut ediyoruz; küllerinden doğacaktır* (Detroit’in 1805 yılında yaşanan büyük yangının ardından benimsenen mottosu).

Singapur ileri teknolojiye geçiş konusunda çok daha iyi bir sınav vermiştir (Abrahamson, 2014: p. 81-82).

Bu konuda daha başarılı olan kentleri diğerlerinden ayıran bir dizi değişkenin varlığından söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki “toplumsal ağlar”dır. Buna göre, kentin ileri gelenlerinin ortak kentsel sorumluluk bilinciyle bir araya geldikleri, sınıf menfaatlerini bir kenara bırakarak müşterek çıkara odaklandıkları ve bütün gayretlerini topluluğun ayağa kaldırılmasına sarf ettikleri kentler diğerlerine kıyasla çok daha başarılıdır.¹² İkinci değişken “yoğunlaşma ve yatırımlar”dır. Bu bağlamda ileri teknoloji firmalarının mekânda kümelenmesini temin eden kentler diğerlerine nazaran çok daha başarılı olmaktadır. Çünkü bu yoğunlaşmanın sağladığı iş birliği, yeni ürünlere ilişkin informel bilgi alışverişi veya devlet desteği gibi yararlar başka firmalara da cazip gelmekte ve bu durum daha ileri bir büyümeyi tetiklemektedir. Dahası yoğunlaşma konusunda başarılı kentlerin; araştırma üniversitelerine, bu kentlerin diğer teknoloji merkezleriyle bağlantısını sağlayan hava limanlarına, iş geliştirme merkezi gibi kamusal yatırımlara sahip oldukları da belirtilmelidir. Üçüncüsü ise ‘yaratıcı sınıfı cezbetmek’tir (Abrahamson, 2014: p. 82-86). *R. Florida’ya* (2012: p. 8-9) göre bu yeni sınıfın özünü; eğitim, bilim, sanat, mühendislik, mimarî, tasarım ve eğlence gibi alanlarda yeni fikir ve içerikler yaratmakla meşgul kimseler teşkil etmekte, bunların ortak paydasını ise liyakat, farklılık ve bireysellik oluşturmaktadır. Kentlerin ileri teknoloji bakımından başarılı bir dönüşüm gerçekleştirmesi istihdamda bu sınıfa mensup kimselere çokça yer vermesine bağlıdır.¹³ Kentlerde bu sınıfı cezbeden hususlar ise; genellikle yaratıcı insanlarla ilişkilendirilen acayıplıklara karşı derin bir hoşgörünün, sürekli hareket hâlinde olan bu kimselere engel çıkarmayan sıcak bir karşılama ortamının ve onları cezbeden hayat tarzı imkânlarının bulunduğu yeni mahallelerin varlığıdır (Abrahamson, 2014: p. 84-85). *Florida’nın* (2012: p. 450) bütün bu kriterler temelinde oluşturduğu ve 361 metropolü kapsayan “yaratıcılık endeksi”nde San Francisco, Boston, Boulder, Austin, Minneapolis, Raleigh-Durham ve Seattle gibi kentler başı çekerken, Detroit metropoliten alanı 53. sırada yer almaktadır.

Aslına bakılırsa bu sıralama kentin on yıllar boyunca süren gerileyişi göz önünde tutulduğunda gelecek için yine de umut vericidir. Ancak Detroit metropoliten alanı için söz konusu olan bu sıralama, esas çöküşün gerçekleştiği kent merkezi için fazla bir anlam ifade etmemektedir. Bu sebeple kent merkezini ayağa kaldırmak amacıyla bir süredir yeni birtakım stratejiler ortaya konmaktadır. Sözgelimi kentin gelecek vizyonuna rehberlik etmek üzere kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütü olarak 2012 yılında kurulan *Detroit Future City’nin* (DFC) (2013: p. 15) yayımladığı 757 sayfalık *Detroit Stratejik Çerçeve Planı’nda* kentte gerçekleştirilmesi gereken bir dizi zorunlu eylem şöyle sıralanmaktadır:

¹² Sözgelimi Allentown/Pennsylvania’da bu doğrultuda hareket eden iş dünyası, eski sanayi bölgesinde bir girişim merkezinin inşa edilmesine, sağlık ve ileri teknoloji alanlarındaki işverenlerin bir araya getirilmesine ve turizmi desteklemek üzere bilim merkezi ve müze yatırımlarının yapılmasına öncülük etmiştir. Buna karşın iş dünyasındaki hiyerarşi ile kentsel ağların büyük ölçüde örtüştüğü Youngstown/Ohio’da kentsel örgütler yalnızca iktisadî seçkinlerin kârlarını artırmaya ve fabrikaların kapandığı bir dönemde endüstriyel kapasiteyi olabildiğince sürdürmeye odaklanıyordu. Neticede Allentown mikroelektronik ve biyoteknoloji alanlarındaki ileri teknoloji firmalarına cazip gelmeyi başarırken, Youngstown fabrikaların kapanmasıyla bir ‘pas kuşağı’ kentine dönüşmüştür (Abrahamson, 2014: p. 82-83).

¹³ Bu sınıfın istihdamdaki oranı Stockholm ve Amsterdam’da %46, Londra, Malmö, Münih, Helsinki, Cambridge, Oxford, Boulder ve San Jose’de (Silikon Vadisi) %40’ın üzerinde, Kopenhag, Berlin, Paris, Toronto, Oslo ve Hamburg’da %35-40 civarındadır (Florida, 2012: p. 271; Olgun, 2022: s. 365).

- Detroit'in ekonomisini ayağa kaldırarak kent sakinleri için istihdam imkânlarını artırmak ve vergi tabanını güçlendirmek,
- Mevcut kent sakinlerini destekleyerek muhafaza etmenin yanı sıra yeni sakinleri cezbetmek,
- Kentteki boş arazileri, değer ve üretkenliklerini artıracak ve sürdürülebilirliği teşvik edecek şekilde dönüştürmek üzere yenilikçi yaklaşımlar benimsemek,
- Kentin sahip olduğu açık alanları kent sakinlerinin sağlığına katkı yapacak biçimde kullanmak,
- Sürdürülebilir konut yoğunluğunu teşvik etmek,
- Kentsel hizmet şebekelerini daha küçük bir nüfusa göre ayarlamaya, daha etkin ve verimli bir hâle getirmeye odaklanmak,
- Kentsel sistemleri ekonomik potansiyeli olan alanları teşvik edecek, gelişen toplulukları destekleyecek, çevre ve insan sağlığını iyileştirecek şekilde yeniden düzenlemek,
- Arazi kullanımında stratejik ve eşgüdüm içerisinde hareket etmek,
- Kısa ve uzun vadeli stratejilerle kentin tüm alanları için yönetim anlayışını teşvik etmek,
- Kent sakinlerine kendi topluluklarında ve kentin genelinde değişim yaratmak üzere anlamlı yollar sunmak,
- Kentin güçlü yanlarına ve bölgenin ortak kaderine vâkıf iş birlikçi bir bölgesel gündemi takip etmektir.

Bu bağlamda bilhassa kentin iflasını müteakip yerel yönetimin, iş dünyasının ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla bir dizi proje hayata geçirilmeye başlamıştır. Kentte bu doğrultuda yapılan yenilikleri birkaç başlık altında şöyle özetlemek mümkündür (World Economic Forum, 2023):

- *Merkezî kent bölgesinde kullanımların çeşitlendirilmesi*: Buna göre eski ofis kuleleri konut binalarına dönüştürülmüş, eğlence faaliyetlerinde ve deneyim ekonomisinde önemli gelişmeler kaydedilmiş, üniversiteler ve sağlık tesisleri gibi kurumların yenilikçi bölümleri merkeze taşınmış, otomotiv, yaşam bilimleri ve *fintech* gibi teknolojik sektörler arasında amaca yönelik bağlantılar tesis edilmiş ve nihayet iklim dostu binalar, yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir ulaşım prensipleri ilk kez benimsenmeye başlamıştır.
- *Kent merkezinin bir değer yaratma alanı olarak kullanılması*: Bu bağlamda merkez; tarihi binaların, ara sokakların, boş arsaların, stadyumların ve eğlence mekânlarının değerini açığa çıkararak bir oyun alanı hâline getirilmiştir. Örneğin vaktiyle kentin en merkezi noktasında boş bir blok olan *Monroe Street Midway*; paten pisti, basketbol ve mini golf sahası, yerel sanat aktiviteleri ve canlı programlarıyla halka açık bir merkez olarak yeniden düzenlenmiştir. Öte yandan yine kent merkezinde 1,5 milyon m²'lik bir alan, yürütülen yeniden geliştirme projesi kapsamında; etkinlik, yeme-içme, ofis, konaklama, konut, perakende ve toplantı alanına dönüştürülmektedir.

- **Kentin tabii imkânlarından daha fazla yararlanılması:** Bu çerçevede kent merkezinin bir ucunda yer alan Detroit nehri kıyısı, yapılan vakıf yatırımları sayesinde, plazalar, parklar ve gezinti yollarından oluşan bir rekreasyon alanı olmuştur.
- **İnovasyon:** Bu kapsamda kentin üç farklı bölgesinde çeşitli merkezler oluşturulmuştur. Bu merkezlerden ilki tıbbî rehabilitasyon, mobilite erişimi ve mühendislik çalışmalarını içermiştir. Burada ilaveten kentsel altyapı, bina sistemleri ve iklim teknolojilerine yönelik ortak bir çalışma laboratuvarı tasarlanmıştır. *Ford Motor Company*'nin öncülük ettiği ikinci merkez ileri sanayi alanında akıllı mobilite çözümleri sunan bir inovasyon üssüdür. Üçüncü merkez ise *Henry Ford* sağlık merkezi ile Michigan Eyalet Üniversitesi arasında kurulan ve yeni nesil sağlık eğitimi ve araştırmalarını içeren bir ortaklıktır.
- **Kapsayıcılık:** Kentin kapsayıcı girişimcilik çabaları bir kentsel araştırma ve yüksek teknoloji parkı olan *TechTown Detroit* etrafında yoğunlaşmıştır. Bu merkez faaliyete geçtiği 2007 yılından bu yana büyük bir kısmı siyahi girişimcilere ait 3 binden fazla projeye destek vermiştir. Teknoloji alanındaki bu kapsayıcılığın kentsel alanda da yansımaları görülmektedir. Örneğin kent yönetimi ile *Invest Detroit* arasındaki bir ortaklık olan *Stratejik Mahalle Fonu*, 24 fon sağlayıcısı aracılığıyla toplam 10 mahalleye 181 milyon dolardan fazla yatırım yapmaktadır. Ayrıca kentin bölünmesine ve mahallelerin ayrılmasına yol açan *Interstate 375* otoyolunun yıkılması ve kentteki inovasyon alanlarını siyahlara ait işletmelerin bulunduğu eğlence bölgesine bağlayan bir bulvara dönüştürülmesi planlanmaktadır. *Greenways Coalition* oluşumunun muhtelif mahalleleri bisiklet yolları ve koşu parkurlarıyla birbirine bağlayarak işe gidip gelenlerin hareketliliğini ve güvenliğini sağlaması ise kapsayıcı girişimlerin bir diğer örneğidir (Economy League, 2022).

Şekil 7: Monroe Street Midway'den Bir Kesit

Kaynak: (<https://detroitisit.com>, 02.09.2024).

Detroit'te son dönemde yaşanan bütün bu gelişmeler ileri teknoloji temelli yeni bir ekonomik yapılanma açısından büyük bir önemi haizdir. Nitekim bu atılımların da katkısıyla Detroit 2022 yılında dünyada yükselişte olan "girişim (*startup*) ekosistemleri" arasında öncü olarak nitelendirilmiştir (Florida & The Creative Class Group, 2023: p. 5). Öte yandan merkezî kent bölgesinin bahsi geçen yatırımlarla canlandırılarak yeniden bir cazibe odağı hâline gelmesi, kentte on yıllar boyunca süren desantralizasyonun olumsuz etkilerinin giderilmesi bakımından da önemlidir. Zira kompakt bir kentsel yapının kamu hizmetlerinde maliyet

tasarrufu da dâhil olmak üzere büyük faydalar sağlaması mümkündür. Dolayısıyla kentteki yeni tasarım standartlarının ızgara sokak sistemlerini, ticaret ve barınma açısından karma arazi kullanımlarını ve daha yüksek yoğunlukları hayata geçirmesi elzemdir (Vojnovic & Darden, 2013: p. 94-96).

Tam da bu noktada, ihtiyaç duyulan nüfus yoğunluğunun nasıl elde edileceği ve korunacağı meselesi önem kazanmaktadır. Bu bakımdan, yapılmakta olan inovasyon yatırımlarının ve yeni kentsel alan kullanımlarının yanı sıra iki konuda daha başarı kaydedilmesi şarttır. Bunlardan ilki mahallelerin sürdürülebilir bir nitelik kazanması için mutlaka belirli bir insan eşiğinin tespit edilmesidir. Bu bağlamda kentteki her bir nüfus sayım bölgesi için asgarî bir gelişme miktarının tam olarak tespit edilmesi ve bu doğrultuda bir gelişmenin garanti edilmesi gerekmektedir. Bunun yapılması hâlinde müteahhitlerin mülk inşa etme konusunda son derece istekli davranmaları ve bu mahallelere olan ilgide pozitif bir ilerleme kaydedilmesi mümkün olacaktır. İkincisi ise hâlihazırda kent sakini olan yahut olmayı arzu eden hanehalklarını Detroit'in ayağa kalkma hikâyesinin bir parçası kılabilme hususudur. Bunun yolu ise kentte daha kapsayıcı bir konut piyasası oluşturmak üzere elverişli kredi ve finansman imkânlarının sağlanmasından geçmektedir (Misra, 2017). Bu bağlamda bilhassa görece yoksul hanehalklarının potansiyel soylulaştırma faaliyetleri sebebiyle mahallelerini kaybetme endişelerinin (O'Donnell, 2019) giderilmesi de eldeki nüfusun korunması ve kentin ayağa kalkması bakımından önem arz etmektedir.

6. Sonuç

Dünyada sanayisizleşmeden en fazla etkilenen kentlerin başında gelen Detroit endüstriyel gücünü 1940'lı yıllardan itibaren yitirmeye başlamış ve o dönemden bu yana ağır bir gerileme süreci yaşamıştır. İktisadî temelini çok büyük ölçüde tek bir endüstriyel sektöre borçlu olan bu kent, otomotiv şirketlerinin sendikal gücün baskısından kaçması sebebiyle dramatik bir ekonomik çöküş ve yoksulluk girdabına girmiştir. Üstelik kentte beyazlar ile siyahlar arasında yaşanan ırksal gerilimler bu yangını adeta körüklemiş; kent büyük bir nüfus kaybıyla da karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla iktisadî olduğu kadar sosyolojik yönleri de bulunan bu süreç, geride kenti terk etmeye gücü yetmeyen yoksul siyahların kaldığı, kentsel hayatın gerektirdiği ihtiyaçların dahi sağlıklı bir biçimde giderilemediği ve nihayetinde iflas bayrağını çekmek durumunda kalan bir Detroit bırakmıştır.

Gelgelelim Detroit'in içine düştüğü bu durumdan çıkarılması için takriben on yılı aşkın bir süredir birtakım stratejiler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Kenti yeni iktisadî düzenin taleplerine karşılık verebilen daha cazip bir yer hâline getirmeyi amaçlayan bu politikanın bir miktar mesafe katettiğini iddia etmek de mümkündür. Örneğin bu politika doğrultusunda kentte faaliyete geçen teknoloji merkezi, gerçekleştirilen inovasyon çalışmaları ve üniversite desteğiyle oluşturulan sağlık kampüsü gibi yenilikler, Detroit'i bir yandan tek endüstriye bağlı bir kent olmaktan çıkarmayı diğer yandan da proje sahibi girişimciler için bir cazibe merkezine dönüştürmeyi hedefleyen son derece isabetli stratejilerdir. Diğer yandan hâlihazırda sürdürülen kentsel alan kullanımlarının çeşitlendirilmesi faaliyetlerinin gerek kentin imajının yenilenmesinde gerekse de yaratıcı sınıfların cezbedilmesinde önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Üstelik bu tarz faaliyetlerin, kenti ziyaretçiler için cazip bir destinasyona dönüştürme potansiyeline sahip olduğu da açıktır.

Detroit'i yeniden ayağa kaldırma stratejileri bağlamında üzerinde titizlikle odaklanması gereken nokta kentin nüfus bakımından kronik hâle gelen kan kaybının durdurulması meselesidir. Diğer bir deyişle eldeki nüfusun muhafazasına ilaveten bilhassa orta-üst sınıf

hanehalklarının kentte yaşamaya ikna edilmesi bu politikanın başarısı açısından son derece kritiktir. Dolayısıyla eldeki hanehalkı ve konutların korunmasını sağlayacak, yeni konutları ise erişilebilir kılacak birtakım enstrümanların devreye sokulması şarttır. Bu bağlamda *Erb-Downward & Merchant* (2020) biri kısa diğeri ise uzun vadeli olmak üzere iki temel strateji önermektedir. Bunlardan kısa vadeli olanı kira ödeme güçlüğü ve/veya tahliye durumuyla karşı karşıya kalan kiracılara hukukî destek sağlanmasını içermektedir. Buna karşın uzun vadeli strateji kentteki ödenebilir konut arzını artırmaya dönüktür. Bu ise; federal hükümet, kent yönetimi, hayırsever kuruluşlar ve iş dünyası arasında kurulacak ortaklıklar üzerine inşa edilen yenilikçi finansman stratejilerinin yaratılmasıyla mümkün olacaktır. Ayrıca federal hükümetten sağlanan fon ve hibelerin daha ziyade erişilebilir konut yatırımlarına kanalize edilmesi de sorunun aciliyeti bakımından önem arz etmektedir.

Öte yandan Detroit'in adeta kronikleşen bazı sorunları üzerinde ciddiyetle durmak kentin tekrar ayağa kaldırılması hedefinin vazgeçilmez bir bileşeni olmak durumundadır. Bunlardan ilki suç oranlarının azaltılması meselesidir. Bu bağlamda daha etkin bir kamu güvenliği politikasının tesis edilmesi, mahallelerin tekrar canlandırılmasıyla birlikte toplumsal gözetimin artırılması ve uzunca bir süredir ihmal edilen sokak aydınlatma sisteminin daha işlevsel hâle getirilmesi etkin olabilecek çözümlerdir. Diğer bir sorun kentteki eğitimin ve okulların kalite bakımından sergilediği zayıflıktır. Bu sorun, kentin banliyöler lehine nüfus kaybına uğramasında en etkili faktörlerden biridir. Bu bağlamda kentte bir eğitim reformuna gidilmesi, okullardaki kalitenin artırılarak yeni istihdam biçimlerine uygun eleman yetiştirilmesi, teknoloji odaklı meslekî eğitim açısından iş dünyası ile okullar arasında iş birliğine gidilmesi ve nihayet öğrencileri teşvik edecek burs ve kredi mekanizmalarına başvurulması önem taşımaktadır. Son olarak kentteki yüksek vergi oranlarının Detroit'in diğer kentlerle rekabetini sağlayacak düzeylere çekilmesi elzemdir.

Detroit'te kronikleşen sorunların çokluğu ve çeşitliliği, kentin sadece kendi dinamikleriyle ayağa kalkmasının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu bakımdan federal hükümetin ve eyalet yönetiminin sağlayacağı mali teşvik ve destek, dahası kent yönetimin, iş dünyasının ve sivil toplumun iş birliği ve koordinasyonu, sürecin hızlanmasını sağlayacak önemli faktörlerdir. Mevcut ve potansiyel stratejilerin kenti eski görkemli günlerine döndürüp döndüremeyeceğini ise kuşkusuz zaman gösterecektir.

Kaynakça

- Abrahamson, M. (2014). *Urban sociology: A global introduction*. Cambridge University Press.
- Adelaja, S. (2010). *Why Detroit matters part I: A history of the city and best practices for successful cities*. Michigan State University.
- Aizenman J. et al. (2018). Vocational education, manufacturing, and income distribution: International evidence and case studies. *Open Econ Rev*, 29, 641-664.
- Battista, J. (2022). A new timeline for deindustrialization: The movement of auto corporations in the US and Detroit. *Essays in Economic & Business History*, 40, 84-113.
- Battista, J. (2023). Deindustrialization of Detroit: The push of organized labor. *Labor History*, 64(5), 631-652.
- Battista, J. (2024). Deindustrialization of Detroit: The costs of movement. *Essays in Economic & Business History*, 42(1), 1-14.
- Coffey, C. (2024, April 24). The rise and fall of the rust belt: A city and region in decline. *The Michigan Review*.
- CRC of Michigan (2013). *Detroit city government revenues*. Livonia, MI.
- CRC of Michigan (2021). *Detroit's population decline should prompt property tax reforms*. <https://crcmich.org/detroits-population-decline-should-prompt-property-tax-reforms/>, (18.07.2024).
- Çetiner, Ö. (2008). Fordist konsensüs'ten Washington konsensüsü'ne birikim ve bölüşüm politikaları. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), 17-46.
- Dessi, P. (2017). *Bringing industry back to detroit: New opportunities for urban revitalization and economic development in the city*. Politecnico di Torino.
- Detroit Future City (2013). *2012 Detroit strategic framework plan*. Inland.
- Detroit Regional Chamber (2023). *Workforce and talent*. <https://www.detroitchamber.com/research/regional-overview/business/workforce-statistics/>, (20.08.2024).
- Doğruel, A. S. & Doğruel, F. (2019). Küreselleşme, unutulmuş sanayi politikaları ve sanayisizleşme. *Çalışma ve Toplum*, 1, 209-230.
- Economy League (2022). *Detroit: Past and future of a shrinking city*. <https://www.economyleague.org/>, (04.05.2024).
- Erb-Downward, J. & Merchant, S. (2020). *Losing home: Housing instability & availability in Detroit*. University of Michigan.
- Fasensfest, D. (2015). Social sustainability and urban inequality: Detroit and the ravages of neoliberalism. F. Mirafab, K. Salo & D. Wilson (Eds.), *Cities and Inequalities in a Global and Neoliberal World* (p. 15-27). Routledge.
- Florida, R. (2012). *The rise of the creative class, Revisited*. Basic Books.
- Florida, R. & The Creative Class Group (2023). *Michigan's great inflection: A strategy for the age of technology and talent*. <https://creativeclass.com/reports/Michigans-Great-Inflection.pdf>, (28.08.2024).
- Foster, S. R. (2023). Seeing like a chocolate city: Reimagining Detroit's future through its past. *Stanford Law Review Online*, 75, 41-55.
- Gabriele, R. (2024). *2024 Crime rates in U.S. cities report*. <https://www.safehome.org/resources/crime-statistics-by-state/>, (16.08.2024).
- Gagliardi, L., Moretti E. & Serafinelli, M. (2023). *The world's rust belts: The heterogeneous effects of deindustrialization on 1,993 cities in six countries*. IZA Institute of Labor Economics.
- Gottdiener, M. & Hutchison R. (2006). *The new urban sociology*. Westview Press.

- Haglund, R. (2023). *Decline of wages, jobs and Detroit three market share fuel UAW strike*. <https://michiganadvance.com/2023/09/21/rick-haglund-decline-of-wages-jobs-and-detroit-three-market-share-fuel-uaw-strike/>, (19.05.2024).
- Hoekstra, M. S. (2020). Iconic architecture and middle-class politics of memory in a deindustrialized city. *Sociology*, 54(4), 693-710.
- Hoyt, L. & Leroux, A. (2007). *Voices from forgotten cities: Innovative revitalization coalitions in America's older small cities*. MIT School of Architecture and Planning.
<https://detroitisit.com>, (02.09.2024).
<https://www.opendatanetwork.com/>, (15.08.2024).
<https://www.redfin.com>, (17.08.2024).
<https://swissranks.com>, (10.05.2024).
- Joseph, K. J., Kakarlapudi, K. K. & Joseph, A. (2020). Deindustrialization and innovation under globalization: An analysis of India's catch up in manufacturing. *Nova Economia*, 30, 1199-1224.
- Karlinsky, S. (2023). *Making Detroit home: Addressing the challenges of housing stability and habitability*. <https://www.spur.org/>, (17.08.2024).
- Knox, P. L. & McCarthy, L. (2005). *Urbanization*. Pearson.
- Limoges, E. (2001). *Detroit and 300 years of metropolitan growth*. SEMCOG.
- Linkon, S. L. (2018). *The half-life of deindustrialization: Working-class writing about economic restructuring*. University of Michigan Press.
- Mah, J. (2020). Gentrification-induced displacement in Detroit, Michigan: An analysis of evictions. *Housing Policy Debate*, 31(3-5), 446-468.
- Martelle, S. (2014). *Detroit {A biography}*. Chicago Review Press.
- McDonald, J. F. (2014). What happened to and in Detroit? *Urban Studies*, 51(16), 3309-3329.
- Misra, T. (2017). *How to get Detroit back on its feet*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-03-07/how-to-get-detroit-back-on-its-feet>, (26.08.2024).
- New Detroit (2014). *Metropolitan Detroit race equity report*. Detroit.
- O'Donnell, C. (2019). *Detroit: The rise, fall, and rebirth of the motor city*. <https://urbanutopias.net/2019/07/05/detroit/>, (26.04.2024).
- Olgun, H. (2022). Küresel kent-bölgelerin yükselişi: İnterdisipliner bir analiz. Y. A. Unvan ve R. İnan (Ed.), *Ekonomi, İdari ve Sosyal Bilimler Araştırmaları* (s. 357-371). Livre de Lyon.
- Owens, R., Rossi-Hansberg, E., & Sarte, P-D. (2020). Rethinking Detroit. *American Economic Journal: Economic Policy*, 12(2), 258-305.
- Öz, S. (2018). *Dünyada ve Türkiye'de sanayisizleşme*. Koç Üniversitesi-TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu.
- Peck, J. & Whiteside, H. (2016). Financializing Detroit. *Economic Geography*, 92(3), 235-268.
- Poethig, E. C. et al. (2017). *The Detroit housing market: challenges and innovations for a path forward*. Urban Institute.
- Reuters (2014). *Timeline: A history of Detroit's fiscal problems*. <https://www.reuters.com/article/world/uk/timeline-a-history-of-detroits-fiscal-problems-idUSKBNOJO1YW/>, (24.08.2024).
- Rodrik, D. (2015). *Premature deindustrialization*. Harvard University: Cambridge.
- Russo, J. & Linkon, S. L. (2015). *The social costs of deindustrialization*. <https://cwcs.yu.edu>, (10.05.2024).

Sassen, S. (2018). Finance and business services in New York City: International linkages and domestic effects. L. Rodwin & H. Sazanami (Eds.), *Deindustrialization and Regional Economic Transformation: The Experience of the United States* (p. 132-154). Routledge.

Shah, M. N. & Nallathiga, R. (2015). Detroit: The case of bankruptcy of a city government. *IOSR Journal of Business and Management*, 5, 66-73.

Sorcaru, I. A. (2020). Urban depopulation in Romania. *Annals of "Dunarea de Jos" University of Galati*, 26(1), 39-48.

Sugrue, T. J. (2013, July 22). The rise and fall of Detroit's middle class. *The New Yorker*.

Teitz, M. B. & Chapple, K. (1998). The causes of inner-city poverty: Eight hypotheses in search of reality. *Cityscape*, 3(3), 33-70.

Tekin, İ. (2023). Sanayisizleşme ve sendikasılaşmanın gelir dağılımı etkileri: Erken (prematüre) sanayisizleşen ülkeler örneği. *Çalışma ve Toplum*, 1(76), 263-302.

The Consilience Project (2021). *Deindustrialization and the American city*. <https://consilienceproject.org/>, (15.06.2024).

Thompson, K. (2017). *The rise and fall of Detroit*. <https://revisesociology.com/>, (13.05.2024).

Tilson, E. & Lieberman, Y. (2018, November 17). The rise and fall of Detroit. *The Jerusalem Post*.

US Census (2020). *2020 Census results*. data.census.gov, (12.07.2024).

US Census (2022). *2022 Economic census*. data.census.gov, (12.07.2024).

Vojnovic, I. & Darden, J. T. (2013). Class/racial conflict, intolerance, and distortions in urban form: Lessons for sustainability from the Detroit region. *Ecological Economics*, 96, 88-98.

Walters, S. J. K. (2010). Unions and the decline of U.S. cities. *Cato Journal*, 30(1), 117-135.

Weber, P. (2015). *The rise and fall of Detroit: A timeline*. <https://theweek.com/articles/461968/rise-fall-detroit-timeline>, (10.05.2024).

World Economic Forum (2023). *Detroit knows a thing or two about revival: Other cities should take notes*. <https://www.weforum.org/agenda/2023/06/struggling-cities-should-look-to-detroit-for-lessons-on-revival/>, (26.08.2024).

Xie, Y. et al. (2018). Examining shrinking city of Detroit in the context of socio-spatial inequalities. *Landscape and Urban Planning*, 177, 350-361.

Extended Summary

Deindustrialization and Urban Bankruptcy: Revisiting Detroit's Rise and Fall

The concept of “deindustrialization” refers to the relative or absolute decline in industrial employment in countries or regions where industry traditionally constituted an important component of the economy, in parallel with the predominance of the service sector. This decline is due to certain technological transformations in the economy and/or the relocation of mass production to less developed countries or regions where labor costs are lower. Moreover, it is quite possible that such trends may lead to a decline in industrial production as well as a decline in employment.

It is clear that the process of deindustrialization, with its economic and socio-cultural dimensions, has taken a serious toll on cities and urban communities. The costs of the process include the loss of jobs, housing and health services; cuts in fire and police services due to a shrinking tax base; a rise in crime rates; deterioration of the local landscape; an increase in suicide, alcohol and substance abuse, domestic violence and depression; and a weakening of faith in institutions such as government, business and religious organizations. Moreover, the disappearance of businesses as well as the social activities supported by them in this process damages civic capacity, it becomes difficult to employ qualified public personnel in urban centers that lose their attractiveness with the stagnation of real estate values, ethnic isolation and spatial isolation go hand in hand in central depressed areas left to minorities or immigrants with the departure of whites, and finally, a major regional inequality problem emerges between these urban centers and suburban areas where concentration is in question.

Indeed, studies conducted in the central areas of deindustrializing cities in the US show that there are significant increases in the rates of school dropout, out-of-wedlock births, child abuse, juvenile delinquency and general delinquency, and that residents of these neighborhoods are often deprived of good public schools, social facilities, entertainment venues and even shopping. Deindustrialization, which, together with economic restructuring, has brought increased productivity and profitability to large corporations, has led to unemployment, inequality and disempowerment, especially among minorities and working class people, and the physical, psychological and social ailments that this has caused have continued to affect them for decades.

Detroit is one of the cities in the world that has experienced these effects of deindustrialization most acutely and in fact, the first half of the 20th century witnessed Detroit's tremendous rise, especially thanks to the automotive industry. A series of developments were decisive in the city becoming one of the most successful examples in the history of world industrialization. These include Henry Ford's founding of the Ford Motor Company in Detroit, followed by General Motors and Chrysler. Indeed, by 1950, one out of every two automobiles in the world was produced in Detroit. Therefore, in the first half of the 20th century, Detroit, which displayed great skill in bringing together capital and skilled/unskilled labor in a country with a rapidly growing purchasing power and middle class, soon turned into an important economic, socio-cultural and artistic center. The city, which became a center of attraction thanks to the opportunities it offered, became a place where hundreds of thousands of people flocked, especially blacks from the south of the country, both to get away from racial tensions and to have a better life. As a matter of fact, by 1950 Detroit became the fourth largest city in the US. Moreover, by that time, the city had become one of the most prosperous not only in the US but also in the world.

However, Detroit has faced a process of deindustrialization since the 1940s. At the root of this deindustrialization was the desire of automobile manufacturers to move away from high worker wages, high business and property taxes, and the unfavorable industrial environment in which they worked, including pressure from the United Auto Workers Union (UAW). Thus, all of these factors that led to the relocation of factories from the city were in fact rooted in the conflict between capital and labor. In the process of deindustrialization caused by this development, the automotive industry and other related sectors left Detroit, causing a socio-economic devastation in the city. Indeed, over the course of many years, Detroit, once one of the most prosperous cities in the US, went through a period of tremendous decline in many economic indicators, losing thousands of businesses and factory jobs. In the process, unemployment in the city reached extremely high levels, two-thirds of the population was lost, the real estate market collapsed, the quality of schools plummeted, crime rates skyrocketed and public services became unavailable. Finally, with the deterioration of the budget balance, Detroit went bankrupt in the first half of the 2010s.

As of today, Detroit is trying to emerge from this crisis by diversifying uses in the central city area, using the city center as a value creation area, making more use of the city's natural resources, innovation and advanced technology investments, and inclusive approach strategies for the city/its inhabitants. Undoubtedly, the main purpose here is to make the city a center of attraction again, thus regaining the lost population and reaching old densities in the central city region, and ultimately to ensure the economic development of the city. In order for Detroit to get back on its feet, in addition to these strategies, it will need to pursue a sustainable housing policy, reduce crime rates, improve the quality of schools, and reduce its long-standing high tax rates.

Göreceli mi Mutlak Kazanç mı: Trump Başkanlığı Döneminde ABD-Almanya İlişkilerinin Teorik Bir Analizi

Enes Bayraklı¹

Göreceli mi Mutlak Kazanç mı: Trump Başkanlığı Döneminde ABD-Almanya İlişkilerinin Teorik Bir Analizi	Relative or Absolute Gain: A Theoretical Analysis of US-Germany Relations under the Trump Presidency
Öz <p>Bu çalışmada neorealizm ve neoliberalizm teorilerinden hareketle 2017-2021 Trump dönemi ABD-Almanya ilişkileri incelenmektedir. Çalışmanın ana yöntemi olarak söylem analizi (ing. discourse analysis) belirlenmiştir. Bu metodun seçilmesinin ana sebebinin özellikle Trump döneminde liderin açıklamalarının, röportajlarının, resmi bildirimlerinin ikili ilişkilerde önemli bir rol oynamasıdır. Dolayısıyla liderler etrafında gelişen siyasi ilişkilerin anlaşılabilirliği adına söylem analizinin gerekli olduğu varsayımıyla hareket edilmektedir. Çalışmada liderlerin söylemleri üzerinden araştırılacak temel araştırma sorusu, Trump döneminde Almanya ile ilişkilerde saldırgan neorealizmin öne sürdüğü bir biçimde göreceli kazancın mı yoksa neoliberallerin iddia ettiği gibi karşılıklı kazan-kazan yani mutlak kazanç beklentisinin mi belirleyici olduğu sorusudur.</p>	Abstract <p>In this study, the US-Germany relations during the Trump era (2017-2021) are examined through the lens of neorealism and neoliberalism theories. Discourse analysis has been chosen as the primary method for this research. The main reason for selecting this method is the significant role leaders' statements, interviews, and official declarations played in bilateral relations, especially during the Trump era. Therefore, it is assumed that discourse analysis is necessary to understand political relations shaped around leaders. The core research question investigated through the leaders' discourses is whether the relations during the Trump era were determined by relative gains suggested by offensive neorealism, or by mutual absolute gains as argued by neoliberals.</p>
Anahtar Kelimeler: ABD-Almanya ilişkileri, Trump, Neorealizm, Göreceli Kazançlar	Keywords: U.S.-Germany Relations, Trump Administration, Neorealism, Relative Gains

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar'ın makaleye katkısı %100'dür.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Doçent, Türk-Alman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, bayrakli@tau.edu.tr.
e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Giriş

Avrupa ve Almanya'daki beklentinin (Euronews, 2024) aksine Trump, Kasım 2024 tarihinde yapılan ABD başkanlık seçimlerini kazandı. Avrupa ve Almanya açısından fırtınalı ve zor geçen birinci Trump döneminden sonra ikinci dönemde de transatlantik ilişkilerde yeni gerilimlerin çıkması beklenmektedir. Almanya'dan gelen açıklamaların tonuna bakıldığında da Berlin'de, Trump'ın Almanya'ya yönelik atacağı adımlarla ilgili kötümser bir havanın hâkim olduğu görülmektedir.

Almanya Dışişleri Bakanı Baerbock, Trump'ın seçilmesinden hemen sonra yaptığı *“Demokrasinin özünde, seçimlerden sonra hem iç politikada hem de dış politikada yeniden düzenlemelerin gerçekleşmesi bulunmaktadır.”* açıklamasıyla bu değişiklik beklentisine işaret etmektedir. Baerbock'un aynı açıklamada *“Her iyi ortaklıkta olduğu gibi siyasi farklılıkların doğal olduğu durumlarda, dürüst ve her şeyden önce yoğun bir diyalog her zamankinden daha önemlidir.”* vurgusu ise Trump'ın ilk dönemindeki tecrübeden hareketle bu değişikliklerin kötümser bir şekilde olmasının beklendiğini göstermektedir. Almanya Savunma Bakanı Boris Pistorius ise Trump'ın dikkatini Asya Pasifik bölgesine kaydıracağını ifade ederek Rusya tehdidi karşısında *“Avrupa'daki müttefiklerin kendi savunmaları için daha fazla sorumluluk üstlenmesini gerektireceğine”* işaret etmiştir. Diğer taraftan Alman savunma bakanının *“Avrupa'da güvenliğimiz için daha fazlasını yapmalıyız... Bu finansmanla ilgili. Bu, iş birliğimizi güçlendirmekle ilgili, özellikle de çok önemli olan savunma sanayimizle ilgili.”* ifadelerini kullanması, Trump'ın ilk döneminde Almanya'da ilk defa gündeme gelen stratejik otonomi tartışmalarının Almanya'da yeniden başladığını göstermektedir (Anadolu Ajansı, 2024).

Trump'ın atacağı adımların Almanya'nın güvenlik ve dış politikasını etkilemesinin ötesinde Alman ekonomisi için de ciddi negatif sonuçlarının olacağı beklenmektedir. Alman Ekonomik Enstitüsünün yapmış olduğu bir araştırmaya göre Trump'ın başlatacağı yeni bir ticaret savaşı ve dış ticaretteki korumacı politikalarının, Trump'ın ikinci dönemi boyunca Almanya'ya 180 milyar Avroya mal olması beklenmektedir. Aynı araştırmaya göre böylesi bir kayıp sonucu Alman ekonomisinin yıllık büyümesi beklenenden %1,5 daha az gerçekleşecektir (Institut der deutschen Wirtschaft, 2024).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD, Birleşik Krallık, Fransa ve Sovyetler Birliği tarafından işgal edilen Almanya, doğu (Demokratik Alman Cumhuriyeti) ve batı (Almanya Federal Cumhuriyeti) olarak ikiye bölünmüş ve ancak Soğuk Savaş bittikten sonra tekrar birleşebilmiştir. Birleşme sonrası Doğu Almanya, kurumları ve yasalarıyla birlikte tasfiye edilmiştir. ABD, Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesinden sonra işgalci bir güç olarak Batı Almanya'nın kurumlarının ve yasalarının yeniden şekillendirilmesinde müttefikler arasında en önemli rolü oynamıştır.

ABD ve müttefikleri İkinci Dünya Savaşı sonrası, önceliği Nazi rejiminin kalıntılarının tamamen tasfiye edilmesine vermişken yükselen Sovyet tehdidi ve yayılmacılığına karşı hızlıca bu politikadan büyük oranda vazgeçmişler ve Batı Almanya'da hayatta kalan kişilerle işleyen bir devlet yapısını inşa etmeye koyulmuşlardır.

ABD Marshall Planı ile Avrupa'nın birçok ülkesine olduğu gibi Almanya'ya da çok büyük desteklerde bulunmuş ve Almanya'yı Soğuk Savaş döneminde önemli bir partner olarak görmüştür. ABD, Almanya'ya yaptığı yatırımlar ile bir yandan kendine bir pazar oluştururken diğer yandan da Almanya'nın ABD'ye bağlılığını güçlendirmiştir (Bundeszentrale für politische Bildung, 2005).

Özellikle Soğuk Savaş döneminde bu durum, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni dengelemek için yürüttüğü çok önemli bir stratejinin parçasıydı. Günümüzde, tarihten gelen iki ülke arasındaki bu yakınlık hala sürmektedir. Ekonomik açıdan Almanya ile ABD arasında çok güçlü bağlar bulunmaktadır. Askerî açıdan bakıldığında da yine Almanya'nın ABD için çok önemli bir partner olduğu görülmektedir.

ABD ve NATO'nun birçok askeri üssünün Almanya'da bulunması bunun bir göstergesidir. Bu yakınlıklara rağmen Almanya – ABD ilişkilerinin Donald Trump döneminde birçok krizden geçtiği gözlemlenmektedir. Trump döneminde yaşanan krizlerin birçok sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle Soğuk Savaş'ın ortalarında 1969 yılında Willy Brandt hükümeti döneminde başlayan Doğu politikasının (Bundeszentrale für politische Bildung, 2004) (Alm. Ostpolitik) bir devamı olarak Almanya'nın Rusya ile yoğunlaşan ticari ilişkileri ve Almanya'nın Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığı ABD'yi rahatsız etmekteydi. Diğer taraftan Trump, Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra güvenlik harcamalarını kısıtlaması ve NATO'ya yeterli katkı vermemesi nedeniyle Almanya'yı Amerika'nın sağladığı güvenlik şemsiyesi altında zenginleşen bir free rider (beleşçi) olarak görüyordu (Atlantic Council, 2023). Bunun da ötesinde Trump, Almanya'nın ABD'nin sağladığı bu güvenlik şemsiyesi altında Rusya'dan sağladığı ucuz enerjiyle ABD ile yaptığı ticarete ticaret fazlası vermesinden de rahatsızdı (Sheftalovich, 2017).

Diğer taraftan ABD'yi "America first!" sloganıyla yöneten ABD Başkanı Donald Trump'ın, Avrupa'nın ve Almanya'nın menfaatlerini önemsemeyerek tek taraflı bir dış politikayı takip etmesi de Almanya'yı rahatsız etmekteydi. Günün sonunda bu kriz öyle bir raddeye varmıştır ki Almanya Başbakanı Angela Merkel, 2017 yılında yaptığı bir konuşmada, Avrupa'nın kendi kaderini kendi ellerine alması gerektiğini vurgulamıştır. Merkel, *"Başkalarına tümüyle güvenebileceğimiz zamanlar bir parça geride kaldı. Son günlerde bunu deneyimledim. Biz Avrupalılar kendi kaderimizi gerçekten elimize almalıyız."* ifadelerini kullanmıştır (Nienaber, 2017). Trump yönetimi altında transatlantik ilişkilerde yükselen gerilim sonucunda Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron da 2019 yılında "NATO'nun beyin ölümünün gerçekleştiğini" ifade etmiştir (Independent, 2019).

Bütün bu resme bakıldığında Trump'ın ikinci döneminin ABD-Almanya ilişkilerinde neleri getireceği merak edilmektedir. Bu çalışmada neorealizm ve neoliberalizm teorilerinden hareketle 2017-2021 Trump dönemi ABD-Almanya ilişkileri incelenecektir. Araştırmanın ana sorusu ABD-Almanya arasında siyasi ilişkilerde neorealizmin, bilhassa saldırgan neorealizmin, öne sürdüğü bir biçimde göreceli kazanç mı yoksa neoliberallerin iddia ettiği üzere karşılıklı kazan-kazan yani mutlak kazanç mı belirleyici bir faktör olarak ön plana çıkmıştır sorusudur. Dahası, ABD ile Almanya ilişkilerini belirleyen faktör görüntüde iş birliği olarak adlandırılabilir bir seviyedeysen, bu gerçek manada bir iş birliği midir yoksa ABD'nin hegemonyasını tahkim ve devam ettirebilmesi adına kullandığı bir araç mıdır? Bu soruların cevaplarıyla 2017-2021 Trump döneminin aydınlatılması sonrasında 2025 Ocak ayında başlaması beklenen yeni Trump döneminde nasıl bir ABD-Almanya ilişkisinin bizleri beklediğine dair öngörülerde bulunulacaktır. Yeni dönemi anlamlandırabilmek, ayakları yere basan tahminleri ortaya koyabilmek adına öncelikle geçmiş dönemin etrafıca ve sistematik bir biçimde açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Çalışmanın ana yöntemi olarak söylem analizi (İng. discourse analysis) belirlenmiştir. Bu metodun seçilmesinin ana sebebinin özellikle Trump döneminde liderlerin açıklamalarının, röportajlarının, resmi bildirimlerinin ikili ilişkilerde önemli bir rol oynamasıdır. Benzer bir şekilde

Biden başkanlık görevine geldiğinde Trump'ın bıraktığı, kendi deyimiyle “enkazı” toparlayabilmek adına o da güçlü bir lider olarak ön plana çıkmaya çalışmıştır. Dolayısıyla liderler etrafında gelişen siyasi ilişkilerin anlamlandırılabilmesi adına söylem analizinin gerekli olduğu varsayımıyla hareket edilmektedir (Halperin & Heath, 2020: 365-376). Çalışmada liderlerin söylemleri üzerinden araştırılacak unsurları ana hatlarıyla özetlemek gerekirse, Trump döneminde Almanya ile ilişkilerde göreceli kazanç mantığının neorealistlerin öne sürdüğü biçimde ön plana çıkıp çıkmadığıdır.

Makale boyunca Almanya – ABD ekonomik ilişkileri, askeri iş birlikleri ve Trump döneminde iki ülke arasında yaşanan krizler incelenmektedir. Bu konu kapsamında yazının ilk bölümünde Almanya ile ABD arasındaki ekonomik iş birliğine tarihsel açıdan kısa bir giriş yapıldıktan sonra Trump'ın birinci dönemindeki ticari ilişkiler analiz edilmektedir. Bu kapsamda iki ülke arasında doğrudan yatırımlar ve ticaret incelenmektedir. Bunu takip eden bölümde Donald Trump döneminde ABD'nin izlediği uluslararası ticaret politikaları ve ABD'nin Trump döneminde Almanya'ya karşı uyguladığı çeşitli önlemler ele alınmaktadır. Ardından ABD ile Almanya arasında yaşanan NATO gerilimi ve doğal gaz sorunu incelenip sonuç kısmında Almanya-ABD ilişkilerinde birinci Trump dönemi değerlendirilip ikinci Trump dönemine ilişkin öngörülerde bulunmaktadır.

2. Teorik Çerçeve ve Yöntem: Mutlak Kazanç mı Göreceli Kazanç mı? ABD-Almanya İlişkilerine Neorealist ve Neoliberal Yaklaşımlar

Uluslararası ilişkiler teorilerinin tarihi, gelişimi ve temel argümanları incelendiğinde en sık karşılaşılan eleştirilerin başında muhakkak bu teorilerin, sonuçların gerçekleşmesinin akabinde *açıklayıcı* bir unsur olarak ortaya çıktığı, sonuçları öncesinden *tahmin etme* yeteneğine sahip olmadığı iddiası gelmektedir (Viotti & Kauppi, 2012: 1-39). Bu eleştiriye göre, uluslararası ilişkiler teorileri sürekli değişen dünya siyasetine ayak uydurmak adına adeta bir “tepki” olarak gelişmektedir. Dolayısıyla yeni bir teori var olanın, gerçekleşmiş olanın açıklanmasından öteye geçememektedir. Böylesi bir yöntem sonucunda oluşan teoriler geliştikleri olaylar, mekanlar ve zaman çerçevesinin dışına çıkamamakta ve kendisini doğduğu alanın içine doğuştan hapsedmektedir. Örnekler üzerinden gidildiğinde, uluslararası ilişkilerde bilhassa neorealizm veya yapısal realizmin Soğuk Savaş döneminin bir ürünü olduğu ya da karşılıklı bağımlılık yaklaşımı üzerine inşa edilmiş rejim ve neoliberal kurumsalcılık teorilerinin 1970'ler sonrası Batı'da meydana gelen artan iş birliğinin bir ürünü olduğu söylenebilir (Arı, 2021: 77-108).

Halbuki sosyal bilimlerin “bilimselliği” ve felsefesi ile ilgili tartışmalara ve pozitivism geleneğinin ontolojisi ve epistemolojisine odaklanıldığında açıklama (İng. explanation) kadar tahmin/öngörünün (İng. prediction) de kilit bir öneme sahip olduğu görülmektedir (Halperin & Heath, 2020: 27-61). Bu çalışmada faydalanılacak iki temel teorinin, realizm ve liberalizmin, pozitivist ontoloji ve epistemolojiyi paylaştığı düşünüldüğünde tahmin ve öngörünün bu iki teorinin önemli bir parçası olduğu rahatlıkla anlaşılabilir (Gu, 2018: 3-15).

Dolayısıyla var olan teoriler her ne kadar belli olayları açıklamak için sonradan geliştirilmiş olsalar da ortaya çıkan teorilerin genelleştirilerek diğer olayları öngörmeye ve tahmin etmeye, karşısında ontolojik ve epistemolojik anlamda bir engel yoktur. Bu çalışma, tam olarak bu sosyal bilimler felsefesinden türeyen iki pozitivist teori olan neorealizm ve neoliberalizm üzerinden 2017-2021 yılları arasındaki Trump dönemini açıklamaya çalışacaktır. Ayrıca bu açıklamalarda neorealizm ve neoliberalizmin etkilerini inceledikten sonra 2025 Ocak döneminde başlayacak yeni ve ikinci Trump döneminde ABD-Almanya ilişkileri hakkında öngörülerde ve tahminlerde bulunacaktır.

Uluslararası ilişkileri özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra domine etmiş iki teori kuşkusuz neorealizm ve neoliberalizmdir. Bu iki teori her ne kadar benzer ontoloji ve epistemolojiyi, pozitivist geleneği merkeze alsada da temel iddiaları büyük farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklara geçmeden önce her bir yaklaşımı kendi içerisinde değerlendirmek ve açıklamak faydalı olacaktır.

Realizm, uluslararası ilişkilerde öncelikle Morgenthau'nun öncülük ettiği ve klasik realizm olarak adlandırılan bir yaklaşım çerçevesinde gelişmiştir. Morgenthau'nun temel varsayımları "güç" üzerine kurulmuştur. Uluslararası ilişkileri bir güç mücadelesi olarak vasıflandırır. Ana aktör devletlerin güç mücadelesine girişmesindeki temel faktör de güç peşinde koşan insan doğasından kaynaklanmaktadır (Morgenthau, 1948: 13-18).

1970'lere gelindiğinde Kenneth Waltz öncülüğünde klasik realizmin bir nevi güncellenmesine gidilmiş, gücün merkezi konumda yer aldığı devletler arası ilişki biçimine yeni bir temel bulunmuştur. Neorealistlerde de uluslararası siyasete anarşi hâkimdir. Merkezde yine devletler, ana aktörler olarak yer almaktadır. Lakin güç, artık başlı başına erişilmesi gereken bir unsur olmaktan ziyade anarşik uluslararası sistemde devletlerin hayatta kalabilmek için başvurduğu bir araç haline gelmiştir. Devletler, klasik realistlerin öngördüğü üzere insan doğasından kaynaklanacak bir biçimde salt güç maksimizasyonu güdüsüyle hareket etmekten ziyade, anarşik uluslararası sistem sebebiyle güçlü olmaya "mahkumdur". Üst bir otoritenin olmadığı ve anarşinin hâkim olduğu uluslararası sistemde, devletler hayatta kalmak için güçlü olmak zorundadır (Viotti & Kauppi, 2012: 96-109). Dolayısıyla neorealistler, insan doğasına dayalı klasik realist anlayışın yerine sistemi koymuş ve mevcut güç mücadelelerine ve devletler arası anlaşmazlıklara "sistematik" bir cevap üretmişlerdir. Neorealistlerin bir diğer adlandırılması olan yapısal realizmin "yapısı" tam olarak bu sistemin yapısından zuhur etmiştir.

Realistleri kendi içerisinde klasik ve neo biçimiyle ikiye ayırabiliyorken neorealistleri de kendi içinde ikiye ayırabiliriz: savunmacı realizm ve saldırgan realizm. Savunmacı realizme, Kenneth Waltz'un temel öngörülleri ile bakıldığında devletlerin güçlenmesini mantıklı bulmakla birlikte fazla güçlenmesinin onu riske sokacağını iddia ettiğini görüyoruz. Eğer devletler aşırı bir biçimde güçlenirse diğer devletlerin risk algısı artacak veya tek başına ya da bir ittifak kurarak fazlasıyla güçlenen devleti "dengelemeye" çalışacaktır. Dolayısıyla sınırsız güçlenme savunmacı realizme göre stratejik açıdan yanlış bir politikadır. Buna karşılık saldırgan realizm, devletlerin güçlenebildiği kadar güçlenmesini, hatta mümkünse hegemon olmasını savunur. Devletler göreceli kazanca (İng. relative gain) odaklanır ve gücünü tek başına, kendi içerisinde değerlendirmekten ziyade muhtemel rakiplerine kıyaslama yaparak değerlendirir. Bu anlayışa göre devletlerin güvenliğini sağlayabilmesi ve çıkarlarını maksimize edebilmesinin en doğru yolu göreceli gücünü olabildiğince, fırsatını buldukça artırmasıdır (Dunne, Kurki & Smith, 2020: 51).

Liberal teorileri incelediğimizde gücün ve çatışmanın yerini iş birliği ve dayanışmanın aldığını görürüz. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, devletlerin yanında uluslararası örgütlerin, şirketlerin ve sivil toplum örgütlerinin de ana aktörler olarak uluslararası ilişkilerde var olduğunu savunur. Realistlerin ileri sürdüğü şekilde güvenlik ve askeri güç öncelikli konular (İng. high politics) değil, kalkınma, refah ile aynı seviyede önemli meselelerdir. Devletlerin kendini korumak kadar önemli başka amaçları, kalkınma, refah seviyesini artırma gibi hedefleri vardır ve bu hedeflere ulaşmanın yegâne yolu askeri güç değil, iş birliği ve ikili ilişkilerin geliştirilmesidir. Giderek iç içe geçen bir dünyada ve karşılıklı bağımlılığın

mütemadiyen yükseldiği bir düzlemde tüm sorunların cevabı askeri güç olmaktan uzaktır (Keohane, 1988: 379-396).

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımı temelinde gelişen neoliberal kurumsalcılık teorisi ise uluslararası kurumların artan rolüne odaklanır. Bu kurumlar özellikle işlem maliyetlerini düşürmesi ve güvensizliği gidermesi hasebiyle iş birliğini geliştirici bir rol üstlenir. Neoliberal kurumsalcılar, realistlerin aksine iş birliğinin maksimum noktasından çok uzak olduğunu ve devletlerin var olanın çok daha ötesinde iş birliği ve dayanışmaya gitme kapasitesi olduğunu iddia eder. İş birliği çatışmaları ikame edebilecek kuvvettedir ve bu sürecin maksimum verimlilik düzeyine ulaşabilmesi için uluslararası kurumlara büyük bir rol düşmektedir. Neoliberal kurumsalcılara göre realistlerin (bilhassa saldırgan neorealitlerin) iddialarının aksine uluslararası ilişkilere göreceli kazanç değil, mutlak kazanç hâkim olmalıdır. Devletler sıfır toplamı bir oyunun içerisinde değil, karşılıklı maksimum kazanç elde edebilecekleri bir sistemde var oluşlarına devam etmektedirler. Dolayısıyla devletler diğer ülkenin ne kadar kazandığından ziyade, kendi ülkesinin iş birliğinden kazanıp kazanmadığına odaklanmaktadır (Jervis, 1999: 42-63).

Neoliberal perspektiflere gelen en ciddi eleştirilerden bir tanesi kuşkusuz ABD'nin mevcut uluslararası kurumları kendi güç mücadelesi, siyaseti çerçevesinde kullandığıdır. Bu eleştiriye göre, ABD uluslararası kurumları kendi gücünü ikame ve tahkim etmek adına bir araç olarak kullanmaktadır (Shieder & Spindler, 2010: 97-131). Dolayısıyla bizim gözlemlediğimiz iş birliği, uluslararası normlar ve kurumlar karşılıklı bağımlılığın bir yansıması olmaktan ziyade ABD'nin hegemonyasının üstü örtülü bir aletidir. Waltz'un deyişiyle uluslararası kurumlar ve karşılıklı bağımlılık güç asimetrisinin üstünü örtmek adına var olan bir hikâyeden ibarettir (Waltz, 1970: 205-223).

3. Almanya – ABD Ekonomik İş Birliği

Almanya ile ABD'nin günümüzdeki iş birliğini ve iki ülkenin Trump dönemindeki ilişkisini daha iyi anlayabilmek için bu duruma tarihsel açıdan yaklaşmak ve iki ülke arasındaki tarihi dönüm noktalarını yakından incelemek yararlı olacaktır. Almanya, İkinci Dünya Savaşı'nı kaybettikten sonra İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve ABD tarafından ikiye bölünmüştür. Doğu Almanya, Sovyetler Birliği tarafından kontrol edilirken Batı Almanya; İngiltere, Fransa ve ABD'nin kontrolüne bırakılmıştır. Bu bölünme, Soğuk Savaş döneminde Almanya'nın Federal Almanya (BRD) ve Komünist Doğu Almanya olmak üzere iki ayrı devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Kimmel, 2005a). İki Almanya, Soğuk Savaş'ın sonunda yeniden birleşse de bu bölünmenin etkileri günümüzde hala sosyolojik, siyasi ve ekonomik alanlarda hissedilmektedir.

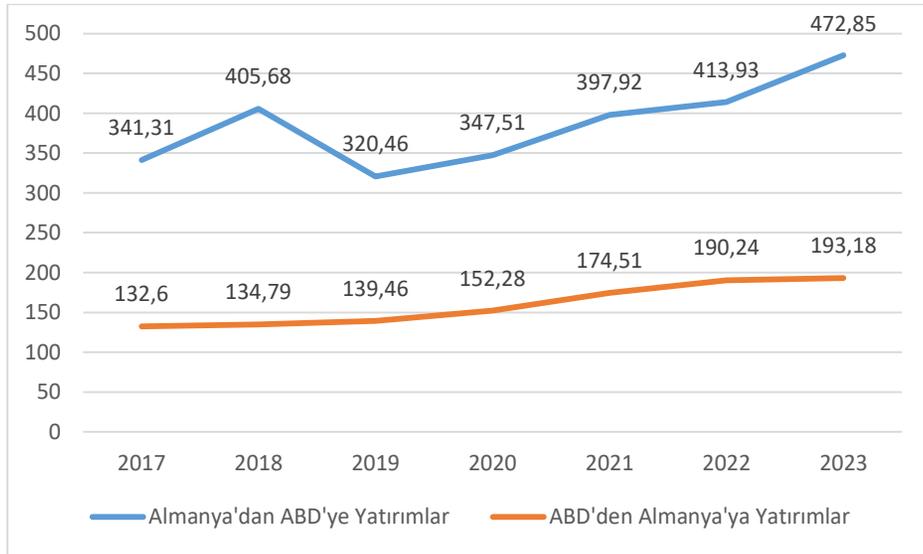
ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan en az zarar gören ülke olarak çıkmış ancak Avrupa'nın gördüğü büyük zarar nedeniyle dolaylı şekilde savaştan ekonomik açıdan olumsuz yönde etkilenmiştir (Institute for Economics & Peace, 2011). Avrupa'yı önemli bir pazar olarak gören ABD, savaştan çıkan Avrupa ülkelerine "Marshall Planı" adı altında bir kalkınma desteği sağlamıştır. Bu desteğin amacı, bir taraftan ülkelerin kalkınmasını teşvik ederken diğer taraftan da ülkelerin alım gücünü yükselterek ABD için yeni pazarlar oluşturmak ve hedef ülkelerin ABD'ye bağımlılığını artırmak olarak tanımlanabilir (Kimmel, 2005b).

Soğuk Savaş'ın ardından Almanya'nın birleşmesiyle ABD'nin Almanya'dan beklentilerinin daha da arttığı gözlemlenmektedir. Doğu Almanya devletinin ortadan kalkmasıyla bu bölge, ABD için yeni pazar olma potansiyeli taşımaktaydı. Bundan dolayı ABD, bu bölgeye yapılan

yatırımları büyük ölçüde teşvik etmiştir. Amerikan firmaları Almanya'nın birleşmesinden sonra en büyük yatırımcı konumuna gelmiştir. Günümüzde Doğu Almanya'da farklı sektörlerden hala işletilmekte olan fabrikaların birçoğunun Amerikan yatırımlarıyla kurulmuş olduğu görülmektedir (Ahearn & Belkin, 2010: 1-21).

Ancak ABD, Almanya'dan çeşitli nedenlerden dolayı istediği verimi alamamıştır. Bir yandan Almanya birleşiminin getirdiği yapısal sorunları çözememiş ve Doğu Almanya bölgesini sistemine tam olarak entegre etmekte zorluklar yaşamıştır. Diğer yandan Almanya, ABD ile ikili ilişkilerinden ziyade Fransa önde olmak üzere Avrupa Birliği entegrasyonu ve Avrupa ülkeleriyle iş birliklerine öncelik vermiştir. Bu zamana kadar ABD'den finansal destek alan ve yatırımlarla teşvik edilen Almanya, ABD ile ekonomik ilişkilerini tam tersine çevirmeyi başarmış, ticaret fazlası vermeye başlamış ve artık yatırımlar Almanya'dan ABD'ye yönelmiştir.

Grafik 1: ABD- Almanya Arası Direkt Yatırımlar: 2017 – 2023 yılları arası Almanya'dan ABD'ye ve ABD'den Almanya'ya yapılan yatırımlar (Milyar Avro).

Kaynak: (Statista, 2023).

Böylelikle birçok Alman işletmesi ABD'ye yatırım yapmaya başlamıştır. Günümüzde direkt yatırımlara baktığımızda Almanya'nın son yıllarda ABD'ye göre daha fazla yatırımda bulunduğu görülmektedir. 2017-2023 arasında yapılan yatırımlar karşılaştırıldığında, Alman yatırımlarında Amerikan yatırımlarından yaklaşık iki ile üç kat arasında bir fazlalık olduğu göze çarpmaktadır. Alman yatırımcılar 2019 yılında yaklaşık 320 milyar Avroluk sermaye ile ABD'ye yatırımda bulunurken Amerikan yatırımcılar Almanya'ya 139 milyar Avro yatırımda bulunmuştur. (Bkz. Grafik 1)

Büyük Alman işletmelerine yapılan yatırımlara bakıldığında ise Amerikan yatırımcıların Alman ekonomisi üzerinde halen büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Alman Yatırımcı İlişkileri Derneği'nin (DIRK) yaptığı bir araştırma, 2018 yılında en büyük 30 Alman firmasının %34,6'sının Amerikan yatırımcılara ait olduğunu ortaya koymaktadır. Bu firmaların içinde Adidas, BMW, Volkswagen ve Siemens gibi dünyaca ünlü işletmeler bulunmaktadır (Focus, 2019).

Günümüzde Almanya ile ABD arasında ekonomik açıdan güçlü bir iş birliği bulunmaktadır. ABD'nin Almanya için en önemli ekonomik partner olduğu söylenebilir. 2019 yılında ABD, yaklaşık 120 milyar Avroluk hacimle Almanya'nın en fazla ihracat yaptığı ülkeydi (Tablo 1). İthalat sıralamasında ise ABD, Çin Cumhuriyeti ve Hollanda'dan sonra 71 milyar Avro ile üçüncü sırada bulunmaktadır.

Tablo 1: Almanya'nın İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkelerin Sıralaması (2019)

Sıralama	İhracat		İthalat	
	Ülke	1.000 Euro	Ülke	1.000 Euro
01	ABD	118.659.273	Çin Cumhuriyeti	109.999.396
02	Fransa	106.678.589	Hollanda	98.570.385
03	Çin Cumhuriyeti	95.973.199	ABD	71.365.597
04	Hollanda	91.606.183	Fransa	66.017.707
05	Birleşik Krallık	78.869.755	Polonya	57.736.017
06	İtalya	68.072.800	İtalya	57.260.840
07	Avusturya	66.095.828	Çek Cumhuriyeti	47.889.817
08	Polonya	65.910.831	İsviçre	46.276.431
09	İsviçre	56.367.060	Avusturya	44.111.749
10	Belçika	46.143.599	Belçika	43.130.952

Kaynak: (Destatis, 2019)

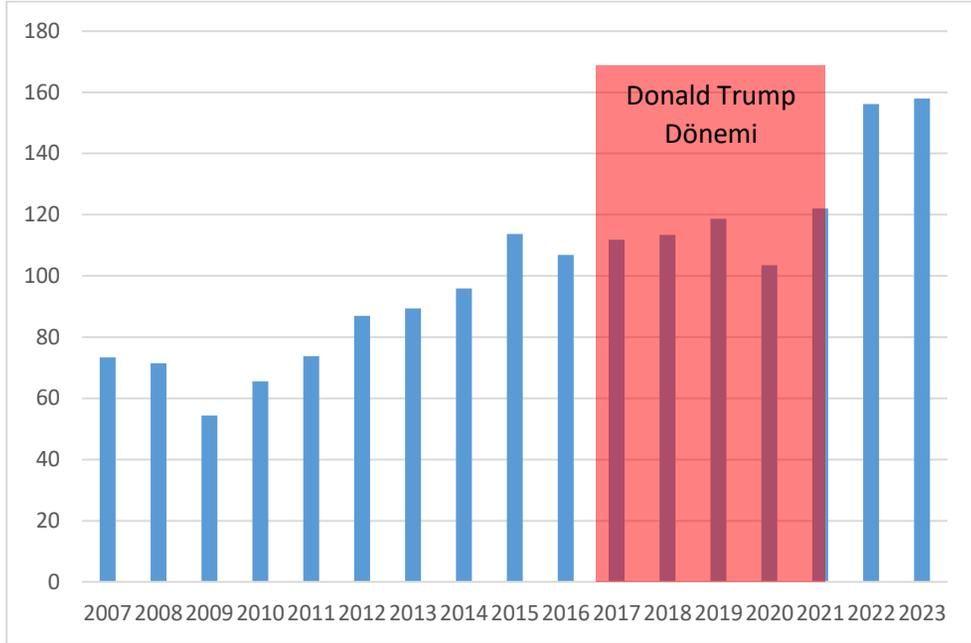
Tablo 2: Almanya'nın İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkelerin Sıralaması (2023)

Sıralama	İhracat		İthalat	
	Ülke	1.000 Euro	Ülke	1.000 Euro
01	ABD	157.929.859	Çin Cumhuriyeti	156.833.685
02	Fransa	119.849.742	Hollanda	102.777.591
03	Hollanda	112.045.915	ABD	94.600.170
04	Çin Cumhuriyeti	97.346.497	Polonya	80.806.974
05	Polonya	90.577.183	İtalya	71.238.946
06	İtalya	85.333.427	Fransa	69.774.044
07	Avusturya	80.378.573	Çek Cumhuriyeti	60.556.534
08	Birleşik Krallık	78.433.613	Avusturya	53.734.911
09	İsviçre	66.779.798	Belçika	52.526.732
10	Belçika	60.746.317	İsviçre	51.753.623

Kaynak: (Destatis, 2023)

2007 ile 2023 yılı arası Almanya'dan ABD'ye gerçekleşen ihracata bakıldığında, ihracat hacminin yükselişte olduğu görülmektedir (Grafik 2). 2007 yılında 74 milyar Avro olan ihracat hacmi, 2019 yılında 118 milyara ulaşmış durumdadır. İhracatın en düşük olduğu yıl 54 milyar Avro ile 2009 yılı olmuştur. Bunun sebebi 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz ve bunun hem Alman hem de Amerikan ekonomisine olan etkisidir. 2015 yılında Almanya, ABD'ye ihracatta belirgin bir artış sağlayarak 96 milyardan ilk kez 100 milyarı geçip 114 milyarlık ihracat hacmine ulaşmıştır. 2020 yılında gerçekleşen azalış, küresel olarak yaşanan koronavirüs salgınıyla alakalıdır. Almanya'nın ABD'ye ihracatı 2021 yılından sonra muazzam bir artış yaşamış ve 2022 yılında 156 milyar Avroya 2023 yılında ise 158 Avroya ulaşmıştır.

Grafik 2: Almanya'nın ABD'ye İhracatı (2007-2023)

Kaynak: (Statista, 2024a)

2007 yılları ve 2023 yılları arasında Almanya'nın ABD'ye yaptığı ihracat genel olarak incelendiğinde, Almanya'nın ihracatının 2009 krizi ve korona krizi dışında genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Tabloda göze çarpan diğer bir husus Trump döneminde bu artışın durduğu. Trump sonrasında gelen Biden döneminde ise Almanya'nın ABD'ye ihracatında güçlü bir artış yaşanmıştır.

Almanya'nın ekonomik iş birliği içinde bulunduğu ülkelere bakıldığında (Tablo 3) ABD'nin 190 milyar Avro ile Çin Cumhuriyeti (205 milyar Avro) ve Hollanda'dan (190 milyar Avro) sonra en fazla dış ticaret hacmi olan ülke olduğu görülmektedir. İhracat ve ithalat arasındaki fark, iki ülke arasındaki ticaretin Almanya için önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Almanya, ABD ile yaptığı ticaret sonucunda 2019 yılı itibarıyla yaklaşık 47 milyar Avro dış ticaret fazlasına ulaşmaktadır (Tablo 3).

Bu kazancın Almanya'nın diğer ülkelerle yürüttüğü iş birlikleriyle karşılaştırıldığında çok önemli boyutlarda olduğu fark edilmektedir. Mesela Fransa ve İngiltere, Almanya ile çok sıkı ekonomik faaliyetler yürüten iki ülkedir. AB düzeyinde de başta ekonomik alanda olmak üzere uzun yıllar Almanya ile çalışan bu iki ülke dahi Almanya'ya yaklaşık 40 milyar Avroyla ABD ile yürütülen ekonomik iş birliğinin getirdiği kazanca ulaşmamaktadır. Böylelikle ABD, Almanya için ticari açıdan başta Birleşik Krallık ve Fransa olmak üzere Avusturya, İspanya, İtalya ve İsviçre gibi Avrupa ülkelerinden daha önemli bir ekonomik partner olmak durumundadır.

Tablo 3: Almanya'nın Dış Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Fazlası (2019)

Sıralama	Dış Ticaret Hacmi		Dış Ticaret Fazlası	
	(İhracat + İthalat)		(İhracat – İthalat)	
	Ülke	1.000 Euro	Ülke	1.000 Euro
01	Çin Cumhuriyeti	205.972.595	ABD	+ 47.293.676
02	Hollanda	190.176.568	Birleşik Krallık	+ 40.858.206
03	ABD	190.024.870	Fransa	+ 40.660.882
04	Fransa	172.696.296	Avusturya	+ 21.984.079
05	İtalya	125.333.640	İspanya	+ 11.107.223
06	Polonya	123.646.848	İtalya	+ 10.811.960
07	Birleşik Krallık	116.881.304	İsviçre	+ 10.090.629
08	Avusturya	110.207.577	İsveç	+ 9.476.445
09	İsviçre	102.643.491	Polonya	+ 8.174.814
10	Çek Cumhuriyeti	92.402.561	Birleşik Arap Emirlikleri	+ 7.656.063

Kaynak: (Destatis, 2019)

4. Trump Yönetiminin Ticaret Politikası

Almanya ile ABD arasında ekonomik iş birliğinde dış ticaret fazlasının Almanya lehinde olması ABD açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. Özellikle Donald Trump'ın başkanlığı döneminde ABD'nin dış ticaret açığını azaltılmasına yönelik sert açıklamalarda bulunarak sıkı önlemler aldığı göze çarpmaktadır (Priewe, 2018). Seçim sürecinde Trump, ekonomiyi ön plana çıkaracağını ve "America First!" sloganıyla Amerikan çıkarlarını göz önünde bulundurarak diğer ülkeler ile girilen ticaret anlaşmalarını gözden geçireceğini açıklamıştı (Sparding, 2018). Bu seçim vaadi ile Trump sanayileşmiş olarak bilinen Michigan, Wisconsin ve Pennsylvania eyaletlerinden – çoğunlukta beyaz – işçi sınıfının oylarıyla 2016 seçimlerini kazanmayı başarmıştı (Tankersly, 2016).

Trump'ın bu görüşü yeni değildir. 80'li yıllarda Trump daha iş adamıyken birçok televizyon kanalında başka ülkelerin ABD'yi kötü yönde kullanarak ve ABD'ye haksızlık yaparak zenginleştiğini iddia etmiştir (Gonyea & Montanaro, 2017). Mesela 1987'de Trump, Japonya'nın ABD sayesinde zenginleştiğini söylemiş ve New York bölgesinde bunun propagandasını yapmıştır (Kruse, 2016). 2017'deki seçim sürecinde Trump aynı argümanlarla daha çok Çin Halk Cumhuriyeti'ni hedef almıştır. Bu kapsamda Trump, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılmasını ABD'ye karşı en büyük ekonomik saldırı olarak değerlendirmiştir (Time, 2016).

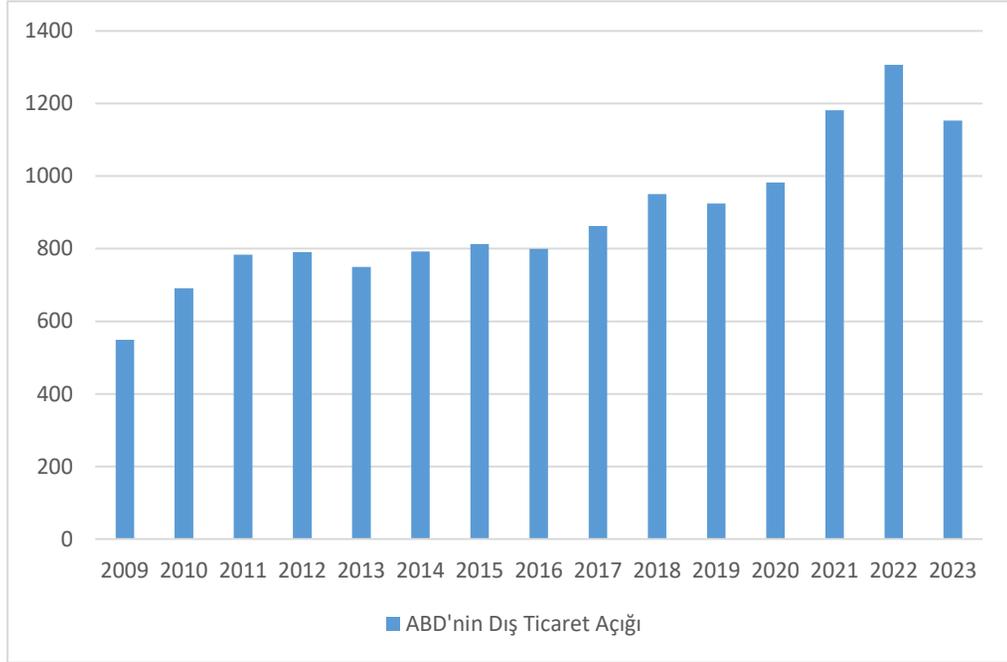
Trump'ın ABD başkanı olarak 2017 yılında yayınladığı ticari hedeflerine bakıldığında dört ana madde öne çıkmaktadır (2017 Trade Policy Agenda and 2016 Annual Report of the President of the United States on the Trade Agreements Program, 2017):

1. Ekonomik ilişkilerde ulusal egemenliğin savunulması
2. ABD ticaret yasalarının sıkı bir şekilde uygulanması
3. Yeni uluslararası pazarların açılmasında ABD'nin etkisinin kullanılması
4. Yeni ve daha verimli ticari anlaşmaların yapılması

Trump yönetiminin gözünde ticaret anlaşmalarında sadece bir taraf kazançlı çıkmaktadır. Her dört maddenin arkasında ABD'nin uluslararası ticaret anlaşmalarında "kaybeden" taraf olduğu algısı yatmaktadır. Bu durum ABD'nin o dönemde dış ticaretteki açığına bakıldığında

daha iyi anlaşılmaktadır (Grafik 3). 2009 yılında 550 milyar Dolar olan dış ticaret açığı, 2018 yılında hemen hemen ikiye katlanarak 950 milyar Dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmış ve 2019 yılında az bir düşüş göstererek 920 milyar Dolara ulaşmıştır. Bu gidişat Tump döneminde de ABD'nin dış ticaret açığının yükselişte olduğunu göstermektedir. Ancak Trump döneminden sonra bu gidişat hızlanarak ilerlemiştir ve 2022 yılında 1,3 milyar Dolar ile son 14 yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Grafik 3: ABD'nin Dış Ticaret Açığı

Kaynak: (Statista, 2024b)

Trump yönetimi, ABD'nin ulusal gücünü kullanarak çok uluslu anlaşmalar yerine ikili anlaşmalara odaklanma taraftarıdır. Bu anlayış içinde Trump, dış ticaret açığını azaltma konusunda vaadini yerine getirmek için birçok farklı yönteme başvurmuştur. Öncelikle Trump, Obama döneminde AB ile Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması (Transatlantic Trade and Investment Partnership – TTIP) çerçevesindeki görüşmeleri dondurmıştır. Trump bu anlaşmanın ABD'nin çıkarları doğrultusunda olmadığı görüşünü savunmaktadır. Donald Trump TTIP Anlaşması'nın AB'nin kolayca ABD piyasasına mallarını satabilmesini sağlayacağına ve ABD'nin dış ticaret açığının bundan dolayı artacağına inanmaktadır (Dimitrova, 2020). TTIP dışında Trump ayrıca Obama döneminde 11 Pasifik devleti ile yapılan Trans Pasifik Ortaklık (TPP) Sözleşmesi'ni tek taraflı olarak feshetmiş (Spiegel Wirtschaft, 2017) ve 1994 yılında ABD, Kanada ve Meksika arasında yapılan "North American Free Trade Agreement"i (NAFTA) de eleştirmiştir (Severns, 2016). Bunun sonucunda Trump'ın girişimleriyle "United States-Mexico-Canada Agreement" 2018 yılında taraf ülkelerin anlaşmasıyla NAFTA sözleşmesinin yerini almıştır (Office of the United States Trade Representative, 2020).

Trump yönetimi ABD'nin en büyük düşmanı olarak geleneksel rakibi Rusya'yı değil Çin Cumhuriyeti'ni görmektedir. Bunun arkasında da daha önce belirtildiği gibi Çin

Cumhuriyeti'nin ABD dış ticaretindeki etkisi bulunmaktadır. Ülkeler bazında bakıldığında ABD'nin dış ticaretteki açığı konusunda Çin Cumhuriyeti'nin önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır (Tablo 4). Çin Cumhuriyeti uzun yıllardır ABD ile ticarete ABD'nin ticaret açığının en fazla olduğu ülkedir. 2017 yılında 337 milyar Dolar olan ticaret açığı 2018 yılında 380 milyara çıkmış ve 2019'da düşüş göstererek 307 milyar Dolara inmiştir. Her üç yılda da Çin Cumhuriyeti, ABD'nin en fazla ticaret açığı olan ülke olmuştur.

Tablo 4: ABD'nin Dış Ticaret Açığı – Ülkelere Göre Sıralama

Sıralama (2019)	Ülke / Yıl	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
01	Çin Cumhuriyeti	337.279	380.039	307.842	310.263	353.493	382.295	279.107
02	Avrupa Birliği	85.504	93.995	108.805	184.250	218.743	202.474	208.688
03	Meksika	70.447	79.217	104.152	99.841	108.157	130.465	152.473
04	Almanya	65.061	65.607	66.202	57.636	69.883	74.076	82.574
05	Japonya	58.384	56.213	55.508	55.742	60.295	60.096	71.554
06	İtalya	33.307	33.628	36.112	29.528	39.290	41.361	44.060
07	Hindistan	29.193	26.699	28.749	24.124	33.120	38.376	43.311
08	Tayvan	12.475	11.336	18.784	30.208	40.226	47.482	47.810
09	Fransa	14.763	13.646	18.054	15.635	20.210	11.278	13.746
10	Güney Kore	6.718	4.540	7.411	25.091	28.976	43.278	51.098

Kaynak: (Census, 2024)

Bu durum Çin Cumhuriyeti ile ABD arasında bir "ticaret savaşı"nın çıkmasına yol açmıştır. ABD, Çin Cumhuriyeti'nin haksız ticaret uygulamalarıyla ABD'nin aleyhinde zenginleştiğini iddia etmekte ve buna farklı tarifeler ve ticaret kısıtlamalarıyla karşı gelmektedir (Statement on Steps to Protect Domestic Technology and Intellectual Property from China's Discriminatory and Burdensome Trade Practices, 2018). Trump döneminde ABD ile Çin Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin kötüleştiği kesindir. Bunun en son göstergesi Temmuz 2020 yılında ABD'nin Houston kentinde bulunan Çin Cumhuriyeti Başkonsolosluğu'nun kapatılmasıdır (Borger, 2020).

ABD'nin dış ticaret açığını azaltmak için Donald Trump sadece Çin Cumhuriyeti'ni değil aynı zamanda AB'yi de hedef almıştır. Trump bu çerçevede AB'den gelen mallara vergi uygulamalarını artırmıştır. ABD hükümeti bu önlemlerle AB ülkelerinden gelen ithalatı sınırlandırarak yerel pazarı güçlendirmeyi amaçlamıştır (Hägler, 2024).

Almanya'ya baktığımızda ABD'nin dış ticaret açığının ülke sıralamasında 66 milyar Dolar ile 2019 yılında Meksika'dan sonra dördüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Trump yönetiminin uyguladığı ticaret politikası göz önünde bulundurulduğunda Almanya'nın Çin Cumhuriyeti, Avrupa Birliği ve Meksika'dan sonra Trump hükümetinin gözünde yeni bir hedef haline geldiği görülmektedir. Trump yönetimi süresince ABD'nin Almanya ile dış ticaret açığının küçüldüğü görülmektedir. Bu durum Biden döneminde tersine dönmüş ve Almanya ile dış ticaret açığı artışa geçmiştir. (Bkz. Tablo 3)

Görüldüğü üzere Trump'ın birinci döneminde neoliberallerin öngördüğü üzere karşılıklı kazanç, kazan-kazan mantığı ve mutlak kazanç fikriyatı değil, daha çok neorealistlerin öne sürdüğü rekabet ve göreceli kazanç düşüncesi diğer devletlerle ilişkilerde ön plana çıkmıştır. Burada tabii ki ABD-Çin ve ABD-Almanya ilişkilerini tek bir potada değerlendirmek ilkinin

rakibi, ikincisinin de uzun senelerdir müttefik (NATO) olması sebebiyle ilk bakışta hatalı bir yaklaşım olabilir. Lakin, neoliberal söylemlerden hareket ettiğimizde, ABD'nin Çin ile de iş birliğine gitmesi mutlak kazanç anlamında ABD'nin çıkarlarına uygun farklı gelişmelere, özellikle ekonomik anlamda ilerlemesine sebep olabilme potansiyeline sahiptir. Bir örnek vermek gerekirse ABD'li şirketlerin Çin'de ürettirdiği malların maliyetleri daha düşüktür. Benzer bir şekilde Çin'de üretilen Çin malları ABD'deki piyasada fiyatların düşmesine dolayısıyla enflasyonun belli bir seviyenin üstüne çıkmasına ciddi bir katkı sunmaktadır.

Dolayısıyla Çin ile ekonomik ilişkiler, ticaret verileri her ne kadar Çin lehine gelişse ve ABD açık verse de diğer taraftan ABD halkına çeşitli mallara ucuz erişim olarak geri dönmektedir. Bu açıdan bakıldığında iki tarafın da neoliberal perspektiften kazançlı olduğu söylenebilir. Lakin, ilk Trump dönemine odaklandığımızda Trump'ın meseleyi bu açıdan okumadığını, kendisine orta ve uzun vadede tehdit oluşturması muhtemel bir gücün ikili ilişkilerden daha fazla kazançlı çıktığını düşündüğünü göstermektedir. Meseleye Trump'ın perspektifinden baktığımızda göreceli kazancın, olası bir düşmanın güçlenmesinin daha ön planda olduğu, "rakibinin" bu kadar güçlenmesinden hoşnut olmadığı bariz bir biçimde görülmektedir. Bu nedenle Trump dönemi ABD-Çin ilişkilerinde neorealist anlayışın hâkim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir sonraki bölümde müttefik Almanya ve daha geniş perspektiften AB ile ilişkilerde ne gibi bir anlayışın egemen olduğu incelenecektir.

5. Trump Yönetiminin Almanya'ya Karşı Tavrı

Trump yönetimi, ticaret politikasını ülkenin savunma politikasıyla ilişkilendirerek başka ülkelere karşı daha sert uygulamalara başvurulmasının yolunu açmıştır. Trump böylelikle demir ve çeliğe ek vergi getirerek savunma sanayisinin dışa bağımlılığını azaltmayı amaçlamıştır (Daniels, 2017). Avrupa Birliği'ne karşı aldığı ekonomik uygulamalar en fazla AB'nin en büyük ekonomisi olan Almanya'yı olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda ABD, AB'nin uçak endüstrisini de hedef almıştır ve Avrupa'dan gelen uçaklara ek vergi uygulamıştır. Bu da Almanya dışında Airbus'ın ortak hissedarları olan Fransa, Birleşik Krallık ve İspanya'yı da olumsuz etkilemiştir (Tagesspiegel, 2019). ABD'deki başkanlık seçimlerinden sadece birkaç hafta önce Trump yönetimi AB'ye karşı yeni önlemler almıştır. Trump yönetiminin aldığı bir kararda özellikle Avrupa'dan gelen alüminyuma konan verginin artırılması, Almanya'yı önemli ölçüde etkilemiştir (Tagesschau, 2020).

Trump döneminde Almanya'yı ilk olarak doğrudan Trump'ın ticaret danışmanı Peter Navarro hedef almıştı. Navarro, 2017 yılında Financial Times gazetesiyle yaptığı bir mülakatta Almanya'nın para birimine manipülasyon uygulayarak hem AB'yi hem de ABD'yi kendi çıkarları için kötüye kullandığını iddia etmişti (Donnan, 2017). Trump ise iki ülke arasında araba sektöründe var olan eşitsizliği eleştirmişti. Trump yaptığı açıklamada Amerika'da Mercedes'in çok satıldığını ama Almanya'da Chevrolet'in bulunmadığını söyleyerek bunun değişmesi gerektiğini vurgulamıştı (Köster, 2017).

Araba sektöründe Alman üretici Daimler, Trump zamanında büyük bir skandala konu olmuştur. ABD, Daimler'i çevre sağlığı standartlarına yeterli şekilde uymadığı gerekçesiyle mahkemeye vermişti. 2020 yılının Eylül ayında Daimler'in ABD'ye iki milyar Dolar tutarında bir tazminat ödemesiyle taraflar arasında uzlaşma sağlanmıştı (Zeit Online, 2020). Benzer bir sorun Alman bankası Deutsche Bank ile yaşanmıştır. Deutsche Bank'a yönelik suçlamalar Amerikan piyasasını manipüle etme yönündeydi. Deutsche Bank bu kapsamda 10 milyon Dolar para cezasına çarptırılmıştır (Barth, 2020).

6. ABD – Almanya Arasında NATO Gerilimi

Trump'ın Almanya'ya yönelik NATO eleştirileri, özellikle savunma harcamaları, Almanya'nın güvenlik ve savunma konularında yük paylaşımı ve NATO'nun ABD'ye bağımlılığı gibi başlıklar etrafında yoğunlaştı. Trump, Almanya'yı NATO'nun savunma bütçesine yeterli katkıyı yapmamakla ve ABD'nin askeri korumasına gereğinden fazla bel bağlamakla suçlayarak sık sık eleştirilerde bulundu. Trump'ın en sık dile getirdiği eleştirilerden biri, Almanya'nın NATO için belirlenen savunma harcamaları hedefini karşılamamasıydı. NATO üyesi ülkeler, 2014 yılında gayrisafi yurtiçi hasıllarının (GSYİH) %2'sini savunma harcamalarına ayırma taahhüdünde bulunmuşlardı (Sharman, 2017). Ancak Almanya, bu hedefin altında kalarak %1,4 gibi bir oranla NATO'nun en düşük savunma bütçesi katkılarından birini yapıyordu. Trump, Almanya'nın bu durumu değiştirmemekte ısrarcı olduğunu söyleyerek ABD'nin NATO'nun en büyük finansal yükünü üstlendiğini ve Almanya'nın bu yük paylaşımına yeterince katkı yapmadığını savundu. Trump'a göre, Almanya'nın düşük savunma harcamaları, NATO'nun güvenliğine yeterince destek vermediği anlamına geliyordu ve bu durumun düzeltilmesi gerekiyordu (Oppermann, 2023: 202).

Trump, NATO'da ABD'nin orantısız şekilde fazla bir yük üstlendiğini ve Avrupa ülkelerinin, özellikle de Almanya'nın, bu koruma için ABD'ye aşırı derecede bağımlı olduğunu belirtti. Trump, Almanya'nın ABD'den beklediği güvenlik desteğine karşın savunmaya az bütçe ayırmasını bir çelişki olarak nitelendirdi. Ona göre, Almanya gibi büyük bir ekonomik güce sahip bir ülkenin NATO'ya daha fazla katkı sağlaması gerekirdi. Trump, ABD'nin NATO'yu koruma maliyetinin büyük kısmını karşıladığını söyleyerek Almanya gibi ülkeleri, bu yükü paylaşmakta isteksiz davrandığı noktasında sıklıkla eleştirdi. Trump, Almanya'nın NATO'da bir beleşçi (İng:free rider) olduğunu dile getirdi (Atlantic Council, 2023). Bu kavram, Almanya'nın NATO'nun sunduğu güvenlik şemsiyesinden faydalanırken yeterince mali katkı yapmadığı ve askeri olarak da yeterince sorumluluk üstlenmediği anlamına geliyordu. Trump, Almanya'nın NATO'nun sağladığı güvenliği ABD'nin çabalarıyla elde ettiğini ancak kendisinin bu güvenlik için gereken askeri harcamalardan kaçındığını öne sürdü. Bu eleştiriler, Almanya'nın NATO'daki varlığını daha aktif hale getirmesi gerektiği çağrısı olarak yorumlandı (Sparding, 2023).

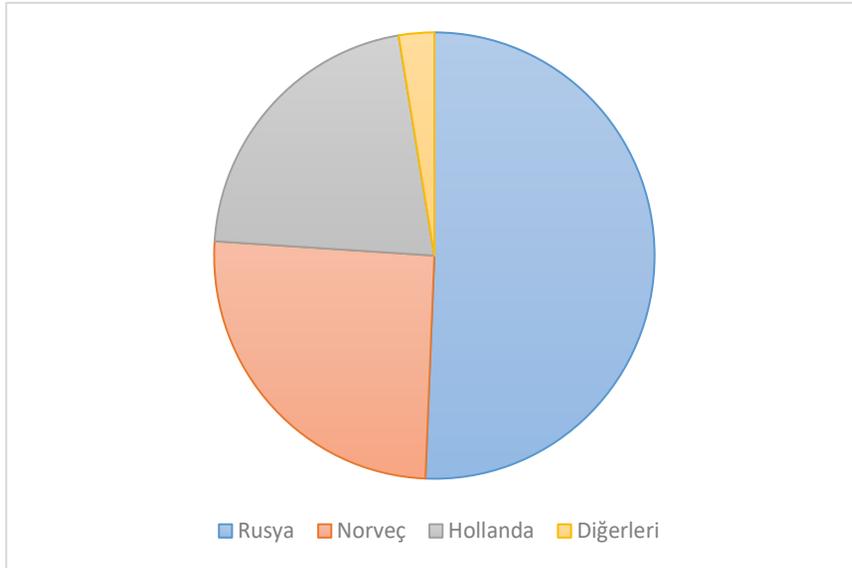
Trump'ın Almanya'ya yönelik NATO eleştirileri, Almanya ile ABD arasında savunma politikaları ve NATO'nun rolü üzerine ciddi görüş ayrılıklarına yol açtı. Trump'ın Almanya'yı savunma harcamaları konusunda daha fazla sorumluluk almaya zorlaması, Almanya'nın NATO içindeki rolünü ve Avrupa'nın güvenliği konusundaki yükümlülüklerini yeniden gözden geçirmesine neden oldu. Almanya, bu eleştiriler karşısında NATO'nun taahhütlerine daha fazla katkı sağlamaya başladı.

7. ABD-Almanya Arasında Doğal Gaz Sorunu

Almanya ile ABD arasında en büyük kavga ise doğal gaz konusu başta olmak üzere enerji sektörü üzerinden gerçekleşmektedir. Bu konudaki anlaşmazlığı ortaya koymak için kısaca Almanya'nın enerjideki dışa bağımlılığına ve küresel karşılaştırmada ticari açıdan rolüne bakmak faydalı olacaktır. Doğal gaz Almanya'da petrolden sonra en sık kullanılan enerji kaynağıdır (Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz, ExpertInnen-Kommission Gas und Wärme, 2022). Son beş senede Almanya'nın doğal gaz tüketiminde artış yaşandığı görülmektedir. Böylelikle doğal gaz Alman sanayisinin büyümesiyle gittikçe önem kazanmaktadır. Uluslararası karşılaştırmada Almanya'nın Çin Cumhuriyeti'nden sonra en fazla doğal gaz ithal eden ülke olması doğal gaz piyasasında Almanya'nın sahip olduğu önemi ortaya

koymaktadır (Hohmann, 2020). Avrupa Birliği'ne bakıldığında da AB'ye ithal edilen toplam doğal gazın yaklaşık dörtte birlik bir oranla en fazla Almanya'ya ihraç edildiği ve böylelikle Almanya'nın AB'de en önemli doğal gaz alıcısı olduğu görülmektedir (Ntv.de, 2017). Almanya'nın yenilenebilir enerjiye yönelmesiyle ülkenin enerji sektöründe dışa bağımlılığının arttığı söylenebilir. Atom santralleri ve kömür madenlerinin kapatılmasının planlanması Almanya'nın kendi enerji tüketimini karşılayamama durumuna getirip enerji ithalatını artırmıştır. Yenilenebilir enerji sistemlerinin yaygınlaşmış olmasına rağmen Almanya'nın gerekli enerjisini karşılayamadığı gözlemlenmektedir (Focus, 2022).

Grafik 4: Almanya'nın Doğal gaz İthal Ettiği Ülkeler (2019)

Kaynak: (Statista, 2024c)

%50,7'lik bir ithalat hacmi ile Almanya'nın 2019 yılında açık ara en fazla doğal gaz ithal ettiği ülke Rusya'dır (Grafik 4). Norveç ve Hollanda %25,4 ve %21,4'lük oranlarla ikinci ve üçüncü büyük doğal gaz tedarikçisi olmaktadır. Almanya'nın doğal gaz ihtiyacının sadece %2,6'sı diğer ülkeler tarafından karşılanmaktadır. Bu durum Almanya'nın doğal gaz konusunda Rusya ile büyük çapta bir iş birliği halinde olduğunu göstermektedir. ABD açısından ise bu durum Almanya'nın Rusya'ya bağımlılığının göstergesidir. Özellikle Trump yönetimi bu konuda Alman hükümetine baskı uygulamıştır (Buchen, 2019).

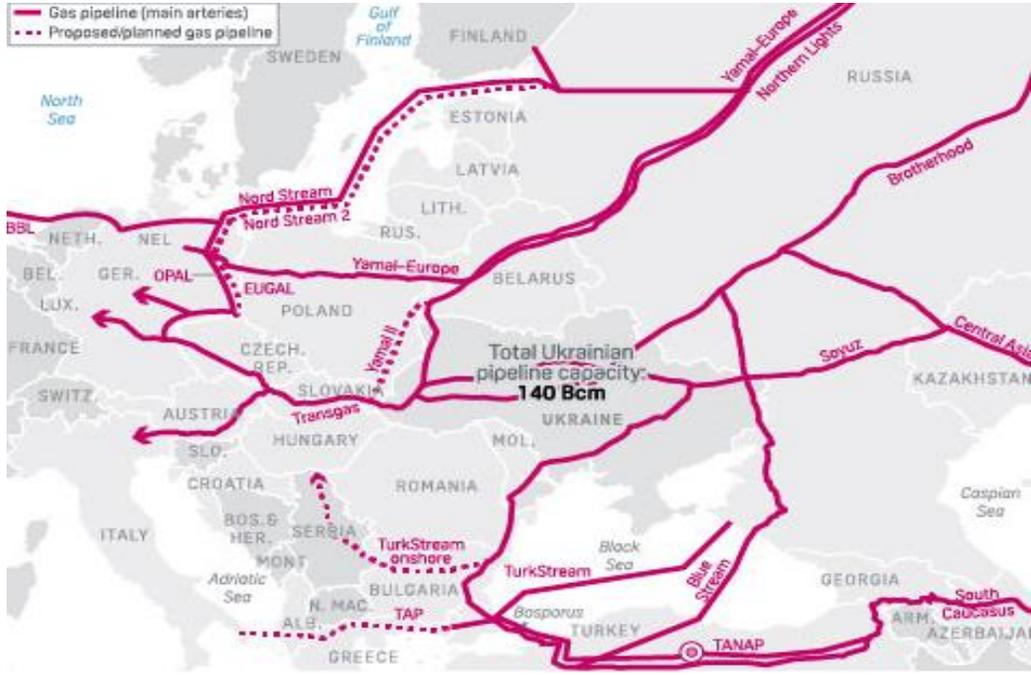
Rusya'dan Avrupa Birliği'ne gelen doğal gaz hatlarına bakıldığında dört ana hat öne çıkmaktadır (Harita 1):

1. Rusya – Türkiye – AB
2. Rusya – Ukrayna – AB
3. Rusya – Belarus – AB
4. Rusya – Baltık Denizi – AB

Birinci hatta Mavi Akım ve Türk Akımı ile Avrupa'ya doğal gaz ithal edilmektedir. Bu hatta özellikle 2020'de açılan Türk Akımı'nın önemli rolü vardır. Zira bu hattın kapasitesi 2005 yılında açılan Mavi Akım'dan dört kat daha fazladır ve hem Türkiye'nin gelecekte artan doğal

gaz ihtiyacını karşılayacak durumdadır hem de AB ülkeleri için önemli bir alternatif hattır. İkinci hatta bakıldığında Avrupa Birliği için alternatif doğal gaz hatlarının ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. AB'ye gelen ikinci doğal gaz hattı Ukrayna'dan geçmektedir. Ukrayna 2014 yılında bir iç savaşın başladığı ve sonradan Rusya ile ABD'nin örtülü olarak birbiriyle çatıştığı bir Proxy savaş alanına dönüşmüştür (Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, 2022). Bu durum Rusya'nın Ukrayna üzerinden gelen doğal gazı kısma tehdidini ortaya koymasına sebep olmuştur. Böylelikle sadece Ukrayna değil aynı zamanda Almanya başta olmak üzere AB de doğrudan bu savaştan etkilenmiştir.

Harita 1: Avrupa'nın Doğal Gaz Hatları

Kaynak: (S&P Global Platts, 2020)

Üçüncü hat ise Belarus ve Polonya'dan geçerek Almanya'ya gelmektedir. Bu hattın 2020 seçimlerinden sonra belirsizlik yaşayan Belarus'tan geçmesi tıpkı Ukrayna'da olduğu gibi Almanya ve AB açısından riskli bir hat olarak görülmektedir. Dördüncü ve Almanya açısından en önemli hat ise Baltık Denizi'nden geçen Kuzey Akım ve 2020'de yapımı bitirilmiş ama işletmeye alınmamış Kuzey Akım 2 hattıdır. Bu hattın önemi, herhangi bir aracı ülkeden geçmediği için Almanya'yı üçüncü bir transit ülkesine bağlamadan direkt Rusya'dan doğal gaz alımını sağlamasından gelmektedir.

En büyük anlaşmazlıklar da Almanya için en önemli hat olan dördüncü hatta, yani Kuzey Akım 2 hattında bulunmaktadır. Bu projeye Avrupa içi muhalefet Rusya'dan gelen doğal gazda transit ülke konumunda olan Ukrayna ve AB üyesi Polonya'dan gelmektedir. Bu iki ülke, Kuzey Akım 2 projesini bir yandan ekonomik bir tehdit olarak görmektedirler diğer yandan da Kuzey Akım 2'nin bitiminden sonra alternatif hat olarak önem kaybetme endişesi taşımaktadırlar ve olası bir krizde Rusya ile baş başa kalmaktan çekinmektedirler (Bleiker, Sherwin, Scheiko,

Hasselbach & Böhme, 2019). Bu iki ülke dışında Kuzey Akım 2'ye Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında bağımsızlığını ilan eden Baltık ülkeleri de karşı çıkmaktadır (Siebenhaar, 2018).

Bu hattın en büyük karşıtı ise ABD'dir. Trump, Almanya'nın Kuzey Akım 2 hattıyla Rusya'ya tamamen bağımlı duruma geldiğini iddia etmektedir. ABD yönetimi, Rusya ile yaşanan olası krizlerde Rusya'nın elinin Almanya'ya karşı güçleneceğini ve böylelikle Almanya'nın egemenliğinin tehlike altında olduğunu savunmaktadır. ABD hükümeti bundan dolayı Kuzey Akım 2 projesinin derhal durdurulması gerektiğini duyurmuş ve Almanya'ya bu konuda baskı uygulamıştır. Bu kapsamda Trump yönetimi projede çalışan şirketlere yaptırım uygulama kararı almıştır (Jauch, 2019).

Görsel 1: ABD'nin Almanya eski büyük elçisi Twitter hesabından Almanya'ya baskının devam edeceğine dair açıklaması.

Almanya'daki eski ABD büyükelçisinin sert açıklamaları ABD'nin bu meseleyi ciddiye aldığı bir göstergesidir. Amerikan Büyükelçisi Richard Grenell, televizyon kanallarına ve gazetelere yaptığı açıklamalarla Alman hükümetini köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. Görevlendirilmesinin sona ermesinin ardından dahi Grenell, X hesabı (önceden Twitter) üzerinden ABD'nin bu konuda geri adım atmayacağını ifade etmiştir (Görsel 1). Alman hükümetine gelen baskılar o kadar ileri gitmiştir ki dönemin SPD'li Alman Maliye Bakanı Olaf Scholz, ABD'nin bu baskıyı sonlandırması karşılığında bir milyar Avro teklif etmiştir (Zeit Online, 2020).

Kuzey Akım 2 projesi Rusya'da Putin'e muhalif olan Alexei A. Nawalny'nin 2020 yılı Eylül ayında gerçekleşen saldırı sonrasında komaya girmesi ve Berlin'de bir hastanede iyileşmesi sonucunda yeniden gündeme gelmiştir (Bidder & Esch, 2020). ABD yine Almanya'ya baskıda bulunmuş ve Rusya'ya karşı tavır alıp Kuzey Akım 2 projesini durdurmasını istemiştir. Trump ile muhalefet arasında büyük fikir ayrılıkları olduğu halde bu konuda iki tarafın da Almanya'ya baskı kurulması gerektiğini savunması açıkça göze çarpan bir husustur (Lokshin, Sturm & Wergin, 2020).

Trump ve ABD'li yetkililer her ne kadar Almanya'nın egemenliğini sebep olarak öne sürseler de Kuzey Akım 2 projesine karşı gösterilen muhalefetin arkasında daha çok Amerika'nın kendi ekonomik menfaatleri yatmaktadır (Rough, 2018). ABD son yıllarda "hydraulic fracturing" (hidrolik kırma) kısaca "fracking" metoduyla kayalık aralarından büyük çapta petrol ve doğal gaz çıkarmayı başarmıştır. ABD'nin hedefi, bu yolla elde ettiği doğal gazı sıvılaştırılmış şekilde yurt dışına ihraç etmeyi hedeflemektir (Lohmann & Westphal, 2019).

2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle birlikte bu proje durdurulmuş ve bir daha faaliyete geçememiştir. Eylül 2022'de Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 boru hatlarında patlamalar meydana gelmiş ve bu patlamalarla birlikte her iki hattın da fiili olarak kullanımı imkânsız hale gelmiştir. Bu gelişmelerin ardından Almanya'nın enerji güvenliği ve Avrupa'nın enerji arzı üzerinde büyük değişimler yaşanmış, ABD'nin Avrupa'ya olan doğal gaz ihracatı tarihte görülmemiş seviyelere çıkmıştır. Almanya'nın Çin Cumhuriyeti'nden sonra en fazla doğal gaz ithal eden ülke olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ABD'nin Almanya'ya bu konuda sert bir şekilde karşı çıkması ve hatta yaptırımlar uygulaması daha da anlaşılır olmaktadır. Trump birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da "America First!" sloganıyla ABD'nin gücünü kullanarak ülkesinin menfaatlerini agresif bir şekilde savunmaktadır. Bu stratejiyi izlerken de ABD'nin partnerleriyle ters düşmeyi de göze almaktadır.

Yukarıdaki örneklerin tamamının çok net bir biçimde gösterdiği üzere Trump döneminde ABD'nin Almanya ve AB ile ilişkilerinde neoliberal perspektifin öne sürdüğü şekilde kazan-kazan anlayışının hâkim olmadığı bariz bir biçimde ortadadır. Nihayetinde birinci Trump dönemi ABD-AB/Almanya ilişkileri incelendiğinde büyük bir ittifakın eş parçalarının iş birliğinden ziyade rakip ulus devletlerin ekonomi ve askeri meselelerde giriştikleri yarışın izleri görülmektedir.

8. Sonuç

Almanya ile ABD arasında tarihten gelen bağlantılara rağmen Trump döneminde birçok sorunun yaşandığı görülmektedir. Almanya – ABD ilişkilerinin yine Trump döneminde de yoğun bir şekilde sürdüğü söylenebilir. Ancak Trump yönetiminin Amerikan çıkarlarını önceleyip Avrupa ve Almanya'yı görmezden gelmesi Almanya tarafında ABD'ye güven kaybına yol açmıştır. Almanya'da, ABD'ye olan bağımlılığın azaltılarak Merkel'in "Almanya'nın kendi kaderini kendi eline alması" ibaresinde ifadesini bulan daha bağımsız bir dış politika çizgisinin (stratejik otonomi) benimsenmesi ile ilgili tartışmalar ilk defa bu dönemde gündeme gelmiştir.

Bu dönemde Trump yönetimi neorealist öngörülerini adeta kanıtlarcasına her alandaki tüm ikili ilişkiler konusunda daima göreceli kazanç (İng. relative gain) meselesine vurgu yapmış, koyduğu yeni tarifelerle tek taraflı, daha doğrusu Almanya/AB'nin daha fazla kazanç elde ettiği denklemi bozmaya, kendi lehine dönüştürmeye çalışmıştır. Diğer taraftan askeri anlamda da NATO özelinde maliyetleri tek başına üstlenmeyi reddetmiş ve diğer devletlerin söz verdikleri katkıları, ödemeleri yapması için üzerlerinde baskı kurmuştur. NATO ve BM başta olmak üzere uluslararası kurumların da benzer bir şekilde işletim maliyetlerinin ortak karşılanması gerektiğini belirterek ABD'nin maliyetlerin ekseriyetini tek başına üstlenmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Tüm bunlar bir arada okunduğunda ABD ve Almanya/AB arasında müttefik ilişkisinden ziyade herkesin kendi çıkarları, göreceli kazançları peşinde koştuğu, ulus devlet olarak daha fazla güçlenmek adına adımlar attığı bir denklemin yürürlükte olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Trump'ın ilk dönemi göz önünde bulundurulduğunda neoliberal söylemlerin arka koltuğa atıldığı, hatta bagaja kilitlendiği ve direksiyona neorealist zihniyetin geçtiği rahatlıkla iddia edilebilir.

Almanya-ABD ilişkilerinde kritik bir dönüm noktası yaratan ve iki ülkenin yeniden yakınlaşmasını sağlayan kuşkusuz Rusya'nın 2022'de Ukrayna'yı işgali olmuştur. Bu kriz, Almanya'nın dış politika ve güvenlik önceliklerini köklü biçimde etkilerken ABD'nin Avrupa'daki konumunu güçlendirdi. 2021'de Joe Biden'ın başkan seçilmesi de ABD-Almanya ilişkilerinde yeni bir sayfa açtı. Biden yönetimi, Trump döneminde yaşanan gerginlikleri

azaltmak için Almanya ile iş birliğini yeniden güçlendirmeye yönelik adımlar attı. Özellikle NATO ve iklim değişikliği gibi alanlarda iş birliği yeniden ivme kazandı.

Trump'ın ABD başkanlık seçimlerini yeniden kazanması, Almanya-ABD ilişkilerini önemli ölçüde etkileyeceği ve iki ülke arasında son yıllarda Biden yönetimiyle tekrar gelişen iş birliği dinamiklerinde ciddi değişikliklere yol açacağı söylenebilir. Trump, ilk başkanlık döneminde Avrupa Birliği ve Almanya'yı ticaret dengesizliği nedeniyle sık sık eleştirerek gümrük vergilerini artırma tehdidinde bulunmuştu. Trump'ın ikinci döneminde de ABD-Almanya arasında yeni bir ticaret gerilimi yaşanması beklenmelidir. Trump'ın Avrupa'ya yönelik ithalat vergilerini artırma olasılığı, özellikle yeni teknolojilere ayak uydurma konusunda sıkıntılar yaşayan Alman otomotiv sektörü için ilave bir tehdit haline gelecektir. Bu tür ticari baskılar sonucu, Almanya'nın dış ticarete yaşayacağı kayıpların Almanya'da ciddi bir refah kaybına yol açması, bunun da Almanya'da zaten gün geçtikçe güçlenen aşırı sağın daha da güçlenmesi ile sonuçlanması beklenebilir.

Trump'ın "Önce Amerika" politikası, genel olarak ABD-AB ilişkilerini zayıflatmaya yönelik bir etkiye sahipti. Almanya, AB'nin en büyük ekonomisi olarak, ABD ile ilişkilerde AB'nin lider konumunda olan ülkelerinden biri olmuştur. Trump'ın başkanlık dönemi, Almanya'nın AB içindeki konumunu daha bağımsız bir yöne itmiş ve Almanya, AB içinde ilk defa "stratejik özerklik" fikrini savunur hale gelmiştir. Trump'ın yeniden seçilmesi, Almanya'nın AB içinde, ABD'den bağımsız hareket etme çabalarını yeniden güçlendirecek ve Avrupa'nın dış politika alanında daha birleşik ve bağımsız bir tavır sergilemesini teşvik edecektir. Bu çabaların hayata geçirilip geçirilmeyeceği ise Almanya ve AB'deki Fransa gibi diğer aktörlerin bu konuda ne kadar ciddi olduklarına ve bu stratejik otonominin siyasi, iktisadi ve diplomatik bedelini ödemeye hazır olup olmadıklarına bağlıdır.

Trump'ın yeniden başkan seçilmesinin, Almanya ile ABD arasındaki ilişkileri oldukça zorlu bir dengeye oturtacağını söyleyebiliriz. Öte yandan, iki ülkenin bazı alanlarda ortak çıkarları da bulunuyor. Bu nedenle ilişkilerde pragmatik ve gergin bir iş birliği devam edecektir. Neticede Trump döneminde yaşanacak olası zorluklara rağmen Almanya-ABD ilişkilerinin gergin de olsa stratejik çıkarlar doğrultusunda belli bir düzeyde devam edeceği öngörülebilir.

Kaynakça

- 2017 Trade Policy Agenda and 2016 Annual Report of the President of the United States on the Trade Agreements Program (2017). <https://ustr.gov/sites/default/files/files/reports/2017/AnnualReport/AnnualReport2017.pdf>
- Ahearn, E. J. & Belkin, P. (2010, January 27). *The German Economy and U.S. – German Economic Relations*. Congressional Research Service. <https://sgp.fas.org/crs/row/R40961.pdf>
- Anadolu Ajansı (2024, November 6). *Germany pledges to be 'reliable ally' for expected new Trump administration*. <https://www.aa.com.tr/en/2024-us-presidential-election/germany-pledges-to-be-reliable-ally-for-expected-new-trump-administration/3385983>
- Ari, T. (2021). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (10th Edition). Aktüel.
- Atlantic Council (2023, March 13). *No 'free-riding' here: European defense spending defies US critics*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/no-free-riding-here-european-defense-spending-defies-us-critics/>
- Barth, U. (2020, Juni 19). *US-Behörde brummt Deutscher Bank Strafe auf*. Finanzbusiness. <https://finanzbusiness.de/nachrichten/regulierung/article12233207.ece>
- Bidder, B. & Esch, C. (2020, October 1). *"Es war kein Schmerz, es war etwas Schlimmeres"*. Spiegel. <https://www.spiegel.de/politik/ausland/alexej-nawalny-ueber-anschlag-ich-behaupte-dass-hinter-der-tat-putin-steht-a-00000000-0002-0001-0000-000173324596>
- Bleiker, C., Sherwin I., Hasselbach, C. & Böhme, H. (2019, November 19). *Nord Stream 2: Der ewige Zankapfel*. <https://www.dw.com/de/nord-stream-2-der-ewige-zankapfel/a-51270076>
- Borger, J. (2020, Jul 23). *Chinese researcher wanted by FBI flees to San Francisco consulate as US-China row deepens*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2020/jul/23/chinese-researcher-wanted-by-fbi-flees-to-san-francisco-consulate-as-us-china-row-deepens>
- Buchen, S. (2019, Februar 19). *Gasversorgung: Wie die USA Deutschland bedrängen*. Panorama 3. <https://www.ndr.de/fernsehen/sendungen/panorama3/Gasversorgung-Wie-die-USA-Deutschland-bedraengen,nordstream322.html>
- Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz, ExpertInnen-Kommission Gas und Wärme (2022, Oktober 31). *Sicher durch den Winter – Abschlussbericht*. <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Publikationen/Energie/abschlussbericht.html>
- Bundeszentrale für politische Bildung (2004 July 9). *Entspannung und Neue Ostpolitik 1969-1975*. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/izpb/internationale-beziehungen-i-245/10344/entspannung-und-neue-ostpolitik-1969-1975/>
- Bundeszentrale für politische Bildung (2005 Oktober 31). *Der Marshallplan – Selling Democracy*. <https://www.bpb.de/themen/nachkriegszeit/marshallplan/>
- Census (2024, November 5). *U.S. International Trade in Goods and Services, September 2024*. https://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/current_press_release/ft900.pdf
- Daniels von L. (2017, Jul 25). *Handelspolitik: USA weiter auf Konfrontationskurs*. <http://www.swp-berlin.org/kurz-gesagt/handelspolitik-usa-weiter-auf-konfrontationskurs>
- Destatis (2019). *Außenhandel: Zusammenfassende Übersichten für den Außenhandel (Endgültige Ergebnisse)*. https://www.statistischebibliothek.de/mir/receive/DEHeft_mods_00132463
- Destatis (2023). *Rangfolge der Handelspartner im Außenhandel*. <https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Aussenhandel/Tabellen/rangfolge-handelspartner.html>
- Dimitrova, A. (2020, Februar 3). *The State of the Transatlantic Relationship in the Trump Era*. Fondation Robert Schuman. <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0545-the-state-of-the-transatlantic-relationship-in-the-trump-era>

Köster, K. (2017, January 25). *Wie fair ist Deutschlands Exportwunder?*. Stuttgarter Nachrichten. <https://www.stuttgarter-nachrichten.de/inhalt.kritik-an-deutschlands-hohen-ausfuhrueberschuessen-wie-fair-ist-deutschlands-exportwunder.ca80e9d6-d305-4f5f-a35f-aceadfc7f945.html>

Kruse, M. (2016, Februar 5). The True Story of Donald Trump's First Campaign Speech – in 1987. Politico. <http://www.politico.com/magazine/story/2016/02/donald-trump-first-campaign-speech-new-hampshire-1987-213595>

Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (2022, October 31). *Internationale Bedeutung des Ukraine-Konflikts*. <https://www.lpb-bw.de/ukraine-internationale-politik>

Lohmann, S. & Westphal, K. (2019, Jan 18). *US-Russland-Politik trifft europäische Energieversorgung: SWP-Aktuell 2019/A 01*. Stiftung Wissenschaft und Politik. <https://www.swp-berlin.org/publikation/us-russland-politik-trifft-europaeische-energieversorgung/>

Lokshin, P., Sturm, D.F. & Wergin, C. (2020, May 28). *Deutschland in der Nord-Stream-Falle*, Die Welt, <https://www.welt.de/politik/ausland/article208531845/Trump-vs-Putin-Deutschland-in-der-Nord-Stream-Falle.html>

Morgenthau, H. J. (1949). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace* (5th Edition). Alfred A. Knopf.

Nienaber, M. (2017, May 29). *After summits with Trump, Merkel says Europe must take fate into own hands*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/world/after-summits-with-trump-merkel-says-europe-must-take-fate-into-own-hands-idUSKBN180OJN/>

Ntv.de (2017, December 12). *Deutschland macht sich abhängig vom Gas*. <https://www.ntv.de/wirtschaft/Deutschland-macht-sich-abhaengig-vom-Gas-article20179827.html>

Office of the United States Trade Representative (2020, July 1). *United States-Mexico-Canada Agreement*. <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement>

Oppermann, K. (2023). Thematic Introduction: German Foreign Policy on the Eve of the 2021 Federal Elections—Between International Demands and Domestic Politics. In R. Campbell & L. K. Davidson-Schmich (Ed.), *The 2021 German Federal Election* (pp. 199-208). Springer International Publishing.

Priewe, J. (2018, December 10). *Was ist am US-Außenhandelsdefizit eigentlich so schlimm?*. Bundeszentrale für politische Bildung. <https://www.bpb.de/themen/wirtschaft/freihandel/280881/was-ist-am-us-aussenhandelsdefizit-eigentlich-so-schlimm/>

Rough, P. (2018, Jun 19). *U.S.-German Relations in the Era of Trump*. Hudson. <https://www.hudson.org/foreign-policy/u-s-german-relations-in-the-era-of-trump>

S&P Global Platts (2020, Jan 7). *So close: Nord Stream 2 gas link completion trips at last hurdle*. <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/blogs/natural-gas/010720-so-close-nord-stream-2-gas-link-completion-trips-at-last-hurdle>

Severns, M. (2016, September 26). *Trump Pins NAFTA, "Worst Trade Deal Ever," on Clinton*. Politico. <http://www.politico.com/story/2016/09/trump-clinton-come-out-swinging-over-nafta-228712>

Sharman, J. (2017, March 18). *Donald Trump says Germany owes US and Nato 'vast sums of money' for defense*. Independent. <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/donald-trump-angela-merkel-germany-owes-nato-money-united-states-defence-a7636686.html>

Sheftalovich, Z. (2017, May 26). *Trump calls Germans 'bad, very bad,' vows to curb car imports: report*. POLITICO. <https://www.politico.eu/article/trump-calls-germans-very-bad-vows-to-curb-car-sales-report/>

Shieder, S. & Spindler, M. (2010). *Theorien der Internationalen Beziehungen* (3. Auflage). Verlag Barbara Budrich, Opladen & Farmington Hills.

Siebenhaar, H.P. (2018, September 22). *Osteuropäer geben Kampf gegen Nord Stream 2 nicht auf*. Handelsblatt. <https://www.handelsblatt.com/unternehmen/energie/erdgas-pipeline-osteuropaeer->

[geben-kampf-gegen-nord-stream-2-nicht-auf/23097330.html?ticket=ST-2410997-vf9JsmKqIGsbjBDDdIRE-ap6](https://www.bpb.de/themen/wirtschaft/freihandel/282578/america-first-donald-trump-und-die-neujustierung-der-us-handelspolitik/)

Sparding, P. (2018, December 14). *America first. Donald Trump und die Neujustierung der US-Handelspolitik.* Bundeszentrale für politische Bildung. <https://www.bpb.de/themen/wirtschaft/freihandel/282578/america-first-donald-trump-und-die-neujustierung-der-us-handelspolitik/>

Sparding, P. (2023, April 21). *Bester Freund oder Freerider? Deutschlands Image in den USA.* Bundeszentrale für politische Bildung. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/deutsche-aussenpolitik-2023/520202/bester-freund-oder-freerider/>

Spiegel Wirtschaft (2017). *Trump besiegelt Ausstieg aus TPP.* <https://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/donald-trump-besiegelt-ausstieg-der-usa-aus-tpp-a-1131314.html>

Statement on Steps to Protect Domestic Technology and Intellectual Property from China's Discriminatory and Burdensome Trade Practices (2018, May 29). <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-steps-protect-domestic-technology-intellectual-property-chinas-discriminatory-burdensome-trade-practices/>

Statista (2023). *Kapitalbestand der Direktinvestitionen zwischen den USA und Deutschland bis 2023.* <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1383893/umfrage/kapitalbestand-der-direktinvestitionen-zwischen-den-usa-und-deutschland/#:~:text=Kapitalbestand%20oder%20Direktinvestitionen%20zwischen%20den%20USA%20und%20Deutschland%20bis%202023&text=Im%20Januar%202023%20hat%20der,9%20Milliarden%20US%20Dollar%20erh%C3%B6ht.>

Statista (2024a). *Wert der Exporte aus Deutschland in die USA von 2011 bis 2023.* <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/259944/umfrage/deutsche-exporte-in-die-usa/>

Statista (2024b). *Handelsbilanz der USA bis 2023.* <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/15635/umfrage/handelsbilanz-der-usa/#:~:text=Im%20Jahr%202019%20betruq%20das,minus%20dem%20Wert%20der%20Warenimporte>

Statista (2024c, Juli 5). *Anteile ausgewählter Länder am Erdgasimport von Deutschland im Jahr 2023.* <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/151871/umfrage/erdgasbezug-deutschlands-aus-verschiedenen-laendern/>

Tagesschau (2020, Oktober 9). *Neue US-Sonderzölle treffen Deutschland.* <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/usa-strafoelle-aluminium-aussenhandelsdefizit-101.html>

Tagesspiegel (2019, Oktober 3). *Deutschland besonders betroffen: USA kündigen Strafzölle auf EU-Importe an.* <https://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/deutschland-besonders-betroffen-usa-kuendigen-strafoelle-auf-eu-importe-an/25080368.html>

Tankersly, J. (2016, November 9). *How Trump Won: The Revenge of Working-Class Whites.* Washingtonpost. <http://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2016/11/09/how-trump-won-the-revenge-of-working-class-whites>

Time (2016, June 28). *Donald Trump's Speech on Trade.* <https://time.com/4386335/donald-trump-trade-speech-transcript/>

Waltz, K. N. (1970). *The Myth of National Interdependence.* The M.I.T. Press.

Zeit Online (2020, September 14). *Daimler legt Dieselklage mit Milliardenzahlung bei.* <https://www.zeit.de/wirtschaft/2020-09/usa-daimler-abgasskandal-entschaedigung-dieselemis-sionen-urteil>

Zeit Online (2020, September 16). *Bundesregierung bietet eine Milliarde Euro zur Rettung der Pipeline.* <https://www.zeit.de/politik/ausland/2020-09/nord-stream-2-ostsee-pipeline-finanzierung-olaf-scholz>

Extended Summary

Relative or Absolute Gain: A Theoretical Analysis of US-Germany Relations under the Trump Presidency

Contrary to expectations in Europe and Germany (Euronews, 2024), Donald Trump won the U.S. presidential election held in November 2024. Following a turbulent and challenging first Trump term, new tensions in transatlantic relations are anticipated in the second term. Statements from Germany indicate a pessimistic outlook in Berlin regarding Trump's forthcoming actions toward Germany.

Germany's Foreign Minister, Annalena Baerbock, highlighted the expectation of change shortly after Trump's victory, stating, "At the core of democracy lies the necessity for adjustments in domestic and foreign policy after elections." Her emphasis on the importance of "intense and honest dialogue, especially when political differences are natural, as in any good partnership," suggests that these anticipated changes are expected to be pessimistic, reflecting the experiences of Trump's first term. Germany's Defense Minister, Boris Pistorius, noted that Trump is likely to shift his focus to the Asia-Pacific region, emphasizing that this would require "European allies to take greater responsibility for their own defense" in the face of the Russian threat. He added, "We must do more for our security in Europe... This is about funding, strengthening our cooperation, and particularly addressing our vital defense industry." These statements indicate that debates on strategic autonomy, first raised in Germany during Trump's first term, have resurfaced (Anadolu Agency, 2024).

Beyond impacting Germany's security and foreign policy, Trump's actions are expected to have serious negative consequences for the German economy. According to a study by the German Economic Institute, Trump's new trade war and protectionist policies in foreign trade are projected to cost Germany €180 billion during Trump's second term. The same study predicts that such losses would result in Germany's annual economic growth being 1.5% lower than expected (Institut der deutschen Wirtschaft, 2024).

Following World War II, Germany was divided into East (German Democratic Republic) and West (Federal Republic of Germany) under the occupation of the U.S., the United Kingdom, France, and the Soviet Union. It was not until the end of the Cold War that reunification occurred. After the reunification, East Germany's institutions and laws were dissolved. The U.S. played a leading role among the Allies in reshaping the institutions and laws of West Germany after its defeat in World War II.

Initially prioritizing the elimination of remnants of the Nazi regime, the U.S. and its allies quickly shifted focus to building a functioning state in West Germany in response to the rising Soviet threat and expansionism. Through the Marshall Plan, the U.S. provided substantial support to many European countries, including Germany, viewing it as a crucial partner during the Cold War. U.S. investments in Germany not only created a market for itself but also reinforced Germany's dependence on the U.S. (Bundeszentrale für politische Bildung, 2005).

During the Cold War, this arrangement was a key element of the U.S. strategy to counterbalance the Soviet Union. Today, the historical closeness between the two countries continues. Economically, strong ties exist between Germany and the U.S., and militarily, Germany remains a crucial partner for the U.S. The numerous U.S. and NATO military bases in Germany are evidence of this. Despite these connections, Germany-U.S. relations faced numerous crises during Donald Trump's presidency.

The crises during Trump's term stemmed from several factors. First, as a continuation of the Eastern Policy (Ostpolitik) initiated by Willy Brandt's government in 1969, Germany's deepening trade relations with Russia and dependence on Russian natural gas were sources of U.S. discontent. Additionally, Trump viewed Germany as a "free rider," growing wealthy under America's security umbrella while contributing inadequately to NATO's defense spending following the end of the Cold War (Atlantic Council, 2023). Moreover, Trump was dissatisfied with Germany's trade surplus with the U.S., achieved under the security provided by the U.S. and through access to cheap Russian energy (Sheftalovich, 2017).

Trump's unilateral foreign policy, encapsulated by the "America First!" slogan, disregarded Europe's and Germany's interests, further aggravating Germany. This culminated in German Chancellor Angela Merkel's 2017 speech, where she emphasized that "the times when we could completely rely on others are somewhat over. I have experienced this in recent days. We Europeans must truly take our fate into our own hands" (Nienaber, 2017). As tensions in transatlantic relations escalated under Trump, French President Emmanuel Macron also declared in 2019 that "NATO is experiencing brain death" (Independent, 2019).

Given this context, Trump's second term raises questions about its implications for U.S.-Germany relations. This study examines U.S.-Germany relations during Trump's first term (2017-2021) through the theoretical lenses of neorealism and neoliberalism. The research question investigates whether political relations during this period were defined more by relative gains, as argued by neorealists (specifically offensive neorealists), or by absolute gains, as claimed by neoliberals. Furthermore, if the defining factor of U.S.-Germany relations appears to be cooperation, is it genuine cooperation, or merely a tool for the U.S. to maintain and strengthen its hegemony? By addressing these questions and elucidating the 2017-2021 Trump period, the study aims to make predictions about U.S.-Germany relations in Trump's anticipated second term starting in January 2025. To understand the new term and make grounded forecasts, it is crucial to systematically clarify the previous period.

The study employs discourse analysis as its primary method. This approach was chosen because, especially during Trump's presidency, leaders' statements, interviews, and official declarations played a significant role in bilateral relations. Similarly, when Biden assumed office, he aimed to portray himself as a strong leader attempting to "repair the wreckage" left by Trump. Thus, discourse analysis is considered necessary to interpret the political relations centered around leadership (Halperin & Heath, 2020: 365-376). Key elements analyzed include whether relative gains dominated U.S.-Germany relations during Trump's presidency, as suggested by neorealists.

The paper examines U.S.-Germany economic relations, military cooperation, and crises during Trump's presidency. The first section provides a brief historical overview of economic cooperation between the U.S. and Germany, followed by an analysis of trade relations during Trump's first term, including direct investments and trade between the two countries. The next section discusses U.S. international trade policies and measures implemented against Germany during Trump's term. This is followed by an exploration of NATO tensions and natural gas disputes, concluding with an evaluation of U.S.-Germany relations during Trump's first term and predictions for the second term.

Finansal Varlık Yatırımlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi¹

Erol Köycü²

İlhan Ege³

Finansal Varlık Yatırımlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi	Determination of Factors Affecting Financial Asset Investments
Öz Bu çalışmada devlet iç borçlanma araçları, yapılandırılmış ürünler ve diğer yatırım araçları yatırım enstrümanlarına yapılan yatırımları etkileyen ekonomik ve finansal faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Mevcut çalışmada kullanılan açıklanan ve açıklayıcı değişkenler esas alınarak üç farklı model geliştirilmiş ve çalışmanın dönem aralığı verilerin süreklilik arz etmesi göz önünde bulundurularak devlet iç borçlanma araçları için 2013:01-2023:07, yapılandırılmış ürünler için 2010:09-2023:07 ve diğer yatırım araçları için ise 2011:10-2023:07 olarak belirlenmiştir. Yapısal kırılmaları dikkate alan zaman serisi analiz sürecinin izlendiği çalışma sonucunda gerek kısa dönemde gerekse uzun dönemde finansal varlıkları etkileyen farklı ekonomik ve finansal faktörler tespit edilmiştir.	Abstract This study aims to identify the economic and financial factors affecting investments in government domestic debt instruments, structured products and other investment instruments. Three different models are developed based on the explained and explanatory variables used in the current study and the period range of the study is set as 2013:01-2023:07 for government debt instruments, 2010:09-2023:07 for structured products and 2011:10-2023:07 for other investment instruments, taking into account the continuity of the data. Following a time series analysis process that takes structural breaks into account, the study identified different economic and financial factors that affect financial assets both in the short and long run.
Anahtar Kelimeler: Yatırım Enstrümanları, Borsa İstanbul, Zaman Serisi Analizi.	Keywords: Investment Instruments, Borsa İstanbul, Time Series Analysis.
JEL Kodları: C22, D53.	JEL Codes: C22, D53.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazarların makaleye katkıları eşittir.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Bu çalışma Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. İlhan Ege danışmanlığında Erol Köycü tarafından "Finansal varlık yatırımlarının belirleyicileri: Borsa İstanbul üzerine bir uygulama" başlığı ile tamamlanarak 02.09.2024 tarihinde savunulan Doktora tezinden türetilmiştir.

² Arş. Gör. Dr., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, erol.koycu@hotmail.com.

³ Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ilhanege2005@hotmail.com.

1. Giriş

Yatırımcı portföy sepetlerinin oluşturulması sürecinde etkili olan birçok farklı faktörün varlığından bahsedilebilmektedir. Bu faktörler arasında yer alan yatırımcıların riske karşı tutumu yani yatırımcı risk algısı, portföy sepetlerinin içeriğinin oluşturulmasında belirleyici olabilmektedir. Öyle ki finansal varlıkların yatırımcı tipine uygun bir şekilde seçilerek yatırımcı portföy sepetlerinin oluşturulması, geçmişten günümüze finans alanında önemini koruyan ve araştırmacılar arasında ilgi uyandıran bir konudur. Örneğin; 1900'lü yıllarda maksimum kazanç amacıyla oluşturulan portföylerin 1950'li yıllara gelindiğinde maksimum kazanç ve minimum risk amacıyla oluşturulduğu görülmektedir. Dolayısıyla değişen ve gelişen dünya konjonktürüne bağlı olarak yatırımcı davranışlarının da değiştiği ve bu durumun yatırımcı portföy sepetlerine yansıdığı belirtilebilmektedir. Yatırımcı portföylerinin oluşturulmasıyla farklı getirisi ve riski olan finansal varlıklara yatırım yapılabileceği, minimum risk ile maksimum kazancın aynı anda hedeflenebileceği, yatırımcı risk algısına göre farklı portföy sepetlerinin oluşturulabileceği ve son olarak sistematik olmayan riskin ortadan kaldırılabilmesi düşünülecek olursa yatırımcı portföy sepetlerinde farklı finansal varlıklara yatırım yapılmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır. Portföy sepetlerinin oluşturulmasıyla farklı getiri ve riske sahip finansal varlıklar bir araya getirilmekte, yeni bir finansal varlık oluşturulmakta ve böylece minimum risk ile maksimum kazanç hedeflenmektedir (Gümüş vd., 2019, s. 565).

Yatırımcıların getiri ve risk beklentilerine göre farklı portföy sepetlerinin oluşturulması mümkündür. Markowitz'in 1952 yılında geliştirdiği ortalama-varians modeline göre her yatırımcının farklı bir fayda eğrisinin olduğu ve yatırımcı bazında en yüksek faydayı sağlayan portföyün etkin sınır ile yatırımcı fayda eğrisi arasındaki teğet noktasında yer aldığı ifade edilmektedir. Buradan hareketle yatırımcı bazında oluşturulan portföylerin içeriği-risk dağılımı dolayısıyla finansal varlıkların seçimi önem kazanmaktadır. Finansal varlık seçimi ile yakın ilişkisi olan yatırım tipleri bu noktada üçe ayrılmaktadır; riski seven yatırımcı, riskten kaçan yatırımcı ve riske karşı kayıtsız yatırımcı (Akbulut ve Kaderli, 2009, s. 216). Riskli finansal varlıkları daha çok yüksek getiri beklentisi olan yatırımcılar tercih ederken, riski görece az olan finansal varlıkları ise daha çok riski sevmeyen yatırımcılar tercih etmektedir. Bununla birlikte riske karşı kayıtsız yatırımcıların ise risk faktöründen etkilenmediği belirtilebilir. Verilen bu bilgiler ışığında yatırımcı tipine uygun finansal varlık seçiminde, finansal varlıkları etkileyen ekonomik ve finansal faktörlerin tespit edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Mevcut çalışmanın da araştırma sorunu oluşturan bu konunun araştırılıp incelenmesinin gerek alan yazını için gerek yatırımcılar için gerekse politika yapıcıları için önemli olduğu düşünülmektedir.

Buradan hareketle bu çalışmada, Borsa İstanbul'da işlem gören devlet iç borçlanma araçları, yapılandırılmış ürünler ve diğer yatırım araçları yatırım enstrümanlarına yapılan yatırımları etkileyen ekonomik ve finansal faktörlerin 2010:09-2023:07 dönem aralığı baz alınarak tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Literatürde yer alan çalışmaların gelen olarak pay senedi yatırım aracına yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla mevcut çalışmanın devlet iç borçlanma araçları, yapılandırılmış ürünler ve diğer yatırım araçlarını incelemesi, çalışmanın özgün değerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışma giriş ve sonuç bölümleri dahil altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü, konunun öneminin anlatıldığı "giriş" kısmında oluşurken; çalışmanın ikinci bölümü, teorik çerçevenin anlatıldığı "teorik altyapı" kısmından; çalışmanın üçüncü bölümü mevcut araştırma konusuyla ilgili alan yazınında yer alan uluslararası ve ulusal çalışmaların yer aldığı "literatür taraması" kısmından; çalışmanın

dördüncü bölümü, uygulanan zaman serisi testlerinin altyapısının anlatıldığı “metodoloji” kısmından; çalışmanın beşinci bölümü, uygulanan ekonometrik testler sonucunda elde edilen çıktıların yorumlandığı “bulgular” kısmından; çalışmanın altıncı bölümü ise yapılan analizler sonucunda elde edilen bulguların genel olarak değerlendirildiği ve bu doğrultuda farklı kesimlere önerilerin sunulduğu “sonuç ve öneriler” kısmından oluşmaktadır.

2. Teorik Altyapı

Finansal piyasalarda fon fazlası olan taraflar ile fon açığı olan taraflar bir araya gelmekte, yasal düzenlemeler doğrultusunda yatırım kuruluşları aracılığıyla fon transfer süreci gerçekleşmektedir (Medetoğlu, 2023, s. 9). Bahsedilen bu süreç sonunda fon açığı olan taraf ihtiyacı olan finansmana ulaşırken, fon fazlası olan taraf ise fazla fonunu değerlendirerek finansal varlık satın almaktadır. Finansal varlık, finansal piyasalarda işlem gören bununla birlikte menkul kıymet olarak da bilinen likit bir varlıktır (Dızman, 2015, s. 282). Finansal varlıklar pay senedi, devlet iç borçlanma araçları, borsa yatırım fonu, özel sektör borçlanma araçları, yapılandırılmış ürünler ve diğer yatırım araçları olmak üzere farklı gruplara ayrılabilir. Bununla birlikte finansal varlıkları türüne göre farklı risk kategorilerine ayırmak mümkündür. Örneğin pay senedi çok riskli varlık sınıfında yer alırken (Gürsakar, 2007, s. 62), devlet iç borçlanma araçları arasında yer alan tahvil ise risksiz varlık sınıfında yer almaktadır (Dabbağoğlu, 2010, s. 56). Dolayısıyla fon fazlası olan tarafın, bir başka ifadeyle yatırımcının, getiri beklentisi ve risk algısına bağlı olarak finansal piyasalarda fazla fonunu değerlendirebileceği farklı finansal varlıklardan bahsedilebilmekle birlikte bu finansal varlıkların farklı özelliklere sahip olduğu belirtilebilmektedir.

Finans alan yazınında sermaye piyasasındaki finansal varlıkların getirisini açıklamaya yönelik iki tür yaklaşım vardır. Bunlar Sermaye Varlıkları Fiyatlama Modeli (SVFM) ve Arbitraj Fiyatlama Teorisi (AFT) olarak ifade edilebilmektedir (Vardar, 2021, s. 167). SVFM, William Forsyth Sharpe tarafından 1964 yılında ortaya atılmıştır. Teoriye göre finansal bir varlığın sahip olduğu riski ile beklenen getirisi arasında doğrusal bir ilişki vardır ve bu bir denge modeli ile açıklanmaktadır (Sharpe, 1964, s. 429). Modele göre bir finansal varlığın beklenen getirisi, pazar portföyü beklenen getirisinden risksiz faiz oranının çıkarılıp elde edilen sonucun beta katsayısı ile çarpılıp ve son olarak risksiz faiz oranının eklenmesi suretiyle bulunmaktadır (Bartholdy ve Peare, 2005, s. 410). Buradan hareketle bir finansal varlığın riski ve getirisi arasında doğrusal bir ilişki vardır ve bu ‘Finansal Varlık Pazar Doğrusu’ ile gösterilmektedir (Bayrakdaroğlu, 2021, s. 146). Dolayısıyla SVFM yaklaşımına göre bir finansal varlığın risk düzeyi arttıkça beklenen getiri seviyesinin de arttığı, riski yüksek olan finansal varlıklardan yüksek getiri beklentisinin oluştuğu ifade edilebilmektedir.

SVFM yaklaşımına eleştiri olarak ortaya çıkan AFT, Stephen Alan Ross tarafından 1976 yılında ortaya atılmıştır. Teori temelinde isminden de anlaşılacağı üzere arbitraj işlemine dayanmaktadır. Arbitraj işlemiyle ucuz olan piyasadan alınan aynı mal, hızlı bir şekilde pahalı olan piyasada satılmaktadır (Cihangir ve Kandemir, 2010, s. 260). Böylelikle iki farklı piyasada oluşan fiyat farklılıkları ortadan kalkacaktır. Çünkü ucuz olan piyasadan alınan aynı malın fiyatı talep artışı sonucu yükseleceken; pahalı olan piyasada satılan aynı malın fiyatı arz artışı sonucu düşecektir. Bu durum ta ki fiyatlar her iki pazarda da eşitleninceye kadar diğer bir ifadeyle Tek Fiyat Kanunu geçerli oluncaya kadar devam edecektir. Dolayısıyla Arbitraj Fiyatlama Teorisinin aslında Tek Fiyat Kanunu anlayışına dayandığı ifade edilebilmektedir. Teoriye göre bir finansal varlığın beklenen getirisi, finansal varlığın risk faktörüne karşı duyarlılığı ile risk faktörlerinden elde edilen risk primlerinin çarpılıp elde edilen sonuca risksiz

faiz oranının eklenmesi suretiyle bulunmaktadır (Ross, 1976, s. 342). Modelde risk faktörü olarak tüm finansal varlıkları etkileyen (enflasyon riski, faiz riski, döviz riski vb.) makroekonomik faktörler risk unsuru olarak kabul edilmekte ve “k” faktörü olarak ifade edilmektedir. K faktörüne bir diğer ifadeyle risk faktörüne bağlı olarak teori tek risk faktörlü arbitraj fiyatlandırma modeli, iki risk faktörlü arbitraj fiyatlandırma modeli ve çok risk faktörlü arbitraj fiyatlandırma modeli olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Roll ve Ross, 1980, s. 1075).

3. Literatür Taraması

Alan yazınında “finansal varlıklar” üzerine yapılan birçok farklı çalışmanın varlığından bahsedilebilmektedir (Aydın, 2020; Şenol vd., 2023; Rout ve Das, 2024; Das vd., 2024). Bu çalışmaların bir kısmının getiri ve risk üzerine yoğunlaştığı görülmekteyken (Chen ve Zhang, 1998; Widagdo vd., 2020; Topaloğlu ve Kurt Cihangir, 2022), bir kısmının ise yatırım araçları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Ayaydın vd., 2013; Haider, 2016; Hussain ve Goswami, 2022). Fakat bahsedilen bu çalışmaların genel olarak pay senedi özelinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte mevcut çalışmanın da konusunu oluşturan devlet iç borçlanma araçları, yapılandırılmış ürünler ve diğer yatırım araçları özelinde yapılan çalışmalarda noksanlık olduğu tespit edilmiştir. Literatürün pay senedi yatırım aracına odaklanması, bununla birlikte mevcut çalışmada kullanılan yatırım araçları özelinde eksik kalması başta yatırımcılar ve politika yapıcılar olmak üzere birçok tarafı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Konunun açıklayıcı olması adına örnek vermek gerekirse, örneğin yapılandırılmış ürünler yatırım aracına yatırım yapacak olan yatırımcılar için alan çalışmalarının eksik kalması yatırımcıların sınırlı gösterge ve oranları kullanmasına ve beklenen getiri ve risk hesaplamalarında tutarlı sonuçların elde edilememesine sebep olabilmektedir. Bununla birlikte her yatırım aracının kendine özgü bir yapısının ve yatırımcı kitlesinin olduğu düşünülecek olursa, farklı yatırım araçlarına yapılan yatırımların geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için alan çalışmalarının genişletilmesinin politika yapıcılar için ek bilgi sunarak, finansal piyasaların işleyişini iyileştirecek daha kapsamlı kararlar almalarına imkân sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla mevcut çalışmanın literatür çalışmalarına katkı sağlayıp, alan yazınının geliştirilmesinde faydalı bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

Mevcut konuyla ilgili uluslararası alan yazınında yer alan çalışmada Drut (2010), gelişmiş ülkelerin sosyal sorumluluk projeleri ile devlet tahvilleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda sosyal sorumluluk göstergelerinin ülkelerin devlet tahvillerini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatüre farklı bir bakış açısı kazandırarak finansal varlık yatırımlarını İslami finans çerçevesinde inceleyen Mahdzan vd. (2017), çalışmalarında Malezya ülkesinde yaşayan Müslüman bireylerin portföy büyüklüklerini ve tercihlerini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Anket yönteminin kullanıldığı çalışma sonucunda İslami dindarlık seviyesinin portföy yatırımlarını etkilemediği, bununla birlikte erdem düzeyi arttıkça yatırımcıların risksiz varlıkları (devlet iç borçlanma senetleri) tercih ettiği, yükümlülük düzeyi arttıkça yatırımcıların portföylerinde daha çok riskli varlıkları (pay senedi) tercih ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Alan yazınında yer alan bir diğer çalışmada Oudat vd. (2020), portföy yatırımları ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi 1989-2018 dönem aralığında incelemişlerdir. Çalışma sonucunda enflasyon ile portföy yatırımları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Bir sonraki yıl benzer şekilde Ullah vd. (2021), portföy yatırımlarını etkileyen makroekonomik faktörleri araştırmışlar ve faiz oranları ile portföy yatırımları arasında pozitif yönlü bir ilişki, enflasyon ve CDS ile portföy yatırımları arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Yakın zamanda alan yazınına kazandırılan ve iklim

riskleri ile tahvil fiyatları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışmada Hou vd. (2024), iklim risklerinin tahvil fiyatları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Mevcut konuyla ilgili ulusal alan yazınında yer alan çalışmalara bakılacak olursa Çoşkun (2010), kriz sürecinde yapılandırılmış finans ürünlerini incelemiştir. Çalışma sonucunda finansal kriz sürecinde yapılandırılmış finansal ürünlerinin doğru değerlendirilmesinin ve raporlanmasının finansal piyasaların işleyişini bozmaması açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yer alan bir diğer çalışmada Genç (2015), yabancı yatırımlar ile seçilmiş makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi 1991Q4 – 2014Q3 dönem aralığında incelemiştir. Çalışma sonucunda hem kısa hem de uzun dönemde yabancı portföy yatırımları ile faiz oranı, döviz kuru, BİST-100 endeksi, finansal açıklık ve GSYİH arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. CDS primleri ile ülkemize yapılan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi inceleyen Kahıloğulları (2018), çalışma sonucunda CDS primleri ile portföy yatırımları arasında hem kısa hem de uzun dönemde istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki tespit etmiştir. Yabancı yatırımları portföy yatırımları özelinde inceleyen Erdoğan ve Ergün Tatar (2021) ise faiz oranlarının ülkemize yapılan portföy yatırımlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Son yıllarda yapılan bir diğer çalışmada Nur ve Ege (2022), yeşil tahvil ve pay piyasası arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda pay piyasasından yeşil tahvil yatırım aracına tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Literatürde yer alan çalışmalardan da görüleceği üzere mevcut konuyla ilgili noksanlığın söz konusu olduğu, kesin bir bulgunun elde edilemediği ve dolayısıyla alan çalışmalarının devam ettiği belirtilebilmektedir.

4. Metodoloji

Bu çalışmada, finansal varlık yatırımlarını etkileyen ekonomik ve finansal faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma kapsamı 2010:09-2023:07 olarak belirlenmiş ve yapısal kırılmalı zaman serisi süreci izlenmiştir. Bununla birlikte çalışmanın açıklanan değişkenleri devlet iç borçlanma araçları, yapılandırılmış ürünler ve diğer yatırım araçlarından oluşmaktayken, açıklayıcı değişkenleri ekonomik ve finansal faktörler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Ekonomik faktörler olarak enflasyon oranı, faiz oranı, brüt rezervler ve kredi risk primi baz alınırken, finansal faktörler olarak ise yatırımcı duyarlılığı, yatırımcı risk iştahı, tüketici kredileri ve korku endeksi baz alınmıştır. Açıklanan ve açıklayıcı değişkenlere ait tanımlayıcı bilgiler aşağıdaki Tablo 1’de sunulmaktadır;

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Açıklanan ve Açıklayıcı Değişkenler

Açıklanan Değişkenler	Hesaplama Şekli	Veri Sıklığı	Birim	Sembol	Kaynak	
Devlet İç Borçlanma Araçları				DİB		
Yapılandırılmış Ürünler	Ln	Aylık	Milyon TL	YÜ	MKK	
Diğer Yatırım Araçları				DYA		
Açıklayıcı Değişkenler						
Ekonomik Faktörler	Enflasyon	Yüzde(%)	Oran	ENF		
	Faiz		Oran	FAİZ	TCMB	
	Brüt Rezervler		Milyar Dolar	RZV		
	Kredi Risk Primi		Endeks	CDS	investing.com	
Finansal Faktörler	Yatırımcı Duyarlılığı	Ln	Aylık	Endeks	DUY	TUİK
	Yatırımcı Risk İştahı			Endeks	RISK	MKK
	Tüketici Kredileri			Milyon TL	TK	BDDK
	Korku Endeksi			Endeks	VIX	investing.com

Yukarıdaki Tablo 1’de mevcut çalışmada kullanılan açıklanan ve açıklayıcı değişkenlere ilişkin detaylı bilgilere yer verilmektedir. Çalışmanın açıklanan değişkeni olan devlet iç borçlanma araçlar hazine bonusu, devlet tahvili, altına dayalı tahvil, hazine kira sertifikası, altına dayalı kira sertifikası, dövizli hazine kira sertifikası ve dövizli hazine iç borçlanma senedinden oluşmaktayken, yapılandırılmış ürünler turbo alım varantı, turbo satım varantı, alım hakkı veren yatırım kuruluşu (YK) varantı, satım hakkı veren YK varantı, iskontolu sertifika, turbo kısa sertifika (satım) ve turbo uzun sertifika (alım)’dan oluşmakta ve son olarak diğer yatırım araçları ise varlığa dayalı menkul kıymetler, varlık teminatlı menkul kıymet, ipotek teminatlı menkul kıymet, gayrimenkul sertifikaları, sahipliğe dayalı kira sertifikaları, alım satıma dayalı kira sertifikaları, ortaklığa dayalı kira sertifikaları, yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikaları ve diğer kira sertifikalarından oluşmaktadır (www.mkk.com.tr, 2023). Bununla birlikte çalışmanın açıklayıcı değişkenlerinden olan ve ekonomik faktörleri temsil eden enflasyon oranı, aylık tüketici fiyatlarındaki değişimi; faiz oranı, 1 aya kadar vadeli TL üzerinden açılan mevduatlara uygulanan faiz oranını; brüt rezervler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası brüt rezervlerini ve kredi risk primi ise ülkemiz beş yıllık CDS risk primini ifade etmektedir. Öte yandan çalışmanın açıklayıcı değişkenlerinden olan ve finansal faktörleri temsil eden yatırımcı duyarlılığı, tüketici güven endeksini; yatırımcı risk iştahı, yatırımcılar özelinde hesaplanan risk iştahını; tüketici kredileri, bireysel müşteriler tarafından kullanılan ihtiyaç kredilerini ve korku endeksi ise VIX endeksini ifade etmektedir. Mevcut çalışmanın ekonometrik analiz sürecinde enflasyon ve faiz değişkenleri oran olarak hesaplandığı için bu değişkenler ham halleri ile analizlere dâhil edilirken, çalışmada kullanılan diğer değişkenlerin tamamının doğal logaritması alındıktan sonra analizlere dâhil edilmişlerdir. Tüm değişkenler analize hazır hale getirilmesiyle, yapısal kırılmalı zaman serisi süreci uygulanmıştır.

Yapısal kırılmalı zaman serisi sürecinde ilk olarak Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF ve Kwiatkowski vd. (1992) tarafından geliştirilen KPSS ile yapısal kırılmaları dikkate alan Enders ve Lee (2012) tarafından geliştirilen Fourier ADF ve Becker-Enders-Lee (2006) tarafından geliştirilen Fourier KPSS birim kök testleri uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin düzeyde durağan olmadığının tespit edilmesinden hareketle çalışmanın sonraki aşamasında Johansen eşbütünleşme testi (1991) ile yapısal kırılmalı CİS ve Sanso (2006), Arai ve Kuruzomi (2007) ve Tsong vd. (2016) eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinden hareketle çalışmanın sonraki aşamasında kısa ve uzun dönemli katsayı tahmine geçilmiştir. Katsayı tahminine geçmeden önce çalışmada kullanılan değişkenlerin kırılma tarihleri Zivot ve Andres (1992) testiyle belirlenmiş ve katsayı tahminine dâhil edilmiştir. Çalışmanın kısa dönem katsayı tahminini En Küçük Kareler Yöntemi – Least Square (OLS) ile test edilirken uzun dönem katsayı tahmini FMOLS tahmincisi ile tahmin edilmiştir. Çalışmanın sonraki aşamasında nedensellik analizine geçilmiştir. Değişkenlerin düzeyde birim kök içermesinden hareketle çalışmanın nedensellik analizinde yapısal kırılmasız Toda-Yamamoto, tek kırılmalı Toda-Yamamoto ve kümülatif kırılmalı Toda-Yamamoto nedensellik testleri kullanılmıştır. Çalışmanın ekonometrik analiz sürecinin son aşamasında etki-tepki ve varyans ayrıştırması analizlerine geçilmiştir. Bunun için ilk olarak VAR modeli kurulmuş ve uygun gecikme uzunluğu belirlenmiş. Kurulan VAR modeli üzerinden etki-tepki ve varyans ayrıştırma analizleri gerçekleştirilmiştir.

Verilen bu bilgiler ışığında çalışmada kullanılan açıklanan açıklayıcı değişkenler dikkate alınarak Model A, B ve C olmak üzere üç farklı model geliştirilmiştir. Geliştirilen bu modellerin regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

Model A

$$LNDİB_t = \alpha_0 + \alpha_1 ENF_t + \alpha_2 FAIZ_t + \alpha_3 LNRZV_t + \alpha_4 LNCDS_t + \alpha_5 LNDUY_t + \alpha_6 LNRISK_t + \alpha_7 LNTK_t + \alpha_8 LNVIX_t + \epsilon_t \quad (1)$$

Model B

$$LNYÜ_t = \alpha_0 + \alpha_1 ENF_t + \alpha_2 FAIZ_t + \alpha_3 LNRZV_t + \alpha_4 LNCDS_t + \alpha_5 LNDUY_t + \alpha_6 LNRISK_t + \alpha_7 LNTK_t + \alpha_8 LNVIX_t + \epsilon_t \quad (2)$$

Model C

$$LNDYA_t = \alpha_0 + \alpha_1 ENF_t + \alpha_2 FAIZ_t + \alpha_3 LNRZV_t + \alpha_4 LNCDS_t + \alpha_5 LNDUY_t + \alpha_6 LNRISK_t + \alpha_7 LNTK_t + \alpha_8 LNVIX_t + \epsilon_t \quad (3)$$

Yukarıda yer alan denklemlerde t çalışmanın zaman boyutunu, α eğim katsayısını ve ϵ ise hata terimini ifade etmektedir. Çalışmada kullanılan yatırım araçları bileşenlerinin birbirinden farklı olduğu dikkate alındığında çalışma sonucunda her model özelinde farklı bulguların elde edilmesi beklenmektedir. Bununla birlikte devlet iç borçlanma araçları getirisinin faiz ile olan yakın ilişkisinden hareketle, faizlerde yaşanacak artışların devlet iç borçlanma araçlarını pozitif yönde etkilemesi; yapılandırılmış ürünlerin belli bir vadede ve genellikle orta vadede ihraç edilmesinden hareketle, yatırımcı duyarlılığında yaşanacak artışların yapılandırılmış ürünleri pozitif yönde etkilenmesi ve son olarak diğer yatırım araçları içerisinde farklı yatırım araçlarının yer almasında hareketle ülke rezervlerinde yaşanan artışların piyasada güven oluşturacağı ve farklı yatırım araçlarından oluşan diğer yatırım araçlarını pozitif yönde etkilemesi beklenen diğer durumlardır. Öte yandan çalışmada kullanılan risk göstergelerinde yaşanacak artışların yatırımcı risk iştahını kaçıracağı ve yatırım araçlarını olumsuz yönde etkileyeceği beklenmektedir.

Çalışmada geliştirilen modeller dikkate alınarak yukarıda anlatılan ekonometrik süreç doğrultusunda elde edilen bulgulara bir sonraki bölümde yer verilmektedir.

5. Bulgular

Çalışmanın ekonometrik analiz sonuçlarının yer aldığı bu bölümde ilk olarak açıklayıcı değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik bilgisi sunulmaktadır;

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

		ENF	FAİZ	RZV	CDS	DUY	RİSK	TK	VIX
MODEL A	Ortalama	1,556	12,378	11,608	5,722	4,443	3,863	5,470	2,843
	Çarpıklık	3,124	0,794	-0,429	0,239	-0,774	-0,601	0,715	0,778
	Basıklık	15,248	2,887	2,306	2,089	3,048	2,482	2,422	3,375
	Jarque-Bera	992,669	13,332	6,404	5,556	12,612	9,015	12,491	13,461
	Olasılık	0,000	0,001	0,040	0,062	0,001	0,011	0,001	0,001
MODEL B	Gözlem	126	126	126	126	126	126	126	126
	Ortalama	1,398	11,503	11,585	5,636	4,459	3,860	5,277	2,869
	Çarpıklık	3,246	1,025	-0,185	0,380	-0,970	-0,604	0,438	0,716
	Basıklık	17,032	3,271	1,940	2,223	3,390	2,450	2,496	3,383
	Jarque-Bera	1534,162	27,465	8,089	7,580	25,131	11,309	6,563	14,117
MODEL C	Olasılık	0,000	0,000	0,017	0,022	0,000	0,003	0,037	0,000
	Gözlem	154	154	154	154	154	154	154	154
	Ortalama	1,461	11,920	11,600	5,679	4,450	3,864	5,370	2,851
	Çarpıklık	3,246	0,936	-0,333	0,300	-0,925	-0,616	0,599	0,742
	Basıklık	16,534	3,119	2,119	2,205	3,322	2,469	2,475	3,475
Jarque-Bera	1324,003	20,708	7,180	5,830	20,716	10,596	10,075	14,278	
Olasılık	0,000	0,000	0,027	0,054	0,000	0,005	0,006	0,000	
Gözlem	141	141	141	141	141	141	141	141	

Çalışmada kullanılan açıklayıcı değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçlarının yer aldığı yukarıdaki Tablo 2'ye göre Model A'da en yüksek ortalamaya sahip değişkenin 12,378 ortalama değer ile FAİZ değişkeni olduğu; Model B'de 11,585 ortalama değer ile RZV değişkeni olduğu; Model C'de ise 11,920 ortalama değer ile FAİZ değişkeni olduğu görülmektedir. Bununla birlikte normal dağılım göstergesi olarak kabul edilen Jarque-Bera olasılık değerlerine bakılacak olursa açıklayıcı değişkenlerin çalışmada kullanılan tüm modellerde normal dağılım özelliği göstermediği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçların çarpıklık ve basıklık değerleriyle de tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Son olarak çalışma özelinde geliştirilen modellerin gözlem sayılarına bakılacak olursa Model A için 126 gözlem, Model B için 154 gözlem ve son olarak Model C için ise 141 gözlemden oluşan veri setlerinin oluşturulduğu belirtilebilmektedir.

Çalışmanın sonraki aşamasında çoklu doğrusal bağlantı problemi tespiti için VIF testi analizine geçilmiştir. Elde edilen analiz sonuçları aşağıdaki Tablo 3'te sunulmaktadır;

Tablo 3. VIF Testi

	Açıklayıcı Değişkenler	Varyans Katsayı	Merkezi Olmayan VIF	Merkezi VIF
Model A	ENF	2,45E-06	1,170967	1,169024
	FAİZ	6,36E-06	1,167896	1,144927
	RZV	0,003870	1,351197	1,350841
	CDS	0,000448	1,493166	1,488895
	DUY	0,006622	1,140494	1,139289
	RİSK	0,000508	1,323132	1,323092
	TK	0,025980	2,200455	1,075318
Model B	VIX	0,000124	1,138721	1,138702
	ENF	0,000423	1,196771	1,195760
	FAİZ	0,001151	1,149674	1,133808
	RZV	0,652283	1,334238	1,332094
	CDS	0,074121	1,545959	1,542693
	DUY	1,161300	1,163426	1,162317
	RİSK	0,076307	1,342153	1,342152
Model C	TK	4,336478	2,380016	1,073468
	VIX	0,020948	1,166278	1,166112
	ENF	1,65E-05	1,171616	1,170420
	FAİZ	4,31E-05	1,159162	1,141960
	RZV	0,025236	1,364784	1,363999
	CDS	0,002925	1,522123	1,521769
	DUY	0,043744	1,155437	1,154309
Model C	RİSK	0,003159	1,347983	1,346339
	TK	0,178219	2,254140	1,075307
	VIX	0,000816	1,146368	1,145869

VIF testi analiz sonuçlarının gösterildiği yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere Model A, Model B ve Model C için hesaplanan merkezi VIF istatistik değerlerinin 1,542 ile 1,073 arasında değer aldıkları görülmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle mevcut çalışmada geliştirilen modeller özelinde kullanılan değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonraki aşamada birim kök testleri sınanmıştır. İlk olarak test edilen ADF birim kök testine ilişkin elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 4'te verilmektedir;

Tablo 4. ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Seviye		1. Fark		
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	
	t-ist.	t-ist.	t-ist.	t-ist.	
MODEL A	DİB	-0,839	-1,277	-10,395***	-10,417***
	ENF	-1,515	-2,871	-4,881***	-4,890***
	FAİZ	-1,875	-3,066	-6,480***	-6,459***
	RZV	-2,176	-2,371	-10,900***	-10,876***
	CDS	-1,72	-2,972	-5,520***	-5,507***
	DUY	-1,672	-2,437	-5,468***	-5,484***
	RİSK	-0,984	-2,208	-4,032***	-4,126***
	TK	1,737	-0,488	-3,764***	-4,287***
	VIX	-2,396	-2,813	-6,491***	-6,481***
	YÜ	0,018	-1,806	-13,497***	-13,563***
Model B	ENF	-1,582	-2,786	-5,639***	-5,655***
	FAİZ	-0,184	-2,501	-4,294***	-4,369***
	RZV	-2,500	-2,582	-11,656***	-11,646***
	CDS	0,200	-2,564	-3,914***	-4,346***
	DUY	-1,717	-2,636	-6,129***	-6,120***
	RİSK	-1,283	-2,067	-5,039***	-5,113***
	TK	1,059	-0,688	-4,260***	-4,434***
	VIX	-2,423	-2,684	-4,095***	-4,113***
	DYA	-1,138	-1,767	-4,068***	-4,118***
	ENF	-1,519	-2,854	-5,226***	-5,243***
Model C	FAİZ	-0,469	-2,352	-4,092***	-4,118***
	RZV	-2,271	-2,550	-11,294***	-11,280***
	CDS	-1,885	-3,048	-11,266***	-11,228***
	DUY	-1,682	-2,539	-5,847***	-5,814***
	RİSK	-1,219	-2,357	-4,473***	-4,564***
	TK	1,608	-0,375	-4,006***	-4,409***
	VIX	-2,521	-2,848	-7,080***	-7,045***
	Kritik Değerler	Sabit Model; %1(-3,46), %5(-2,87) ve %10(-2,57) Sabit ve Trend Model; %1(-4,00), %5(-3,43) ve %10(-3,14)			

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Maksimum Gecikme Uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir.

ADF birim kök test sonuçlarının gösterildiği yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere çalışmada kullanılan açıklanan ve açıklayıcı değişkenlerin tamamının seviyede olasılık değerleri 0,05'ten büyüktür. Dolayısıyla testin H_0 hipotezi reddedilememiş ve değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı, birim köke sahip olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan birinci fark işleminden sonra değişkenlere ait olasılık değerlerinin kritik değer olan 0.05'ten küçük olduğu dolayısıyla serilerin durağanlaştığı görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle ADF birim kök test sonuçlarına göre çalışmada geliştirilen modellerde kullanılan tüm değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı yani birim köke sahip olduğu, birinci fark işleminden sonra durağanlaştığı yani I(1) olduğu belirtilebilmektedir.

Yapısal kırılmasız ADF birim kök testinden sonra yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier ADF birim kök testine geçilmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 5'te gösterilmektedir;

Tablo 5. Fourier ADF Birim Kök Test Sonuçları

		Fourier ADF (Enders & Lee, 2012)			
		Seviye		1. Fark	
Değişkenler		Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
		ADF İstatistik Değerleri			
MODEL A	DİB	-2,338	-2,180	-4,350**	-6,308***
	ENF	-3,365	-4,392**	-5,700***	-5,614***
	FAİZ	-1,059	-3,750	-4,521***	-7,095***
	RZV	-3,094	-2,985	-5,172***	-5,221***
	CDS	-0,544	-3,836	-4,153**	-6,922***
	DUY	-2,131	-3,559	-8,652***	-8,616***
	RİSK	-2,497	-4,033*	-9,289***	-9,357***
	TK	-0,152	-3,972	-4,807***	-5,897***
MODEL B	VIX	0,578	-3,664	-6,469***	-6,584***
	YÜ	1,288	-2,086	-6,087***	-6,178***
	ENF	-2,426	-0,685	-4,985***	-5,206***
	FAİZ	-0,533	-2,352	-5,081***	-5,118***
	RZV	-2,165	-3,356	-5,557***	-5,552***
	CDS	0,752	-3,037	-5,308***	-5,033***
	DUY	-1,714	-2,428	-4,525***	-9,095***
	RİSK	-2,505	-3,670	-5,401***	-5,384***
MODEL C	TK	-0,118	-3,756	-4,824***	-5,205***
	VIX	-3,526*	-3,652	-4,651***	-7,465***
	DYA	-1,409	-3,120	-12,758***	-12,732***
	ENF	-3,416	-4,263*	-4,436***	-5,129***
	FAİZ	-0,731	-1,668	-4,783***	-4,778**
	RZV	-3,327	-3,401	-5,263***	-5,464***
	CDS	-2,863	-3,978	-5,251***	-5,128***
	DUY	-3,480*	-3,794	-8,719***	-8,809***
RİSK	-2,185	-3,370	-9,129***	-9,034***	
Kritik Değerler	TK	0,281	-3,667	-4,733***	-5,096***
	VIX	-3,108	-2,944	-6,816***	-6,832***
		Sabit Model; %1(-4,370) %5(-3,780) %10(-3,470)			
		Sabit ve Trend Model; %1(-4,870) %5 (-4,310) %10(-4,020)			

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Maksimum Gecikme Uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir.

Yukarıda tabloda Fourier ADF test sonuçları gösterilmektedir. Tabloda yer alan analiz sonuçlarından da görüleceği üzere mevcut çalışmada geliştirilen tüm modellerde seviyede hesaplanan ADF test istatistik değerleri hesaplanan kritik değerlerin sağında kalırken, birinci fark işleminden sonra hesaplanan ADF test istatistik değerleri hesaplanan %1 ve %5 kritik değerlerin solunda kalmaktadır. Elde edilen bu sonuçlardan hareketle Fourier ADF test sonuçlarına göre çalışmada kullanılan tüm modellerin düzeyde durağan olmadığı yani birim köke sahip olduğu, birinci fark işleminden sonra durağanlaştığı yani I(1) olduğu belirtilebilmektedir.

Fourier ADF birim kök testinden sonra ters hipotezli KPSS durağanlık testine geçilmiştir. Test sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. KPSS Durağanlık Test Sonuçları

	Değişkenler	Seviye		1. Fark	
		Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
LM İstatistik Değerleri					
MODEL A	DİB	0,779	0,265	0,150***	0,105***
	ENF	1,188	0,248	0,091***	0,036***
	FAİZ	0,863	0,179*	0,087***	0,060***
	RZV	0,856	0,256	0,074***	0,046***
	CDS	1,150	0,210*	0,053***	0,034***
	DUY	1,004	0,227	0,053***	0,053***
	RİSK	0,959	0,348	0,034***	0,015***
	TK	1,294	0,306	0,390**	0,119**
	VIX	1,052	0,295	0,028***	0,025***
MODEL B	YÜ	1,350	0,263	0,185***	0,088***
	ENF	0,919	0,234	0,114***	0,031***
	FAİZ	1,136	0,229	0,163***	0,085***
	RZV	0,954	0,745	0,113***	0,078***
	CDS	1,214	0,247	0,040***	0,034***
	DUY	1,112	0,238	0,044***	0,044***
	RİSK	2,473	0,540	0,011***	0,004***
	TK	1,444	0,254	0,313***	0,149*
	VIX	0,908	0,541	0,025***	0,026***
MODEL C	DYA	1,354	0,238	0,318***	0,106***
	ENF	0,884	0,223	0,099***	0,028***
	FAİZ	0,992	0,355	0,101***	0,052***
	RZV	0,887	0,286	0,076***	0,070***
	CDS	1,179	0,254	0,072***	0,065***
	DUY	1,083	0,273	0,031***	0,031***
	RİSK	0,939	0,205	0,024***	0,024***
	TK	1,213	0,271	0,401**	0,139**
	VIX	0,830	0,255	0,061***	0,055***
Kritik Değerler	Sabit Model; %1(0,347) %5(0,463) %10(0,739) Sabit ve Trend Model; %1(0,119) %5 (0,146) %10(0,216)				

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Maksimum Gecikme Uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir.

KPSS durağanlık test sonuçlarının gösterildiği yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere seviyede hesaplanan LM istatistik değerleri hesaplanan kritik değerlerin sağında kalıyorken, birinci fark işleminden sonra hesaplanan LM istatistik değerleri hesaplanan kritik değerlerin solunda kalmaktadır. KPSS testinin ters hipotezli olduğu göz önüne alınacak olursa, diğer bir ifadeyle testin boş hipotezinde serilerin durağan olduğunun ifade edildiği düşünülecek olursa düzeyde boş hipotezin reddedildiği, birinci farkta ise reddedilemediği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlardan hareketle KPSS durağanlık test sonuçlarına göre çalışmada geliştirilen modellerde kullanılan tüm değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı yani birim köke sahip olduğu, birinci fark işleminden sonra durağanlaştığı yani I(1) olduğu belirtilebilmektedir. Bu sonuçların ADF birim kök test sonuçları ile benzerlik gösterdiği, ADF birim kök testi ile KPSS durağanlık testi sonuçlarının birbirlerini desteklediği yorumu yapılabilmektedir.

Çalışmanın sonraki aşamasında mevcut çalışma özelinde sınanan son durağanlık testi olan Fourier KPSS durağanlık testine geçilmiştir. Sonuçlar Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. Fourier KPSS Durağanlık Test Sonuçları

		Fourier KPSS (Becker, Enders & Lee, 2006)			
		Seviye		1. Fark	
Değişkenler		Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
		KPSS İstatistik Değerleri			
MODEL A	DİB	1,821	0,466	0,088***	0,028***
	ENF	0,890	0,073	0,027***	0,011***
	FAİZ	1,579	0,327	0,114***	0,054**
	RZV	0,222*	0,126	0,022***	0,034***
	CDS	2,215	0,164	0,080***	0,045***
	DUY	1,394	0,198	0,041***	0,040***
	RİSK	0,512	0,129	0,091***	0,030***
	TK	4,382	0,232	0,075***	0,046***
	VIX	0,254*	0,329	0,036***	0,022***
MODEL B	YÜ	0,939	0,294	0,113***	0,071*
	ENF	1,057	0,074	0,034***	0,009***
	FAİZ	1,553	0,337	0,143**	0,029***
	RZV	2,757	0,141	0,032***	0,020***
	CDS	2,628	0,132	0,047***	0,021***
	DUY	2,246	0,186	0,023***	0,016***
	RİSK	0,365	0,113	0,038***	0,019***
	TK	1,127	0,199	0,045***	0,035***
	VIX	0,179*	0,153	0,041***	0,022***
MODEL C	DYA	4,407	0,681	0,126***	0,075***
	ENF	0,996	0,074	0,036***	0,010***
	FAİZ	1,394	0,275	0,071***	0,036***
	RZV	1,304	0,177	0,038***	0,019***
	CDS	2,173	0,159	0,054***	0,054**
	DUY	1,545	0,178	0,025***	0,016***
	RİSK	0,392	0,128	0,024***	0,021***
	TK	4,973	0,194	0,114***	0,040***
	VIX	0,182*	0,179	0,033***	0,032***
Kritik Değerler		Sabit Model; %1(0,132) %5(0,172) %10(0,270) Sabit ve Trend Model; %1(0,047) %5(0,055) %10(0,072)			

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Maksimum Gecikme Uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir.

Fourier KPSS test sonuçlarının gösterildiği yukarıdaki Tablo 7’den de görüleceği üzere çalışmada kullanılan tüm modellerde düzeyde hesaplanan KPSS-ist. değerleri hesaplanan kritik değerlerin sağında kalırken, birinci fark işleminden sonra hesaplanan KPSS-ist. değerleri hesaplanan kritik değerlerin solunda kalmaktadır. Testin boş hipotezinde serilerin durağan olduğunun ifade edildiği düşünülecek olursa değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı yani birim köke sahip olduğu, birinci fark işleminden sonra durağanlaştığı yani I(1) olduğu belirtilebilmektedir. Elde edilen bu sonuçların Fourier ADF birim kök test sonuçları ile benzerlik gösterdiği, her iki test sonucunun birbirini desteklediği çıkarımı yapılabilmektedir.

Yukarıda sınanan birim kök ve durağanlık test sonuçları genel hatları ile değerlendirildiğinde çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin düzeyde birim kök içerdiği fakat birinci fark işleminden sonra durağanlaştığı belirtilebilmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle çalışmanın sonraki aşamasında eşbütünleşme analize geçilmiştir. İlk olarak yapısal

kırılmaları dikkate almayan Johansen eşbütünleşme testi sınanmıştır. Sonuçları Tablo 8’de sunulmaktadır;

Tablo 8. Yapısal Kırılmasız Eşbütünleşme Test Sonuçları

Eşbütünleşme Sayısı	Model A	Model B	Model C	%5 Kritik Değer
	İz İstatistiği			
Boş*	1321,159	722,966	726,346	228,297
En çok 1*	949,597	531,247	559,237	187,470
En çok 2*	684,765	403,243	426,364	150,558
En çok 3*	488,970	292,838	324,864	117,708
En çok 4*	319,564	204,199	235,031	88,803
En çok 5*	224,886	130,496	147,151	63,876
En çok 6*	139,350	78,087	79,422	42,915
En çok 7*	77,256	45,563	44,288	25,872
En çok 8*	32,112	16,128	16,030	12,517

Not: Maksimum Gecikme Uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir.

Johansen eşbütünleşme test sonuçlarının gösterildiği yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere çalışma özelinde geliştirilen tüm modellerde hesaplanan iz-ist. değerlerinin %5 düzeyinde belirlenen kritik değerlerin tamamından büyük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla testin yokluk hipotezi olan H_0 =Eşbütünleşme yoktur hipotezi reddedilerek, çalışmada kullanılan değişkenler arasında en çok 8 adet eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapısal kırılmaları dikkate almayan Johansen eşbütünleşme testinden sonra yapısal kırılmaları dikkate alan CiS ve Sanso (2006), Arai ve Kurozumi (2007) ve Tsong vd. (2016) eşbütünleşme testleri sınanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 9’da gösterilmektedir;

Tablo 9. Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Test Sonuçları

	CiS & Sanso (2006); AK (2007)			Tsong et al. (2016)		
	Sabitte Kırılma ve Trend			Trendde Kırılma		
	Test	Kırılma	İstatistik	Test	İstatistik	
Model A	SCols	Mayıs 2022	0,078	Fourier CIOls	0,030	
	SC*(dols)	Mayıs 2022	0,080	Fourier CIdols	0,019	
Model B	SCols	Nisan 2022	0,025	Fourier CIOls	0,059	
	SC*(dols)	Nisan 2022	0,023	Fourier CIdols	0,024	
Model C	SCols	Ağustos 2018	0,077	Fourier CIOls	0,062	
	SC*(dols)	Ağustos 2018	0,033	Fourier CIdols	0,058	
Kritik Değerler	%1(0,083)	%5(0,103)	%10(0,154)	%1(0,078)	%5(0,099)	%10(0,163)

Mevcut çalışmanın yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizleri kapsamında sabitte kırılma ve trend modeli için eşbütünleşme analizleri CiS ve Sanso (2006) ve Arai ve Kurozumi (2007) testleri ile sınanırken; trendde kırılma modeli için eşbütünleşme analizleri Tsong vd. (2016) testi ile sınanmıştır. Söz konusu bu testler ters hipotezli olup, H_0 : Eşbütünleşme vardır şeklinde ifade edilmektedir. Sabit modeldeki tek ve ani kırılmaları gösteren CiS ve Sanso (2006) ve Arai ve Kurozumi (2007) test sonuçlarına bakılacak olursa çalışmada geliştirilen tüm modellerde testin hesaplanan SCols ve SC*(dols) istatistik değerlerinin hesaplanan %1, %5 ve %10 kritik değerlerden küçük olduğu görülmekte dolayısıyla testi boş hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla çalışmada geliştirilen modeller özelinde kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığından bahsedilebilmektedir. Bununla birlikte test sonuçlarında yer alan kırılma tarihlerine bakılacak olursa Model A için Mayıs 2022, Model B için Nisan 2022, Model C için ise Ağustos 2018 tarihlerinin kırılma tarihleri olarak tespit

edildiği görülmektedir. Öte yandan trendde kırılmayı gösteren Tsong vd. (2016) test sonuçlarına bakılacak olursa çalışmada geliştirilen tüm modellerde testin hesaplanan Fourier CIOs ve Fourier CIdols test istatistik değerlerinin, hesaplanan kritik değerlerden küçük olduğu görülmekte dolayısıyla testin boş hipotezi reddedilememektedir. Elde edilen bu bulgudan hareketle çalışmada geliştirilen modeller özelinde kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığından bahsedilebilmektedir. Yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi kapsamında tespit edilen sonuçlar genel hatları ile değerlendirildiğinde sabitte kırılma ve trend modeli için test edilen Cis ve Sanso (2006) ve Arai ve Kurozumi (2007) eşbütünleşme testleri ile trendde kırılma modeli için test edilen Tsong vd. (2016) eşbütünleşme testinin benzer sonuçlar verdiği ve çalışmada geliştirilen modeller özelinde kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisini tespit ettiği belirtilebilmektedir.

Eşbütünleşme ilişkisinin tespitinden sonra kısa ve uzun dönem katsayı tahminine geçilmiştir. Tahminleme yapılmadan önce geliştirilen modellerde kullanılan değişkenlerin kırılma tarihleri belirlenmiş ve katsayı tahmininde kukla (dummy) değişkeni olarak analize dahil edilmiştir. Kırılma tarihleri belirlenirken Zivot ve Andres (1992) testinden faydalanılmış olup Nisan 2018, Mayıs 2019 ve Kasım 2021 tarihleri çalışma özelinde geliştirilen modeller için kırılma tarihleri olarak tespit edilmiştir. Verilen bu bilgiler ışığında En Küçük Kareler Yöntemi – Least Square (OLS) ile test edilen kısa dönem katsayı tahmin sonuçları aşağıda yer alan Tablo 10'da verilmektedir;

Tablo 10. Kısa Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model A		Model B		Model C	
	Katsayı	t-istatistik	Katsayı	t-istatistik	Katsayı	t-istatistik
ENF	-0,016***	-3,523	-0,003	-0,102	-0,005	-0,456
FAİZ	0,007***	2,762	0,013	0,705	0,016**	2,327
RZV	0,047	0,464	-2,753***	-5,039	1,160***	5,150
CDS	-0,088*	-1,695	-0,846**	-2,480	0,120	0,895
DUY	0,221	1,284	4,951***	4,333	-2,122***	-4,837
RISK	0,135***	2,709	-0,211	-0,646	0,152	1,204
TK	0,072	1,641	3,024***	12,895	1,621**	17,423
VIX	-0,035	-1,122	0,116	0,570	-0,106	-1,294
NİSAN2018	0,062*	1,660	0,132	0,505	0,831***	8,414
MAYIS2019	-0,076**	-1,991	-0,226	-0,940	-0,064	-0,686
KASIM2021	0,196***	3,757	1,606***	6,056	-1,034***	-9,045
C	3,369*	1,896	-4,233	-0,379	-12,066***	-2,757
Düzeltilmiş R ²	0,574		0,910		0,974	
F-İst.	16,318***		141,992***		483,875***	
Değişen Varyans	1,081***		0,819***		0,322***	
Otokorelasyon	0,077**		0,922***		0,880***	
Jargue-Bera	3,454***		1,554***		1,418***	

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Mevcut çalışma özelinde geliştirilen modeller için kısa dönem katsayı tahmin sonuçlarına geçmeden önce ilk olarak analiz çıktı sonuçlarında yer alan olasılık (F-istatistik) değerlerine bakılacak olursa, değerlerin tüm modellerde %99 güven düzeyinde anlamlılığı ifade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla çalışmada kurulan modellerin bir bütün olarak anlamlı olduğu belirtilebilmektedir. Bununla birlikte açıklanan değişkendeki değişimlerin ne kadarının açıklayıcı değişkenler tarafından açıklandığı gösteren Düzeltilmiş R² değerlerine bakılacak olursa, değerlerin Model A için %57,4; Model B için %91 ve Model C için ise %97,4 olduğu tespit

edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlardan hareketle açıklayıcı değişkenlerin açıklanan değişkenler üzerinde yüksek bir etkisinin olduğu yorumu yapılabilmektedir. Ek olarak kalıntı testleri göre çalışmada geliştirilen tüm modellerde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının olmadığı, bununla birlikte normal dağılım özelliği gösterdiği tespit edilmiştir. Bu haliyle kısa dönem katsayı tahmin sonuçlarının geçerli olduğu ve bir sorun teşkil etmediği belirtilebilmektedir.

Kısa dönem katsayı tahmin sonuçlarına göre Model A'da kullanılan enflasyon, faiz, CDS ve yatırımcı risk iştahı değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verdiği; brüt rezervler, yatırımcı duyarlılığı, tüketici kredileri ve VIX değişkenlerinin ise anlamsız sonuç verdiği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlardan hareketle enflasyonda yaşanan bir birimlik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında 0.01 birimlik bir azalışa; faizlerde yaşanan bir birimlik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında kısmi bir artışa; CDS'lerde yaşanan %1'lik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında %8.8'lik bir azalışa ve son olarak yatırımcı risk iştahında yaşanan %1'lik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında %13.5'lik bir artışa neden olduğu belirtilebilmektedir.

Çalışma özelinde geliştirilen Model B sonuçlarına bakılacak olursa brüt rezervler, CDS, yatırımcı duyarlılığı ve tüketici kredileri değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verdiği; çalışmada kullanılan diğer açıklayıcı değişkenlerin ise istatistiki olarak anlamsız sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda brüt rezervlerde yaşanan %1'lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %275.3'lük bir azalışa; CDS'lerde yaşanan %1'lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %84.6'lık bir azalışa; yatırımcı duyarlılığında yaşanan %1'lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %495.1'lik bir artışa ve son olarak tüketici kredilerinde yaşanan %1'lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %302.4'lük bir artışa neden olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Son olarak Model C özelinde elde edilen sonuçlara bakılacak olursa faiz, brüt rezervler, yatırımcı duyarlılığı ve tüketici kredileri değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verdiği, bununla birlikte enflasyon, CDS, yatırımcı risk iştahı ve VIX değişkenlerinin ise istatistiki olarak anlamsız sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sonuçlardan hareketle faizlerde yaşanan bir birimlik artışın diğer yatırım araçları yatırımlarında 0.01 birimlik bir artışa; brüt rezervlerde yaşanan %1'lik artışın diğer yatırım araçları yatırımlarında %116'lık bir artışa; yatırımcı duyarlılığında yaşanan %1'lik artışın diğer yatırım araçları yatırımlarında %212.2'lik bir azalışa ve son olarak tüketici kredilerinde yaşanan %1'lik artışın diğer yatırım araçları yatırımlarında %162.1'lik bir artışa neden olduğu ifade edilebilmektedir.

Kısa dönem katsayı tahmininden sonra FMOLS tahmincisi ile uzun dönem katsayı tahminine geçilmiştir. Elde edilen sonuçları aşağıda yer alan Tablo 11’de sunulmaktadır;

Tablo 11. Uzun Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model A		Model B		Model C	
	Katsayı	t-istatistik	Katsayı	t-istatistik	Katsayı	t-istatistik
ENF	-0,015***	-8,532	-0,009	-0,049	-0,003	-0,409
FAİZ	0,005***	4,999	0,010	0,912	0,013**	2,501
RZV	0,218***	5,335	-2,675***	-8,244	1,281***	7,445
CDS	-0,113***	-5,665	-0,971***	-4,815	-0,014	-0,138
DUY	0,551***	7,960	6,064***	8,327	-1,083***	-2,957
RİSK	0,074***	3,823	-0,331*	-1,702	0,033	0,344
TK	-0,238***	-8,315	1,985***	6,468	0,614***	3,986
VIX	-0,005	-0,477	0,233*	1,882	0,053	0,823
NİSAN2018	0,026*	1,790	0,050	0,324	0,768***	10,036
MAYIS2019	-0,051***	-3,500	-0,065	-0,444	0,082	1,109
KASIM2021	0,266***	12,879	2,050***	11,246	-0,669***	-6,628
C	1,562	2,275	-5,019	-0,765	-12,998	-3,907
Düzeltilmiş R ²		0,671		0,913		0,982
Otokorelasyon		0,325***		0,910***		0,483***
Jargue-Bera		0,901***		4,359***		0,048***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Yukarıdaki tabloda FMOLS tahmincisi ile tahmin edilen uzun dönem katsayı tahmin sonuçları yer almaktadır. Tabloda ilk olarak Düzeltilmiş R² değerlerine bakılacak olursa, değerler Model A için %67; Model B için %91 ve Model C için ise %98 olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla açıklayıcı değişkenlerin açıklanan değişkenler üzerinde yüksek bir etkisinin olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Bununla birlikte tabloda yer alan kalıntı testleri çıktılarına bakılacak olursa çalışmada geliştirilen tüm modellerde otokorelasyon sorununun olmadığı ve modellerin normal dağılım özelliği sergilediği görülmektedir. Bu haliyle uzun dönem katsayı tahmin sonuçlarının geçerli olduğu belirtilebilmektedir.

FMOLS tahmincisi sonuçlarına göre Model A’da kullanılan VIX değişkeni hariç diğer tüm açıklayıcı değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlardan hareketle enflasyonda yaşanan bir birimlik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında 0.01 birimlik bir azalışa; faizlerde yaşanan bir birimlik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında kısmi bir artışa; brüt rezervlerde yaşanan %1’lik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında %21.8’lik bir artışa; CDS’lerde yaşanan %1’lik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında %11.3’lük bir azalışa; yatırımcı duyarlılığında yaşanan %1’lik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında %55.1’lik bir artışa; yatırımcı risk iştahında yaşanan %1’lik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında %7.4’lük bir artışa ve son olarak tüketici kredilerinde yaşanan %1’lik artışın devlet iç borçlanma araçları yatırımlarında %23.8’lik bir azalışa neden olduğu ifade edilebilmektedir.

Tabloda yer alan Model B sonuçlarına bakılacak olursa brüt rezervler, CDS, yatırımcı duyarlılığı, yatırımcı risk iştahı, tüketici kredileri ve VIX değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verdiği, enflasyon ve faiz değişkenlerinin ise istatistiki olarak anlamsız sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Katsayı tahmin sonuçlarına bakıldığında ise brüt rezervlerde yaşanan %1’lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %267.5’lik bir azalışa; CDS’lerde yaşanan %1’lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %97.1’lik bir azalışa; yatırımcı duyarlılığında yaşanan %1’lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %606.4’lük bir artışa; yatırımcı risk iştahında yaşanan %1’lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %33.1’lik bir azalışa;

tüketici kredilerinde yaşanan %1'lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %198.5'lik bir artışa ve son olarak VIX endeksinde yaşanan %1'lik artışın yapılandırılmış ürün yatırımlarında %23.3'lük bir artışa neden olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Son olarak Model C özelinde elde edilen sonuçlara bakılacak olursa faiz, brüt rezervler, yatırımcı duyarlılığı ve tüketici kredileri değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verdiği, modelde kullanılan diğer açıklayıcı değişkenlerin ise istatistiki olarak anlamsız sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda faizde yaşanan bir birimlik artışın diğer yatırım araçları yatırımlarında 0.01 birimlik bir artışa; brüt rezervlerde yaşanan %1'lik artışın diğer yatırım araçları yatırımlarında %128.1'lik bir artışa; yatırımcı duyarlılığında yaşanan %1'lik artışın diğer yatırım araçları yatırımlarında %108.3'lük bir azalışa ve son olarak tüketici kredilerinde yaşanan %1'lik artışın diğer yatırım araçları yatırımlarında %61.4'lük bir artışa neden olduğu görülmektedir.

Kısa ve uzun dönem katsayı tahmininden sonra nedensellik analizine geçilmiştir. Çalışmanın nedensellik analizleri yapısal kırılmalı ve kırılmasız Toda-Yamamoto nedensellik testleri ile sınanmıştır. Elde edilen nedensellik test sonuçları aşağıdaki Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12. Nedensellik Test Sonuçları

Kırılmasız											
Model 1		Nedensellik	Model 2		Nedensellik	Model 3		Nedensellik			
ENF	→	DİB	√	ENF	→	YÜ	×	ENF	→	DYA	×
FAİZ	→	DİB	×	FAİZ	→	YÜ	√	FAİZ	→	DYA	×
RZV	→	DİB	×	RZV	→	YÜ	√	RZV	→	DYA	×
CDS	→	DİB	√	CDS	→	YÜ	√	CDS	→	DYA	×
DUY	→	DİB	√	DUY	→	YÜ	×	DUY	→	DYA	×
RİSK	→	DİB	×	RİSK	→	YÜ	√	RİSK	→	DYA	×
TK	→	DİB	×	TK	→	YÜ	√	TK	→	DYA	×
VIX	→	DİB	√	VIX	→	YÜ	×	VIX	→	DYA	×
Tek Kırılmalı											
ENF	→	DİB	√	ENF	→	YÜ	√	ENF	→	DYA	×
FAİZ	→	DİB	×	FAİZ	→	YÜ	√	FAİZ	→	DYA	×
RZV	→	DİB	×	RZV	→	YÜ	√	RZV	→	DYA	×
CDS	→	DİB	√	CDS	→	YÜ	√	CDS	→	DYA	×
DUY	→	DİB	√	DUY	→	YÜ	×	DUY	→	DYA	×
RİSK	→	DİB	×	RİSK	→	YÜ	√	RİSK	→	DYA	×
TK	→	DİB	×	TK	→	YÜ	√	TK	→	DYA	√
VIX	→	DİB	√	VIX	→	YÜ	×	VIX	→	DYA	√
Kümülatif Kırılmalı											
ENF	→	DİB	√	ENF	→	YÜ	√	ENF	→	DYA	×
FAİZ	→	DİB	√	FAİZ	→	YÜ	√	FAİZ	→	DYA	√
RZV	→	DİB	√	RZV	→	YÜ	√	RZV	→	DYA	×
CDS	→	DİB	√	CDS	→	YÜ	√	CDS	→	DYA	×
DUY	→	DİB	√	DUY	→	YÜ	×	DUY	→	DYA	√
RİSK	→	DİB	√	RİSK	→	YÜ	√	RİSK	→	DYA	×
TK	→	DİB	√	TK	→	YÜ	√	TK	→	DYA	√
VIX	→	DİB	√	VIX	→	YÜ	×	VIX	→	DYA	√

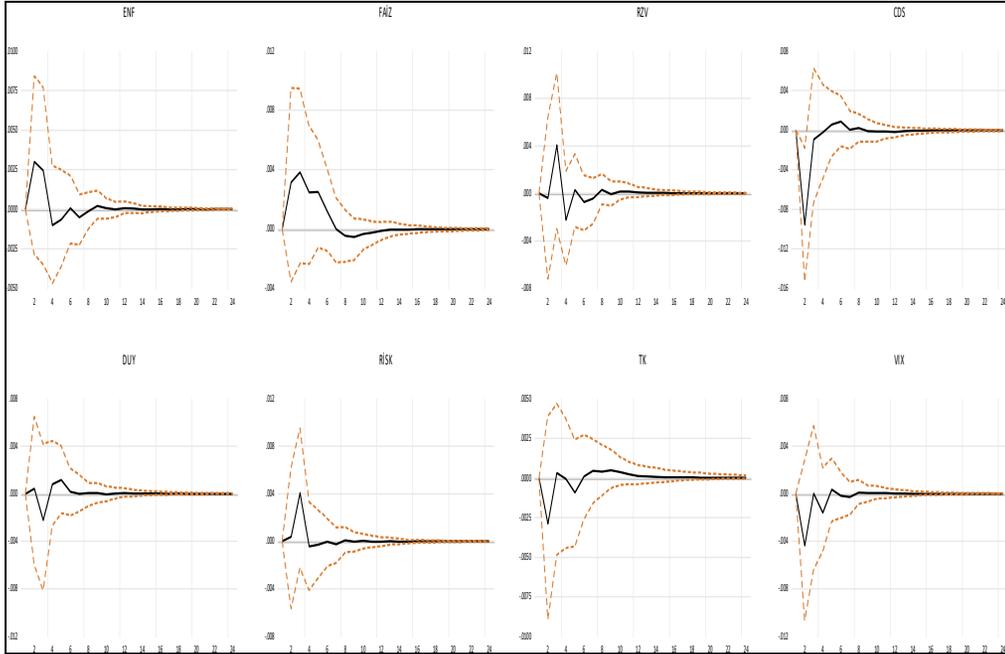
Not: Maksimum Gecikme Uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarında Asimptotik ve Bootstrap olmak üzere iki farklı olasılık değeri yer almaktadır. Yapılan zaman serisi analizlerinde zaman boyutunun dar olması durumunda Asimptotik olasılık değerleri dikkate alınırken, zaman boyutunun yüksek olması durumunda ise Bootstrap olasılık değerleri dikkate alınmaktadır (Topaloğlu ve Ege,

2020). Buradan hareketle mevcut çalışmanın zaman boyutunun Model A için 126 gözlemden, Model B için 154 gözlemden, Model C için 141 gözlemden oluşmasından dolayı çalışmanın zaman boyutunun yüksek olduğu belirtilebilmektedir. Dolayısıyla nedensellik test sonuçları raporlanırken, Bootstrap olasılık değerleri dikkate alınarak yorumlama yapılmıştır. Verilen bu bilgiler ışığında yukarıdaki tabloda yer alan Model A sonuçlara bakılacak olursa enflasyon, CDS, yatırımcı duyarlılığı ve VIX açıklayıcı değişkenlerinin hem yapısal kırılmasız hem de yapısal kırılmalı Fourier testlerinde istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Dolayısıyla çalışma özelinde test edilen tüm Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre ENF, CDS, DUY ve VIX değişkenlerinden devlet iç borçlanma araçlarına doğru Granger nedensellik ilişkisinin tespit edildiği belirtilebilmektedir. Model B özelinde elde edilen sonuçlara göre ise faiz, rezerv, CDS, yatırımcı risk iştahı ve tüketici kredileri açıklayıcı değişkenlerinin çalışmada sınanan tüm Toda-Yamamoto nedensellik testlerinde istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Dolayısıyla çalışma özelinde test edilen tüm Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre FAİZ, RZV, CDS, RISK ve TK değişkenlerinden yapılandırılmış ürünlere doğru Granger nedensellik ilişkisinin tespit edildiği belirtilebilmektedir. Son olarak Model C özelinde elde edilen çıktılara bakılacak olursa yapısal kırılmaları dikkate almayan Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre modelin açıklanan değişkeni olan diğer yatırım araçları ile modelde kullanılan açıklayıcı değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin tespit edilemediği görülmektedir. Bununla birlikte hem tek kırılmalı hem de kümülatif kırılmalı Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre ise TK ve VIX değişkenlerinden diğer yatırım araçlarına doğru Granger nedensellik ilişkisinin tespit edildiği belirtilebilmektedir.

Çalışmada özelinde geliştirilen modellerde uzun dönemli eşbütünlüşme ilişkisinin tespit edilmesinden hareketle çalışmanın sonraki aşamasında VEC modeli kurularak uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. LR Test İstatistiği (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) ile yapılan sınamalar sonucunda Model A için en uygun gecikme uzunluğunun 10; Model B için en uygun gecikme uzunluğunun 2 ve Model C için en uygun gecikme uzunluğunun 1 olarak belirlenmiş ve VEC modeli tekrar kurulmuştur. Kurulan VEC modeli üzerinden ilk olarak 24 aylık (2 yıl) periyotlar dikkate alınarak Bootstrap tahmincisi ile %95 güven düzeyinde etki-tepki analizleri gerçekleştirilmiş olup, Model A özelinde elde edilen çıktılar aşağıdaki Şekil 1’de sunulmuştur;

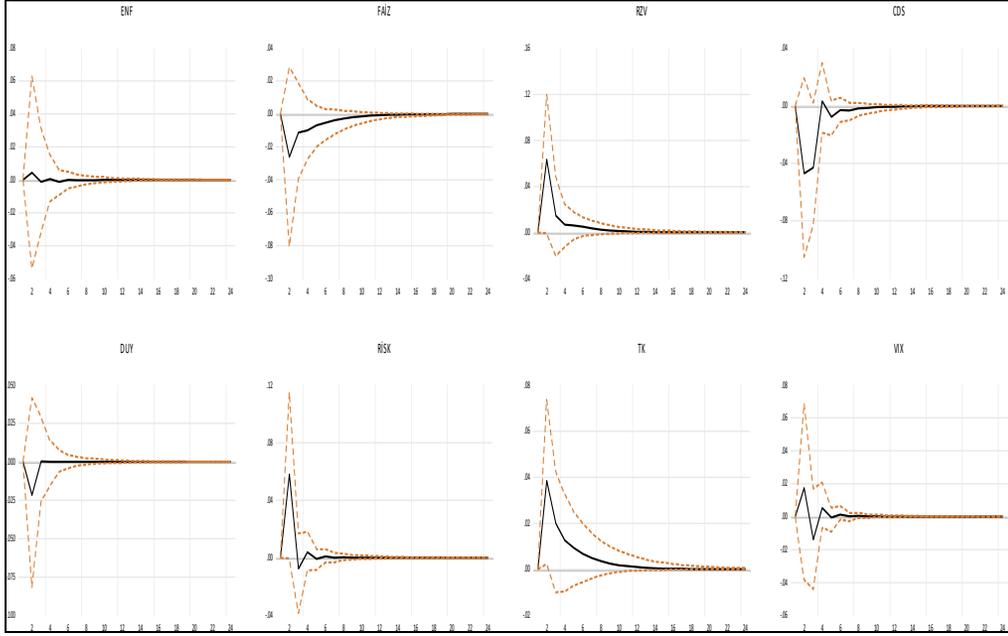
Şekil 1. Model A İçin Etki-Tepki Analiz Sonuçları

Etki-tepki analizinde sistemde yaşanan bir şoka değişkenlerin ne ölçüde ve hangi yönde tepki verdiği tespit edilmektedir. Şokun etkisini yitirmesiyle birlikte ise değişkenlerin verdiği tepkinin önceki seviyeye dönmesi, diğer bir ifadeyle sifıra yakınsaması beklenmektedir. Verilen bu bilgilerden hareketle yukarıdaki Şekil 1’de yer alan Model A özelinde test edilen etki-tepki analiz sonuçlarına bakılacak olursa CDS, TK ve VIX değişkenlerinde meydana gelen bir şoka Model A’nın açıklanan değişkeni olan devlet iç borçlanma araçlarının negatif yönlü bir tepki verdiği; ENF, FAİZ, RZV, DUY ve RİSK değişkenlerinde meydana gelen bir şoka ise devlet iç borçlanma araçlarının pozitif yönlü bir tepki verdiği görülmektedir. Bununla birlikte devlet iç borçlanma araçlarının verdiği bu tepkinin zamanla azalarak sifıra yakınsadığı ve genel tabloda altıncı dönemden sonra tepkinin ortadan kalktığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonraki aşamasında Model B özelinde etki-tepki analizlerine geçilmiştir. Elde edilen etki-tepki analiz sonuçları aşağıda yer alan Şekil 2’de verilmektedir;

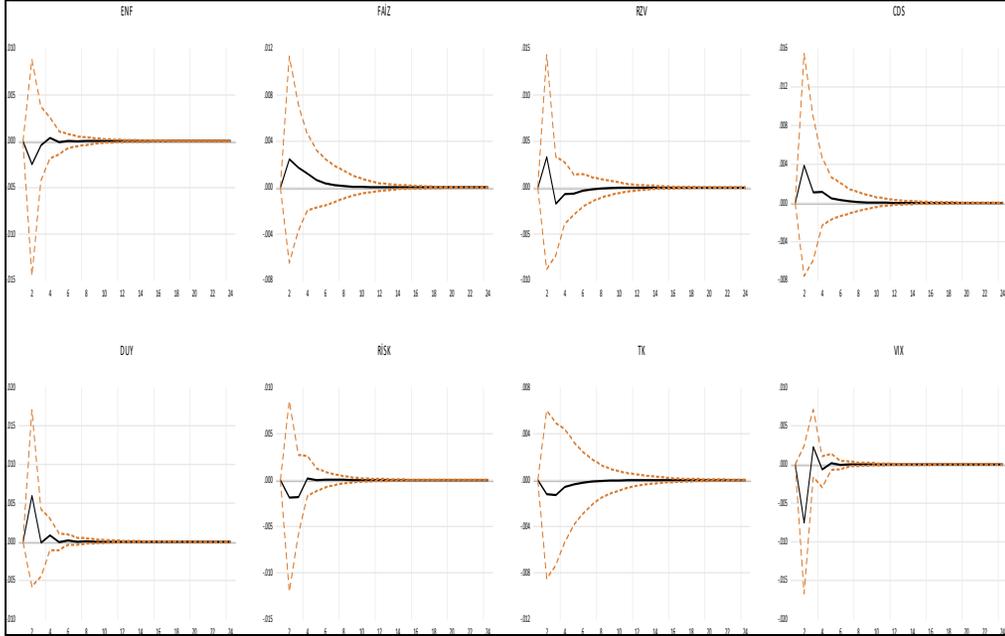
Şekil 2. Model B İçin Etki-Tepki Analiz Sonuçları

Yukarıda yer alan Şekil 2’de çalışmada kullanılan açıklayıcı değişkenlerde meydana gelen bir şoka Model B’nin açıklanan değişkeni olan yapılandırılmış ürünlerin nasıl tepki verdiği gösterilmektedir. Sonuçlardan da görüleceği üzere FAİZ, CDS ve DUY değişkenlerinde meydana gelen bir şoka modelin açıklanan değişkeni olan yapılandırılmış ürünlerin negatif yönlü bir tepki verdiği; ENF, RZV, RİSK, TK ve VIX değişkenlerinde meydana gelen bir şoka yapılandırılmış ürünlerin pozitif yönlü bir tepki verdiği tespit edilmiştir. Tablo genel hatları ile değerlendirildiğinde ise yapılandırılmış ürünlerin modelde kullanılan tüm açıklayıcı değişkenlere verdiği tepkinin zamanla azalarak sifıra yakınsadığı ve altıncı dönemden sonra tepkinin ortadan kalktığı belirtilebilmektedir.

Çalışmanın sonraki aşamasında Model C özelinde etki-tepki analizleri sınamasına geçilmiştir. Elde edilen çıktılar, aşağıda yer alan şekil 3'te sunulmaktadır;

Şekil 3. Model C için Etki-Tepki Analiz Sonuçları

Model C özelinde test edilen etki-tepki analiz sonuçları yukarıda yer alan Şekil 3'te gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlardan hareketle RİSK, TK ve VIX değişkenlerinde meydana gelen bir şoka modelin açıklanan değişkeni olan diğer yatırım araçlarının negatif yönde bir tepki verdiği; ENF, FAİZ, RZV, CDS ve DUY değişkenlerinde meydana gelen bir şoka ise diğer yatırım araçlarının pozitif yönde bir tepki verdiği görülmektedir. Diğer yatırım araçlarının verdiği bu tepkinin zamanla azalarak sifıra yakınsadığı ve genel tabloda altıncı dönemden sonra ortadan kalktığı belirtilebilmektedir.

Kurulan VEC modeli üzerinden son olarak varyans ayrıştırma analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma bütünlüğü açısından etki-tepki analizlerinde olduğu gibi varyans ayrıştırma analizlerinde de dönem boyutu 24 olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda 1. ve 24. dönemler baz alınarak hazırlanan varyans ayrıştırma sonuç tablosu aşağıda sunulmaktadır;

Tablo 13. Varyans Ayrıştırma Test Sonuçları

Model A	Dönem	DİB	ENF	FAİZ	RZV	CDS	DUY	RİSK	TK	VIX
	1	100,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
24	10,075	7,003	9,051	5,636	1,692	41,981	4,875	19,558	0,125	
Model B	YÜ	ENF	FAİZ	RZV	CDS	DUY	RİSK	TK	VIX	
	1	100,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
24	73,483	1,142	3,572	5,326	6,116	0,105	2,964	7,280	0,007	
Model C	DYA	ENF	FAİZ	RZV	CDS	DUY	RİSK	TK	VIX	
	1	100,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
24	95,784	1,042	1,133	0,016	0,520	0,238	0,729	0,216	0,319	

Varyans ayrıştırması testi ile açıklanan değişken hata teriminde meydana gelen değişimlerin ne kadarının kendi iç dinamiklerinden ne kadarının çalışmada kullanılan açıklayıcı değişkenlerin hata terimlerinden kaynaklandığı yüzdesel bazda tespit edilebilmektedir. Verilen bu bilgi ışığında yukarıda Model A özelinde yer alan varyans ayrıştırma test sonuçlarına bakılacak olursa birinci dönemde devlet iç borçlanma aracı hata terimindeki değişimlerin tamamı kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmakta, açıklayıcı değişkenlerin bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte 24. döneme gelindiğinde ise devlet iç borçlanma aracı hata terimindeki değişimlerin %10.07'si kendi iç dinamiklerinden kaynaklanırken %7'si ENF değişkeni hata teriminden; %9.05'i FAİZ değişkeni hata teriminden; %5.63'ü RZV değişkeni hata teriminden; %1.69'u CDS değişkeni hata teriminden; %41.98'si DUY değişkeni hata teriminden; %4.87'si RİSK değişkeni hata teriminden; %19.55'i TK değişkeni hata teriminden ve son olarak %0,12'si ise VIX değişkeni hata teriminden kaynaklandığı görülmektedir. Model B özelinde yer alan varyans ayrıştırma test sonuçlarına göre ise birinci dönemde yapılandırılmış ürünler hata terimindeki değişimlerin tamamı kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmakta, açıklayıcı değişkenlerin bir etkisi olmamaktadır. Bununla birlikte 24. döneme gelindiğinde ise yapılandırılmış ürünler hata terimindeki değişimlerin %73.48'si kendi iç dinamiklerinden kaynaklanırken %1.14'ü ENF değişkeni hata teriminden; %3.57'si FAİZ değişkeni hata teriminden; %5.32'i RZV değişkeni hata teriminden; %6.11'i CDS değişkeni hata teriminden; %0.10'u DUY değişkeni hata teriminden; %2.96'sı RİSK değişkeni hata teriminden; %7.28'i TK değişkeni hata teriminden ve son olarak %0.007'si ise VIX değişkeni hata teriminden kaynaklanmaktadır. Mevcut çalışma kapsamında geliştirilen son model olan Model C özelinde elde edilen çıktılara bakılacak olursa birinci dönemde diğer yatırım araçları hata terimindeki değişimlerin tamamının kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmakta olduğu bununla birlikte açıklayıcı değişkenlerin bir etkisinin olmadığı görülmektedir. 24. döneme gelindiğinde ise diğer yatırım araçları hata terimindeki değişimlerin %95.78'i kendi iç dinamiklerinden kaynaklanırken %1.04'ü ENF değişkeni hata teriminden; %1.13'ü FAİZ değişkeni hata teriminden; %0.01'i RZV değişkeni hata teriminden; %0.52'si CDS değişkeni hata teriminden; %0.23'ü DUY değişkeni hata teriminden; %0.72'si RİSK değişkeni hata teriminden; %0.21'i TK değişkeni hata teriminden ve son olarak %0.31'i ise VIX değişkeni hata teriminden kaynaklanmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Yatırımcı portföy sepetlerinin oluşturulmasında yatırımcıların riske karşı tutumu önemli bir etkenidir. Öyle ki riski seven yatırımcı açısından portföy bileşenleri daha çok riskli varlıklar etrafında şekillenebilecekken, riski sevmeyen yatırımcı açısından portföy bileşenleri ağırlıklı olarak risksiz varlıklar etrafında şekillenebilecektir. Bununla birlikte riske karşı kayıtsız yatırımcı açısından ise portföy bileşenleri içerisindeki finansal varlıkların riskli-risksiz ağırlıklandırılması pek bir önem ifade etmeyecektir. Öte yandan ilgili konuyu finans teorileri bağlamında ele almak gerekirse Geleneksel Portföy Teorisi, portföy içerisindeki finansal varlık sayısının artırılması suretiyle (yalın çeşitlendirme) riskin azaltılabileceğini savunurken; Modern Portföy Teorisinin başlangıcı kabul edilen Markowitz'in Ortalama Varyans Modeli, portföy içerisindeki varlıkların korelasyon ilişkisinin göz önünde bulundurulması suretiyle portföy riskinin azaltılabileceğini savunmakta; Sermaye Varlıkları Fiyatlama Modeli (SVFM) ise finans literatürüne ilk defa risksiz varlık kavramını kazandırarak risksiz varlıkların portföye dahil edilmesi suretiyle portföy riskinin azaltılabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla temel finans teorileri göz önünde bulundurularak yatırımcı profiline uygun finansal varlıkların seçimi,

gelecek dönemler için hesaplanan beklenen getirinin elde edilmesi diğer bir ifadeyle beklenmedik risklere katlanılmaması ve yapılan yatırımların nihai amacına ulaşması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda finansal varlık yatırımlarını etkileyen ekonomik ve finansal faktörlerin belirlenmesinin gerek alan yazınının geliştirilmesi için gerek yatırımcılar için gerekse politika yapıcıları için önemli olduğu düşünülmektedir.

Buradan hareketle bu çalışmada, Borsa İstanbul'da işlem gören devlet iç borçlanma araçları, yapılandırılmış ürünler ve diğer yatırım araçları finansal varlıklarına yapılan yatırımları etkileyen ekonomik ve finansal faktörlerin yapısal kırılmalı zaman serisi analiz yöntemleri ile tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada kullanılan açıklanan ve açıklayıcı değişkenler esas alınarak üç farklı model geliştirilmiş ve çalışmanın dönem aralığı devlet iç borçlanma araçları için 2013:01-2023:07, yapılandırılmış ürünler için 2010:09-2023:07 ve diğer yatırım araçları için ise 2011:10-2023:07 olarak belirlenmiştir. Mevcut çalışma kapsamında yatırım enstrümanları etkileyen ekonomik ve finansal faktörleri tespit edebilmek adına ADF ve KPSS birim kök testleri ile yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier ADF ve Fourier KPSS birim kök testleri, Johansen eşbütünleşme testi (1991) ile yapısal kırılmalı CİS ve Sanso (2006), Arai ve Kuruzomi (2007) ve Tsong vd. (2016) eşbütünleşme testleri, En Küçük Kareler Yöntemi – Least Square (OLS) ile kısa dönem katsayı tahmini, FMOLS tahmincisi ile uzun dönem katsayı tahmini, yapısal kırılmasız Toda-Yamamoto, tek kırılmalı Toda-Yamamoto ve kümülatif kırılmalı Toda-Yamamoto testleri ile nedensellik testleri, VAR modeli üzerinden etki-tepki ve varyans ayrıştırma analizleri gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen bulgulardan hareketle mevcut çalışma özelinde geliştirilen modellerde kullanılan açıklanan ve açıklayıcı tüm değişkenlerin birinci fark işleminden sonra durağanlaştığı yani I(1) olduğu ve uzun dönemli eşbütünleşik ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte kısa dönem analiz sonuçlarına göre enflasyon, faiz, CDS ve yatırımcı risk iştahının devlet iç borçlanma araçlarını etkilediği; brüt rezervler, CDS, yatırımcı duyarlılığı ve tüketici kredilerinin yapılandırılmış ürünler yatırım aracını etkilediği ve son olarak faiz, brüt rezervler, yatırımcı duyarlılığı ve tüketici kredilerinin ise diğer yatırım araçlarını etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Öte yandan uzun dönem analiz sonuçlarına göre enflasyon, faiz, brüt rezervler, CDS, yatırımcı duyarlılığı, yatırımcı risk iştahı ve tüketici kredilerinin devlet iç borçlanma araçlarını etkilediği; brüt rezervler, CDS, yatırımcı duyarlılığı, yatırımcı risk iştahı, tüketici kredileri ve VIX değişkenlerinin yapılandırılmış ürünler yatırım aracını etkilediği; faiz, brüt rezervler, yatırımcı duyarlılığı ve tüketici kredilerinin diğer yatırım araçlarını etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Sonraki aşamada test edilen Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre ise mevcut çalışmada kullanılan tüm açıklayıcı değişkenlerden devlet iç borçlanma araçlarına doğru; enflasyon, faiz, brüt rezervler, CDS, yatırımcı risk iştahı ve tüketici kredilerinden yapılandırılmış ürünlere doğru; faiz, yatırımcı duyarlılığı, tüketici kredileri ve VIX değişkenlerinden diğer yatırım araçlarına doğru nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Tespit edilen bu sonuçlar genel hatları ile değerlendirildiğinde devlet iç borçlanma araçları, yapılandırılmış ürünler ve diğer yatırım araçlarına uzun dönemde yatırım yapacak olan yatırımcıların yatırımcı duyarlılığı ve tüketici kredileri değişkenlerini getiri-risk hesaplamalarında dikkate almaları önerilmektedir. Bununla birlikte politika yapıcılarının finansal piyasalarla ilgili karar alırken bu değişkenleri dikkate almaları, tespit edilen katsayıları göz önünde bulundurmaları önerilmektedir. Ek olarak çalışmada açıklayıcı değişken olarak kullanılan tüketici kredilerinin devlet iç borçlanma araçları, yapılandırılmış ürünler ve diğer yatırım araçlarını kayda değer derecede etkilediği görülmektedir. Buradan hareketle

yatırımcıların tüketici kredisi ile yatırım yapıyor olabileceği düşünülmektedir. Bu konuda ise kullanılan tüketici kredilerinin bankacılık sistemi üzerinden daha etkin takibinin yapılabilmesi için T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile denetleyici ve düzenleyici kurumların (BDDK, SPK) bir arada çalışarak daha sıkı ve kapsayıcı tedbirler ile proaktif önlemler almaları; T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile T.C. Millî Eğitim Bakanlığının ortak çalışmasıyla finansal okuryazarlık dersinin ders müfredatlarına eklenerek geleceğin potansiyel yatırımcıları olan bugünün öğrencilerini erken yaşta bilinçlendirmeleri önerilmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, R., & Kaderli, Y. (2009). Şanlıurfa il Merkezindeki Borsa Yatırımcılarının Profili ve Bu Yatırımcıların Hisse Senetlerine Yatırım Yapma Sürecini Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (43), 212-226.
- Arai, Y., & Kurozumi, E. (2007). Testing for the null hypothesis of cointegration with a structural break. *Econometric Review*, (2), 705-739. <https://doi.org/10.1080/07474930701653776>
- Ayaydın, H., Hayaloğlu, P. ve Baltacı, N. (2013). Hisse senedi piyasasının gelişmesinin makroekonomik ve kurumsal belirleyicileri üzerine bir araştırma: Panel veri analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4), 125-142. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS878>
- Aydın, Y. (2020). Finansal performans ile pay senedi getirisi arasındaki ilişkinin entropi ve maut çkkv teknikleriyle değerlendirilmesi: BİST kimya, petrol, kauçuk ve plastik ürünler sektörü firmalarından kanıtlar. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, TBMM 100. Yıl Özel Sayısı, 164-185. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.773541>
- Bartholdy, J., & Peare, P. (2005). Estimation of expected return: CAPM vs. Fama and French. *International Review of Financial Analysis*, 14(4), 407-427. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2004.10.009>
- Bayraktaroğlu, A. (2021). Finansal varlıkları fiyatlama modeli. A. Gündoğdu (Ed.), *Finansın temel teorileri* (ss. 133-165) içinde. Gazi Kitabevi.
- Becker, R., Enders, W., & ve Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9892.2006.00478.x>
- Carrion-i-Silvestre, J. L., & Sansó, A. (2006). Testing the null of cointegration with structural breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(5), 623-646. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2006.00180.x>
- Chen, N. F., & Zhang, F. (1998). Risk and return of value stocks. *The Journal of Business*, 71(4), 501-535. <https://doi.org/10.1086/209755>
- Cihangir, M., & Kandemir, T. (2010). Finansal kriz dönemlerinde hisse senetleri getirilerini etkileyen makroekonomik faktörlerin Arbitraj Fiyatlandırma Modeli aracılığıyla saptanmasına yönelik bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 257-296.
- Çoşkun, Y. (2010). Yapılandırılmış finans ve küresel finansal kriz. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 47(545), 73-82. <https://ssrn.com/abstract=1731924>
- Dabbağoğlu, K. (2010). Tahvil – Bono ve hisse senedi yatırımlarının raporlanması. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (19), 53-68.
- Das, D., Golabiewska, A., & Rout, P. K. (2024). Geopolymer bricks: The next generation of construction materials for sustainable environment. *Construction and Building Materials*, 445, 1-24. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2024.137876>
- Dızman, Ş. (2015). Finansal yatırımların Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) kapsamında muhasebeleştirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 279-298.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431. <https://doi.org/10.2307/2286348>
- Drut, B. (2010). Sovereign bonds and socially responsible investment. *Journal of Business Ethics*, 92, 131-145. <https://www.jstor.org/stable/40929271>
- Enders, W., & Lee, J. (2012). The flexible fourier form and the Dickey-Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081>

Erdoğan, S., & Ergün Tatar, H. (2021). Türkiye’de uluslararası portföy yatırımlarının içsel faktörleri üzerine ARDL analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(12), 1-17.

Genç, E. (2015). *Uluslararası sermaye hareketlerinin belirleyicileri, doğrudan yabancı yatırımlar ve yabancı portföy yatırımları bağlamında bir analiz: Türkiye örneği*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Gümüş, U. T., Kaderli, Y., Özdemir, K., & Kılıç A. F. (2019). Menkul kıymet yatırım ortaklığı sektörü endeksinin diğer BİST100 sektör endeksleri ile risk açısından karşılaştırılması. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(8), 563-573. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2019.199>

Gürsakar, S. (2007). Hisse senedi ve döviz piyasası risklerinin riske maruz değer yöntemi ile karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 61-76. <http://hdl.handle.net/11452/17925>

Haider, M. A. (2016). A cross-country comparison of factors affecting foreign portfolio investment in emerging economies: In the case of Bangladesh, China, India, and Pakistan. *Journal of Management and Sustainability*, 6(4), 79-87. <https://doi.org/10.5539/jms.v6n4p79>

Hou, Y., Xu, D., Oxley, L., & Goodell, J. W. (2024). Price discovery of climate risk and green bonds: A dynamic information leadership share approach. *Finance Research Letters*, 69(B), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2024.106098>

Hussain, M., & Goswami, B. (2022). Sector specific determinants of foreign portfolio investment inflows in India: A Panel ARDL approach. *Global Business Review*, 1-13. <https://doi.org/10.1177/09721509221137204>

Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in gaussian vector autoregressive models. *Econometrica*, 59(6), 1551-1580. <https://doi.org/10.2307/2938278>

Kahiloğulları, A. (2018). *Kredi temerrüt swaplarının, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları ile ilişkisi: Türkiye için zaman serisi analizi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(92\)90104-Y](https://doi.org/10.1016/0304-4076(92)90104-Y)

Mahdzan, N. S., Zainudin, R., Hashim, R. C., & Sulaiman, N. A. (2017). Islamic religiosity and portfolio allocation: The Malaysian context. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 10(3), 434-452. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-11-2016-0162>

Markowitz, H. (1952). Portfolio selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77-91. <https://doi.org/10.2307/2975974>

Medetoğlu, B. (2023). Finansal varlıklar: Tanım, işleyiş ve özellikler. B. Öçal (Ed.), *Sosyal bilimlerde toplumsal sorunlara bakış: Teorik çalışmalar* (ss. 7-25) içinde. Efe Akademi Yayınları.

Nur, T., & Ege, İ. (2022). Yeşil tahvil ve pay piyasası arasındaki ilişkinin zaman serisi analizleri ile araştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 94, 185-206. <https://doi.org/10.25095/mufad.1049956>

Oudat, M. S., Hasan, H., & Alsmadi, A. A. (2020). Macroeconomic variables and portfolio investment in Bahrain using an ARDL bound testing approach. *Accounting*, 6, 465-472. <https://doi.org/10.5267/j.ac.2020.4.0012>

Roll, R., & Ross, S.A. (1980). An Empirical investigation of the arbitrage pricing theory. *The Journal of Finance*, 35(5), 1073-1103. <https://www.jstor.org/stable/2327087>

Ross, S. (1976). The Arbitrage theory of capital asset pricing. *Journal of Economic Theory*, 13(3), 341-360. [https://doi.org/10.1016/0022-0531\(76\)90046-6](https://doi.org/10.1016/0022-0531(76)90046-6)

Rout, B. S., & Das, N. M. (2024). BRICS stock markets performances during COVID-19: Comparison with other economic crises. *Vikalpa: The Journal for Decision Makers*, 49(3), 230-243. <https://doi.org/10.1177/02560909241264430>

Sharpe, W. F. (1964). Capital asset prices: A theory of market equilibrium under conditions of risk. *The Journal of Finance*, 19(3), 425-442. <https://doi.org/10.2307/2977928>

Şenol, Z., Gülcemal, T., & Koç, S. (2023). CDS primleri ile yabancı pay senetleri yatırımları arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 258-270. <https://doi.org/10.21547/jss.1193743>

Topaloğlu, E. E., & Ege, İ. (2020). Kredi temerrüt swapları (CDS) ile Borsa İstanbul 100 Endeksi arasındaki ilişki: Kısa ve uzun dönemli zaman serisi analizleri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1373-1393. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.918>

Topaloğlu, E. E., & Kurt Cihangir, Ç. (2022). Risk iştahının pay piyasa getirisi ve volatilitesine etkisi: FIEGARCH, NARDL ve Hatemi-J modelleri ile borsa İstanbul üzerine bir araştırma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 973-1004. <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1173362>

Tsong, C. C., Lee, C. F., Tsai, L. J., & Hu, T. C. (2016). The Fourier approximation and testing for the null of cointegration. *Empirical Economics*, 51, 1085–1113. <https://doi.org/10.1007/s00181-015-1028-6>

Ullah, Z., Shah, M. H., Khan, W., & Ali, A. (2021). Macroeconomic factors as drivers of foreign portfolio investment in emerging economy. *Multicultural Education*, 7(6), 644-652. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5042215>

Vardar, G. (2021). Arbitraj fiyatlama teorisi: Ross ve çok faktörlü modeller. A. Gündoğdu (Ed.), *Finansın temel teorileri* (ss. 167-199) içinde. Gazi Kitabevi.

Widagdo, B., Jihadi, M., Bachitar, Y., Safitri, O. E., & Singh, S. K. (2020). Financial ratio, macro economy, and investment risk on Sharia stock return. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(12), 919-926. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no12.919>

Zivot, E., & Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270. <https://doi.org/10.2307/1391541>

<https://data.tuik.gov.tr/> adresinden 19 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> adresinden 19 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

<https://tr.investing.com/indices/volatility-s-p-500> adresinden 19 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

<https://tr.investing.com/rates-bonds/turkey-cds-5-year-usd> adresinden 19 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

<https://www.vap.org.tr/reks> adresinden 19 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 20 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

Extended Summary

Determination of Factors Affecting Financial Asset Investments

The topics of 'expected return and risk' have played an important role in the finance literature from the past to present. Considering that financial assets are more sensitive to risk in the global conjuncture and financial markets are much more volatile than in the past, the issue's importance is better understood. In addition, investors' understanding of expected return and their attitude towards risk is another example that can be given to emphasize the importance of the issue. In fact, each investor may have different return expectations and understanding of risk. This is referred to as the 'investor curve' in Markowitz's mean-variance model (1952). As the theory suggests, it is possible to construct different portfolio baskets according to investors' return and risk expectations. Considering that each investor has different return expectations and risk perceptions, it is understandable that different portfolios are constructed according to investor type. In this context, it can be stated that risk-loving investors are more likely to hold risky assets such as stocks or foreign exchange, while risk-averse investors are more likely to hold risk-free assets such as government bonds or treasury bills. Therefore, the choice of financial assets added to investor portfolios actually expresses the investor's attitude towards risk. At this point, the determination of the economic and financial factors affecting the relevant financial asset is important for expected return and risk calculations.

Therefore, this study aims to determine the economic and financial factors affecting the investments in government debt securities, structured products and other investment instruments traded on Borsa Istanbul. The economic factors include inflation rate, interest rate, gross reserves and credit risk premium (CDS), while the financial factors include investor sentiment, investor risk appetite, consumer credit and the fear index (VIX). Following the time series analysis process with structural breaks, three different models are developed based on the explained and explanatory variables and the period range of the study is set as 2013:01-2023:07 for government debt instruments, 2010:09-2023:07 for structured products and 2011:10-2023:07 for other investment instruments. Within the scope of the current study, in order to determine the economic and financial factors affecting investment instruments, ADF and KPSS unit root tests, Fourier ADF and Fourier KPSS unit root tests taking into account structural breaks, Johansen cointegration test (1991) and CİS and Sanso (2006), Arai and Kuruzomi (2007) and Tsong et al. (2016) cointegration tests, short-term coefficient estimation with Least Square Method - Least Square (OLS), long-term coefficient estimation with FMOLS estimator, causality tests with Toda-Yamamoto without structural break, Toda-Yamamoto with single break and Toda-Yamamoto with cumulative break tests, impulse-response and variance decomposition analyses through VEC model.

Based on the findings, it is determined that all explained and explanatory variables used in the models developed in the current study are stationary after the first difference process, i.e. $I(1)$ and have a long-run cointegrated relationship. However, according to the results of the short-term analysis, inflation, interest rates, CDS and investor risk appetite affect government debt instruments; gross reserves, CDS, investor sentiment and consumer loans affect structured products investment instruments; and finally interest rates, gross reserves, investor sentiment and consumer loans affect other investment instruments. On the other hand, according to the results of the long-run analysis, inflation, interest rates, gross reserves, CDS, investor sentiment, investor risk appetite and consumer loans affect government debt instruments; gross reserves, CDS, investor sentiment, investor risk appetite, consumer loans and VIX variables affect structured products investment instruments; interest rates, gross reserves, investor sentiment and consumer loans affect other investment instruments. According to the Toda-Yamamoto causality test results tested in the next step, there is a causality relationship from all explanatory variables used in the current study to government debt instruments; from inflation, interest rates, gross reserves, CDS, investor risk appetite and consumer loans to structured products; and from interest rates, investor sentiment, consumer loans and VIX variables to other investment instruments. According to the results of the impulse-response analysis tested through the VEC model, it is found that the response of the explanatory variables used in all models developed specifically for the study decreases over time and converges to zero and disappears after the sixth period in the general table. On the other hand, according to the variance decomposition test results, which are also tested through the VEC model, it is determined that all of the changes in the error terms of government securities, structured products and other investment instruments in the first period stem from their own internal dynamics and that explanatory variables have no effect.

The study also provides recommendations for investors and policy implications for policymakers in line with the findings. When these results are evaluated in general terms, it is suggested that investors who will invest in government debt securities, structured products and other investment instruments in the long term should take investor sentiment and consumer loans variables into account in their return-risk calculations. Nevertheless, policy-makers are advised to take these variables and the coefficients into account when making decisions regarding financial markets. In addition, consumer loans, which are used as explanatory variables in the study, have a significant effect on government debt instruments, structured products and other investment instruments. This suggests that investors may be investing with consumer loans. In this regard, it is recommended that the Turkish Ministry of Treasury and Finance and the supervisory and regulatory authorities (BRSA, CMB) work together to take more stringent and inclusive measures and proactive measures to ensure more effective monitoring of consumer loans through the banking system; and that the Turkish Ministry of Treasury and Finance and the Turkish Ministry of National Education work together to add financial literacy courses to the curriculum to raise awareness of today's students, the potential investors of the future, at an early age.

Patient Satisfaction in Alternative, Holistic, and Complementary Treatment Centers: The Case of Istanbul¹

Zehra Makar²

Nuray Girginer³

Alternatif, Bütüncül ve Tamamlayıcı Tedavi Merkezlerinde Hasta Memnuniyeti: İstanbul İli Örneği	Patient Satisfaction in Alternative, Holistic and Complementary Treatment Centers: The Case of Istanbul
Öz <p>Bütün sektörlerde olduğu gibi, sağlık sektörünün müşterisi olarak hastalar da bir sağlık hizmeti alırken ödedikleri ücretin karşılığını görme beklentisine girdiklerinden; sağlık hizmetlerini tercih ederken daha seçici olmaya başlamışlardır. Bu çalışma, İstanbul ilinde alternatif, bütüncül ve tamamlayıcı tedavileri uygulayan sağlık merkezlerine başvuran hastaların bu merkezlerdeki hekim ve çalışanlarla ilgili memnuniyet durumunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında İstanbul il merkezindeki alternatif, bütüncül ve tamamlayıcı uygulamalara başvuran 436 bireye araştırmacılar tarafından hazırlanan anket uygulanmıştır. Bulgular, hastaların alternatif uygulamalarla yaşam kalitesini artırmayı ve ağrıyı azaltmaya öncelik verdiğini göstermektedir. Çoğu katılımcı, zamanında hizmet, uygun randevu imkânı ve hekim ile personelin destekleyici tutumlarından memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir.</p>	Abstract <p>As in all sectors, patients in the healthcare sector have become more selective when choosing healthcare services, as they expect to receive value for the money they spend. This study aims to measure the level of satisfaction of patients who visit healthcare centers offering alternative, holistic, and complementary treatments in Istanbul. A survey was conducted with 436 individuals who visited alternative, holistic, and complementary treatment centers in Istanbul. The findings show that patients prioritize improving their quality of life and reducing pain with alternative treatments. Most participants expressed satisfaction with timely service, convenient appointment options, and the supportive attitudes of physicians and staff.</p>
Anahtar Kelimeler: Alternatif Tıp, Açıklayıcı Faktör Analizi, Hasta Memnuniyeti	Keywords: Alternative Medicine, Explanatory Factor Analysis, Patient Satisfaction
JEL Kodları: M100, M310, I310	JEL Codes: M100, M310, I310

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma 29.11.2023 tarih ve 2023-17 sayılı T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İnsan Araştırmaları Etik Kurul Onay Belgesi ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar 1'in makaleye katkısı %50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Nuray Girginer danışmanlığında Arş. Gör. Zehra Makar tarafından "Türkiye'de Alternatif, Bütüncül ve Tamamlayıcı Tedavi Yöntemlerini Uygulayan Sağlık İşletmelerinin Tercih Edilme Nedenleri ve Hastaların Memnuniyetleri" başlığı ile tamamlanarak 10.07.2024 tarihinde savunulan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

² Araştırma Görevlisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme (İngilizce) Bölümü, zmakar@gelisim.edu.tr.

³ Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ngirginer@gmail.com.
e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Introduction

It is known that the foundations of today's modern medicine were laid by the first humans. While treatments were created and applied by trial and error using nature at that time, with the development of technology, chemistry and biology, modern medicine also began to develop and industrialize gradually. Despite this rapid development, the methods used in ancient times continued to be passed down from generation to generation, albeit little by little. While alternative medicine, known as traditional, old-fashioned medicine, aims to treat diseases with completely natural methods (such as applying vinegar for high fever or drinking lemon for cough); in holistic and complementary practices, the patient is looked at as a whole and general recovery is aimed by utilizing both natural methods and technical advances in modern medicine. While modern medicine focuses only on the disease; alternative, holistic and complementary practices take into consideration the patient's psychological state, social environment and lifestyle in addition to the disease.

Today, the increasing cost of drug treatment in modern medicine, the roboticization of the doctor/nurse-patient relationship, and the inability of modern medicine to find permanent solutions to some diseases have led individuals to new searches. Alternative, holistic and complementary treatment methods can be given as examples of these searches. When individuals go to the hospital due to an illness, they start to approach the doctor's statements, the medications he/she prescribes and the treatment methods he/she determines more questioningly compared to previous years. With the influence of increasing education, income and cultural levels, patients now want to play an active role in their own treatment processes.

Studies on patient satisfaction, factors affecting patient satisfaction, and alternative, holistic and complementary practices (ABTTU) that support modern medicine and are aimed at measuring patient satisfaction have recently begun to appear in the literature. In most conceptual studies among these studies, alternative medicine practices, holistic medicine practices and complementary medicine practices have been explained separately. In studies, the opinions of different professional groups (faculty members, physiotherapists, family physicians, medical school students) on these treatments have mostly been included or the practices have been considered separately and the satisfaction levels of patients have been measured.

Although there are many studies in the literature that address alternative, holistic and complementary practices and opinions about these practices, one of the important factors affecting these opinions is the lack of studies that also take into account the health center and health personnel that provide this service. In this study, opinions, attitudes and satisfaction levels about alternative, holistic and complementary treatments are examined by also taking into account the health center where the treatments/methods are applied. In this context, it is expected that this study will contribute to the literature on these practices as a more comprehensive study.

In this study, the satisfaction levels of patients who are customers of the health sector and the factors affecting patient satisfaction were discussed; the satisfaction levels of physicians, employees and other personnel in the healthcare centers where they receive these practices were examined under various factors.

During the data collection process of the study, data was collected from participants in healthcare centers in the city center of Istanbul through a survey prepared by the

researchers. The first part of the survey included demographic information such as gender, marital status, age, education level, occupation, income level, where they applied when they encountered a health problem; how they became aware of alternative, holistic and complementary practices; how many times they have been to the health center they are in and how long they have been receiving service from the health center; which alternative, holistic and complementary practices they have heard of and applied, for what types of ailments and for what purpose they applied to these practices. In the other part of the survey, the aim was to measure the satisfaction levels of the participants with the health center where they receive service, the health center physician and the staff, with a satisfaction scale consisting of 13 statements on a 5-point Likert scale.

It is anticipated that the study results will shed light on individuals considering alternative, holistic and complementary methods, physicians/entrepreneurs who are the practitioners of these methods, and the management of healthcare centers where the methods are applied.

2. Patient Satisfaction in Healthcare Institutions

Humans are the most important element of this system and when it comes to human health, the perception of quality in service comes to the fore. The emergence of the concept of quality management in service delivery in the health sector has contributed to the development of quality in this sector. Quality management is an initiative aimed at establishing a standard through studies such as planning, development and improvement regarding the product or service offered (Dağhan, Ö. 2023).

Increasing the quality of service and thus increasing patient satisfaction is very important in the health sector (Tanrıverdi H. & Erdem Ş. 2010). The aim of increasing patient satisfaction with health services can be effective in the implementation of new practices, which has a direct share in the development of quality.

Developments in science and technology have changed individuals' perceptions of health and have made them give more importance to health. Today, competition in almost every sector is increasing and the health sector is also included in this competition. Individuals have many options in the health sector in the global market (Emül, B. & Naldöken, Ü. 2019). In order to be the choice of individuals, hospitals have to carry out various studies in order to differentiate themselves from their competitors and come to the fore in the increasingly competitive market (Derin, N., Demirel, E. 2010). Patient satisfaction and corporate image development efforts are at the forefront of these. Institutions need to satisfy their customers, namely their patients, in a competitive environment.

One of the indicators of quality in health services is patient satisfaction. If individuals are satisfied with the service they receive, they will apply to the same health institution again when needed or recommend it to their circle. In other words, if individuals are satisfied with the service, they will become regular customers of the health institution; this will contribute positively to the image of the health institution (Sevim, E. 2009).

From Kotler's definition, it can be deduced that there are two factors affecting customer satisfaction. Customer expectations are the first factor affecting customer (i.e. patient in the healthcare sector) satisfaction. Factors such as customers' expectations of the service they will receive from health institutions and their communication with employees form the basis of customer expectations. Customer expectations may vary according to age, gender, education level, cultural characteristics and past experiences from health institutions

(Kavuncubaşı, Ş. & Yıldırım, S. 2010). The way customers perceive the service they receive also affects customer satisfaction.

Patient satisfaction is a measurement based on health facility performance. Evaluation of health worker performance. It is a quality indicator of health facilities. In order to increase the service quality of health facilities, patient satisfaction in the facility must be measured and improved (Şahin et al. 2005).

The issue of measuring and evaluating patient satisfaction is important both because it provides an idea about the quality of service provided to patients in healthcare institutions and because it sheds light on future policies that healthcare managers can develop regarding medical services (Şahin et al, 2005).

Businesses that provide services to consumers want to know what their customers think about them. This desire is generally to know the level of satisfaction of the customer who received the service, their suggestions and complaints about the service provided.

By measuring patient satisfaction, the feedback received from patients helps determine whether patients are satisfied with the service they receive from the healthcare institution and, if there is dissatisfaction, contributes to the development of the institution's personnel (Hayran et al. 2018).

3. Alternative, Holistic and Complementary Treatment Methods

For centuries, people known as healers, who apply traditional methods (Ozturk Y. et al. 2020); have prioritized many methods such as preparing medicine from medicinal plants, leech and needle practices (Şen, 2017). Experimental methods and magical practices are mostly used in these treatments (Ozturk Y. et al. 2020). Since it was believed that supernatural powers were also effective in the emergence of diseases, clergy and sorcerers were accepted as dispensers of healing in ancient times. At that time, it was believed that when diseases could not be treated, healing could be achieved by asking for help from divine powers. Despite this, research suggests that many practices used to treat diseases in the past laid the foundations of today's modern medicine (Ozturk Y. et al. 2020).

Treatments created by using nature to treat diseases form the basis of traditional and complementary medicine. Information based on observation and trial and error techniques has been transmitted from nation to nation through culture for centuries and has survived to the present day; it has formed today's medical science (Ersoy, 2014).

Traditional complementary medicine is based on religious beliefs, philosophies and social experiences. Complementary medicine is the use of alternative medical practices in addition to modern medical treatments. Although alternative and complementary medicine are different concepts, they are generally used together or interchangeably. While alternative medicine includes practices used as an alternative to modern medicine, complementary medicine includes practices used in addition to treatments in modern medicine. In both approaches, methods such as medicinal plants, animal products, suggestions and warnings are accepted for treatment purposes (Bodeker 2005, Anonymous 2008).

TCM (Traditional and Complementary Medicine), which has been frequently discussed both in the world and in Turkey for the last 30 years, has become increasingly important in the health sector (Polat et al., 2014) and the use of these practices has increased in the treatment of diseases and the alleviation of symptoms (Kütmeç Y. et al., 2017). The belief that natural products are safer is among the reasons for the increase in TCM practices. However,

on the other hand; TCM practices carried out unconsciously and uncontrolledly put the health of individuals who apply these practices at risk (Tuna, H. 2021). In this direction, TCM practices have become a subject that the World Health Organization (WHO) and national organizations have drawn attention to (Kocabaş et al., 2019).

'Holistic' means a holistic approach. The use of this word in medicine defines an approach where physical, spiritual and social dimensions are taken into consideration for the desired state of health (Anonymous 2016). The subconscious, the way a person perceives the world, the structure of thought and emotion, affects the entire body through the neurological system. Therefore, the stimuli sent to the brain determine the person's emotions and mental state. So, holistic medicine approaches the patient with practices that combine the human system; basic medical research, clinical practice and research results in the treatment process and approach the patient as a whole. The concept of HIM (Holistic Integrative Medicine) is used in many medical education and treatment processes.

The European Federation for Complementary and Alternative Medicine (EFCAM) proposes that alternative, holistic and complementary practices are a range of different health practices used to treat diseases and maintain a sustainable state of health for individuals, and can be used independently or in conjunction with modern medical treatments (EFCAM).

The factors that are effective in the increasing prevalence of TCM practices can be listed as follows:

- Increase in chronic diseases and diseases that are difficult to treat
- Severe side effects of drug treatment in modern medicine
- The idea that naturalness is reliable
- Increased sensitivity to environmental pollution caused by the pharmaceutical industry in developed countries
- Decreased trust in physicians
- The need to protect and strengthen health
- Inadequate care of patients by health personnel (Öztürk, Y. Dömbekci H., Ünal, S 2020).

Individuals' use of alternative, holistic and complementary practices may vary according to their culture, religion and traditions (Araz et al., 2007; Kav et al., 2009). Studies show that individuals who use these practices are generally elderly, living in rural areas and having diseases that are difficult to treat.

There are regulations on complementary treatment methods in 11 countries included in the European Union. In our country, the "Acupuncture Treatment Regulation" is the first legal regulation on this subject. In 2001, the Complementary Medicine Department was opened at the Istanbul University Oncology Institute; and in 2003, the Alternative and Complementary Medicine Advisory Board was established (Kalyon, 2007). Another development regarding TCM practices in our country was the publication of the "Traditional and Complementary Medicine Practices Regulation" in 2014 (Öztürk Y et al. 2020).

The regulation clearly includes the definitions of these practices, how they will be applied, in which cases they can or cannot be applied, the qualifications of the specialist who will apply them, and the tools and equipment to be used during the practice. In addition, alternative, holistic and complementary practices should be applied by certified specialist physicians. (Tekçi, 2017).

4. Studies on Patient Satisfaction in Alternative, Holistic and Traditional Complementary Treatment Methods

Kılıç, K. & Soylar P. (2019) aimed to examine the views of individuals who applied to traditional and complementary medicine practice centers and the reasons for their practice together with their satisfaction levels. In this direction, a survey was applied to 261 individuals. According to the results of the research, 85.4% of the participants stated that complementary practices would benefit them and it was found that the participants' attitudes towards the practices were positive. It was seen that the reasons for applying to these treatments were mostly to increase health well-being and to reduce pain.

According to the research results of Pekmezci H. Et Al. (2022), it has been revealed that the use of TT (Complementary Medicine) methods by cancer patients has increased due to the increase in social and psychological symptoms, but patients need more education on this subject. At this point; in order to increase the competence of nurses in this field and to strengthen them legally, it is recommended to integrate course content on TT practices into undergraduate and graduate education, to increase awareness on the subject, to inform cancer patients about the effective and correct use of TT practices by competent healthcare personnel in the field, and to increase the quality and quantity of scientific research in order to ensure the evidence-based applicability of TT practices in cancer patients.

Bozkaya G. et al. (2008) aimed to determine the frequency of use of alternative medicine methods (AMM) by families in the pediatric age group, the views of the families, and the effects of variables affecting the use of AMM. The majority of parents stated that they had used alternative medicine several times before. As a result of the study, it was concluded that the side effects of commonly used alternative practices can be overlooked because they are known and reflected as safe methods because they are natural. At this point, it was determined that informing families and our physicians would be beneficial both in terms of choosing ATY that is appropriate for the situation and time and in terms of minimizing the negative effects experienced due to wrong choices.

5. A Practice On Patient Satisfaction In Health Care Facilities Applying Alternative, Holistic And Complementary Treatment Methods

5.1.Purpose of The Research

This study aims to;

- measure individuals' awareness of alternative, holistic and complementary practices,
- determine individuals' expectations from healthcare centers that offer the practices in question,
- examine individuals' satisfaction levels with practices and healthcare centers in terms of consumer behavior.

In this context, patient satisfaction is addressed together with the concepts of alternative, holistic and complementary medicine; and the opinions of individuals about these methods and healthcare centers that implement these methods, as well as the factors that are effective in their preference for these healthcare centers, are among the other objectives of the study.

5.2 Importance of the Research

Individuals have begun to prefer alternative, holistic and complementary practices due to reasons such as the high cost of drug treatments in modern medicine and the belief that natural treatments are safer. There are many studies in the literature on alternative, holistic and complementary practices, but no study has been found on the satisfaction levels and expectations of patients from healthcare centers offering these practices. Therefore, this study will fill this gap in the literature and shed light on the awareness of individuals who apply alternative, holistic and complementary practices regarding these practices and their expectations from healthcare centers.

5.3 Scope of the Research

In the study, a survey was applied to 436 individuals in healthcare centers in Istanbul that offer alternative, holistic and complementary practices, including questions to measure their demographic characteristics (gender, age, occupation, income level), reasons and purposes for applying these practices, and their satisfaction and attitudes towards the healthcare centers that offer these practices.

5.4. Method of the Research

In line with the purpose and scope of the research, data were obtained through a survey created by the researchers using a relational screening model. Quantitative analysis methods were used for the data obtained.

In the study, the participants' opinions about alternative, holistic and complementary treatment methods and their satisfaction levels with the healthcare centers that apply these methods were determined with the scale created by taking inspiration from the satisfaction scales previously created in the literature. In this context, the research is a survey study.

The descriptive results of the demographic characteristics, practice usage habits, purposes and reasons of the individuals who applied alternative, holistic and complementary practices were presented with frequency analysis. In the analysis of the obtained data, firstly the scales were sized with EFA and various comparison analyses were used in terms of the dimensions in question. In the study, Independent Samples t-Test was applied in the analysis of the differences in terms of dimensions of the variables consisting of two groups, and a One-Way Analysis of Variance (ANOVA) was applied for variables consisting of more than two groups.

5.4.1. Population and Sample

The population of the research consists of individuals who apply to healthcare centers for alternative, holistic and complementary practices. The sample of the study consists of individuals who apply to alternative, holistic or complementary practices in 7 healthcare centers operating in Istanbul.

Since the characteristics of the units constituting the universe in the study are different (gender, age, profession, marital status, etc.) related to the research topic, a stratified sampling method was used, where 7 healthcare centers were taken as a stratum.

The data within the scope of the study were collected between February 2024 and May 2024. In order to increase the reliability of the study, the sample size was determined as 200-300 people at the beginning of the study; data were obtained from 436 people at the end of the process.

5.4.2. Data Collection Tecnique

During the data collection process of the study, data were collected from 436 participants who applied in the provincial center of Istanbul through a questionnaire prepared by the researchers. The scales used in the study were developed based on studies in the literature concerning patient opinions. The final version of the questionnaire was shaped through interviews conducted with patients, physicians at the centers, and experts, and a pilot study was also carried out. The first part of the survey included demographic information such as gender, marital status, age, education level, occupation, income level, where they go when they encounter a health problem; how they heard about alternative, holistic, and complementary practices, how many times they have been to their current health center and how long they have been receiving service from the health center; which alternative, holistic, and complementary practices they have heard of and applied, for what types of ailments and for what purpose they apply to these practices. The second part of the survey includes an opinion scale consisting of 13 statements and an attitude scale consisting of 11 statements aimed at determining the opinions and attitudes of patients regarding alternative, holistic, and complementary practices in line with the purpose of the study. The opinion scale was categorized as 'From the Patient's Perspective', 'Safety', 'Accessibility' and 'Cost-Time'; The attitude scale is divided into two sub-dimensions 'Attitude Towards Psychological and Physical Effects' and 'Attitude Towards Practice Results'. In the last section of the survey, the satisfaction scale consisting of 13 statements was used to measure the satisfaction levels of the participants with the health center they receive service from, the health center physician and the staff. The satisfaction scale with the health center is divided into two sub-dimensions 'Health center - Patient Relationship' and 'Attention and Time'.

Participants were asked to indicate their level of agreement with the statements on a 5-point Likert type and their agreement with the statements according to the following options:

1. Strongly Disagree
2. Disagree
3. Undecided
4. Agree
5. Strongly Agree.

5.4.3. Scope, Limitations, and Assumptions

The research covers the satisfaction levels of individuals who apply to healthcare centers operating in the city center of Istanbul and offering alternative, holistic and complementary practices. The fact that the data was collected from individuals who applied to 7 healthcare centers in only one city constitutes a limitation of the study.

Since some of the physicians administering the treatments in the study work in private clinics and others in large hospitals, conducting a complete census was not possible. This is also among the limitations of the study.

It is assumed that all individuals from whom data was collected during the research process applied to at least one of the alternative, holistic or complementary practices, participated in the survey of their free will, and provided accurate and sincere answers by understanding the questions in the survey form; therefore, they represent the universe.

5.5. Research Findings and Evaluations

In this section, the data obtained in the research are analyzed and presented.

5.5.1. Descriptive Statistics

Demographic data of participants who were surveyed within the scope of the research and their satisfaction levels with healthcare centers that apply alternative, holistic and complementary treatment methods are presented in Table 1, Table 2, Table 3, Table 4, Table 5, Table 6 and Table 7.

5.5.1.1. Demographic Distribution of Participants

The distribution of individuals participating in the study according to demographic data is presented in detail in Table 1.

Table 1. Distribution by Demographic Characteristics of Participants

	Variable	Frequency	%
Gender	Female	298	68.3
	Male	138	31.7
	Total	436	100
Age	Under 30	142	32.6
	30 – 40	116	26.6
	40 – 50	102	23.4
	Over 50	76	17.4
	Total	436	100
Marital Status	Married	233	53.4
	Single	203	46.6
	Total	436	100
Education Level	Primary – Secondary Graduate	138	31.70
	Higher Education Graduate	298	68.30
	Total	436	100
Employment Status	Employed	352	80.70
	Unemployed	84	19.30
	Total	436	100
Income Level	Less than 20000 TL	119	27.30
	20000 TL - 40000 TL	169	38.80
	Over 40000 TL	148	33.90
	Total	436	100.00

- 68.3% of the participants are women, 31.7% are men.
- The majority of the age groups are individuals under the age of 30 with 32.6%; 26.6% of the participants are in the 30-40 age group, 23.4% in the 40-50 age group, and 17.4% in the 50+ age group.
- 53.4% of the participants are married, 46.6% are single.

- When the education levels of the participants are examined, the majority are undergraduate and graduate graduates at 68.30%; the remaining 31.70% are primary school, secondary school or high school graduates.
- When it is examined whether they have a profession, 80.70% of the participants are employed, while 19.30% are not employed.
- When the income level is examined, 38.80% of the participants have an income between 20000 TL and 40000 TL, 33.90% have an income above 40000 TL, and 27.30% have an income less than 20000 TL.

Table 2. Distribution by Methods and Health Center Data of Participants

Variable	Frequency	%
First Place of Consultation for a Health Issue		
Family Health Center	122	28
State Hospitals	164	37.6
Private Hospitals	106	24.3
University Hospitals / Private Doctor Offices	44	10.1
Total	436	100
Source of Awareness for Alternative / Complementary Treatment Methods		
Health Professionals	87	20
Online Resources / Book / Magazines	134	30.7
Friends / Family	215	49.3
Total	436	100
Number of Previous Visits to the Health Center for Treatment		
First Visit	105	24.1
1 - 3 Times	133	30.5
4 or more	198	45.4
Total	436	100
Duration of Receiving Services from the Health Center		
Less than 1 year	205	47
1 - 3 years	83	19
3 - 5 years	49	11.2
More than 5 years	99	22.7
Total	436	100

- When participants were asked where they went when they encountered a health problem, the majority (37.6%) were those who applied to state hospitals, while 28% preferred family healthcare centers. It was observed that 24.3% of the participants applied to private hospitals when they encountered a health problem, while 10.1% preferred private doctor's offices and university hospitals.
- When the participants' sources of information about alternative, holistic and complementary treatment methods were examined, 30.7% stated that they heard about

them from books, magazines and online sources, 49.3% from family and friends, and 20% stated that they learned about them through health professionals.

- When participants were asked how many times they had visited the health center they were in, 45.4% said they had come more than 4 times, 30.5% came 1-3 times and 24.1% saw it as their first visit.
- When we look at how long the participants have been receiving service from their current health center, 47% reported that they have been receiving service for less than 1 year; 22.7% reported that they have been receiving service from the same health center for more than 5 years, 19% for 1-3 years, and 11.2% for 3-5 years.

Table 3: Distribution by Awareness and Implementation of Treatments Among Participants

Method	Awareness		Implementation	
	F	%	F	%
Acupuncture	338	77.50	127	29.10
Cupping	396	90.80	252	57.80
Leech Therapy	365	83.70	91	20.90
Homeopathy	82	18.80	19	4.40
Meditation	293	67.20	92	21.10
Aromatherapy	175	40.10	44	10.10
Ozone Therapy	297	68.10	77	17.70
Mesotherapy	205	47.00	33	7.60
Phytotherapy	138	31.70	24	5.50
Reiki	126	28.90	26	6.00
Yoga – Pilates	319	73.10	110	25.30
Hijama	249	57.10	84	19.30
Apitherapy	34	7.80	1	0.20
Hypnosis	267	61.20	19	4.40
Music Therapy	131	30.00	20	4.60
Thermal Spa Treatment	327	75.00	118	27.10
Applied Kinesiology	58	13.30	14	3.20
Other	15	6.70	23	5.30

- 338 Participants (77.5% of the participants) stated that they had heard of acupuncture, 127 participants (29.1% of the participants) stated that they had applied it;
- 396 Participants (90.8% of the participants) stated that they had heard of cupping therapy, and 252 participants (57.8% of the participants) stated that they had applied it.

The status of the participants' having heard of and applying other methods and treatments can be interpreted in this way by looking at Table 3.

In addition to those in the table, the participants stated that they had heard of and applied treatments and practices such as massage, regression, glutathione, dry needle, stem cell therapy, sujok, thetahealing, prototherapy, neural therapy, and horn throwing.

Table 4: Distribution by Reasons and Purposes for Using Relevant Treatment Methods Among Participants

		Distribution (f)	%
Reasons for Participants Seeking These Treatments/Practices	Spine and musculoskeletal disorders	255	58.50
	Migraines, tension-type headaches	177	40.60
	Chronic neurological diseases (such as Alzheimer's)	28	6.40
	Sleep disorders	107	24.50
	Functional disorders of the digestive, respiratory, circulatory, or urinary systems	120	27.30
	Postural defects (Posture disorders)	71	16.30
	Psychosomatic syndromes (Anxiety, depression)	82	18.80
	Post-injury pain syndromes	22	5.00
	Post-operative rehabilitation	28	6.40
	Soft tissue sports injuries	51	11.70
	Immune-related disorders	122	28.00
	Chronic fatigue	115	26.40
	Cancer	13	3.00
	Other	17	4.00
Purposes for Participants Seeking These Treatments/Practices	Pain relief	270	61.90
	Stress management	155	35.60
	Improving quality of life	364	83.50
	Chronic condition management	95	21.80
	Health maintenance	262	60.10
	Spiritual and personal development	158	36.20
	Religious reasons	1	0.20
Frequency of Participants Using Treatments/Methods	As discomfort arises	251	57.60
	Only during the treatment period	106	24.30
	Periodically (Regularly)	79	18.10

- 255 Participants (58.50% of Participants) reported that they applied the treatments in the study for spinal and musculoskeletal disorders, 177 participants (40.60% of Participants) for migraine and tension-type headaches, and 28 participants (6.40% of Participants) for chronic neurological diseases such as Alzheimer's.
- 270 Participants (61.90% of Participants) stated that the primary purpose of using alternative, holistic and complementary treatment methods was to reduce pain, 155 participants (35.60% of Participants) for stress management, and 364 participants (83.50% of Participants) for improving quality of life.

- When the frequency of participants' use of treatment methods is examined, 251 participants (57.60% of the participants) stated that they applied to the treatment methods and practices in the study when they felt uncomfortable, 106 participants (24.30% of the participants) stated that they applied only during the treatment period, and 79 participants (18.10% of the participants) stated that they applied regularly.

Participants' reasons, purposes and frequencies for using relevant treatment methods can be interpreted in this way by looking at Table 4.

There were also participants who listed skin diseases, blood pressure, tinnitus, hearing problems, gynecological diseases and capillary diseases among the reasons for applying to alternative, holistic and complementary treatments and practices.

5.5.1.2. Distribution of Participants' Satisfaction Levels with Healthcare centers

The survey includes five statements measuring participants' satisfaction with healthcare centers that provide alternative, holistic, and complementary therapies. Participants' views on these statements were collected using a Likert scale and are presented in Table 5. The 'f' (frequency) value indicates how many of the 436 participants responded to the specified question with 'Strongly Disagree,' 'Disagree,' 'Undecided,' 'Agree,' or 'Strongly Agree.'

Table 5: Distribution of Satisfaction Levels with Healthcare centers

Statements	Strongly Disagree		Disagree		Undecided		Agree		Strongly Agree	
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%
Services are provided on time at the health center.	7	1.60	26	6.00	54	12.40	268	61.50	81	18.60
I can make an appointment at a convenient time at the health center.	13	3.00	40	9.20	47	10.80	265	60.80	71	16.30
I can reach the health center whenever I want.	59	13.50	188	43.10	67	15.40	88	20.20	34	7.80
I would receive these treatment methods from the same health center in the future.	7	1.60	32	7.30	111	25.50	218	50.00	68	15.60
The health center keeps records accurately.	8	1.80	24	5.50	122	28.00	217	49.80	65	14.90

According to the survey results, regarding healthcare centers that implement alternative, holistic and complementary treatment methods;

- "Service is provided on time at the health center." statement was answered by 7 participants (1.60% of the survey participants) Strongly Disagree, 26 participants (6% of the survey participants) Disagree, 54 participants (12.40% of the survey participants) Undecided, 268 participants (61.50% of the survey participants) Agree, 81 participants (18.60% of the survey participants) Strongly Agree;

- "I can make an appointment at the health center at a convenient time." 13 participants (3% of the survey participants) responded as Strongly Disagree, 40 participants (9.20% of the survey participants) as Disagree, 47 participants (10.80% of the survey participants) as Undecided, 265 participants (60.80% of the survey participants) as Agree, and 71 participants (16.30% of the survey participants) as Strongly Agree. The responses given by the participants to the other statements in the scale can be interpreted in this direction according to Table 7.

5.5.1.3. Distribution of Participants' Satisfaction Levels with Health Center Physicians

The survey includes 3 statements that measure the satisfaction of the participants towards the physicians in the healthcare centers that apply alternative, holistic and complementary treatments. The participants' opinions on these statements were obtained using a Likert scale and are given in Table 5. The "f" (frequency) value shows how many of the 436 participants answered the specified question as "Strongly Disagree", "Disagree", "Undecided", "Agree", "Strongly Agree"

Table 6: Distribution of Participants' Satisfaction Levels with Health Center Physicians

Statements	Strongly Disagree		Disagree		Undecided		Agree		Strongly Agree	
	F	%	F	%	f	%	f	%	f	%
The physician provides information about treatment methods.	4	0.90	16	3.70	50	11.50	282	64.80	84	19.30
The physician does not help me express my issues.	108	24.80	217	49.80	69	15.80	35	8.00	7	1.60
My physician helps me cope with emotional issues related to my health condition.	9	2.10	58	13.30	95	21.80	214	49.10	60	13.80

According to the survey results, for the physicians in healthcare centers that apply alternative, holistic and complementary treatment methods;

●“The physician provides information about treatment methods.” statement, 4 participants (0.90% of the survey participants) responded as Strongly Disagree, 16 participants (3.70% of the survey participants) as Disagree, 50 participants (11.50% of the survey participants) as Undecided, 282 participants (64.80% of the survey participants) as Agree, 84 participants (19.30% of the survey participants) as Strongly Agree.

The responses of the participants to the other statements in the scale can be interpreted in this direction according to Table 8.

5.5.1.4. Distribution of Participants' Satisfaction Levels with Health Center Staff

The survey includes 5 statements that measure the satisfaction of the participants towards the employees of the healthcare centers that apply alternative, holistic and complementary treatments. The participants' opinions on these statements were obtained using a Likert scale and are given in Table 5. The "f" (frequency) value shows how many of the 436 participants answered the specified question as "Strongly Disagree", "Disagree", "Undecided", "Agree", and "Strongly Agree".

Table 7: Distribution of Participants' Satisfaction Levels with Health Center Staff

Statements	Strongly Disagree		Disagree		Undecided		Agree		Strongly Agree	
	F	%	F	%	F	%	F	%	f	%
The staff at the health center where I received treatment assists patients before and after treatment.	6	1.40	27	6.20	62	14.20	267	61.20	74	17.00
The practices of the staff at the health center where I received treatment are not reassuring.	89	20.40	223	51.10	79	18.10	35	8.00	10	2.30
The staff at the health center where I received treatment are trained in the practices they perform.	9	2.10	10	2.30	55	12.60	272	62.40	90	20.60

The staff at the health center where I received treatment provides quick service to patients.	6	1.40	22	5.00	75	17.20	267	61.20	66	15.10
The staff at the health center where I received treatment does not show individual interest in patients.	89	20.40	195	44.70	74	17,00	61	14,00	17	3.90

According to the survey results, employees at healthcare centers that implement alternative, holistic and complementary treatment methods;

- “The employees of the health center where I receive treatment help patients before and after treatment.” 6 participants (1.40% of the survey participants) responded as Strongly Disagree, 27 participants (6.20% of the survey participants) as Disagree, 62 participants (14.20% of the survey participants) as Undecided, 267 participants (61.20% of the survey participants) as Agree, and 74 participants (17% of the survey participants) as Strongly Agree to the statement.

The responses of the participants to the other statements in the scale can be interpreted in this direction according to Table 9.

5.6. Results of Exploratory Factor Analysis (EFA)

Exploratory factor analysis (EFA) is to group variables to reduce their number and summarize them in order to facilitate the interpretation of relationships between multiple variables that are thought to be related to each other. In this study, EFA was performed separately for opinions on alternative, holistic and complementary treatment methods and practices, satisfaction level and satisfaction statements from the health center, and variables were summarized.

In the study, firstly, it was determined with reliability analysis whether the opinions, satisfaction and satisfaction statements about the treatment and practices were reliable or not. Afterwards, the suitability of the data for factor analysis was checked with the KMO (Kaiser Mayer Olkin)-Bartlett Test.

Table 8: EFA Results for Satisfaction Levels Related to Healthcare Centers

Factors	Eigenvalue	Variance Explained Percentage	Factor Loading	Cronbach Alpha
Factor 1: Health Center and Patient Relationship	3.645	30.373		0.864
The physician provides information about treatment methods.			0.767	
The staff at the health center where I received treatment assists patients before and after treatment.			0.752	
My physician helps me cope with emotional issues related to my health condition.			0.739	
The health center keeps records accurately.			0.702	
The staff at the health center where I received treatment provides quick service to patients			0.66	
The staff at the health center where I received treatment are trained in the practices they perform.			0.649	
I would receive these treatment methods from the same health center in the future.			0.504	
Factor 2: Attention and Time	2.934	24.449		0.766
I can make an appointment at a convenient time at the health center.			0.789	
Services are provided on time at the health center.			0.786	
The staff at the health center where I received treatment does not show individual interest in patients.			0.658	
The practices of the staff at the health center where I received treatment are not reassuring.			0.582	
The physician does not help me express my issues.			0.504	
KMO=0.910			p=0.000	
Variance Explained Percentage =%54.822				

According to the EFA results of the participants' satisfaction levels with healthcare centers; According to the results obtained from the analyses, the KMO value is 0.910 (a value close to 1), Bartlett $p=0.000$, so the data is normally distributed and suitable for factor analysis. As a result of the EFA, since the eigenvalues of the statements regarding satisfaction with the health center are above 1, two main factors were determined. These two factors explain 54.82% of the satisfaction statements in total.

When the factors are examined separately;

- The statements in the “health center and patient relationship” factor (Factor 1) are reliable since the Cronbach Alpha value is $0.864 > 0.5$. This factor explains 30.37% of the satisfaction statements with the health center.

The factor loadings of the statements to be included in the factors must be at least 50%. On the other hand, it is expected that the statement included in the factor will explain at least 50% of that factor.

When the factor loadings of the statements included in Factor 1 are examined;

The statement “The doctor provides information about treatment methods” of the “Health center and patient relationship” factor explains 77%, “The health center staff where I receive treatment assists patients before and after treatment” explains 75%, “My doctor helps me cope with emotional problems related to my health condition” explains 74%, “The health center keeps accurate records” explains 70%, “The health center staff where I receive treatment provides fast service to patients” explains 66%, “The health center staff where I receive treatment is trained in the practices they perform” explains 65%, “I will receive these treatment methods from the same health center in the future.” explains 50%.

- Since the Cronbach Alpha value in the “Interest and Time” factor (Factor 2) is $0.766 > 0.5$, it can be said that the statements are reliable. This factor explains 24.45% of the satisfaction statements about the treatments. When the statements in Factor 2 are examined;

“I can make an appointment at the health center at a convenient time.” The statement “Service is provided on time at the health center” explains 79%, the statement “The health center staff where I receive treatment do not show individual attention to patients” explains 66%, the statement “The practices of the health center staff where I receive treatment are not reassuring” explains 58%, and the statement “The doctor does not help me express my problems” explains 50%.

6. Results

Alternative, holistic and complementary practices that utilize nature to heal illnesses also use techniques from modern medicine to address individuals/illnesses from a holistic and comprehensive perspective. Focusing not only on the illness but also on the patient; the patient's personality, lifestyle, socio-economic status and psychology are also taken into consideration. In today's understanding of health, it is very important for patients to play an active role in their own examination or treatment processes. Patients can engage in a detailed search to choose the most appropriate method for themselves during the diagnosis and treatment decision process. Accordingly, as awareness of alternative, holistic and complementary practices increases in Turkey, the preference rates for these practices are increasing. Various factors play a role in the decision process of which health institution individuals will receive these practices from. When individuals receive health services from health institutions, they now expect attention, courtesy and understanding from the physician and employees at the health center in addition to the concrete service they receive. As a result of the practice; they evaluate both the results of the treatment they receive and the service they receive from the health center. As a result of these evaluations, they decide whether or not they will prefer the same health center again in the next case of illness.

A survey was conducted with 436 participants within the scope of this study, which was conducted to determine the opinions of individuals regarding alternative, holistic and complementary practices, their expectations from healthcare centers offering these practices

and their satisfaction levels. The findings obtained as a result of the analysis of the obtained data can be summarized as follows:

*Alternative, holistic and complementary practices are mostly preferred by women.

*When we look at the age distribution, the majority (32.6%) are young individuals under the age of 30, followed by individuals between the ages of 30-40 with 26.6% and individuals between the ages of 40-50 with 23.4%. While traditional methods are thought to appeal more to individuals over the age of 60, the rate of young individuals applying these methods is striking.

*The distribution of participants in the study according to their marital status was found to be very close to each other. (53.4% of the participants were married, while 46.6% were single.) The reason for this may be that a positive experience with a health service or practice is shared with family members or members of the immediate circle, and they also resort to these practices.

*One of the striking findings of the study is that while traditional alternative and complementary methods are seen as outdated by some physicians and scientists, 68.30% of those who resort to these methods are undergraduate and graduate graduates. Accordingly, it can be said that individuals with a higher level of education tend to turn to these practices more with the philosophy of lifelong health.

*While 49.3% of the participants heard about alternative, holistic and complementary methods from their friends and family, 30% heard about them from online sources and 20% heard about them from health professionals. Based on this finding, it can be said that individuals share their satisfaction or dissatisfaction with these practices with their close circle and that they are also influential in their decisions. Considering that 20% of those who reported hearing about them from health professionals heard about them from modern medical doctors; considering that modern medical doctors also use such practices in their treatments today, it can be said that this is an important development in the health sector.

*37.6% of the participants first apply to public hospitals when they encounter a health problem. The fact that the rates of family healthcare centers (28%) and private hospitals (24.3%) are close to each other following this rate may mean that patients first try public hospitals due to economic reasons, but continue with private hospitals due to reasons such as long waiting times, appointments given for a long time, and the behavior of hospital staff.

*The 10 most frequently heard practices were cupping, leeching, acupuncture, spa treatment, yoga-pilates, ozone, meditation, hypnosis, cupping and mesotherapy, respectively; while the 5 most frequently used practices were cupping, acupuncture, spa treatment, yoga-pilates and meditation. Participants mostly use these practices for spinal and muscle disorders, migraine and immune-related disorders. Cancer, skin disorders, hearing problems and post-accident pain syndromes were also seen, albeit at a low rate.

*Participants' most common purposes for applying alternative, holistic and complementary practices are to improve quality of life, reduce pain and protect health. This may be because individuals are looking for more permanent and effective solutions instead of being subjected to lifelong drug treatment.

When the satisfaction levels of the participants were examined according to the healthcare centers, the participants stated that the service was generally provided on time at the health

center, that they could make an appointment at the health center at a convenient time, and that they would apply to the same health center in the future.

Participants stated that the physician who specializes in alternative, holistic or complementary medicine at the health center they applied to provided adequate information about treatments, helped the patient express their problems and provided support in changing emotional states.

While evaluating the health center staff, the participants stated that the staff's attitudes were reassuring, that they provided fast service to the patients, and that they were also quite adequate in terms of providing individual attention.

As a result of the Explanatory Factor Analysis (EFA) applied to the scale, the Satisfaction scale was gathered under 2 factors. According to the findings of the comparative analyses applied after the Explanatory Factor Analysis (EFA), a significant difference was found in the 'Health Center – Patient Relationship' factor of the Satisfaction scale according to the income level. The difference was observed between the groups with an income of 40,000 TL and above and less than 20,000 TL. From this, it can be said that the potential of participants with a high-income level to be satisfied with the physicians and employees in the health center increases. No significant difference was observed in terms of 'interest and time' (Factor 2).

The contributions of the study to the literature include;

- It offers a holistic perspective on health approaches by looking at alternative, holistic and complementary practices from a single framework,
- It sheds light on the expectations of patients of the service quality units of healthcare centers offering alternative, holistic and complementary practices,
- It provides information to modern medical doctors about the reasons and purposes for which the practices are preferred by patients while presenting the awareness and attitudes of individuals regarding alternative, holistic and complementary practices.

The findings of the study reveal that alternative, holistic, and complementary practices are increasingly preferred, particularly by women and younger individuals, indicating a shift in health-seeking behaviors across different demographics. Despite some skepticism from traditional medical perspectives, the high level of education among individuals using these methods underscores their growing acceptance as a complement to modern medicine.

The significant impact of income level on satisfaction with healthcare center services highlights the importance of personalized and quality service in meeting patient expectations. This suggests that healthcare providers must prioritize empathy, communication, and timely care to enhance patient satisfaction, regardless of socioeconomic background.

In this study, examining patients' satisfaction levels with healthcare centers is important for understanding their intentions to revisit these centers and their attitudes toward service quality. Within the framework of the Theory of Planned Behavior, satisfaction levels can reinforce patients' positive attitudes toward these centers, while societal expectations (subjective norms) and perceived behavioral control (e.g., ease of access to services) can shape their intentions to prefer these services.

It is considered that this study, which covers individuals applying to healthcare centers operating in Istanbul and offering alternative, holistic and complementary practices, will contribute positively to the literature if it is conducted with individuals from different cities or countries.

References

- Anonim. <http://safaknakajima.com/Pages/Slider-Detail?Id=4> 30.12.2016
- Anonim. Kanıta Dayalı Tıp ve The Cochrane Collaboration. www.ulakbim.gov.tr/cabim/ekual/toplantı4/cochrane.ppt. 10.12.2008
- Araz, A., Harlak, H., Gülgün, M. (2007). Sağlık Davranışları Ve Alternatif Tedavi Kullanımı. Tsk Koruyucu Hekimlik Bülteni, 6: 112-22
- Bodeker G, Ong CK, Grundy C, Burford G, Shein K. Global Atlas of Traditional, Complementary and Alternative Medicine World Health Organization, Kobe. 2005; p:XII-XIII
- Bozkaya ÖG, Akgün İ, Birgi E, Çinkoğlu A, Gög K, Karadeniz D. Anne Babaların Çocuklarında Uyguladıkları Alternatif Tıp Yöntemleri. *DEU Tıp Derg.* 2008;22(3):129-35. Çelik, Y., Sağlık Ekonomisi, Ankara,2013
- Dağhan, Ö. 2023. Kamu Hastanelerinde Hasta Memnuniyeti: Diyarbakır Gazi Yaşargil Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sağlık yönetimi anabilim dalı. Temmuz 2023
- Derin N. ve Demirel E. T. (2010) Kurum İmajının Kurum Kimliği Açısından Açıklanabilirliği: İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi* 13(2): 155-193
- Emül, B., Naldöken, Ü. (2019). Sağlık Kurumlarında Kurumsal İmajın Hasta Memnuniyetine Etkileri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(2): 359-374
- Ersoy, R. (2014). Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Geleneksel Tıp Uygulamalarının Güncelliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Milli Folklor*, 26(101):182-192
- Hayran, O et al. (2018). Organizational health literacy as a determinant of patient satisfaction. *Public Health*. Volume 163, October 2018, Pages 20-26
- Kalyon TA. Akupunktur Tedavisi. *Turkish Journal of Physical Medicine & Rehabilitation/Turkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*. 2007;53.
- Kav, T. (2009), Use of Complementary and Alternative Medicine: A survey in Turkish Gastroenterology Patients, *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 9, s.41-50.
- Kavuncubaşı Ş. ve Yıldırım S. (2010) Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi. 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Kılıç, K. & Soylar P. (2019) Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarına Başvuran Bireylerin Tutumları, Başvurma Nedenleri ve Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi. *Tradit Complem Med.* 2019;2(3):97-105
- Kocabaş, D.; Eke, E. ve Demir, M. (2019), *Sağlık Hizmeti Kullanımında Bireylerin Geleneksel ve Alternatif Yöntemlere İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi*. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), s.63-80
- Kütmeç, Y, C.; Aşiret, G.D.; Çetinkaya, F. ve Kapucu, S. (2017), Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Yöntemi Kullanımı, *DEUHFED*, 10(4), s.216-221
- Öztürk, Y. Dömbekci H., Ünal, S (2020). Geleneksel tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımı. *Journal of integrative and Anatolian medicine*. 1(3): 23 - 35, 2020
- Pekmezci H, Genç Köse B, Akbal Y, Aşık Özdemir V, Kefeli Çöl B. Kemoterapi alan kanser hastalarında görülen semptomlar ve tamamlayıcı terapi uygulamaları kullanımları. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi* 2022;9(3):211-219

Polat, G.; Yıldırım, G. ve Polat, H.H. (2014), Tamamlayıcı Alternatif Tıp İle İlgili Gazete Haberlerinin Gazetecilik, Halk Sağlığı ve Tıbbi Etik Boyutuyla Değerlendirilmesi, *International Journal of Human Sciences*, 11(1), s.814-835

Sevim E. (2009) Kamu ve Özel Hastanelerde Hasta Memnuniyetinin Kurum İmajına Etkileri. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Şahin TK, Bakıcı H, Bilban S ve ark. (2005). Meram Tıp Fakültesi Çocuk Cerrahisi Servisinde Yatan Hasta Yakınlarının Memnuniyetinin Araştırılması. *Genel Tıp Dergisi* 15(4): 137-142

Şen, R. (2017). Sağlık Çalışanı Olan Ve Olmayan Ebeveynlerin Uyguladıkları Tamamlayıcı Alternatif Tıp Yöntemleri, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, İzmir

Tanrıverdi, H. & Erdem, Ş. (2010). Sağlık Hizmetlerinde Hizmet Kalitesi ile Tatmin Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Bir Uygulama, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010, 14(1), s.74

Tekçi, A. (2017). Araştırma Görevlisi Hekimlerin Geleneksel, Tamamlayıcı Ve Alternatif Tıp Uygulamaları İle İlgili Bilgi Ve Tutumları, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, Diyarbakır

Tuna, H. (2021), Sağlık Turizmi Kapsamında Geleneksel, Tamamlayıcı ve Fonksiyonel Tıp Turizmi, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), pp. 259-281

Extended Summary

Patient Satisfaction in Alternative, Holistic, and Complementary Treatment Centers: The Case of Istanbul

Factors such as the developing technology, human needs, and globalization are pushing individuals to question every aspect of their lives. This questioning can be observed in marketing, as well as in the healthcare sector, where patients are now more likely to evaluate not only the treatment they receive but also the services provided by doctors, nurses, and other staff members. Factors such as the doctor's behavior toward the patient, compassion, understanding, the staff's attention, and the cleanliness of the hospital also affect patient satisfaction during the treatment process. Healthcare institutions should pay attention to these factors to increase patient satisfaction and maintain the hospital's image.

Alternative, holistic, and complementary practices aim to heal illnesses by utilizing nature, while also incorporating techniques from modern medicine to address individuals and diseases from a comprehensive perspective. This approach focuses not only on the illness but also on factors such as the patient's personality, lifestyle, socio-economic status, and psychology. In today's understanding of health, it is crucial for patients to play an active role in their examination and treatment processes. Patients tend to conduct detailed research to choose the most suitable method for themselves during diagnosis and treatment decisions. As awareness of alternative, holistic, and complementary practices increases in Turkey, the preference for these practices is also rising. Various factors influence individuals' decisions regarding which healthcare institutions to seek these services from. Nowadays, people not only expect tangible services but also seek attention, courtesy, and understanding from the physicians and staff at healthcare centers. After receiving treatment, they evaluate both the outcomes of the treatment and the services provided by the healthcare center. These evaluations play a significant role in their decision to revisit the same healthcare center in the event of future illness.

In the past, alternative medicine, often referred to as "old wives' remedies," and practices like complementary and holistic medicine, which focus on the patient rather than just the disease, have become increasingly popular. Reasons for this include the growing commercialization of the pharmaceutical industry in modern medicine, trust in natural products, the desire of individuals with severe symptoms to improve their quality of life and spiritual fulfillment. Acupuncture and cupping are commonly preferred for chronic spinal and musculoskeletal issues or migraine headaches, while practices like yoga, meditation, and Reiki are sought for spiritual development and emotional satisfaction.

The underlying objectives of these practices and methods include improving quality of life, emotional and spiritual satisfaction, pain reduction, and easing the process of chronic diseases. The number of people receiving training in these practices and those wishing to provide them is steadily increasing. This indicates a need for more widespread regulation in this area of the healthcare sector. Otherwise, the uninformed use of these practices could lead to serious health problems.

Healthcare centers that offer alternative, complementary, and holistic methods, like other healthcare institutions, should also pay attention to hospital conditions (cleanliness, comfort, ventilation, etc.) and doctor-patient, staff-patient relationships. Patients primarily want to trust the specialist/doctor when receiving these treatments. When a trust bond and quality communication are established between the doctor and the patient, the treatment process becomes easier.

On the other hand, especially in rural areas, it is often observed that women are more inclined to learn these practices and apply them to others. The importance of providing education to women in this field, and creating employment opportunities, should not be overlooked.

There are numerous studies in both national and international literature related to patient satisfaction and alternative, holistic, and complementary treatment methods. It has been observed that the factors affecting patient satisfaction are largely the same, even though cultures may differ. International studies examine opinions about alternative, holistic, and complementary practices as well as satisfaction levels focused on specific ailments. However, based on our literature review, we found no comprehensive study that measures individuals' awareness of alternative, holistic, and complementary methods, as well as their satisfaction levels and expectations regarding healthcare centers. Therefore, this study is important in shedding light on GETAT (Traditional Complementary Medicine) methods, which are an increasingly popular sub-sector of the healthcare industry, and the expectations and satisfaction levels of patients with healthcare institutions.

This study answers questions such as, "For what reasons and purposes do individuals turn to alternative, holistic, and complementary methods?", "What factors influence the quality of services received from healthcare centers?", and "Do the attitudes of hospital doctors, nurses, and staff affect patient satisfaction?"

The aim of this study is to measure the satisfaction levels of patients who seek alternative, holistic, and complementary treatments at healthcare centers in Istanbul, considering the factors that influence patient satisfaction. The population of this study consists of individuals who have visited healthcare centers practicing alternative, holistic, and complementary methods in Istanbul. A total of 436 individuals were surveyed using a relational screening model. The first section of the survey includes questions to determine the demographic characteristics of the individuals, as well as inquiries regarding the reasons and purposes for seeking alternative, holistic, and complementary methods, how they became aware of these methods, and how often they have experienced them. The second part includes a satisfaction scale consisting of 13 statements. The data collected were analyzed using quantitative methods. Descriptive results regarding the demographic characteristics of individuals seeking alternative, holistic, and complementary treatments, their usage habits, purposes, and reasons, were presented using frequency analysis. Later, the satisfaction scale was dimensionalized using Exploratory Factor Analysis (EFA).

According to the results of the survey conducted with 436 individuals who visited 7 healthcare centers in Istanbul, it was found that women, individuals in the middle and younger age groups, those with higher education levels, and individuals with middle-income levels generally seek alternative, holistic, and complementary treatments. Participants generally trust these methods because they are natural and believe that when used alongside modern medicine, the results will be more positive. Regarding patient satisfaction, it has been proven that individual attention, politeness, compassion, and information provided by healthcare professionals significantly increase patient satisfaction. Furthermore, environmental factors such as the accessibility of healthcare institutions and their distance from the city center also affect patient satisfaction levels. This study is expected to provide valuable insights for healthcare professionals working in the GETAT sector, healthcare centers, and modern medicine professionals by reflecting the views and expectations of individuals.

The findings indicate that patients using alternative, holistic, and complementary practices prioritize improving their quality of life, reducing pain, and seeking long-term health solutions, often as an alternative to lifelong medication. Moreover, the majority of participants expressed satisfaction with the healthcare centers, highlighting factors such as timely service, convenient appointments, and the supportive attitudes of physicians and staff, particularly in addressing emotional states and providing individual attention.

Bağımsız Türk Devletlerinde Devlet Başkanının Sorumluluğunun Karşılaştırılması

Muhammet Esat Bolat¹

Bağımsız Türk Devletlerinde Devlet Başkanının Sorumluluğunun Karşılaştırılması	Comparison of the Responsibility of the Head of State in Independent Turkic States
<p>Öz</p> <p>Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Türk devletleri ve Türkiye'de benimsenen hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumluluğu farklı şekilde düzenlemiştir. Türkiye'nin yanı sıra Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da devlet başkanının sorumluluğunun cezai, hukukî ve siyasi yönden karşılaştırmalı analizi demokratik düzenlemelerin gelişimine olanak sağlayacaktır. Bu çalışmada bağımsız Türk devletlerinde benimsenen hükümet sistemleri açıklanmış ve devlet başkanının sorumluluğu özelinde karşılaştırılarak daha demokratik düzenlemelere yönelik yapısal reform önerileri sunulmuştur. Yapılan literatür taramasında konuya ilişkin spesifik bir çalışmanın olmaması araştırmanın önemini vurgulamakla birlikte, ilerleyen dönemlerde gerçekleştirilecek kapsamlı çalışmalar için de bir çerçeve sunmaktadır.</p>	<p>Abstract</p> <p>The responsibility of the head of state is regulated differently across the governmental systems adopted by the Turkic states that gained independence after the dissolution of the Soviet Union, as well as in Turkey. A comparative analysis of the criminal, legal, and political aspects of the head of state's responsibility in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Turkey will facilitate the development of democratic arrangements.</p> <p>This study explains the governmental systems established in the independent Turkic states and presents structural reform proposals aimed at fostering more democratic arrangements through a comparison of the responsibilities of the head of state. The absence of specific studies on this topic in the existing literature underscores the significance of this research and provides a foundation for comprehensive studies to be conducted in the future.</p>
<p>Anahtar Kelimeler: Bağımsız Türk Devletleri, Devlet başkanının sorumluluğu, Hükümet sistemi.</p>	<p>Keywords: Independent Turkic States, Responsibility of the head of state, System of government.</p>
<p>JEL Kodları: K10</p>	<p>JEL Codes: K10</p>

<p>Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı</p>	<p>Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.</p>
<p>Yazarların Makaleye Olan Katkıları</p>	<p>Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.</p>
<p>Çıkar Beyanı</p>	<p>Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.</p>

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, esatbolat@karabuk.edu.tr .
e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Giriş

Bu çalışmada günümüz bağımsız Türk devletlerinden Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan analiz edilmiştir. Çalışmanın esas odağı ilgili ülkelerin mevcut anayasalarında düzenlenen devlet başkanının sorumluluğudur. Anayasal tarihi iki asırdan fazla bir süreye dayanan Türkiye'nin ve diğer bağımsız Türk devletlerinin siyasî tarihi bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Çalışmada spesifik olarak bağımsız Türk devletlerinin seçilmesinde ana etken ekonomik ve siyasal anlamda büyüyen Türk Dünyasının demokratikleşme serüvenine olumlu katkı sağlayacağını düşündüğümüz öneriler sunmaktır. Bir diğer bağımsız Türk devleti olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin çalışmaya dahil edilmemesi ilgili ülkenin Birleşmiş Milletler tarafından tanınmaması sebebiyledir.

Türkiye'de yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle hükümet sistemi "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" olarak belirlenmiştir. Kendine özgü bir hükümet modeli benimseyen bu sistemle birlikte devlet başkanının sorumluluğu da şekillenmiştir. Başkanlık sistemi temelinde düzenlenen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde devlet başkanı, klasik başkanlık sistemindeki cezaî sorumluluğa ek olarak hukukî ve siyasî anlamda sorumlu kılınmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Türk devletlerinde siyasal kurumsallaşma sürecinde üç önemli özellik ön plana çıkmıştır. Bu özellikler "anayasal düzlemde yürütmenin yasama ve yargıya göre daha geniş yetkilerle donatılması; yasamanın yürütme karşısında denge-denetim olanaklarından yoksun bırakılması ve yürütme içerisinde devlet başkanı merkezinde bir yapılanmaya gidilmesi" şeklinde sıralanmaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye haricindeki bağımsız Türk devletlerinde siyasal sistem, üniter yapıda yumuşak-görevsel kuvvetler ayrılığı temelinde bir model baz alınarak belirlenmiştir. Otoriter ve demokratik kurumların bir arada işlev gördüğü hibrid-karma siyasal rejim tipleri bu ülkelerin sistemini oluşturmuştur (Süleymanlı, 2019: 168-169).

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, Sovyet enternasyonalizminde bir cumhuriyet olmaktan çıkıp, liberal söylem, kurum ve kuruluşlarının global çapta etkin olduğu bir dönemde (Sovyetler Birliğine bağımlı bir yapıdan kaynaklanan sebeplerle) isteksiz olarak bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Bağımsızlığın ilanı sonrasında yaşanan sosyoekonomik buhranın yanı sıra uluslararası kamuoyundan gelen demokratik reform talepleri çerçevesinde anayasalarını hazırlamak ve geliştirmek zorunda kalmışlardır. Ülkelerin yaşadığı bu sürecin etkisiyle düzenlenen anayasalarda benimsenen hükümet sistemleri devlet başkanının otoriter bir yapıya kavuşturulmasının önünü açmıştır (Alkan, 2012: 1-2). Devlet başkanının otoriter kimliğinde düzenleme alanı bulan anayasalarda devlet başkanının sorumluluğu (genel anlamda) teorik olarak mümkün kılınsa da pratikte uygulanabilir olmaktan uzak bir görünüm sergilemektedir.

Bu çalışmada 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Türk devletlerinin yanı sıra yüz yıllık bir geçmişe sahip Türkiye'de uygulanan anayasalarda öncelikle benimsenen hükümet sisteminin niteliğine değinilmiştir. Nitekim benimsenen hükümet sisteminin karakteristik yapısının önemli ölçüde etki ettiği devlet başkanının sorumluluğu cezaî, hukukî ve siyasî açıdan farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda çalışmanın devamında benimsenen hükümet sistemiyle şekillenen devlet başkanının sorumluluğu cezaî, hukukî ve siyasî açıdan ayrı ayrı ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğu karşılaştırmalı olarak analiz edilerek bir sonuca varılmıştır. Elde edilen sonuçtan çıkarılan temel argüman, “bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğunun anayasalarda yer almakla birlikte pratikte işletilemez şekilde düzenlendiği” yönündedir. Bahse konu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin birleştiği nokta ise yürütmenin otoriterliğini doğuran (devlet başkanının önemli yetkilerine karşı sorumsuz olması, yasamanın yürütme üzerinde gerekli denetim araçlarına sahip olmaması, yargının bağımsız ve tarafsızlıktan uzak bir görünüm sergilemesi gibi) anayasal düzenlemelerin yerine demokratik yönetim anlayışını sağlayan yapısal değişikliklerin anayasaya eklenmesi yönündedir. Hülâsa bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğunun işletilmesinde özellikle cezaî sorumluluğun daha kolay başlatılabileceği düzenlemelere yer verilmesi gerekmektedir.

2. Devlet Başkanının Sorumluluğunun Kavramsal Çerçevesi

Kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumluluğu benimsenen hükümet modeline göre değişiklik göstermektedir. Demokratik kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumluluğu ise cezaî, hukukî ve siyasî sorumluluk olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

Bir ülkede yönetenlerin egemene karşı olan sorumluluğu olarak tanımlanan siyasî sorumluluk, egemenin kişi ya da halk olmasına bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Özçelik, 1982: 314). Bir başka ifadeyle siyasî sorumluluk, siyasî karar alma merciinde bulunan kişilerin gerçekleştirdikleri iş ve eylemlerde kamuoyuna, halka ve parlamentoya karşı hesap verme yükümlülüğüne sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır. (Kılıç, 2016: 271). Mutlak monarşi gibi yönetimlerde egemenlik teorik olarak krala ait olduğundan yönetenler doğrudan krala karşı sorumluyken demokratik hükümet sistemlerinde yönetenler parlamento veyahut halka karşı sorumludur. Devlet başkanı yönünden değerlendirdiğimizde ise benimsenen hükümet sistemine göre devlet başkanı parlamenter, başkanlık, yarı başkanlık gibi hükümet sistemlerinde (genel anlamda) siyasî olarak sorumsuzdur. Dolayısıyla devlet başkanı halk ya da meclis tarafından görevinden alınamayacağı gibi herhangi bir makam tarafından da görev süresi bitmeden görevinden alınamaz.

Hukukî sorumluluk, özel hukuktan kaynaklanan sorumluluk demektir. Kişinin yapmış olduğu sözleşmeye uymaması yahut bir başkasına karşı gerçekleştirdiği haksız eylem ve fiillerden doğan zararları gidermesi anlamına gelir (Gözler, 2016: 108). Demokratik olmayan ülkelerde devlet başkanına hukukî anlamda herhangi bir sorumluluk hali yüklenemeyecektir. Nitekim devlet başkanı yapmış olduğu tüm hatalardan münezzehtir. Demokratik hükümet sistemine dayanan ülkelerde ise (genel olarak) devlet başkanı görevine ilişkin işlemlerinde sorumsuz iken kişisel iş ve eylemlerinden doğan hukukî ihtilaflarda her vatandaş gibi sorumludur.

Cezaî sorumluluk, konusu suç olan ve ceza hukukuna ilişkin olan eylemlerden kaynaklanan sorumluluktur Dolayısıyla cezaî sorumluluğa kişinin suç işlemesi sebep olur. Cezaî sorumluluk kişiye idam, hapis ya da para cezası gibi yaptırımları uygular (Gözler, 2019: 858). Demokratik olmayan ülkelerde devlet başkanının cezaî anlamda sorumluluğu bulunmamaktadır. Demokratik hükümet sistemlerinde devlet başkanının cezaî sorumluluğu yine benimsenen hükümet sistemine göre değişiklik göstermektedir. Genel anlamda devlet başkanı görevine ilişkin suçlarında sorumsuz iken kişisel eylemlerinden kaynaklanan suçlarından dolayı sorumlu kabul edilmektedir. Uyguladığı yaptırımlar sebebiyle hukukî ve siyasî sorumluluktan farklı olarak daha ağır yaptırımlar uygulayan cezaî sorumluluk, belirli bir yargılama aşamasını içinde

barındırmaktadır. Bununla birlikte her ne kadar devlet başkanı kişisel suçlarına ilişkin cezaî anlamda sorumlu olsa da yararlanmış oldukları dokunulmazlık sebebiyle pratikte sorumsuzdur.

Türkiye haricindeki günümüz bağımsız Türk devletlerinin siyasî yapılanması otoriter başkanlık ya da yarı-başkanlık rejimleri temelinde şekillenmiştir (Korkmaz, 2023: 133-136). İlgili ülkelerde demokrasi anayasal bir kelime olmaktan öteye gidememektedir. Bu sebeple, bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğunun belirlenmesi ve karşılaştırılması yeni yapılacak olan anayasal düzenlemelerin olumlu anlamda gelişmesine katkı sağlayacaktır.

3. Bağımsız Türk Devletleri'nde Devlet Başkanlığının Sorumluluğu

1923 yılında bağımsızlığını ilan eden Türkiye'den sonra Sovyetler Birliği'nin 25 Aralık 1991 tarihinde dağılmasıyla Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Eren, 2012: 43-73). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla toplumlarının demokratik ve siyasal kültürüne göre anayasaları şekillenen bağımsız Türk devletlerinde anayasal gelişmişlik düzeyi günümüzde tam anlamıyla demokratik niteliklere ulaşmamış olsa da küreselleşen dünyayla paralel nitelikte artacağı düşünülmektedir.

Dünyada kabul gören demokrasi anlayışının ülkeler nazarında içselleştirilmesi ilgili ülkenin demokratik kültürünün gelişmişliğinin bir tezahürü olarak nitelendirilmektedir. Bir başka ifadeyle toplumsal ve siyasal çevrenin demokrasinin niteliklerini ne ölçüde özümseydiği o ülkenin demokrasinin gelişim düzeyini göstermektedir (Doğan, 2017: 18). Dolayısıyla demokrasi kültürünün en önemli unsurlarından birisi toplumsal faktörlerdir (Süleymanlı, 2019: 164; Aybudak, 2017: 226-232). Bu açıklamalardan hareketle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk devletlerinde yapılan düzenlemeler aradan geçen otuz üç yıl rağmen istenilen ölçüde demokratik bir sistemi ortaya çıkaramamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan bağımsız Türk devletlerinde her ne kadar anayasal bir sistem olsa da, günümüz literatüründe yer alan “anayasal devlet” - “anayasalı devlet” ayrımında² “anayasalı devlet” statüsünü haiz bir görünüm sergilemektedir. Zira ilgili ülkeler otoriter bir rejimle birlikte yönetilmektedir. Ancak ilgili ülkelerin anayasal gelişme tezleri incelendiğinde tabii hukuka yönelik değişikliklerin olduğu da gözlemlenmektedir (Ağır ve Sayın, 2019: 34). İlerleyen aşamalarda detaylı olarak değinildiği üzere, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan bağımsız Türk devletleri içerisinde yer alan Kırgızistan'da yapılan anayasa değişiklikleri bunun bir örneğini oluşturmaktadır.

Devlet başkanının sorumluluğunun belirlenmesinde ilgili ülkenin Anayasası'nda benimsediği hükümet sisteminin niteliği oldukça önem arz etmektedir. Zira devlet başkanının sorumluluğu hükümet sisteminin niteliğine göre farklılıklar göstermektedir. Bu doğrultuda bağımsız Türk devletlerinde kabul edilen anayasalarda devlet başkanının sorumluluğunun ülkeler bazında ayrı ayrı incelenmesinde yarar bulunmaktadır.

² Doktrinde, devlet iktidarını sınırlamayan, hak ve özgürlükleri korumayan hukukî metnin anayasa olmayacağı savunulmaktadır. Nitekim ismen “anayasa” olan metnin uygulamada anayasa olması mümkün değildir. Hülasa bir devletin Anayasası'nın olması tek başına yeterli olmamakta aynı zamanda ilgili devletin anayasal gereklere uygun bir yönetim sistemini barındırması gerekmektedir. (Tunç vd., 2015: 12; Keskinsoy ve Kaya, 2021: 1157-1159; Özbudun, 2019: 5). Giovanni Sartori, “anayasalı devlet”i, görünüşte var olan bir anayasaya sahip olan ancak uygulamada kendini anayasaya bağlı görmeyen bir devlet olarak tanımlamaktadır. “Anayasal devlet”in ise anayasacılık ilkelerini haiz olup aynı zamanda bu ilkelere dair sınırlandırılmış ve korunan değerlere sahip olduğunu ifade eder. Bu bağlamda “anayasalı devlet” ile anayasal devlet” arasında keskin bir ayrım bulunmaktadır (Sartori, 1962: 856-862).

3.1. Türkiye

Türkiye’de 1982 Anayasası’nın ilk döneminde kabul edilen parlamenter sistem anayasada yapılan 2007 değişiklikleriyle birlikte yerini yarı başkanlık sistemine benzer bir sisteme bırakmıştır.³ Devlet başkanının sorumluluğuna konu anayasa maddelerinin değişikliğe uğramadığı bu dönemdeki hükümet modeli (her ne kadar parlamenter sistemin temel özellikleri korunmuşsa da) anayasa literatüründe “başkanlı parlamenter sistem”, “fiilî başkanlık sistemi”, “yarı başkanlık sistemi” şeklinde tanımlanmıştır (Bolat ve Hatipoğlu, 2021: 319-359; Caner, 2013: 194). 1982 Anayasası ile oldukça güçlü yetkileri olan cumhurbaşkanı, 2007 değişiklikleriyle birlikte halktan aldığı meşruiyete bağlı olarak hükümet sistemi içindeki gücünü daha da artırmıştır (Erdoğan, 2016: 251; Gözler, 2019: 762-763).

Türkiye tarihinde özellikle 1970’ten sonra kamuoyunu meşgul eden başkanlık sistemi tartışmaları 2017 yılında yapılan referandumla birlikte anayasada düzenlenmiştir (bbc.com, 2021). Yapılan anayasa değişikliğiyle birlikte parlamenter sistemden nevi şahsına münhasır bir hükümet modeli olan “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”ne geçilmiştir. 1961 ve 1982 Anayasası ile benimsenen parlamenter sistem, yürütme ve yasama üzerindeki vesayet organları, istikrarsız yönetim yapısı, çözülemeyen sosyo-ekonomik problemler, siyasi sistemin evrimi gibi sebepler hükümet sisteminin değişmesinin temel gerekçeleri olarak değerlendirilmiş ve bu sorunların etkin bir yürütme gücüyle çözüleceği vurgulanmıştır (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2023).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin monist unsuru olan cumhurbaşkanı, geniş yetkilerine karşılık sorumlu hale gelmiştir (Gül, 2017: 147-148; Karatepe vd., 2017: 222). Spesifik olarak bir değerlendirme yapıldığında cumhurbaşkanının sorumluluğu ile başkanlık sistemindeki devlet başkanının cezaî sorumluluğu birbirinden farklı niteliklere sahiptir. ABD başkanlık sisteminde başkan belirli suçlardan (hıyaneti vataniye, irtikap gibi büyük suç ve memnu fiillerden) dolayı cezaî açıdan sorumlu iken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde cumhurbaşkanı herhangi bir suç ayırımı yapılmaksızın işlemiş olduğu tüm suçlardan sorumlu kılınmış; cezaî sorumluluğun kapsamı oldukça genişletilmiştir (Akbay ve Lütem, 1956: 27; Miş ve Duran, 2017: 65-66).

Cumhurbaşkanının hukukî sorumluluğu incelendiğinde kişisel iş ve eylemleriyle görevine ilişkin iş ve eylemlerinde bir ayırma gitmek gerekmektedir. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde cumhurbaşkanı kişisel iş ve eylemlerinde her vatandaş gibi sorumludur. Cumhurbaşkanı kişisel iş ve eylemiyle bir başkasına vermiş olduğu zarardan sorumlu olduğu gibi haksız fiilden kaynaklı tazmin yükümlülüğünden de sorumludur. Cumhurbaşkanı hukukî sorumluluk yönünden genel hukuk kurallarına göre hukuk mahkemelerinde yargılanabilecektir. Cumhurbaşkanının görevine ilişkin iş ve eylemlerinde de hukukî sorumluluğu tamdır. Kısacası cumhurbaşkanının tüm iş ve eylemleri yargısal denetime açıktır. Gerek daha önceki sistemde yer alan karşı-imza kuralının kaldırılması gerekse cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile doğrudan imzaladığı işlemlere dair yargısal

³ Yarı başkanlık sisteminin teorisyeni olarak kabul edilen Duverger, devlet başkanının halk tarafından seçilmesi; devlet başkanının oldukça güçlü yetkilere sahip olması; yürütme ve yönetmeyi elinde bulunduran ve aynı zamanda meclise karşı sorumlu olan başbakan ve bakanlar kurulunun bulunduğu bir siyasi rejimi yarı başkanlık sistemi olarak tanımlamıştır (Duverger, 1992: 166-167).

denetime imkân vermeyen düzenlemelerin kaldırılması bu sorumluluğun gerekçesidir (Korucu, 2017: 558).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin doğal bir sonucu olarak cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Nitekim sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sisteminin model alındığı bu sistemde cumhurbaşkanı, TBMM'ye karşı siyaseten sorumsuzdur. Her ne kadar TBMM'nin bütçe denetimi ve cumhurbaşkanlığı seçimlerini yenileme yetkisi bulursa da teorik olarak siyasî sorumsuzluğa etki etmemektedir. Cumhurbaşkanı doğrudan halka karşı sorumludur.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde suç işleyen bir cumhurbaşkanı hakkında öngörülen cezaî sorumluluğun işletilmesi hususuna değinmekte yarar vardır. Anayasa'da yapılan değişiklikle birlikte cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk müessesesini işletilmesi oldukça güç şartlara bağlanmıştır. Anayasa'nın 105. maddesine göre cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun (301) vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilmektedir. İlgili önerge, meclis üye tam sayısının beşte üçünün (360) oyuyla kabul edildiği takdirde soruşturma açılabilen; açılan soruşturma sonrası yapılan incelemeler neticesinde yine meclis üye tam sayısının üçte ikisinin (400) oyuyla cumhurbaşkanı yargılanmak üzere Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne sevk edilebilmektedir (mevzuat.gov.tr, 2023). Gerek seçim sisteminin yapısı gerekse meclis aritmetiği bağlamında değerlendirildiğinde ulaşılabilecek zor bir suçlandırma⁴ mekanizması öngörülmesi eleştiriye açık bir husustur. Nitekim cumhurbaşkanı hakkında her ne kadar herhangi bir suç ayrımı yapılmaksızın cezaî sorumluluğun işletilebilecek olması olumlu bir düzenleme olarak değerlendirilse de suçlandırma mekanizmasının erişilmesi zor bir süreçte tabi kılması pratikte uygulanır olmaktan uzak bir durumdur.

Açıklanan tüm gerekçelerle elde edilen sonuç, cumhurbaşkanının cezaî anlamda suç ayrımı yapılmaksızın sorumlu olduğu; siyasî açıdan halka karşı sorumlu olup aynı zamanda TBMM'nin bütçe denetim yetkisi ve seçimleri yenileme yetkisi sebebiyle teknik olarak TBMM'ye karşı hesap verme sorumluluğunun olduğu; hukukî açıdan görev ve kişisel iş ve eylem ayrımı yapılmaksızın sorumlu olduğu sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte cumhurbaşkanı hakkında en etkin sorumluluk mekanizması olarak görülen cezaî sorumluluk müessesesinin uygulanmasının güç şartlara bağlanması ilgili düzenlemeyi anayasada yer alan bir hüküm olmaktan öteye götürmemektedir.

3.2. Azerbaycan

Azerbaycan'da 1995 yılında kabul edilen anayasayla Duverger tarafından kavramsallaştırılan "yarı başkanlık sistemi"ne benzer bir sisteme geçilmiştir. Bununla birlikte literatürde birtakım yazarlar Azerbaycan'daki sistemi Matthew S. Shugart tarafından teorisi oluşturulan⁵ sınıflandırmaya göre "saf başkanlık sistemi" olarak nitelendirmektedir (Gönenç, 1998: 207). Bahse konu sınıflandırmaya göre saf başkanlık sisteminde yürütme, halk tarafından doğrudan seçilen bir devlet başkanı ve devlet başkanı tarafından atanan, sorumluluğu kendisine bağlı bakanlar kurulundan oluşmaktadır. Suçlandırma haricinde devlet başkanının görevden alınmasının mümkün olmadığı bu sistemde başkanın da parlamentoyu

⁴ *Impeachment* usulüne karşılık olarak kullanılmaktadır.

⁵ Shugart yapmış olduğu sınıflandırmayı yasama - yürütme arasındaki ilişkilere göre, "saf başkanlık sistemi", "saf parlamenter sistem", "başkan-parlamenter sistemi", "başbakan-başkanlık sistemi" ve "aşkanlı parlamenter sistem" olarak kavramsallaştırmıştır (Shugart ve Carey, 1992; Shugart, 1996: 6-11; Shugart ve Mainwaring, 1997: 12-54).

fesih yetkisi bulunmamaktadır. Bu açıklamaların yanı sıra net bir şekilde de Azerbaycan'daki hükümet sistemine "saf başkanlık sistemi" demek tam anlamıyla mümkün gözükmemektedir. Nitekim Anayasa'nın 95/14 maddesi tereddütlere yol açmaktadır. Zira Anayasa'nın 95/14. maddesi, bakanlar kurulunun meclise karşı sorumlu olacağına dair bir ibareye yer vermektedir. Oysaki bakanlar kurulunun meclise karşı sorumluluğunu işletecek bir mekanizma bulunmamaktadır. Aynı zamanda 2016 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle cumhurbaşkanına meclisi feshetme yetkisi de tanınmıştır. Dolayısıyla bahse konu gerekçelerden dolayı sistemin sınıflandırılmasında ihtilaf doğmaktadır (Alkan, 2013: 786; Gönenç, 1998: 205-211).

Kanımızca Duverger'in sınıflandırmasına göre hareket etmekte yarar bulunmaktadır. Zira Shugart'ın teorisine nazaran Duverger'in kavramsallaştırdığı hükümet sistemlerinin tasnifi daha ön plandadır. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde Duverger'in daha önce ayrıntılı olarak paylaştığımız kavramsallaştırmasında Azerbaycan hükümet sistemi yarı başkanlık sistemine yakın bir sistem örneğini vermektedir. Zira yarı başkanlık sisteminde halkın devlet başkanını doğrudan seçmesi ve devlet başkanının oldukça geniş yetkileri haiz olması yarı başkanlık sisteminin en temel nitelikleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Duverger'in sınıflandırmasındaki "yürütmenin iki başlı olması" teorisine uygun bir şekilde Azerbaycan'da yürütme her ne kadar cumhurbaşkanı ve başbakan-bakanlar kurulundan oluşsa da bakanlar kurulunun meclisin güvenoyuna ihtiyaç duymaması sistemi yarı başkanlık sisteminden de kısmen uzaklaştırmaktadır. Bu yönüyle ve uygulamadaki işleyiş dikkate alındığında ise sistem başkanlık sistemine yaklaşmaktadır.

Azerbaycan Anayasası'nda devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasa'nın 106. maddesinde "Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı dokunulmazlık hakkına sahiptir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının şeref ve onuru kanunla korunur." şeklindeki düzenleme ile cumhurbaşkanının dokunulmaz olduğuna vurgu yapılmıştır (anayasa.gen.tr, 2023). Anayasa'nın 107. maddesinde ise cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğuna yönelik düzenlemeye yer verilmiştir. İlgili maddeye göre Azerbaycan cumhurbaşkanı oldukça geniş bir suç nitelemesi olan "ağır suç işlemesi" durumunda görevden alınabilecektir. Aynı zamanda genel kabul edilen görüşe göre devlet başkanları kişisel eylemlerinden doğan suçlarında cezaî anlamda sorumludur (Gözler, 2016: 86-88).

Benzer anayasalardan farklı olarak Azerbaycan cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasının başlatılabilmesi için Anayasa Mahkemesi'nin girişimi gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi, Azerbaycan Âli Mahkemesi'nin görüşü alınarak Azerbaycan Milli Meclisi'ne cumhurbaşkanının görevden alınmasına yönelik öneri sunabilmektedir. Azerbaycan Milli Meclisi'nde görüşülen öneri en az 95 milletvekilinin kabul oyuyla kabul edildiği takdirde cumhurbaşkanı görevinden uzaklaştırılabilecektir. Meclisin bu kararını Anayasa Mahkemesi başkanının bir hafta içinde imzalaması kararın yürürlük şartı olarak anayasaya eklenmiştir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi'nin Milli Meclis'e sunduğu görevden alınma önerisi meclis tarafından (başvuru tarihinden itibaren) iki aylık süre içinde karara bağlanmıyorsa cumhurbaşkanı hakkında yöneltilen suçlama reddedilmiş sayılmaktadır. Azerbaycan Anayasası'na göre cumhurbaşkanını görevden uzaklaştırma yetkisi Anayasa'nın 95/12 maddesi gereğince Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne aittir (anayasa.gen.tr, 2023). Ancak Anayasa'nın 107. maddesince belirlenen suçlandırma mekanizmasında öngörülen usul pratikte uygulanabilir gözükmemektedir. Zira Anayasa'nın 82. maddesine göre Azerbaycan Milli Meclisi 125 milletvekilinden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı hakkında verilen görevden uzaklaştırma önerisinin kabul edilmesi için en az 95 milletvekilinin kabul oyunun gerektiği

düşünüldüğünde meclis aritmetiğinin dörtte üçünden fazla bir oya ihtiyaç duyulmaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle aynı gün yapılan meclis seçimlerini göz önüne aldığımızda bu oranın oluşması imkânsıza yakın gözükmemektedir. Bir başka çıkarım ise cezaî sorumluluğun işletilmesi açısından Milli Meclis'in rolünün oldukça kısıtlı olduğu hususudur. Zira cumhurbaşkanını hakkında suçlandırma önerisi verilmesi ve önerinin meclis tarafından kabulü sonrası son imza mercii Anayasa Mahkemesi'dir. Dolayısıyla Milli Meclis'in aldığı kararın bir bağlayıcılığı bulunmamakta; Anayasa Mahkemesi aksi yönde karar alabilmektedir.

Azerbaycan Anayasası'nda cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasına ilişkin bir başka eleştiri hususu suçlandırma müessesinin başlatılması ve alınacak kararın uygulanması için Anayasa Mahkemesi'nin yetkilendirilmiş olmasıdır. Nitekim Anayasa'nın 109/9, 130 maddelerince Anayasa Mahkemesi üyelerinin ataması cumhurbaşkanının önerisiyle Milli Meclis tarafından yapılmaktadır (anayasa.gen.tr, 2023). Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin üyelerini Milli Meclis'e öneren cumhurbaşkanı hakkında Anayasa Mahkemesi'nce suçlandırma mekanizmasının işletilmesi oldukça zor gözükmemektedir. Nitekim "sanık tarafından atanan hakim" örneğinde olacağı üzere üyelerin kendilerini atayan cumhurbaşkanını yargılamak üzere inisiyatif alması mümkün gözükmemektedir.

Azerbaycan Anayasası'na göre cumhurbaşkanı hakkında Milli Meclis'te görüşülmeye başlanan suçlandırma önerisinin iki ay içerisinde karara bağlanmasına ilişkin hüküm yine cezaî sorumluluğun işletilmesine ilişkin yerinde bir düzenleme olarak değerlendirilemeyecektir. Zira cumhurbaşkanı hakkında "ağır bir suç işlediği" iddiasıyla verilen önerenin yargılama usulleri açısından iki ay gibi kısa bir süre içerisinde (görüş alınması, delillerin toplanması, değerlendirilmesi) mümkün gözükmemektedir. İki ay süre içinde karara bağlanamayan önerinin reddedilecek olması suçlandırmayı askıda bırakacak ve bahse konu süreden kaynaklı olarak cumhurbaşkanı hakkında verilen suçlandırma önerisi düşecektir. Dolayısıyla cumhurbaşkanının görevinden azledilmesi daha da güçleştirilmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı hakkında siyasî sorumluluk açısından bir değerlendirme yapıldığında cumhurbaşkanının doğrudan halka karşı sorumlu olduğundan bahisle siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle cumhurbaşkanı, siyasî gerekçelerle görev süresi bitiminden önce görevden alınamamaktadır. Nitekim Milli Meclis'in suçlandırma haricinde cumhurbaşkanını görevden alma yetkisi bulunmamaktadır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı, hukukî sorumluluk açısından da görevine ilişkin eylemlerinde Anayasa'nın 106. maddesi mucibince dokunulmaz kılınmıştır (Ergül ve Abdullayev: 1998: 254). Ancak ilgili Anayasa'nın yorumunda cumhurbaşkanının kişisel iş ve eylemlerinden kaynaklanan hukukî sorumluluğunun her vatandaş gibi var olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.3. Kazakistan

1995 Anayasası ile Kazakistan'da otoriter bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, halkın desteğini de arkasına alarak tasarladığı reformları hayata geçirmeye dönük bir sistem tasavvur etmiştir (Alkan, 2011: 36-46). Yürütmenin güçlü yetkileriyle öne çıktığı bu anayasa ile parlamento geri planda kalmış, kuvvetler bir nevi cumhurbaşkanının şahsında birleşmiştir. 1993 Anayasası ile yarı başkanlık sistemini benimseyen Kazakistan, 1995 Anayasası ile hibrid model diyebileceğimiz, Azerbaycan'a benzer şekilde süper başkanlık sistemi veyahut Matthew S. Shugart'ın

sınıflandırmasında “saf başkanlık sistemi”ne geçmiştir.⁶ Cumhurbaşkanının görev süresi uzatılmış, Anayasa Mahkemesi kaldırılmış, hükümet cumhurbaşkanına karşı sorumlu hale getirilmiştir (Korkmaz, 2023: 104-107). Dolayısıyla cumhurbaşkanı geniş bir yürütme yetkisine sahip olmakla birlikte diğer erklerin gücünü de elinde toplamıştır.

1995 Anayasası daha sonraki dönemlerde demokratik kültür seviyesinin artması, ülkenin siyasal anlamda elde ettiği kazanımların bir sonucu olarak 1998, 2007, 2011, 2017, 2019 ve 2022 yıllarında değişikliklere uğramıştır. Anayasada yapılan bu değişiklikler demokratikleşme anlamında olumlu bir kazanımdır. Çalışmamızın kısıtı açısından genel bir değerlendirme yapıldığında, 1995 Anayasası’nın ilk halindeki “yürütmenin güçlendirilmesi” eğiliminin yerini “yasama ile yürütme arasında denge sağlayacak düzenlemeler”in aldığı görülmektedir. Nitekim özellikle 2017 değişiklikleriyle parlamentonun yetkileri daha da güçlendirilmiş, ülkenin demokratikleşme adımlarına olumlu bir katkı sağlamıştır. Yaşanan siyasal ve toplumsal olaylar sonucunda 2022 yılında yapılan son anayasa değişikliğiyle birlikte denge-fren mekanizmalarına sahip, etkin ve sistem içerisinde merkezî konumda bir parlamentonun olduğu bir başkanlık sistemine geçildiğini söylemek mümkündür (Gedik ve Serdaliyeva, 2017: 5).

Kazakistan Anayasası’nda devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir (online.zakon.kz, 2023). Anayasa’nın 46. maddesi ile cumhurbaşkanının şeref ve haysiyetinin dokunulmaz olduğu düzenlenmiş; 47. madde ile cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğuna yer verilmiştir.⁷ Anayasa’nın 47/2 maddesine göre “cumhurbaşkanı, görevlerini yerine getirirken işlediği fiillerden sadece vatana ihanet durumunda sorumludur” denilerek cumhurbaşkanı “vatana ihanet” suçu haricinde cezaî anlamda sorumsuz kılınmıştır. Cumhurbaşkanı hakkında suçlandırma mekanizmasını işletecek olan yetkili makam ise parlamentodur. Buna göre suçlama ve soruşturma kararı, meclisin en az üçte birinin talebi üzerine meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alınabilmektedir. Senato, meclisin kararına göre soruşturmayı yerine getirecek ve sonuçlandıracak makam olarak yetkilendirilmiştir. Bu husus senatonun üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyuyla parlamento dairelerinin (kamaralarının) değerlendirilmesine sunulur. Nihai karar ise Yüksek Mahkemenin suçlamanın geçerliliği ve Anayasa Mahkemesi’nin belirlenen anayasal usullere uygunluk konusundaki kararlarının varlığına bağlı olarak parlamento dairelerinin müşterek toplantısında, her bir dairenin milletvekillerinin toplam oy sayısının en az dörtte üçünün çoğunluğuyla alınır. Böylelikle cumhurbaşkanı görevinden azledilebilmektedir. Bununla birlikte cumhurbaşkanı hakkında suçlama tarihinden itibaren iki ay içinde nihai bir karar verilmemesi durumunda suçlama reddedilmiş sayılmaktadır. Yine cumhurbaşkanına yöneltilen suçlamanın herhangi bir aşamada reddedilmesi durumunda suçlandırma mekanizmasını başlatan milletvekillerinin yetkileri erken sona ermektedir. Kazakistan cumhurbaşkanının kişisel suçlarında ise cezaî sorumluluğunun bulunduğu kabul edilmektedir

Kazakistan Anayasası’na göre cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasının işletilmesi ve karar alınması zor şartlara bağlanmıştır (online.zakon.kz, 2023). Anayasa’nın 50/3 maddesine göre Kazakistan Meclisi 98 milletvekili; senato 47 senatörden oluşmaktadır. Bu durumda mecliste suçlandırma kararı alınıp senatoya sevk için aranan vekil sayısı 50 iken kararı alacak olan senatoda ise her bir dairenin milletvekillerinin toplam oy sayısının en az dörtte üçünün çoğunluğunu oluşturacak bir kabul oyu gerekmektedir. Kaldı ki Anayasa’nın

⁶ 1995 Anayasası’nın 2/1 maddesi, Kazakistan’ın başkanlık sistemine sahip üniter bir devlet olduğunu düzenlemiştir (online.zakon.kz, 2023).

⁷ 08.06.2022 tarihli değişikliğe konu 01.01.2023 yürürlük tarihli düzenleme esas alınmıştır.

50/2 maddesine göre senato üyelerinin 10'u doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bu durumda da "sanık tarafından atanan hakim" örneğinin başka bir versiyonu olan "sanık tarafından atanan senatör" olgusu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla senatörlerin kendilerini atayan cumhurbaşkanını yargılamak sağlıklı bir karar alabileceği düşüncesi ütopyadan ibaret gözükmektedir.

Kazakistan Anayasası'nda cezaî sorumluluk mekanizmasının işletilmesine yönelik düzenleme de eleştiriye açık diğer hususlar ise suçlandırma tarihinden itibaren iki ay içerisinde bir karara varılmadığı durumda suçlamanın reddedilmiş sayılacağı ile suçlamanın reddedilmesi durumunda suçlandırmayı yapan milletvekillerinin vekilliğinin düşecek olmasıdır. Cumhurbaşkanı hakkında başlatılan suçlandırma müessesesinin 2 ay içerisinde karara bağlanması "vatana ihanet" gibi önemli bir suçlama için yeterli bir süre olarak değerlendirilemeyecektir. Yargılamanın yerine getirilmesi için oldukça kısa bir aralık olan bu düzenlemeye yer verilmesi, açılan soruşturmanın büyük oranda sonuçsuz kalmasına yol açacaktır. Yine suçlandırmayı yapan milletvekillerinin vekilliğinin, suçlamanın reddedilmesi durumunda düşürülmesi vekillere bir nevi aba altından sopa göstermektir. Zira suçlamanın reddedilmesi durumunda vekilliğinin düşmesiyle dokunulmazlığı kalkacak olan vekil savunmasız kalacak, hakkında oluşturulacak olan siyasî, hukukî, cezaî gündemle meşgul edilebilecektir.

Kazakistan'da, cumhurbaşkanını meclisin görevden alma yetkisi bulunmamaktadır. Doğrudan halka karşı sorumlu olan cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Parlamento cumhurbaşkanını, siyasî gerekçelerle görev süresi bitmeden önce (vatana ihanet suçlaması haricinde) görevinden azledememektedir.

Anayasa'nın 47/2 maddesinde geçen cumhurbaşkanının "vatana ihanet" suçu haricinde sorumsuz kılınmasına yönelik düzenlemeden çıkarılacak olan bir başka husus ise cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî fiillerinden de sorumsuz olduğudur. Cumhurbaşkanı'nın görevine ilişkin eylemlerinden dolayı cezaî sorumluluğu bulunmadığı gibi aynı zamanda hukukî sorumluluğu da bulunmamaktadır. Bununla birlikte cumhurbaşkanının kişisel iş ve eylemlerinden kaynaklı hukukî sorumluluğunun ise var olduğu değerlendirilmektedir.

3.4. Kırgızistan

Bağımsızlığından günümüze oldukça genç bir ülke olan Kırgızistan'da hazırlanan yeni anayasa taslağı 11 Nisan 2021 tarihinde yapılan referandumla kabul edilmiştir (Tayfur, 2023). Anayasa'nın getirdiği en önemli yenilik hükümet sisteminin "Başkanlık Cumhuriyeti" olarak belirlenmesidir. Başkanlık sistemi temelinde şekillenen ve Kırgızların "Cumhurbaşkanlığı Sistemi" olarak isimlendirdiği hükümet sistemi sonrasında başbakanlık kurumu kaldırılmış, bakanlıklar cumhurbaşkanına bağlı olacak şekilde düzenlenmiştir. Yürütmenin monist unsuru olan cumhurbaşkanı oldukça geniş yetkileri haizdir. Kısacası yaklaşık 11 yıllık bir süreçte parlamenter sistemle yönetilen Kırgızistan yeni anayasa ile birlikte başkanlık sistemi temelinde bir hükümet sistemine geçmiştir. Kırgızistan'da anayasaların kısa bir süre içerisinde değişmesinin yanı sıra hükümet modellerinin de değiştirilmesi siyasî kültür ve demokratik birikimin henüz tam anlamıyla yerleşmediğini göstermektedir.

2021 Anayasası'nda benimsenen Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nde devlet başkanının sorumluluğu cezaî anlamda SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan diğer bağımsız Türk Cumhuriyetleri anayasasına göre farklı şekilde düzenlenmiştir (kenesh.kg, 2023). Kırgızistan

Anayasası'nın 73/1 maddesine göre cumhurbaşkanı görevinden azledildikten sonra cezaî kovuşturmayaya tabi tutulabilmektedir. Kırgızistan Anayasası'nın 73/2 maddesince cumhurbaşkanı "Anayasa ve yasaları ihlal ettiği; Jogorku Kenes'in yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahaleden dolayı" görevden alınabilmektedir.⁸ Oldukça geniş sayılabilecek bir suç nitelendirilmesine konu olan bu düzenleme ile cumhurbaşkanı bir anlamda işlediği tüm suçlardan dolayı görevinden alınabilecektir. Nitekim Kırgız yasalarında suç unsuruna konu olup yaptırıma bağlanan her türlü fiil cumhurbaşkanı hakkında da cezaî sorumluluğa konudur. Kaldı ki anılan maddenin "Jogorku Kenes'in yetkilerine, yargının faaliyetlerine müdahale" hususu da geniş bir kavramdır. Jogorku Kenes'in yetkileri ile cumhurbaşkanı yetkisi arasında bir ihtilaf olduğunda cezaî sorumluluk mekanizması çalıştırılabilecek; cumhurbaşkanının yargının faaliyetlerine yönelik sözlü bir eleştirisi dahi yargının işleyişine müdahale olarak değerlendirilebilecektir.

Kırgızistan Anayasası'nın 73/3 maddesinde cumhurbaşkanı hakkında suçlandırma müessesesinin işletilebilmesi ve görevden alınabilmesi için aslî yetki Jogorku Kenes'e verilmiştir.⁹ Jogorku Kenes toplam milletvekili sayısının en az yarısının (45 milletvekili) vereceği önerge ile cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasını başlatabilecektir. Genel Savcılık ve Anayasa Mahkemesi'nin katkısıyla oluşturulan özel bir komisyonun raporuyla birlikte Jogorku Kenes, toplam milletvekili sayısının üçte ikisinin (60 milletvekili) oyuyla cumhurbaşkanı hakkında suçlama kararı alabilmektedir. Alınan suçlama kararı Anayasa'nın 73/4 maddesi uyarınca "Başsavcının Cumhurbaşkanının eylemlerinde suç belirtisi bulunduğu dair kanaati ve Anayasa Mahkemesi'nin suçlama için belirlenen usule uyulduğuna dair kanaati" ile tescil edilmesi sonrasında cumhurbaşkanı görevinden alınmaktadır. Madde yorumunda cumhurbaşkanı hakkında suçlandırma müessesinde meclisin girişimi ve kararı öne çıkmaktadır. Ancak Başsavcının görüşü ve son tahlilde Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile bu husus geçerlilik kazanabilmektedir. Bu durumda süreç içerisinde başsavcı ve Anayasa Mahkemesi'nin kararı da önem arz etmektedir.

Kırgızistan Anayasası'nın 73/5 maddesinde Kazakistan Anayasası'na benzer bir şekilde;

"Jogorku Kenes'in cumhurbaşkanını görevden alma kararı, cumhurbaşkanına karşı suçlama yapıldıktan sonra en geç üç ay içinde Jogorku Kenes'in toplam milletvekili sayısının en az üçte ikisinin çoğunluğuyla alınmalıdır. Jogorku Kenes bu süre içinde karar vermezse, ileri sürülen suçlama reddedilmiş sayılır."

düzenlemesine yer verilmiştir. Anılan düzenleme ile cumhurbaşkanı hakkında başlatılacak olan cezaî sorumluluk mekanizmasında süre üç ayla sınırlandırılmıştır (kenesh.kg, 2023). Suçlandırma müessesine konu suçların genişliği bahse konu sürenin sağlıklı bir soruşturma yapılması adına kısa olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğunun işletilmesinde Jogorku Kenes'in yanı sıra başsavcı ve Anayasa Mahkemesi'nin de yetkisi bulunmaktadır. Başsavcı ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin göreve atanması Kırgızistan Anayasası'nın 80/3-1 maddesinde;

"Jogorku Kenes; Adalet Konseyi'nin önerisi üzerine, Cumhurbaşkanının teklifi üzerine, Jogorku Kenes'in toplam milletvekili sayısının en az yarısının oyuyla"

⁸ Jogorku Kenes, Kırgızistan'ın yasama organıdır.

⁹ Kırgızistan Anayasası 80/6 maddesindeki "Jogorku Kenes, Anayasa'da öngörülen şekilde, Başkan aleyhine suçlamalarda bulunur; Başkanın görevden alınması konusunda karar verir." ifadesi ile bu husus açıkça düzenlenmiştir (kenesh.kg, 2023).

Yüksek Mahkeme ve Anayasa Mahkemesi yargıçlarını seçer; Anayasa ve anayasal hukuk tarafından öngörülen durumlarda, Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine görevden alır.”

ile 80/3-10 maddesinde “*Jogorku Keneş; Başkanın tavsiyesi üzerine, Jogorku Keneş'in toplam milletvekili sayısının en az yarısının oyuyla Başsavcının atanmasına, görevden alınmasına ve kovuşturulmasına onay verir*” şeklinde düzenlenerek belirlenmiştir (kenesh.kg, 2023). Maddenin yorumundan anlaşılacağı üzere başsavcı ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin atanması, demokratik teamüllere uygun bir şekilde meclisin etkin olduğu bir sürecin sonunda gerçekleşmektedir. Buradan hareketle cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasının işletilmesinde daha önceki anayasalarda bahsettiğimiz “sanık tarafından atanan hâkim” ya da “sanık tarafından atanan senatör” sorunsalının olmayacağı bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda cezaî sorumluluk mekanizması sadece teoride kalmayacak aynı zamanda uygulamada da etkin ve demokratik bir biçimde uygulama olanağı bulacaktır.

Kırgızistan'da cumhurbaşkanlığı seçimleri ile parlamento seçimlerinin farklı tarihlerde yapılması cezaî sorumluluğun etkinliğini artıran bir başka husus olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰ Nitekim cumhurbaşkanını suçlandırmak için aranan milletvekili sayısı cumhurbaşkanlığı seçimleri ile aynı gün yapılan parlamento seçimlerinde cumhurbaşkanı ile aynı siyasî eğilime sahip milletvekillerinin çoğunlukta olma olasılığının yüksek olması sebebiyle mümkün gözükmemektedir. Oysa farklı tarihlerde yapılan parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri sayesinde farklı siyasî görüşü haiz milletvekillerinin seçilmesiyle meclisin cezaî sorumluluk bağlamında daha etkin bir denetim organı haline gelmesine olanak sağlayacaktır. Kanımızca Kırgızistan'da farklı tarihlerde yapılan parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri ile sistem denge ve denetim mekanizmaları yönünden daha denetlenebilir durumdadır.

Genel anlamda cezaî sorumluk açısından bir değerlendirme yapıldığında cumhurbaşkanının işlemiş olduğu tüm suçlarından sorumlu olduğu sonucuna varılmaktadır. Nitekim “vatana ihanet” gibi spesifik bir suç tanımı yerine genel olarak yasalara aykırı davranmanın görevden alınma sebebi sayıldığı bir düzenleme, cumhurbaşkanının işlemiş olduğu görev yahut kişisel ayrımı olmaksızın tüm suçlarından dolayı cezaî sorumluluğa tâbi tutulabileceğini göstermektedir.

Kırgızistan Anayasası'nda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumsuzluğunu düzenleyen herhangi bir madde bulunmamaktadır. Benimsenen hükümet sisteminde başbakanlık - bakanlar kurulu makamının kaldırılması (bakanlar kurulu cumhurbaşkanı tarafından oluşturulmaktadır) ile karşı-imza kuralının anayasadan çıkarılması, cumhurbaşkanının yürütmede yapacağı her türlü işlemde tek başına yetkili olması göreve ilişkin hukukî sorumluluğun varlığına yönelik gerekçelerdir. Yine Anayasa'nın cezaî sorumluluğun işletilmesine konu 73/2 maddesi aynı zamanda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunu da kapsayacak niteliktedir. Zira yasaları ihlal eden cumhurbaşkanı cezaî sorumluluğun yanı sıra hukukî sorumluluğa da konu olabilecektir. Literatürde bu hususta farklı görüşler olsa da ağırlıklı olarak (benzer anayasalara dair) kabul edilen görüş cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunun tam olduğuna yöneliktir (Gözler, 2016: 27).

Kırgızistan'da *Jogorku Keneş'in* cumhurbaşkanını siyasal sorumluluk bağlamında görevden alma yetkisi yoktur. Doğrudan halka karşı sorumlu olan cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğu

¹⁰ 28 Ocak 2021 cumhurbaşkanlığı seçimleri ile 28 Kasım 2021 tarihli *Jokorku Keneş* seçimleri baz alınmıştır.

bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle *Jogorku Keneş* cumhurbaşkanını, siyasî gerekçelerle görev süresi bitmeden önce (anayasa ve yasaları ihlal etmesi; *Jogorku Keneş'in* yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahalesi haricinde) görevinden azledememektedir.

3.5. Özbekistan

Bağımsızlığın ilanıyla birlikte Özbekistan Yüksek Prezidyumu tarafından 8 Aralık 1992 tarihinde Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası kabul edilmiştir (Kavuncu, 2015: 239). Özbekistan, bağımsız olmasına rağmen eski rejime ait siyasal kurumlarını yasal ve anayasal çerçevede devam ettirmiştir (Alkan ve Eroğlu, 2011: 69). Küçük değişikliklerle günümüze kadar varlığını sürdüren Özbekistan Anayasası, hükümet modeli olarak oldukça merkezî ve güçlü yürütmeye dayalı bir başkanlık sistemini benimsemiştir (Güneş, 2011: 27). Yürütmenin başında bulunan cumhurbaşkanı aynı zamanda (uygulamada) yasama ve yargıyı da kontrol etmektedir (Yüce, 2022: 22). Diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak benimsenen sistemde günümüze kadar herhangi bir değişiklik yapılmaması Özbekistan Anayasası'nı farklılaştırmaktadır. Kanımızca benimsenen sistem başkanın otoriter ve geniş yetkilerinden dolayı "süper başkanlık sistemi" tanımına daha uygundur. Nitekim 1992 Anayasası'nın ilk halinde parlamento tek meclisli bir yapıdan oluşturulmuş ve adeta cumhurbaşkanının onay makamı olacak şekilde yetkilendirilmiştir. 27 yıllık iktidarında kesintisiz bir şekilde otoriter diktatörlük anlayışıyla ülkeyi yöneten Kerimov'dan sonra iktidara gelen Şevket Mirziyoyev de aynı politikayı sürdürmüştür (Korkmaz, 2023: 123-127). Özbekistan günümüzde de süper başkanlık sistemine dönük bir sistemle yönetilmeye devam etmektedir.

Özbekistan Anayasası'nda devlet başkanının sorumluluğunu düzenleyen herhangi bir madde bulunmamaktadır (constitution.uz, 2023). Ayrıca Anayasa'nın 107/2 maddesinde yapılan düzenleme ile cumhurbaşkanının şahsiyeti dokunulmaz kılınmış ve kanunla korunacağı anayasal hüküm altına alınmıştır. Anayasa Mahkemesi başkan ve üyelerini Âli Meclis'e öneren, meclisi "milletvekilleri arasındaki ihtilaf" gibi bir gerekçeyle fesih yetkisini elinde bulunduran cumhurbaşkanı hakkında "vatana ihanet" gibi diğer anayasalarda bulunan bir suçlama ile dahi görevden alma imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Özbekistan cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğu olmadığı gibi kıyasen hukukî sorumluluğu da bulunmamaktadır. Zira teorik anlamda kuvvetler ayrılığının bulunduğu belirtilen Özbekistan Anayasası'nda cumhurbaşkanı, monarşilere benzer şekilde dokunulmaz ve sorumsuz kılınmıştır. Bu doğrultuda monarşilerde kralın sorumluluğunun olmadığına dönük yaklaşım Özbekistan cumhurbaşkanı içinde geçerli olacaktır. Kısacası Özbekistan'da cumhurbaşkanının yargılanmasına dönük bir olgu bulunmamaktadır.

Cumhurbaşkanı hakkında meclisin görevden alma yetkisi olmadığı gibi¹¹ doğrudan halk tarafından seçilmesi sebebiyle cumhurbaşkanına karşı işletilebilecek herhangi bir siyasal sorumluluk mekanizması da bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı cezaî ve hukukî açıdan sorumsuz olduğu gibi aynı zamanda siyasî açıdan da sorumsuzdur.

3.6. Türkmenistan

Türkmenistan Anayasası'nın 1. maddesi ile "başkanlık sistemi" ülkenin hükümet modeli olarak belirlenmiştir. Kendine özgü bir yönetim sistemi geliştiren ve "Türkmen Modeli" olarak

¹¹ Özbekistan Anayasası'nın 112. maddesinde cumhurbaşkanı ancak sağlık durumu gibi sebeplerle görevini yerine getiremediği durumlarda görev ve yetkileri geçici olarak Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclisi Senatosu Başkanına devredilir ve Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçimi kanuna uygun olarak üç ay süreyle yapılır. Sağlık durumu gibi mücbir sebeplere ilişkin olan bu düzenleme fesih, azil gibi düşünülmemelidir (constitution.uz, 2023).

adlandırılan bu yapı resmî makamlarca Türkmen geleneklerini yansıtan ve milli özelliklere göre şekillenen bir sistem olarak görülmektedir (Yüce, 2022: 22; Güler, 2001: 97-104). Ancak anayasada her ne kadar Türkmenistan'ın "başkanlık rejimiyle yönetilen demokratik bir devlet" olduğuna dair bir düzenleme yapılmışsa da uygulamada (özellikle Niyazov döneminde) kişisel diktatörlük sistemi bulunmaktadır¹². 2006 yılında Niyazov'un vefatıyla iktidara gelen Kurbankulu Berdimuhammedov ile birlikte kısmen de olsa (özellikle 2008 yılı anayasa değişiklikleriyle) sistemin kişisel diktatörlükten otoriter başkanlık sistemine evrildiğini söylemek mümkündür (Korkmaz, 2023: 129-130; Tiryakioğlu, 2017: 533, 539-540). Ülkedeki rejimin otoriter yapısı ve oldukça baskıcı bir tutum sergilenmesi, uygulanan hükümet modelini sert kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik başkanlık sisteminden ayırmaktadır (Al-Bassam, 1997: 387-395). Kanımızca ülkedeki sistem süper başkanlık sistemi olarak geçmekte ve ülke "anayasal devlet"ten çok uzak bir şekilde "anayasalı devlet" görüntüsü vermektedir.

Türkmenistan'da devlet başkanı Anayasa'nın 74/1 maddesi mucibince dokunulmazlık hakkına sahip olup, onur ve şerefi kanunla korunmaktadır (legislationline.org, 2023). Türkmenistan'da devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin ise genel bir düzenleme yer almaktadır. İlgili düzenlemeye göre (AY. m. 75/2) devlet başkanının "anayasayı ve kanunları ihlal etmesi" durumunda Türkmenistan Meclisi, devlet başkanı hakkında güvensizlik ithamında bulunabilmektedir. Türkmenistan Meclisi üye tam sayısının en az üçte ikisinin (en az 84 milletvekili) vereceği önerge ile güvensizlik ithamı meclis kurulunda görüşülmektedir¹³. Verilen önerge Türkmenistan Meclisi üye tam sayısının en az dörtte üç çoğunluğunun (en az 94 milletvekili) kararı ile kabul edilebilmektedir. Türkmenistan Meclisi'nin almış olduğu karar halkın onayına sunulmak üzere referanduma götürülmektedir. Referandumda, alınan kararın kabul edilmesi durumunda devlet başkanı görevinden alınabilmektedir.

Cezaî sorumluluk açısından değerlendirdiğimizde Türkmenistan devlet başkanı hakkında, işlemiş olduğu herhangi bir suç isnadıyla güvensizlik kararı talep edilebilecektir. Anayasa'da geçen "anayasayı ve kanunları ihlal etmek" kavramından yola çıkıldığında ceza kanunlarını ihlal eden devlet başkanı hakkında meclisin yapacağı önerge/soruşturma/karar aşamaları ile güvensizlik ithamında bulunulabilecektir. Halkın bu ithamı referandumla onaylaması durumunda görevinden azledilen devlet başkanı mahkemelerde yargılanabilecektir. Bu durumda Anayasa'nın getirdiği geniş düzenlemeye göre Türkmenistan devlet başkanının teorik anlamda kişisel ve görev suç ayrımı olmaksızın cezaî sorumluluğunun var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Hukukî sorumluluk yönünden değerlendirildiğinde Türkmenistan'da meclisin ve halkın onayıyla görevinden alınan devlet başkanının hukukî sorumluluğa tabi tutulabileceği değerlendirilmektedir. Yine cezaî sorumluluğa benzer şekilde Anayasa'da yer alan "anayasayı ve kanunları ihlal etmek" kavramı hukukî sorumluluk yönüyle de uygulama imkânı bulabilecektir. Bu durumda (teorik olarak) devlet başkanı görev ve kişisel iş ve eylemlerinden dolayı hukuken sorumludur.

¹² Türkmenistan Anayasası'nın 4. maddesi "devlet hakimiyeti, kuvvetler ayrılığı ilkesi temelinde, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerine bölünür ve birbirinden bağımsız ve birbirini dengeleyici şekilde hareket ederler." şeklinde düzenlenmiş ise de Türkmenistan, tek parti sistemi hakimiyetinde yönetilen ve meclisi fesih dahil geniş yetkileri olan otoriter bir liderin bulunduğu diktatoryal bir rejimdir (hukukbook.com, 2023; Tiryakioğlu, 2017: 531).

¹³ Türkmenistan Meclisi 125 milletvekilinden oluşmaktadır (legislationline.org, 2023).

Devlet başkanı hakkında meclisin görevden alma yetkisi olmadığı gibi¹⁴ doğrudan halk tarafından seçilmesi sebebiyle devlet başkanına karşı işletilebilecek herhangi bir siyasal sorumluluk mekanizması bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türkmenistan devlet başkanı siyasî anlamda sorumsuzdur.

Devlet başkanının sorumluluğu yönünden bağımsız Türk Cumhuriyetleri içinde farklı bir düzenlemeye giden Türkmenistan’da devlet başkanının görevden alınması oldukça zor usullere bağlanmıştır. Bu zamana kadar incelediğimiz diğer bağımsız Türk devletlerinde sorumluluk mekanizmasının işletilmesi sürecinde yer almayan “referandum” kararı ile devlet başkanı dokunulmazlığını adeta perçinlemiştir.

Türkmenistan’da devlet başkanının sorumluluğuna dair genel bir değerlendirme yapıldığında karşımıza çıkan husus “sorumluluğun sadece anayasal olarak teorik anlamda var olduğu” sonucudur. Nitekim diktatoryal bir yönetime varacak kadar etkin ve otoriter bir yönetim örneğinin sergilendiği Türkmenistan’da devlet başkanı hakkında güvensizlik ithamında bulunmak mümkün gözükmemektedir. Zira muhalefetin göstermelik, mecliste en çok sandalyeye sahip olan partinin devlet başkanı ile aynı siyasî eğilimde ve son kararı verecek olan halkın çoğunluğunun ilgili devlet başkanını seçmiş olduğu bir sistem içerisinde “güvensizlik ithamı”na konu düzenleme sadece teorik olarak anayasada yer alacaktır.

4. Bağımsız Türk Devletleri’nde Devlet Başkanının Sorumluluğunun Karşılaştırılması

Bağımsız Türk devletleri içerisinde Türkiye’nin demokratik gelişmişlik düzeyi ve siyasî kültür açısından ön plana çıktığı görülmektedir. SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında ise (demokratikleşme anlamında) kısmen Kırgızistan hariç olmak üzere otoriter bir yönetim bulunmaktadır. Larry Diamond, siyasal rejim sınıflandırmasında Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’ı “hegemonik-seçimli otoriter”¹⁵; Türkmenistan’ı “kapalı otoriter rejim”¹⁶ olarak göstermiştir (Diamond, 2002: 21-35). Bir başka sınıflandırmayı yapan Economist Dergisi ise Kırgızistan’ı “karma rejim”¹⁷; diğer ülkeleri “otoriter rejim” olarak göstermiştir (Kekic, 2007). Kanımızca Türkiye haricinde genel anlamda “otoriter rejim” örneği gösteren bağımsız Türk devletleri, Anayasa’nın şeklen var olduğu “anayasalı devlet” olarak değerlendirilmelidir.

Ülkelerin anayasasına göre belirlenen hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumluluğu değişiklik göstermektedir. Bu noktada aşağıda belirtilen Tablo 1 bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin özet bir veri sunmaktadır.

¹⁴ Türkmenistan Anayasası’nın 75/1. maddesinde devlet başkanı ancak sağlık sebebiyle görevini yerine getiremezse, meclis tarafından işletilecek bir sürecin sonunda süresinden önce görevinden alınabilir. Sağlık durumuna ilişkin istisna olan bu husus fesih, azil gibi düşünülmemelidir (legislationline.org, 2023).

¹⁵ *Hegemonik-seçimli otoriter rejim*, demokratik kurumların işleyişi ve yapısına sıklıkla müdahale edildiği, kurumların tam olarak yerleşmediği rejimler olarak tanımlanmakla birlikte bu rejimlerde basın, sivil toplum ve muhalefetin hareket alanı sınırlandırılmaktadır. Mevcut düzenlemeler her an değiştirilmeye açıktır (Diamond, 2002: 25-26).

¹⁶ *Kapalı otoriter rejim*, seçimlere sistem içinde yer vermesine rağmen ifade özgürlüğü, iletişim kanallarının özgürce kullanılması, halkın karar alma süreçlerine katılımı, örgütlenme gibi liberal demokrasinin yasal ve kurumsal mekanizmalarının bulunmadığı yahut göstermelik olarak yer aldığı bir rejimdir (Diamond, 2002: 23).

¹⁷ *Karma rejim*, demokratik ve otoriter kurumların siyasal sistem içerisinde bir arada olduğu ve bu kurumlar rejimin işleyişinde birlikte yer alsa da rejimde belirleyici olan otoriter yönetimdir. Kısacası karma rejimde demokratik yapı, otoriter rejime demokratik bir görüntü verme aracı olarak kullanılmaktadır (Alkan, 2012: 4).

Tablo 1. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Devlet Başkanının Sorumluluğu

Ülke ve Anayasalar	Hükümet Sistemi	Hukukî Sorumluluk		Cezaî Sorumluluk		Siyasî Sorumluluk
		Kişisel	Göreve İlişkin	Kişisel Suçlar	Görev Suçları	
Türkiye 1982 Anayasası	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi	Var	Var	Var	Var	Yok ¹⁸
Azerbaycan 1995 Anayasası	Yarı Başkanlık Sistemi (Süper Başkanlık Sistemi) ¹⁹	Var	Yok	Var	Yok <i>İstisna: Ağır Suç İşlemesi</i>	Yok
Kazakistan 1995 Anayasası	Başkanlık Sistemi	Var	Yok	Var	Yok <i>İstisna: Vatana İhanet</i>	Yok
Kırgızistan 2021 Anayasası	Cumhurbaşkanlığı Sistemi	Var	Var ²⁰	Var ²¹	Var ²²	Yok
Özbekistan 1992 Anayasası	Başkanlık Sistemi (Süper Başkanlık Sistemi) ²³	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Türkmenistan 1992 Anayasası	Başkanlık Sistemi (Süper Başkanlık Sistemi) ²⁴	Var	Var ²⁵	Var ²⁶	Var ²⁷	Yok

¹⁸ Türkiye Anayasası'nda devlet başkanının meclise karşı siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Ancak hesap verilebilirlik açısından ikinci döneminde seçime girecek olan görevdeki devlet başkanının halka karşı sorumlu olduğu kabul edilebilir. Yine TBMM'nin (gerçekleşmesi zor usullere bağlansa da) seçimleri yenileme yetkisi doğrultusunda devlet başkanı hakkında siyasî denetim yapması siyasî sorumluluğun bir başka boyutu olarak değerlendirilebilir. Teknik anlamda devlet başkanı hakkındaki halkın hesap verilebilirlik denetimi ve meclisin siyasî denetim yetkisi siyasî sorumluluğa yönelik bir değerlendirmeye konu edilirse bile teorik olarak devlet başkanının TBMM'ye karşı siyasî sorumluluğu yoktur.

¹⁹ Azerbaycan hükümet sistemi, Matthew S. Shugart'ın sınıflandırmasında "saf başkanlık sistemi" olarak nitelendirilmektedir. Duverger'in sınıflandırmasına göre ise yarı başkanlık sistemi görünümünde olsa da uygulamada süper başkanlık sistemidir.

²⁰ Kırgızistan Anayasası'nda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumsuzluğunu düzenleyen herhangi bir madde bulunmamaktadır. Benimsenen hükümet sisteminde başbakanlık - bakanlar kurulu makamının kaldırılması (bakanlar kurulu cumhurbaşkanı tarafından oluşturulmaktadır), karşı-imza kuralının anayasadan çıkarılması, cumhurbaşkanının yürütmede yapacağı her türlü işlemde tek başına yetkili olması göreve ilişkin hukukî sorumluluğun varlığına yönelik gerekçelerdir. Yine anayasada cezaî sorumluluğun işletilmesine konu 73/2 maddesi aynı zamanda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunu da kapsayacak niteliktedir. Zira yasaları ihlal eden cumhurbaşkanı hukukî sorumluluğa da konu olabilecektir. Literatürde bu hususta farklı görüşler olsa da ağırlıklı olarak (benzer durumda) kabul edilen görüş cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunun tam olduğuna yöneliktir (Gözler, 2016: 27).

²¹ Kırgızistan Anayasası'nın 73/2 maddesinde cumhurbaşkanı "Anayasa ve yasaları ihlal ettiği ve Jogorku Kenesh'in yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahaleden dolayı" görevden alınabilmektedir. Yasanın yorumlanmasıyla cumhurbaşkanının kişisel suçlarında da sorumlu tutulacağı sonucuna varılmaktadır.

²² Kırgızistan Anayasası'nın 73/2 maddesi doğrultusunda yasalarda tanımlanan ve görev suçuna konu her türlü fiilden dolayı (ayırım olmaksızın) cumhurbaşkanı yargılanabilecektir.

²³ Özbekistan'da "başbakanlık organı" var olsa da yetkiler bağlamında bakıldığında benimsenen modelin otoriter bir süper başkanlık sistemi olduğu görülmektedir. Literatürde Özbekistan'ın hükümet sistemini "başbakanlık cumhurbaşkanlığı", "başkanlık - yarı başkanlık arası hibrid sistem" şeklinde de tanımlamıştır (Korkmaz, 2023: 127).

Tablo 1'e göre bağımsız Türk devletlerinin hükümet sistemleri ve devlet başkanının sorumluluğu birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu noktada devlet başkanının sorumluluğunu cezaî, hukukî ve siyasî yönden ayrı ayrı mukayese etmekte yarar vardır.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının cezaî sorumluluğu Türkiye, Kırgızistan ve Türkmenistan'da kişisel ve görev suçu ayrımı olmaksızın bulunmakta iken Özbekistan'da devlet başkanın cezaî sorumluluğu bulunmamaktadır. Azerbaycan ve Kazakistan'da devlet başkanının kişisel suçlarından dolayı cezaî sorumluluğu bulunmakta iken görevine ilişkin suçlarında Azerbaycan'da "ağır suç işlemesi"; Kazakistan'da ise "vatana ihanet" suçu haricinde sorumsuzdur. Devlet başkanının cezaî sorumluluğu Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan Anayasalarında açıkça düzenlenmişken Kırgızistan ve Türkmenistan Anayasalarında maddenin yorumundan çıkarılmaktadır. Özbekistan Anayasası'nda ise devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanı, işlemiş olduğu suçun içeriğine göre suçlandırılabilir. Bu durumda Türkiye'de kişisel veya görev suçu ayrımı olmaksızın devlet başkanının işlemiş olduğu her türlü suç için cezaî sorumluluğa sahiptir. Anayasa'nın geniş yorumlanmasıyla benzer husus Kırgızistan ve Türkmenistan'da da geçerlidir. Kırgızistan'da devlet başkanı "Anayasa ve yasaları ihlal ettiği ve Jogorku Keneş'in yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahaleden dolayı" görevinden alınabilirken, Türkmenistan'da devlet başkanı "anayasayı ve kanunları ihlal etmesi" ithamıyla güvensizlik oyuyla görevinden alınabilmektedir. Azerbaycan ve Kazakistan'da devlet başkanı kişisel suçlarından dolayı sorumlu iken, Azerbaycan'da "ağır suç işlemesi"; Kazakistan'da ise "vatana ihanet" suçu haricinde cezaî sorumsuzluğa sahiptir. Kanımızca devlet başkanının işlemiş olduğu suçlarda herhangi bir ayırım yapılmaksızın suçlandırılabilmesi/görevden azledilmesi hususuna yönelik düzenleme anlamında hukuk devleti ilkesi bağlamında Türkiye, Kırgızistan ve Türkmenistan'da yapılan düzenlemenin yerinde olduğudur. Nitekim her vatandaş gibi işlemiş olduğu suçlarında herhangi bir ayırım gözetmeksizin devlet başkanının da sorumluluğa sahip olması gereklidir. Bununla birlikte klasik başkanlık sistemlerinde görülen (göreve ilişkin suçlarda) cezaî sorumsuzluk haline uygun düzenlemeler ise Azerbaycan ve Kazakistan'da görülmektedir. Sistemin etkin ve verimli bir şekilde işlemesi açısından gerekli olduğu değerlendirilen bu düzenlemeye göre başkan genel anlamda sorumsuzdur. Ancak bu düzenlemede irdelenmesi gereken husus Azerbaycan Anayasası'ndaki düzenlemedir. İlgili

²⁴ Türkmenistan Anayasası'nın 1. maddesinde ülkenin başkanlık sistemiyle yönetileceği düzenlenmiştir. Ancak uygulamada demokratik başkanlık sisteminden çok uzak bir şekilde otoriter yürütmenin yasama ve yargı üzerinde tartışmasız en yetkili erk olarak görüldüğü bir süper başkanlık sistemi bulunmaktadır.

²⁵ Türkmenistan Anayasası'nda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumsuzluğunu düzenleyen herhangi bir madde bulunmamaktadır. Benimsenen hükümet sisteminde yürütmede tek başına başkanın yetkili olması, göreve ilişkin hukukî sorumluluğun varlığına yönelik gerektirir. Ayrıca anayasada "güvensizlik ithamı"na konu 75/2 maddesi cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunu kapsayacak niteliktedir. Zira yasaları ihlal eden cumhurbaşkanı hukukî sorumluluğuna konu olabilecektir. Literatürde bu hususta farklı görüşler olsa da ağırlıklı olarak (benzer durumda) kabul edilen görüş cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunun tam olduğuna yöneliktir (Gözler, 2016: 27).

²⁶ Türkmenistan Anayasası'nın 75/2 maddesinde cumhurbaşkanı "anayasayı ve kanunları ihlal etmesi" ithamıyla güvensizlik oyuyla görevinden azledilebilmektedir. Yasanın yorumlanmasıyla cumhurbaşkanının kişisel suçlarında da sorumlu tutulacağı sonucuna varılmaktadır.

²⁷ Türkmenistan Anayasası'nın 75/2 maddesi uyarınca cumhurbaşkanı, yasalarda tanımlanan ve görev suçuna konu her türlü fiilden dolayı görevinden alınabilecek ve daha sonrasında yargılanabilecektir. Dolayısıyla anayasada geçen düzenleme cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğunda görevine ilişkin suçlarında ayırım olmaksızın sorumlu olduğunu göstermektedir.

Anayasa’da cumhurbaşkanının suçlandırılması için aranan “*ağır suç işlemesi*” kavramı oldukça geniş yorumlanabilecek bir suç tanımıdır. Zira suçlandırma müessesesinin geniş yorumuyla her türlü eylem ağır suç kapsamına girebilecektir. Özbekistan Anayasası’nda ise devlet başkanının görevinden azline veyahut suçlandırılmasına yönelik herhangi bir düzenlemenin olmaması anayasalı devletin bir sonucudur. Anayasal devlet görünümünden uzak bir görüntü çizen Özbekistan Anayasası devlet başkanını adeta kutsallaştırmıştır.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanı hakkında suçlandırma mekanizmasının işletilebilmesi için farklı usuller belirlenmiştir. Türkiye’de devlet başkanının suçlandırılabilmesi için TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun vereceği önerge ile soruşturma açılması talebi meclis üye tam sayısının beşte üçünün (360) oyuyla kabul edildiği takdirde mümkündür. Soruşturma talebinin kabulüyle birlikte yapılacak soruşturma süreci sonunda meclis üye tam sayısının üçte ikisinin (400) oyuyla devlet başkanı yargılanmak üzere Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi’ne sevk edilebilecektir. Azerbaycan’da ise devlet başkanı ağır bir suç işlediği takdirde diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak bir yargı organının girişimi ve süreç sonundaki son kararıyla suçlandırılabilir. Buna göre Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, Âli Mahkemesi’nin görüşünü alarak devlet başkanı hakkında Milli Meclis’e suçlandırma önergesi sunmaktadır. Yine diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak devlet başkanı hakkında verilen önergeyi meclisin kabul karar sayısı sayıyla sabitlenmiş; en az 95 milletvekilinin kabul oyu aranmıştır. Dolayısıyla genel düzenlemelerin aksine Azerbaycan Anayasası karar yeter sayısı için oran vermek yerine kat’i bir sayı öngörmüştür. Yine diğer anayasalardan farklı olarak son karar yetkisi meclisin kararını onaylayacak olan Anayasa Mahkemesi’ne verilmiştir.

Kazakistan’da devlet başkanı “*vatana ihanet*” suçunu işlediği takdirde aslı suçlandırma yetkisi parlamentoya aittir. Ancak suçlandırma sürecinde Kazakistan Yüksek Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi de tali yetkili kılınmıştır. İki meclisli bir yapıya sahip olan Kazakistan Parlamentosu’nda meclisin üçte birinin (33) talebi üzerine meclisin üye tam sayısının salt çoğunluğunun (50) kararı ile soruşturma açılabilir. Soruşturmayı yürütme yetkisi ise senatoya aittir. Senato üye tam sayısının salt çoğunluğu (25) ile senato dairelerine sunulan karar sonrası Kazakistan Yüksek Mahkemesi (geçerlilik değerlendirmesi) ve Anayasa Mahkemesi’nin (usule uygunluk incelemesi) görüşleri sonrasında parlamento dairelerinin ortak toplantısında, her bir daire milletvekillerinin toplam oy sayısının en az dörtte üçünün çoğunluğuyla devlet başkanı görevinden alınmaktadır. Kazakistan’da suçlandırma müessesesi usule ilişkin şartların zorluğu açısından Azerbaycan’ın da önüne geçmektedir. Nitekim suçlandırmanın karara bağlanması için zor usullerin öngörülmesinin yanı sıra suçlandırma sürecinde Kazakistan Meclisi, Kazakistan Senatosu, Kazakistan Yüksek Mahkemesi ve Kazakistan Anayasa Mahkemesi yetkilendirilmiştir. Türkiye’de suçlandırma yetkisi tek başına TBMM’ye aitken Kazakistan’da dört ayrı kuruma verilmiştir. Bu durumda Kazakistan’da devlet başkanını suçlandırmak sadece bir anayasa maddesinden ibaret kalmakta pratikte imkânsız gözükmektedir.

Kırgızistan’da devlet başkanını suçlandırma süreci Kazakistan Anayasası’na benzer şekilde düzenlenmiştir. Kırgızistan Meclisi *Jogorku Keneş’in* toplam milletvekili sayısının en az yarısının (45) vereceği önerge sonrası Genel Savcılık ve Anayasa Mahkemesi’nin katkısıyla oluşturulan özel bir komisyonun raporuyla birlikte *Jogorku Keneş* toplam milletvekili sayısının üçte ikisinin (60) oyuyla cumhurbaşkanı hakkında suçlama kararı alınabilmekte; alınan karar başsavcı (suçlamaya konu eylemde suç unsuru olup olmadığına dair kanaati) ve Anayasa

Mahkemesi'nin (suçlama usulüne ilişkin kanaati) onayı sonrası geçerlilik kazanmaktadır. Kırgızistan Anayasası'ndaki düzenlemede devlet başkanının görevinden alınmasına ilişkin süreç suçlandırma usulündeki oranların yüksekliği açısından Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ile benzerlik gösterirken suçlandırma sürecinde meclis harici kurumlarında yetkili olması açısından Türkiye'den; Anayasa Mahkemesi'nin yanı sıra Genel Savcılığın da yetkilendirilmiş olması açısından Azerbaycan'dan farklılaşmaktadır. Kazakistan Anayasası'nda devlet başkanının görevden alınması süreciyle ise benzerlik göstermektedir. Görevden almaya ilişkin oylama oranları değişse de her iki ülkenin suçlandırma süreci benzer şekilde ilerlemektedir. Bu durumda Kazakistan'da olduğu gibi Kırgızistan'da da devlet başkanını suçlandırmak sadece anayasal bir düzenlemeden ibarettir.

Özbekistan'da devlet başkanının cezaî sorumluluğuna ilişkin diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir. Bu durumda diğer ülkelerden farklı olarak Özbekistan'da devlet başkanı cezaî sorumluluk bağlamında mutlak sorumsuzdur. Türkmenistan'da ise diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak devlet başkanı hakkında suçlandırma müessesesi yerine "güvensizlik süreci" işletilebilmektedir. Kıyasen bir değerlendirme yapıldığı takdirde Türkmenistan'da devlet başkanı hakkında "anayasayı veya kanunları ihlal ettiği" takdirde meclisin üye tam sayısının en az üçte ikisinin (en az 84) önergesi sonrası yine meclisin üye tam sayısının en az dörtte üçünün (en az 94) kararıyla güvensizlik ithamında bulunulabilmektedir. Ancak bu itham referandumla halkın onayına da sunulmaktadır. Türkmenistan'da devlet başkanını görevden alma hususunda meclisle birlikte halk yetkilendirilmiştir. Türkiye ile benzer olup Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'dan farklı olarak güvensizlik ithamı sürecinde tek başına meclis yetkilidir. Alınan güvensizlik ithamı kararının halkın doğrudan müdahil olduğu bir referandumla onaylanması ise diğer bağımsız Türk devletlerinden başlı başına farklılaşan bir düzenlemedir. Bununla birlikte "devlet başkanının görevden alınma sürecindeki yetkili kurumlar" yönüyle bir değerlendirme yapıldığında nispeten Türkmenistan'ın daha kolay bir mekanizma öngördüğü söylenebilir.

Suçlandırma mekanizmasının işletilmesi (öngörülen usuller, kabul oranları, yetkili kurumlar) bağlamında genel bir değerlendirme yapıldığında Türkiye'nin diğer bağımsız Türk devletlerine göre daha kolay bir mekanizma öngördüğünü söylemek mümkündür. Yine klasik başkanlık sisteminin uygulandığı ABD'deki suçlandırma (*impeachment*) usulünde olduğu üzere süreçte tek başına parlamento yetkili kılınmış; ABD'den farklı olarak yargılama makamı olarak parlamento yerine Anayasa Mahkemesi belirlenmiştir. Oysa diğer bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesi Türkiye'ye göre (yetkili kurumlar bağlamında) daha zor şartlara bağlanmış, sürecin işleyişinde klasik başkanlık sisteminde görülmeyen (mahkeme, halk gibi) kurumlar yetkilendirilmiştir.

Bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesinin süresine ilişkin farklı düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Türkmenistan'da devlet başkanı hakkında suçlandırma müessesesinin işletilmesinde herhangi bir süre kısıtı öngörülmemişken, Türkiye'de meclisin başlattığı süreçte herhangi bir süre kısıtı öngörülmemiş ancak Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne sevk edilen devlet başkanının yargılama sürecinin (ek süreyle birlikte) en fazla 6 ay içinde bitirileceği şeklinde bir düzenlemeye gidilmiştir. Azerbaycan ve Kazakistan'da 2 ay, Kırgızistan'da ise 3 ay içerisinde devlet başkanı hakkındaki suçlandırmanın sonuçlandırılması gerekmektedir. Aksi durumda devlet başkanı hakkında yöneltilen suçlama reddedilmiş sayılmaktadır. Kanımızca Türkmenistan'da bu anlamda kısa bir süre kısıtı

öngörülmemesi yerinde bir düzenleme olmakla birlikte herhangi bir süreye yer verilmemesi de siyasî krize yol açabilecek nitelikte bir süreci doğuracağından olumsuz bir düzenlemedir. Türkiye’de verilen 3’er aylık toplamda 6 aylık yargılama süresi ise (siyasal sistemin olağan şekilde işleminin yanı sıra devlet başkanının meşrûyetinin tartışma konusu olmasının önüne geçilmesi gibi sebepler bağlamında) yeterli bir süre olarak değerlendirilebilir. Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan’da devlet başkanının suçlandırılmasında vatana ihanet, anayasayı ihlal gibi suçların işlendiği iddiasına ilişkin suçlandırma sürecine 2-3 aylık bir süre kısıtı öngörülmesi ise suçların ağırlığı ve önemi sebebiyle oldukça kısadır. Bu doğrultuda Türkiye’deki uygulamaya benzer bir şekilde 6 aylık bir süre öngörülmesi yerinde bir düzenleme olacaktır.

Bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesinde devlet başkanını yargılayacak makamda farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye’de devlet başkanı meclis tarafından suçlandırma kararı sonrasında yargılanmak üzere Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi’ne sevk edilirken Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’da devlet başkanı görevden alınmakta ve genel mahkemelerde yargılanmaktadır. Türkiye’de hakkında bir suç işlediği iddiasıyla suçlandırma kararı alınan devlet başkanının hangi makam tarafından yargılanacağı Anayasa da açıkça düzenlenmiştir. Diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak Türkiye’de devlet başkanını yargılayacak olan Anayasa Mahkemesi üyelerinin belirleyici bir kısmının devlet başkanı tarafından atanmasına dönük eleştirilerimiz bulunsada diğer Türk devletleri anayasalarında görevden alınan devlet başkanını yargılayacak makam noktasında spesifik bir düzenlemeye yer verilmediğinden karşılaştırma yapılmamıştır.

Bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesi başlatıldığında devlet başkanının geçici olarak görevden el çektirileceğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Kanımızca Türkiye haricindeki bağımsız Türk devletlerinde verilen suçlandırma önergesinin kabul edilip soruşturmanın açıldığı; Türkiye’de ise devlet başkanı yargılanmak üzere (Yüce Divan sıfatıyla) Anayasa Mahkemesi’ne sevk edildiği anda cumhurbaşkanlığına vekalet etmek üzere bir başka makamın yetkilendirilmesi yerinde bir düzenleme olabilecektir.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan’da devlet başkanı hakkında suçlandırma müessesesi başlatıldığında/soruşturma açıldığında, devlet başkanının meclisi feshedemeyeceğine dair bir düzenleme yer almamaktadır. Diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak Türkiye Anayasası’nda yapılan yerinde bir düzenleme ile *“cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılmasına karar verildiği takdirde, cumhurbaşkanı tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilemeyeceği”* açıkça düzenlenmiştir. Bu düzenleme sayesinde meclisin önemli bir kabul oyu oranıyla hakkında soruşturma açılmasına karar verilen cumhurbaşkanı, soruşturma karara bağlanmadan meclisi feshedemeyecek ve bu sayede soruşturmayı sonuçsuz bırakamayacaktır.

Bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesi sürecini başlatan milletvekillerinin suçlandırmanın sonucuna göre görevde kalıp kalmayacağına yönelik farklı düzenlemelere gidilmiştir. Devlet başkanı hakkında Türkiye, Kırgızistan ve Türkmenistan’da suçlandırma talebinde bulunan milletvekillerinin görevlerinin sona ereceğine ilişkin olumsuz bir düzenleme yer almamaktadır. Azerbaycan’da suçlandırma girişiminde Anayasa Mahkemesi yetkili olup, suçlandırmanın reddi halinde Anayasa Mahkemesi başkan ve üyelerinin görevlerinin sona ereceğine dair herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Kazakistan’da ise diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak devlet başkanına yöneltilen suçlamanın reddi halinde suçlandırmayı başlatan milletvekillerinin görevleri sona ermektedir. Kazakistan Anayasası’nda

yapılan bu düzenleme milletvekillerine adeta “aba altından sopa gösterme” deyimine eşdeğer niteliktedir. Zira milletvekilleri üzerinde suçlandırma hususuna ilişkin bir sürecin başlatılamamasında anılan düzenlemenin yarattığı baskının olma olasılığı yüksektir.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının hukukî sorumluluğunda benimsenen hükümet sisteminin yanı sıra uygulamada sistemin nasıl işlediği hususu da önem arz etmektedir. Nitekim parlamenter sistem örneğinde devlet başkanının göreve ilişkin tek başına yaptığı işlemler hariç olmak üzere tüm işlemler karşı-imza kuralı doğrultusunda başbakan ve bakanlar tarafından imzalanmakta ve bu işlemlerden doğan hukukî sorumluluk başbakan ve ilgili bakana geçmektedir. Ancak başkanlık sisteminde yürütmenin başı ve icracı makamı olan devlet başkanı tüm işlemleri tek başına yapmakta; karşı-imza kuralı ise bulunmamaktadır. Bu doğrultuda bağımsız Türk devletlerinin hükümet sistemlerinin ağırlıklı olarak başkanlık sistemi temelinde şekillendiğinden hareketle göreve ilişkin hukukî sorumluluğun düzenlenmesi gerekmektedir. Oysa Türkiye, Kırgızistan ve Türkmenistan’da devlet başkanının göreve ilişkin hukukî sorumluluğunun (Anayasa’nın yorumuyla) var olduğu görülürken; Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan Anayasası’nda devlet başkanının hukukî sorumluluğunu düzenleyen bir madde olmadığı gibi mantıksal düşünüş yöntemleriyle muhakeme edilip çıkarılacak bir düzenleme de yer almamaktadır. Türkiye’de devlet başkanının her türlü iş ve eylemi; Kırgızistan Anayasası’nda devlet başkanının “*anayasa ve yasaları ihlal ettiği ve Jogorku Keneş’in yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahale etme*”si; Türkmenistan Anayasası’nda ise devlet başkanının “*anayasayı ve kanunları ihlal etme*”si durumunda sorumlu olduğundan hareketle hukukî sorumluluğunun da var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim mevzuatta amir olan hükümlerin ihlaliyle hukukî sorumluluk doğacaktır. Azerbaycan Anayasası’nda devlet başkanı “*ağır suç*” işlemesi; Kazakistan Anayasası’nda devlet başkanı “*vatana ihanet*” suçu haricinde sorumsuz kılınmıştır. İlgili düzenlemelerin yorumu ve Anayasa’nın geneli çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında Azerbaycan ve Kazakistan’da devlet başkanının göreve ilişkin hukukî sorumluluğunun bulunmadığı görülmektedir. Özbekistan Anayasası’nda devlet başkanının cezaî sorumluluğunu doğuracak nitelikte bir düzenleme olmadığı gibi aynı zamanda hukukî sorumluluğunu doğuracak bir düzenlemeye de rastlanmamaktadır.

Hukukî sorumluluğunun kişisel iş ve eylemlerden dolayı değerlendirilmesi yapıldığında Türkiye’de devlet başkanının kişisel veya göreve ilişkin ayrım olmaksızın tüm iş ve eylemlerinden dolayı sorumlu olduğu görülmektedir. Yine Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’da devlet başkanının kişisel iş ve eylemlerinden doğan hukukî sorumluluğu bulunmaktadır. Ancak Özbekistan Anayasası’nda mutlak dokunulmaz kılınan ve anayasal düzenleme (AY. m. 107/2) ile güvence altına alınan devlet başkanının göreve ilişkin sorumsuzluğunun yanı sıra kişisel iş ve eylemlerinde de sorumsuz olduğu değerlendirilmektedir. Monarşilerde yer alan “*kral kötülük yapmaz*” anlayışıyla paralel nitelikte olan bu düzenleme ile Özbekistan devlet başkanı hukukî anlamda sorumsuz kılınmış adeta egemenliğin kaynağı olarak konumlandırılmıştır. Bu husus “*yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi*” açısından değerlendirildiğinde olağanüstü yetkilerine karşı sorumsuz kılınan bir devlet başkanlığı makamının öngörüldüğünü göstermektedir. Kısacası bu düzenleme demokratik yönetim anlayışına oldukça uzaktır.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının siyasî sorumluluğunda genel bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Benimsenen hükümet sistemlerinin mantığına uygun olacak şekilde devlet başkanının siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Nitekim yasama ve yürütme birbirinden

doğmamakta; başkan ve parlamento ayrı yapılan seçimlerle doğrudan halk tarafından seçilmekte; başkan seçimler sonrası yasama organının güvenoyuna ihtiyaç duymamaktadır. Bir başka ifadeyle bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanı görevinden kaynaklı yapmış olduğu iş ve eylemlerinde hatalı olsa da, halk veya parlamento tarafından hakkında olumsuz bir politika izlense de seçildiği süre boyunca görevinden azledilemeyeceği gibi düşürülmesi de olanaksızdır. Ancak hesap verme yükümlülüğü bağlamında devlet başkanlarının halka karşı siyasî sorumluluğunun bulunduğunu belirtmek mümkündür. Nitekim ikinci seçimlerde devlet başkanının tekrar seçilmeme olasılığı bulunmaktadır. Ancak her durumda halkın (seçimler haricinde) devlet başkanını görevden alma imkânı bulunmamaktadır.

5. Sonuç

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının cezaî sorumluluğuna ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında, suçlandırma usulünün demokratikliği yönünden Türkmenistan; suçlandırmanın başlatılması ve sonuçlandırılması açısından Kırgızistan; suçlandırma müessesinin klasik başkanlık sistemine benzerliği hususunda ise Türkiye olumlu anlamda öne çıkmaktadır. Türkmenistan'ın devlet başkanının suçlandırılmasında demokratiklik çerçevesinde öne çıkmasının gerekçesi halkın seçtiği milletvekillerinin başlattığı görevden azil süreci sonucunda çıkacak olan güvensizlik ithamının yine halkın doğrudan katılımıyla yapılan referandumda kabul edilip edilmeyeceğine karar verilmesidir. Bu yönüyle devlet başkanının görevden alınmasında genel olarak halk mukteldir. Suçlandırmanın başlatılması ve sonuçlandırılması açısından Kırgızistan'ın öne çıkmasının gerekçesi devlet başkanlığı seçimleriyle parlamento seçimlerinin farklı tarihlerde yapılmasıdır. Zira değişik tarihlerde yapılacak seçimlerle birlikte devlet başkanı ile farklı siyasî eğilimde olan kişilerin vekil seçilmesi suçlandırmanın başlatılması/sonuçlandırılması açısından daha olası bir düzenlemedir. Türkiye'nin klasik başkanlık sistemine göre benzerlik açısından öne çıkmasının gerekçesi ise suçlandırma usulü ve yargılamaya ilişkindir. ABD başkanlık sisteminde devlet başkanı parlamento tarafından suçlandırılıp yine parlamento (senato) tarafından yargılanmaktadır. Türkiye'de, ABD'ye benzer şekilde meclis tarafından suçlandırılan devlet başkanı yargılanmak üzere Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne sevk edilmektedir. Bu durumda yargılama makamları farklı olsa da ortak nokta suçlandırılan devlet başkanının yargılanması sonucunda görevden alınabilecek olmasıdır.

Demokratik gelişmişlik bağlamında bağımsız Türk devletleri içinde Türkiye, 100 yıllık tarihinde birçok darbe, darbe girişimi, post modern darbe gibi anti demokratik girişimlere maruz kalsa da (günümüz açısından değerlendirildiğinde) bağımsız Türk devletleri içinde en ileri demokrasi örneğini gösteren ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Demokratik anlamda yerleşmiş kurumlarının yanı sıra halkın elde ettiği demokratik birikim düzeyi ile diğer bağımsız Türk devletlerinden ayrılmaktadır. Yeni anayasası ile uygulamadaki görünümü henüz geçiş aşamasında olan Kırgızistan ile Türkiye haricinde kalan bağımsız Türk devletlerinde "anayasalı devlet" görünümü devam etmektedir. Bunun bir sonucu olarak bahse konu ülkelerde (Özbekistan hariç) her ne kadar devlet başkanının sorumluluğu düzenlenmiş ise de bu sorumluluk sadece Anayasa'da yer alan bir düzenlemeden ibaret görünmektedir. Nitekim hâkim otoriter rejim anlayışından kaynaklı olarak devlet başkanının sorumluluğunu (özellikle cezaî anlamda) işletmek neredeyse imkânsızdır.

Bağımsız Türk devletlerinde hâkim olan otoriter rejimin yapılacak anayasal düzenlemelerle yerini tam anlamıyla demokratik bir yönetim anlayışına bırakması gerekmektedir. Bu bağlamda yasamanın denge-denetim araçlarıyla yetkilendirildiği, devlet başkanının

otoriterliğini doğuran yetkilerinin yasamaya devredildiği, yargı üzerinde kurulan hegemonyanın sona erdirilip teorik olmaktan öte pratikte de bağımsız ve tarafsız mahkemelerin tesis edildiği bir yönetim anlayışıyla Sovyetler Birliği sonrası bağımsız Türk devletleri müreffeh bir siyasal yapıya kavuşabilecektir. Tam anlamıyla demokratikleşmiş bir siyasal yapı içerisinde de devlet başkanının sorumluluğu mekanizması sadece teoride değil aynı zamanda pratikte de uygulanabilir bir müessese olarak işlev görecektir.

Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında bağımsız Türk devletlerinde yapılabilecek anayasal değişikliklere dair öneriler hususunda öncelikli olarak başkanlık sisteminin temel alındığı ABD hükümet modeli çerçevesinde bir düzenlemeye gidilebileceği yönündedir. Devlet başkanı hakkında cezaî sorumluluk müessesesinin işletilmesinde meclislerde aranan nitelikli çoğunluk yerine (ABD’de devlet başkanı hakkında suçlandırma ‘impeachment’ müessesesinin başlatılmasında Temsilciler Meclisi’nin salt çoğunluk kararının gerekliliği gibi) meclisin salt çoğunluğunun vereceği bir önergeyle soruşturmanın açılması yönündedir. Soruşturma sonucunda verilecek ceza gerek yargı makamında gerekse mecliste 2/3 yahut 3/5 gibi nitelikli çoğunluk oyuyla verilebilir. Bununla birlikte devlet başkanı hakkında cezaî tatbikat başlatıldığında soruşturmanın devlet başkanı tarafından akamete uğratılmaması için karar verici mercii yargı makamı ise devlet başkanı tarafından ilgili yargı merciiin üyeleri üzerinde tasarruf yetkisi kaldırılmalıdır. Nitekim etkin/tarafsız bir yargı mekanizmasının işletilmesi ancak bu sayede mümkün olabilecektir. Devlet başkanı hakkında cezaî sorumluluğa ilişkin açılan soruşturmada karar mercii yargı makamı olmalıdır. Zira soruşturmaya dair verilecek kararın alanında uzman olan yargıçlar tarafından verilmesi tatbikatın hukukî niteliğini artıracaktır. Örneğin Azerbaycan Anayasası’nda cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasına ilişkin (üyeleri cumhurbaşkanının önerisiyle Milli Meclis tarafından atanan) Anayasa Mahkemesi’nin cezaî tatbikatı başlatması yerine doğrudan meclisin yetkilendirilmesi daha uygun bir düzenleme olacaktır. Kazakistan’da cumhurbaşkanı hakkında yöneltilen suçlamanın herhangi bir aşamada reddedilmesi durumunda, suçlamanın başlatılmasına yönelik oy kullanan milletvekillerinin yetkilerinin sona ereceğine yönelik düzenleme Anayasa’dan çıkartılmalıdır. Klasik başkanlık sisteminde olan ve milletvekillerinin suçlandırmanın sonucuna bakılmaksızın korunduğu düzenlemelerin Anayasa’da yer alması ideal hukuk açısından da yerinde olacak; cumhurbaşkanının suçlandırılmasında oluşabilecek çekinceler giderilecek ve etkin bir soruşturma yürütülebilecektir. Kırgızistan’da ise cumhurbaşkanı hakkında alınan suçlama kararının uygulamaya konulmasında Başsavcının kanaati ve Anayasa Mahkemesi’nin usule ilişkin denetimi yerine meclisin aldığı kararın doğrudan uygulanması daha reformist bir yapısal düzenleme olacaktır. Bu sayede yasamanın yürütme üzerinde sahip olduğu denge & denetim mekanizmaları korunabilecektir.

Nihaî olarak söylenebilir ki bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğu ele alındığında farklı ülkelerin değişik gelişmişlik seviyelerinde olduğu görülmektedir. Bu konuda müstakil incelemeler artırılabilir. Lâkin ele alınan ülkelerin tümünde hesap verilebilirlik açısından anayasal gelişmeye ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Ağır, O. ve Sayın, M. (2019). "Kazakistan ve Kırgızistan Siyasal Sistemlerinin Karşılaştırılması". Karamanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(1), 23-41.
- Akbay, M. ve Lütem, İ. (1956). Amerika Birleşik Devletleri Anayasası. Ankara: Doğu Ltd. O. Matbaası.
- Al-Bassam, K. (1997). "The Evolution of Authoritarianism in Turkmenistan". Demokratizatsiya, 5(3), 386-405.
- Alkan, H. (2011). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan). Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları.
- Alkan, H. (2012). "Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu". Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, (61), 1-30.
- Alkan, H. (2013). "Karşılaştırmalı Başkanlık Sistemleri: Latin Amerika ve Sovyet Sonrası Örnekler Üzerine Bir İnceleme". Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı, (51), 779-789.
- Alkan, H. ve Eroğlu, M. (2011). "Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Partiler Kazakistan ve Özbekistan Siyasal Parti Sistemleri Karşılaştırmalı Bir Analiz". Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, 6(12), 68-87.
- Aybudak, U. (2017). "Modern Devlet Bağlamında Ortaya Çıkan Egemenlik Kavramı ve Egemenliğin Dönüşümü". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(54), 226-237.
- Bolat, M. E. ve Hatipoğlu, M. (2021). "Vesayetçi Parlamentarizmden Yarı Başkanlık Sistemine: Yetki ve Sorumlulukta Paralellik İlkesi Açısından Bir Değerlendirme". Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(2), 319-359.
- Caner, Z. (2013). "Parlamenter Sistem İle Başkanlık Sisteminin Analizi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği". Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (30. Yıl Armağanı), 21(1), 183-206.
- Diamond, L. (2002). "Elections Without Democracy Thinking about Hybrid Regimes". Journal of Democracy, 7(2), 21-35.
- Doğan, İ. (2017). "Türk Tipi Başkanlık Modeli Bağlamında 2017 Anayasa Değişikliğinin İrdelenmesi". Dört Kitada Başkanlık Sistemi (Ülke Örnekleriyle Hukukun Üstünlüğü, İnsan Hakları ve Demokrasi). (Ed. İ. Doğan - S. Ünver), Ankara: Astana Yayınları.
- Duverger, M. (1992). "A New Political System Model: Semi-Presidential Government", Parliamentary Versus Presidential Government. (Ed. A. Lijphart). London: Oxford University Press.
- Erdogan, M. (2016). Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset. 9. Baskı, Ankara: Hukuk Yayınları.
- Eren, K. (2012). "Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Türk Cumhuriyetleri". Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1(1), 43-73.
- Ergül, O. ve Abdullayev, C. (1998). "Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 47(1), 221-278.
- Gedik, Ö. ve Serdaliyeva, A. (2017). "10.03.2017 Tarihli ve E 51-VI 3PK Sayılı Kanunla 1995 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nda Yapılan Değişikliklerin Yasama ve Yürütme Organları Çerçevesinde İncelenmesi". Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(1-2), 1-42.
- Gönenç, L. (1998). "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 47(1), 185-220.
- Gözler, K. (2016). Devlet Başkanları Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2019). Türk Anayasa Hukuku. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gül, A. (2017). "Milletin Özne Olduğu Sistem: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi". Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı, (94), 129-159.

- Güler, N. (2001). "Geçiş Sürecinde Türkmenistan'ın Siyasi Yapısı: Türkmenbaşı Modeli". *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel*, 7(2), 97-110.
- Güneş, H. (2011). "Başkanlık, Parlamentarizm ve Yerel Ağlar: Özbek ve Kırgız Siyasal Sistemlerinin Yeniden Düzenlenmesi". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (45), 23-43.
<http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/pdf/anayasadegisikligikanunteklifi.pdf>, (Erişim tarihi: 09.12.2023).
- <http://www.kenesh.kg/ru/article/show/31/konstitutsiya-kirgizskoy-respubliki>, (Erişim tarihi: 20.12.2023).
- <https://hukukbook.com/ozbekistan-cumhuriyeti-anayasasi/>, (Erişim tarihi: 23.12.2023).
- <https://hukukbook.com/turkmenistan-anayasasi/>, (Erişim tarihi: 24.12.2023).
- https://legislationline.org/sites/default/files/documents/fe/Turkmenistan_Constitution_am2016_en.pdf, (Erişim tarihi: 24.12.2023).
- https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017178&pos=878;-26#pos=878;-26, (Erişim tarihi: 16.12.2023).
- <https://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm>, (Erişim tarihi: 13.12.2023).
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39736516>, (Erişim tarihi: 16.04.2021).
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, (Erişim tarihi: 10.12.2023).
- Karatepe, Ş., Alkan, H., Atar, Y., Bingöl, Y. ve Durgun, G. B. (2017). "Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi". *Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı*, (94), 209-234.
- Kavuncu, A. Ç. (2015). "İç Politika", *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılığ* 2013. (Ed. M. T. Demirtepe ve M. Yılmaz). Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık.
- Kılıç, A. (2016). "Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (8), 269-299.
- Kecic, L. (2007). "The World In 2007 The Economist Intelligence Unit's Index Of Democracy". https://www.economist.com/media/pdf/democracy_index_2007_v3.pdf, (Erişim tarihi: 25.12.2023).
- Keskinsoy Ö. ve Kaya, S. B. (2021). "Hukuk Devletin Kanun Devletine Anayasal Devletin Anayasalı Devlete Evrilmesi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 70(3), 1147-1206.
- Korkmaz, T. (2023). "Türk Dünyasında Hükümet Sistemlerinin Evrimi". *Bağımsızlığın 30. Yılında Türk Dünyası Analizleri*. (Ed. K. Şahin - S. Kol). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Korucu, S. (2017). "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Siyasî, Hukukî ve Cezaî Sorumluluğu". *Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı*, (94), 555-560.
- Miş, N. ve Duran, B. (2017). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, İstanbul: SETA Yayınları.
- Özbudun, E. (2019). *Anayasalcılık ve Demokrasi*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özçelik, Selçuk A. (1982). *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri Umumi Esaslar*. C. 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Sartori, G. (1962). "Constitutionalism: A Preliminary Discussion". *The American Political Science Review*, 56(4), 853-864.
- Shugart M.S. ve Mainwaring, S. (1997). "Presidentialism and Democracy in Latin America: Rethinking the Terms of the Debate". *Presidentialism and Democracy in Latin America*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shugart, M. S. ve Carey, J. M. (1992). *Presidents and Assemblies-Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shugart, M.S. (1996). "Executive-Legislative Relations in Post-Communist Europe". *Transition*, (13), 6-11.

Süleymanlı, E. (2019). "Bağımsızlıktan Sonraki Dönemekte Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Demokrasi Kültürü: Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Dönüşümün Etkileri". *Sosyologca*, 19(17), 164-176.

Tayfur, N. A. (2021). "Kırgızistan'da Yeni Yönetim Şeklini Öngören Anayasa Değişikliği İçin Yarın Referandum Yapılacak". <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistanda-yeni-yonetim-seklini-ongoren-anayasa-degisikligi-icin-yarin-referandum-yapilacak/2204238>, (18.12.2023).

Tiryakioğlu, F. (2017). "Türkmenistan'da Başkanlık Sistemi ve İnsan Hakları". Dört Kıtada Başkanlık Sistemi (Ülke Örnekleriyle Hukukun Üstünlüğü, İnsan Hakları ve Demokrasi), (Ed. İ. Doğan ve S. Ünver), Ankara: Astana Yayınları.

Tunç, H., Bilir, F. ve Yavuz, B. (2015). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Yüce, M. (2022). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İle İlişkiler*. İstanbul: SETA Yayınları.

Extended Summary

Comparison of the Responsibility of the Head of State in Independent Turkic States

The state, which is the source of the institutionalisation and orderly life of societies, is primarily responsible for protecting the common interests of the society in which it exists. It is possible for the state to fulfill its responsibility and to be a state of law through the determination of laws. In this context, one of the results of the government system determined by laws is the limitation of state power. The responsibility of the head of state, who is considered as the head of state power, also ensures accountability.

When the system adopted in the independent Turkic states other than Turkey is analysed in terms of the separation of powers, it is seen that a system of government is adopted in which the executive is more powerful than the legislature and the judiciary. This situation results in the weakness of the legislature vis-à-vis the executive in terms of accountability. The check and balance system, which is the prominent check and balance mechanism of the presidential system, becomes dysfunctional; a structure emerges in which the head of state has a monopoly in the executive. From this point of view, the fact that the executive has a dominant and (at some point) uncontrolled power within the balance of separation of powers in the independent Turkic states other than Turkey is seen as the source of authoritarian governments. In a nutshell, in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan, the political system has been shaped within the framework of a model determined within the framework of soft-delegated separation of powers, and a mixed political regime with authoritarian-democratic institutions has emerged.

Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan continued to be the remnants of Soviet rule for many years. With the liberalising world, the evolution of the understanding of governance from authoritarian governments to state governments where the people are truly sovereign has been partially reflected in the governance policies of the relevant countries today. In addition to the crises caused by the post-Soviet economic crisis, the pressure on the transition to reformist governance in the world public opinion and the demands of the people for democratic governance have made constitutional arrangements obligatory in the independent Turkic states.

In the constitutions of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Turkmenistan and Turkey, another independent Turkic state that gained its independence with the dissolution of the Soviet Union, the responsibility of the head of state is regulated within the framework of the government system to which it belongs. The responsibility of the head of state differs from criminal, legal and political aspects in the government systems determined by the constitutions of the independent Turkic states.

The constitutional and administrative analyses of the independent Turkic states other than Turkey (in terms of the present day) reveal that an authoritarian approach to governance is dominant. These countries, which are far from the appearance of a 'constitutional state' in general, are more like 'states with constitutions'. Therefore, the responsibility of the head of state in the independent Turkic states other than Turkey is far from being applicable in practice. However, although there is an authoritarian understanding of government in these countries, the responsibility of the head of state is regulated by the constitution in criminal, legal and political terms. The responsibility of the head of state, which is constitutionally regulated in the system, is subject to very difficult procedures. The applicability of the impeachment procedure, which is the subject of criminal responsibility, which comes to the forefront compared to other types of responsibility due to the sanctions it imposes, seems to be almost impossible.

In Turkey, where constitutional development theses started in the 1800s, the constitutions adopted after the proclamation of the republic are accepted as constitutions with democratic qualities. In Turkey, which is a constitutional state, a culture of democracy has been established in general terms and this culture has also settled the spirit of the constitutions. As a result of the parliamentary system adopted in the 1961 and 1982 Constitutions, with the exception of the 1924 Constitution, which did not envisage the office of the head of state, the head of state, who is in the representative office, is generally made irresponsible. However, in the presidential system of government adopted with the 2017 amendments to the 1982 Constitution, which has its own unique characteristics, the head of state has been made responsible in general terms. Although (as in other independent Turkic states) the procedure for the criminal liability of the head of state is subject to difficult conditions, it differs from other countries in terms of operability. From this point of view, the responsibility of the head of state in Turkey, where democratic development and political culture are on a positive course compared to other independent Turkic states, has been provided in the theoretical sense.

In this study, the government systems of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Turkey, whose basic features are determined in their constitutions, are analysed. The responsibility of the head of state, which is shaped within the framework of the characteristics of the government system, is discussed separately in terms of criminal, legal and political aspects. In the first part of the study, government systems and the responsibility of the heads of state have been theoretically analysed and infrastructure has been established. In the last part, where the responsibility of the head of state in the independent Turkic states is specifically analysed comparatively, new reform-based recommendations are presented based on the findings obtained. The lack of a comparative analysis of the responsibility of the head of state in the independent Turkic states in the literature review reveals the importance of the study. However, it is foreseen that the expansion of this study, whose limitations are within the framework of the government system and the responsibility of the head of state, will make a positive contribution to the constitutional law, public administration and political science literature, as well as shed light on the constitutional arrangements of the relevant countries.

Reflection of Toxic Authority: Mediating Role of Perceived Victimization in the Relationship between Dark Leadership and Inner Resignation

Mehmet Ali Taş¹

Onur Turan²

Reflection of Toxic Authority: Mediating Role of Perceived Victimization in the Relationship between Dark Leadership and Inner Resignation	Toksik Otoritenin Yansıması: Karanlık Liderlik ve İçsel İşten Ayrılma Arasındaki İlişkide Algılanan Mağduriyetin Aracı Rolü
Abstract <p>This study aims to determine the relationship between dark leadership, perceived victimization, and inner resignation from the perspective of employees of public institutions. For this purpose, data were collected from 385 public institution employees using the survey technique. The findings showed that dark leadership has a positive relationship with inner resignation and perceived victimization. In addition, a positive relationship was also found between inner resignation and perceived victimization. The remarkable finding of the study is that perceived victimization plays a mediating role in the relationship between dark leadership and inner resignation. The study provides evidence of the existence of dark leadership in public institutions and emphasizes the need for positive leadership in organizations. Thus, the results offer important implications for managers and researchers.</p>	Öz <p>Bu çalışma; karanlık liderlik, algılanan mağduriyet ve içsel işten ayrılma arasındaki ilişkiyi, kamu kurumu çalışanları perspektifinden belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, anket tekniği kullanılarak 385 kamu kurumu çalışanından veri toplanmıştır. Bulgular, karanlık liderlik algısının içsel işten ayrılma ve algılanan mağduriyet ile pozitif bir ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Ayrıca, içsel işten ayrılma ile algılanan mağduriyet arasında da pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmanın dikkat çekici bulgusu ise algılanan mağduriyetin karanlık liderlik ve içsel işten ayrılma arasındaki ilişkide aracı bir rol oynamasıdır. Bulgular, kamu kurumlarında karanlık liderliğin varlığına dair kanıtlar sunmakta ve kurumlarda pozitif liderliğe duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Bunun yanında çalışma; yöneticiler ve araştırmacılar için önemli çıkarımlar sunmaktadır.</p>
Keywords: Leadership, Dark Leadership, Perceived Victimization, Inner Resignation	Anahtar Kelimeler: Liderlik, Karanlık Liderlik, Algılanan Mağduriyet, İçsel İşten Ayrılma
JEL Codes: D23, M12, M54	JEL Kodları: D23, M12, M54

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulununun 06.03.2024 tarih ve GO2024/114 sayılı onayı çerçevesinde bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar 1'in makaleye katkısı %60, Yazar 2'nin makaleye katkısı %40'tır.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, matas@mehmetakif.edu.tr.

² Bilim Uzmanı, Burdur İl Özel İdaresi, onur.turan@icisleri.gov.tr.

e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Introduction

Leadership is a complex construct with light and dark sides (Yukl, 2018). Understanding all aspects of leadership enables organizations to understand, be aware of, and avoid the dark and unproductive aspects of leadership. There is evidence of these dysfunctional aspects of leadership; however, in much of the organizational behavior research on leadership, these negative aspects have often been ignored while the constructive aspects of leadership have been examined (Itzkovich et al., 2020; Schyns & Schilling, 2013); however, recently, there has been increasing interest in the dark and destructive styles of leadership (Higgs, 2009; Thoroughgood et al., 2018; Itzkovich et al., 2020). The prevalence of the destructive effect of leadership in organizations and the serious damages that can negatively affect employees' attitudes and the atmosphere of the organization make it worthy of more in-depth research. Therefore, dark leadership with proven negative effects continues to attract the attention of researchers (Schyns & Schilling, 2013; Mumtaz, 2019; Bhandarker & Rai, 2019).

Dark leaders are responsible for the toxic atmosphere in organizations. They lead to employee victimization (Khan et al., 2020). Over time, they can trigger undesirable outcomes such as employees' withdrawal and inner resignation. Poor treatment experienced at work can cause employees to experience psychological tension (Coetzee & Oosthuizen, 2017; Itzkovich et al., 2020). On the other hand, existing studies in the literature have generally investigated the positive attitudes and behaviors of leadership that can increase factors such as job satisfaction, organizational commitment, organizational citizenship behaviors, and performance (Mumtaz, 2019); effective leaders can also sometimes promote unrest and maltreatment in organizations. It is important to discuss how authority can be harmful and destructive when it falls into the wrong hands (Harris & Jones, 2018), as leaders with bad attitudes are said to disrupt organizational functioning (Braun et al., 2018). In this context, it would not be the right approach to focus only on the positive side of leadership and ignore its dark sides. Covering up the hidden aspects of leadership causes problems to continue. It is mentioned that it is necessary to be brave and willing to reveal the implicit structure of dark leadership for the efficiency of organizations (Clements & Washbush, 1999; Lopes Henriques et al., 2019).

Dark leadership has been examined in some studies (Clements & Washbush, 1999; Mumtaz, 2019; Khan et al., 2020; Itzkovich et al., 2020). Some other studies have addressed the perception of victimization (Dadaboyev et al., 2019; Khan et al., 2020) and some have addressed inner resignation (Wenck, 2013; Hartner-Tiefenthaler, 2021). As a matter of fact, it is claimed that inner resignation and perceived victimization are becoming increasingly common in modern workplaces (Harris & Jones, 2018). In this study, it was investigated how inner resignation is affected in employees exposed to the attitudes and behaviors of dark leadership and the mediating effect of perceived victimization in this relationship. These three variables were tested in a model. Destructive attitudes and behaviors of dark leaders may increase subordinates' perception of victimization. This may cause employees to experience stress and then internally consider leaving their jobs because it is difficult to work efficiently in an environment of abuse and bullying (Mumtaz, 2019). It is argued that victimization has an important place in organizational behavior studies; however, this perception has not yet been fully discussed in terms of how it creates changes in the attitudes and behaviors of the victim. Therefore, it is hypothesized that the perception of victimization will play a critical function in

the relationship between dark leadership and inner resignation (Harris & Jones, 2018; Khan et al., 2020).

The relationship between the variables was tried to be explained based on the assumptions of Conservation of Resources (COR) (Hobfoll, 1989) and Social Exchange (Blau, 1964) theories. According to research based on the Conservation of Resources theory, the destructive, cynical and pessimistic attitudes of dark leadership victimize and psychologically destroy employees. These negative social exchanges between dark leaders and subordinates cause employees to react negatively (Tepper et al., 2017; Khan et al., 2020). Indeed, according to the Social Exchange theory, the employee-organization relationship is generally based on mutual exchange. Employees expect economic and socio-emotional resources (e.g. respect, appreciation, recognition, etc.) in return for their labor and loyalty. However, when these expectations are not always met, the psychological contract is breached (Blau, 1964; Rousseau, 1995). When leaders do not fulfill their obligations and start bullying employees, employees focus on protecting their existing psychological resources. As the stress and threats deepen, the individual's resources may become depleted. This situation may trigger the need for employees to retaliate due to social exchange. These retaliatory behaviors include inner resignation and self-withdrawal. Employees will start to prefer to be invisible in order to avoid being subjected to the leader's harassing, toxic and aggressive treatment (O'Leary-Kelly et al., 2000; Dadaboyev et al., 2019).

2. Theoretical Background

2.1. Dark Leadership

It is accepted that there is a dark side to leadership in organizations (Conger, 1990). It is difficult to define dark leadership because it is difficult to know what the boundaries of destructive and abusive leadership behaviors are (Tepper, 2007; Schyns & Schilling, 2013). Furthermore, dark leadership is a leadership that is generally unpopular, intimidating, insincere, rude, and abusive (Mehraein et al., 2023). Dark leadership is the dark box that expresses the extreme of negative leadership behaviors (Harris & Jones, 2018). Dark leaders are usually detached from the environment and lack empathy. These characteristics cause them to be indifferent to the needs of employees. They show low levels of conscience and remorse. Therefore, they have weak emotional bonds with their subordinates (Rauthmann & Will, 2011; Volmer et al., 2016). Such leaders focus on their own interests and manipulate people accordingly (Khan et al., 2020; Volmer et al., 2016). Dark leaders can often be cynical, intimidating, humiliating, exclusionary, harassing, lying, deceptive, accusatory and aggressive (Mehraein et al., 2023; Elbers et al., 2023). Thus, dark leadership creates unrest by making the daily experience of going to work unpleasant (Schyns & Schilling, 2013).

2.2. Perceived Victimization

Victimization is an individual's self-perception that he or she has been subjected to aggressive acts from one or more people, either momentarily or repeatedly (Aquino, 2000). It is the person's acceptance that she/he is a victim (Gupta & Bakhshi, 2018; Jockin et al., 2001). This victimization is generally examined under topics such as hostile behaviors, bullying, harassment, etc. in organizations (Mumtaz, 2019). Of course, the perception of victimization can be caused by many factors. Structural conditions (e.g., low hierarchical position), organizational factors (e.g., high role conflict or role ambiguity), and personal characteristics (e.g., negative affect) can play a critical role in fostering the perception of victimization

(Aquino & Thau, 2009; Bowling & Beehr, 2006; Dadaboyev et al., 2019). Regardless of the cause, the cost of victimization in the workplace is high. Victims of aggressive acts suffer psychologically, and become tired, stressed, ill, and sometimes traumatized. Many studies have found significant relationships between perceived workplace victimization and negative psychological, emotional and physiological outcomes. These outcomes include increased burnout (Hogh et al., 2005; Goldberg & Grandey, 2007), low levels of job satisfaction and high resignation intention (Ülbeği et al., 2014; Lapiere et al., 2005).

2.3. Inner Resignation

The concept of inner resignation, which continues to be developed, is that employees feel trapped in their jobs. On the other hand, it refers to the situation where employees do not see an option other than the organization they are currently working for and stay in the organization by thinking about their previous efforts (Wenck, 2013). In such a situation, employees often adopt a cynical attitude by detaching and distancing themselves from work. Employees reduce their performance by fulfilling the requirements of their duties at a minimum level (Seçer, 2011). Therefore, they refuse to perform prosocial behaviors and undefined tasks (Schmitz et al., 2002). Employees react to job dissatisfaction with an inner resignation (Brinkmann & Stapf, 2005). In this process, employees start to behave like retirees (Seçer, 2011). Among the main reasons for this is the perception that the social exchange between the employee and the organization is unfair and that there is a violation of the psychological contract (Rousseau, 1995). Therefore, employees who experience inner resignation do not feel loyalty to the job and the organization (Wenck, 2013; Hartner-Tiefenthaler, 2021). This shows that it is important to explore the antecedents of inner resignation in organizations.

2.4. Hypotheses Development

When employees face a negative leadership approach, they feel vulnerable. When they feel that they do not have the capacity to cope with mistreatment, they become fearful. As a result, employees will either look for a place to escape from the supervisor or they will want to quit (Mumtaz, 2019). It is known that employees will not feel safe in such an environment where well-being and peace are not established. When there is no trust, the sense of belonging decreases (Duffy & Ferrier, 2003). Dark leaders who do not see subordinates' job satisfaction as important (Volmer et al., 2016) lead to negative attitudes toward work. Loss of job satisfaction leads to a decrease in performance and motivation (Duffy et al., 2002; Bhandarker & Rai, 2019; Schyns & Schilling, 2013). The findings of previous studies show that prolonged exposure to the destructive behaviors of dark leadership causes stress (Kesen & Dincer, 2021). It is stated that this situation creates the intention to resign (Ashforth, 1997; Tepper, 2000; Tatlı & Öngel, 2023; Kesen & Dincer, 2021), high labor resignation, absenteeism, low organizational commitment and decreased productivity (Schyns & Schilling, 2013; Tepper et al., 2006; Duffy et al., 2002), because the impact of the destructive leader makes it difficult to commit to work (Schyns & Schilling, 2013). These results support the assumptions of Conservation of Resources (COR) (Hobfoll, 1989) and Social Exchange (Blau, 1964) theories. Therefore, the hypothesis that dark leadership is negatively related to these concepts is generally supported. It has been proven that employees seek the opportunity to leave the organization in retaliation for their leaders' mistreatment (Mitchell & Ambrose, 2007; Bhandarker & Rai, 2019). In light of the evidence of these studies, hypothesis H1 was developed.

H1: Dark leadership has a positive effect on inner resignation.

There is a consensus that employees are subjected to mistreatment by dark leadership (Hatfield et al., 1994; Mehraein et al., 2023; Tepper et al., 2017). When employees are mistreated in organizations, their self-esteem is threatened (Elbers et al., 2023) and they start to feel pressure (Kesen & Dincer, 2021). In some studies, dark leadership leads to symptoms such as outbursts of anger, anxiety and perception of victimization (Tepper, 2007; Seçkin, 2021; Schyns & Schilling, 2013). Employees show more effort while struggling with these difficult conditions (Mumtaz, 2019). The perception of victimization starts to increase among employees who have limited resources to defend themselves (Volmer et al., 2016). In fact, according to the Conservation of Resources (Hobfoll, 1989) theory, having insufficient resources turns employees into victims by making them open targets of dark leaders. In line with the Social Exchange (Blau, 1964) theory, mistreatment damages trust toward the leader and increases counterproductive behaviors (Schyns & Schilling, 2013; Duffy & Ferrier, 2003). This situation leads to burnout and job dissatisfaction (Mumtaz, 2019; Harvey et al., 2007). Over time, it has been observed that tired and resentful victimized employees adopt an introverted attitude (Coyne et al., 2000) and intention to leave the job has increased (Aquino & Thau, 2009). Based on the evidence of the studies in the literature, hypotheses H2 and H3 were developed.

H2: Dark leadership has a positive effect on perceived victimization.

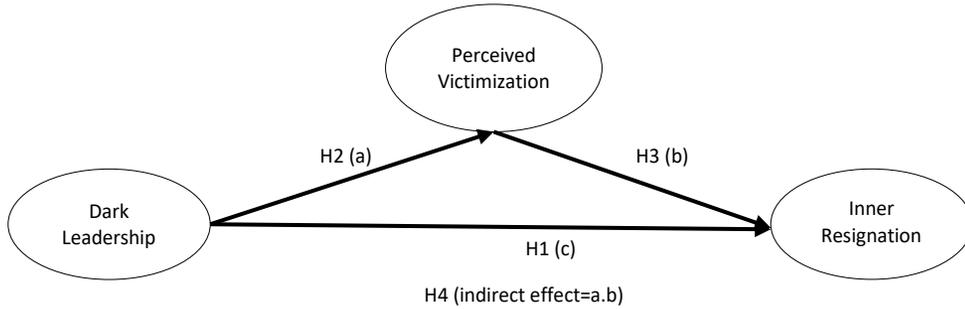
H3: Perceived victimization has a positive effect on inner resignation.

One of the basic psychological needs is to avoid pain. It is assumed that being the target of aggressive behaviors of dark leaders can prevent the satisfaction of basic psychological needs and cause pain (Aquino & Thau, 2009). Existing literature has revealed that bullying behaviors of leaders create a toxic atmosphere in the organization and lead to severe perceptions of victimization (Gupta & Bakhshi, 2018; An et al., 2016; Khan et al., 2020). Retaliation against perceived aggressive behaviors becomes likely. Employees who perceive organizational actions as unfair and are subjected to mistreatment desire revenge (An et al., 2016). In such cases, subordinates may hold their managers or organizations responsible for mistreatment (Bowling & Beehr, 2006). Due to social exchange, subordinates may tend toward counterproductive behaviors (An et al., 2016; Zellars et al., 2002). It has been revealed that employees exposed to high levels of abuse exhibit less organizational citizenship behaviors. Employees may sometimes sabotage other employees in such situations. Employees often interpret such reactions as a way to take revenge on their leaders (Aquino & Thau, 2009). Indeed, Park and Ono (2017) found that being exposed to bullying in the workplace weakens employees' commitment to work. This situation may actually be a reason for inner resignation. An employee who loses interest in work will probably focus on defined tasks. He/she will minimize dedication. He/she will lose his/her former enthusiasm for work. Therefore, as in the study of Seçkin (2021), who identified the mediating role of perceived victimization in the relationship between abusive management and trait anger, perceived victimization may play an effective mediating role in the relationship between dark leadership and inner resignation. Based on the evidence in the literature, hypothesis H4 was developed.

H4: Perceived victimization has a mediating role in the effect of dark leadership on inner resignation.

Based on the developed hypotheses and the purpose of the research, the developed model is shown in Figure 1.

Figure 1: Research Model

3. Methodology

In order to collect data on the subject, scales available in the literature and proven to be valid were used. Before data collection, The Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee of Burdur Mehmet Akif Ersoy University (Decision number: GO 2024/114) was obtained. Informed consent was obtained from the participants at the beginning of the survey. They were then asked to answer the questionnaire.

3.1. Sample and Procedures

The data were collected from 385 people working in different public institutions in Burdur and Isparta cities by using convenience sampling method and questionnaire technique. The main reason why convenience sampling is preferred is that it is economical and convenient. Due to bureaucratic obstacles, information about the size of the population of the study could not be reached. However, in studies where quantitative research methods are preferred, it is appropriate to reach a sample size of 384 if the population size is between 500.000 and 1.000.000 (Kozaklı, 2015). From this point of view, the sample of the study was determined as 385. Participants answered scales related to dark leadership, inner resignation and perceived victimization. Participation in the study was completely voluntary.

Studies on mistreatment in public institutions have concluded that bad leadership leaves workplace conflicts unresolved and eventually escalates into bullying (Strandmark & Hallberg, 2006; Aquino & Thau, 2009). Therefore, it is argued that dark leadership (Üngör, 2021; Seçkin, 2021), inner resignation (Nink, 2014; Hartner-Tiefenthaler, 2021; Seçer, 2011) and perceived victimization (Kaya & Özdevecioğlu, 2008) are common among public institutions employees. Üngör (2021) found a negative relationship between dark leadership and job satisfaction in public institutions. In the study conducted by Seçer (2011), it was found that inner resignation decreased life satisfaction in public institution employees. Kaya and Özdevecioğlu (2008) revealed that perceived victimization in public institutions harms organizational commitment. In a study conducted by Seçkin (2021), a positive relationship between abusive leadership and perceived victimization of employees was found. In addition, perceived victimization was positively related to trait anger and revenge intentions. Employees in a manufacturing company reported being subjected to bullying significantly more than employees in hospitals. However, there are no clear results on the level of victimization in the context of organization

type and sectors. It is generally estimated that the frequency with which subordinates communicate and interact with others and their leaders may increase the risk of victimization (Aquino & Thau, 2009). On the other hand, the number of employees in the workplace (Einarsen & Skogstad 1996), stressful and competitive work environments are associated with higher levels of victimization and resignation (Aquino & Thau, 2009). Therefore, it was decided to conduct the research in public institutions.

The socio-demographic structure of the sample population of the study was analyzed. Accordingly, 136 (35.3%) of the participants were female and 249 (64.7%) were male. Of these participants, 299 (77.7%) were married and 86 (22.3%) were single. The age distribution of the sample population is as follows: 62 (16.1%) of the participants are between the ages of 18-30, 165 (42.9%) between the ages of 31-40, 103 (26.7%) between the ages of 41-50 and 55 (14.3%) between the ages of 51+. The participants were asked how many years they have been actively in business life. Accordingly, the distribution of the answers given is as follows: 52 (13.5%) of the participants have been working for less than 5 years. 114 (29.6%) have been working for 5-10 years, 56 (14.6%) for 11-15 years, 62 (16.1%) for 16-20 years and 101 (26.2%) for 21+ years.

3.2. Instruments

Dark Leadership Scale: It was developed by Başar (2020). The scale includes three factors and 17 items measuring wearisome, insincere, and tyrannous behaviors of dark leadership. Some of the sample items are as follows: "Gives overwork to subordinates", "Slanders others and subordinates" and "Humiliates subordinates". On the scale a 5-point Likert rating is used ranging from 1) never to 5) always. Başar (2020) developed this scale in the context of Turkish society and culture ($\alpha=0.95$).

Perceived Victimization Scale: The perceived victimization scale developed by Aquino, Grover, Bradfield and Allen (1999) was used in the study. The scale consists of two factors direct victimization and indirect victimization behaviors and 8 items. Some of the sample items are as follows: "Embarrassed you in front of other employees", "Did something to make you look bad". In the scale, a 5-point Likert-type scoring ranging from 1) never to 5) always was used. The scale was adapted into Turkish by Ülbeği et al. (2014) and proved to be suitable for Turkish culture ($\alpha=0.88$).

Inner Resignation Scale: This scale developed by Jehle and Schmitz (2007) consists of one factor and 5 items. Sample questions related to the scale are as follows: "I have worked myself into the ground at my job." and "I used to be much more dedicated to my work". The scale was adapted to Turkish by Seçer (2011) and its suitability for the Turkish population was proved ($\alpha=0.71$). On the scale, a 5-point Likert score was used, with 1) strongly disagree and 5) strongly agree.

4. Data Analysis and Findings

In the study, all SEM tests were performed with Amos 23 and normal distribution, correlation, reliability (Cranbach's Alpha) and descriptive analyses were performed with Spss 22. Amos 23 program was used for two important reasons. The first one is that it provides fit indices showing the suitability of the model for the observed variables. The second important reason is that it gives the regression coefficients and mediation effect of the variables in a single diagram instead of testing the regression analyses of the variables separately (Anderson & Gerbing, 1988). In order to test the hypotheses, first and second level CFA

analyses of the scales were performed to measure their construct validity. At this stage, reliability, factor loading, and fit indices of each scale were tested. Then, a structural equation modeling (SEM) was used to reveal the reliability and discriminant validity of latent variables. Hypotheses were then tested with the SEM model (Byrne, 2010).

Before testing the hypotheses, kurtosis and skewness, which reveal the normality assumption, were examined. These values are between -1 and +1 (Şimşek, 2007; Gürbüz & Şahin, 2015) and one of them is between -1.5 and +1.5 (Tabachnick & Fidell, 2013). The findings showed that the variables were normally distributed, and the related values are shown in Table 2.

The fit indices and acceptable value ranges obtained as a result of CFA analyses are shown in Table 1 (Hair et al., 2013; Meydan & Şeşen, 2011). Accordingly, it is seen that both the first and second level CFA fit indices of the variables are above the acceptable values. Therefore, it can be said that the theoretical structures of the variables were confirmed.

Table 1: Fit Indices for Confirmatory Factor Analysis Models

	χ^2	df	p	χ^2/df	GFI	TLI	CFI	SRMR	RMSEA
Acceptable Values	-	-	-	<5	>0.90	>0.90	>0.90	<0.08	<0.08
^a DL	312.99	115	0.00	272	0.91	0.96	0.97	0.03	0.07
^b DL	312.99	115	0.00	272	0.91	0.96	0.97	0.03	0.07
^a PV	44.79	17	0.00	2.64	0.97	0.98	0.99	0.03	0.07
^b PV	44.79	17	0.00	2.64	0.97	0.98	0.99	0.03	0.07
^a IR	4.29	2	0.00	2.13	0.99	0.99	1.00	0.02	0.06

Dark Leadership (DL), Perceived Victimization (PV), Inner Resignation (IR), ^a First Order CFA, ^b Second Order CFA, Goodness-of-Fit Index (GFI), Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), Standardized Root Mean Residual (SRMR), Tucker Lewis Index (TLI), Comparative Fit Index (CFI)

4.1. Descriptive Statistics and Relationships between Study Variables

After the factorial structures of the variables were verified, their means, standard deviation values, normal distribution and correlation coefficients were analyzed. The findings are shown in Table 2. According to the results of the analyses, the mean of dark leadership was M=2.63; SD=0.99, the mean of perceived victimization was M=1.89; SD=1.01 and the mean of inner resignation variable was M=3.19, SD=1.12. In addition, it was determined that dark leadership had a positive relationship with perceived victimization ($r=0.724$, $p<0.01$) and inner resignation ($r=0.690$, $p<0.05$). Moreover, perceived victimization had a positive relationship with inner resignation ($r=0.613$, $p<0.01$). It was determined that the normal distribution values of all three variables were approximately between -1 and +1 and therefore, they showed a normal distribution (Table 2).

Table 2: Mean, Correlation and Normal Distribution Values

	M	SD	1.	2.	3.	Skewness	Kurtosis
1. DL	2.63	0.99	-			0.465	-0.501
2. PV	1.89	1.01	0.724**			1.026	-0.129
3. IR	3.19	1.12	0.690**	0.613**	-	-0.246	-0.947

** $p<0.01$, Dark Leadership (DL), Perceived Victimization (PV), Inner Resignation (IR), Mean (M), Standard Deviation (SD)

4.2. Assessment of Measurement Model

The measurement model was tested by considering the model fit index values generally accepted in the literature. As a result of the analysis, the measurement model was confirmed ($\chi^2=801.314$, $df=366$, $\chi^2/df=2.189$, $p=0.00$, $CFI=0.955$, $TLI=0.951$, $SRMR=0.049$ and $RMSEA=0.056$). In addition, these should be expected for the reliability and convergent validity values of the model $AVE>0.50$, $CR>0.70$, $MaxR(H)>0.70$, CR and $\alpha>AVE$ (Hair et al., 2013). CR and Cronbach's values of all factors are greater than AVE values. The fact that CR values are higher than AVE values reveals convergent validity. For discriminant validity, $MSV<AVE$, $ASV<AVE$ and $\sqrt{AVE}>$ 'Correlation between factors' criteria need to be met (Hair et al., 2013; Gürbüz, 2019). When Table 3 is analyzed, it is seen that all criteria are met. In this case, discriminant validity of the scales is provided.

Table 3: Assessment of Discriminant and Convergent Validity and Reliability

Scales	CR	AVE	MSV	ASV	MaxR(H)	Cronbach's α	1	2	3
1. DL	0.925	0.805	0.687	0.618	0.931	0.959	0.897		
2. IR	0.847	0.582	0.549	0.510	0.852	0.843	0.741***	0.763	
3. PV	0.918	0.848	0.687	0.579	0.923	0.928	0.829***	0.687***	0.921

***Correlation between factors ($p<0.01$), \sqrt{AVE} is shown in bold along the diagonal. Dark Leadership (DL), Perceived Victimization (PV), Inner Resignation (IR), Composite Reliability (CR), Average Variance Extracted (AVE), Maximum Shared Variance (MSV), Average Shared Variance (ASV), Maximal Reliability (MaxR(H)).

4.3. Hypotheses Testing

SEM was performed using Amos 23 to test the research hypotheses. Table 4 and Figure 2 show the results of the analyses in four separate paths to reveal the effect of variables on each other. First, the effect of dark leadership on inner resignation intention (H1: path c) was tested without including the mediating variable (perceived victimization). As a result of the analysis, it was found that 'the estimate of the standardized regression weight (beta)' value of dark leadership towards inner resignation intention was positive and significant ($\beta=0.750$, $p<0.01$). It was found that dark leadership explained 56% of the variance ($R^2=0.562$) in the inner resignation variable. As a result, H1 was supported.

In order to test the other hypotheses of the study, a separate model in which perceived victimization is a mediating variable was established. At this stage, mediation was tested using the bootstrapping resampling method. The results of the test were analyzed according to the confidence intervals Percentile Bootstrap Confidence Intervals (CI)=95% obtained with 5,000 bias-corrected bootstrapping resampling. The presence of an indirect effect within the 95% confidence interval indicates that the mediating effect is valid. Here, the lower and upper values of the confidence interval should not include zero '0' (Hayes, 2018; MacKinnon et al., 2004). The results of the path analysis show that the model is compatible ($\chi^2=879.828$, $df=367$, $p=0.00$, $\chi^2/df=2.397$, $CFI=0.947$, $TLI=0.942$, $SRMR=0.056$ and $RMSEA=0.0616$). The obtained results are shown both in Table 4 and Figure 2.

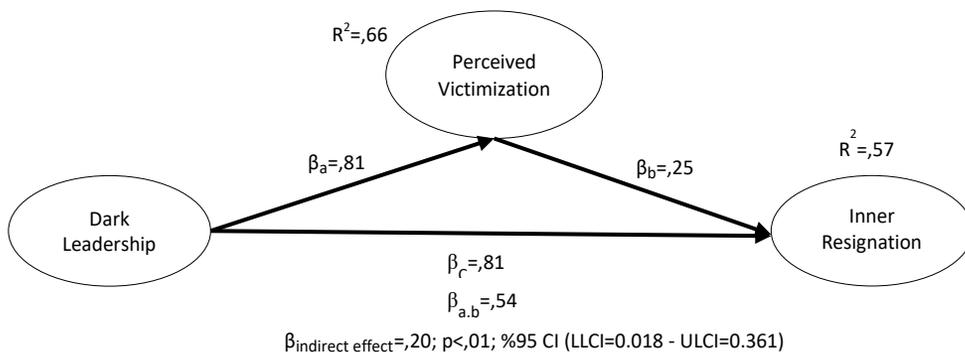
Table 4: Path Analysis Results

Prediction Variables	Result Variables			
	Perceived Victimization		Inner Resignation	
	β	SE	β	SE
Dark Leadership (Path c)	-	-	0.750**	0.069
R ²	-	-	0.562	-
Dark Leadership (Path a)	0.813**	0.042	-	-
R ²	0.660	-	-	-
Perceived Victimization (Path b)	-	-	0.250**	0.147
Dark Leadership (Path a.b)	-	-	0.539**	0.108
R ²	-	-	0.571	-
Indirect Effect	0.203** %95 CI (LLCI=0.018 and ULCI=0.361)			
Model Fit Summary: $\chi^2=879.828$, $df=367$, $p=0.00$, $\chi^2/df=2.397$, $CFI=0.947$, $TLI=0.942$, $SRMR=0.056$ and $RMSEA=0.062$				

** $p<0.01$; SE= Standard Error; 95% Lower Confidence Interval (LLCI); Upper Confidence Interval (ULCI)

The path shown in Table 4 tests hypothesis H2. In this model, it was found that dark leadership positively affects perceived victimization ($\beta=0.813$ $p<0.01$). Dark leadership explains approximately 66% of the variance in the perceived victimization variable ($R^2=0.660$). According to the results of the analysis, it can be said that dark leadership increases the perceived victimization of public employees. In the third model, hypothesis H3 (path b) was tested. It was found that perceived victimization positively affected the inner resignation variable ($\beta=0.250$, $p<0.01$); however, when perceived victimization was included in the model, the effect of dark leadership on inner resignation continued ($\beta=0.539$, $p<0.01$). Here, dark leadership and perceived victimization together explain approximately 57% ($R^2=0.571$) of the change in the inner resignation variable. In the fourth and final model of the study, H4 (indirect effect) was tested and illustrated with a diagram (Figure 2). The effect of dark leadership on inner resignation through perceived victimization was found to be significant [$\beta=0.203$, 95% CI (LLCI=0.018 - ULCI=0.361)]. In this case, it can be said that H4 is supported.

Figure 2: SEM Model

5. Discussion and Recommendations

In this study, the relationship between dark leadership, which has a destructive effect, and subordinates' perception of victimization and inner resignation was investigated. The mediating role of victimization perception in the effect of dark leadership on inner resignation was tested. The results and implications of the study provide important contributions to theory and practice.

Dark leadership was found to positively affect and increase perceived victimization and inner resignation. This result supports some evidence in the literature. As it is known, dark leadership has been proven to be associated with various negative outcomes in leadership studies (Elbers et al., 2023). The fact that some dark leaders who exhibit bad attitudes and behaviors feed employees' perception of victimization (Khan et al., 2020), thus dark leadership makes employees feel vulnerable, humiliated and ridiculed has been revealed once again. In this way, the hypothesis that employees who are exposed to aggressive attitudes and behaviors face burnout and disengagement from work is supported. This situation then triggers harmful consequences for the organization such as decreased performance and intention to leave (Nevicka et al., 2018; Volmer et al., 2016). Therefore, it is concluded that leadership quality has a significant impact on employees' health and occupational well-being and should be further investigated (Elbers et al., 2023).

In this study, it was found that perceived victimization plays a mediating role in the effect of dark leadership on inner resignation. Dark leadership frustrates employees. Employees cannot respond to the bullying behaviors of the leader to the same extent due to a lack of resources. Employees are exposed to sadness and stress in the face of the violation of the psychological contract and the threat of existing psychological resources. According to the assumptions of the Conservation of Resources Theory (Hobfoll, 1989), the absence or depletion of resources is known to create low levels of commitment or high burnout (Park & Ono, 2017). Therefore, employees are likely to feel victimized and suffer. On the other hand, this does not mean that employees will remain completely silent. It pushes them to leave the job internally. Because the need to respond to this injustice arises due to the norm of reciprocity (Gouldner, 1960) and the social exchange equation (Blau, 1964). Their retaliation is in the form of indifference towards work, avoiding prosocial behaviors, living introverted and acting like a retiree.

Leaders' attitudes and behaviors are influenced by the cultural context. For example, in cultures where power distance is relatively low, an effective leader is expected to be egalitarian and participatory. Türkiye, on the other hand, has a relatively collectivist culture with high uncertainty avoidance and power distance (Hofstede, 1980; Aycan et al., 2001). In such a culture, destructive and negative leaders are more likely to emerge. In a cultural context with high power distance, followers are more tolerant of power differences that characterize tyranny and authoritarianism (Paşa et al., 2001; Karakitapoğlu-Aygün & Gumusluoglu, 2013). In such cultures, managers also have the power to shape employees' work. Some of this shaping activity may be a part of disruptive leadership (Ashforth, 1997). For example, it is seen that a paternalistic leadership style is common in Turkish society. This leadership style can exploit the labor of employees by becoming benevolent authoritarian when necessary (Karakitapoğlu-Aygün & Gumusluoglu, 2013). Despite this, loyalty to the leader is high. It is argued that employees may be vulnerable to victimization in the workplace where obedience to managers and work dependency is high (Dadaboyev et al., 2019).

5.1. Theoretical Implications

Many studies have examined dark leadership; however, to the best of the knowledge, none of these studies have examined the relationship between dark leadership and inner resignation in the context of the mediating role of victimization perception. The results of this study showed that dark leadership still exists in organizations. It is seen that the leadership style that creates a destructive and negative atmosphere causes employees to become passive. An employee who withdraws into his/her own shell cannot be expected to behave

proactively. It is not realistic to expect an employee who feels threatened to be happy and peaceful. This study sheds light on this situation and makes an important contribution to the literature. It shows important inferences about the consequences of bullying behaviors in organizations. The study contributes to the expansion of studies (Park & Ono, 2017; Coetzee & Oosthuizen, 2017; Tepper, 2007; Martinko et al., 2013; Schyns & Schilling, 2013; Mackey et al., 2015; Nevicka et al., 2018) that reveal the factors that negatively affect the perspective of dark leadership on work and the organization and trigger the perception of victimization and retaliatory behaviors. Dark leadership, which is considered an independent variable, has been shown to disrupt the social exchange balance and violate the psychological contract. It has revealed that the loss of psychological resources causes employees to feel victimized because it creates helplessness and employees need to respond. It can be said that dark leadership inhibits employees' potential by silently resigning. Based on these results, it can be said that the findings of the study support the assumptions of resource conservation (Hobfoll, 1989), social exchange (Blau, 1964) and psychological contract violation (Rousseau, 1995) theories.

5.2. Practical Implications

This study has important practical implications. It is important to prevent dark leadership, protect employees from its influence, and sustain organizational success (Einarsen et al., 2007; Lopes Henriques et al., 2019). For this, of course, it is necessary to understand and develop a good understanding of the positive and negative aspects of leadership. It is not easy for victims to interpret their bad experiences with dark leaders positively. It is natural for employees to react to the bad attitudes and behaviors they are exposed to. Therefore, first of all, managers should be aware that victimized employees may internally resign. Providing counseling and other psychological services to reduce the cost of workplace victimization can help employees defend themselves more effectively against bullying managers (Aquino & Lamertz, 2004). More importantly, bold and proactive steps need to be taken to identify dark leaders and take necessary actions. Otherwise, rumors that may affect the image of the organization may be inevitable. In this sense, anonymous reporting mechanisms can be developed to expose dark leadership in the organization. This can reduce the subordinates' perception of victimization caused by dark leadership and the inner resignation rate. Therefore, organizations may urgently need to intervene in the harassing and aggressive behaviors of the dark leader.

In Bhandarker and Rai's (2019) study, it was proven that dark leaders make employees suffer. Therefore, based on Park and Ono's (2017) suggestion, an environment that can create additional psychological and socio-emotional resources for employees can be prepared. Social support should be encouraged. In this way, victimized employees may experience less stress and anxiety (Park & Ono, 2017). Because interaction can reduce depression. Positive support from the social environment helps to increase the self-confidence of victimized employees. When victims share their feelings with close friends or family members, they can gain psychological comfort. Sometimes the immediate environment can help victims solve the problems they experience (Hirsch, 1980). In addition, studies reveal that employees with strong social support mechanisms face victimization bravely and overcome their negative emotions more easily than others (Mumtaz, 2019). It is claimed that people who experience positive emotions are more confident, cope effectively with stress, and show signs of better psychological adjustment can overcome bullying (Ogińska-Bulik & Kobylarczyk, 2016). Positive emotions and psychological capital, which provide high levels of resilience, act as a shield that protects an employee against the harmful effects of negative treatment in the workplace

(Gupta & Bakhshi, 2018; Elbers et al., 2023). Therefore, it can be said that the way to break the cycle of negativity can be realized by demonstrating coping strategies.

The results of the study show the urgency of the need to prevent the destructive impact of dark leadership. It is not a rational expectation that employees who are not valued, appreciated and discouraged in the work environment will show organizational commitment. They cannot generate new ideas, and even if they do, they do not want to share them. Therefore, it is necessary to implement a culture of respect, an open communication mechanism, a reward system and conflict resolution methods. Therefore, the focus should be on reducing or even completely eliminating the influence of dark leaders.

5.3. Limitations and Suggestions for Future Research

The study has a number of limitations that need to be taken into account and suggestions that are expected to inspire future research. First of all, it should be kept in mind that the data were collected only from public institution employees in Türkiye. Turkish society generally has a collectivist culture with high power distance. Therefore, the findings presented should be approached with caution. Turkish society has a high expectation of traditional, authoritarian and paternalistic leadership (Karakitapoğlu-Aygün & Gumusluoglu, 2013). Therefore, it is important to evaluate countries with different cultural contexts and levels of development together. In addition, the main purpose of the study is not to examine the complexity of dark leadership in depth. The scope of the study was limited to examining whether dark leadership only fosters the perception of victimization and whether it leads to a negative outcome such as inner resignation. This examination, of course, has a cross-sectional design. According to Podsakoff et al. (2012), in this type of study, the relationships between variables are exaggerated. Causality could not be established between the variables. Therefore, it is believed that future research with a longitudinal or mixed design approach to support and strengthen the findings of this study will reinforce the findings of this study. However, it is acknowledged that the sample of the study is relatively small, and it is recommended that future studies should collect data from larger samples from more diverse populations. How employees with different personality traits evaluate the attitudes and behaviors of dark leadership, how perceptions of victimization and inner resignation develop over time, and the relationship with psychological resilience can be examined. Based on the view that leadership in organizations is complex (Braun et al., 2018), the relationship of various other leadership styles with inner resignation and perception of victimization can be examined. Studies that will examine such different variables are believed to be of great value to organizations.

5.4. Conclusion

A significant number of previous studies have focused on the positive aspects of leadership. This study helps to expand the literature on dark leadership. In the context of a collectivist and power-distanced culture, this study proves that dark leadership affects employees' moods and causes them to develop a negative perception. It shows how the influence of aggressive and destructive leaders leads to a series of negative effects. As a matter of fact, there is still little knowledge about the factors that increase or decrease inner resignation. This study contributes to the inner resignation literature and reveals that perceived victimization plays an important role in this regard. The importance of minimizing the impact of dark leadership in the workplace to prevent inner resignation and employee victimization is once again confirmed. A new perspective on the subject has been gained.

References

- An, M., Boyajian, M. E., & O'Brien, K. E. (2016). Perceived victimization as the mechanism underlying the relationship between work stressors and counterproductive work behaviors. *Human Performance*, 29(5), 347-361. <https://doi.org/10.1080/08959285.2016.1172585>
- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103(3), 411-423. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.103.3.411>
- Aquino, K. (2000). Structural and individual determinants of workplace victimization: The effects of hierarchical status and conflict management style. *Journal of Management*, 26(2), 171-193. [https://doi.org/10.1016/S0149-2063\(99\)00041-0](https://doi.org/10.1016/S0149-2063(99)00041-0)
- Aquino, K., & Lamertz, K. (2004). A relational model of workplace victimization: Social roles and patterns of victimization in dyadic relationships. *Journal of Applied Psychology*, 89(6), <https://doi.org/10.1037/0021-9010.89.6.1023>
- Aquino, K., & Thau, S. (2009). Workplace victimization: Aggression from the target's perspective. *Annual review of Psychology*, 60, 717-741. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163703>
- Ashforth, B. E. (1997). Petty tyranny in organizations: A preliminary examination of antecedents and consequences. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, 14(2), 126-140. <https://doi.org/10.1111/j.1936-4490.1997.tb00124.x>
- Aycan, Z. (2001). Human resource management in Turkey-Current issues and future challenges. *International Journal of Manpower*, 22(3), 252-260. <https://doi.org/10.1108/01437720110398347>
- Başar, U. (2020). İş yerinde karanlık liderlik algısı ölçeği. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(1), 70-103.
- Bhandarker, A., & Rai, S. (2019). Toxic leadership: emotional distress and coping strategy. *International Journal of Organization Theory & Behavior*, 22(1), 65-78. <https://doi.org/10.1108/IJOTB-03-2018-0027>
- Blau, P. (1964), *Exchange and power in social life*, Wiley.
- Bowling, N. A., & Beehr, T. A. (2006). Workplace harassment from the Victim's perspective: A theoretical model and meta-analysis. *Journal of applied psychology*, 91(5), 998-1012. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.5.998>
- Braun, S., Aydın, N., Frey, D., & Peus, C. (2018). Leader narcissism predicts malicious envy and supervisor-targeted counterproductive work behavior: Evidence from field and experimental research. *Journal of Business Ethics*, 151, 725-741. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3224-5>
- Brinkmann, R. D., & Stapf, K. H. (2005), *Innere Kündigung: wenn der Job zur Fassade wird*, CH Beck.
- Byrne, B. M. (2013), *Structural equation modeling with Mplus: Basic concepts, applications, and programming*, Routledge.
- Clements, C., & Washbush, J. B. (1999). The two faces of leadership: Considering the dark side of leader-follower dynamics. *Journal of Workplace Learning*, 11(5), 170-176. <https://doi.org/10.1108/13665629910279509>
- Coetzee, M., & Oosthuizen, R. M. (2017). Work-role psychosocial flourishing: Its mediation role on workplace bullying and employee turnover intention. *Journal of Psychology in Africa*, 27(3), 211-215. <https://doi.org/10.1080/14330237.2017.1321826>
- Conger, J. A. (1990). The dark side of leadership. *Organizational dynamics*, 19(2), 44-55. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(90\)90070-6](https://doi.org/10.1016/0090-2616(90)90070-6)

- Coyne, I., Seigne, E., & Randall, P. (2000). Predicting workplace victim status from personality. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 9(3), 335-349. <https://doi.org/10.1080/135943200417957>
- Dadaboyev, S., Park, J., & Ahn, S. I. (2019). Dark sides of self-efficacy and task interdependence: Victimization. *Journal of Managerial Psychology*, 34(6), 386-400. <https://doi.org/10.1108/JMP-01-2018-0033>
- Duffy, M. K., & Ferrier, W. J. (2003). Birds of a feather? How supervisor-subordinate dissimilarity moderates the influence of supervisor behaviors on workplace attitudes. *Group & Organization Management*, 28(2), 217-248. <https://doi.org/10.1177/105960110302800200>
- Duffy, M. K., Ganster, D. C., & Pagon, M. (2002). Social undermining in the workplace. *Academy of Management Journal*, 45(2), 331-351. <https://doi.org/10.5465/3069350>
- Einarsen, S., & Skogstad, A. (1996). Bullying at work: Epidemiological findings in public and private organizations. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 185-201. <https://doi.org/10.1080/13594329608414854>
- Einarsen, S., Aasland, M. S., & Skogstad, A. (2007). Destructive leadership behaviour: A definition and conceptual model. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 207-216. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2007.03.002>
- Elbers, A., Kolominski, S., & Aledo, P. S. B. (2023). Coping with dark leadership: Examination of the impact of psychological capital on the relationship between dark leaders and employees' basic need satisfaction in the workplace. *Administrative Sciences*, 13(4), 1-13. <https://doi.org/10.3390/admsci13040096>
- Goldberg, L. S., & Grandey, A. A. (2007). Display rules versus display autonomy: Emotion regulation, emotional exhaustion, and task performance in a call center simulation. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(3), 301-318. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.12.3.301>
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 161-178.
- Gupta, R., & Bakhshi, A. (2018). Workplace bullying and employee well-being: A moderated mediation model of resilience and perceived victimization. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 33(2), 96-115. <https://doi.org/10.1080/15555240.2018.1464929>
- Gürbüz, S. (2019), *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi temel ilkeler ve uygulamalı analizler (IBM AMOS uygulamalı, örnek veri setleri)* (1. Baskı), Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S., & Şahin, F., (2015), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., & Anderson, R.E. (2014), *Multivariate data analysis: Pearson new international edition*, Pearson Education Limited.
- Harris, A., & Jones, M. (2018). The dark side of leadership and management. *School Leadership & Management*, 38(5), 475-477. <https://doi.org/10.1080/13632434.2018.1509276>
- Hartner-Tiefenthaler, M. (2021). Supervisors' power to deal with employees' inner resignation: How perceived power of the organization and the supervisor relate to employees' voluntary and enforced work behavior. *European Management Journal*, 39(2), 260-269. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2020.08.001>
- Harvey, P., Stoner, J., Hochwarter, W., & Kacmar, C. (2007). Coping with abusive supervision: The neutralizing effects of ingratiation and positive affect on negative employee outcomes. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 264-280. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2007.03.008>
- Hatfield, E., Cacioppo, J. T., & Rapson, R. L. (1993). Emotional contagion. *Current directions in Psychological Science*, 2(3), 96-100. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10770953>

Hayes, A. F. (2018), *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis regression-based approach*, The Guilford Press Division of Guilford Publications.

Higgs, M. (2009). The good, the bad and the ugly: Leadership and narcissism. *Journal of Change Management*, 9(2), 165-178. <https://doi.org/10.1080/14697010902879111>

Hirsch, B. J. (1980). Natural support systems and coping with major life changes. *American Journal of Community Psychology*, 8(2), 159-172. <https://doi.org/10.1007/BF00912658>

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources. A new attempt at conceptualizing stress. *The American Psychologist*, 44(3), 513-524. <https://doi.org/10.1037//0003-066x.44.3.513>

Hofstede, G. (1980), *Culture's consequences: International differences in work-related values*, Sage.

Hogh, A., Henriksson, M. E., & Burr, H. (2005). A 5-year follow-up study of aggression at work and psychological health. *International Journal of Behavioral Medicine*, 12, 256-265. https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm1204_6

Iztkovich, Y., Heilbrunn, S., & Aleksic, A. (2020). Full range indeed? The forgotten dark side of leadership. *Journal of Management Development*, 39(7/8), 851-868. <https://doi.org/10.1108/JMD-09-2019-0401>

Jehle, P., & Schmitz, E. (2007), *Innere Kündigung und vorzeitige Pensionierung von Lehrpersonen*. In: Rothland, M. (eds) *Belastung und beanspruchung im lehrerberuf. vs verlag für sozialwissenschaften* (pp. 160-184), Springer.

Jockin, V., Arvey, R. D., & Mcgue, M. (2001). Perceived victimization moderates self-reports of workplace aggression and conflict. *Journal of Applied Psychology*, 86(6), 1262-1269. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.6.1262>

Karakitapoğlu-Aygün, Z., & Gumusluoglu, L. (2013). The bright and dark sides of leadership: Transformational vs. non-transformational leadership in a non-Western context. *Leadership*, 9(1), 107-133. <https://doi.org/10.1177/1742715012455131>

Kaya, Y., & Özdevecioğlu, M. (2008). Organizasyonlarda algılanan mağduriyetin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Dergisi*, X(1), 19-37.

Kesen, M., & Dincer, M. (2021). Yıkıcı liderliğin algılanan stres ve işten ayrılmaya etkisi: kurumlarından istifa eden jandarma personeli üzerine bir araştırma. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21(2), 210-225. <https://doi.org/10.25294/aiibfd.790637>

Khan, H. S. U. D., Zhiqiang, M., Siddiqui, S. H., & Khan, M. A. S. (2020). Be aware not reactive: testing a mediated-moderation model of dark triad and perceived victimization via self-regulatory approach. *Frontiers in Psychology*, 11, 2141. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02141>

Kozaklı M (2015). *Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. Detay Yayıncılık.

Lapierre, L. M., Spector, P. E., & Leck, J. D. (2005). Sexual versus nonsexual workplace aggression and victims' overall job satisfaction: A meta-analysis. *Journal of Occupational Health Psychology*, 10(2), 155-169. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.10.2.155>

Lopes Henriques, P., Curado, C., Mateus Jerónimo, H., & Martins, J. (2019). Facing the dark side: How leadership destroys organisational innovation. *Journal of Technology Management & Innovation*, 14(1), 18-24. <http://dx.doi.org/10.4067/S0718-27242019000100018>

Mackey, J. D., Frieder, R. E., Brees, J. R., & Martinko, M. J. (2017). Abusive supervision: A meta-analysis and empirical review. *Journal of Management*, 43(6), 1940-1965. <https://doi.org/10.1177/0149206315573997>

MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M., & Williams, J. (2004). Confidence limits for the indirect effect: Distribution of the product and resampling methods. *Multivariate Behavioral Research*, 39(1), 99-128. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr3901_4

- Martinko, M. J., Harvey, P., Brees, J. R., & Mackey, J. (2013). A review of abusive supervision research. *Journal of Organizational Behavior*, 34(S1), 120-137. <https://doi.org/10.1002/job.1888>
- Mehraein, V., Visintin, F., & Pittino, D. (2023). The dark side of leadership: A systematic review of creativity and innovation. *International Journal of Management Reviews*, 25(4), 740-767. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12334>
- Meydan, C. H., & Şeşen, H. (2015), *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*, Detay Yayıncılık.
- Mitchell, M. S., & Ambrose, M. L. (2007). Abusive Supervision and Workplace Deviance and the Moderating Effects of Negative Reciprocity Beliefs. *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 1159-1168. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.4.1159>
- Mumtaz, S. (2019). Future of victimized employees: A model based on long-run cascading effects of experienced victimization. *Deviant Behavior*, 40(7), 835-850. <https://doi.org/10.1080/01639625.2018.1442655>
- Nevecká, B., De Hoogh, A. H., Den Hartog, D. N., & Belschak, F. D. (2018). Narcissistic leaders and their victims: Followers low on self-esteem and low on core self-evaluations suffer most. *Frontiers in Psychology*, 9, 422. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00422>
- Nink, M. (2018), *Engagement index: Die neuesten daten und erkenntnisse der gallup-studie*, Redline Wirtschaft.
- Ogińska-Bulik, N., & Kobylarczyk, M. (2016). Association between resiliency and posttraumatic growth in firefighters: the role of stress appraisal. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 22(1), 40-48. <https://doi.org/10.1080/10803548.2015.1109372>
- O'Leary-Kelly, A. M., Paetzold, R. L., & Griffin, R. W. (2000). Sexual harassment as aggressive behavior: An actor-based perspective. *Academy of Management Review*, 25(2), 372-388. <https://doi.org/10.5465/amr.2000.3312924>
- Park, J. H., & Ono, M. (2017). Effects of workplace bullying on work engagement and health: The mediating role of job insecurity. *The International Journal of Human Resource Management*, 28(22), 3202-3225. <https://doi.org/10.1080/09585192.2016.1155164>
- Paşa, S. F., Kabasakal, H., & Bodur, M. (2001). Society, organisations, and leadership in Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 50(4), 559-589. <https://doi.org/10.1111/1464-0597.00073>
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., & Podsakoff, N. P. (2012). Sources of method bias in social science research and recommendations on how to control it. *Annual Review of Psychology*, 63, 539-569. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100452>
- Rauthmann, J. F., & Will, T. (2011). Proposing a multidimensional Machiavellianism conceptualization. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 39(3), 391-403. <https://doi.org/10.2224/sbp.2011.39.3.391>
- Rousseau, D. M. (1995), *Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements*, Sage Publications, Inc.
- Schmitz, E., Gayler, B., & Jehle, P. (2002). Gütekriterien und strukturanalyse zur inneren kündigung. *German Journal of Human Resource Management*, 16(1), 39-61. <https://doi.org/10.1177/2397002202016001>
- Schyns, B., & Schilling, J. (2013). How bad are the effects of bad leaders? A meta-analysis of destructive leadership and its outcomes. *The Leadership Quarterly*, 24(1), 138-158. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2012.09.001>
- Seçer, B. (2011). İş güvencesizliğinin içsel işten ayrılma ve yaşam doyumuna etkisi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 13(4), 43-60. <https://doi.org/10.4026/1303-2860.2011.188.x>

Seçkin, Ş. N. (2021). İstismarcı yönetim ve intikam niyeti: mağduriyet algısının aracı, sürekli öfkenin düzenleyici rolü. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 135-151.

Strandmark, K. M., & Hallberg, L. R. M. (2007). The origin of workplace bullying: Experiences from the perspective of bully victims in the public service sector. *Journal of Nursing Management*, 15(3), 332-341. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2007.00662.x>

Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve lisrel uygulamaları*, Ekinoks Yayınları.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013), *Using multivariate statistics*, Pearson.

Tatlı, H. S., & Öngel, G. (2023). İstismarcı yönetimin işten ayrılma niyetine etkisi: Psikolojik güvenliğin aracılık rolü. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(21), 443-459. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1239687>

Tepper, B. J. (2000). Consequences of abusive supervision. *Academy of Management Journal*, 43(2), 178-190. <https://doi.org/10.5465/1556375>

Tepper, B. J. (2007). Abusive supervision in work organizations: Review, synthesis, and research agenda. *Journal of Management*, 33(3), 261-289. <https://doi.org/10.1177/0149206307300812>

Tepper, B. J., Duffy, M. K., Henle, C. A., & Lambert, L. S. (2006). Procedural injustice, victim precipitation, and abusive supervision. *Personnel Psychology*, 59(1), 101-123. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2006.00725.x>

Tepper, B. J., Simon, L., & Park, H. M. (2017). Abusive supervision. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 4, 123-152. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062539>

Thoroughgood, C. N., Sawyer, K. B., Padilla, A., & Lunsford, L. (2018). Destructive leadership: A critique of leader-centric perspectives and toward a more holistic definition. *Journal of Business Ethics*, 151, 627-649. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3257-9>

Ülbeği, İ. D., Özgen, H. M., & Özgen, H. (2014). Algılanan mağduriyet ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Güvenirlilik ve geçerlik analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 101-112.

Volmer, J., Koch, I. K., & Göritz, A. S. (2016). The bright and dark sides of leaders' dark triad traits: Effects on subordinates' career success and well-being. *Personality and Individual Differences*, 101, 413-418. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.06.046>

Üngör, J. E. (2021). Karanlık liderlik davranışlarının iş tatmini üzerindeki etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(1), 126-136. <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i1.1738>

Wenck, M. (2013). *Von der Leistungsmotivation zur inneren Kündigung: Analyse, Auswirkungen und Ableitung von Handlungsmaßnahmen*. Disserta Verlag.

Yukl, G. (2018), *Leadership in organizations*, Pearson.

Zellars, K. L., Tepper, B. J., & Duffy, M. K. (2002). Abusive supervision and subordinates' organizational citizenship behavior. *The Journal of Applied Psychology*, 87(6), 1068-1076. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.6.1068>

Extended Summary

Reflection of Toxic Authority: Mediating Role of Perceived Victimization in the Relationship between Dark Leadership and Inner Resignation

It is assumed that being the target of aggressive behaviors of dark leaders can prevent the satisfaction of basic psychological needs and cause pain (Aquino & Thau, 2009). Existing literature has revealed that bullying behaviors of leaders create a toxic atmosphere in the organization and lead to severe perceptions of victimization (Gupta & Bakhshi, 2018; An et al., 2016; Khan et al., 2020). Retaliation against perceived aggressive behaviors becomes likely. Employees who perceive organizational actions as unfair and are subjected to mistreatment desire revenge (An et al., 2016). In such cases, subordinates may hold their managers or organizations responsible for mistreatment (Bowling & Beehr, 2006). Due to social exchange, subordinates may tend towards counterproductive behaviors (An et al., 2016; Zellars et al., 2002). It has been revealed that employees exposed to high levels of abuse exhibit less organizational citizenship behaviors. Employees may sometimes sabotage other employees in such situations. Employees often interpret such reactions as a way to take revenge on their leaders (Aquino & Thau, 2009). Indeed, Park and Ono (2017) found that being exposed to bullying in the workplace weakens employees' commitment to work. This situation may actually be a reason for inner resignation. An employee who loses interest in work will probably focus on defined tasks. He/she will minimize dedication. He/she will lose his/her former enthusiasm for work. Therefore, perceived victimization may play an effective mediating role in the relationship between dark leadership and inner resignation.

This study aims to determine the relationship between dark leadership and the perception of victimization and inner resignation from the perspective of employees of public institutions in Turkey. An important objective of the study is to reveal the mediating effect of perceived victimization on the effect of dark leadership on inner resignation. To contribute to theory and practice by utilizing the results of this model. For this purpose, data were collected from 385 public institution employees using convenience sampling method and questionnaire technique. The questionnaire includes three scales: dark leadership, inner resignation and perceived victimization. The collected data were analyzed using descriptive, correlation and structural equation modeling analyses.

According to the results of the analysis, the mean of dark leadership was $M=2.63$; $SD=.99$, the mean of perceived victimization was $M=1.89$; $SD=1.01$, and the mean of inner resignation variable was $M=3.19$, $SD=1.12$. In addition, it was found that dark leadership had a positive relationship with perceived victimization ($r=0.724$, $p<0.01$) and inner resignation ($r=0.690$, $p<0.05$). In addition, perceived victimization also had a positive relationship with inner resignation ($r=0.613$, $p<0.01$). As a result of the analysis conducted with the Structural Equation Model, it was determined that dark leadership had a positive effect on inner resignation ($\beta=0.750$, $p<0.01$). In the mediator model, it was found that dark leadership positively affected perceived victimization ($\beta=.813$, $p<0.01$). Perceived victimization also had a positive effect on the dependent variable of inner resignation ($\beta=.250$, $p<0.01$); however, when perceived victimization was included in the model, the effect of dark leadership on inner resignation continued ($\beta=.539$, $p<0.01$). In the fourth and final model of the study, the indirect effect was tested. It was found that the effect of dark leadership on inner resignation through perceived victimization was significant [$\beta=.203$, 95% CI (LLCI=.018 - ULCI=.361)].

As a result, leaders' attitudes and behaviors are influenced by the cultural context. For example, in cultures where power distance is relatively low, an effective leader is expected to be egalitarian and participatory. Türkiye, on the other hand, has a relatively collectivist culture with high uncertainty avoidance and power distance (Hofstede, 1980; Ayçan et al., 2001). In such a culture, destructive and negative leaders are more likely to emerge. In a cultural context with high power distance, followers are more tolerant of power differences that characterize tyranny and authoritarianism (Paşa et al., 2001; Karakitapoğlu-Aygün & Gumusluoglu, 2013). In such cultures, managers also have the power to shape employees' work. Some of this shaping activity may be a part of disruptive leadership (Ashforth, 1997). For example, it is seen that a paternalistic leadership style is common in Turkish society. This leadership style can exploit the labor of employees by becoming benevolent authoritarian when necessary (Karakitapoğlu-Aygün & Gumusluoglu, 2013). Despite this, loyalty to the leader is high. It is argued that employees may be vulnerable to victimization in the workplace where obedience to managers and work dependency is high (Dadaboyev et al., 2019). The results of the study provide evidence for the existence of dark leadership in public employees. Dark leadership had a negative impact on both the psychological state of employees and their attitudes towards work. It caused employees to feel victimized and disengaged from work. These results highlight the need for constructive and supportive leadership that is essential for the success of public organizations and the well-being of employees. The study provides insights and helps managers of public institutions to see the reactions of employees who face victimization.

It should be noted that the data for this study was collected only from Turkey's public institutions employees. Turkish society generally has a collectivist culture with high power distance. Therefore, the findings presented should be approached with caution. Turkish society has a high expectation of traditional, authoritarian and paternalistic leadership (Karakitapoğlu-Aygün & Gumusluoglu, 2013). Therefore, it is important to evaluate countries with different cultural contexts and levels of development together. In addition, the main purpose of the study is not to examine the complexity of dark leadership in depth. The scope of the study was limited to examining whether dark leadership only fosters the perception of victimization and whether it leads to a negative outcome such as inner resignation. This examination, of course, has a cross-sectional design. Therefore, it is believed that future research with a longitudinal or mixed design approach to support and strengthen the findings of this study will reinforce the findings of this study. However, it is acknowledged that the sample of the study is relatively small, and it is recommended that future studies should collect data from larger samples from more diverse populations. How employees with different personality traits evaluate the attitudes and behaviors of dark leadership, how perceptions of victimization and inner resignation develop over time, and the relationship with psychological resilience can be examined. Based on the view that leadership in organizations is complex (Braun et al., 2018), the relationship of various other leadership styles with inner resignation and perception of victimization can be examined. Studies that will examine such different variables are believed to be of great value to organizations.

Testing the Serially Mediating Role of Consumer, Perceived Product and Brand Innovativeness in Services¹

Meryem Yavuz Akay²

Aslıhan Kıymalıoğlu³

Tüketici, algılanan ürün ve marka yenilikçiliğinin seri aracılık rolünün hizmetlerde test edilmesi	Testing the serially mediating role of consumer, perceived product and brand innovativeness in services
Öz Çalışmanın amacı tüketici, algılanan ürün ve marka yenilikçiliğinin, ürün türü (mal ve hizmet) ile tüketici davranışları (markaya yönelik tutum, satın alma niyeti ve daha fazla ödeme isteği) arasındaki ilişkideki seri aracılık rolünü araştırmaktır. Bu doğrultuda geliştirilen iki senaryo anket sorularıyla birlikte katılımcılara yönlendirilmiştir. Hipotezler SPSS process makrosu Model 6 ile test edilmiştir. Bulgular, araştırmaya konu yenilikçilik türlerinin seri aracılık etkisinin, tüketicilerin markaya yönelik tutumunu ve satın alma niyetini hizmetler için mallara kıyasla daha fazla artırdığını ortaya koymuştur.	Abstract The purpose of the study is to investigate the serially mediating role of consumer, perceived product and brand innovativeness between product type (goods vs services) and consumer responses which are brand attitude, purchase intention and willingness to pay more. Two scenarios were developed and directed to participants together with survey questions. The hypotheses were tested with Model 6 of the process macro in SPSS. The findings revealed that the serial mediation of innovativeness types is effective for services increasing consumers' brand attitude and purchase intention.
Anahtar Kelimeler: Tüketici Yenilikçiliği, Algılanan Ürün Yenilikçiliği, Marka Yenilikçiliği, Seri Aracılık Etkisi	Keywords: Consumer Innovativeness, Perceived Product Innovativeness, Brand Innovativeness, Serial Mediation Analysis
JEL Kodları: M31	JEL Codes: M31

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma 11.10.2022 tarih ve 340 sayılı Etik Kurul Onay Belgesi ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar 1'in makaleye katkısı %50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Bu çalışma Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Pazarlama Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan Kıymalıoğlu danışmanlığında Meryem Yavuz tarafından "Marka, Ürün ve Tüketici Yenilikçiliği ile Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişki: Düzenleyici Aracılık Modeli" başlığı ile tamamlanarak 09.02.2023 tarihinde savunulan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

² Uzman Yardımcısı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, meryemyavuz94@gmail.com.

³ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Serik İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, aslihank@akdeniz.edu.tr.

e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Introduction

Innovation has been the focus of research from diverse disciplines for nearly half a century, yet the underlying capability of companies in producing innovation and the co-occurrence of corporate and personal characteristics in this process has not attracted similar attention. Innovation acts as a major driver of economic growth, which urges companies to innovate to keep their competitive power (Brexendorf et al., 2015; Pauwels et al., 2004). On the other hand, how consumers evaluate the innovativeness of the product and the brand, together with their self-perception of innovativeness is a neglected issue to be considered (Hetet et al., 2020a).

Companies invest on innovation and its publicity millions of dollars every year. Perception of their efforts positively impacts their brand image, which increases the necessity to be an innovative firm. The mutually dependant nature of brand and innovation management yields positive consumer reactions which are explained by the brand-innovation virtuous cycle, where brands provide a strategic focus for innovations, leading to the introduction and adoption of innovations with the support of brands, which result in the more favourable perception of brands and the cycle again turns to a strategic focus and guidance for innovations (Brexendorf et al., 2015). In this cycle, consumer perceptions of brand and product innovativeness affect how the brand is perceived. Consumers are more prone to embrace new products of the brands that they consider as innovative (Henard & Dacin, 2010).

Innovativeness is defined as the ability or tendency of an individual (Midgley & Dowling, 1978), an organisation (Boisvert & Ashill, 2011) or a society (Nasierowski & Arcelus, 2012) to generate and adopt new ideas, products or processes; the underlying capability leading to innovation. This can be innovativeness of the consumer, which is “the degree to which an individual makes innovation decisions independently of the communicated experience of others” (Midgley & Dowling, 1978), of the product, which is defined from consumers’ perspective as relative novelty of the new product and the degree that the new product is perceived as useful by the consumers (Shams et al., 2020), or the innovativeness of the brand, which is “the extent to which consumers perceive brands as being able to provide new and useful solutions to their needs” (Eisingerich & Rubera, 2010).

Innovation has been researched from a social and natural sciences perspective in a multitude of studies. Despite the long history of innovation research, innovativeness from the consumers perspective is a recent topic with a research history of two decades (Chao & Reid, 2016; Jürgensen & Guesalaga, 2018). Studies have revealed the effect of various innovativeness and innovativeness-related factors on consumer responses such as purchase intention (Shams et al., 2020), brand equity (Yang & Wang, 2024) and attitude (Hwang, Lee & Kim, 2019). Furthermore, innovativeness types enable companies to develop and introduce creative and impactful solutions to consumer needs while adapting to the changing dynamics of the market and competition. Thus, it becomes possible to differentiate through value created, and increase consumer engagement and loyalty. Presenting the relevance of innovativeness types from consumer perspective would enable the developing of more effective marketing strategies, having deeper consumer insights, enhancing branding theories, facilitating competitive strategy models and shaping the research on consumer perception.

Prior research has examined the effect of product type on various consumer responses such as purchase intention, brand attitude, word of mouth or willingness to pay more (Hwang et al., 2019; Shams et al., 2020). Yet, limited attention has been paid to the mechanism explaining these relationships. The role of different innovativeness types in these relationships is one of the underexplored issues. Moreover, though the literature provides the effect of innovativeness types on consumer responses (Eryigit, 2020; Hetet et al., 2020; Zhang et al., 2020), the effect of these mediators within the context of goods vs services, and how they sequentially shape these relationships remain unexplained.

In light of the above explained significance of innovativeness, and the limited number of studies on the role and effects of innovativeness, the current study aims to investigate the nature of the association between innovative products or services and three consumer responses (namely purchase intention, brand attitude and willingness to pay more), and whether consumer, product and brand innovativeness mediate this relationship in a causally connected manner.

2. Theoretical Background and Hypothesis Development

Innovation efforts have long been a significant driver of success in competitive advantage in the production of both goods and services. Besides the similarities that the production of both goods and services harbour in innovativeness, they have differences in terms of nature, process and outcome of innovation. Both the innovation in goods and services are customer-centric, feature technological integration, and require organisational learning and acknowledgment of internal competencies. On the other side, goods and services differ in some aspects of innovation which requires further understanding of the intervening factors in the process shaping consumer attitudes and behaviour towards goods and services. Services are intangible, which makes their innovation dependant on human interaction (Zeithaml et al., 1985), foregrounding the role of co-creation and involvement in service innovation process. Adaptation and adaptability of services to different contexts and real-time dependency are other major differences in innovation in services (den Hertog et al., 2010; Michel et al., 2008). Whereas goods rely on automation and mechanisation, services require skills and interactions of employees, which affects the success of innovations made on services (Bowen & Ford, 2002). Literature also assumes that branding is more important for services when compared with the goods as it is difficult for consumers to evaluate services (Krishnan & Hartline, 2001). How the results of innovation efforts are measured is another issue that goods and services differ, where variables like customer satisfaction, loyalty and engagement are harder to measure for the effects of innovations in services (Cainelli et al., 2006). Hence, it would generate meaningful insights to test how innovativeness perceptions differ between goods and services for consumers.

2.1. Signalling Theory

From the perspective of evolutionary psychology, the first issue in marketing is to ensure the believability of an advertisement, brand, or other marketing tools to convince audience members to turn into actual consumers. Examining different pathways of reliability signals would provide a framework for determining opportunities to increase consumers' perceptions of signal reliability. This approach would provide room to use signals for affecting consumer psychology. Signalling theory investigates the communication of information sent from the sender to the receiver. A signal is any physical or behavioural characteristic of an individual that has evolved to influence the behaviour of others (Smith & Harper, 2003). These signals

transmit information about the characteristics of the sender (Zahavi, 1975). The fundamental principles of signalling theory are to understand how signals could be designed effectively and efficiently, and how signal reliability could be ensured. The theory was originally developed to describe the information asymmetry between a business and its employees within the discipline of economics. Later, it was applied to marketing, where a brand communicates information on intangible attributes, such as innovativeness (Henard & Dacin, 2010).

Signaling theory states that signallers (e.g., a brand) convey information with the purpose of manipulating unobservable characteristics (e.g., product quality) through signals (Shams et al., 2015). The perception of the brand can serve as a signal of the attributes of the product/service. Therefore, from a consumer's perspective, innovativeness can positively influence consumers' evaluation of a product/service and turn into positive behavioural responses.

Signaling theory is also used to explain the effect of innovativeness types from the consumer's perspective (Spence, 1974). The promotion of product and brand innovation would serve as a signal to potentially influence innovative consumers' behaviour (Stock, 2011). Moreover, customers cannot obtain full information about new products and services at the early stage. In this context, relevant information provided by the product or the brand could serve as a clue for customers who are unfamiliar with a product (Pappu & Quester, 2016).

2.2. Consumer Innovativeness

Innovation efforts mostly focus on how the product is designed and marketed, and which organisational or product characteristics affect its adoption, yet the perspective of the consumer is mostly ignored (Bartels & Reinders, 2011). However, the failed innovations are mostly the ones overlooking how consumers' feel and think. Consumer innovativeness is an important trait that shapes consumers' adoption of innovations and their behavioural outcomes. It is acknowledged as the propensity to purchase new products more frequently and quickly when compared with other people. Midgley & Dowling (1978) define consumer innovativeness as "the degree to which an individual makes innovation decisions independently of the communicated experience of others" (pg. 235). For Hirschman (1980) consumer innovativeness refers to "the propensities of consumers to adopt novel products, whether they are ideas, goods, or services".

Research on the topic distinguished two main types of consumer innovativeness: innate innovativeness and domain-specific innovativeness. Innate innovativeness is acknowledged as "the predisposition to buy new and different products and brands rather than remain with previous choices and consumption patterns" (Steenkamp et al., 1999). It is an innate tendency (Clark & Goldsmith, 2006; Hirschman, 1980) shared by all members of a society (Midgley & Dowling, 1978). The construct is also named open-processing innovativeness, global innovativeness and dispositional innovativeness (Bartels & Reinders, 2011). Domain-specific innovativeness, on the other hand, emerged as a criticism of this perspective and is defined as "the tendency to learn about and adopt innovations within a specific domain of interest and, therefore, taps a deeper construct of innovativeness more specific to an area of interest" (Citrin et al., 2000). Authors supporting this perspective suggest that innovativeness of a consumer varies across product categories (Goldsmith et al., 1995; Klink & Athaide, 2010). Bartels & Reinders (2011) incorporated a third dimension, namely innovativeness as actualised behaviour, which represents behaviour such as a trial, purchase, ownership and

usage. This trait is triggered by motivational, hedonic, cognitive and social factors (Hwang, Kim, et al., 2019), cultural factors (Steenkamp et al., 1999), and country characteristics (Tellis et al., 2009).

Innovativeness trait of a consumer acts as a trigger for an inclination to assess the innovative aspects of a product more carefully and evaluate it as an innovative product. This positive tendency leads to positive attitudinal and behavioural outcomes (Citrin et al., 2000; Park et al., 2007; Reisenwitz et al., 2007). Previous studies also mostly focused on consumer traits shaping the innovativeness aspect of a consumer and neglected brand responses and behavioural outcomes (Eryigit, 2020). It is, thus, worth wondering if the product type, whether it is a good or a service, affects consumer responses through the mediating role of consumer innovativeness.

H1: Consumer innovativeness acts as a mediator between product type and consumer responses which are purchase intention, brand attitude and willingness to pay more such that for services consumer innovativeness leads to more positive brand attitude (H1a), higher purchase intention (H1b), and higher willingness to pay more (H1c).

2.3. Consumer Perceived Product Innovativeness

Product innovativeness is a crucial concept in innovation literature and indicates the novelty degree of a product (Zhang et al., 2016). It has a key role in positioning a product or service before it is launched (Calantone et al., 2006). The meta-analysis testing the correlation between product innovativeness and new product performance revealed positive and significant results (Szymanski et al., 2007), indicating the vitality of product innovativeness for a firm. Product innovation is also positively associated with financial performance (Sorescu & Spanjol, 2008). It is mostly addressed from the perspective of the firm providing the innovative product, however, it should be acknowledged that consumers play an important role in deciding and selecting the product among its alternatives (Boisvert & Khan, 2022), thus having a determining role.

Previous research revealed that product innovativeness would not bring success if consumers could not easily understand the novelty of the product (Boisvert & Khan, 2022). Thus, perceived product innovativeness emerges as a significant variable which is defined as “the degree to which a product viewed by consumers possesses new and unique attributes as compared with other homogenous products, to describe consumers’ perception of the innovation” (Zhang et al., 2020). Previous studies mostly revolved around the three main issues which are conceptualization of the construct, its effect on various outcomes and its possible drivers (Shams et al., 2020). The research of Boisvert and Khan (2022), on the other hand, grouped the antecedents of perceived product innovativeness into four categories novelty of the product, effectiveness of the product, usage friendliness and product aesthetics. Still, findings of all studies are limited to certain variables tested together with perceived product innovativeness.

Consumers' perceptions of product innovativeness influence their attitude and behaviour (Alexander et al., 2008; Fu & Elliott, 2013; Schreier et al., 2012), attitude toward the brand (Hubert et al., 2017; Shams et al., 2020), and willingness to pay more (Fu & Elliott, 2013; Zhang et al., 2020). The product type is assumed to act as a determinant of this effect, where previous studies reveal that when services are perceived as innovative, consumers' purchase intention display a significant increase as this is a less expected situation when compared with perceived innovativeness of a good where innovation is acknowledged to be expected and less novel (Berry et al., 2006). Hence, the variability in the effect of perceived product innovativeness on consumer responses between goods and services is worth researching, which leads to the second hypothesis of the research:

H2: Perceived product innovativeness acts as a mediator between product type and consumer responses which are purchase intention, brand attitude and willingness to pay more such that for services perceived product innovativeness leads to a more positive brand attitude (H2a), higher purchase intention (H2b), and higher willingness to pay more (H2c).

2.4. Consumer Perceived Brand Innovativeness

The concept of brand innovativeness has garnered increasing attention in the marketing literature, as it holds significant implications for understanding consumer behavior and informing strategic brand management decisions. Innovativeness has been examined at various levels, including the product, firm, and more recently, the brand level (Bartels & Reinders, 2011). Traditionally, innovativeness has been studied from the firm's perspective, focusing on a company's capability to develop and introduce new products and services. However, the concept of consumer perceived brand innovativeness has emerged as a distinct and critical construct, as it captures the extent to which consumers perceive a brand as innovative.

It is highly possible that consumers would regard a brand as innovative if its new and innovative efforts affect the market (Kunz et al., 2011). The concept of brand innovativeness has recently been listed among innovativeness literature, where the first attempt to conceptualize it was proposed by Quellet (2006) as the perception of consumers regarding the interest in and support of a brand of novel ideas, innovation, experiments and creative processes. Eisingerich and Rubera (2010) made a similar definition stating that brand innovativeness is "the extent to which consumers perceive brands as being able to provide new and useful solutions to their needs". It refers to long-term brand perception embracing subjective evaluations of consumers. Brand innovativeness presents products, services and brands that satisfy consumer needs, leading to transformation of the business into a form that increases its sustainable competitive advantage (Nguyen et al., 2016).

Brand innovativeness generates excitement and increases brand loyalty, acts as a signal to consumers besides increases their tolerance towards mishaps (Lin et al., 2019). It also affects their adoption of a product. Previous research findings indicate that brand innovativeness positively affects brand attitude (Boisvert & Ashill, 2011), brand loyalty (Kunz et al., 2011), brand commitment (Eisingerich & Rubera, 2010b), brand love (Malik & Malik, 2019), brand trust (Srivastava et al., 2016) and ensures stability of buyer – seller relationship (Falkenreck & Wagner, 2011).

Product performance arising from the innovativeness of a product is influential, yet it is suggested that for most brands, an additional purpose of developing new products is to give signals about the innovativeness of a brand (Aaker, 2007). Hence, brand innovativeness

focusing on consumer needs would arise positive consumer attitudes and behaviour, including intensified consumer experience (Coelho et al., 2020; Yang & Wang, 2024). The perception of brand innovativeness can be reinforced by the launch of new, innovative products, which improves brand attitudes (Boisvert & Ashill, 2011; Hetet et al., 2020).

Similar to consumer innovativeness and perceived product innovativeness, consumer evaluations of brand innovativeness may vary with the type of the product due to the idiosyncratic nature of services. Previous studies revealed differences between goods and services in terms of customer satisfaction (Stock, 2011), innovation process (Ettlie & Rosenthal, 2011) or brand image (Lin & Zhou, 2022). Accordingly, it is considered necessary to analyse whether this difference exists for consumer responses, through the mediating role of brand innovativeness leading to the third hypothesis of the study:

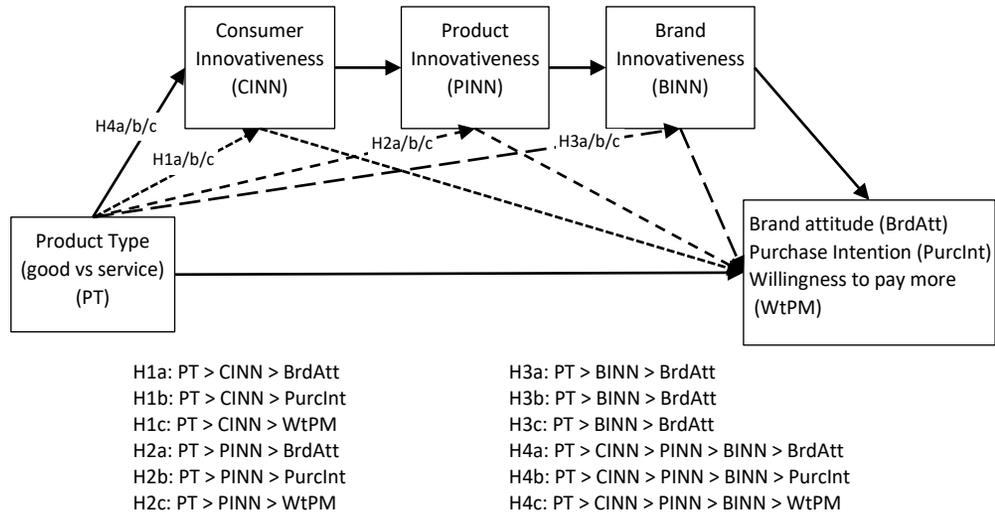
H3: Perceived product innovativeness acts as a mediator between product type and consumer responses which are purchase intention, brand attitude and willingness to pay more such that for services perceived product innovativeness leads to more positive brand attitude (H3a), higher purchase intention (H3b), and higher willingness to pay more (H3c).

Having established a relationship between product type (goods vs services) and consumer responses (purchase intention, brand attitude, willingness to pay more) through separate mediator roles of consumer innovativeness, perceived product innovativeness and perceived brand innovativeness, we seek to expand our knowledge by an assumed serial mediation process. Specifically, a sequential process is predicted where for services, consumer innovativeness leads to higher perceived product innovativeness, which in turn leads to higher perceived brand innovativeness and subsequently, greater purchase intention, brand attitude and willingness to pay more. To state formally:

H4: Consumer innovativeness, perceived product innovativeness and perceived brand innovativeness serially mediate the relationship between product type (goods vs services) and consumer responses which are purchase intention, brand attitude and willingness to pay more, such that for services, consumer innovativeness leads to higher perceived product innovativeness, which turns into higher brand innovativeness which in turn results in higher brand attitude (H4a), higher purchase intention (H4b) and higher willingness to pay more (H4c).

Figure 1 below presents a brief and overall display of the research model with the hypothesis expressed within.

Figure 1. Research Model

3. Methodology

3.1. Study Design, Participants and Measurement Instrument

A cross-sectional study was designed and a web-based questionnaire survey was prepared in order to test the hypothesis of the study. The study employed a model with a multicategorical independent variable (goods vs services) and three dependant variables which are purchase intention, brand attitude and willingness to pay more. Three variables acting as mediators between product type and the dependant variables are consumer innovativeness, perceived product innovativeness and brand innovativeness. Two scenarios were developed where either an innovative good (television) or an innovative service (online retail) is presented to the participants. In determining the good and service to be used in the scenarios, the criteria used was to choose a product that does not require product expertise, that is used widely among consumers and that allows developing innovative features. Thus, tv and online retail were selected. The innovative features of the products were determined through pre-tests for each product with 50 participants, where they were asked to rate the features according to their innovativeness (1-not innovative at all, 5 -highly innovative). The highest ranked five features were included in the scenarios. The scenarios did not include much detail except for innovative features. There were not any brand names used to prevent any prejudice to emerge towards the brand. Before disseminating the survey form, a pilot test was carried out to eliminate possible errors in wording, arrangement of questions and clarity. No significant corrections were made to the survey form.

Before starting the research, ethical committee permission was taken from the relevant authority. The sample of the research was determined as consumers over the age of 18. As neither of the products required a specific consumer group, convenience sampling method was employed. Still, participants were asked about their experience regarding online retail shopping and about features of a television. As there were not any participants who stated that s/he does not have any idea about online retailing or television, we did not need to

exclude any of the participants from the research. The online questionnaire began with a short explanation of the research purpose and scope of the survey. And a consent question on survey participation was included before the respondents could read the scenario. Following this phase, participants first read the scenario on either an innovative good or an innovative service, and then replied to survey questions of mediating and dependant variables, followed by the second part of the survey measuring demographics. Participants were randomly assigned to one of the two conditions. Convenience sampling method was employed with 102 participants.

The mean age of the participants was 28,5 varying between 20 and 42. There was an almost balanced gender distribution, where 56% of the participants were female, 65% were single, nearly 80% had a university or higher degree.

The scales used in measuring each construct were adapted from previous research; consumer innovativeness (Goldsmith & Hofacker, 1991), perceived product innovativeness (Shams et al., 2020), brand innovativeness (Coelho et al., 2020), purchase intention (Wong & Haque, 2021), brand attitude (Hetet et al., 2020a), willingness to pay more (Hubert et al., 2017). All items were measured using 7-points Likert scale, ranging from "1=strongly disagree, 7=strongly agree".

The data collected was prepared and analysed using SPSS. Preliminary tests and exploratory factor analysis (EFA) was performed first, followed by confirmatory factor analysis (CFA) and reliability analysis. Later, mediation and serial mediation analysis were made using Model 6 in SPSS (Hayes, 2013).

3.2. Results

3.2.1. Measurement Model

Although the scales were adapted from previous studies, exploratory factor analysis was conducted for construct identification. Preliminary tests revealed that data distributed normally, with skewness and kurtosis values below 3, and before processing to the analysis, missing values were replaced to the mean. EFA that was performed separately to test the factor structure revealed that factor loadings of all items ranged from .778 to .985 and each item was properly loaded to the relevant factor. However, for the consumer innovativeness scale, one item loaded into two factors with very close factor loadings. After excluding this item from the list and repeating EFA, two items again formed a separate factor with high factor loadings. However, the rule of thumb suggests that a factor should have at least three variables. In line with this approach, the items were excluded from the analysis and the test was repeated for the two items. Yet, none of the loaded onto the main factor, which resulted in eliminating those two items. Consumer Innovativeness scale composed of three items in the following tests.

Following EFA, model evaluation for convergent validity was performed through calculating composite reliability (CR) and average variance extracted (AVE). Table 1 presents the findings of EFA and CFA where all factor loadings were higher than 0.70, CR values were higher than 0.70 and AVE values exceed 0.50 (Hair et al., 2018). For internal reliability, Cronbach's alpha values were calculated for all scales, and each one is found to be higher than the threshold level of 0.70 (Pesämaa et al., 2021).

Table 1. EFA Results, AVE, CR and Reliability Values

Construct	Item	Factor Loading	AVE	CR	Cronbach's alpha
BINN	1. ... is an innovative brand in its own industry.	.893	.870	.964	.950
	2. ... challenges the current/prevalent ideas in the market.	.941			
	3. ... brings innovative ideas to its market.	.942			
	4. ... is an innovative brand.	.955			
PINN	For me this product is:	.908	.798	.959	.944
	1. predictable-uncommon				
	2. usual – unusual	.778			
	3. simple - unique	.928			
	4. ordinary - original	.932			
	5. useful-useless	.905			
CINN	6. appropriate-inappropriate	.899	.769	.909	.845
	2. If I hear that a new has arrived to a local shop, I would consider buying it.	.902			
	4. I would think of buying a new ... even if I have not heard it before.	.907			
BrdAtt	6. I know more about ... than other people do.	.819	.933	.976	.964
	1. My feelings about is very positive/very negative	.957			
	2. I love955			
PurcInt	3. is attractive.	.985	.897	.972	.962
	1.I am willing to (buy this television / buy from this online retailer) when shopping (for a new television / ...).	.929			
	2. I intend (to use this website / to buy this television) for my next purchase.	.941			
	3. It is likely that I will repurchase (from this website / this television) in the near future.	.969			
WtPM	4. When I need to make (shopping from an online retailer / a television purchase), this (website / television) is my first choice.	.949	.926	.974	.960
	1. I am willing to pay more for the brand [in the scenario] compared to similar products of other brands.	.947			
	2. I would pay more for [the product /service in the scenario].	.978			
	3. [Branded product /service in the scenario] is worth paying more	.962			

Note: BINN: Brand innovativeness, PINN: Perceived product innovativeness, CINN: Consumer innovativeness, BrdAtt: Brand attitude, PurcInt: Purchase intention, WtPM: Willingness to pay more

Source: Authors' own elaboration

3.2.2. Hypothesis testing

To test the study hypothesis, Model 6 of the process macro in SPSS was employed as suggested by Hayes (2013). Table 2 and Table 3 present the results of hypothesis tests, providing standardized estimates, standard errors with lower and upper confidence intervals which were derived from bootstrap 5000 resamples. Bootstrap resampling was used as it does not make any assumption of normality and also it can be applied confidently to small

sample sizes (Preacher & Hayes, 2004). The relationships are deemed significant when the confidence intervals do not pass from zero (Hayes, 2018).

The results of hypothesis tests revealed significant direct effect of product type on purchase intention ($\beta = -.6530$, $SE = .1810$, 95% CI = [-1.0121, -.2938]) and willingness to pay more ($\beta = -.9536$, $SE = .2399$, 95% CI = [-1.4297, -.4774]), but not on brand attitude ($\beta = -.1386$, $SE = .0993$, 95% CI = [-.3356, .0584]). In the next step, separate roles of mediators were tested and the results indicated the mediating role of consumer innovativeness between product type and willingness to pay more where innovativeness of a consumer leads to an increase in willingness to pay more for services ($\beta = .2681$, $SE = .1456$, 95% CI = [.0244, .5827]). Perceived product innovativeness as a mediator was found significant for brand attitude ($\beta = .6098$, $SE = .1914$, 95% CI = [.2536, 1.0020]) and willingness to pay more ($\beta = .56531$, $SE = .2503$, 95% CI = [.1512, 1.1238]). The third mediator, brand innovativeness, was not found to have a significant role as a mediator between product type and the three consumer responses.

Table 2. Mediating role of CINN, PINN and BINN

Model pathways	Effect	Boot SE	LLCI	ULCI	Remark
Product type → CINN → BrdAtt	-.0195	.0320	-.0946	.0354	H1a: Not confirmed
Product type → CINN → Purclnt	-.0027	.0481	-.0971	.1053	H1b: Not confirmed
Product type → CINN → WtPM	.2681	.1456	.0244	.5827	H1c: Confirmed
Product type → PINN → BrdAtt	.6098	.1914	.2536	1.0020	H2a: Confirmed
Product type → PINN → Purclnt	.2723	.2194	-.0789	.7580	H2b: Not confirmed
Product type → PINN → WtPM	.5653	.2503	.1512	1.1238	H2c: Confirmed
Product type → BINN → BrdAtt	.0269	.0379	-.0303	.1184	H3a: Not confirmed
Product type → BINN → Purclnt	.0757	.1161	-.0680	.3798	H3b: Not confirmed
Product type → BINN → WtPM	.0090	.0444	-.0562	.1247	H3c: Not confirmed

Source: Authors' own elaboration

The direct effects indicate that goods affect purchase intention and willingness to pay more positively compared to services. Yet, the findings of indirect effects present contrary results, indicating that the mediating roles of consumer innovativeness, perceived product innovativeness and brand innovativeness change the direction of the relationship on behalf of services. In Table 2, the results of the indirect relationships indicate that the mediating role of CINN between product type and dependent variables was found significant only for willingness to pay more (H1c). Perceived product innovativeness (PINN) acts as a significant mediator between product type and brand attitude (H2a) and willingness to pay more (H2c). The role of brand innovativeness (BINN) as a mediator was not found significant for any of the three dependent variables.

Table 3. Serial mediation analysis

Total effect	Direct effect	Relationship	Indirect effect	Confidence Interval		Conclusion
(Product type → BrdAtt) .8397 (.0003)	(Product type → BrdAtt) -.1386 (.1658)	Product type → CINN → PINN → BINN → BrdAtt	.0365	.0010	.1193	Full mediation
(Product type → Purclnt) .3473 (.1987)	(Product type → Purclnt) -.6530 (.0005)	Product type → CINN → PINN → BINN → Purclnt	.1027	.0038	.2841	Competitive mediation
(Product type → WtPM) .0999 (.7609)	(Product type → WtPM) -.9536 (.0001)	Product type → CINN → PINN → BINN → WtPM	.0122	-.0738	.1249	No serial mediation

Source: Authors' own elaboration

Table 3 presents the test results for serial mediation analysis, indicating that consumer innovativeness, perceived product innovativeness and brand innovativeness serially mediate the relationship between product type and brand attitude (H4a) and purchase intention (H4b), but does not mediate the relationship between product type and willingness to pay more (H4c). Therefore, H4a and H4b were supported and H4c and not supported. A joint assessment of findings suggest that innovativeness types affect brand attitude more positively for services compared to goods, and as the direct effect of product type on brand attitude is insignificant, there is a full mediation. Similarly, innovativeness types affect purchase intention more positively for services compared to goods, and there is a partial competitive mediation as indirect and direct effects are significant but they point opposite directions. Recent research suggest that mediation can be present even if there is not a total effect (O'Rourke & MacKinnon, 2018), as in purchase intention for the current study.

4. Discussion and Conclusion

The main purpose of the study is to reveal the serial mediating role of consumer innovativeness, perceived product innovativeness and brand innovativeness between product type and three consumer responses which are brand attitude, purchase intention and willingness to pay more on the theoretical basis of signalling theory where innovativeness types act as signals for consumer for product type and affect their responses. The results disclose several expected and unexpected findings that enhance our perception of how consumer behaviour varies between goods and services.

The separate analysis of innovativeness types as mediators between product type (goods vs services) and consumer responses indicated that while brand innovativeness does not have a statistically significant mediating role, consumer innovativeness shapes only willingness to pay more for services, and perceived product innovativeness affects brand attitude and willingness to pay more on behalf of services. The significant effect of consumer innovativeness pro-services can be attributed to intangible and experiential nature of services which aligns with the novelty-seeking behaviour of consumers. Previous studies tested this variable with different antecedents and consequences, yet, to the best of the authors' knowledge, product type has not been used as an antecedent (Bartels and Reinders, 2011; Eryigit, 2020). Thus, the finding is a contribution to the existing literature. On the other hand, insignificant mediating role of consumer innovativeness between product type and consumer responses (namely brand attitude and purchase intention) could be ascribed to the fact that while consumers are willing to pay more for innovative services when they also describe

themselves as innovative, this approach does not necessarily turn into stronger brand attitude or a higher likelihood to buy.

The findings of the study revealed the significant mediator role of perceived product innovativeness for brand attitude and willingness to pay more in favour of services. The literature provides research on the significant mediating role of perceived product innovativeness between different antecedents and consumer responses (Fu & Elliott, 2013; Zhang et al., 2016; Kim & Kim, 2017) yet, as far as we know, product type has not been one of these antecedent. Thus, the study provides significant insights with regards to the effect of perceived product innovativeness as a mediator. It can be concluded that when services are perceived as innovative, they are more likely to resonate strongly with consumers thanks to their experiential nature, and this fact leaves room for novel experiences. However, the findings of the test indicate that these positive attitudes do not turn into purchase intention when the product is perceived as innovative.

A noteworthy result of the study is the lack of significant effect of brand innovativeness across all three consumer responses. Previous studies revealed the mediating role of this variable in other research contexts (Huaman-Ramirez et al., 2019; Lin & Zhou, 2022), however current study revealed that brand innovativeness does not act as a differentiating factor between goods versus services. The finding implies that while product- and consumer-level indicators play a role in shaping consumer responses, brand-level innovativeness may not be as influential. Although previous research suggest that goods and services differ in terms of the mediating effect of brand innovativeness (Stock, 2011), the non-significant role of this variable in the current study could be because consumers might have prioritized the features of goods or services over brand-level indicators within the study context, especially when tangible benefits are more important for them.

An overall evaluation of the above-explained mediating effects indicates a contrary finding when compared with direct effects of product type on consumer responses. In the direct effect analysis, goods evoked more positive responses from consumers. However, in mediation tests, services benefit more significantly from the influences of consumer and perceived product innovativeness. This indicates an opportunity for services of creating value and differentiating through innovation, which serves as a signal. On the other hand, innovativeness of a brand does not yield comparable returns on investment neither for products nor for services. This finding emphasizes the role of concentrating on product innovations that resonate with consumer expectations and needs.

The final hypothesis of the research is to test the sequential role of innovativeness types on consumer responses. Previous research supported the interplay between innovativeness types (Hubert et al., 2017; Jeong et al., 2017; Zhang et al., 2020), indicating the effect of consumer innovativeness on perceived product innovativeness (Zhang et al., 2020) or perceived product innovativeness on brand innovativeness (Hubert et al., 2017; Shams et al., 2020). However, the effect of these three innovativeness types in unison has not been tested before. The test reveals not only the sequential role of these variables, but also provides another evidence for the affect they have over each other. And the findings of the current research revealed that consumer, product and brand innovativeness serially mediate the effect of product type on consumer responses in favour of services. As the ultimate purpose of the study was to test the serially mediating role of the innovativeness types between product type and consumer responses, the findings have filled this gap, which has not been

tested in the literature before. This finding means that investing in these innovativeness types of services would yield more fruitful results when compared to goods. The findings underscore the role of innovativeness across consumer, product and brand levels to optimize innovation and behavioural response strategies in services. Previous studies tested the role of different innovativeness types on different outcomes (Huaman-Ramirez et al., 2019; Naz et al., 2023; Xu et al., 2024), their mutual relationship (Hubert et al., 2017; Zhang et al., 2020), or their role as a moderator or mediator (Adapa et al., 2020; Hetet et al., 2020a) in various contexts. Yet, to the best of our knowledge, their sequential relationship has not been tested before, which provides valuable insights into the use of these variables in understanding how they are related and in subsequent strategy development. The finding that innovativeness types yield fruitful results when used together compared to the findings of separate mediation tests indicates that for services, strengthening and consolidating the power of innovativeness types would serve as an important tool.

In light of the findings, the study provides theoretical and managerial implications. The study enhances the consumer behaviour literature by analysing the interplay between product type and consumer responses through the mediation of consumer, perceived product and brand innovativeness, integrating multiple dimensions of innovativeness. This finding enriches our understanding of how perceptions of innovativeness act as a mechanism associating product type and consumer outcomes. It also reveals that the innovativeness types would act as potent signals for services. Having the nature of intangibility and being experience-driven, services often rely on perceptual cues to differentiate themselves. Thus, innovativeness types could serve as an effective competitive advantage tool in the contexts where evaluation of a product is subjective, as in services. Furthermore, the study enhances the discussion on the effect of product type on consumer responses. The findings indicate the different pathways that goods and services follow, and the prominent role of innovativeness perceptions in services, compared to goods. The findings of the research provide theoretical explanation on the consumer processing of intangible attributes across product types.

Several managerial inferences could be deduced from the findings of the study. The first one could be listed as targeting innovative consumers, who are more willing to receive novel products. To appeal to this segment, marketing campaigns could focus on innovative attributes of the services through personalized channels of communication and by emphasizing the early adopter role of the consumer. Managers should also focus on perceived product innovativeness and communicate the product-level innovations clearly. While tangible benefits could increase consumers' innovativeness perceptions, service firms could explain the innovations through the service experience journey. The third insight for the managers is that an alignment is required between innovativeness types. Innovative brands could be successful when they are backed by product-level innovations and when they target the correct consumer segment. Therefore, a coherent innovation strategy is required. This approach should be supported by regular assessment of brand-level innovation strategies through monitoring the market and the consumers. Developing brand messages that align with the changing innovativeness perceptions of consumer would ensure efficient translation of strategies into consumer responses.

The findings of the study are subject to limitations of the cross-sectional nature and using certain products in the experiments. Another limitation of the study is its small sample size. However, at least 50 cases for each cell are acknowledged as appropriate for experiments and

also, bootstrap resampling used in process analysis compensates for the small sample sizes (Preacher & Hayes, 2004). And these limitations suggest further research directions. The relationships could be investigated over time to see how they have evolved. Moreover, other variables such as consumer demographics or cultural dimensions could be examined. Future studies could consider using other behavioural responses such as word-of-mouth and loyalty. Also, a comparison of digital and physical goods and services would provide valuable insights.

References

- Aaker, D. (2007). Innovation: Brand it or lose it. *California Management Review*, 50(1), 8–24.
- Adapa, S., Fazal-e-Hasan, S. M., Makam, S. B., Azeem, M. M., & Mortimer, G. (2020). Examining the antecedents and consequences of perceived shopping value through smart retail technology. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 52, 101901. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.101901>
- Alexander, D. L., Lynch Jr., J. G., & Wang, Q. (2008). As time goes by: Do cold feet follow warm intentions for really new versus incrementally new products? *Journal of Marketing Research*, 45, 307–319.
- Bartels, J., & Reinders, M. J. (2011). Consumer innovativeness and its correlates: A propositional inventory for future research. *Journal of Business Research*, 64(6), 601–609. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.05.002>
- Berry, L. L., Shankar, V., Parish, J. T., Cadwallader, S., & Dotzel, T. (2006). creating new markets through service innovation. *MIT Sloan Management Review*, 47(2), 56–63.
- Boisvert, J., & Ashill, N. J. (2011). How brand innovativeness and quality impact attitude toward new service line extensions: the moderating role of consumer involvement. *Journal of Services Marketing*, 25(7), 517–527. <https://doi.org/10.1108/08876041111173642>
- Boisvert, J., & Khan, M. S. (2022). Toward a better understanding of the main antecedents and outcomes of consumer-based perceived product innovativeness. *Journal of Strategic Marketing*, 30(3), 296–319. <https://doi.org/10.1080/0965254X.2020.1807589>
- Bowen, J., & Ford, R. C. (2002). Managing service organizations: Does having a “thing” make a difference? *Journal of Management*, 28(3), 447–469.
- Brexendorf, T. O., Bayus, B., & Keller, K. L. (2015). Understanding the interplay between brand and innovation management: Findings and future research directions. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(5), 548–557. <https://doi.org/10.1007/s11747-015-0445-6>
- Cainelli, G., Evangelista, R., & Savona, M. (2006). Innovation and economic performance in services: A firm-level analysis. *Cambridge Journal of Economics*, 30, 435–458.
- Calantone, R. J., Chan, K., & Cui, A. S. (2006). Decomposing product innovativeness and its effects on new product success. *Journal of Product Innovation Management*, 23(5), 408–421. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5885.2006.00213.x>
- Chao, C.-W., & Reid, M. (2016). Does consumer innovativeness influence Western and eastern customers’ really new product adoption behavior differently? In: Campbell, C., Ma, J. (eds) *Looking Forward, Looking Back: Drawing on the Past to Shape the Future of Marketing*. Developments in Marketing Science: Proceedings of the Academy of Marketing Science. Springer, Cham. (pp. 690–696). https://doi.org/10.1007/978-3-319-24184-5_168
- Citrin, A. V., Sprott, D. E., Silverman, S. N., & Stem, D. E. (2000). Adoption of Internet shopping: the role of consumer innovativeness. *Industrial Management and Data Systems*, 100(7), 294–300. <http://www.emerald-library.com>
- Clark, R. A., & Goldsmith, R. E. (2006). Interpersonal influence and consumer innovativeness. *International Journal of Consumer Studies*, 30(1), 34–43. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2005.00435.x>
- Coelho, F. J. F., Bairrada, C. M., & de Matos Coelho, A. F. (2020). Functional brand qualities and perceived value: The mediating role of brand experience and brand personality. *Psychology & Marketing*, 37(1), 41–55. <https://doi.org/10.1002/mar.21279>
- den Hertog, P., van der Aa, W., & de Jong, M. W. (2010). Capabilities for managing service innovation: towards a conceptual framework. *Journal of Service Management*, 21(4), 490–514. <https://doi.org/10.1108/09564231011066123>

- Eisingerich, A. B., & Rubera, G. (2010). Drivers of brand commitment: A cross-national investigation. *Journal of International Marketing*, 18(2), 64–79. <https://doi.org/10.1509/jimk.18.2.64>
- Eryigit, C. (2020). Consumer innovativeness: A literature review. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 106–119. <https://doi.org/10.21272/mmi.2020.3-08>
- Ettlie, J. E., & Rosenthal, S. R. (2011). Service versus manufacturing innovation. *Journal of Product Innovation Management*, 28(2), 285–299. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5885.2011.00797.x>
- Falkenreck, C., & Wagner, R. (2011). The impact of perceived innovativeness on maintaining a buyer-seller relationship in health care markets: A cross-cultural study. *Journal of Marketing Management*, 27(3–4), 225–242. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2011.545672>
- Fu, F., & Elliott, M. (2013). The moderating effect of perceived product innovativeness and product knowledge on new product adoption: An integrated model. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 21(3), 257–272. <https://doi.org/10.2753/MTP1069-6679210302>
- Goldsmith, R. E., Freiden, J. B., & Eastman, J. K. (1995). The generality/specificity issue in consumer innovativeness research. *Technovation*, 15(10), 601–612. [https://doi.org/10.1016/0166-4972\(95\)99328-D](https://doi.org/10.1016/0166-4972(95)99328-D)
- Goldsmith, R. E., & Hofacker, C. F. (1991). Measuring consumer innovativeness. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 19(3), 209–221.
- Hair, J. F., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2018). *Multivariate Data Analysis* (8th ed.). Cengage.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Publications.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based perspective* (2nd ed.). Guilford Publications.
- Henard, D. H., & Dacin, P. A. (2010). Reputation for product innovation: Its impact on consumers. *Journal of Product Innovation Management*, 27(3), 321–335. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5885.2010.00719.x>
- Hetet, B., Ackermann, C.-L., & Mathieu, J.-P. (2020). The role of brand innovativeness on attitudes towards new products marketed by the brand. *Journal of Product & Brand Management*, 29(5), 569–581. <https://doi.org/10.1108/JPBM-02-2019-2243>
- Hirschman, E. C. (1980). Innovativeness, novelty seeking, and consumer creativity. *Journal of Consumer Research*, 7(3). <https://www.jstor.org/stable/2489013>
- Huaman-Ramirez, R., Albert, N., & Merunka, D. (2019). Are global brands trustworthy?: The role of brand affect, brand innovativeness, and consumer ethnocentrism. *European Business Review*, 31(6), 926–946. <https://doi.org/10.1108/EBR-11-2017-0202>
- Hubert, M., Florack, A., Gattringer, R., Eberhardt, T., Enkel, E., & Kenning, P. (2017). Flag up! – Flagship products as important drivers of perceived brand innovativeness. *Journal of Business Research*, 71, 154–163. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.09.001>
- Hwang, J., Kim, H., & Kim, W. (2019). Investigating motivated consumer innovativeness in the context of drone food delivery services. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 38, 102–110. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2019.01.004>
- Hwang, J., Lee, J.-S., & Kim, H. (2019). Perceived innovativeness of drone food delivery services and its impacts on attitude and behavioral intentions: The moderating role of gender and age. *International Journal of Hospitality Management*, 81, 94–103. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.03.002>
- Jeong, S. C., Kim, S.-H., Park, J. Y., & Choi, B. (2017). Domain-specific innovativeness and new product adoption: A case of wearable devices. *Telematics and Informatics*, 34(5), 399–412. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2016.09.001>

Jürgensen, K., & Guesalaga, R. (2018). Young consumers' innovativeness in apparel choices: A model including consumer self-confidence. *International Journal of Consumer Studies*, 42(2), 255–263. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12414>

Kim, Y-H & Kim, Y-K (2017) A technology-fashion collaborative product: Its impact on consumer attitudes and purchase intention, *Journal of Global Fashion Marketing*, 8:4, 283-297, <https://doi.org/10.1080/20932685.2017.1348240>

Klink, R. R., & Athaide, G. A. (2010). Consumer innovativeness and the use of new versus extended brand names for new products. *Journal of Product Innovation Management*, 27(1), 23–32. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5885.2009.00697.x>

Krishnan, B. C., & Hartline, M. D. (2001). Brand equity: Is it more important in services? *Journal of Services Marketing*, 15(5), 328–342.

Kunz, W., Schmitt, B., & Meyer, A. (2011). How does perceived firm innovativeness affect the consumer? *Journal of Business Research*, 64(8), 816–822. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.10.005>

Lin, J., Lobo, A., & Leckie, C. (2019). The influence of green brand innovativeness and value perception on brand loyalty: the moderating role of green knowledge. *Journal of Strategic Marketing*, 27(1), 81–95. <https://doi.org/10.1080/0965254X.2017.1384044>

Lin, J., & Zhou, Z. (2022). The positioning of green brands in enhancing their image: the mediating roles of green brand innovativeness and green perceived value. *International Journal of Emerging Markets*, 17(6), 1404–1424. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-06-2020-0657>

Malik, F., & Malik, U. i. (2019). Factors effecting brand love: Mediating role of brand uniqueness and moderating role of product involvement. *ISSRA Papers*, 11 (II), 85–106.

Michel, S., Brown, S. W., & Gallan, A. S. (2008). An expanded and strategic view of discontinuous innovations: deploying a service-dominant logic. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 36(1), 54–66. <https://doi.org/10.1007/s11747-007-0066-9>

Midgley, D. F., & Dowling, G. R. (1978). Innovativeness: The concept and its measurement. *Journal of Consumer Research*, 4(4). <https://about.jstor.org/terms>

Nasierowski, W., & Arcelus, F. J. (2012). What is innovativeness: A literature review. *Foundations of Management*, 4(1), 63–74. <https://doi.org/10.2478/fman-2013-0004>

Naz, S., Asrar-ul-Haq, M., Iqbal, A., & Ahmed, M. (2023). Relationship between brand innovativeness and customer satisfaction: a moderated mediation model from Generation M perspective. *Journal of Islamic Marketing*, 14(11), 2928–2948. <https://doi.org/10.1108/IJIMA-01-2022-0029>

Nguyen, B., Yu, X., Melewar, T. C., & Gupta, S. (2016). Critical brand innovation factors (CBIF): Understanding innovation and market performance in the Chinese high-tech service industry. *Journal of Business Research*, 69(7), 2471–2479. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.02.016>

O'Rourke, H. P., & MacKinnon, D. P. (2018). Reasons for testing mediation in the absence of an intervention effect: A research imperative in prevention and intervention research. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 79(2), 171–181. <https://doi.org/10.15288/jsad.2018.79.171>

Pappu, R., & Quester, P. G. (2016). How does brand innovativeness affect brand loyalty? *European Journal of Marketing*, 50(1/2), 2–28. <https://doi.org/10.1108/EJM-01-2014-0020>

Park, H., Davis Burns, L., & Rabolt, N. J. (2007). Fashion innovativeness, materialism, and attitude toward purchasing foreign fashion goods online across national borders. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 11(2), 201–214. <https://doi.org/10.1108/13612020710751383>

Pauwels, K., Silva-Risso, J., Srinivasan, S., Hanssens, D. M., & Hanssens is Bud Knapp Professor of Marketing, D. M. (2004). New products, sales promotions, and firm value: The case of the automobile industry. *Journal of Marketing*, 68(4), 142-156.

Pesämaa, O., Zwikael, O., Hair, J. F., & Huemann, M. (2021). Publishing quantitative papers with rigor and transparency. *International Journal of Project Management*, 39(3), 217–222. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2021.03.001>

Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36(4), 717–731.

Quellet, J.-F. (2006). The mixed effects of brand innovativeness and consumer innovativeness on attitude towards the brand. *Proceedings of the Annual Conference of the Administrative Sciences Association of Canada*, 310–324.

Reisenwitz, T., Iyer, R., Kuhlmeier, D. B., & Eastman, J. K. (2007). The elderly's internet usage: an updated look. *Journal of Consumer Marketing*, 24(7), 406–418. <https://doi.org/10.1108/07363760710834825>

Schreier, M., Fuchs, C., Dahl, D. W. (2012). The innovation effect of user design: Exploring consumers' innovation perceptions of firms selling products designed by users. *Journal of Marketing*, 76, 18–32.

Shams, R., Alpert, F., & Brown, M. (2015). Consumer perceived brand innovativeness. *European Journal of Marketing*, 49(9/10), 1589–1615. <https://doi.org/10.1108/EJM-05-2013-0240>

Shams, R., Brown, M., & Alpert, F. (2020). A model and empirical test of evolving consumer perceived brand innovativeness and its two-way relationship with consumer perceived product innovativeness. *Australasian Marketing Journal*, 28(4), 171–180. <https://doi.org/10.1016/j.ausmj.2020.04.006>

Smith, J. M., & Harper, D. (2003). *Animal Signals*. Oxford University Press.

Sorescu, A. B., & Spanjol, J. (2008). Innovation's effect on firm value and risk: Insights from consumer packaged goods. *Journal of Marketing*, 72(March), 114–132.

Spence, A. M. (1974). *Market signaling: Informational transfer in hiring and related screening processes*. Harvard University Press.

Srivastava, N., Dash, S., & Mookerjee, A. (2016). Determinants of brand trust in high inherent risk products: The moderating role of education and working status. *Marketing Intelligence & Planning*, 34(3). <https://doi.org/10.1108/MIP-01-2015-0004>

Steenkamp, J.-B. E. M., Hofstede, F. ter, & Wedel, M. (1999). A cross-national investigation into the individual and national cultural antecedents of consumer innovativeness. *Journal of Marketing*, 63(April), 55–69.

Stock, R. M. (2011). How does product program innovativeness affect customer satisfaction? A comparison of goods and services. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 39(6), 813–827. <https://doi.org/10.1007/s11747-010-0215-4>

Szymanski, D. M., Kroff, M. W., & Troy, L. C. (2007). Innovativeness and new product success: insights from the cumulative evidence. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 35(1), 35–52. <https://doi.org/10.1007/s11747-006-0014-0>

Tellis, G. J., Yin, E., & Bell, S. (2009). Global consumer innovativeness: Cross-country differences and demographic commonalities. *Global Consumer Innovativeness*, 17(2), 1–22.

Wong, A., & Haque, M. (2021). Understanding the brand and website effects of online loyalty: a mediation perspective. *Journal of Marketing Management*, 1–36. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2021.1949378>

Xu, Z., Tong, Y., & Ye, M. (2024). How product-background color combinations influence perceived brand innovativeness. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 81. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2024.103965>

Yang, M., & Wang, M. (2024). Brand innovativeness and brand equity: the mediating role of brand attitude and the moderating role of perceived brand ethicality. *Journal of Product & Brand Management*. <https://doi.org/10.1108/JPBM-03-2023-4407>

Zahavi, A. (1975). Mate selection—a selection for a handicap. *Journal of Theoretical Biology*, 53(1), 205–214.

Zeithaml, V. A., Parasuraman, A., & Berry, L. L. (1985). Problems and strategies in services marketing. *Journal of Marketing*, 49(2), 33–46.

Zhang, F., Sun, S., Liu, C., & Chang, V. (2020). Consumer innovativeness, product innovation and smart toys. *Electronic Commerce Research and Applications*, 41. <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2020.100974>

Zhang, H., Liang, X., & Wang, S. (2016). Customer value anticipation, product innovativeness, and customer lifetime value: The moderating role of advertising strategy. *Journal of Business Research*, 69(9), 3725–3730. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.09.018>

Extended Summary

Testing the serially mediating role of consumer, perceived product and brand innovativeness in services

Diverse disciplines have studied innovation for nearly half a century, however the co-occurrence of corporate and personal characteristics in this process has not attracted a similar attention. Innovation is a major driver of economic growth and urges companies to sustain their innovation efforts. Innovativeness is the underlying capability to innovation, which has been researched in multitude of studies. From the consumer's perspective, it is a recent topic despite the long history of innovation research. Besides, consumers' evaluation of product and brand level innovativeness, together with their perception of themselves as innovative consumers is a neglected issue to be considered. In light of this information, and the limited number of research on the role and effects of innovativeness types, the purpose of the study is to investigate the nature of the association between innovative products or services and three consumer responses (namely purchase intention, brand attitude and willingness to pay more), and whether consumer, product and brand innovativeness mediate this relationship in a causally connected manner. Signaling theory is the theoretical framework, which suggests that signallers (e.g., a brand) convey information with the purpose of manipulating unobservable characteristics (e.g., product quality) through signals. The variability in the effect of product type, whether it is a good or a service, affects consumer responses through the mediating role of consumer, product and brand level innovativeness leads to formulating the four hypotheses of the research:

H1: Consumer innovativeness acts as a mediator between product type and behavioural outcomes which are purchase intention, brand attitude and willingness to pay more such that for services consumer innovativeness leads to more positive brand attitude (H1a), higher purchase intention (H1b), and higher willingness to pay more (H1c).

H2: Perceived product innovativeness acts as a mediator between product type and behavioural outcomes which are purchase intention, brand attitude and willingness to pay more such that for services perceived product innovativeness leads to a more positive brand attitude (H2a), higher purchase intention (H2b), and higher willingness to pay more (H2c).

H3: Perceived product innovativeness acts as a mediator between product type and behavioural outcomes which are purchase intention, brand attitude and willingness to pay more such that for services perceived product innovativeness leads to more positive brand attitude (H3a), higher purchase intention (H3b), and higher willingness to pay more (H3c).

H4: Consumer innovativeness, perceived product innovativeness and perceived brand innovativeness serially mediate the relationship between product type (goods vs services) and consumer responses which are purchase intention, brand attitude and willingness to pay more, such that for services, consumer innovativeness leads to higher perceived product innovativeness, which turns into higher brand innovativeness which in turn results in higher brand attitude (H4a), higher purchase intention (H4b) and higher willingness to pay more (H4c).

A cross-sectional study was designed and a web-based questionnaire survey was prepared in order to test the above-explained hypothesis. The study employed a model with a multi-categorical independent variable (goods vs services) and three dependant variables which are brand attitude, purchase intention and willingness to pay more. Three variables acting as mediators between product type and the dependant variables are consumer innovativeness, perceived product innovativeness and brand innovativeness. Two scenarios were developed where either an innovative good (television) or an innovative service (online retail) was presented to the participants. The innovative features of the products were determined through pre-tests for each product.

Participants first read the scenario on either an innovative good or an innovative service, and then replied to survey questions of mediating and dependant variables, followed by the second part of the survey measuring demographics. They were randomly assigned to one of the two conditions. The convenience sampling method was employed with 102 participants. The mean age of the participants 28,5 varying between 20 and 42. There was an almost balanced gender distribution, where 56% of the participants were female, 65% were single, and nearly 80% had a university or higher degree.

EFA that was performed separately to test the factor structure revealed that factor loadings of all items ranged from .778 to .985 and each item was properly loaded to the relevant factor. Following EFA, model evaluation for convergent validity was performed by calculating composite reliability (CR) and average variance extracted (AVE). The findings of EFA and CFA indicate that all factor loadings were higher than 0.70, CR values were higher than 0.70 and AVE values exceeded 0.50.

The results of hypothesis tests revealed significant direct effect of product type on purchase intention ($\beta = -.6530$, $SE = .1810$, $95\% CI = [-1.0121, -.2938]$) and willingness to pay more ($\beta = -.9536$, $SE = .2399$, $95\% CI = [-1.4297, -.4774]$), but not on brand attitude ($\beta = -.1386$, $SE = .0993$, $95\% CI = [-.3356, .0584]$). In the next step, separate roles of mediators were tested and the results indicated the mediating role of consumer innovativeness between product type and willingness to pay more where innovativeness of a consumer leads to an increase in willingness to pay more for services ($\beta = .2681$, $SE = .1456$, $95\% CI = [.0244, .5827]$). Perceived product innovativeness as a mediator was found significant for brand attitude ($\beta = .6098$, $SE = .1914$, $95\% CI = [.2536, 1.0020]$) and willingness to pay more ($\beta = .56531$, $SE = .2503$, $95\% CI = [.1512, 1.1238]$). The third mediator, brand innovativeness, was not found to have a significant role as a mediator between product type and the three consumer responses.

A joint assessment of findings suggests that innovativeness types affect brand attitude more positively for services compared to goods, and as the direct effect of product type on brand attitude is insignificant, there is a full mediation. Similarly, innovativeness types affect purchase intention more positively for services compared to goods, and there is a partial competitive mediation as indirect and direct effects are significant but they point opposite directions. The findings imply that while product- and consumer-level indicators play a role in shaping consumer responses, brand-level innovativeness may not be as influential. It could be because consumers prioritize the features of goods or services over brand-level indicators, especially when tangible benefits are more important to them. And the findings of the current research revealed that consumer, product and brand innovation serially mediate the effect of product type on consumer responses in favour of services, which means that investing in these innovativeness types in services would yield more fruitful results when compared to goods. The findings underscore the role of innovativeness across consumer, product and brand levels to optimize innovation and behavioural response strategies in services.

A Qualitative Research on Exemption and Exception Practices in Accommodation Tax ¹

Adem Demirbozan²

Sedat Polat³

Konaklama Vergisinde İstisna ve Muafiyet Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma	A Qualitative Research on Exemption and Exception Practices in Accommodation Tax
Öz Bu çalışma, Türk vergi sistemi içerisinde yer alan konaklama vergisindeki mevcut istisna/muafiyetlerin yanı sıra bu verginin küresel ölçekteki uygulamasında kabul gören istisna/muafiyetlere yönelik verginin çeşitli taraflarının bakış açılarını değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda 35 katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, katılımcıların büyük çoğunluğunun mevcut istisna/muafiyet uygulamalarını desteklediği ve bu noktada genişletici bir yaklaşıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca engelli bireyler ve yaş durumuna bağlı sosyal amaçlı istisnaların genel anlamda kabul gördüğü; buna karşılık belirli ücretin altındaki ve yerli turistlerin konaklamalarına yönelik istisnaların ise kabul görmediği tespit edilmiştir.	Abstract This study has been prepared in order to evaluate the perspectives of various parties of the tax on the current exceptions/exemptions in the accommodation tax in the Turkish tax system as well as the exceptions/exemptions accepted in the global practices of this tax. In this context, semi-structured interviews have been conducted with 35 participants. As a result of the study, it has been determined that the majority of the participants support the current exemption/exception practices and have an expansionary approach at this point. It has also been found that exemptions for social purposes related to disabled individuals and age status have been generally accepted, whereas exemptions for accommodation below a certain fee and for domestic tourists have not been accepted.
Anahtar Kelimeler: Konaklama Vergisi, Vergi İstisnası, Vergi Muafiyeti, Yarı Yapılandırılmış Görüşme	Keywords: Accommodation Tax, Tax Exception, Tax Exemption, Semi-structured Interview
JEL Kodları: H21, H23, K34	JEL Codes: H21, H23, K34

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma (19.06.2023 tarih ve 318402 sayılı Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Etik Kurul Onay Belgesi ile) bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar 1'in makaleye katkısı %50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹Bu çalışma Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Sedat Polat danışmanlığında Adem Demirbozan tarafından "Türkiye'de Konaklama Vergisi Uygulamasının Değerlendirilmesi: Nitel Bir Analiz" başlığı ile tamamlanarak 01.08.2024 tarihinde savunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Arş. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, adem.demirbozan@beun.edu.tr.

³ Dr. Öğretim Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, sedat.polat@beun.edu.tr.

e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Introduction

The tourism sector, which has been considered one of the main dynamics for the development of national economies, is not an isolated sector. Multiple interactions between visitors and hosts within a given geography cause social, environmental and economic impacts (Roman et al. 2020, p. 52). UNWTO's definition of tourism as "*a social, cultural and economic phenomenon involving the movement of people to countries or places outside their usual environment for personal or business/professional purposes*" is clear proof of this situation. Transportation, food and beverage, accommodation and entertainment, which constitute the main axis of tourism activity, are among the activities that have direct economic impacts (Haley et al., 2005, p. 35). However, this dimension, which can be limited to the income impact of tourism, represents a limited part of the tourism economy. In addition, the effects on employment, balance of payments, development, infrastructure and superstructure, and other related sectors are among the areas that should be evaluated within the scope of the economic impacts of tourism (Korucuk & Cengiz, 2017, p. 83). One of the main points focused on by perspectives that evaluate tourism in a multidimensional way is the environment. While the protection of the environment is one of the essential issues for the development of tourism, at the same time, minimizing the damage of tourism to the environment is the main point to be considered in the tourism-environment dilemma. It has been seen that a negative environmental image comes to the fore in the relationship between tourism activities and the environment (Akyurt, 2023, p. 94). Looking at the negative effects of tourism on the environment; environmental pollution, waste problems, destruction of cultural elements and urban construction problems come to the fore (Ömürgönülşen, 1990, p. 32; Korucuk & Cengiz, 2017, p. 102).

The socio-economic dimension of tourism has made it necessary for policy makers to regulate this field. One of the main extensions of this issue is taxation. The impact of the socio-economic effects of tourism on public revenues and public expenditures has paved the way for taxes on tourism to be discussed and eventually to become widespread (Mak, 2006, p. 251). There is no consensus on the definition of tourism taxes as there is no category called "*tourism taxes*" in the general tax regime (Ihalanayake, 2007, p. 13). However, the definitions of OECD and UNWTO have been accepted at this point. UNWTO defines tourism taxes as "*taxes imposed specifically on tourists and the tourism industry, or taxes imposed in different ways in competing destinations, even if not specific to the tourism industry*". OECD (2014), on the other hand, defines tourism taxes as "*indirect taxes, fees and other taxes that affect only tourism-related activities*". Therefore, based on these definitions of tourism taxes, when we think of tourism taxes, we should think of a tax base related to tourism rather than the tourism activity itself. In this context, taxes on tourism cover a wide range of general taxes such as VAT, special consumption tax, other sales taxes, import duties, income tax, corporate tax, as well as special taxes that primarily cover tourism-related activities such as hotel and restaurant taxes, airport taxes, visa fees, arrival and departure taxes (OECD, 2014, p. 76).

From a theoretical perspective, the relationship between tourism and taxation has been expected to be affected through different channels. First of all, transportation activities at the initial stage of the trip and entry and exit to and from the country within the scope of international tourism will generate various fees and tax revenues. Expenditures (restaurant payments, souvenir purchases, car rentals, museum visits, etc.) during the time spent in the country within the scope of tourism activity will also lead to an increase in the host country's

indirect tax revenues, especially value added tax. In addition, tourists's spending will contribute to higher profits for businesses. This will have positive effects on corporate and income taxes. Similarly, businesses that earn higher revenues will increase direct tax revenues as they venture into new lines of business, expand their existing businesses and increase their employment opportunities. In the event that these enterprises engage in import and export transactions with the resources they obtain from here, higher public revenues will be generated due to tariff revenues. As a result of the positive effects of these effects on economic growth, welfare will increase and this will create positive effects on public revenues by expanding the tax base in many areas (Mak, 2006, p. 253; Gnanngnon: 2020, p. 811; Şit et al. 2020, p. 675).

One of the important pillars of the tax dimension of tourism is the taxes on the accommodation sector. Specific taxes for the taxation of touristic accommodation activities have been applied in many countries under names such as tourist tax, tourism tax, cultural tax, bed tax, accommodation tax, etc. Some countries have also applied a large-scale tourism taxation policy that includes accommodation activities within the scope of the city tax (Akçaoğlu, 2020, p. 390). In Türkiye, the legalization process for the implementation of this tax coincides with 2019. In this context, the tax has been enacted within the scope of Law No. 7194 on Digital Service Tax and Amendments to Certain Laws and Decree-Law No. 375 to enter into force as of 01.04.2020. However, the implementation of the tax has been postponed first to 2021 and then to 2022 due to the Covid-19 pandemic. Finally, the accommodation tax started to be implemented as a general administration tax on January 1, 2023 (Uçar & Ayrancı Bağrıaçık, 2021; Yavan, 2020).

In Türkiye, the subject of accommodation tax is the accommodation service provided in accommodation facilities such as hotels, motels, holiday villages, boarding houses, apart-hotels, guesthouses, camping, chalets and all other services provided within the accommodation facility by being sold together with this service. The tax rate is 2% and the taxpayer is the person providing the accommodation service. As stated in paragraph 7 of the Law, there are two exceptions to this tax. The first one is the accommodation services provided to students in student dormitories, hostels and camps. In the event that services are provided to people other than students in the relevant units, the exemption disappears. Therefore, this exemption is a conditional application. The other exception to the accommodation tax has been handled under the diplomatic exception. Within the scope of the diplomatic exemption; the services provided to the diplomatic representations and consulates of foreign states in Türkiye and their members with diplomatic rights and international organizations and their members, which are granted tax exemption in accordance with international agreements, are exempt from tax, provided that they are reciprocal (Gider Vergileri Kanunu, md. 34).

When the current legislation has been examined, it has been seen that the exemption and exception applications in accommodation tax have been kept quite narrow. When we look at the practices of other countries that apply this tax, we come across a wide range of exceptions and exemption practices such as domestic tourists, individuals under and over a certain age, disabled individuals, accommodation for therapeutic purposes, accommodation below a certain fee and long-term accommodation (Bozdoğanoglu, 2013: 133-147; Demirbozan, 2024: 40-77). In this context, the main starting point of this study is to evaluate the very narrow exemption and exception applications in the Turkish tax system in terms of

accommodation tax. The assessment has been made in terms of the adequacy and necessity of the exemption/exception applications in the current law as well as some exemption/exception items that may be added to the law in the coming years. In this context, the first part of the study includes the literature on accommodation tax. Then, the data and methodology section has been explained and the study has been concluded with the findings section.

2. Literature

Tourism and the tourism industry, which has been developing since antiquity to the present day, started to attract the attention of tax policy makers in the mid-20th century. The tax dimension of tourism has been addressed in a wide range of areas, including general taxes on income and expenditure as well as direct tourist activities (OECD, 2014, 76). In this context, one of the most prominent specific taxes is taxes on accommodation activities. It has been accepted that the first modern and specific taxation of the accommodation sector was introduced in France in the 1910s (Akçaoğlu, 2020, p. 391; Rotaris & Carrozzo, 2019, p. 92). Today, it has been known that the accommodation tax has been applied in different geographies, especially in countries located on the European continent. With the spread of the tax, there have been significant developments in the number and scope of scientific studies on the subject.

The main focus of the literature on accommodation tax is on the impact of taxes on tourist decisions. The majority of the studies on this subject have found that taxpayer reactions to the tax are limited and that the tax is not at a level that can affect tourism demand, tourist decisions and preferences (Combs & Elledge (1979); Marinig (2014); Biagi, et al. (2017); Doğan (2017); García López et al. (2018); Mills et. al. (2019); Duman & Doğan (2020); Swenson, (2022). There are also studies that approach the issue from the perspective of accommodation facilities. In this context, the general conclusion is that the impact of the tax on accommodation facility revenues is also limited. Bonham et al. (1992) concluded that the impact of the tax on hotel revenues in Hawaii was negligible and that it reduced hotel revenues by only 1%. Bonham & Gangnes (1996), who conducted a similar study with time series analysis in Hawaii, reached a similar conclusion. Hudson et al. (2021) analyzed the data they obtained through interviews and secondary sources. They have examined the impact of accommodation tax rate increases on 8 different destinations in the US and concluded that increases in accommodation tax rates have a negative impact on small and boutique hotels. Sharma et al. (2022) analyzed the effects of accommodation tax on hotel performance and made more than 7000 observations between 2013-2018. As a result of the study, it has been concluded that the negative impact of the tax was more intense in group bookings.

There are also studies that show that taxes on accommodation have an impact on tourist decisions and that tourist's willingness to pay this tax is low, although not as many as the studies that show that taxes on accommodation do not have an impact on tourist decisions (Fujii, et al.(1985); Fujii et al.(1988); Mak (1988); Hiemstra & Ismail(1990); Hiemstra & Ismail (1992); Aguiló, et al.(2005); Durbarry, (2008); Do Valle, et al.(2012); Ihalanayake (2012); Rosselló Nadal & Rosselló(2017); Collins & Stephenson (2018); Liang (2020); Adedoyin, et al (2023)). Hughes (1981) points out a striking result at this point; he finds that tourists' decisions shifts towards facilities that are not subject to the tax due to the accommodation tax.

In the literature, there are also studies on the distorting competition effect of tax differentials across regions and facilities. Weston (1983), in his study examining the scope of the accommodation tax, states that the orientation towards facilities that are not included in the scope of the tax will lead to unfair competition among accommodation facilities. Reaching a similar conclusion Lee (2014) emphasizes that hotels that impose accommodation tax will have higher prices due to the tax and are likely to be competitively disadvantaged against nearby competing hotels that are not subject to the tax. Ihalanayake & Divisekera (2006) conclude that tax-induced price increases can significantly affect a destination's competitiveness and future growth in Australia.

Another issue addressed in the international literature regarding the accommodation tax is the effects of the accommodation tax on tax revenues. Studies by Martini, et al. (2022); Anwar & Octaviani (2022); Rahim & Arfandi (2023); Rikayana & Nurhasanah (2020); Hilfandi, et al. (2022)) suggest that the accommodation tax causes an increase in tax revenues. On the other hand, there are studies that conclude that the impact of the accommodation tax on tax revenues is very small considering the rate/amount of the tax (Mawarni & Indrawati (2022); Sitompul et al.(2014); Bakar & Nasrullah (2023); Sukarno & Haryono (2022); Sulistyowati & Hendrawati(2021), Monoarfa et al.(2022).

There are some studies in the literature that address the accommodation tax from more specific perspectives. For example; Litvin et al. (2006), in their study, investigated in which spheres the states in South Carolina would have a more positive impact if they spent the revenue from the accommodation tax. They concluded that the effectiveness of the tax will increase if the tax revenue is used for the promotion of arts, cultural events and other tourism-related activities. Gago et al. (2009), through the CGE model, concluded that both an accommodation tax and a moderate increase in VAT would have similar effects as a result of their study on whether tourism should be taxed with special taxes such as accommodation tax or general taxes such as VAT. Arguea & Hawkins (2015) have examined the elasticity of the tax base for Florida counties with an increase in the accommodation tax rate between 1998 and 2012. In the study, data obtained from government agencies have been analyzed. It has been concluded that there was a 20% decrease in the tax base after the increases in tax rates. Ponjan & Thirawat (2016) analyzed the effects of the reduction in the accommodation tax rate in Thailand and concluded that the accommodation tax reduction had a positive impact on macroeconomic variables and tourism. Marsi & Randon (2021) have examined a set of more than 300.000 reviews from Tripadvisor in Italy and aimed to analyze the impact of tourist taxes on the ratings given online by hotel customers. The study has concluded that as the tax rate increases, tax-related complaints also increase. However, it has been also observed that as the hotel quality increased, the reactions to the tax decreased. It has been thought that the reason for this situation is that tourists who choose low-level hotels are more sensitive to tax. Alfano et al. (2022) concluded that the effectiveness of the accommodation tax is related to the attractiveness of the city as a result of the study that analyzed the data of the municipalities in the Marche region between 2012 and 2015.

As a result, the international literature on the accommodation tax often focuses on the economic effects of the tax on the tourism sector. The literature on the exemption and exception of the accommodation tax, which constitutes the main subject of this study, is very limited. The studies on this subject are generally theoretical and no applied research has been found. In the Turkish literature, it has been observed that the issue has been approached in

terms of country practices and main elements of taxation. In this context, the study has been expected to contribute to filling this gap in the international and Turkish literature.

3. Data and Methodology

The aim of this study is to determine the views on the current policies and policy recommendations regarding the exceptions and exemptions related to the accommodation tax in the Turkish tax system. Qualitative research methodology has been preferred in the study and semi-structured interview technique has been used. In this context, interview questions have been prepared based on the regulations in the countries that apply this tax, the literature on accommodation tax and the Turkish tax legislation on accommodation tax, with a special focus on exemption and exception practices in accommodation tax. A case study design has been used as the research design. The main reason for this preference is the desire to address the opinions and thoughts of the parties of the accommodation tax in an in depth and comprehensive manner.

The population of this research is the managers of accommodation facilities in the tourism sector, receptionists, individuals working in the position of accounting professionals in the accommodation sector, academicians specialized in taxation, and members and managers of tourism non-governmental organizations, in Türkiye. Attention has been paid to the fact that the people in the population of the study have been involved in different dimensions of the accommodation tax and their relationship and experience with the accommodation tax were different. While determining these sample groups, it has been aimed not to exclude or neglect any of the wide-ranging elements such as the implementation, collection, accounting, how the tax revenue will be spent, the taxpayers's perspective on the tax and the impact of the tax on tourists's decisions. The actual taxpayers of the accommodation tax, tourists, have not been included in the population of the research due to the fact that the questions require a general tax literacy and the fiscal anesthesia effect (it is assumed that tourists do not feel and are not informed in most cases since they pay the tax in the accommodation fee), which has been accepted in the literature on indirect taxes.

Purposive sampling, one of the non-probabilistic sampling types, has been used in the selection of the sample group. In this context, 61 participants including the occupational groups in the population have been requested to be interviewed. 35 of the participants accepted the interview request. The distribution of the occupational groups of the relevant participants is as follows: 10 academicians (ACD), 10 accommodation facility operators and managers (AFOM) (P20, P30 and P31, five-star hotel management; P4 and P6, boutique hotel management; P18, P25 and P27 boarding house/guesthouse management; P22 and P26 bungalow management), 8 accounting professionals (AP), 4 tourism NGO members and managers(NGO) and 3 receptionist (RCP).

Interviews have been conducted with the participants between July 2023 and January 2024. Participants have been contacted by phone and asked to be interviewed. Face-to-face interviews have been conducted with 5 of the participants in their offices, 1 interview has been conducted via Zoom and 29 interviews have been conducted on the phone. Interviews with 35 participants have been recorded for 910 minutes (15 hours and 16 minutes). On

average, the interviews lasted 26 minutes. Informations about the participants have been given in Table 1.

Table 1: Participants' Informations and Interviews Durations

Participant Order	Gender	Occupation	Age	City	Interwiev Duration(Minute)
P1	Male	AP	52	Antalya	63,22
P2	Male	ACD	36	Adana	32,26
P3	Male	ACD	35	Aydın	26,28
P4	Male	AFOM	44	Aydın	27,50
P5	Male	AP	41	Ankara	34,48
P6	Male	AFOM	29	Nevşehir	22,45
P7	Male	AP	58	Kayseri	18,51
P8	Male	AP	60	Zonguldak	38,29
P9	Male	ACD	50	İstanbul	27,52
P10	Male	AP	56	Ankara	23,34
P11	Male	AP	70	Ankara	24,17
P12	Male	NGO	53	Ankara	21,21
P13	Male	NGO	44	Ankara	24,31
P14	Male	ACD	36	Niğde	43,08
P15	Male	NGO	55	Ankara	15,13
P16	Male	ACD	44	İstanbul	14,13
P17	Male	AP	30	Zonguldak	13,33
P18	Male	AFOM	44	Zonguldak	33,15
P19	Male	ACD	49	Batman	35,54
P20	Male	AFOM	45	Ankara	24,40
P21	Male	AP	44	Zonguldak	24,32
P22	Male	AFOM	43	Trabzon	18,26
P23	Female	ACD	42	Balıkesir	14,29
P24	Female	ACD	45	Kocaeli	16,38
P25	Male	AFOM	36	Antalya	20,33
P26	Male	AFOM	50	Sakarya	18,10
P27	Male	AFOM	34	Bolu	19,04
P28	Male	NGO	49	Antalya	25,18
P29	Female	ACD	32	Trabzon	16,49
P30	Male	AFOM	42	İstanbul	21,11
P31	Male	AFOM	48	Antalya	25,40
P32	Male	RCP	36	Antalya	15,44
P33	Male	RCP	32	Zonguldak	18,37
P34	Male	ACD	49	Ankara	40,34
P35	Female	RCP	36	Sakarya	15,21

Source: Created by the authors.

When the gender distribution of the participants was analyzed, it has been seen that 4 of them were female and 31 of them were male. 8 of the participants came from Ankara, 5 from Antalya, 5 from Zonguldak and 3 from İstanbul. In addition, two each from Aydın, Sakarya and Trabzon, and one each from Adana, Nevşehir, Kayseri, Niğde, Batman, Balıkesir, Kocaeli and Bolu. Interview transcriptions have been transferred to the “Maxqda Analytics Pro 2020” program. The transcriptions have been coded in line with the conceptual framework and purpose of the study. For data outside the purpose and conceptual framework of the study, no coding has been done and the data were excluded from coding. The next part of the study will continue with the analysis of the participants’ views.

4. Findings

In the scope of the study, first of all, a general evaluation question has been asked in the form of “*What do you think about the exceptions and exemptions regarding the accommodation tax? Are you knowledgeable about this issue?*” in order to evaluate the participants’ perspectives on the exceptions and exemptions regarding the accommodation tax. Then, the following questions have been asked in order to reach more in depth opinions. In this context, the exception and exemption examples existing in the Turkish tax system and country practices have been listed one by one (domestic tourists, individuals under and over a certain age, disabled individuals, accommodations for therapeutic purposes, accommodations under a certain fee, long-term accommodations) and trigger questions have been asked in the form of “Do you think ... should be excluded from the tax?”

When the opinions given to the first general question directed to the participants valuated, it was seen that 8 participants (P3, P10, P12, P13, P16, P20, P21, P35) stated that there should be no exemptions/exceptions in this tax and 2 participants (P5, P10) stated that the exemptions/exceptions stated in the Expense Taxes Law are sufficient. However, when the participants who stated that there should be no exemptions/exceptions in the first general question, were asked about the exemption/exception suggestions in the country practices, it was seen that the other participants, except for 2 participants (P10, P23), stated that it would be correct to evaluate at least one element among the listed items in the Turkish practice. In this context, when the two questions have been evaluated together, it has been determined that the majority of the participants (33 participants) preferred an expansive approach in terms of exemptions/exceptions. The reasons for these opinions of the relevant participants will be detailed under the following headings. However, one of the striking findings at this point is that the participants often based their opinions on the exemptions/exceptions in the practices of other countries. Some of the participant evaluations on the subject are as follows;

“As I said, exemptions can be expanded a little more, similar to world practices, by taking into account the number of children (P14).”

“(...) In Europe, there is no accommodation tax collected from people over the age of 65, it is not collected from disabled citizens, in some countries, it is not collected from children under the age of 16, in some countries it is not collected from children under the age of 12, but it is standard for us (P1).”

*“Oh, these exceptions can be expanded a little bit more. For example, as we said, this can be a certain **** starred accommodation facilities or those that provide a certain amount of service can also be considered within the scope of the exception (P2).”*

The views arguing that there should be no exceptions for any element listed in the questions in the accommodation tax are concentrated in the subcategories of *exemptions causing tax complexity* (P2, P4, P10, P14, P21), *being contrary to the principle of equality in taxation* (P3, P12, P13, P20, P35) and *reducing tax revenue* (P3, P9) according to the reporting frequency. Apart from these categories, coding, with lower frequency, has been made in the subcategories of *disrupting justice* (P10), *increasing the workload of the tourism professional* (P4), and *being abusive* (P21). Some of the participant evaluations on the subject are as follows;

"(...) when we go into too much detail in such things, what I always say is that simplicity disappears. What do we call it in tax language?, I mean it can also turn into a complex structure (P14)."

"As I said, it doesn't make any sense. According to the Constitution, everyone is equal. Anyone staying outside their own city must pay this price (P12)."

"Now, according to the principle of equality, no discrimination should be on this issue (P13)."

"(...) not having too many exceptions will ensure justice. Because as exceptions increase, I think the probability of losing the scales of justice is very high (P10)."

"Of course, there is an exception or exemption for every tax issue. However, exceptions and exemptions are factors that reduce tax revenue (P3)."

"No, it will be equal, there is no tax for a person here anyway. This is a turnover tax, whether you are 5 people, 1 person or 85 people, what did you pay for the hotel? 2% of this will be given. They should not start applying the exception for children or someone else. They should not do it and increase our time burden. They have already increased our financial burden, they should not increase our time burden (P4)."

"Of course, but when this happens, it seems to me that businesses will abuse it at the moment the accommodation is provided (P21)."

Following the general evaluation question regarding the exceptions and exemptions in the accommodation tax, the trigger questions *"Do you think ... should be excluded from the tax?"* was asked to obtain the participants opinions regarding domestic tourists, individuals under and over a certain age, disabled individuals, accommodations for therapeutic purpose, accommodations under a certain fee and long-term accommodations. Finally, the question of whether there was a different group other than the groups directed to them has been also asked. The analysis of the participants opinions regarding each question expressed within this scope is presented under the subheadings below.

4.1. Participants' Views on the Exception of Disabled Individuals

22 out of 27 participants (P1, P5, P6, P7, P8, P11, P12, P14, P16, P17, P18, P19, P22, P24, P26, P28, P29, P30, P31, P32, P33, P34) who responded to the question *"Do you think disabled people should be exempt from accommodation tax?"* stated that accommodation for disabled people should be exempt from tax. Participants' views for exemption concentrated on the subcategory of *positive discrimination* and *encouraging them to tourism*. Some of the participant's evaluations on the subject are as follows;

"Here, positive discrimination can only be for individuals with disabilities (P5)."

"There may be disabled individuals. In terms of positive discrimination (...) (P16)"

"(...) our disabled citizens do not feel like they belong there, even though there are disabled rooms in many hotels, because there is not much organized for them or done for their benefit. Let's say that if there are hotels that take steps in this direction to include these people in social life, to ensure that they have a good time, of course it would be a good thing to encourage them (P1)."

The 5 participants' views (P2, P4, P9, P13, P35) that expressed against excluding accommodations provided for disabled individuals from taxation focused on the subcategory of *tourism being a luxury expense* and *the principle of financial strength*. Some of the participants evaluations on the subject are as follows;

"(...)I do not think it is right to give privileges to disadvantaged people, cause they are spending on luxury (P9)."

"Now, a disabled person... ummmmm, that's such a question that if we say no, we might be hurting our consciences a little bit. But when we say yes, we might not always get a positive result. I mean, unfortunately, the person might be living a disabled life, but we have the principle of financial power. They might be in a very superior position in terms of financial power. That's why we need to look at not only disability but also something else. We need to evaluate the principle of financial power as well (P2)."

As a result, it has been determined that approximately 82% of the participants who expressed their opinions on the question of whether disabled individuals should be excluded from the scope of tax, support the exemption. At this point, it draws attention as the most accepted exemption item among the categories under the trigger questions asked to the participants.

4.2. Participants' Views on Exceptions to Accommodations of the People Under and Over a Certain Age

17 of the 22 participants expressed their opinions to the question *"Do you think people under a certain age should be exempted from tax?"*, (P1, P3, P6, P7, P8, P11, P14, P17, P18, P19, P21, P22, P24, P26, P29, P30, P34) supported the exclusion of this group from the tax. In contrast, 5 participants opposed this view (P2, P4, P9, P13, P23). Participants' opinions on not collecting tax from individuals under a certain age are concentrated in the sub-category of *"no fee is already charged for children's accommodations under a certain age, tax also should not be collected"*. Other country practices and encouraging tourism are among the less frequently reported reasons. Opinions that people under a certain age should not be exempt were often based on the justification that accommodation fees are not paid for children anyway. Some of the participant evaluations on the subject are as follows;

"I mean, some things are usually free for people under the age of twelve in the accommodation fee. That's why it might not be right to make such a distinction and complicate this law about the accommodation tax. I mean, when you put too many articles in the law and make it too ramified and detailed, it can sometimes cause more harm than good. Because this is generally open to abuse, I mean, every additional provision of a law creates the possibility of abuse, so I think it's enough. There's no need for anything more. Hotels are already taking their own positions accordingly (P2)."

"Accommodation for children under a certain age is already free of charge, regardless of whether they are local or foreign. Since there is no tax base for accommodation provided free of charge, accommodation tax should not be collected... However, if accommodation services are provided free of charge, accommodation tax is applicable since the event that gives rise to the tax occurs (P23)."

"(...) For example, I don't know, an age can be determined, if there is accommodation at work below that age, an exemption can be applied. Because, for example, if a father, a spouse and their child come, when their child is under a certain age, for example, there are hotels where they can stay for free, but I think it would be better if age was determined. If an exemption were applied (P17)."

"Children under a certain age can be kept. In most places they are free anyway. Of course, under 7 is free, for example. Some can go up to 9-11 (P22)."

"For example, children may not be taken until a certain age. For example, this is the practice in Europe. I did some research when the tax came out, I looked into it a bit. For example, they take 50% or not until they are 15-16 (P30)."

A similar result has been reached in the question regarding the exclusion of accommodations of individuals over a certain age as well as individuals under a certain age from tax. 13 participants (P1, P7, P8, P11, P12, P14, P18, P21, P24, P26, P28, P29, P34) who expressed their opinions on this issue stated that it should be exempt, while 4 (P4, P6, P9, P13) participants stated that it should not be exempt. Participants who expressed their positive opinions on the exclusion of accommodations of individuals over a certain age from tax focused on the sub-category of *encouraging individuals of a certain age and above to go on holiday*. Although the reason has not been stated, there were 4 participants who stated that it should not be exempt. As a result, it has been determined that the second most accepted exception item among the categories under the trigger questions asked to the participants was age-related exceptions.

4.3. Participants' Views on the Exception of Long-Term Accommodations

In response to the question *“Do you think that accommodations of people staying for a certain number of days or more should be included in the scope of the exception?”*, 10 out of 20 participants (P3, P13, P14, P18, P19, P25, P28, P29, P32, P34) stated that they should be included, while 10 (P1, P2, P6, P15, P17, P20, P26, P30, P31, P33) stated that they should not be included. The views of the participants who said that they should be included in the scope of the exception were concentrated in the subcategories that *their contribution to the economy increases* (P14, P25, P34) and that *they should not be considered tourists* (P19, P29, P32). Participants stated their views less frequently in the subcategories that *similar exceptions are applied in other countries* (P28) and that *people staying for long periods are staying for education or business purposes* (P3). Some of the participant evaluations on the subject are as follows;

“(…) So if this is a tourist tax, someone who stays for a year is no longer a tourist. Someone who stays for 3 months is no longer a tourist. So I think an exemption could be applied based on the number of days (P29)”

“A person who stays for more than 10 days seems to have adopted this settled life style. It would also be appropriate not to collect taxes from people who stay like that (P32).”

“Of course, if a guest coming from abroad will contribute more to the country's economy by staying for more than 10 days or, let's say, more than 15 days, it may be logical for them to be exempt from this tax (P31).”

“It is meaningful because when a person starts to stay for a long time, yes, there is a cost he incurs, but his contribution to the economy is different. In other words, there is an economic value he leaves to that region with his food, drink, and shopping. Since this will lead to a revival in the regional economy, it can contribute to the indirect financing of the cost he incurs by causing an increase in the base of other taxes (P34).”

The views of the participants who said that it should not be included in the scope of the exception are concentrated in the subcategory of *having financial power* (P1, P26, P31, P33). Some of the participant evaluations on the subject are as follows;

“No, I don't think it should be exempt because if they are staying for a long time, they definitely have a certain amount of financial strength or they definitely have free time, I think they are well off because generally, let me give an example from local tourists, our average holidaying family is 3 days. Of course, there are those who do 10 days, there are those who do 3 days, but our average overnight stay for local tourists is 3 days. Now, the guy comes and has a wonderful holiday for a month, of course he should pay, why shouldn't he pay (P1).”

“Even if there was such an exemption here. I don’t think it would affect tourist’s decisions that much. Well, if they stay for a long time, they have money anyway, so there is no problem financially, I think they should pay the tax (P33).”

One of the participants (P2) differs from the other participants with the view that *“(…) staying longer is not actually an escape from the accommodation tax for them, but actually it means that the accommodation tax is more attached to that people. Either that or I see it as something like that. I think that because I have established a direct proportion between the accommodation tax and the services provided locally or the activities carried out there, in other words, the longer a person stays there, the more they will benefit from the opportunities and blessings of that place. However, since I also see the accommodation tax as the cost of enduring this burden, since it will bring a burden to the place, I do not think it is appropriate to consider staying for very long periods as an escape from the accommodation tax.”* In this view, it has been seen that the emphasis is on the negative environmental externalities, which are one of the main reasons for the accommodation tax.

As a result, it has been determined that half of the participants who expressed their opinions on the question of whether long-term accommodation should be excluded from the tax supported the exemption, but the other half opposed it for various reasons, especially financial power.

4.4. Participants’ Views on the Exception of Accommodations in Facilities Under Certain Fees

In response to the question *“Do you think that accommodations in accommodation facilities with a fee under a certain amount should be excluded from the accommodation tax?”*, 6 out of 16 participants (P2, P14, P24, P25, P26, P29) stated that it should be, while 10 participants (P5, P8, P11, P15, P17, P19, P22, P31, P33, P34) stated that it should not be. The majority of participants who said that an exemption should not be made based their justification on the fact that the accommodation tax is a certain percentage of the service fee, and therefore the amount of tax to be paid in affordable facilities is less than in relatively expensive facilities. Therefore, the main subcategory focused on at this point has been coded as *the percentage of the accommodation fee*. Participants also expressed their opinions less frequently in the subcategories of *only individuals with low financial means not staying in affordable facilities* and *that there shouldn’t be unfair competition between facilities*. The majority of participants who stated that facilities offering accommodation services under a certain fee should be included in the exemption scope emphasized the income level of the people staying in these facilities. Some of the participant opinions on the subject are as follows;

“(…) whether it’s going to a boarding house or somewhere else.. I mean, if people go somewhere other than where they live, reside, work permanently for a certain purpose and stay there for a certain period of time, they definitely have to pay something, they have to pay a tax because of that stay. When they stay in a low-price place, they will pay lower taxes because they pay in proportion to the price. When they stay in a high-price place, they will pay more (P19).”

“Now, since a tax of 2% is being levied on a certain amount of the accommodation amount, it is actually being levied according to everyone’s means. Whereas the amount you would pay in a place where you stay for a hundred thousand liras is two thousand liras, the amount you pay in a place where you stay for a thousand liras is lower than

that. It is being levied according to your means. I think it should be levied. In other words, that 2%, the rest has to be paid in both the hostel and the holiday village (P31)."

"Now, sometimes, especially among the young people, there can be a preference for cheap accommodation but luxurious dining, drinking and traveling. When we go to the West, instead of staying in a 5-star hotel or a 4-star hotel, when we go alone, we can stay in a hostel for 3-5 dollars. Now, in this case, the cheap price does not mean that we are staying because we do not have the ability to pay. So when I look at it from this perspective, I do not think that every cheap accommodation appeals to a certain income level, and people should stay here because their income is low (P34)."

"So, to what extent is it right to separate it now, I do not agree with that. You are probably thinking, saying, like this, that is, a lower segment one-star hotel accommodation facility or a non-star accommodation facility should not be subject to this tax. Or I think that hostels should not be separated. Because if they are in this sector, if they are experiencing the problems of this sector, if this sector needs to develop, if this money received will be used in this sector, if it will be beneficial for them, of course I think it should be taken (P8)."

"(...) I think this tax should not be collected from accommodations that cater to a certain income level. I mean, hostels, apartments, let me tell you, camping, this tax shouldn't be collected from these, the reason why our citizens who go to apartments prefer apartments with a certain income level is this. The same goes for guesthouses. They prefer these because they are cheap or they want to stay at a more affordable price. Therefore, I think it would be more fair if these types of accommodations were exempt from this tax (P14)."

As a result, it has been determined that the majority of the participants who expressed their opinions on this question, approach this exemption item as unnecessary due to the taxation approach adopted in the Turkish tax system as the rate of accommodation fee.

4.5. Participants' Views on the Exception of Accommodation Tax of Individuals Coming for Therapeutic Purpose

When the participants were asked about their views on the exemption of accommodations for therapeutic purposes, it was observed that 3 participants (P6, P14, P31) stated that only domestic tourists could be included in the exemption, while 14 participants (P1, P2, P5, P7, P9, P17, P21, P24, P26, P27, P29, P32, P33, P34) stated that all tourists, regardless of their nationality, staying for therapeutic purpose could be included in the exemption. The participants who justified their views that accommodations for therapeutic purpose should be included in the exemption are concentrated in the sub-category of *not being made for tourism purpose*.

The number of participants who stated that accommodations for therapeutic purpose, regardless of nationality, should not be exempt from tax is 11 (P1, P3, P8, P12, P13, P15, P16, P18, P19, P22, P34), while the number of participants who stated that only accommodations of foreign tourists should not be exempt is 5 (P4, P6, P14, P30, P31). The opinions of the participants who stated that accommodations for therapeutic purpose should not be included in the exemption are concentrated in the subcategories of *difficult to determine accommodations for therapeutic purpose* (P1, P3, P4, P11, P18, P19, P31) and *aesthetic purpose* (P1, P12, P13, P31, P34), according to the frequency of reporting.

It has been seen that the opinions of the participants who support the view that taxes should be collected from foreign tourists coming for therapeutic purpose are also focused on

aesthetic purpose. Apart from these, *benefiting from the country's opportunities* and *having high income levels* are among the subcategories that are mentioned less frequently. In addition, 4 participants (P1, P5, P25, P31) stated that the issue will differ depending on the type of therapy and the type of facility. The participants who expressed their opinions on this point argued that taxes should be collected from people coming for optional therapies, while they stated that the accommodations of people coming for a mandatory disease therapy should be included in the scope of the exemption. In terms of the type of facility, opinions have been expressed that accommodations in facilities serving health tourism such as spas should be included in the scope of the exemption (P21, P32, P34).

Based on the above evaluations, it has been determined that the opinions on whether therapy accommodations should be exempted from tax or not, do not differ sharply compared to other exemption items. In this context, a comparison table containing the reasons for the participants' opinions has been presented in Table 2.

Table 2: Participants' Views on Whether Accommodation for Therapy Purposes Should Be Included in Taxation

Participants Opinions Indicating That Individuals Coming for Therapy Should Be Subject to Accommodation Tax	Participants Opinions Stating That Individuals Coming for Therapy Should Not Be Subject to Accommodation Tax
<p>"(...) It is very difficult to separate the guests staying there and to separate the reason for their arrival. Therefore, it is also very difficult to confirm this. For example, they have come to the hospital but they are also touring the city. Or they say they have come to the hospital but they did not come for that reason. They came for other purposes, namely tourism. Therefore, it is very difficult to confirm these and to measure these, therefore, I think such an exemption is not very realizable (...) (P19)"</p> <p>"Now, I think that the operator who operates the accommodation sector, who comes for what purpose, cannot document these things. Therefore, the operator should think a little bit about it, normally it seems good that it is not taken according to the logic you mentioned, they come for treatment, our state, the social state, can be done in a nice way by considering these health expenses inclusively, but I think that they need to present a document to the accommodation facilities in order to stay and this will make worst facilities's situation (P18)."</p> <p>"I think it should be paid. Because when you look at Ankara, right now I am in Ankara, our biggest tourism share is our income from health and most of these people come here for aesthetic purposes, putting their health aside, so the 2% they will pay is nothing compared to the price they pay to hospitals (P12)"</p>	<p>"Yes, of course it should be. I mean, the purpose here is to get treatment. I mean, when we look abroad, some of these places can be made a little more attractive in this context. If it is really a suitable place in terms of healing in the country, of course, it would be an accurate assessment and application if it is not evaluated within this scope, that is, if it is excluded from the scope of accommodation tax, because it will facilitate access to this service for treatment purposes. (P2)".</p> <p>"(...) I think it is logical to be exempted. Because you are receiving health services there rather than compulsory accommodation. You go there for a week, what we call health tourism, which includes accommodation. Since these types of businesses actually need accommodation in the same student dormitories, you are also receiving health services in these. (P21)."</p> <p>"But as you said, the local population generally goes to regional hospitals for their basic health needs, because we do not have city hospitals or comprehensive state hospitals or private hospitals in 81 provinces, they have to go to different cities. I think these people should definitely be exempted from this tax (P6)."</p>

<p><i>"I have friends who go to Ankara from Antalya for treatment, they stay in a hotel. I do not approve of tax being collected from them. But now, I would like to see a person who comes from Istanbul to Antalya and wants to have plastic surgery, not 2% but 5%. Now, health tourism has just started to come to the forefront. I have friends who work in health tourism and make serious investments, and believe me, 80% of those who come for plastic surgery. It can be collected from these people, that is, such things. It should be collected, and even more should be collected (P1)."</i></p>	<p><i>"No, it should not be included. Because people do not come here for touristic purposes anyway. They do not come here to save money and travel either. People have problems and not to add this to it... In other words, both should not be put in the same category for touristic purposes and health purposes (P26)."</i></p>
<p><i>"Let them pay for it too. After all, the purpose of this accommodation tax is to compensate for the wear and tear in the city (P16)."</i></p>	<p><i>"Of course they should be exempted. In fact, I think that the state should pay some of the hotel expenses of citizens in that situation. Citizens go to another city for health services and also pay for hotel expenses. Forget collecting taxes, the state should cover this. (P33)".</i></p>

Based on Table 2 and the evaluations stated above; it has been determined that the participant opinions on whether or not accommodation for therapy purposes should be excluded from the tax are directly related to the nationality of the tourists and the type of therapy. It has been observed that the participants' opinions opposing this exemption item are based on the difficulty of identifying accommodation for treatment purposes and the existence of luxury therapy preferred especially by foreign tourists.

4.6. Participants' Views on the Exemption of Accommodations by Domestic Tourists

In response to the question *"Do you think domestic tourists should be exempted from the accommodation tax?"*, 16 out of 24 participants (P2, P3, P7, P8, P9, P11, P13, P17, P18, P19, P22, P23, P24, P29, P33, P34) stated that domestic tourist accommodation should also be taxed, while 8 participants (P1, P4, P6, P14, P15, P26, P28, P30) stated the opposite view. The views that domestic tourists should not be exempted from the tax are concentrated in the sub-category of *"everyone who receives the service should pay"* (P2, P7, P17, P18, P19, P22, P33, P34).

When the participants' opinions supporting the exclusion of domestic tourists from the tax were examined, it was seen that the opinions were concentrated in the *economic situation* sub-category. On this point, 3 participants (P4, P6, P28) stated that it would be right to exclude domestic tourists from the tax by citing their income status. Participants expressed their opinions in the sub-categories of *domestic tourists paying enough taxes* (P4, P15) and *domestic tourists exception is a meaningful exception that also exists in other countries* (P14, P15) with a relatively lower frequency. Table 3 presents a comparison table containing the reasons for the participants' opinions.

Table 3: Participants' Views on Whether Accommodations of Domestic Tourists Should Be Included in Tax Scope

Participants' Opinions Stating That Local Tourists Accommodation Should Be Excluded from the Scope of Tax	Participants' Opinions Stating That Local Tourists Accommodation Should Not Be Excluded from Tax Scope
<p><i>"Yes, look, it's nice, there may be a demand for something nice, local tourists should be excluded from the accommodation tax because this guy is already in a bad financial situation (P4)."</i></p> <p><i>"It may be very important for local tourists. How much chance can local tourists get in 5-star hotels on the coastline where 80% of foreigners are hosted? But at least you can exempt them from this as much as they can because the conditions are always, unfortunately, against local tourists (P28)."</i></p> <p><i>"All citizens should be exempted from the accommodation tax. Because we live in this republic, we live here and I think we already pay enough taxes for this from our salaries and all our other services (P15)."</i></p> <p><i>"In fact, when I consider the world practice and look at these sample practices, there are many countries or cities outside of our country where domestic tourists are not included in this tax. So maybe it would be meaningful to consider all domestic tourists within the scope of exemption here (P14)."</i></p> <p><i>"Turkish citizens already pay enough taxes. Therefore, it is logical that there is an exception for Turks (P4)."</i></p>	<p><i>"Here, it would not be fair to separate locals from foreigners. I don't think it's a good idea to not collect taxes from local tourists but from foreigners. Everyone should pay this tax (P33)."</i></p> <p><i>"A tourist is a tourist. Local or foreign, what is important is that they have gone somewhere, consumed that service and whether they have incurred the costs they have created for that destination while consuming that service. In other words, whether they have put pressure on that destination or not, it does not matter whether they are local or foreign. That is why I am against the exemption for local and foreign tourists. There should not be such an exemption (...) (P19)"</i></p> <p><i>"In my opinion, it shouldn't be tolerated, brother. It shouldn't be tolerated. A tourist is a tourist. Do you know why? You travel from one place to another and stay there. It doesn't matter if you're a local or a foreigner. It shouldn't be tolerated (P7)."</i></p> <p><i>"No, I don't agree that it should be exempt, after all, it means that the sector does not get a share from the added value created within our country, the incident you mentioned. I think the aim here is to revitalize the tourism sector, to support it, to produce something. Generally speaking, I think it should be like that. Why was this tax introduced? What was the aim? I don't know how correct it would be to separate local and foreign when that is the case (P8)."</i></p> <p><i>"No. In other words, if we act with the logic of a benefit tax, local tourists also impose a burden on the town or settlement where they go for accommodation. So they have to pay the tax for this. (P34)"</i></p>

As a result, it has been determined that the least supported element among the exemption/exception suggestions directed to the participants within the scope of the study was the domestic tourist exception. In this context, it has been determined that approximately 67% (16 participants) of the participants (24 participants) who expressed their opinions were against the distinction between domestic and foreign tourists in taxation for the various reasons stated above.

4.7. Other Exceptions and Exemptions Suggestions Suggested by Participants

When the participants have been asked about their opinions on whether a different group should be included in the exception and exemption application other than the groups directed to them, it was observed that they expressed their opinions in the following subcategories according to the frequency of reporting; *students* (P1, P7, P9, P19, P25, P27, P31), *accommodation of families of martyrs and veterans* (P1, P8 P18, P25, P26 P32), *accommodation for educational purpose* (P1, P3, P7, P19, P30, P34), *business travels* (P1, P3, P6), accommodations of low-income individuals (P2, P25, P31). Participants expressed their opinions less frequently that *accommodations of patient companions* (P9, P11), *accommodations of young people aged 25 and under* (P18, P25), and *accommodation service provided in events organized by non-governmental organizations* (P1, P34) should be included in the scope of the exception.

In addition, the views stating that accommodation in facilities in earthquake zones (P20), accommodation for miners, healthcare professionals and teachers (P1) and accommodation in environmentally friendly facilities (P14) should be included in the scope of exceptions are among the remarkable suggestions.

5. Conclusion

Accommodation tax is one of the taxes built on accommodation activity, which is one of the main components of the tourism sector. This tax, which has been applied under different names and techniques in many countries, has been included in the Turkish tax system as of 2019. However, it has been postponed for three years for various reasons and finally started to be implemented as of 2023. When we look at the legislation regarding this tax, which is regulated within the Expense Tax Law, it has been seen that the scope of the exemption and exception are kept quite narrow. When we look at the scope of exemption/exception regulations for many other taxes in the Turkish tax system, it has been seen that a broad approach is generally adopted in this regard. It has been thought that one of the main reasons for the narrow exemption/exception regulations for the accommodation tax is that the tax implementation is still new. Considering that a significant portion of the exemptions/exceptions added to other tax laws have been added to the tax laws later, a similar situation is expected to occur in the accommodation tax. Under this assumption, one of the main objectives of this study is to evaluate the perspectives of various parties of the tax on the adequacy and necessity of the existing exemptions/exceptions in the accommodation tax in the Turkish tax system. In addition, as stated above, it has been also aimed to evaluate the exemption/exception applications that are likely to be added to the tax in the coming years on a similar scale. In this context, the second issue presented to the evaluation of the various parties of the tax is the evaluation of the exceptions/exemptions accepted in the global implementation of this tax. Within the framework of this purpose, semi-structured interviews have been conducted with managers of accommodation facilities, receptions, individuals working as accounting professionals in the accommodation sector, academicians specialized in taxation, members and managers of tourism non-governmental organizations.

One of the main findings of the research is that the participants concentrate on the expansion of exemption/exception practices regarding this tax. When the participants have been asked about their general perspectives on exceptions/exemptions in the accommodation tax without specifying any exceptions/exemptions, it has been observed that eight participants stated that there should be no exceptions/exemptions in this tax. Two

participants stated that the existing exceptions/exemptions are sufficient. The justifications of these participants for these views have been concentrated in the sub-categories of fairness in taxation, equality, tax revenue and workload. However, when the general question has been followed by a question listing the various exemptions/exceptions applied globally in relation to this tax, it has been found that 33 respondents have been positive towards at least one of the exemptions and exceptions listed. The main items that have been approached positively are accommodation for visitors under and over a certain age and accommodation for person with disabilities. While the opinions on the exclusion of disabled people were based on social reasons, the justifications for the exclusion of people under certain age were mostly based on free accommodation and the promotion of tourism.

Another prominent finding of the study is that the practice of excluding domestic tourists and accommodation in facilities below a certain price from the scope of the tax is among the factors that are viewed negatively. Opinions on not excluding domestic tourists from taxation are concentrated within the framework of the principle of equality in taxation. Opinions on the exclusion of accommodation below a certain price have been based on the method of tax assessment. More precisely, it has been argued that charging the tax as a proportion of the accommodation fee is in line with the principle of solvency and therefore this exemption/exception item is not necessary.

Among the exemption/exception items asked to the participants within the scope of the study, the issue with the highest concentration of opposing views was accommodation for treatment purposes. Opinions that accommodation for this purpose should be excluded from the scope of taxation focus on the fact that such accommodations are not for tourism purposes. On the other hand, the difficulty in determining the purpose of the accommodation and the existence of some optional treatments (especially accommodation for aesthetic purposes by foreign tourists) have been identified as sub-justifications for excluding such accommodation from the scope of tax. One of the exemption/exception items for which the opposing views were similar was long-term accommodation. Participants who stated that such accommodations should be excluded from the scope of taxation concentrated on the contribution to tourism and that these people should be considered outside the scope of the concept of tourist. On the other hand, the participants who expressed the opposite opinion mostly made a connection between long-term accommodation and financial power.

Studies on accommodation tax in the literature generally focus on the impact of this tax on tourist decisions and its economic impact. On the other hand, studies on the evaluation of exemptions/exceptions in accommodation tax are limited in number and mostly at the theoretical level. In this context, the study has been expected to contribute to the literature both conceptually and methodologically. Tourists could not be included in the sample group due to the technical nature of the questions posed to the participants within the scope of the study and the fact that they require a certain level of tax literacy. In this context, it has been thought that it is important to make an assessment specific to tourists, who are the actual taxpayers of the tax, in future studies on the subject.

References

- Adedoyin, F. F., Seetaram, N., Disegna, M., & Filis, G. (2023). The effect of tourism taxation on international arrivals to a small tourism-dependent economy. *Journal of Travel Research*, 62(1), 135-153.
- Aguiló, E., Riera, A., & Rosselló, J. (2005). The short-term price effect of a tourist tax through a dynamic demand model: the case of the balearic islands. *Tourism Management*, 26(3), 359-365.
- Akçaoğlu, E. (2020). Konaklama vergisi hakkında kısa bir değerlendirme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 388-405.
- Akyurt, H. (2023). Turizmin çevresel etkileri. R. A. Wolff, K. Y. Genç & N. Hüsnuoğlu(Ed.), *Çevre ve Ekonomi*, (76-101), Ekin Yayınevi.
- Alfano, V., De Simone, E., D'Uva, M., & Gaeta, G. L. (2022). Exploring motivations behind the introduction of tourist accommodation taxes: the case of the marche region in Italy. *Land Use Policy*, 113, 105903.
- Anwar, M. N., & Octaviani, D. (2022). Impact of hotel, restaurant and entertainment taxes on local own revenue in west java. *Jurnal Ekonomi Trisakti*, 2(1), 107-120.
- Arguea, N. M., & Hawkins, R. R. (2015). The rate elasticity of florida tourist development (aka bed) taxes. *Applied Economics*, 47(18), 1823-1832.
- Bakar, A., & Nasrulloh, N. (2023). Analysis of the influence of restaurant tax, entertainment tax, hotel tax on regional financial performance in tangerang city. *Journal of International Business, Management and Finance Studies*, 1(1), 13-22.
- Biagi, B., Brandano, M. G., & Pulina, M. (2017). Tourism taxation: a synthetic control method for policy evaluation. *International Journal of Tourism Research*, 19(5), 505-514.
- Bonham, C. S., & Gangnes, B. (1996). Intervention analysis with cointegrated time series: the case of the hawaii hotel room tax. *Applied Economics*, 28(10), 1281-1293.
- Bonham, C., Fujii, E., Im, E., & Mak, J. (1992). The impact of the hotel room tax: an interrupted time series approach. *National Tax Journal*, 45(4), 433-441.
- Bozdoğanoğlu, B. (2013). Konaklama vergisi uygulaması ve türkiye'de uygulanabilirliği. *Maliye Dergisi*, 164(1), 131-149.
- Collins, C., & Stephenson, E. F. (2018). Taxing the travelers: a note on hotel tax incidence. *Journal of Regional Analysis & Policy*, 48(1), 7-11.
- Combs, J. P., & Elledge, B. W. (1979). Effects of a room tax on resort hotel/motels. *National Tax Journal*, 32(2), 201-207.
- Demirbozan, A. (2024). Türkiye'de konaklama vergisi uygulamasının değerlendirilmesi: nitel bir analiz (Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Do Valle, P. O., Pintassilgo, P., Matias, A., & André, F. (2012). Tourist attitudes towards an accommodation tax earmarked for environmental protection: a survey in the algarve. *Tourism Management*, 33(6), 1408-1416.
- Doğan, M. (2017). Turizm ve şehir vergisi: kuramsal bir analiz ve türkiye üzerine öneriler. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28(2), 269-280.
- Duman, F., & Doğan, M. (2020). Perceptions on accommodation tax: a comparative study on both turkish and british tourists visiting fethiye, Turkey. *Turkish Studies (Elektronik)*, 15(7), 2911-2922.
- Durán Román, J. L., Cárdenas García, P. J., & Pulido Fernández, J. I. (2020). Taxation of tourism activities: a review of the top 50 tourism destinations. *Revista de Economía Mundial*, 55, 49-78.
- Durberry, R. (2008). Tourism taxes: implications for tourism demand in the UK. *Review of Development Economics*, 12(1), 21-36.

- Fujii, E. T., Khaled, M., & Mak, J. (1988). The incidence and exportability of hotel room taxes: some further estimates. Department of Economics, University of Hawaii at Manoa.
- Fujii, E., Khaled, M., & Mak, J. (1985). The exportability of hotel occupancy and other tourist taxes. *National Tax Journal*, 38(2), 169-177.
- Gago, A., Labandeira, X., Picos, F., & Rodríguez, M. (2009). Specific and general taxation of tourism activities evidence from Spain. *Tourism Management*, 30(3), 381-392.
- García López, A. M., Marchena Gómez, M. J., & Morilla Mestre, A. (2018). About the opportunity of the tourist taxes: the case of Seville. *Cuadernos de Turismo*, 42, 613-616.
- Gider Vergileri Kanunu, (1956), T.C Resmi Gazete, 9362, 13/7/1956.
- Gnangnon, S. K. (2020). Impact of international tourism receipts on public revenue in developed and developing countries. *Tourism Review*, 75(5), 809-826.
- Haley, A. J., Snaith, T., & Miller, G. (2005). The social impacts of tourism a case study of bath, UK. *Annals of tourism research*, 32(3), 647-668.
- Hiemstra, S. J., & Ismail, J. A. (1990). Impacts of room taxes on the lodging industry. *Hospitality Research Journal*, 14(2), 231-241.
- Hiemstra, S. J., & Ismail, J. A. (1992). Analysis of room taxes levied on the lodging industry. *Journal of Travel Research*, 31(1), 42-49.
- Hilfandi, M. F., Ilham, R. N., Marzuki, M., Jummaini, J., & Rusydi, R. (2022). The effect of hotel tax collection, restaurant tax and entertainment tax on the original regional density in medan city. *Journal of Accounting Research, Utility Finance and Digital Assets*, 1(1), 69-78.
- Hudson, S., Meng, F., So, K. K. F., Smith, S., Li, J., & Qi, R. (2021). The effect of lodging tax increases on us destinations. *Tourism Economics*, 27(1), 205-219.
- Hughes, H. L. (1981). A tourism tax the cases for and against. *International Journal of Tourism Management*, 2(3), 196-206.
- Ihalanayake, R. (2007). Economics of tourism taxation: a study of tourism taxes in Australia. Doktora Tezi. Victoria University, School of Applied Economics Faculty of Business and Law.
- Ihalanayake, R. (2012). Economic effects of tourism tax changes in Australia: empirical evidence from a computable general equilibrium model. *Tourism Economics*, 18(1), 181-202.
- Ihalanayake, R., & Divisekera, S. (2006). The tourism tax burden: evidence from Australia. *Tourism Economics*, 12(2), 247-262.
- Korucuk, M. & Cengiz, Ö. (2017). Genel Turizm. Murat Kılıçbey (Ed), *Turizmin Ekonomik, Çevresel ve Sosyo-Kültürel Etkileri* (79-105), Gazi Kitabevi.
- Lee, S. K. (2014). Revisiting the impact of bed tax with spatial panel approach. *International Journal of Hospitality Management*, 41, 49-55.
- Liang, A. (2020). The effects of occupancy taxes on the short-term rental market: evidence from Boston. Yüksek Lisans Tezi. Berkeley University, Department of Economics.
- Litvin, S. W., Crotts, J. C., Blackwell, C., & Styles, A. K. (2006). Expenditures of accommodations tax revenue: a south carolina study. *Journal of Travel Research*, 45(2), 150-157.
- Mak, J. (1988). Taxing hotel room rentals in the US. *Journal of Travel Research*, 27(1), 10-15.
- Mak, J. (2006). Taxation of travel and tourism. Edward Elgar Publishing.
- Marinig, C. (2014). Tourism tax levies the municipal perspective: tourism tax levies in the city of Timmins. *Papers in Canadian Economic Development*, 8, 72-89.
- Marsi, A., & Randon, E. (2021). Tourist tax and ratings of online reviews. Università di Bologna. Working Paper, ISSN 2282-6483.

Martini, R., Wahya, S. J., & Fithri, E. J. (2022, March). The role of hotel, restaurant and entertainment taxes for the local revenue in South Sumatera. In International Conference on Applied Science and Technology on Social Science 2021 (iCAST-SS 2021) (pp. 941-946). Atlantis Press.

Mawarni, Y. I., & Indrawati, L. (2022). The influence of hotel tax and restaurant tax receipt on regional tax revenue. *Indonesian Accounting Literacy Journal*, 2(3), 704-711

Mills, B. M., Rosentraub, M. S., & Jakar, G. (2019). Tourist tax elasticity in florida: spatial effects of county-level room tax rate variation. *Tourism Management Perspectives*, 31, 174-183.

Monoarfa, M., Olilingo, F. Z., & Santoso, I. R. (2022). Analysis of the effect of entertainment tax, hotel tax and restaurant tax on regional original income (pad) in Gorontalo City 2014-2018. *European Journal of Research Development and Sustainability*, 3(1), 84-87.

Organisation for Economic Co-Operation and Development(OECD)(2014). OECD Tourism Trends and Policies 2014.

Ömürgönülşen, U. (1990). Turizm ve çevre ilişkileri üzerine eleştirel bir bakış. *Anatolia*, 1(2), 31-34.

Ponjan, P., & Thirawat, N. (2016). Impacts of Thailand's tourism tax cut: a CGE analysis. *Annals of Tourism Research*, 61, 45-62.

Rahim, I., & Arfandi, M. (2023). The effect of hotel tax and restaurant tax contributions on local original revenue in tolitolli regency from 2016 To 2020. *Journal of Management Science (JMAS)*, 6(1), 192-198.

Rikayana, H. L. & Nurhasanah (2020). The effect of hotel tax, restaurant tax, eentertainment tax and the number of tourists on locally-generated revenue at bintan districts. *Journal of Business, Management, & Accounting*, 2(2), 239-250.

Rosselló Nadal, J., & Sansó Rosselló, A. (2017). Taxing Tourism: the effects of an accommodation tax on tourism demand in The Balearic Islands (Spain). *Cuadernos Económicos del ICE*, 2017, 93, 157-171.

Rotaris, L., & Carrozzo, M. (2019). Tourism taxes in Italy: a sustainable perspective. *Journal of Global Business Insights*, 4(2), 92-105.

Sharma, A., Perdue, R. R., & Nicolau, J. L. (2022). The effect of lodging taxes on the performance of US hotels. *Journal of Travel Research*, 61(1), 108-119.

Sitompul, A., Syahnur, S., & Ichsan, C. (2014). The role of hotel and restaurant taxes and its effect on banda aceh's local own source revenue. *Aceh International Journal of Social Science*, 3(1), 45-57.

Sukarno, A., & Haryono, H. (2022). Analysis contribution hotel tax, restaurant tax and entertainment tax as srouce local revenue Bogor City. *Fair Value: Jurnal Ilmiah Akuntansi dan Keuangan*, 4(12), 5679-5683.

Sulistiyowati & Hendrawati (2021). The influence of amount tourists and amount hotel on receiving hotel tax. *Internatioanl Journal of Social Science (IJSS)*1,259-264.

Swenson, C. (2022). Empirical evidence on the economic impacts of hotel taxes. *Economic Development Quarterly*, 36(1), 33-42.

Şit, M., Şit, A. & Karadağ, H. (2020). The impact of tourism demand on tax revenues and bank loans in turkey. *Advances in Cross-Section Data Methods in Applied Economic Research*, 1-9. İsviçre: Springer Internatioanl Publishing.

Uçar, O., & Ayrancı Bağrıaçık, E. (2021). Türkiye'de konaklama vergisi: ulusal düzeyde uygulanması üzerine eleştirel bir yaklaşım. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(2), 347-361.

United Nations World Tourism Organisation (UNWTO). Kasım 20, 2023 tarihinde <https://www.unwto.org/> adresinden alındı.

Weston, R. (1983). The ubiquity of room taxes. *Tourism Management*, 4(3), 194-198.

Yavan, S. (2020). Türkiye'deki konaklama vergisinin değerlendirilmesi. *Vergi Raporu Dergisi*, 250, 188-203.

Extended Summary

A Qualitative Research on Exemption and Exception Practices in Accommodation Tax

In Türkiye, the subject of accommodation tax is the accommodation service provided in accommodation facilities such as hotels, motels, holiday villages, boarding houses, apart hotels, guesthouses, camping, chalets and all other services provided within the accommodation facility by being sold together with this service. As stated in paragraph 7 of the Law, there are two exceptions to this tax. The first one is the accommodation services provided to students in student dormitories, hostels and camps. The other exception to the accommodation tax has been handled under the diplomatic exception. Worldwide, accommodation tax exemptions/exceptions are available for individuals above and below a certain age, disabled individuals, domestic tourists, accommodation for treatment purposes, long-term accommodation and accommodation in facilities with a nightly below a certain price. However, as it can be seen, exemption and exception applications are very limited in the application of accommodation tax in Türkiye. This is the main starting point of this study. In this context, semi-structured interviews have been conducted with 35 participants in order to evaluate the exceptions/exemptions currently applied to the accommodation tax in Türkiye and to determine the perspective on the exceptions/exemptions of the accommodation tax in other countries.

Within the scope of the study, a general evaluation question has been first asked to assess the participants' perspectives on exceptions and exemptions related to the accommodation tax. Then, in order to reach more in-depth views, the study continued with probing questions. In this context, examples of exemptions and exceptions in the Turkish tax system and country practices have been listed one by one and triggering questions have been asked. When the opinions given to the first general question posed to the participants are evaluated, it is seen that 8 participants stated that there should be no exceptions/exemptions in this tax and 2 participants stated that the exceptions/exemptions stated in the Expense Tax Law are sufficient. However, when the participants who stated that there should be no exemption/exception in the first general question were asked about the exemption/exception suggestions in the country practices, it was observed that except for 2 participants, the other participants stated that it would be correct to evaluate at least one item among the items listed in the Turkish practice. In this context, when the two questions are evaluated together, it is determined that the majority of the participants (33 participants) prefer an expansionary approach in terms of exceptions/exemptions. According to the frequency of reporting, the opinions arguing that any item listed in the last questions should not be exempt in the accommodation tax are concentrated in the subcategories of *exemptions cause tax complexity, contradict the principle of equality in taxation and reduce tax revenues*. In addition to these categories, the subcategories of *distorts justice, increases the workload of the tourism sector and can be abused* were coded with lower frequency.

As a result of the study, it is seen that the exemption of disabled individuals from accommodation tax is perceived positively by most of the participants. At this point, it draws attention as the most accepted exemption item among the categories under the trigger questions asked to the participants. Participants who provided justification for the exemption were concentrated in the sub-category of *positive discrimination and encouraging accommodation*. The opinions that oppose the exclusion of the accommodation of disabled individuals from the scope of the tax are concentrated in the subcategories of *tourism being a luxury expenditure and the principle of financial power*. The other factor that is considered to be included in the scope of the exemption is the accommodation of individuals under and above a certain age. These opinions are concentrated in the subcategories of *children under a certain age should not be taxed and encouraging individuals of a certain age and above to take vacations*. There is an equal number of participants opinions on the inclusion of long-term accommodation within the scope of the exemption. Of the 20 participants who made a statement, 10 of them stated that it should be included and 10 of them stated that it should not be included. The opinions expressed at this point are concentrated in the subcategories of *contribution to the economy and they should not be considered as tourists*. The views of the participants who said that they should not be included in the scope of the exemption are concentrated in the subcategory of *financial power*. The opinions stating that the accommodation of individuals coming for treatment purposes should be included in the scope of the exemption are relatively more intense than the opposing opinion. The related opinions are concentrated in the subcategory that the accommodation is not for tourism purposes. Opposing views are concentrated in the subcategories that accommodation for treatment purposes is difficult to identify and may be for aesthetic purposes.

It was found that domestic tourist accommodation and accommodation below a certain price were seen as elements that should not be included in the scope of the exemption. The views that domestic tourists should not be excluded from the scope of the tax are concentrated in the sub-category of *everyone who receives service should pay*. When we look at the views of the participants who support the exclusion of domestic tourists from the scope of the tax, it is seen that the views are concentrated in the economic situation subcategory. It was reported that accommodation in facilities below a certain fee should not be included in the scope of exemption due to the fact that the tax is levied as a proportion of the accommodation fee.

As a result of the study, it has been determined that the majority of the participants support the current exemption/exemption practices and have an expansionary approach at this point. It has been also found that exemptions for disabled individuals and age-related social purposes have been generally accepted, whereas exemptions for accommodation under a certain price and accommodation of domestic tourists have not been accepted. It has been also determined that there is no significant concentration of opinions on the exemption of long-term accommodation and accommodation for therapeutic purposes, and the number of opposing opinions is similar.